

**T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Doktora Tezi**

**1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA
ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ (1950 –1980)**

Ali KURT

2502060073

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. M. FATİH ANDI

İstanbul, 2011

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Ali Kurt Numarası : 2502060073
Anabilim/Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı A.B. Dalı Danışman Öğretim Üyesi : Prof. Dr. M. Fatih Andı
Tez Savunma Tarihi : 26/12/2011 Tez Savunma Saati : 15.30
Tez Başlığı : 1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a Göç (1950-1980).

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL'NE OYBİRLİĞİ / ONAYIyla karar verilmiştir.

JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. M. Fatih Andı		Kabul
2-Prof. Dr. Kazım Yetiş		Kabul
3-Prof. Dr. Hasan Akay		Kabul
4-Doç. Dr. Ali Şükrü Çoruk		Kabul
5-Yrd. Doç. Dr. İsmail Karaca		Kabul

ÖZ

Bu çalışmada 1950 sonrası dönemde Anadolu'dan İstanbul'a yapılan göçün 1950–1980 arasında neşredilmiş romanlardaki aksi incelenmiştir. Çalışmaya bir zemin oluşturmak için “Giriş” kısmında göç olgusu, 1950 öncesi Anadolu'dan İstanbul'a göçler ve 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçler ve bu göçlerin sosyal, kültürel ve ekonomik nedenleri hakkında bilgi verilmiştir.

İlk bölümde 1950 öncesi Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçler söz konusu edilmiş, İkinci bölümde Demokrat Parti iktidarıyla birlikte hız kazanan ve 1950 sonrası Türk romanında yansımaları bulan Anadolu'dan İstanbul'a göçün işlendiği romanlarda göç öncesi durum ve göç süreci, üçüncü bölümde ise göç sonrası durum ele alınmıştır, dördüncü bölümde İstanbul'a göçenlerin durumu, beşinci bölümde göçten sonra İstanbul'da meydana gelen değişiklikler incelenmiştir.

ABSTRACT

In this study, reflections of the migration from Anatolia to Istanbul after 1950 period, on published novels which were published between 1950-1980, were examined. In order to form a basis for the study, the introduction section contains information about the fact of migration, the migration from Anatolia to İstanbul before 1950, the migration from Anatolia to İstanbul after 1950, and the social, cultural and economical reasons of those migration.

The first section is the study of the migration in Turkish novels from Anatolia to İstanbul before 1950, the second section contains migration process and the situation before the migration in novels in which migration from Anatolia to İstanbul that was reflected in Turkish novels after 1950 and accelerated with the power of the Democratic Party, at the third section, the situation after the migration is handled. The third section contains; the conditions of the people who immigrated to İstanbul and at the fifth section; the chances in İstanbul after migration is handled.

ÖN SÖZ

Roman, bir edebî tür olmanın yanında, hem insanla hem toplumla çok yakın ilişkisi açısından sosyal yapının değişim ve dönüşümünde etkili olan kırılma noktalarını gözlemleyebileceğimiz ve üzerinden sosyolojik okumalar yapabileceğimiz çok önemli bir tür olmuştur.

Bu çalışma, birkaç kuşak geriye gidildiğinde neredeyse her ailenin köklerinde var olan Anadolu'dan İstanbul'a göç olgusunun, özellikle 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte hız kazanan kısmını merkeze almıştır.

Sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını derinden etkileyen bir coğrafi yer değiştirme süreci olarak tanımlayabileceğimiz göçün tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Tarih boyunca insan topluluklarının farklı sebeplerle sürekli yaşam alanlarını değiştirmek zorunda kaldığı bilinmektedir. Bu açıdan göç dinamik bir süreçtir. Sanayi devrimi ile birlikte dünyada göçün karakterinde de değişiklik meydana gelmiş, sanayileşme süreci bireysel ve toplumsal hareketliliği tetiklemiş, yoğun olarak tarımdan sanayiye veya kırsal alandan kente doğru bir nüfus hareketliliğine yol açmıştır. Dünyada yaşanan bu süreçten Türkiye de nasibini almış, özellikle 1950'li yıllardan sonra Türkiye'de büyük sosyal ve ekonomik değişimler meydana gelmiştir. Çok partili hayata geçiş, sanayileşme ve beraberinde getirdiği kentleşme ile birlikte, kırsal nüfusun önemli bir kısmını oluşturan köylerden, kentlere doğru bir nüfus hareketliliği başlamıştır.¹ Buna ilaveten artan nüfusun, toprağın ekonomik olarak yetersizliğinin ve dolayısıyla yaşanan yoksulluğun, kırsaldan kente doğru yaşanan nüfus hareketliliğinde "itici" bir faktör olduğundan da söz etmemiz gerekir.

Demokrat Parti iktidarı ile birlikte İstanbul'da başlayan yoğun imar faaliyetleri, sanayide yapılan yeni atılımlar, bahsettiğimiz kırsal bölgelerden göçte İstanbul'u en gözde kent hâline getirmiştir. Yaşanan bu yoğun göç, doğal olarak hem göçenleri hem de göçülen yeni mekân olan İstanbul'u ve İstanbulluları derinden

¹ Ertuğrul Güreşçi, "Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri", **Sosyo-Ekonomi, Göç Özel Sayısı**, S:15, 2011, s.127.

etkilemiş, Anadolu'dan göç edenlerle birlikte İstanbul, bir değişim ve dönüşüm süreci içine girmiştir.

1950'li yıllardan itibaren ivme kazanan içgöçle birlikte sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasî hayatta yaşanan büyük değişme, elbette Türk romanında da yansımaları bulmuştur. Kemal Karpat'a göre, 1950 sonrası demokratikleşme ve göçle birlikte, köylü nüfusun şehirlere gelmesiyle Anadolu halkının geleneksel inanç ve değerleri, ülkenin ana kültürünün bir parçası hâline gelmeye başlamış ve yeni tipte bir orta sınıf meydana gelmiş; böylece göç, millî bütünleşmeyi sağlayarak gerçek büyük Türk romanına giden yolu da açmıştır.² Ancak toplumdaki bu önemli kırılma noktasının romana yansımaları ile ilgili, makale sınırları içinde bir iki çalışma ve yine dar kapsamlı bir iki yüksek lisans tezi dışında bilimsel esaslar çerçevesinde kapsamlı ve bu konuyu işleyen romanları bütünüyle kuşatıcı bir inceleme yapılmamıştır.³ Bu önemli süreçten en çok etkilenen kentlerden biri olan İstanbul'un merkeze alındığı ve Anadolu'dan İstanbul'a göçün Türk romanında bir sosyal mesele olarak işlendiği müstakil bir çalışma ise yoktur. 1950 sonrası içgöçle ilgili yapılan gerek edebiyat

² Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.40.

³ Bekir Sevinç'in "Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde 1950 Sonrası On Türk Romanında Göç ve Gecekondu" isimli çalışması içgöçü, gecekondulaşmayı ve dış göçü anlatan romanlar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu tezde Türk romanında içgöç, gecekondulaşma ve dış göç gibi her biri bir doktora çalışması olabilecek konular, sınırlı sayıda romanla ele alınmış; dolayısıyla bu çalışma, Türk romanında göç olgusuna yüzeysel temaslardan öteye geçememiştir. (Bekir Sevinç, **Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde 1950 Sonrası On Türk Romanında Göç ve Gecekondu**, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 1998.). Türk romanında göçle ilgili diğer çalışma Levent Bilgi'nin "Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler" isimli çalışmasıdır. Burada 93 Harbi, Balkan savaşları ve Kurtuluş Savaşı sırasında yoğunlaşan Kafkaslar'dan ve Rumeli'den Anadolu topraklarına yapılan zorunlu göçler söz konusu edilmiştir. (Levent Bilgi, **Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.). Turgay Gümeli'nin "Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları Ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç Ve Yoksulluk" isimli çalışmasında ise sadece iki roman üzerinden köyden kente göçü değerlendirilmektedir. (Turgay Gümeli, **Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları Ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç Ve Yoksulluk**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.). Ayrıca genel olarak içgöç olgusuyla ilgili şu iki makale tespit edilmiştir: Önder Şenyapılı "Türk Yazınında 'Kırdan Kente Göç' Olgusu" **Yazko Edebiyat**, S: 32, Haziran 1983, s. 74– 87; Sevinç Özer, "1960'tan Bu Yana Roman ve Kısa Öyküde Kentleşme Olgusu ve Kentlileşme Sorunları" **Yazko Edebiyat**, S: 32, Haziran 1983, s. 88–100.

gerekse sosyoloji araştırmalarında genel olarak Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" isimli romanı üzerinden fikir yürütölmüştür.⁴

"1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a Göç" başlıklı bu çalışmanın amacı, 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçün Türk romanına yansımaları tespit etmek ve bu romanları göç olgusunu işleyiş yönüyle değerlendirmektir.

Tezimizin kapsamına giren romanların hepsinin Anadolu'dan İstanbul'a göçü, ana eksen olarak ele aldığını söylemek imkânsızdır. Kimi romanların kurgusunu Anadolu'dan İstanbul'a göç belirlerken bazı romanlarda ise göç, esere sadece bir anekdot veya bir motif olarak girmiştir. Fakat biz hangi yoğunlukta işlediğini dikkate almadan 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçte değinen tüm romanları (vaka zamanı romanda tespit edilebilen popüler romanlar dahil) söz konusu ettik.

Çalışmamızda, 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a yönelen yoğun nüfus hareketliliğinin Türk romanına yansımaları incelenmiştir. Tezin "Giriş" bölümünde tez kapsamına alınan romanlarda anlatılan göç olgusunu ve göç için tercih edilen bir mekân olarak İstanbul'un özelliğini ortaya koymak ve bilimsel bir zemin oluşturmak amacıyla; "göç" kavramı, "göç olgusuyla ilgili yaklaşımlar", "göç tipleri", "İstanbul'un bilinen en eski tarihinden 1950'ye kadar aldığı göçler", "1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a yapılan göçlerin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik sebepleri " bilimsel ve güncel kaynaklara başvurularak özetlenmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, 1950'ye kadar Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçün işlendiği romanlar üzerinde ana hatlarıyla durulmuştur.

⁴ Bkz. Kemal Karpat, **Türk Edebiyatında Sosyal Konular**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1962; İbrahimTatarlı- Rıza Mollof, **Hüseyin Rahmi 'den Fakir Baykurt'a Marksist Açısından Türk Romanı**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969; Salih Çiftçi, "Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları Romanında Kırdan Kente Göç, Kentleşme ve Kentlileşme Olgusu", **Türk Romanında Sosyal Meseleler**, Başka Yerler Yayınları, Ed. Ensar Yılmaz, İstanbul, 2011; Alemdar Yalçın, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1946-2000)**, Ankara, Akçağ Yay., 2005.

“1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu’dan İstanbul’a Göçün Sebepleri ve Göç Öncesi Yaşanılan Mekânlar” çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturmuştur. Bu bölümde ilk olarak Anadolu’dan İstanbul’a göçün sebepleri ele alınmış, ikinci olarak roman kahramanlarının göç öncesi yaşadıkları mekânlar tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde “1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu’dan İstanbul’a Göç Süreci, Göç Vasıtaları ve Şekli ” ele alınmıştır. Romanlarda Anadolu’dan İstanbul’a göç eden kahramanların, hangi vasıtayla, kiminle göç ettiği ve göç sırasında çekilen sıkıntılar üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde “1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu’dan İstanbul’a Göçenlerin Durumu” işlenmiştir. Bu bölümde ilk olarak İstanbul’a ayak basan roman kahramanlarının İstanbul’la ilgili ilk intibaları işlenmiştir. İkinci olarak romanlarda göçmen olarak İstanbul’a gelen kahramanların kimin yanına geldikleri incelenmiştir. Ardından romanlarda İstanbul’a göç eden kahramanların burada hangi semtlere yerleştiklerinin izi sürülmüş, dördüncü olarak romanlarda İstanbul’a göç eden kahramanların barındıkları mekânlar üzerinde durulmuştur. Bu konuyu müteakiben romanlarda göçmenlerin hangi mekânlarda toplandıkları incelenmiş, yine bu bölümde ayrıca 1950 sonrası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarına, İstanbul’da avantaj ve dezavantaj sağlayan durumlar ele alınmıştır. Son olarak 1950 sonrası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarının İstanbul’da hangi işlerle uğraştıkları işlenmiştir.

Beşinci bölümde “Göçten Sonra İstanbul Hayatı” başlığı altında 1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a göçün İstanbul’un sosyal hayatına etkisi incelenmiştir. Bu bölümde 1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a yoğun nüfus hareketleriyle birlikte İstanbul’da teşekkül eden yeni semtler ele alınmıştır. Yine bu bölümde, yaşanan yoğun göçün İstanbul’un sosyal hayatında ne gibi değişikliklere yol açtığı söz konusu edilmiştir. İstanbullular veya İstanbul hayatı ile ilgili tecrübesi olanlar tarafından göçmenlere; hangi olay veya durum karşısında “Burası İstanbul” sözünün söylendiği “Burası İstanbul” başlığı altında ele alınmıştır. Son olarak 1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a yaşanan yoğun göçle birlikte İstanbul insanının, kent yaşamına ayak uyduramayan göçmenlere verdikleri isimler söz konusu edilmiştir.

Çalışmamızın 1950–1980 dönemiyle sınırlandırılmasında asıl belirleyici unsur 1980 sonrasında artık Anadolu’dan İstanbul’a göçün karakterinin değişmesi olmuştur. Bunun yanı sıra hem edebiyat araştırmalarında 1980 yılının Türk edebiyatı için bir dönüm noktası olması hem de 1950–1980 döneminde çalışmamıza konu olan malzemenin bolluğu, 1980’in çalışmamız içinde belirleyici olmasında rol oynayan diğer etkenlerdir.

Bu tezin hazırlanış süresinde daima yakın ilgilerini gördüğüm, sabrı, bilgisi ve tecrübesiyle, karşılaştığım problemleri çözüp tezimi tamamlamamı temin eden muhterem Hocam Prof. Dr. M. Fatih Andı Beyefendi’ye sonsuz teşekkürler ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ (ABSTRACT).....	III
ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XIV
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

1. 1950 ÖNCESİ TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ.....	18

1.1. Millî Mücadele Döneminde Anadolu'nun İşgali Sebebiyle İstanbul'a Gelmek Zorunda Kalanlar.....	20

1.2. Ekonomik Sebeplerle veya Başka Sebeplerle İstanbul'a Gelenler.....	22

2. BÖLÜM

2. 1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇÜN SEBEPLERİ VE GÖÇ ÖNCESİ YAŞANILAN MEKÂNLAR.....	33

2.1. Göç Öncesi.....	33

2.1.1. Göçün Sebepleri	33

2.1.1.1 Ekonomik Sebepler	33

2.1.1.2. Ailevi Sebepler.....	48

2.1.1.3. Evlenip Yuva Kurma İsteği.....	54

2.1.1.4. Kan Davası/ Öç Alma.....	57

2.1.1.5. Mezhepsel Problemler.....	61

2.1.1.6. İstanbul'un Cazibe/Çekim Merkezi Olması.....	63
2.1.1.6.1. Göçmenlerin İstanbul'la İlgili Anlattıklarının ve Davranış Kılık -Kıyafetlerinin Özendiriciliği	65
2.1.1.6.2. Sinema Filmlerinde, Gazete, Dergi ve Kitaplarda Anlatılan İstanbul'daki Renkli Hayatın Çekiciliği	67
2.1.1.6.3. İstanbul'un, Entelektüel Açından İdeallerin Gerçekleştirilebileceği Yegâne Yer Olarak Görülmesi.....	74
2.1.1.7. Muhtelif Sebepler....	77
2.1.2. Göç Öncesinde Yaşanılan Mekânlar	81
2.1.2.1. Köy.....	81
2.1.2.2. Kasaba/Kent	86
2.1.3. Göçten Önce Kurulan İstanbul Hayalleri	92

3. BÖLÜM

3. 1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ SÜRECİ, GÖÇ VASITALARI VE ŞEKLİ

3.1. Göç Şekli.....	99
3.1.1. Tek Başına Göç.....	99
3.1.1.1. Evden Kaçarak Göç.....	99
3.1.1.2. Ailenin Bilgisi Dahilinde Göç.....	100
3.1.2. Yanında Biriyle Birlikte Göç.....	102
3.1.2.1. Yanında Biriyle Evden Kaçarak Göç.....	102
3.1.2.2. Yanında Biriyle Ailenin Bilgisi Dahilinde Göç.....	103
3.1.3. Ailece Göç.....	104
3.2. Göç Vasıtaları.....	106
3.2.1. Tren.....	106
3.2.2. Kamyon.....	111
3.2.3. Otobüs	116
3.2.4. Gemi-Vapur.....	123

3.2.5. Diğer	125
3.3. Göç Süreci ve Karşılaşılan Sıkıntılar.....	126

4. BÖLÜM

4. 1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇENLERİN DURUMU..... 150

4.1. Göçmenlerin İstanbul'la İlgili İlk İntibaları.....	150
4.1.1. İstanbul Boğazı	150
4.1.2. İstanbul'daki Ulaşım Vasıtaları	154
4.1.3. İstanbul İnsanı.....	160
4.1.4. İstanbul Silueti/Manzarası.	168
4.1.5. İstanbul Mekânları	171
4.1.5.1.Haydarpaşa Garı ve Diğer Mekânlar	171
4.2. Göçmenlerin İstanbul'a Kimin Yanına Geldikleri.....	177
4.2.1. Hemşehrilerinin veya Akrabalarının Yanına Gelme	177
4.2.2. Arkadaşlarının Yanına Gelme	186
4.2.3. Kimsesi Olmadan Gelme	188
4.2.4. İstanbul'u Bilen Birisiyle Birlikte Gelme	195
4.3. Göçülen İstanbul İlçe ve Semtleri.....	197
4.3.1. Zeytinburnu (Kazlıçeşme/ Beştelsizler/ Yeşiltepe).....	199
4.3.2. Kâğıthane (Gültepe)	219
4.3.3. Fatih (Edirnekapi/ Kocamustafapaşa/ Cerrahpaşa/ Samatya/ Yedikule/ Aksaray/ Küçükpazar / Unkapanı / Sirkeci)	227
4.3.4. Beyoğlu (Kasımpaşa/Tarlabaşı/ Tophane/Dolapdere)	238

4.3.5 Gaziosmanpaşa (Taşlıtarla)	242
4.3.6. Eyüp (Balat/Fener).....	244
4.3.7. Bakırköy (Menekşe/Yeşilköy)	246
4.3.8. Beşiktaş	250
4.3.9. Kadıköy	251
4.3.10. Şişli.....	253
4.3.11. Arnavutköy	257
4.3.12. Romanda Neresi Olduğu Belirtilmeyen Semtler	258
4.4.Göçmenlerin Barındıkları Mekânlar	262
4.4.1. Geçici Barınma Mekânları	265
4.4.1.1.Garların ve Vapurların Bekleme Salonları/ Sabahçı Kahveleri/ Açık Hava.....	265
4.4.1.2. Kahvehane Köşeleri/ Bekâr odaları/ Hanlar/ İnşaatlar/ Fırın vb. Çalışılan Yerler/ Tekneler.....	269
4.4.1. 3. Pansiyonlar/ Oteller.....	278
4.4.2. Kalıcı Barınma Mekânları.....	282
4.4.2.1. Gecekondu	282
4.4.2.2. Eski Ahşap Evler/ Kapıcı Daireleri/ Apartman Katları/ Köşklerin Müştemilâtları.....	300
4.5. Göçmenlerin Toplandıkları Mekânlar.....	306
4.5.1. Kahvehaneler	307
4.5.2. Lokantalar/Lokaller ve Sendikalar.....	317
4.6. Anadolu'dan Geline Mekânlarla İstanbul'un Karşılaştırılması	320
4.7. Memlekete Gönderilen Mektuplarda Anlatılan İstanbul.....	325
4.8. Göçmenlere İstanbul'da Avantaj ve Dezavantaj Sağlayan Durumlar.....	333

4.8.1. Okuma Yazma Bilme	334
4.8.2. İstanbul'a Tek Başına Göçmüş Olma veya İstanbul'da Sonradan Tek Başına Kalma	339
4.8.2.1. Erkek (Çocuk, Genç, Yetişkin)	340
4.8.2.2. Kadın (Çocuk, Genç, Yetişkin)	348
4.8.3. İstanbul'a Arkadaş, Aile ile Birlikte Gelme.....	356
4.8.4. Hemşehri ve Gurbetçi Dayanışması	366
4.9. Göçmenlerin Yaptıkları İşler	370
4.9.1. İşçilik	371
4.9.2. Kapıcılık	386
4.9.3. Hizmetçilik/ Gündelikçilik	407
4.9.4. Metreslik/Fahişelik/ Konsomatrislik.....	424
4.9.5. Göçmenlerin Yaptıkları Diğer İşler.....	425
5. BÖLÜM	
5. GÖÇTEN SONRA İSTANBUL HAYATI.....	435
5.1. Göçmenlerle Birlikte İstanbul'da Meydana Gelen Değişikler.....	435
5.1.1.1950 Sonrası Göçle Birlikte Teşekkül Eden İstanbul Semtleri.....	437
5.1.2. İstanbul'un Sosyal Hayatında Meydana Gelen Değişikler.	445
5.2. Burası İstanbul	458
5.3. İstanbulluların Göçmenlere Verdikleri İsimler	462
SONUÇ.....	465
KAYNAKÇA.....	469
ÖZ GEÇMİŞ.....	480

KISALTMALAR

A.e:	Aynı eser
a.g.e. :	Adı geçen eser
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
Ed. :	Editör
Der.:	Derleyen
D.İ.E.:	Devlet İstatistik Enstitüsü
D.İ.A.:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DP:	Demokrat Parti
İBB APK:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Araştırma, Planlama ve Koordinasyon
S.:	Sayı
s. :	Sayfa
TDK :	Türk Dil Kurumu
TTK:	Türk Tarih Kurumu
t.y.:	Yayın tarihi yok
VC:	Vatan Cephesi
v.d.:	Ve diğerleri
Yay.:	Yayınları/Yayınevi/Yayıncılık
y.y.:	Yayın yeri yok
yy.:	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanlığın bilinen tarihiyle beraber anılan göç, ebediyen de var olması gereken insan hayatının devamını sağlayan hayati ve dinamik bir süreçtir.⁵ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret ⁶ şeklinde tanımlanan göç olgusu toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve tüm yapısıyla ilişkili ve etkileyici bir olaydır.⁷ Bu sebeple göçün; Coğrafya Terimleri Sözlüğünde, çalışmak ve kendine daha iyi yaşama olanakları bulmak umuduyla, insanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere giderek orada kesin ya da geçici olarak yerleşmeleri⁸; İktisat Terimleri Sözlüğünde, iktisadi, siyasi veya sosyal nedenlerle bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine doğru gerçekleşen nüfus hareketleri⁹; Kent Terimleri Sözlüğünde, genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden bir başka ülkeye gitme eylemi¹⁰; Toplum Bilim Terimleri Sözlüğünde, bireylerin ya da toplumsal kümelerin yerleşmek üzere bir yerden başka bir yere gitmeleri¹¹ şeklinde tanımlandığı ve farklı bilimsel disiplinleri ilgilendiren bir olgu olduğu görülmektedir. Göç için “Coğrafi mekân değiştirme sürecinin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketlerinin tümü”¹² şeklinde genel bir tanım verilebilir. Ancak farklı disiplinlerce

⁵ İlber Ortaylı “**Genel Göç Olgusu**” Uluslararası Göç Sempozyumu 8–11 Aralık 2005, İstanbul, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, 2006, s.19.

⁶ Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, TTK. Basımevi, Ankara, 1988, Cilt 1, s.556.

⁷ Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979, s.21.

⁸ <http://tdkterim.gov.tr>

⁹ **A.e.**

¹⁰ Ruşen Keleş, “Göç Maddesi”, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Yayınları 2. Baskı, Ankara, 1998, 58.

¹¹ <http://tdkterim.gov.tr>

¹² Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, İsmail Aydın, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı İstanbul, 1998, s. 215.

göç olgusu genel olarak; göç veren yerleşim birimi, göç eden kişiler ve göç alan birim olmak üzere üç temel değişken çerçevesinde incelenmektedir.¹³

Bu tez çalışmasında 1950-1980 yılları arasında yayımlanmış olan romanlardaki 1950 sonrası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a yapılan göçler, incelenmiştir. Çalışmamız için önce göç olgusu ve göç tipleri üzerinde durarak göç olgusunun oturduğu sosyolojik zemini göstermek, daha sonra bilinen en eski tarihinden 1980'e kadar İstanbul'un aldığı göçleri ele alarak İstanbul'a yapılan göçlerin hem sosyolojik hem de tarihî arka planını söz konusu etmek, gelecek bölümlerin ve konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Göç Olgusuyla İlgili Yaklaşımlar

Bilimsel olarak göç olgusuyla ilgili farklı yaklaşımların varlığı söz konusudur.¹⁴ Bütün bu teori ve yaklaşımları ele almak tezimizin amacı ve kapsamı dışında olduğundan sadece çalışmamızı belli bir zemine oturtmak amacıyla göç hareketi için temel model olan “İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı”nı ele almak istiyoruz.

“İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı”na göre, göçe neden olan unsurlar iki grupta sınıflandırılır: “İtici” ve “çekici” faktörler. Bu yaklaşıma göre istihdam fırsatı ve gelir göçü etkileyen en önemli değişkenlerin yanı sıra, kentlerdeki eğitim ve sağlık gibi hizmetler de göç kararında etkilidir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak, “iletici etkenler”in de göçü etkilemesi söz konusudur.

İtici Güçler: Kırsal bölgelerde bireyleri itici olarak etkileyen değişkenler arasında tarımsal toprağın yetersizliği ve toprağın eşitsiz dağılımı, tarımdaki makineleşme sonucu ortaya çıkan işsizlik ve belli bölgelerdeki sonradan ortaya çıkan geçici olaylar sayılabilir. Kırdaki başlıca geçim kaynağı olan ekilebilir toprağın

¹³ Ahmet İçduygu, Turgay Ünal, “Türkiye’de İçgöç: Sorunsallar ve Yöntemler”, **Türkiye’de İçgöç**, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı İstanbul, İstanbul, 1998, s.216.

¹⁴ Göçün sermaye kavramı içinde incelenmesi düşüncesine dayanan yaklaşıma “Fayda Maliyet Yaklaşımı”; yaş, cinsiyet, medeni durum, sağlık, zeka, meslek ve motivasyon gibi unsurlar dolayısıyla kırsal alanlardan göç edenlerin seçkin bireylerden oluştuğu düşüncesine dayanan yaklaşıma “Seçkinlik Yaklaşımı” adı verilir. Bkz. Fatih Çelik, “ İç Göçler: Teorik Bir Analiz”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, S. 2, s. 167–184.

yetersiz olması veya eşitsiz dağılımı göçü etkiler. Yine Kırsalla kent arasındaki gelir farklılığı ve işsizlik, göç için önemli bir itici faktördür. Sonradan ortaya çıkan, geçici olaylar (Arızî Olaylar) da bireylerin isteği dışında, terör, kan davası, deprem, sel, yangın gibi olayların itici etkiyle zorunlu göçlere sebep olmaları söz konusudur. İtici faktörler, bu faktörlerin olduğu bölgeden göçe neden olurken, bu bölgenin göç almasını da engeller.

Çekici Güçler: Kentlerdeki istihdam fırsatı ve yüksek gelir, eğitim, sağlık ve eğlence gibi imkânlar kırsalda bütün bunlardan yoksun olan bireyleri etkileyerek kentleri çekici kılar. Böylece çekici faktörlerin bulunduğu bölge, göçmen çeker. Bireylerin göç kararında, ekonomik gelişmeler ve bu gelişmelerin ortaya çıkardığı fırsatların yanı sıra; eğitim ve sağlık, temiz çevre ve alt yapı yatırımları gibi yaşam kalitelerini ve refah düzeylerini artırıcı unsurlar da etkilidir. Ayrıca kentteki akraba ve tanıdıkların da göç için çekici bir etkisi olduğu söylenebilir.

İletici Faktörler: İletici faktörler göçün gerçekleşmesine imkân sağlamaktadır. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak bölgeler arası ulaşım ve iletişim daha kolay ve ucuz olacaktır. Ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler sonucu göçün maliyeti azaldığı gibi bölgeler arasındaki “psikolojik ve kültürel fark” da azalır. Teknolojik gelişmeler medya organlarının etki alanını da genişlettiğinden çekici etkenlerin bulunduğu bölgelere doğru göçte medyanın da bir rolü olduğu ileri sürülebilir. Özellikle 1950 sonrası içgöç için “kara yollarının yapılması, toprak mülkiyeti konusundaki yasal düzenlemeler, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, taşıt sayısının artması, politik özendirmeler,” gibi etkilere söz edilebilir.

Göç Tipleri

Göç tiplerini,¹⁵ nüfus hareketini sağlayan faktörlere göre ele aldığımızda ‘serbest göç’ ve ‘güdümlü göç’; göçleri oluşturan nüfus hareketlerinin mesafesine ve ülke sınırlarını aşıp aşmamalarına göre ele aldığımızda ise, klasik olarak “içgöç” ve

¹⁵ Tezimizde, Taylan Akkayan’ın belirli faktörlere dayanarak göç tiplerinin tasnifi esas alınmıştır. Bkz. Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2573, İstanbul 1979, s. 22- 25.

“dış göç”; zaman faktörüne göre “mevsimlik göç” ve “daimi göç” şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Nüfus Hareketini Sağlayan Faktörlere Göre Göç Tipleri:

Serbest Göç: Bireylerin, daha iyi hayat şartları, iş imkânları, malî olanaklar, emniyet, istikrar ve çeşitli sosyal imkânlar elde edebilmek arzusu ile serbestçe yer değiştirebilmeleri, serbest göç olarak tanımlanır.¹⁶ Serbest göçler, “gönüllü göç” olarak da adlandırılmaktadır.

Güdümlü Göç: Devletlerin sosyal, ekonomik, güvenlik vb. çeşitli konularda aldıkları kararları hayata geçirmeleri sonucunda nüfusta yarattıkları hareketliliğe, güdümlü göç adı verilir.¹⁷ Bu göç, bireylerin kendi istekleri dışında yer değiştirmeye zorlandıkları nüfus hareketleri şeklinde tanımlanabilir.

Nüfus Hareketinin Yöneldiği Siyasal Alana Göre Göç Tipleri:

İç Göç: “Ülke içinde bir bölge, kent, kasaba ve köy gibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleri”¹⁸ şeklinde tanımlanır.

Dış Göç: Yerleşmek amacıyla bir ülkeden diğerine yapılan nüfus hareketleridir.

Zaman Faktörüne Göre Göç Tipleri:

Mevsimlik Göç: Göç edilen yörenin ekonomik faaliyetinin yoğun olduğu süre dışındaki zamanlarda, kişilerin yerlerini gelecek döneme kadar terk edip, başka bölgelere çalışmaya gitmeleri olarak tanımlanabilen mevsimlik göçte önemli olan göçe katılanların gittikleri yerde ne kadar müddet kalacaklarının belirli olmasıdır.¹⁹

¹⁶ A.e., s.23.

¹⁷ A.e., s.24.

¹⁸ Sunday Üner, **Nüfus Bilim Sözlüğü**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972, s.77.

¹⁹ Taylan Akkayan, **a.g.e.**, s.24.

Daimî Göç: Göçe katılanların göç edilen yere belirli bir süre için değil, devamlı yerleşme arzusu ile gerçekleştirdikleri nüfus hareketine daimî göç adı verilir.²⁰

Ayrıca nüfus hareketinin yönüne göre göç tipleri şöyle sınıflandırılabilir:

Kırdan – Kente Göç

Kentten – Kente Göç

Kentten – Kıra Göç

Kırdan – Kıra Göç

Bilinen En Eski Tarihinden 1453'e Kadar İstanbul'da Nüfus Hareketleri

2700 yıl boyunca, Mitolojik, Antik, Orta ve Yeni Çağın simgesi olmuş, Pagan, Ortodoks, Katolik Latin ve İslam inancına sahip dört ayrı İmparatorluğun birbirinden ayrı düşünce, inanış ve kültürlerini kaynaştıracak bir toleransı içinde barındırmış; Roma, Bizans ve Osmanlı gibi yeryüzünün en görkemli ve kudretli İmparatorluklarının yönetildiği, bu derece ihtişamlı tarih ve kültür zenginliğine sahip dünyadaki tek şehir İstanbul'dur.²¹ Bu özelliği dolayısıyla İstanbul, bilinen en eski tarihinden bu yana hep cazibe merkezi olmuştur.

Yenikapı'da yapılan kazılara göre İstanbul'un tarihi Neolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Ancak İstanbul'un tarihinin Bizantion'un kuruluşu ile başladığı söylenir. Bizantion, kentnin kuruluş tarihi de, kuruluş şekli de efsanelerle²² karışmış olup oldukça bulanıktır.²³ Bizantion, bugün Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın bulunduğu "Tarihi Yarımada" olarak adlandırılan bölgede MÖ 7. yüzyıl ortalarında kurulduğu söylenir.²⁴ Helen tarihinde MÖ 750-550 yılları arası kolonizasyon devresi

²⁰ A.e., s.24.

²¹ Ceyhan Gürhan, **Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi İstanbul**, Akis Kitap, İstanbul,2010, s.7.

²² Bkz. Doğan Kuban, "**Bizantion**", İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, Cilt.2, s. 258-260., Ferhat Aslan, "Tarihi Yarımada'nın Kuruluş Efsaneleri", **Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, 1. Basım, İstanbul, Eylül 2008, s. 186-193.

²³ Önder Kaya, **Cihan Payitahtı İstanbul 2500 Yıllık Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul,2010, s. 15

²⁴ Doğan Kuban, **İstanbul, Bir Kent Tarihi**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Tarihsel Toplum Vakfı Yayınları, 1996, s.15.

olarak bilinir. Bizantion kentinin ortaya çıkışı Helenler'in yeni yerleşim yerleri teşkil etme ihtiyaçlarına dayandırılmaktadır.²⁵

Bizantion'un kolonistler tarafından seçilmesinin tesadüfi olmadığı çok açıktır. Her şeyden önce şehir, deniz yolunu kontrol edebilecek kilit bir noktadadır. Ayrıca Bizantion, bu ticaret yolu üzerinde gemilerin güvenle yanaşıp birtakım ihtiyaçlarını giderebilecekleri limanlara sahiptir.²⁶

Şehir, belli dönemlerde bağımsız yaşadıysa da bu bağımsızlık sık sık kesintiye uğramıştır. Coğrafi konumu Bizantion'a çok büyük avantajlar sağladığı gibi, dönemin büyük güçlerinin kente göz dikmesine de sebep olmaktadır.²⁷

Bizantion'un kaderini belirleyen gelişmeler ise MS 193'te yaşanmıştır. Bu tarihte Roma İmparatoru Pertinaks'ın öldürülmesi sebebiyle öcünü almak üzere yerine geçen Septimius Severus ile Feskenius Niger'i karşı karşıya getirmiştir. Bizantion, Niger'i destekler ancak Niger mağlup olur. Septimius Severus Roma iç savaşını bitirmiş, sıra Niger taraftarı olan eyalet ve şehirlerin cezalandırılmaya gelmiştir. Severus Bizantion'u 194'ten 196'ya kadar muhasara etmiştir. Nihayet iki yılın sonunda kent ele geçirildikten sonra acımasızca yağmalanmıştır. Bizantion'u tamamen yok olmaktan Severus'un oğlu Antoninus kurtarır. Severus, şehre de oğlunun adını verir. Bizantion'u yine stratejik konumu kurtaracaktır. Bu yıkımdan yaklaşık bir buçuk asır sonra kent, Büyük Konstantinus'un ilgisini çekmiştir.²⁸ Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldığında Roma Batı'nın, Konstantinopolis de Doğu'nun başkenti olur. Kısa süre sonra da Batı Roma İmparatorluğu çöker. 324 yılında I. Constantinus, Roma İmparatorluğu'nun başkentini Roma'dan Bizantion'a taşıdığı zaman yeni bir devlet yaratabilmek için soylu aileleri kente çekmek amacıyla, büyük malikâneler yaptırmış ve yeni nüfusa devletin bazı gelirlerini vakfetmiş, 380 yılına gelindiğinde bu çabaların meyvesi olarak kentin nüfusu düzenli artmış, Septimius Severus zamanındaki 20.000–30.000

²⁵ Önder Kaya, **Cihan Payitahtı İstanbul 2500 Yıllık Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 16

²⁶ A.e., s.16.

²⁷ A.e., s.16.

²⁸ A.e., s.21.

kişilik nüfus, 100.000 ile 150.000 arasında bir sayıya ulaşmıştır.²⁹ 5. yüzyılın ikinci yarısında Konstantinopolis'in nüfusu 200.000 ile 300.000 civarına ulaştığı söylenir. Doğu Roma İmparatorluğu Justinianos 527'de tahta çıkmasıyla 6 .yy.' da kent altın devrini yaşar.³⁰ 532 tarihinde çıkan Nika ayaklanması sonrasında şehir yakılıp yıkılmış ve akabinde de Justinyanus tarafından yeniden kurulmuştur. Yeni şehrin en gözde mekânı ise hiç şüphe yok ki Ayasofya'dır.³¹ Justinianos'un ölümünden sonra Bizans tekrar yok olmanın eşiğine gelir.³²

867'de bir entrikayla tahtı ele geçiren Basileios'la Bizans yaklaşık 200 yıl Mekodonyalı bir aile tarafından yönetilerek tekrar eski ihtişamlı günlerini yakalar.³³

1204 kent, tarihinin en büyük felâketini yaşamıştır. Doğu Roma başkentinde taht çekişmeleri yaşanmış, Bizans prensi genç Aleksius Haçlılardan yardım istemiştir. İstanbul önlerine gelen Haçlılarla Aleksius arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde Haçlılar, 1204'te kenti istila ederler. Kent, tarihindeki en büyük vahşete ve yağmaya sahne olur. Haçlılar şehirdeki Ortodokslar'a zülmederler. Daha sonra İznik Rum İmparatoru 1261'de talan edilen kenti Haçlılardan geri alır ve kent Doğu Roma egemenliğinde bu yağma ve talanın izlerini silerek adeta küllerinden yeniden doğar. Ancak Bizans, 14. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı ile mücadele etmek zorunda kalır. 1389'da Osmanlı tahtına geçen Yıldırım Bayezid, kenti iki kez kuşatır. Bu yıllarda kent iyice küçülür, nüfusu da oldukça azalır.³⁴

Genç padişah II. Mehmet, 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fetheder. Fatih Sultan Mehmet fethettiğinde İstanbul'un nüfusu 25–30 bin civarına kadar düşmüştür. Fatih'in fethettiği İstanbul, eski ihtişamlı zamanlarından çok farklı bir görünümündedir. Tüm bunlara rağmen Fatih; tarihî, psikolojik, stratejik önemini takdir ettiği İstanbul'u kendine payitaht edinir ve büyük bir imar faaliyetine girişir.³⁵

²⁹ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı başkenti**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Selim Deringil, İstanbul, 1998, s.12-17.

³⁰ Ceyhan Gürhan, **a.g.e.**, s.24.

³¹ Önder Kaya, "Geçmiş ve Gelecek Arasında İstanbul", **Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi**, S.9, Şubat 2010, S.10.

³² Ceyhan Gürhan, **a.g.e.**, s.29.

³³ **A.e.**, s.30.

³⁴ Önder Kaya, **a.g.e.**, s. 87.

³⁵ **A.e.**, s. 91.

Fetihten 1923'e Kadar İstanbul'a Yapılan Göçler

İstanbul'un fethinden itibaren şehirde başlayan yoğun bir imar ve iskân faaliyeti, öncelikle çeşitli bölgelerden yapılan sürgünlerle desteklenmeye ve hızlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yetersiz görülen şehir nüfusunun yeterli nitelik ve niceliğe ulaştırılması için yeni fethedilen bölgelerden de yararlanılmış, buralardan çok sayıda vasıflı ve vasıfsız iş gücü İstanbul'a nakledilmiştir. Yoğun olarak vasıflı işgücü ve tüccarların iskân edildiği aynı politika Fatih'ten sonra da sürdürülmüştür. 16. yüzyılda izlenen bu politikanın ve Osmanlı şehirlerinde gerçekleşen nüfus artışının da etkisiyle İstanbul'un vasıfsız iş gücü ve yoksul köylüler için bir çekim merkezi hâline geldiği görülmekte, bu dönemdeki şehrin nüfusunun genel nüfus artışının iki katı oranla artmış olduğu tahmin edilmektedir. 16. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Celâlî ayaklanmaları sonucu binlerce köylünün, bazı kaynaklara göre 40.000 Ermeni ailesinin ve 5000–8000 civarında medrese öğrencisinin İstanbul'a göçtüğü belirtilmektedir.³⁶ Bu göçlerin devletin denetimi dışında gerçekleşen İstanbul'a yönelik ilk kitlesel nüfus hareketi olduğu söylenebilir.³⁷

Daha bu kitlesel göçler yaşanmadan önce de İstanbul nüfusunda kayda değer bir artış olduğu, şehirde geçim sıkıntısı ve asayiş, problemleri şeklinde varlığını hissettiren bir marjinal nüfusun oluştuğu, arşiv belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum 1570'li yıllarda İstanbul nüfusuna son 5 yıl içinde katılanların tahliye edilmesi gibi devletin acil önlem alması sonucunu doğurduğu görülmektedir.³⁸

Devlet, 17. yüzyılın ilk yarısında Celâlî ayaklanmalarının yol açtığı göçlerle mücadelede de aynı tahliye yöntemini uygulamıştır. Anadolu'nun birçok bölgesinde Celâlî isyanından kaçarak İstanbul'a gelen Türk ve Ermeni köylüleri, 1609 yılında bir geri iskân fermanı ile memleketlerine geri gönderilse de bir kısmının aynı nedenlerle tekrar İstanbul'a döndükleri bilinmektedir.³⁹ 16. yüzyılın son çeyreğinden

³⁶ Halil İnalcık, "İstanbul-Türk Devri", *DİA*, XXIII, s. 225–234.

³⁷ Cengiz Şeker, *İstanbul Ahkâm ve Atık Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s. 29.

³⁸ *A.e.*, s.30.

³⁹ *A.e.*, s.30.

itibaren İstanbul açısından önemli bir problem teşkil eden göçlerle mücadelede, devletin geri iskân kanununda yer almayan tahliye yöntemine başvurduğunu, 17. Yüzyılın ortalarına kadar da bu tahliye yönteminin sürdürüldüğünü görmekteyiz.⁴⁰

Merkezî yönetimin zayıfladığı ve sosyo-ekonomik değişimin yaşandığı bir yeniden yapılanma dönemi olarak nitelendirilebilecek 18. yüzyılda, taşradan İstanbul'a yapılan göçlerin yüzyılın ilk yarısında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yoğunlaşma, yüzyılın ilk yarısında yapılan İran seferlerinin etkisiyle açıklanabileceği gibi, yüzyılın ikinci yarısında ayan tarafından bölgede sağlandığı ileri sürülen güvenlik ve istikrarın da göç eğilimini azaltmış olabileceği düşünülebilir. Bu yüzyılda İstanbul'a yapılan göçlerin % 56,6'sının Anadolu kökenli olduğu görülmektedir. Bunu, İstanbul'un çevresi içinde gerçekleşen göçler ve Rumeli kökenli göçler izlemektedir. 18.yüzyıl boyunca İstanbul'a yapılan iradî göçlerin çoğunun Sivas eyaletinden kaynaklandığı ve bunun Anadolu kökenli göçlerin neredeyse yarısını oluşturduğu söylenebilir.⁴¹ Özellikle Lale Devri'nde göçlerin, İstanbul'a büyük yük getirdiği bilinmektedir.

1774'de Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra, Rusya'nın 1784'te Kırım'ı işgali sonucu,⁴² 1785'ten başlayarak 1800 senesine kadar yurtlarını terk ederek Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı topraklarına göçle birlikte 18. yüzyılın sonlarında devlet, daha önce bu çapta hiç yaşamadığı ve hazırlıklı olmadığı büyük bir göç hareketiyle karşı karşıya kalır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda her ne kadar 18. yüzyılın sonlarında itibaren göç hareketleri başlamışsa da bu göçler 19. yüzyılda artarak devam etmiş, neticede 19. yüzyıl artık hezimet devri olmuş, üst üste yenilgilerle geniş topraklar kaybedilmiştir.⁴³ Kafkasya ve Balkanlardaki toprakların kaybedilmesiyle birlikte milyonlarca kişi Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Göçler sonucunda Anadolu'da yeni köy, kasaba ve şehirler oluşmuştur. Göçmenlerin bir kısmı da

⁴⁰ A.e., s.30-31.

⁴¹ A.e., s.94-96.

⁴² Yusuf Halaçoğlu, "18.yy da Osmanlı İskan Siyaseti ve Aşiretlerinin Yerleştirilmesi", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

⁴³ Bilal Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1970, s. 10.

İstanbul'da iskân edilmiştir. İstanbul dışında iskân edilen ve yerlerini beğenmeyen göçmenlerden tekrar İstanbul'a göçenlerin olduğu görülmektedir. Bu arada Anadolu'da ki yerleşik halk arasında da İstanbul'a göç devam etmektedir. İstanbul, Tanzimat döneminde de cazibe merkezi durumundadır. Tanzimat döneminde Batı ile temasların artmasıyla, ülkeye birçok yabancı iş adamı, tüccar, devlet adamı ve seyyah gelir.⁴⁴

İlhan Tekeli, 1860–1927 arasını kapsayan yıllarda meydana gelen göçleri “Balkanlaşma göçleri” şeklinde adlandırır.⁴⁵ Balkanlaşma göçleri diye kavramlaştırılan, Osmanlı İmparatorluğunun küçülmesi ve ulus devletlere parçalanması sırasında ortaya çıkan bu göçlerin, zorunlu göçler kategorisi içinde ele alınmasının daha doğru olacağı söylenebilir.⁴⁶

İlk göç hareketleri başladığında imparatorluğun henüz kurumsallaşmış bir örgütlenmesi olmadığından gelen göçmenleri halk misafir etmiştir. Göç dalgalarının artmaya başladığı 1860'lı yıllardan sonra “Muhacirin Komisyonları” kurularak bu göçmenler Trakya ve Anadolu'ya daha sistemli olarak yerleştirilmeye çalışılmıştır. Başlangıçta göçmenler içinden sadece memurlar ve ilmiye sınıfından olanlar kentlere yerleştirilmiştir.⁴⁷

Göçmenlerin Osmanlı toplumu üzerinde önemli etkilerinden söz etmek mümkündür. Bunlar arasında göçmen gruplarının tarıma yeni teknolojilerin ve ürünlerin sokulmasındaki katkıları sayılabilir. Ayrıca Müslüman girişimcilerin sayısının artmasında etkileri olmuştur. Özellikle Balkan Savaşından sonra Selanik'ten İstanbul'a göçenlerin burada dokuma sanayisinin kurulmasında önemli rol oynadığı bilinmektedir.⁴⁸

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğundaki Balkanlaşma göçleri, daha çok ekonomik ve sosyal nedenli göçlerin üzerinde durmayı engellemektedir. Hâlbuki Klasik Osmanlı döneminde temelde köylünün toprağa

⁴⁴ Mustafa Karabulut, “**Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2008, s.59.

⁴⁵ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.42–49.

⁴⁶ A.e., s.44.

⁴⁷ A.e., s.46.

⁴⁸ A.e., s.46-47.

bağlı olması, kentler arasında geliş gidişlerin izinle gerçekleşmesine rağmen, ekonomik ve sosyal nedenli denetlenemeyen göçlerin gerçekleştiğini, bu yüzden “çift bozan akçesi” adlı bir cezanın varlığından ve değişik zamanlarda bu göçü engellemek için alınan önlemlerden biliyoruz. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul’da doğum oranlarının düşmesine karşın özellikle liman kentlerinde nüfus artışlarının olması, bu dönemde belli bir oranda kentleşmenin ve içgöçün yaşandığını gösterir.⁴⁹

1923 Sonrası Türkiye’de İçgöç Sürecinin Dönemleri ve İstanbul’a Göç

Türkiye’de içgöç sürecinin dönemlerine baktığımızda 1923-1950’ye kadar olan süreçte kayda değer bir içgöçten söz edilemez. Bu dönemde kırdan kente ve kentten kente cılız denilebilecek göç hareketleri söz konusudur. Devlet memurlarının tayini, mevsimlik işçiler ve dışarıdan ülkemize gelen yerleştirilmeler dışında büyük çapta bir nüfus hareketliliği olmamıştır.⁵⁰ Kırsal nüfus ve kentsel nüfus dengesinin bu dönemde pek değişmediği görülmektedir. Kentli nüfus 1927’de % 24,2 iken, 1950’de % 25 olmuştur.⁵¹

1950’li yıllarda başlayan ve hızlanan içgöç daha çok ülkede kırsal alanların bir anlamda “iticiği”, ile açıklanabilirken, daha sonra 60’lı yılların sonları, 70’li yıllar ve 80’lerin başına kadar daha çok kentsel alanların bir anlamda “çekiciliği” ile izah edilebilir. 1980’li ve 90’lı yıllar içinde ise içgöç, toplumsal dönüşümün yeni iletişim teknolojileri ile daha da yoğunlaşması sonucu toplumsal hareketlilik her anlamda “iletici” etkenlerin daha da artması ile yeni bir döneme girmiştir. Buradan hareketle Türkiye’deki içgöçü üç dönemi kapsayan bir süreç içinde ele alabiliriz: “1950–1960” “1960–1980” ve “1980-1990’lar”.⁵²

Türkiye’de 1950’li yıllarla birlikte hızlanan köyden kente göçün, bu yıllarla birlikte ülkenin kırsal alanlarındaki ekonomik ve toplumsal değişme ile

⁴⁹ A.e., s.48-49.

⁵⁰ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci. “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998, 250-251.

⁵¹ Mustafa Öztürk, “Türkiye’ deki İçgöçlerin Sosyal Politika Açısından İncelenmesi: İstanbul Semt Pazarcıları Örneği”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.

⁵² Ahmet İçduygu, Turgay Ünalın. “Türkiye’ de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri”, **Türkiye’ de İçgöç**, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998 s. 42-43.

başladığı ve hızlandığı yoğun olarak işlenmiştir. Dünya sistemi ile eklemlenmesi hızlanan Türkiye’deki yeni toplumsal oluşum içinde tarımın makineleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, topraksızlaşma ya da toprakların belirli ellerde toplanması, ulaşım koşullarındaki gelişmeler gibi etkenlerle kırsal alanlarda yaşayan nüfus, kentsel alanlara doğru hareketlenmiş ve bu hareketlenme 50’li ve 60’lı yılların içgöçünü ortaya çıkarmıştır. Burada göçe ivme kazandıran etkenlere nüfus artışı, tarımdaki düşük üretkenlik ve kırsal alandaki artan işsizlik ve eğitim nedeniyle kentlere yönelme de eklenebilir.⁵³

1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte başlayan ve ivme kazanan nüfus hareketliliğinde en gözde kent İstanbul olmuştur. 14 Mayıs 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelişiyle birlikte Başbakan Adnan Menderes, İstanbul’a özel ilgi göstermiş; İstanbul, Demokrat Parti icraatlarının en somut yansımalarını görüldüğü bir şehir olmuştur. 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla başlayan yeni atılımlar, buranın modern bir kent görünümünü kazanmasını sağlamış, imar faaliyetleri ve sanayi hamleleri sonucu ortaya çıkan işgücü açığı, bir nüfus hareketliliğini de beraberinde getirmiş özellikle İstanbul’a büyük bir göç dalgası başlamıştır.

1960–1980 arasında Türkiye’de kentsel alanlar; hızla akan kırsal nüfusu aynı hızla emme gücüne ulaşamamış, kırsal alanlardan akan iş gücünü istihdam edecek sanayi aynı hızla gelişmemiş, diğer yandan gelen nüfusu barındıracak konut oluşumunu sağlayamamıştır. Bunun sonucu olarak da gecekondualarda yaşayan ve ikincil ekonomik sektörlerde geçimini sağlamaya çalışan bir göçmen kitlesi, kent nüfusunun ağırlıklı bir parçası hâline gelmiştir. Bu göçmen kitlesi ile birlikte oluşan göç ağı, göç dalgalarının sürekliliğini sağlamıştır. Bu arada kır-kent gelir farklarının artışı, kentlerin ekonomik ve toplumsal çekiciliğinin yükselmesi, ulaşım ve iletişimin gelişimi göçü sürdüren en önemli etkenler olmuşlardır. Bu dönemde içgöçün önemli bir kısmının büyük kentlere özellikle de İstanbul’a yöneldiği görülür. 1960–65 yılında Türkiye’deki içgöçün %22’si İstanbul’a gerçekleşirken, 1962-1972 yılları arasında gecekondu sayısı, 78.000’den

⁵³ A.e., s.43.

195.000'e çıkmıştır.⁵⁴ 1960 ve 1970'lerde kırsaldan kente göçe paralel olarak kentten kente göç, kendini göstermiş hatta 1970'lerin sonuna doğru kentten kent göçün kırsaldan kente göçün önüne geçtiği ve artık belli başlı göç türü olmaya başladığı söylenebilir.⁵⁵

1980-1990'lı yıllar, Türkiye' de ekonominin "serbest piyasa ekonomisi", "özelleştirme" gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışılması, modernleşmenin "küreselleşme" denilen süreçle algılanır oluşu, Türkiye'nin bir yandan uluslararası düzeyde diğer yandan ise ulusal düzeyde yeni bir döneme girmesine tanık oldu. İletişim ve ulaşım koşullarının gelişimindeki süreklilik, bireysel yaşamın toplumsal yaşam karşısında öne çıkması ve sivil toplumun siyasal toplum önünde önem kazanması ile insanların toplumsal hareketliliği daha da artınca "iletici" etkenlerin daha çok bu dönemde belirginleştiği görüldü. Ayrıca bu dönemde Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu'daki nüfusun terör nedeniyle yer değiştirmeye zorlanması sonucu önemli oranda bir nüfus; İzmir, Adana, Bursa, Mersin başta olmak üzere, Batı ve Orta Anadolu'ya göç ederken, bu göçten en büyük payı İstanbul almıştır.⁵⁶

1950 Sonrası Anadolu'dan İstanbul'a Göçlerin Nedenleri

Göçün; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, dinî, ailevi ve doğal olaylardan kaynaklanan birçok nedeni bulunmaktadır.

Tarımda makineleşme dolayısıyla tarım sektöründe çalışan iş gücünün açığa çıkması ve bunun sonucu olarak göçün gerçekleşmesi, kırsaldan kente göçün en önemli sebeplerden biri olarak gösterilse de bu durumun kırsaldan göçü açıklamada çok etkili bir argüman olmadığını savunanlar da mevcuttur. 1950–1955 döneminde kırsaldan kente göçteki ilk sıçrama gerçekleşmiş, bu da Türkiye'nin Marshall Planından yararlanmasına olanak verilmesi üzerine tarımda hızlı bir makineleşmenin yaşanmasıyla açıklanmıştır. 1948–1956 yılları arasında tarımda kullanılan traktör sayısı 1800'den 44.000'e yükselmesi bunun sonucu olarak da ortaya konulan

⁵⁴ www.kentli.org/makale/mia.htm 8-9-10 Kasım 2004 tarihleri arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge" konulu "Dünya Şehircilik Günü, 28.Kolokyumu'nda sunulan bildiridir. Mehmet Çakılcıoğlu, **İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi/Değişimi**, Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, ODTÜ, 2004.

⁵⁵ Ahmet İçduygu, Turgay Ünalın, **a.g.e.**, s.44.

⁵⁶ **A.e.**, s.44.

Çalışmalardan hareketle genellikle tarıma sokulan her traktörün 10 işgücünü açığa çıkaracağı varsayımı üzerine hesaplar yapılmış ve o zamandan beri “kentleşme ve göç”le ilgili her açıklama, tarımdaki makineleşmeye bağlanarak Türkiye’deki göçlerin kentlerin çekimiyle değil kırların itimiyle gerçekleştiği ileri sürülmüştür.⁵⁷ İlhan Tekeli’ye göre bu yanıltıcı bir çıkarımdır. 1948 yılında ekili, dikili ve nadasa bırakılan alanlar 15.408 bin hektardan 1956’da 24.329 bin hektara yükselmiş ve Türkiye’de ekilebilecek toprak miktarı üst sınırlarına varmıştır. Üstelik bu artışta traktörle sürülen toprakların payı yaklaşık % 25 civarındadır. Buna karşılık hayvanla işlenen toprak miktarı % 40 artış göstermiştir. Aynı dönemde çift hayvanlarında da yüzde 5,6’lık bir artış olmuştur. Bu sayılar traktörün girişinin kırsal alanda üretim emek talebini azaltmadığını, aksine çok önemli derecede artırdığını göstermektedir. 1956-1962 döneminde traktör sayısının artmamasına karşın, kırdan kente aynı miktarlarda göçün gerçekleştiği görülmektedir. Bu sebepten göçü, traktör sayısıyla açıklamak ve kırdaki çözölmeyi salt tarımdaki makineleşmeye bağlamak yeterli değildir.⁵⁸

Dünya üzerindeki, daha çok son iki yüzyıldaki göç hareketlerini incelediğimizde göçlerde etkili olan temel nedenlerin ekonomik olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁹ 1950 sonrası, nüfusun artması⁶⁰, kullanılan ya da ekilebilen toprakların artık son sınırına ulaşması, toprakların miras yoluyla bölünerek küçölmesi sebebiyle toprağın ekonomik olarak yetersiz hâle gelmesi, bütün bunların yanında şehirlerde de artan nüfusa cevap verecek istihdam imkânlarının olmaması sebebiyle ortaya çıkan işsizlik “itici” bir etki yapmış, sonucunda kırsaldan ve başka şehirlerden İstanbul’a göçler meydana gelmiştir. İşte bu yoksulluk ve gelir dağılımı sonucunda, köyde işsiz kalan insanın kasabaya gitmesi; kasabada da iş bulamazsa,

⁵⁷ İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s.50–51.

⁵⁸ **A.e.**, s.51–52.

⁵⁹ İBB APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü, **İstanbul’u Bekleyen Sosyal Risklerin Araştırılması-2: İstanbul’a Muhtemel Göç Dalgaları**, İstanbul, İBB APK Daire Başkanlığı, 2004, s. 19.

⁶⁰ Mubeccel Kıray, antibiyotik kullanımının kırsal alanlarda da yaygınlaşarak genel sağlık düzeyinin yükselmesi sonucunda oluşan nüfus baskısından söz eder. Bkz. Mubeccel Kıray, **Kentleşme Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s.176.

şehre gitmesi; orada da iş bulamazsa, büyük kente gitmesi ve nihayet büyük kentte de iş bulamazsa, yurt dışını düşünmesi söz konusu olmaktadır.⁶¹

14 Mayıs 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla İstanbul'da yoğun imar faaliyetleri başlamış, birçok yeni yollar yapılmış veya var olan yollar genişletilmiş, bütün bunlar içinde istimlâk edilen çok sayıda bina yıkılmış, bütün bu imar faaliyetlerinin yanı sıra sanayi hamleleri de yapılmıştır. Bunların neticesinde ortaya çıkan işgücü açığı, ekonomik sıkıntı içinde olan veya daha rahat bir hayat yaşamak isteyen Anadolu insanı için İstanbul, bir umut kapısı ve bir cazibe merkezi olmuştur. Anadolu insanı, gelirlerinin birkaç katı fazlasını kazanma imkânı sağlayan “taşı toprağı altın” olduğu bir efsane gibi yayılan İstanbul'la ilgili duyduklarının doğruluğunu, bizzat yakınlarının, arkadaşlarının mektuplarında, İstanbul'dan dönenlerin anlattıklarında, hatta onların davranışlarında, kılık ve kıyafetlerinde somut olarak görme imkânı bulmuş, bu durum insanların bu büyülü şehre gitme arzusunu daha artırmış, İstanbul'a “tıpkı Amerika'nın altına hücum devrini hatırlatan” büyük bir göç dalgası başlamıştır. Bütün bunların gerçekleşmesinde “iletici faktörler”in rolünü de saymak gerekir. 1950 sonrası ulaşım ve haberleşme alanında yapılan hamlelerle ulaşım ve iletişim imkânlarının hızla gelişmesi, bu gelişmeye paralel olarak ulaşım ve kitle iletişim araçları yaygınlaşması sonucu, kırsal bölgede yaşayan insanlar daha kolay seyahat etme imkânı bulmuş, bu durum kırsaldan kente nüfus hareketliliğini etkilemiştir. Eskiden askerlik gibi mecburî seyahatlerin dışında kente gitmeyen/gidemeyen, dolayısıyla kenti tanımayan insanlar artık kenti, kentliyi ve kent yaşamını görmüş, birçok açıdan doğdukları bölgelerle, bu yeni gördükleri yerleri karşılaştırma imkânı bulmuşlardır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmış olması köydeki, kasabadaki, küçük şehirlerdeki insanların radyoda duyduğu, sinema da seyrettiği, gazetede okuduğu, daha sonraki zamanlarda da televizyon da izlediği kendi dünyaları dışındaki İstanbul gibi farklı bir dünyadan haberdar olmasına imkân sağlamıştır.

1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte yaşanan sosyal değişim ve bu büyük değişimle birlikte yaşanan kırsaldan kente göçü, bazen “İtici, İletici ve

⁶¹ Sabahattin Zaim, “IV. Oturum Değerlendirmesi: Türkiye'den Göçler,” **Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler; 8-11 Aralık 2005**, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, Haziran 2006, s. 328.

Çekici” faktörlerden biri ağır bassa da çoğu zaman birçok faktörü bir arada barındıran çoklu sebepler zinciri, birbirine ihtiyaç duyan veya birbirini tetikleyen sebeplerle hızlandırmıştır. 1960’lı yıllarda; kırsalın “itim”i kentlerin “çekim”i devam etmiş dolayısıyla kırsaldan kente hız kesmeden nüfus hareketliliği sürmüştür. Türkiye’de siyasal kutuplaşmaların çatışmalara dönüştüğü yıllar olarak da bilinen 1970’li yıllarda nüfus hareketliliği azalmamış sadece daha önce kırsaldan kente olan göç, 1970’li yıllarda kentten kente göç şeklinde değişiklik göstermiştir.

1950–1980 arası yaşanan yoğun nüfus hareketliliği doğal olarak İstanbul’a gelenlerin hayatlarını derinden etkilediği gibi İstanbul’u ve İstanbulluların hayatını da etkilemiş, Anadolu’dan İstanbul’a göç edenlerle birlikte kent, yeni ve farklı bir kimlik kazanmıştır.

Yurt içi ve yurt dışı toplantılardaki konuşmalar, yazılar, eleştirilerden seçmeler niteliğinde olan “Ağacın Çürüğü” isimli eserindeki 30.8.1959 tarihli “Anadolu’dan Gelenler” başlıklı yazısında Yaşar Kemal, hem Anadolu’dan göç edenlere şehir insanın bakışını hem de göçün nedenleri şöyle anlatır:

Yığın yığın, akın akın geliyorlar, diyorlar. Per-perişan, ne üstte üst, ne başta, aç sefil, kirli, pis, kokar geliyorlar. Zaten sıkıntıda olan şehirlerin ekmeklerine, sularına, taşitlarına, evlerine, sokaklarına, meydanlarına ortak oluyorlar, diyorlar. Hatta, bu kadar pis insanlar Türk olamazlar, diyenler de var.(...) Bu şehirlere akın akın gelenleri ne yapmalı? Mutlak bir çaresini bulmalı. Epeydir gazetelerimizde bu araştırılıyor, türlü teklifler ortaya atılıyor, uygulanması isteniyor, uygulanmasına ramak kalıyor, sonra vazgeçiliyor, sonra da çaresi zor bulunur bu mesele başıboş bırakılıyor. Toprakbastı parası alalım, diyorlar. İşi gücü olmayanları şehre sokmayalım, diyorlar. Misafirlğe gelenlerin de misafir kalacakları günleri daraltalım, diyorlar. Daha bin türlü ipe sapa gelmez çareler öne sürüyorlar. Şu şehre gelenlerin ayaklarını şehirden keselim de, nasıl olursa olsun, nasıl kesersek evladır, diyorlar.(...) Bütün dünyada akınlar olmuştur. Türlü ekonomik sebeplerden topraktan kopmuş köylü şehirleri doldurmuştur. Ya bunlara şehirlerde iş bulunmuş, ya da topraktan kopan halkın, niçin toprağından ayrıldığı araştırılmış, bunun önüne geçilmiş. Yoksa Osmanlı, yoksa hukuk dışı usullerle değil.

Şimdilerde Anadolu halkı niçin toprağından kopuyor? Anadolu halkının yaşayışını bilen bilir ki, onun evini barkını bırakması, başka yerlere gitmesi ölümden de beter bir iştir. Öyleyse niçin? İşte bunun sebebi: Artık Anadolu halkını, artan ihtiyaçlar yüzünden toprağı beslemiyor. Bir de toprağı verimini kaybetti. Bir de çalışması müthiş düzensiz, çağımıza yakışmaz, ilkel, öldürücü, verimsiz bir çalışmadır. Bir de ormanların yok olmasından dolayı Anadolu’nun iklimi değişti. Yıllarca bir damla yağmur düşmeyen bölgeler var. Kıtliklar oluyor. Açlıklar oluyor. Anadolu’nun bereketli yerlerinden, örneğin Çukurova’dan, yorganını sırtına vurup da gelenini gördünüz mü hiç?⁶²

⁶² Yaşar Kemal, **Ağacın Çürüğü**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1980, s.17–20.

Tarık Dursun Kakinç, “İstanbul’daki Anadolu” başlığıyla Milliyet’te 29.11.1987’den 12.12.1987’ye kadar on dört gün süren bir yazı dizisi yayınlanır. Tarık Dursun Kakinç, bu yazı dizisinde mahalle mahalle Anadolu’dan İstanbul’a göç edenlerle yaptığı röportajları yazı dizisinin girişinde şöyle özetliyor:

“İstanbul’a gelmiş olmakla ne yeriniyor, ne de övünüyorlardı. Biri “Ekmek teknesi de ondan...” dedi. Maçkalı yaşlı bir Karadeniz kadını “Nerde yağmur orda tarla oğul” dedi. Yinede (sanırım) bir ezikliğin içindeydiler. Evet gelmeyi onlar istememişlerdi. Dönmeyi de istemiyorlardı artık. İstanbul’a uyum sağlamak zordu, doğru! Köyden gelip ha deyince kentli olunamıyordu, o doğrudu. Fakat uygarlık buradaydı, okul, su, yol, elektrik, doktor, ilaç, hastane ve yasalar hep burada vardı.”⁶³

Nail Güreli’nin “Yöre Yöre” isimli kitabında İstanbul’a göçün sebepleri ve göçten sonra Anadolu’dan gelenlerle İstanbul’un taşralaştığı, İstanbul’un hemen her sokağında artık Anadolu’dan gelenlere rastlanabileceği şöyle ifade edilir:

“(...)Bir söz dolaşırdı kulaktan kulağa, köyden köye, ‘İstanbul’un taşı toprağı altın’ diye Bu söz, biz de köyden kente göçün bir simgesi, ekonomik etkenlerin halk deyimiyle bir özeti olmuştur yıllar yılı. Ve artık bugün Haliç’inden Gültepe’sine, Zeytinburnu’ndan Arnavutköy’üne bir Anadolu, bir taşra olmuştur İstanbul’un içinde.

Eminönü’den Unkapanı’na doğru Haliç’e ilk adımınızı attığınız bir ara sokakta avuç avuç Çorum’u, bir başkasında Elazığ’ı, izbelerden birinde kıvrım kıvrım Kastamonu’yu, İnebolu’yu köhneleşmiş saçak diplerinde öbek öbek Çankırı’yı Niğde’yi bulabilirsiniz.

Kantarcılar Caddesi’nde boydan boya bir Cide, Kastamonu’nun Cide’si karşılar sizi, hem de rengârenk bir Cide...”⁶⁴

⁶³ Tarık Dursun Kakinç, İstanbul’daki Anadolu, **Milliyet**, 29.11.1987, s.11.

⁶⁴ Nail Güreli, **İnsanıyla, Sazıyla, Sözüyle... Yöre Yöre**, Gür Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1982, s.312-313.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1950 ÖNCESİ TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ

Tanzimat Dönemi ve Servet-i Fünûn (Edebiyat-ı Cedîde) Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçü ana tema olarak işleyen bir roman olmasa da göç süreçleri üzerinde durulmadan daha çok besleme, hizmetçi, aşçı, uşak, bahçıvan vb. görevlerde büyük konaklarda çalışan ve geldikleri memleket isimleri verildiği için Anadolu'dan göçmüş olduğunu anladığımız Ahmed Midhat Efendi'nin Felâton Bey'le Rakım Efendi'sinde Kastamonulu Uşak Mehmed⁶⁵ gibi roman kahramanlarına rastlamak mümkündür. Bunun dışında yine Ahmet Mithat Efendi'nin 1877'de yazdığı “Çengi”⁶⁶ isimli eserinde; romanının ikinci dereceden şahıslarından olan Saliha Molla'nın, oğlu Daniş Bey'i Anadolu'da doğurduğu ve o daha bebekken Anadolu'dan İstanbul'a birlikte geldikleri anlatılsa da Saliha Molla'nın Anadolu'daki hayatıyla ve Daniş Bey'in babasının kimliği hakkında bilgi yer almaz. Sadece, Saliha Molla'nın sihir ve büyü işi ile uğraşan çok zengin bir kadın olduğu ilgili bir bilgimiz vardır. Yani Tanzimat ve Servet-i Fünûn (Edebiyat-ı Cedîde) Dönemi Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç eden kahramanların olay örgüsü içindeki yerleri, ikinci dereceden kahraman olma özelliği dışına çıkamamıştır. Türk romanında ancak 2. Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde, Millî Edebiyat'ın öncüsü sayılabilecek Ebubekir Hâzım'ın “Küçük Paşa”⁶⁷ adlı romanında olay örgüsü, Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş bir kahramanın etrafında şekillenmektedir. Ebubekir Hâzım'ın “Küçük Paşa” isimli romanının bizi ilgilendiren kısmı; Salih'in annesinin kucağında henüz kırk günlük bir çocuk olarak İstanbul'a gelişi değil, Selime'nin Anadolu'nun bir köyünden İstanbul'a Sadrazam Konağına gelmesi, üç yıl kadar burada kalması ve tekrar köyüne dönmesidir. Gerçi burada Selime'nin yaşadığı olay, kendi arzusu ile yer değiştirme, bir serbest (gönüllü göç) olarak adlandırılmaz. Ancak

⁶⁵ M. Fatih Andı, “Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmed Celâl'in Romanları” **Edebiyat Araştırmaları-I**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s.71-72.

⁶⁶ Ahmet Mithat Efendi, **Çengi, Kafkas, Süleyman Muslî**, haz. Erol Ülgen –M. Fatih Andı, TDK, Ankara, 2000, 603 sayfa.

⁶⁷ Ebubekir Hâzım, **Küçük Paşa**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1326 (1910).

Türk romanında, Anadolu'dan İstanbul'a gelen birine ve onun İstanbul'daki konak hayatına uyumda yaşadığı sıkıntıya ilk kez bu kadar geniş yer verilmesi sebebiyle “Küçük Paşa” romanını ve roman kahramanlarından biri olan Selime’yi ele almayı uygun bulduk.⁶⁸ Romanda Sadrazam Suat Paşa’nın uşaklarından Kâmil, Anadolu’nun bir köyünden gelmiştir. Köylüsü Ali, Nişantaşı karakolunda askerdir. Sadrazam Suat Paşa’nın küçük kardeşi Albay Dilâver’in Nüzhet Hanım’dan doğacak çocuğuna sütannelik yapacak birine ihtiyaç duyulunca, Kâmil’in aklına köylüsü Ali’nin yeni doğum yapan karısı Selime gelir. Sadrazam konağından acil bir telgrafla Ali’nin karısı Selime, çocuğuyla birlikte İstanbul’a çağrılır. Selime’nin konağa gelişinin akabinde Nüzhet Hanım’ın bir oğlu olur ve çocuğa Haldun adı verilir. Selime’nin, cahil ve köyden gelmiş olmanın verdiği saflıkla burası için uygunsuz davranışları olsa da samimiyeti dolayısıyla konak halkının sevgisini kazanır. Konakta Selime’nin keyfi yerindedir. Ancak sütü bozulmasın diye kocasıyla karı koca ilişkisi yaşamasına izin verilmez. Haldun memeden kesilip kocası Ali de tezkeresini alınca, oğlu Salih’i konakta bırakıp İstanbul’a gelişinden üç yıl sonra Selime, kocasıyla birlikte köyüne döner.

Millî Edebiyat döneminden 1950’ye kadar ki süreçte Türk romanında bireyin kendi arzusuyla, yerleşme amaçlı kalıcı olarak Anadolu’dan İstanbul’a göç ettiği ve bu göçün romanın kurgusu içerisinde önemli bir yer tuttuğu; göç öncesini, göçüşü ve göç sonrasını, dört başı mamur bir şekilde işleyen göç romanı veya göçün de konu edildiği romanların sayısı oldukça azdır. Bu dönem romanlarını, içerisinde Anadolu’dan İstanbul’a gelen roman kahramanlarının, romanın olay örgüsü içinde belli bir yeri olanlarını şöyle gruplandırabiliriz:

Birinci grup, tayin nedeniyle İstanbul’a gelen veya daha önce İstanbul’da yaşayıp da tayin nedeniyle Anadolu’ya giden ve sonra tekrar İstanbul’a dönen resmî görevliler.

İkinci grup, tahsil sebebiyle geçici bir süre için İstanbul’a gelen öğrenciler.

⁶⁸ “Küçük Paşa” romanı, köy romanının öncülerinden olması sebebiyle Ramazan Kaplan tarafından geniş bir şekilde incelenmiştir. Bkz. Ramazan Kaplan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1997, s.33–44. Ayrıca “Küçük Paşa” için bkz. Osman Gündüz, **Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema**, MEB Yayınları, Ankara 1997.

Üçüncü grup; yanaşma, besleme, evlatlık vb. olarak İstanbul'un varlıklı ailelerinin Anadolu'dan aldıkları kişiler.

Dördüncü grup, Millî Mücadele döneminde Anadolu'nun işgali sebebiyle İstanbul'a gelmek zorunda kalanlar.

Beşinci grup, ekonomik sebeplerle veya başka sebeplerle İstanbul'a gelenler.

Bireyin göç etme kapasitesinde olup olmadığı, göçe istekli olup olmadığı, yer değiştirmeyi yerleşme amacıyla kendi iradesi ile yapıp yapmadığı ve gelinen yerde kalma süresi gibi farklı değişkenlerle, bir coğrafi yer değiştirme süreci olan göçü ele aldığımızda; 1950 sonrası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçü işlerken bu farklı değişkenleri de göz önünde tutarak çalışmamıza dahil etmediğimiz memur ve öğrenci göçlerini, 1950 öncesi Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçü ele alırken de çalışmamızın dışında tutmayı uygun bulduk. Ayrıca çoğu henüz göç etme kapasitesinde olmayıp kendi iradesi dışında Anadolu'dan İstanbul'a getirilen yanaşma, besleme, evlatlık vb. olarak varlıklı ailelerinin yanında kalan roman kahramanlarının, bu yer dğıştırmelerini çalışmamıza dahil etmedik.

1.1. Millî Mücadele Döneminde Anadolu'nun İşgali Sebebiyle İstanbul'a Gelmek Zorunda Kalanlar

Halide Edip'in "Ateşten Gömlek"⁶⁹ isimli eserinde romanın önemli kahramanlarından biri olan Ayşe, İzmir'in işgali sırasında kocası ve çocuğunu kaybedince İstanbul'a teyzesinin yanına gelir. Bir müddet teyzesinin yanında kalan Ayşe, daha sonra onun yanından ayrılıp tek başına bir ev tutar. Bu sırada elışı ve öğretmenlik yaparak hem geçimini temin eder hem de parasını İzmir'in kurtulması ve milleti için harcar. İzmir'in işgalinde kocası ve oğlu Yunanlılar tarafından öldürülen Ayşe'nin İstanbul'a gelişi ile birlikte, romanın başkahramanı ve anlatıcısı durumundaki Peyami'nin, onun annesinin amcaoğlu olan Cemal'in ve Cemal'in arkadaşı İhsan'ın hayatı değişir. İstanbul'da özellikle Sultanahmet Mitingi'nden sonra vatanperver subaylar için bir "sembol" olan Ayşe, daha sonra memleketin kurtuluşu için cepheye hemşire olarak gider.

⁶⁹ Halide Edip (Adıvar), **Ateşten Gömlek**, Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1339 (1923).

Peyami Safa'nın "Sözde Kızlar"⁷⁰ romanında ise Mebrure, İstanbul'da Beşiktaş'ta doğar ve on bir yaşına kadar İstanbul'da yaşar. Mebrure'nin babası, annesinin vefatından sonra Mahmutpaşa'daki mağazasını satıp Manisa'da bir dükkân açarak orada yerleşir ve kızını da İzmir'de Amerikan mektebine yatılı olarak verir. Mütareke'den sonra, Yunanlıların İzmir'i işgali ardından da Manisa'ya girmeleriyle Mebrure'nin babası İhsan Efendi, Yunanlılar tarafından esir alınır. Mebrure, babasını aramak amacıyla İstanbul'a, Şişli'deki uzaktan akrabalarının yanına gelir ve akrabaları Nafi Bey'in ölümünden sonra, artık eşi Nazmiye Hanım'ın idaresindeki sosyetenin zevk ve eğlence yeri olan köşkte kalmaya başlar. Mebrure, Nazmiye Hanım'ın çevresindeki yaşamdan uzak durmaya çabalar. Bu arada sık sık Muhacirin İdaresi'ne giderek babasıyla ilgili haber almaya çalışır. Bir süre sonra babasından Muhacirin İdaresi'ne bir mektup gelir. Babası mektubunda ona ulaşmaya çalıştığını ama ulaşamadığını, sıhhatinin yerinde olduğunu, Amasya'ya gittiğini, orada küçük bir mağaza açacağını, kendisine para gönderdiğini ve Amasya'ya gelmesini yazar⁷¹. Mebrure, bu mektup üzerine Fahri adında bir gençle Amasya'ya gitmeye karar verir.

Yunanlılar'ın İzmir'i ve ardından Manisa'yı işgali ve babasının esir alınması sonucu, onu aramak üzere İstanbul'a gelen Mebrure'nin Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ile İstanbul'dan ayrılıp Amasya'ya gitmeye karar vermesi arasında geçen zaman, yaklaşık "1919- 1922 tarihleri arasına tekabül etmektedir"⁷². Mebrure'nin İstanbul'a yerleşmek amacıyla gelmediği, babasını aramaya geldiği gerçeğini göz ardı etmeden, onun İstanbul'da kaldığı süreyi dikkate alarak romanı değerlendirdiğimizi ve çalışmamıza dahil ettiğimizi belirtmek isteriz.

Ethem İzzet'in "İstirap Çocuğu"⁷³ isimli romanında Ferhunde, İzmir'in işgali sırasında annesi, iki küçük kardeşi ve babasının Rumlar tarafından öldürüldüğü olaydan sağ kurtulmayı başararak İstanbul'a kaçır. Burada kimsesi olmadığı için de denize atlayarak intihar etmek ister. Ancak etraftakilerin yardımıyla kurtarılarak hastaneye kaldırılır. Muhabirlik yapan romanın başkahramanı Refik, bu olayı haber

⁷⁰ Peyami Safa, **Sözde Kızlar**, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1339(1923). (Çalışmamızda romanın şu baskısı kullanılmıştır: Peyami Safa, **Sözde Kızlar**, Ötüken Yayınları, 23. Basım, İstanbul, 2000.)

⁷¹ **A.e.**, s.199.

⁷² Murat Kacıroğlu, **1919–1928 Arası Türk Romanında Yapı ve Tema**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2007, s. 51.

⁷³ (Benice) Ethem İzzet, **İstirap Çocuğu**, Suhûlet Kütüphanesi, İstanbul, 1927, 514 sayfa.

yapmak üzere hastanede Ferhunde’yi ziyaret eder. Ferhunde’nin hikâyesinden çok etkilenen Refik, ona yardımcı olur ve bir hastanede iş bulur. Daha sonra Ferhunde’ye âşık olan Refik, onunla evlenir ve bir kızları olur. Ancak çok zengin bir kadın olan ve Refik’i elde etmek isteyen Nimet, bu durumu hazmedemez. Refik’e Ferhunde’nin ona ihanet ettiğini yazan imzasız mektuplar gönderir. Sonunda Refik, kızının bile kendisinden olmadığını düşünmeye başlar. Nihayet Refik, karısının eşyaları arasında aşk mektupları bulunca, onu çocuğuyla birlikte sokağa atar, akabinde de hiçbir gerekçe gösterilmeden hapse atılır. Hapisteyken Ferhunde’dan boşanır. Hapisten çıktıktan sonra, bütün bu olayları tezgâhlayanın Nimet olduğunu bilmeden, onunla evlenir. Ancak Ferhunde ile ilgili şüpheleri hiç aklından çıkmayan Refik, bu olayları Nimet’in planladığını anlayınca ondan ayrılır. Bir süre sonra Ferhunde’yi ve kızını bulmaya başarır.

Romandaki olayların, İzmir’in işgalinden başlayıp Millî Mücadele’nin kazanıldığı zamana kadar olan “yaklaşık dört yıllık bir süre içerisinde gerçekleştiği”⁷⁴ söylenebilir. Göçe karar veriş, İstanbul’a gelmekteki niyeti, İstanbul’da kalışı vb. unsurlar dikkate alındığında Ferhunde’nin bu yer değiştirmesi bir göç olarak nitelendirilebilir. Ferhunde’nin İzmir’den İstanbul’a gelişinin, İzmir’in İşgaliyle İstanbul’a gelen roman kahramanlarının anlatıldığı diğer romanlardan farkı, büyük bir facia yaşayan genç kadının bir millî uyanış içinde olmaması ve İstanbul’dan tekrar Anadolu’ya geçerek kurtuluş mücadelesinde yer almaması olsa gerektir.

1.2. Ekonomik Sebeplerle veya Başka Sebeplerle İstanbul’a Gelenler

Peyami Safa’nın “Bir Akşamı”⁷⁵ isimli romanın kahramanı Meliha, İzmit’te yaşayan bir kızdır. İzmit’te babası ve annesiyle aynı evde, her gün aynı şeyleri yaparak yaşadığı monoton hayat onu sıkıkmaktadır. Meliha’nın babası bir dairede çalışmakta olan hasta, sürekli öksüren biridir. Annesi ise İstanbul’da yetişmiş, devamlı şarkı söyleyen, geçmişte kocasını aldatan sorumsuz bir kadındır. Meliha’nın

⁷⁴ Murat Kacıroğlu, **a.g.e.**, s. 135.

⁷⁵ Peyami Safa, **Bir Akşamı**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1340(1924).

babası onu İstanbul’da tanımış, evlenmiş orada çocukları doğmuş, daha sonra ailece İstanbul’dan İzmit’e gelmişlerdir. Meliha’nın hayata dair farklı isteklerini İzmit karşılayamamaktır. Genç kız, böyle tek düze bir hayat yaşarken, evlerine Kamil adında yakışıklı bir zabit gelir. Yaşadığı hayattan sıkılan Meliha, çareyi Kamil’le İstanbul’a kaçmakta bulur. Meliha, İstanbul Şişli’de Kamil’le yaşarken bir gün Paris’ten Madam Bert adında Kamil’in karısı olduğunu ve yanındaki Selçuk isimli çocuğun da çocukları olduğunu söyleyen bir kadın gelir. Kamil’in yarattığı bu hayal kırıklığı ve bunu telafi edememesi, sonraları da bazı akşamlar eve gelmemesi, Meliha’yı büsbütün yalnızlaştırır ve Kamil’den soğuyarak başka erkeklere ilgi duymaya başlar. Kamil’in arkadaşlarından Ferdi’yle ilişki kuran Meliha, Ferdi tarafından da aldatılır. Babasının ölümünden sonra Yozgat’a kardeşinin yanına giden annesini de yanına alan Meliha, Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya giden Kâmil’in ölüm haberini alınca, İzmit’e geri döner.

“Bir Akşamdı” romanında olaylar, Kâmil’in Kafkas Cephesinden dönüşü ve Birinci İnönü Savaşı’na katılması arasındaki dört yıllık bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşir. Dolayısıyla Meliha’nın hikâyesini, renksiz ve monoton hayat tarzından sıkılan bir genç kızın, bir çıkış olarak bilerek ve isteyerek yerleşmek kastıyla İstanbul’a kaçışını, tam bir göç olarak nitelendirebiliriz.

Reşat Nuri Güntekin’in “Dudaktan Kalbe”⁷⁶ isimli romanının kahramanlarından Lâmia’nın çocukluğu, İstanbul’da Paşabahçe’de geçmiştir. Lâmia, annesi ve kardeşi Fahir’i, ardından da babasını kaybeder. Henüz çocuk denecek yaşta hayatta yapayalnız kalan Lâmia, İzmir’deki dayısı Şükrü Bey’in evinde yaşamaya başlar. Yazın Bozyaka’daki çiftlikte tanıdığı ünlü kemancı Hüseyin Kenan’a hayranlık duyar ve ona âşık olur. Hüseyin Kenan, “Kınalı Yapıncak” ismini taktığı bu küçük kızın durumundan istifade eder ve akabinde de Lâmia hamile kalır. Dedikodular sebebiyle dayısı Şükrü Bey, Lâmia’yı Kütahya’ya akrabaları Rıza Bey’in yanına gönderir. Lâmia’nın burada bir kız çocuğu olur. Dayısının kızı Mahmure, üç çocukla ve kocasıyla babasının evinde kalmaktadır. Mahmure’nin kocası Rasih Bey’in, Lâmia’ya tecavüz etmeye kalkması üzerine, onu öldürmek

⁷⁶ Reşat Nuri Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 1924.

zorunda kalan Lâmia, hapse girer. Daha sonra Lâmia, mahkemece suçsuz bulunur. Ancak dayısı Rıza Bey, onu eski bir imamın evine yerleştirir. İzmir’den Kütahya’ya gelirken trende tanıştığı Makbule, onu burada ziyarete eder. Bu vesileyle Makbule’nin babası emekli subay Kemal Bey ile Lâmia evlenirler. Kemal Bey’lerin evlerine sürgün olarak kızkardeşinin oğlu Doktor Vedat gelir. Lâmia, kaza geçirdiğini zannettiği Vedat’ı ziyaret gittiği sırada, yabancı bir evde onunla birlikte kömür közünden zehirlenince, çevrede dedikodular yine başlar. Bunun üzerine Kemal Bey de Lâmia’nın evden ayrılmasını ister. Vedat, olaylardan dolayı kendini sorumlu hissederek Lâmia’ya evlenme teklifi eder. Ancak Lâmia, Vedat’ın evlilik teklifini reddederek İstanbul’a, annesinin ihtiyar sütninesinin yanına gider.

Görüldüğü gibi Anadolu geçen birkaç yıldan sonra Lâmia, tekrar İstanbul’a dönmüştür. Romanda, Lâmia’nın Anadolu’dan İstanbul’a gelişi üzerinde durulmamış ve bu durum kesinlikle sosyal bir mesele olarak işlenmemiştir. Henüz dönemi itibariyle romanlarda İstanbul’un mekân olarak merkezde olması sebibiyledir ki Lâmia, bir şekilde dönüp dolaşıp İstanbul’a gelmiştir. Bu açıdan bu romanı, göçün işlendiği bir roman olarak telakki etmek isabetli olmayacaktır, ancak bu roman için Anadolu’dan İstanbul’a gelen bir kahramanın varlığı söz konusudur diyebiliriz.

Mahmut Yesari’nin “Çulluk”⁷⁷ isimli romanının başkahramanı Murat, Anadolu’dan İstanbul’a çalışmak için gelmiş bir gençtir. Aslında Murat, köy hayatından ve babasının baskısından kaçmak da istemiştir. İstanbul’da tütün fabrikasında çalışıyor gözüke de neredeyse bütün zamanını meyhanelerde geçirir. Roman, Orhan Kemal’den önce Anadolu’dan İstanbul’a göçen ve işçi olarak fabrikada çalışan bir kahramanı işlemesi bakımından önemlidir.⁷⁸ Romanda, Murat dolayısıyla tütün fabrikasında yaşayan diğer insanların hayatları da anlatılmıştır. Murat, fabrikada Münevver isminde, ailesini geçimini sağlayabilmek için hastalıklı olduğu hâlde çalışmak zorunda kalan bir genç kızla tanışır ve genç kız Murat’a âşık olur. Yine romanda ön plan çıkan şahıslardan biri de Murat’ın İstanbul’da tanıştığı Piç Hayri’dir. Murat’ın İstanbul’daki günleri serseriler arasında tam bir serserilik

⁷⁷ Mahmut Yesari, **Çulluk**, İktisad Matbaası, İstanbul, 1927. (Çalışmamızda romanın şu baskısı kullanılmıştır: Mahmut Yesari, **Çulluk**, Çev. M. Sabri Koz, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 1995.)

⁷⁸ Olcay Öner toy, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Toplumcu Gerçekçilik 1923-1960, **Oluşum Aylık Sanat ve Düşünce Dergisi**, Çağdaş Roman Özel Sayısı, S:63/105, Ocak 1983, s.3

içinde geçer. Daha sonra babasının ısrarla çağırması üzerine Murat, köyüne geri döner. Murat'ın iki yıldan fazla süredir İstanbul'da olduğunu, annesinin hastalığı dolayısıyla köyüne gidip tekrar İstanbul'a döndüğünün anlatıldığı bölümde öğrenmiş oluyoruz.⁷⁹ Dolayısıyla Murat'ın İstanbul'da kaldığı süre, coğrafi olarak bir yer değiştirmenin göç sayılabilmesi için fazlasıyla yeterli bir süredir.

Güzide Sabri'nin "Hüsran"⁸⁰ isimli romanının başkahramanı Nermin'in babası görevi sebebiyle İstanbul'dan ailece Amasya'ya gelir. Amasya'da dünyaya gelen Nermin, doğduktan birkaç ay sonra annesi tarafından terk edilir, sekiz yaşında iken de babasının vefatı üzerine ninesi tarafından büyütülür. Ninesi, oğlunun mezarını bırakarak İstanbul'a dönmek istemeyince, Nermin Amasya'da ninesiyle birlikte yaşar. Ninesi ölünce hayatta kimsesi kalmayan Nermin, Anadolu'dan İstanbul'a gelir. Tanıdıkları vasıtasıyla, bir köşkte dadılık yapan Şadan Hanım'ın yanına gider. Şadan Hanım, onu evlenmek üzere olan Nazan'ın dikiş-nakış işlerine yardımcı olması için köşke götürür. Nermin, köşkte Nazan'la çok samimi bir ilişki kurar. Köşkün gelini, hasta olan kardeşi Faruk'un bu köşkte kalmasını kayın validesi Nazıma Hanım'a rica eder. Faruk, köşkte kalmaya başlayınca da Nazıma Hanım, Nermin'den Faruk'la da ilgilenmesini ister. Nermin, Nazıma Hanım'la Faruk arasında duygusal bir ilişki olduğunu sezer. Köşkte herkes bu ilişkinin farkındadır. Nazan'ın nişanlısı Macit de, Nazıma Hanım'la Faruk arasındaki yasak aşkı fark edince, nişanı bozmak ister. Nazıma Hanım, şüpheleri ortadan kaldırabilmek için Nermin'den göstermelik olarak Faruk'la nişanlanmasını rica eder. Nermin ise zaten Faruk'u beğenmektedir. Bu sebeple sahte bile olsa Faruk'a yakın olabileceğini düşünerek bu teklife kabul eder. Böylece Nazıma Hanım'ın üzerindeki şüphelerin kalkmasıyla Nazan ile Macit evlenir. Bu sahte nişanlılık olayı ile birlikte Faruk da Nermin'i sevmeye başlar. Nazıma Hanım ise Faruk'un Nermin'e olan ilgisini fark eder. Adada oturan Nazan, köşkteki ailesini ziyaretten dönerken Nermin'i de adaya götürür. Faruk da adaya gelerek Nermin'e aşkını itiraf eder ve evlenmeye karar vererek birlikte nikah hazırlıklarına başlarlar. Bu durumda artık Faruk ile Nermin, Nazıma Hanım'la aynı çatı altında kalamayacaklarından köşkten ayrılırlar. Nermin,

⁷⁹ Yesari, **a.g.e.**, s. 80.

⁸⁰ (Aygün) Güzide Sabri, **Hüsran**, İkbâl Kütüphanesi, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1928, 198 sayfa.

Şadan Hanım'ın evine döner. Nazıma Hanım, bu durumu içini sindiremez ve kıskançlık krizlerine girer. Hesap sormak için Nermin'in yanına geldiği sırada, odada Amasya'da iken terk ettiği Asım Bey'in fotoğrafını görür. Nazıma Hanım'ın kendisini daha bebekken terk eden annesi olduğunu öğrenen Nermin, derhâl Amasya'ya döner.

Güzide Sabri'nin "Hüsrân" isimli romanı, kurgu olarak oldukça zayıf bir romandır. Ayrıca bu roman, popüler roman olduğundan olayın geçtiği zaman belirsizdir. Yine romanda mekân üzerinde de önemli bir dikkat yoktur. Nermin'in Anadolu'dan İstanbul'a gelişine de bir göç vurgusu yapılmamıştır. Roman, Nermin'in günlüklerinden oluşmaktadır. Bu günlüklerin üzerindeki tarihlerden Nermin'in İstanbul'da birkaç ay kaldığı anlaşılmaktadır.⁸¹

Nezihe Muhiddin, "Bozkurt"⁸² isimli romanı; göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası ile göçün bütün süreçlerini görebildiğimiz küçük bir erkek çocuğunu kendi iradesiyle Anadolu'dan İstanbul'a gelişinin anlatıldığı bir romandır. Çulluk'tan sonra tam anlamıyla Anadolu'dan İstanbul'a göçü merkeze alan bir roman olması hasabiyle, bu göç sürecini gösterebilmek için "Bozkurt" romanını özetlemek istiyoruz. Anadolu'da bir köy olan Apanos'ta yaşayan daha çocuk yaştaki Mehmet, tek yakını olan annesi de ölünce kimsesiz kalır. Köydeki evlerine de Kara Hasan'ın el koyup oturması ve Mehmet'i Eğrek köyüne işçi olarak vereceğini söylemesi üzerine Mehmet, köyden ayrılıp birkaç yıldan beri hep hayal ettiği İstanbul'a gitmeye karar verir. İki üç saat yürüyerek kasabada Çobanoğlu Mustafa'nın yanına varan Mehmet, Çobanoğlu Mustafa'ya başına gelenleri, İstanbul'a gitme fikrini anlatır ve ona yardımcı olmasını söyler. Çobanoğlu Mustafa, çocuk yaştaki Mehmet'i önce İstanbul fikrinden vazgeçirmeye çalışsa da babası orda olduğu için en azından onun yanına gidebileceğini söyler. Böylece Mehmet, Mustafa'dan öldü zannettiği babasının yaşadığını ve İstanbul'da olduğunu öğrenir. Mal almak için gittiği İstanbul'dan daha yeni dönen Mustafa, tesadüfen Mehmet'in babası Halil'i gördüğünü, hayat hikâyesini öğrendiğini söyler ve Mehmet'e anlatır. Halil, askerden sonra konakta besleme olarak büyüyen bir kadına tutulup köyüne dönmemiş, bu

⁸¹Murat Kacıroğlu, **a.g.e.**

⁸² Nezihe Muhiddin, **Bozkurt**, Muallim Fuat Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul, 1934, 126 s.

kadından iki de çocuğu olmuştur. Şimdi ise İstanbul'da hamallık ederek geçinmeye çalışmaktadır. Çobanoğlu Mustafa, Mehmet'e babasının İstanbul'daki adresini verir. Mustafa, Mehmet'i İstanbul'a götürmesi için oraya gidecek olan Ali Çavuş'un yanına verir. Mehmet'in de içinde bulunduğu Ali Çavuş ve ekibi, beş gün yol giderek, on günde bir handa kalarak asker nakleden bir vapuru beklerler. Romanda Ali Çavuş ve ekibinin vapur bekledikleri limanın, Giresun olduğu belirtilmektedir. Geminin asker sevk eden vapur olmasından da Birinci Dünya savaşı sıraları olduğu anlaşılmaktadır. Çok uzun ve zorlu bir vapur yolculuğundan sonra Ali Çavuş ve ekibi İstanbul'a varır. Ali Çavuş, iş sebebiyle hemen gitmesi gerektiğinden, Mehmet'i babasına götürmesi için bir hamala emanet etmek ister. Buldukları hamal çok işi olduğunu, Mehmet'in kendisini rıhtımda beklemesini, işi bittikten sonra ancak onu babasına götürebileceğini söyler. Mehmet, iskelede hamalı beklediği sırada çocuklardan oluşan hırsız çetesi musallat olur. Mehmet, babasının adresini gösterebilmek için cebindeki mektubu çıkarırken parası olduğunu da fark eden "torpil" lakaplı hırsızların reisi; hamalın gelmeyeceğini, boşuna beklediğini ve onu babasına kendisinin götürebileceğini söyler. Böylece Torpil, Mehmet'i karanlık bir sokağa götürür ve parasın gasp eder. Bağırmaya başlayan Mehmet'i duyan polisler yetişirler ve durumu öğrenince de onu babasının evine götürürler. Babası polislerle önce kendi çocuklarının evde olduğunu ve başka çocuğu olmadığını söyler. Ancak sonra gelenin köydeki çocuğu Mehmet olduğunu anlayınca, çok şaşırarak onu eve kabul eder. Karısı, bu durumdan hiç hoşnut olmaz. Kocasına bir sürü laf söyler, aşağılar. Ertesi gün polisler, Mehmet'in çalınan parasını getirirler. Parayı gören kadın biraz yumuşar gibi olur. İstanbul'daki bu ilk günde Halil, oğlunu alarak rahat konuşabileceği bir kahveye gider. Oğluna İstanbul'da ne yapmak istediğini sorar. Mehmet, okumak istediğini, zabıt olmak istediğini söyler. Babası okuyamayacağını anlatırken kulak misafiri olan Mümeyyiz Hacı Bey, Mehmet'e okuma yazma bilip bilmediğini sorar. Bilmediğini öğrenince bu şartlarda onu mektebe almayacaklarını, ama kendisinin ona kısa zamanda okuma yazma öğretebileceğini söyler. Böylece Mehmet'in en büyük isteği gerçekleşmiştir. Ancak bu daha fazla devam edemez. Babası onu mecburen bir kahvede yatılı kalmak şartıyla bir işe verir. Kahvede çalışırken bir gün bir polis gelerek babasına tramvayın çarptığını ve hastanede olduğunu söyler. Polisle birlikte hastaneye gelinceye kadar babası ölmüştür.

Mehmet, bir kez daha yapayalnız kalır. Kahvede çalışmaya ve orada kalmaya devam etmek zorunda olan Mehmet, bir gece birinin boğazlandığını görür. Dışarı fırlayarak karakola koşar ve polisten yardım ister. Karakoldaki komiser bir daha kahveye dönmek istemediğini ama kimsesi de olmadığını söyler. Mehmet'in hikâyesinden etkilenen komiser muavini, onu Hacı Hanım'ın yanına vermeyi teklif eder. İyiliksever bir kadın olan Hacı Nuriye Hanım'ın, oğlu Sermet'ten başka kimsesi yoktur. Tayyareci Mülâzım Sermet, Çanakkale Harbi'nin ilk günleri kaybolur, annesi onun şehit olduğunu zannederek gözyaşı dökmektedir. Hacı Nuriye Hanım, Mehmet'i oğlu Sermet'e benzetmiş ve onun yerine koymak istemiştir. Mehmet'in kendisine anne demesini istemesine rağmen Mehmet, Sermet'in yaşadığına inandığını, o dönünceye kadar kendisine "anne" demek istemediğini söyler. Bu arada İstanbul işgal edilmiştir ve sokaklarda İngiliz askerleri dolaşmaktadır. İzmir'in işgal haberi gelip Sultanahmet mitingleri yapılırca, herkes Anadolu'ya gitmek için yollar aramaktadır. İşte bu sırada Hacı Nuriye Hanım'ın oğlu Sermet çıkagelir. Vatanın aşkıyla yanıp tutuşan Mehmet, Anadolu'ya gidecek olan Sermet'e kendisini de götürmesini söyler. Sermet, hem yaşının küçük olması hem de annesinin yalnız kalacağı gerekçesiyle bu fikri tasvip etmese de Nuriye Hanım'ın ricasıyla bunu kabul etmeye mecbur olur. Romanın sonunda, Mehmet'in Sermet'le birlikte annesinin mezarının bulunduğu köye gelişi ve annesinin mezarı başında dua edişi sırasında, savaşın kazanılmış olduğunu öğrenmiş oluruz.

Niyazi Ağırnaslı'nın "Elem Kaynağı"⁸³ isimli romanının kapağında "İçtimai Roman" olduğu yazmaktadır. Romanda Kurtuluş Savaşı'nın sonlarında Anadolu'da yaşanan yoksulluk, romanın başkahramanı Ömer'in gözüyle anlatılmaktadır. Elem Kaynağı" isimli romanının başkahramanı Ömer'in Anadolu'dan İstanbul'a gelişi, tahsil için olduğundan bu göçü çalışmamızın dışında tuttuk. Ancak romanda Ömer'in İstanbul'da denizde boğulmaktan kurtardığı Mürsel Çavuş'un hikâyesi, çalışmamızı ilgilendiren boyutuyla Anadolu'dan İstanbul'a göç hikâyesidir.

Niyazi Ağırnaslı'nın "Elem Kaynağı" isimli romanında, hikâyesi anlatılan romanın ikinci dereceden şahıslarından Mürsel Çavuş'un Anadolu'dan İstanbul'a

⁸³ Niyazi Ağırnaslı, **Elem Kaynağı**, Tan Matbaası, İstanbul, 1941, 126 Sayfa.

göç ettiği, İstanbul'da hamallık yaparak ve bekâr odalarında kalarak hayatını sürdürdüğünü görmekteyiz. Bir hamallın denize düştüğünü gören Ömer, onu kurtarmak için denize atlar, gözlerini açtığında hastane odasında ihtiyar hamalla birlikte yatıyordur. Ömer, Mürsel Çavuş'u yanına alarak iyileşinceye kadar misafir eder. Bu arada Mürsel Çavuş, Ömer'e hayat hikâyesini anlatır. İyileşince de "Çalışmak lazım." deyip çekip gider. Romanda, Mürsel Çavuş'un Anadolu'dan İstanbul'a göçten önce, göç süreci ve göçten sonraki hayat hikâyesi birkaç sayfada şöyle anlatılır.⁸⁴

Mürsel Çavuş, Yemen Muharebelerinde savaşmış, onbaşı olarak köyüne dönmüş, dul anasıyla birlikte elele verip köydeki işleri yoluna koymuş ve daha sonra evlenip Seyfi isimli bir erkek çocuğu olmuştur. Seyfi beş yaşında iken anası ölünce öksüz kalmış, o sırada I. Dünya Savaşı patlak verince Mürsel; oğlunu, malını mülkünü Balkan Harbinde gözü kör olan ve askere alınmayacak olan Bekir Çavuş'a bırakıp gitmiş, beş yıl sonra köyüne ancak dönebilmiştir. Mürsel, çavuş rütbesiyle döndüğü köyünde Bekir Çavuş'a emanet ettiklerinin yerinde yeller esmektedir. Bir uyuz keçi ile bir de on yaşlarındaki oğlu Seyfi kalmıştır elinde. Geçinebilmek için oğlunu kasabaya çırak vermiş, kendisi de bir kasabada çalışmaya başlamıştır. Yedi sene böyle geçtikten sonra Mürsel Çavuş, oğlunun da ısrarıyla köye dönmeye razı olmuştur. Ancak Seyfi, sözünü kimseden sakınmayan bir genç olduğundan sürekli kavga çıkarmakta babasının başını derde sokmaktadır. Bir gün Tahsildar Aziz Efendi kendisine hürmet göstermediği için Seyfi'yi azarlamaya kalkınca Seyfi, onun fakir fukaranın sırtından geçinen, topladıkları vergileri iç eden bir adam olduğunu, ona hürmet etmeyeceğini söyler. Babası oğlu adına birçok özürler dilese de artık jandarma, nahiye müdürü Seyfi'yi sudan bahanelerle sıkıştırmaya başlarlar. Köylü, Seyfi'nin gözü pekliğine itibar etmeye başlayınca, muhtar da kendisine rakip olur korkusuyla nahiye müdürünü ve jandarmayı Seyfi'ye karşı sürekli kışkırtır. Yine bu kışkırtmaların neticesi olarak çıkan bir kavgada Seyfi, iki kişiyi bıçakla yaralar. Jandarma hem Seyfi'ye hem babasına bu olay sebebiyle büyük işkenceler eder. Seyfi, jandarmanın elinden kaçır. Bu sırada yaralılarından biri ölünce Mürsel Çavuş'un üzerindeki tazyik iyice artar, köyde duramaz hâle gelir ve oradan ayrılmak

⁸⁴A.e., s. 39-47.

zorunda kalır. Mürsel Çavuş'un dağ, taş, han oğlunu ararken yolu İstanbul'a kadar düşer. Mürsel Çavuş, İstanbul'da bir ip uydurarak serbest hamallık yapmaya başlar. Yazın nerde kaldığı pek belli değildir, ancak kışları mecburen birkaç arkadaşla bir han odası tutmak zorunda kalırlar. Romanda Mürsel Çavuş'un bundan sonraki hayatı ile ilgili, Ömer'in bir gazetede gördüğü Seyfi'nin asıldığı haberi dışında, bir bilgi yoktur.

Samiha Ayverdi'nin "İnsan ve Şeytan"⁸⁵ isimli romanında Maliye Nazırı Halim Paşa'nın konağındaki Aşçı Şaban Ağa, Bolu'dan gelmiştir. Ancak Şaban Ağa da romanda Şevket'in babası olması dışında önemli bir yeri ve işlevi olan bir kahraman değildir, ikinci dereceden kahramanlardan biridir. Romanda Şaban Ağa'nın bir sıra dönüşü yedi yaşında oğlu Şevket'i beraberinde İstanbul'a getirmesiyle, onun Bolu'dan İstanbul'a göçen biri olduğunu öğrenmiş oluruz. Şevket'in aslında babasıyla İstanbul'a gelmeden önceki durumu, İstanbul'a gelişi tam bir göç hikâyesidir. Ancak Şevket, göçme kapasitesinde olmayan, kendi isteği dışında babası tarafından getirilen bir çocuktur. Şevket'le birlikte uşak koğuşunda, aralarında Anadolu'dan geldikleri anlaşılan hizmetlileri de görürüz. Bunlar romanın olay örgüsü içinde önemli bir işlevi olmayan fon karakterlerdir.

Zeki Mesut Alsan'ın "Mustafa'nın Romanı (Hürriyet Pervanesi)"⁸⁶ isimli eseri "Mustafa'nın Romanı" genel başlığını taşıyan kendi hatıralarının anlattığı serinin otobiyografik özelliği olan ikinci eseridir. Eser her ne kadar roman ismiyle yayınlansa da aslında roman değil, dönemi ile alâkalı zengin malzemeye sahip bir hatıratır. Mustafa, Zeki Mesut'un ilk ismidir.⁸⁷ Bu ikinci kitabı 1907–1910 yılları İstanbul'unu ve İstanbul'daki yüksek tahsil öğrencilerinin hayatını anlatan bir eserdir. "Mustafa'nın Romanı (Hürriyet Pervanesi)" isimli eser çalışmamıza Mustafa'nın Aydın'dan İstanbul'a yüksek tahsil için göç etmesi sebebiyle değil;

⁸⁵ Samiha Ayverdi, **İnsan ve Şeytan**, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1942, 267 sayfa.

⁸⁶ Zeki Mesut Alsan, **Mustafa'nın Romanı (Hürriyet Pervanesi)**, Ahmet Halit Kitabevi, Millî Romanlar ve Hikâyeler Serisi: 7, İstanbul, 1943, 227 sayfa.

⁸⁷ "Zeki Mesud Alsan, **Hayatı ve Eserleri**" başlığıyla, Türk Yurdu, Eylül 2002'de kaleme aldığı yazıda Ali Birinci, "Mustafa'nın Romanı" genel başlığıyla "Memleket Çocuğu", "Hürriyet Pervanesi" ve "Kavak Yeli" isimleriyle üç seri hâlinde hatıralarının anlatıldığını söyler. Son kitaba henüz ulaşamadığı, hatıraların basılan iki kitabından birinin Aydın Halk Kütüphanesinde bulunduğunu belirtir. Biz çalışmamız sırasında "Mustafa'nın Romanı (Hürriyet Pervanesi)" romanının ilk baskısına Beyazıt Genel Kitaplığı, Kayıt No:42544'te ulaştık. Ali Birinci, "Zeki Mesud Alsan, **Hayatı ve Eserleri**", Türk Yurdu, Eylül 2002, Sayı 181, s. 31–40.

kahramanın daha sonra 1950 sonrası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçü işleyeceğimiz bölümde genişçe değineceğimiz, özellikle Anadolu'dan İstanbul'a göçenlerin kaldıkları semtler, bekâr odaları ve hanlardaki hayatlarını vermesi sebebiyle dahil edilmiştir. Eserde öğrencilerin, hemşehrilerinin yanlarında kaldıkları Tavukpazarı, Gedikpaşa, Fatih, Şehzadebaşı, Beyazıt civarlarındaki hanlar şöyle anlatılır:

“Hanlar birbirinden pis, birbirinden eski konak yerleri idiler. Buralarda yalnız yüksek tahsil talebesi barınmaz, Anadolu'nun, Rumeli'nin muhtelif yerlerinden gelmiş olan, fakir bekâr sınıfı da otururdu. Bunların hepsinin iç ve dış hayat manzaraları birbirine benzerdi. Galiba, hanlar ne kadar eski, ne kadar pis olursa, müşterileri belki de fiyat rekabeti bakımından, o kadar çok olacaktı ki, eskilikte ve pislikte bunlar birbirinden geri kalmazlardı. Kapılarından içeri girilince, kirli taş merdiven insanın gözünü korkuturken burnuna da birbirine karışmış, yağ, gaz, kömür, ve kir kokuları çarpardı.

Merdiveni tırmanıp, ilk katın sofasında bir dakika duran bir insan orada türlü tipte, türlü şivede, türlü vaziyette, türlü yaşta adamlar ile karşılaşabilirdi. Şu seyrek sakallı, yağlı hırkalı adam, Buharalı idi. Ve kapısı çok kere açık duran odasında bütün gün semaverini kaynatarak çay pişirirdi. İstanbul'a niçin gelmişti? İşi ne idi? Orasını hanın odabaşısı bile iyice bilmiyordu. Şu, sabah akşam muayyen saatlerde girip çıkan, ve her gece musluk başında etrafı suya batırarak uzun uzun yıkanan isli ve kurumlu adam da sobacı Yervantın çırağı idi. Kaman'dan geleli çok olmadığı için, henüz kazancı ve vaziyeti itibariyle İstanbul'a mal olmamıştı. Odası bunlarinkine komşu olan şu genç de mülkiyenin bugünkü talebesi ve memleketin belki de yarınki valisi, veya herhangi bir paşası idi.(...)Fakat yukarı kattan, birdenbire patlayan bir kavga gürültüsü bütün bu sesleri bastırır, ve herkesi bir müddet için, merdiven başına koştururdu. Nihayet anlaşılırdı ki Kapalıçarşı'nın baş hamallarından olan İbo Ağa, karısı dediği ve beraber yaşadığı Ağavni ile saç saça, baş başa tekrar kavga ediyordu. Birisi Kürtçe, öteki de Ermenice bağırıp çağırıldığı için, kimse kavganın sebebini, veya sebeplerini anlayamazdı.”⁸⁸

M. Şevki Yazman'ın, “Toros Çocuğu”⁸⁹ isimli romanında; Anadolu'nun susuz, fakir köylerinden “Arık Köy”de yaşayan Pembe, oğlu Ömer'in bu köyde ziyan olup gitmemesi için onu abisinin bir hemşerisinin yanına katarak İstanbul'a göndermiştir. Ömer, henüz olan bitenin tam da farkında olabilecek yaşta değildir. M. Şevki Yazman'ın, “Toros Çocuğu” isimli eserinin çalışmamıza dahil edilmesinin sebebi romanın başkahramanı Ömer'in, Anadolu'dan İstanbul'a gelişi dolayısıyla değildir. Ömer, küçük yaşta İstanbul'a kendi iradesi dışında, tahsil için annesi tarafından gönderilmiştir. Asıl bu romanın çalışmamıza dahil edilmesinin sebebi, Ömer'in İstanbul'a yanına gelmesiyle hayat hikâyesini öğrendiğimiz, romanın ikinci

⁸⁸ Zeki Mesut Alsan, a.g.e., 25-26.

⁸⁹ M. Şevki Yazman, **Toros Çocuğu**, A. Halit Kitapevi, Millî Romanlar ve Hikâyeler serisi: 4, İstanbul, 1943,112 sayfa.

dereceden şahıslarından Şerif Ağa'nın İstanbul'a göçüdür. Şerif Ağa'nın İstanbul'a göçü, göçten sonra İstanbul'daki durumu romanda şöyle anlatılır:

“Odacıbaşı Şerif Ağa deyip de geçmemeli; ayda eline geçen 37,5 lira maaşına rağmen o; bahçeli bir evi, Yemişte bir dükkânı, faizde parası olan varlıklı bir adamdı. Hüseyin Ağa'sı gibi köyde kalıp karıya kul olacağına İstanbul'a gidip çalışmaya karar verdikten sonra babasından kalan bir iki tarlayı en büyük kardeşi Zülfikar Ağa'ya satarak yola çıkmıştı. Bir müddet hemşerilerle beraber İstanbul'da seyyar satıcılık yaptı. Para kazandı. Sonra daha rahat bir yer aradı, bir handa kapıcı oldu. Bir yandan kapıcılık yapıyor, öte yandan da parasını işletiyordu. Sonra daha sağlandı, diye yirmi beş lira ile şimdi bulunduğu devlet dairesine odacı oldu. Çok çalışır, gittiği yerde kendisini sevdirebilir, iş görür, zeki, akıllı bir adamdı. Okuyup yazması yoktu amma, faize verdiği paralardan dolayı ihtilâf çıktıkça mahkemede "abukat" gibi lâf ederdi. Kasabadan ve köyden gelen birçok hemşerilere o sermaye verir, yarı yarıya çalıştırırdı. Dairede ondan faizle borç almayan kalmamıştı. Kelli felli efendiler her ay ondan makamlarına ve Şerif ağaya yapacakları iyiliğe göre bir lira için günde on paradan yirmi para faize kadar para alırlardı. Hattâ bir defa dairenin reisi bile kızını evlendirirken darda kalmış, ondan para istemişti. Şerif Ağa bundan hiç faiz almamıştı. Hulâsa Şerif Ağa işini bilir, hesabını bilir, cin gibi bir adamdı.”⁹⁰

Görüldüğü gibi Şerif Ağa, 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göç edenlerle birlikte ortaya çıkan ve “marjinal sektör” dedikleri seyyar satıcılık işini yapmış, yine 1950 sonrasında Anadolu'dan İstanbul'a gelip de kapıcılık, odacılık vb. işlerde cahil olmalarına rağmen kurnazlık ve iş bitiricilikleri ile sınıf atlayan göçmenlerden çok önce bu işi başarmış biridir. Şerif Ağa'nın belki kendinden sonraki göçmenlerin birçoğundan farkı, memlekette hâli vakti yerinde olmasına rağmen İstanbul'a gelmesi ve memleketteki varlığını kardeşlerine devrederek burada kendisine sermaye yapmayı bilmesidir.

1950 öncesi Türk romanında, Anadolu'dan İstanbul'a göç ancak bir kaç romanda karşımıza çıkan bir olgudur. Tespit ettiğimiz bu romanların çoğunda görüldüğü gibi göç olgusu bilinçli olarak vurgulanan sosyal bir mesele olarak karşımıza çıkmamaktadır. Anadolu'dan İstanbul'a göçün bir sosyal mesele olarak Türk romanında işlenmesi, ancak 1950 sonrasında Anadolu'dan İstanbul'a göçün hızlanmasıyla birlikte olacaktır.

⁹⁰ A.e., s.19.

2. BÖLÜM

2. 1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇÜN SEBEPLERİ VE GÖÇ ÖNCESİ YAŞANILAN MEKÂNLAR

2.1. Göç Öncesi

2.1.1.Göçün Sebepleri

1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte yaşanan sosyal değişimi ve bu büyük değişimle birlikte yaşanan kırsaldan kente göç olgusunu, daha önce belirttiğimiz “İtici, İletici ve Çekici” faktörlerden hareketle birine indirgemenin çok doğru olmayacağı, sosyal değişim ve onun meydana getirdiği yeni ortam dolayısıyla bazen bu faktörlerden biri ağır bassa da çoğu zaman birçok faktörü bir arada barındıran çoklu sebepler zinciri birbirine ihtiyaç duyan veya birbirini tetikleyen sebeplerle kırsaldan kente göçü hızlandırmış olabileceği kanaatindeyiz.

2.1.1.1. Ekonomik Sebepler

Kırsal bölgelerden şehirlere göçte daha önce bahsettiğimiz nüfus artışı, kullanılan ya da ekilebilen toprakların artık son sınırına ulaşması, toprakların miras yoluyla bölünerek küçülmesi dolayısıyla toprağın ekonomik olarak yetersiz hâle gelmesi gibi “itici faktörler”, kırsal bölgelerde düşük gelire, onun sonucu olarak da fakirliğe sebep olmuştur. İşte kırsal bölgelerde yaşanan bu sıkıntıların yanında şehirlerde de artan nüfusa cevap verecek istihdam imkânlarının olmaması sebebiyle ortaya çıkan işsizlik sonucunda meydana gelen kırsaldan ve başka şehirlerden İstanbul'a göçler, Türk Romanında da göçün sebepleri olarak işlenmiştir. Biz bu sebepleri “Ekonomik Sebepler” başlığı altında toplamayı uygun bulduk.

Tarımda makineleşme dolayısıyla tarım sektöründe çalışan iş gücünün açığa çıkması ve bunun sonucu olarak göçün gerçekleşmesi, kırsaldan kente göçün en önemli sebeplerden biri olarak gösterilse de tezimizin kapsamında incelediğimiz romanlarda bu konuya rastlayamadık.

Lütfi Kaleli'nin "Görgü" isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl'in Elazığ'ın Adak Köyü'nde sevdiği kızı, Allah'ın emriyle istemesi ancak Güllü'nün babası Murtaza tarafından "çulsuz" olduğu düşünülerek reddetmesi üzerine, askerdeyken arkadaşı Cemil'in kendisini İstanbul'a çağırması aklına gelir ve Güllü'yle İstanbul'a kaçmayı düşünür. Güllü'yle İstanbul'a kaçma konusunda kendi kendini de ikna için haklı gerekçeler bulmaya çalışır. Celâl, hanedeki nüfusun fazla olması, köyde toprakların miras yoluyla bölünerek küçülmesi, toprakla birlikte diğer malların da paylaşılması ve bütün bunların en zengin aileyi bile zamanla fakirleştirdiği ve dolayısıyla kendisinin de köyde kalıp evlenmesi hâlinde geçinemeyeceği, bu durumda İstanbul'a gitmesinin yapılacak akıllıca bir iş olduğu gerçeğine ulaşır.

"Alırım Güllü'yü Cemil'e giderim. O saklar bizi. Dahi iş bulur bana, çalışırım da. Dönmem buraya..." Kıvrandı, döndü bir daha: "Sanki ne vardı köye gelecek? Doyurucu toprağın mı var, rahat edecek evin mi? Üleşe üleşe el kadar toprak kaldı geriye. Bu toprağı da ikiye bölersek, kimin karnı doycak buncağızla? Altı baş nüfusu Ali ağamın mı? Ahan bir daha gelecek var. Bunca çağa - çolukla... Ya ben? Ben ne yaparım evlenir de köyde kalırsam? İki göz evi mi paylaşam, dört baş hayvanı mı? İkimizin de kıcı açıkta kalmaz, geçiniriz mi birlikte? Toprak parçalandıkça kimin yüzü güldü Adak köyünde? Murtaza'nın babası Veli Efendi, daha yirmi yıl öncesine kadar toprağı bol, varlıklı ağanın biriydi. N'oldu sonu? Mirasçıya pay dağıla dağıla, herkesin elinde el kadar yer kaldı. Bir yıl onun başında fır dön, yılsonu zorla nafakanı çıkar, o kadar... İsmayıl iyi etti şehire kaçmayla. Varsın omuzunda iple gezsin; devamlı çalışıp, evini geçindiriyi ya... Burada kalıp da ne yapacaktı? Herkesin toprağı herkese yetmez oldu. Kimin yanına ırgat duracaktı? Herkes ırgat şimdi. Yarın, toprak doyurmadıkça çoğu kaçacak şehire. Adı toprağımız var... Erken kaçan kurtulur..." dedi, kızdı kendi kendine."⁹¹

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında köylülerin Anadolu'dan İstanbul'a geliş sebepleri, genel olarak topraklarının olmayışı, başkalarının topraklarında çalışarak geçimlerini temin etmeye çalıştıkları, bundan dolayı da gurbete çıkmak zorunda kaldıkları anlatılır.

"Anadolu içlerinden kopup gelen her tren, her "Kuşluk Treni", her gelişinde "Gurbet Kuşları" nı toparlayıp getiriyordu İstanbul'a. Yol, yıkım, yapım üzerine çok iş vardı İstanbul'da. Karınlar doyuyor, sılaya para bile salınıyordu. Köy yerinde şonun şunun tarlasında üç gün iş, beş gün duvar diplerinde barbut atacaklarına, bir tren parası denkleştirip İstanbul'un yolu tutulmalıydı. Ne yapıp yapıp gidenler, birkaç ay sonra değişmiş dönüyorlardı."⁹²

⁹¹ Lütü Kaleli, **Görgü**, Yörük Matbaası, İstanbul, 1972, s. 58-59.

⁹² Orhan Kemal, **Gurbet Kuşları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1962. (Çalışmamızda romanın şu baskısı kullanılacaktır: Orhan Kemal, **Gurbet Kuşları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1970, s.5.)

“Gurbet Kuşları” romanında Sivas’ın köylüğünden her yıl Çukurova’ya inen İflâhsızın Yusuf’un oğlu İflâhsızın Memet, annesi ölmesi üzerine babası kardeşlerinin başında durabilsin diye - genç olmasına rağmen evin büyük oğlu olduğu için- İstanbul’da çalışan köylüsü Gafur’un orada çok iş olduğuna ve kendisine de iş bulabileceği sözüne dayanarak İstanbul’a gitmeye karar verir. Burada gerek İflâhsızın Yusuf’un her yıl Çukurova’ya inişinin hem de oğlu İflâhsızın Memet’in İstanbul’a gitmek isteğinin asıl sebebinin köyde topraklarının olmaması, dolayısıyla fakirlik olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum, İflâhsızın Memet’le arkadaşı Kastamonulu’nun pazar günü İstanbul’u gezerken uğradıkları bir kahvehanede İstanbulluların İflâhsızın Memet’i aşağılamak için sordukları sorulara verilen cevaplarda net bir şekilde açığa çıkar.

“Bir başkası dikildi İflâhsızın Memed’in karşısına:

— Köyde tarlan yok mu senin?

İflâhsızın Memed’in kafasında kıraç Orta Anadolu bozkırı, bozkırın göz alabildiğine düzünde kerpiç evleriyle ağaçsız köyü geçti. Sert sert esen gri rüzgârların önüne, katılmış hareketsiz bir köy.

— Yok, dedi.

— Başkasının tarlası?

— Var.

— Niye köyünde, başkasının tarlasında çalışmıyorsun da...

Sağdan biri adamın sözünü kesip tamamladı:

— Buradaki el kapılarına geliyorsun?

Kastamonulu

— Burada zenaat belliycek, dedi. Buranın gündeliği fazla. Burası şehir. Sizin gibi şehirlilerden medeniyet belliycek. Kalk Memmet kalk, gidelim!

Bu davranış, kahvedekilere atılmış sert bir tokattı. Öyle sert bir tokat ki, kahveden çıktıkları hâlde birden kendilerine gelemediler.”⁹³

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, oğlu İdris’le birlikte Halo Dayı’nın yıllarca düşünüyorduğu iki öküzü alabilmek için para biriktirmek üzere İstanbul’a gidişi, bir ideal uğruna İstanbul’a gidiş olsa da, Mescitli köyünde üç beş dönüm kıraç toprakla bu öküzleri alacak parayı kazanabilme imkânı olmadığı düşünüldüğünde bu göçün temelinde de ekonomik sebeplerin varlığı inkâr edilemez.

“Mescitli’de öküz azdır. Bir çift Bayram Keko’nun vardır, bir çift Dingil Zako’nun, bir çift de tahsildar Şerif’in... Çift zamanı, başka köylerden gelen öküzleri saymazsak, İşte bu denlidir Mescitli’nin öküzleri... Tüm Mescitli’nin tarlalarını

⁹³ A.e., s.226.

bunlar sürerler. Zaten tarla azdır Mescitli’de. Bölük pörçüktür toprak, kiminin üç dönüm, kiminin beş dönüm... Bazılarının da, bahçeleri vardır dutlukların yanında, dere boyunda. O bahçelerde hıyar yetiştirirler, bostan yetiştirirler, bir de kabak, fasulye yetiştirirler. Çocuklar, bunların hepsini yeşil yeşil yerler. Kabağa tuz ekerler, fasulyeye bağ ekşisi dökerler, hıyarı kabuğuyla yerler...”⁹⁴

Gerçi romanda, sekiz ay boyunca kar kalkmayan ve kışın kasabaya altı günden önce ulaşamayan Mescitli köyü halkı bu yaşayışı kabullenmiş olarak hayatlarını sürdürmeye devam ederler. Kimsenin fakirlikten şikâyet ettiği yoktur. Para kazanabilmek için erkekler arasında gurbete çıkan, Çukurova’ya çalışmaya gidenlerin varlığından söz edilse de bu konu ve fakirlik Halo Dayı ve oğlunun gurbete çıkması için direk bir sebep olarak gösterilmez. Ancak anlatılan köy tablosu bunu açık seçik olarak ortaya koyar.

“İlk karla birlikte, koca tandır yorganları çıkarılır yüklükten, alınır gelinir, tandır iskemlesi ibriklikten. Bir tasın içinde, biraz yanmış tezek, üstüne iskemle, ört baboş yorganı çepeçevre üstüne, ondan sonra gir Haso, gir Mamo, gir Gülo içine... Uzat ayaklarını, gevşet kaslarını, bak kerpiç duvarlara, bekle yazı... Yirmi kez dinlenmiş dedenin savaş anıları, otuz kez dinlenmiş kocakarı masalları...

...

Uzun sürer bu öykü... Çocuklara masal olur, gençlere korkunç bir macera, Sonra gözler yavaş yavaş süzülür, herkes yattığı yerde büzülür. Böylece Mescitli, takvimden bir yaprak daha çalar. Sonra sabah, varsa bulgur aşı, culmant aşı, yağsız tuzsuz, ama sıcacık. Yatmaktan yorulanlar şöyle bir çıkarlar tandır yorganının altından, bilmeden beden hareketleri yaparlar, en basit şeye, kollarını sallarlar, ellerini sallarlar, daha çok değişiklik arayanlar eyvana çıkarlar. Oradan bakarlar Kirman Yarığı’na. Yollarını kesen, bir kış, geçit vermeyen, yol vermeyen Kirman Kayası’na:

“Maşallah maşallah,” derler, “Galmamış teknil dolmuş her yanı. Belli, zor geçecek bu gış, eyi ki tezeğimiz var, davarımız var, Allah dışarda galanlar a sabır vere, guvvat vere... Bize ne ki, ayağın sıcak tandırın içinde, gafan yasdığın dibinde...”

Geceleri hiç ışık yanmaz, bu tandır yanan odalarda. Alışkındır gözler yıllar yılı, görmeden bilirler, neyin nerede olduğunu. Yaksan, gaz parası da az tutmaz hani. Camı var, fitili var, girdisi var, çıktısı var. Hepsi para meretin. Hem, düğün mü var, şenlik mi var, askerden gelen kara yağız oğlun mu var?”⁹⁵

Genel olarak Anadolu köylüsü hayatlarını büyük çapta değiştirecek, yaşam düzeylerini farklılaştıracak maceralara atılmayı hoş karşılamaz, içinde bulunduğu durumu kabullenerek kendi yağında kavrulmayı tercih eder. Muzaffer İzgü’nün Halo Dayı ve İkiz öküz romanında Halo Dayı’nın oğlu İdiris’i öküz alması için İstanbul’a göndermek isteğine karısı İmamgızı Şahnaz Bacı karşı çıkar.

⁹⁴ Muzaffer İzgü, **Halo Dayı ve İkiz Öküz**, Bilgi Yayınevi, İlk Basım, Ankara, 1973, (Çalışmamızda romanın şu baskısı kullanılacaktır: Muzaffer İzgü, **Halo Dayı ve İkiz Öküz**, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1980, s.17–18.)

⁹⁵ **A.e.**, s.5–7.

“— İmamgızııı, İmamgızııı, dedi Halo Dayı, yani ben mi gidiyim kalkıp da bu yaşıdan sona İsdanbıl'lara ?

— Yaşın atmış, işin bitmiş, diye yanıt verdi İmamgızı. Sen ne hâl geden İsdanbıl'lara?... Yükleme oğlana. N'apacakmışın bu yaşıdan, sona öküzleri, geçinip gedi yok işde. Bi öküzümüz mü eksik?

İçinde birden bir ışık çaktı Halo Dayı'nın... “Heye, gendi gederdi. Getmezse getmesindi oğlan, gendi gederdi.”⁹⁶

Aynı romanda Halo Dayı'nın Kırşehir'in köylüğünden İstanbul'a gelen, inşaatta birlikte çalıştıkları Durmuş'u, İdiris'le gittikleri gezinti dönüşü sofraya buyur etmesi sırasında sofradaki yiyeceklerden hareketle burada yiyebildiklerine şükretmesi İstanbul'a göçmeden önce köydeki ekonomik durumlarını göstermesi bakımından önemlidir.

“Pilav pişmişti... Halo Dayı, son kez şöyle bir karıştırdıktan sonra, indirdi teneke kutuyu. Ortaya, yanları tivsimiş bir çul serdi, koydu kutuyu ortaya. Durmuş'a:

— Gitme ha oğul, vebalım galır, barabar yiyecek... dedi. Şindi bi de sovan gırdık mı bunun yanına...

İdiris gitti, bu arada kahveden testiye su doldurdu geldi. Sonra, bir liraya almış oldukları Amerikan bira kutusundan yapıma su tasını da testinin yanına koydu. Halo Dayı, kaşığı Durmuş'a uzattı:

— Buyur oğul...

Baba oğul ortaklaşa kullandıkları bir kaşıkla. Durmuş da ötekiyle giriştiler bulgur pilavına... Halo Dayı:

— Yağından mı, duzundan mı, suyundan mı, bilmem yoğsam havasından mı, heç benzemiyor bizim oranın pilavlarına. Ben diyom ki, şu kâat yağları... Neyise memlekette hep bulgurdu, heç olmazsa burada ara sıra fasulye gaynadi yok, patatis gaynadi yok... geçen gün de ilahana haşladık amma, ne ben sevdim, ne de oğlan. Dökmedik, yidik... Biber isden mi biber?”⁹⁷

Halo Dayı ve İki öküz romanında Kırşehir'in köylüğünden İstanbul'a gelen Durmuş'un çok net olarak romanda işlenmesi de topraksızlık dolayısıyla İstanbul'a göçtüğü görülmektedir. Köyde topraksızlık, işsizlik dolayısıyla önce Almanya'ya yazılmış, çıkmayınca da İstanbul'a gelmiştir. Burada umudu köyde geçimini sağlayabileceği, yalnız üç beş dönüm toprak alabilecek parayı biriktirmektir. Bu toprağı alacak kadar parayı biriktirdikten sonra, bir gün bile İstanbul'da durmak istememektedir.

“ — Bi sene oldu... Bizim oralarda hayat yok. İlkin yazıldım Almanya'ya, baktım sıranın miranın geldiği geleceği yok...”⁹⁸

⁹⁶ A.e, s.12.

⁹⁷ A.e, s.169.

⁹⁸ A.e, s.162.

Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında Hüseyin'le Mehmet, sevdikleri kızları alabilmek, düğün yapabilmek ve evlendikten sonra da hayatlarını sürdürebilmek için para kazanmak üzere önce Ankara'da burada iş bulamayınca da İstanbul'da şanslarını denemeye karar verirler. Romanda Hüseyin'le Mehmet'in köydeki hayatları anlatılmamışsa da ekonomik gerekçelerle gurbete çıktıkları açıktır. Ankara'da iş bulamayınca umusuzluğa kapılan Hüseyin, Mehmet'e neden köye para kazanmadan geri dönemeyeceklerini anlatırken kendisinin de gurbete çıkma gerekçesini söylemiş olur.

“— Şans olmalı arkadaş bi adamda herif beş parasız geldi köyden böyle oldu. Bizde elimizdeki üç beş gurusu burda yir, sonra kös kös köye dönerük. Emme dönmek çok ağır bir iş. Biz buraya ne niyetlen geldük nasıl döneceğiz. Olmaz bu Memed olmaz, böylesine geri dönmek. Ben nasıl bakarım sonra Fatma'nın yüzüne. Ne demişti son gün Fatmam bana, "Hüseyin çok para gazan emi. Bi evimiz, iki öküzümüz, bize yetecek ufak bi tarlamız olacak gadar gazan. Yeter Hüseyin, o gadârı da yeter bize. Gel hemen baş göz olur çoluk çocuğumuzu büyütürük.”

...
Mehmet gözlerini palabıyıklı arkadaşına dikti. Yere bir şeyler çizdiği çubuğu; hırsıla ileri fırlattı. Yutkundu, gözlerini kırıştırarak:

—Hüseyin oldu olacak bi şansımızı da İstanbulda deniyek. Bizim Veliler de orada. İyi bi işi varmış. Mert çocuktur Veli. Görürsek onu, bize yardımcı olur. Hadi gardaşım vakit gaybetmeden bulduğumuz ilk otobosla İstanbul'a hareket edek. Var mı köye dönmek. Ne der elalem bize. Sen Fatma'nın ben Güllü'nün yüzüne nasıl bakarız sonra. Hadi kalk Hüseyin, hadi kalk gardaşım.

Bıyıklı ablak suratlının arkadaşı hâlâ susuyordu. Başını kaldırdı bir şeyler söyleyecekti ama sonra vazgeçti.”⁹⁹

Pınar Kür'ün, "Yarın Yarın" isimli romanında Rıza, Ali, Kadriye ve Hasan'ın babaları Hüseyin Efendi'nin açık açık anlatılmasa da ekonomik sebeplerden İstanbul'a göç etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Köyde verimsiz bir tarlası vardır. Hüseyin Efendi'nin yaşlı hâliyle bu tarlayı yok pahasına satıp İstanbul yollarına düşmesinin sebebi romanda başka bir sebep gösterilmediği ve verimsiz bir tek tarla vurgusu yapıldığı için muhtemelen çocuklarının iâşesini temin etmek içindir.

“Başlangıçta, köydeki verimsiz tarlayı amcaoğluna yok pahasına satıp dört çocuğuyla karısını toplayıp İstanbul'a göçtüğü ilk yıllarda, gecekondu mahallesinde köy tipi yaşantısını sürdürmüştü.”¹⁰⁰

⁹⁹ Mesut Tutkun, **Biz İnsan Değil miyiz**, Çelikeilk Matbaası, İstanbul, 1966, s.5–6.

¹⁰⁰ Pınar Kür, **Yarın Yarın**, BilgeYayınevi, Birinci Basım, Ankara, 1976, s.236.

Vedat Türkali'nin, "Bir Gün Tek Başına" isimli romanında direkt bir köyden ekonomik sebeplerden yapılan bir göçün hikâyesine rastlayamasak da satır aralarında bazı ipuçları yakalayabiliyoruz. Günsel, Faik ve Remzi, sendikacılıkla ilgili konuşurken Remzi, onlara köylerinde daha kötü şartlarda çalışan insanların şehre geldikten sonra fabrikadaki şartların kendilerine çok da olumsuz gelmediğini dolayısıyla işçi hakları ve sendikacılık konusunda onları ikna etmenin çok zor olduğunu söyler.

— Nasıl, dedi, genel bir uyanma var mı işçide?

Remzi kararsız durdu:

— Valla kardeş, dedi, bizim işçi belli olmuyor, ne desek yalan... Bakıyorsun doğru doğru gidiyor yolda, bir "komünistlik" sözü duydu mu da böyle sapıtıyor ki aklın durur... Kafasına saplamışlar bir kez, Zaloğlu Rüstem pehlivan olsan kolay sökemezsin... Ama var, eskisi gibi değil, bir uyanma var...

— Peki, bu çektikleri, dedi Günsel...

— Çektikleri mi? Köyde çektiklerinin yanında burası zemzem... Çoğu köyden yeni gelmiş zaten...

Faik aldı birden:

— Bir şeytan girmiş beyinlerine!... Sendika diyorsun herif komünistlik diyor, hakkını ara diyorsun komünistlik diyor... Grevin sözünü bile ettirmiyorlar zaten... Geri kardeş, geri... Daha çok ister..."¹⁰¹

Bazı bölgelerde gurbete başlık parası biriktirmek üzere çıkarlar. Gerçi Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında yeni bir yuva kurabilmek için gurbete çıkıldığından bahsedilse de başlık parası konusu geçmez. Ancak "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında İdiris'in evleneceği kız için bir başlık parasından söz edilir. Halo Dayı İstanbul'da, yaşlı olması dolayısıyla kendisine iş verilmeyince hemen köy halkının kendisi için İstanbul'da, İdiris'in sırtından geçinip çocuğun başlık parası biriktirmesine engel olduğu dedikodusunu yapacaklarını düşünür.

"İçi ürperdi Halo Dayı'nın. Gerçekten bu burma bıyıklının dediği gibi, kendine iş vermezlerse ne yapardı? Nasıl biriktirirdi öküz parasını? Oğlunun üstüne yük mü olurdu? Ya Dingil Zako ya Dik Yusuf ya Şişgo Bedo, ne demezlerdi... Yarın bir gün bir hemşehrilerine raslayınca gidip demezler miydi Mescitli'de:

"Öhüüü, görmeyin Halo Dayı'nızı, tez gelecek amma, sizden, kövlüden utanıyor. Oğlanın gazandığını yeyip tükediyor İsdanbıl yerinde. Bre herif, heç olmazsa insan oğlanın yakasından düşer gelir de, bari çocuk başlık parası gazansın. Amma onu da yapmaz, inatçı pezemek..."¹⁰²

¹⁰¹ Vedat Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, Cem Yayınevi, İstanbul, t.y., s. 182-183.

¹⁰² İzgi, **a.g.e.**, s. 102.

Başlık parası âdeti olan yerler de bu parayı vermemek için kızı kaçırmak veya sevdiği kızın bekâretini almak suretiyle karşı tarafı evlenmeye mecbur etmek gibi farklı yöntemlere başvurulur. “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında İdiris gurbete başlık parası gerekçesiyle değil, tamamen babasının yaşlı olmasından dolayı onu gurbet ellere yalnız göndermemek için çıkmıştı. Babası Halo’nun haberi yoktu ancak o sevdiği kızla kaçmayı planlamış böylece başlık parasından kurtulmanın yolunu da bulmuştu.

“Para hiç mi hiç önemli değildi İdiris için. Şayet köyde kalmış olsaydı. Mihrican için başlık parası falan gerekmiyordu. Söz vermişti Mihrican, kendisiyle kaçacaktı. Buraya, salt babası için gelmişti, babası öküz parası kazansın diye... Belki İstanbul’u görmeden:

“Buba be, ikimizin parasını bir yere gatak da, bir an önce köyümüze öküz alıp varak,” derdi ama İstanbul’u gördükten sonra...”¹⁰³

Anadolu’nun birçok köyünde arazisi, çifti, davarı vb. ancak geçinmeye yetecek kadar olan ailelerinin çocuklarının fakirlik çekmemek, kendilerini kurtarmak için önlerinde bulunan seçeneklerden birisi okumaktır. Özellikle köy enstitülerine daha sonra öğretmen okullarına gönderilen çocukların birçoğu bu amaçla okusun, kendini kurtarsın diye okula verilen çocuklardır. Bu konuda da istidadı yoksa çocuk en azından bir mesleğe yönlendirilmek istenir. Ancak kasabada, şehirde tanıdıkları olanların çocuklarının böyle bir imkânı vardır. Çünkü oralarda eli ekmek tutuncaya kadar barınma, yeme içme ihtiyaçlarını karşılayacak bir yuvaya ihtiyaçları vardır.

Sevinç Çokum’un “Zor” isimli romanında İstanbul’da oturan Hatice Hala, köyde okuyamadığını öğrendiği yeğeneği Kerim’in oralarda ziyan olmaması için köye bir mektup yollayarak meslek öğrenmesi için bir yer bulduğunu ve çocuğu İstanbul’a göndermelerini ister. Babasının mektuptan sonra söylediği, Kerim’in neden İstanbul’a gitmesi gerektiğini çok iyi ifade eder.

“— Okumaya heves göstermedin, dedi babası. Burda kalırsan, sığır güdüp, bostan sularsın yalanuzca. Ne bilen... Ortaokulu bitireydin kâtip olurdun bir yerlere.

Sultan Kadın’la Zühre Nine göz göze geldiler. Bu bir ağlama çağrısıydı. Tez, başlarını iki yana sallayarak ağlamaya başladılar.

— Ne ağlayup çığırırsınız? dedi Ramazan Ağa.

¹⁰³ A.e., s. 156–157.

— Oğul oğul! dedi Zühre Nine. Köylük yeri, bağı, bostanı bırakıp göç etmek ne zamandır âdet olundu? El kapılarında durmayı kolay mı sanarsın? Bu uşağı gurbete nasıl salıverir gönlün?

Ana dizlerini döve döve,

—Amanın, şimdi şehir yerleri hepten karışık, dedi. Vuruşmalar, dövüşmeler olurmuş. Hökümet düşmüş. Böyle bir zamanda oğlanı nasıl salarsız oralara, a Ramazan Ağa?

Kerim başını diklendirdi. Yüzü, kendine güvenini açıklıyordu.

— Ben iş görüp para kazanacağım oralarda, dedi.”¹⁰⁴

Her ne kadar Hatice Hala, Kerim’e kendi kardeşinin oğlu olduğu için yardım etmek istese de oğlu ve gelini bu durumdan pek hoşnut olmayacaktır. Oğlu Fevzi’yle geçen diyoloğu bu göçün gerekçelerini bize çok iyi anlatır.

“— Çocuğun huyunu suyunu bilmiyoruz, diyordu Fevzi. Adam olacak insan, oralarda da olurdu. Okurdu. Ne bileyim, öğretmen okuluna giderdi. Sen hep böylesindir ana. Kendi evlâdın dururken, başkalarına koşarsın. Elinde avucunda ne varsa köyündekilere dağıtırsın.

Hatice Hala sözünü dinletmeye alışkındı. Oğlunun bu sözleri, artık sayılmadığını, yaşlandığını hatırlatıvermişti. Ama çabucak sıyrılmıştı o anki ezikliğinden. Oğlunu ve gelinini sindirici bir sesle bağırmaya başlamıştı.

— Bana bak oğlum! Şu yaşıma geldim hâlâ yaz kış demeden dükkânda hizmet görüyorum. Bir ev sahibi olası deyi varımı yoğumu verdim. Kıyıda köşede bir cenaze param vardı, onu da aldınız. Daha ne yapayım?(...) Bu çocuk ta kardeşimin oğlu. Can parçası... Atılır mı sokağa? Sökemedi kitapları. Okuyamadı... Sen okuyabildin mi? Böyle yakışsız sözler edersen, Kerim geldiğinde hoşnutsuzluk gösterirsen, alır başımı giderim.”¹⁰⁵

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanında hayali hep İstanbul’a göçmek olan ve bir kamyonunda şoför muavinliği yapan İbrahim’in, Diyarbakır’da kamyon için yük bekledikleri sırada hoparlörden parti propagandası yapan şahsın, sanki İbrahim’in bu hayalini biliyormuş gibi büyük şehirlere göçten bahsetmesi bu sırada göçün ekonomik sebeplerini vermesi açısından dikkate değerdir.

“Oparlördeki ses değişmişti, bir başkası konuşuyordu şimdi. O da bilmiş gibi, İbrahim’in tutkusunu bilirmiş gibi, büyük kentlere göçlerden, Almanya’ya olan göçten söz ediyordu:

“N’apsın efendim, köylümüz n’apsın... Geçimini sağlamıyor buralarda elbet, yorganını, heybesini kaptığı gibi İstanbul’un, Ankara’nın, İzmir’in yolunu tutuyor... İşte onun için velinimetimiz olan köylümüzü kalkındırmalıyız önce. Partimizin programında yer alan...”

(...)

Az sonra kamyonların, otobüslerin ve at arabalarının bulunduğu bir başka alana geldiler. Ama burada da duyuluyordu partinin sesi:

— “Bir kere bu göçü, büyük şehirlere olan göçü durdurmak lâzım” diyordu partili. “Bak yediği halta” dedi içinden İbrahim. Şehmuz elini cebine attı, çıkarıp iki onluk verdi ona ve:

¹⁰⁴ Sevinç Çokum, **Zor**, Töre- Devlet Yayınevi, Ankara, 1977, s.10.

¹⁰⁵ **A.e.**, s.22–23.

— “Akşam karnını doyur bununla, sonra şu sokağın ucundaki kahvede otur biraz istersen, sonra da gelip yatarsın kamyonda” dedi.

— “Tamam usta... Şeyi diyecektim sana....”

(...)

— “Kapıları kilitlemeyi unutmayı.”

— Unutmam usta, unutmam da, şu adamın dediği doğru mu ki?”

— “Hangi dediği oğlum... Bırak sen onların mavalını.”

— “Yok, şey dedi de...”

— “Ne dedi?”

— “Artık gidilmiyecekmiş buralardan. Kalkıp İstambullara gidilmiyecekmiş, doğru mu ki?”

— Ulan İstanbul’la bozdun kafayı sen... Hem inanma oğlum o söylenenlere... Hiç birinin bir dediği bir dediğine uymaz. Hepsi koltuk davasında onların. Hadi bozma kafanı bunlarla, keyfine bak.”

Çekip gitti Şehmuz. Son söylediklerine sevinmişti İbrahim. Yüreğine su serpilmişti sanki. Hem dinlemedi artık oparlördeki sesi.”¹⁰⁶

Yine aynı romanda İbrahim’in, ustasının sözünü dinleyerek uğradığı kahvede de parti mitingi ve göç konuşuluyordu. Halkın ekonomik sebeplerden İstanbul’a göçmek zorunda kaldıklarını söylemesi, genel olarak kırsaldan İstanbul’a göçün en önemli sebebinin ekonomik sebepler olduğunu teyit eder niteliktedir.

“Şehmuz’un sözünü ettiği kahvehane küçük ve basıktı. İçeride kâğıt oynayanlar, domino oynayanlar vardı. Ve konuşanlar, hem bağıra bağıra konuşanlar vardı.

Bir köşeye oturdu sessizce İbrahim. Garsona çay söyledi, çekingen. Parti mitingini konuşanlardan biri, parti liderini savunuyordu:

“Elbet kardaşım, dediğini yabana atma adamın... Yalan mı hepimiz bir iş bulalım, ekmek parası kazanalım diye çırpınır dururuk buralarda. Ama yok iş, bizim buralarda yok işte. Onun için çoğumuz, neyimiz var neyimiz yok satıp İstanbulların yolunu tutuyoruh.”

“Ah Şehmuz burada olsaydı, ağzının payını ne güzel verirdi onun” diye düşündü İbrahim. Aynı adam konuşmasını coşku içinde sürdürdü gene :

“Sona oturup kalkıp dua edelim kardaşlar... Dua edelim de bu adamlar hükümet olsunlar, yoksa meydan o hainlere kalırsa hâlimiz yamandır.”¹⁰⁷

Mevsimlik göç, “gelecek çalışma dönemine dek kişilerin bulundukları yerden ekonomik faaliyeti yoğun olan yerlere çalışmaya gitmesidir. Göçe katılanlar gittikleri yerde ne kadar müddet kalacaklarını bilirler.”¹⁰⁸ 1950 Sonrası Türk

¹⁰⁶ Celâlettin Çetin, **Göçük**, Tekin Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, 1977, s 134–136.

¹⁰⁷ **A.e.**, s. 139.

¹⁰⁸ Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2573, İstanbul, 1979, s.24.

romanında kırsal bölgelerden İstanbul'a ekonomik sebepler dolayısıyla mevsimlik göçlere de rastlamak mümkündür.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında memleketlerinden mevsimlik olarak gelen işçilere rastlamaktayız. Gurbetçilerin kaldıkları handa İflâhsızın Memet'le sohbet eden bir işçi neden geldiğini belirtmese de her yıl İstanbul'a geldiğini söyler

“— Sen her yıl gelir misin bu İstanbul'a?
— Ben mi? Gelirim.
— Hangi köyden olursun?
— Divriği'nin köylüğünden. Bu İstanbul'da bizim hemşehriler çok. Unkapanı'nda eyleşirler çokluk. Kayfe var orda bizim hemşehrilerin. Pehlivanın kayfesi. Kayfenin ardında yatardım ben ya, bakma...”¹⁰⁹

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında özellikle inşaat sezonunun baharda başladığını, kışın inşaatlarda çalışan işçilerin çoğunun memleketlerine gittiğini öğrenmiş oluruz. Halo Dayı'nın oğlu İdiris'in inşaat işçilerinin kaldığı bekâr odasına uğradığında, para karşılığı işçilerin yemeklerini yapan, çamaşırlarını yıkayan, elbiselerini onarıp yamalarını yapan evdecibaşı Hacı'nın, kış mevsiminde hasta yatan bir işçi hakkında bilgi verirken mevsimlik işçilerin kışın memlekete gidip sezonda geldiğini söyler.

“— Al da iç, dedi.
Hasta taşı iki yudumda başına dikti, inleyerek tekrar koydu başını kara kara pamukları çıkmış pis yastığın üzerine. Hacı,
— Hasdelenmiş, dedi İdiris'e bakarak. Hemişerileri getmişdir melmekata, bu getmemişdir, sankime poh vardır gış günü İsdanbıl'da... Şindi de burda tir tir titrer. Ne poh yen ki... Hacı'nın başına gazep... Hacı su ver, Hacı golumdan dut kenefe gedem... Hacı çorba gaynat... Eee bi gün de der Hacı dön arkamı... Hacı Hacı, Hacı sankim bubasının oğlu...”¹¹⁰

"Halo Dayı ve İki Öküz" romanında Halo Dayı'nın kışı İstanbul'da geçirdikleri zaman inşaatlarda iş bulamadığı için hazırdan yemek zorunda kaldığının anlatıldığı bölümde, işçilerin kışın neden memleketlerine döndüklerini de anlamış oluyoruz.

¹⁰⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.42.

¹¹⁰ İzgü, **a.g.e.**, s.221.

“Kış zorlu geçti İstanbul’da. Zaten hangi kış zorlu geçmezdi ki? Halo Dayı’nın koynundaki yeşil çıkın, bazı haftalar paralarla doldu, ama karlı, yağışlı gecen günler biraz küçülttü bu çıkını. Hemen hemen işçilerin çoğu kış başlar başlamaz köylerine gitmişlerdi. Halo Dayı’ya da demişlerdi:

“Git dayı memleketine, kışın burada pek iş olmaz, kazandığınla boğazın doymaz.” Ama o dinlememişti. Köye, Mescitli’ye ancak bir tek koşulla giderdi, o da koynunda öküz parası olduktan sonra. Ne derlerdi sonra, o Dingil Zako’lar, o Dik Yussuflar, o Şişgo Bedo’lar?

(...)

Onun için direndi Halo Dayı... Kendi çıkınındaki parayla, oğlunun çıkınındaki para arasında bir orantı kurmuştu. Bir onluk kendi çıkınından aldığı zaman, ancak bir beşlik alıyordu oğlununkinden. Oturdıkları apartmanda inşaata başlanmadığı için ev kirası dertleri de yoktu. Bir tek dertleri oldu kış boyu, o da soğuk... Çalıştıkları günler, erkenden yorgana girdiler, çalışmadıkları gün ise, hiç yorganın altından çıkmadılar. Çok günler, umutla ekmeği katık edip yediler.”¹¹¹

Ahmet Çakal’ın kendi hayat hikâyesini anlattığı anı-romanı “Serseriler Arasında” isimli romanda fırıncı ustaları bakımından İstanbul’da, tersine olarak kışın işlerin az, yazın çok olduğunu görmekteyiz. Romanda yazın kırsalda işi olup kışın boş kalanların; şehirlere mevsimlik geldiğinden, boşta kalmamak, para kazanabilmek için hem ucuza çalışmaya razı olduklarından hem de her türlü sıkıntıya katlandıklarından söz edilir.

“Çoktandır bir fırında çalışıyorum. Önümüz kış. Kışın yükü kolayı çekilmiyor.

(...)

Evdeki hesap çarşıya uymaz demişler. Kendime göre bir sürü hesabım vardı çalışırken. Ama hiç biri de olmadı. Az önce çırak geldi; “Patron seni istiyor” dedi.

“— Sen devamlı çalışmazsın!” dedi, çıkardı hesabı verdi.

Eh, sağlık mağlık olsun, böyle bir şey ilk defa olmuyordu. Alıştım böyle ayaklara. Üstelik sade ben değilim kışa yakın işten sepetlenen.

Adı kırdı kaçtıya çıkmış, patrona boyun eğmez, İstanbul’da devamlı kalan kıyakçıların başına böyle şeyler çok gelir. İş şartları oldukça ağır, günlük düşük, hababam çalış, adam canından beziyor be, Allah’ımı inkâr edeyim öyle. Öteki işçilerin çoğu kışın çalışıp, yazın köye gidiyorlar, kışın işler ne kadar ağır olursa olsun, patron ne derse desin, isterse döğsün, adamlar katlanıyor, nasıl olsa yazın gidiyorlar...

Öyle işte, onlar kışa doğru bizi sepetliyor, ama yaz gelince de gün bizim günümüz oluyor. İşte o zaman rahatça hesaplaşıyoruz. Yazın ne desek katlanıyorlar. “Haklısınız bu aylar sizin ayınız. Şimdi patron sittim ayı. Ama yarın bir gün yağmurlar başlayınca o zaman nefesiniz kesilir.”

Kesilir ki hem de nasıl, herifçioğulları fırını kurmuş, tıkrı yerinde, bir iki bunalıyorlar, ama parayla işlerini yürütüyorlar. Ya bizimki, Ramazan ayı gelmeden oruç başlayınca kendi ayağımızla gidiyoruz. İstersen gitme...”¹¹²

¹¹¹ A.e., s.234–235.

¹¹² Ahmet Çakal, *Serseriler Arasında*, Ağaoğlu Yayınevi, y.y., 1978, s.7-8.

Fakirlik, işsizlik gibi ekonomik sebeplerden sadece köylerden değil başka şehirlerden de İstanbul'a göç söz konusudur. Şahap Sıtkı'nın "Horoz Değirmeni" isimli romanında Kayseri'de hasta olan kocasının seri ameliyatlar ve tedavi için buradan gitmesi sonucu açlığın yoksulluğun pençesinde kıvranan Nevhiz'in Şaban aklını çelerek evden kaçmaya ikna eder ve önce Adana, birkaç gün sonra da İstanbul'a götürür. Buralarda erkeklere pazarlayarak sırtından geçinir. Ancak Nevhiz'in böyle bir hayatı kabul edişinde en önemli etken fakirliktir.

"Bıktıydı artık çorbadan, bulgur pilavından yavan ev ekmeğinden. Mutfaktan yana baktı. Ayakta duran Kadın anladı bunu. Terliklerini sürüye sürüye mutfığa girdi. Az sonra Nevhiz'in önüne bir yaygı yaydı. Bol bol ekmek kesti. Domates, salatalık getirdi.

— İstersen cacık yap! dedi.

— Hayır, böyle yerim.

Mutfaktan yana tavada çızırdayan tereyağı kokusu geliyordu. Nevhiz, burun delikleri açıla kapana mutfığı dinledi. Çil bozuğu kadın kulplu bir tavada, ocaktan yeni inmiş domatesli, kırmızı biberli iki yumurta getirdi.

—Et ısınmıyor! dedi.

Nevhiz, iştahla yiyor, ara sıra ekmekten kopardığı kocaman lokmaları tavada bastırıyor hemen ardından domatesten ısıırıyordu. Avurdu dolu dolu:

—Şaban ne zaman gelir? diye sordu. Parmaklarını yalıyordu.

Soluk perde aralığından giren ince bir çizgi karşı duvarda usul usul yer değiştiriyordu. Kadın bakır bir tabakta et getirip Nevhiz'in önüne koydu:

— Şunu da ye, dedi, çok acıkmışsın belli.

(...) Dövmeye , sövmeye , okşanıp, şımarmaya her şeye hazırdı şimdi. Karnı doydukça, dünyada yemek için ne bulunmaz şeyler olduğunu hatırladı. Mutlu hiç bir anısı yoktu yarına götürecekti. Nasıl isterse öyle gelsindi. Artık ne korkuyor, ne kuşkuluyor, ne de düşler kuruyordu. Bir duyguya saplanmıştı, çocuksu, içtendi, öylesine yapmacık değil. Zorlamaz, beceremezdi zati yapmacığı. On sekiz yaşın yaşantısında durup düşünecek konak yerleri yoktu. Kendiliğinden, amaçsız yaşadı on sekizine dek."¹¹³

İstanbul, diğer büyük şehirlerde bir meslek sahibi olan ancak artık oralarda mesleklerini icra edebilme imkânı kalmayan, belli bir niteliği olan kimseler için de umut kapısı olmuştur. Hakkı Özkan'ın "Grevden Sonra" isimli romanında Ankara'da basımevinde makineci olarak çalışırken grev sebebiyle işsiz kalan, yine grev taraftarı olmak gibi bir sıfatla Ankara'da hiçbir işyerine kabul edilmeyen Nuri, bir iş bulma ümidiyle İstanbul'a göçer.

"Grev yapmışlardı, işçiler daha ne olduklarını anlayamadan soluğu kapı önünde almışlardı. Hakları olan birkaç kuruşu bile kavga dövüş koparmışlardı. Türlü

¹¹³ Şahap Sıtkı (İlter), **Horoz Değirmeni**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul, 1967, s.15-16.

çeşitli oyuna gelmişlerdi. Başlarına gelmedik belâ kalmamıştı. Sonra ne olmuştu? Kopan bir tespih tanesi gibi dağılmışlardı... Ve boşu boşuna iş arama günleri... Grev taraftarı ya da taraftar olmayan arkadaşlar tarafından çeşitli şekillerde suçlanmalar, izlenmeler, küfürler... Hatırlanmak istenmeyen kötü şeyler... Sonra boşu boşuna iş arama günleri... Başka işverenler tarafından duyulan grev meselesi yüzünden kapıların yüzüne kapanması... Hazıra dağ mı dayanır? Ellerindeki avuçlarındaki paranın hızla erimesi... Ne yapacaklarını kara kara düşünürlerken günlerden birinde, karısına: “Burada bize ekmek kalmadı, İstanbul’a gidelim.” demişti. Karısı dudak bükmişti: “Öyleyse buraya neden geldik?” Doğru söylemişti. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar, onuncu köye gider, gene doğru söylerdi. O hâlde ne yapacaklardı? Yatağı yorganı sırtlayıp buraya gelmişlerdi sonunda.”¹¹⁴

Yine “Grevden Sonra” isimli romanda Nuri’nin komşusu Fehim de başka şehirlerde çalışmış, son ümit olarak İstanbul’a gelmiş meslek sahibi bir işçidir. Fehim, Nuri’yle tanışmak için evlerine geldiği akşam İstanbul’a göçüş sebeplerini de anlatmış olur.

“Adam, gösterilen mindere bağdaş kurarak oturdu. Kadın, kapı arkasındaki evin tek iskemlesine çoktu.

— Rahatsız etmiyoruz ya?

— Ne münasebet.

— Biraz konuşalım, tanışalım istedim de.

— İyi yaptınız.

— Siz de A’dan mı geldiniz?

— Evet. Siz de mi A’dan geldiniz?

Fehim güldü:

— Hayır ama dolaşmadığımız yer mi kaldı kardeşim. Şurada iş var dediler, oraya gittik, oradan sepetlenince başka tarafa... Gırtlak için dolaşmadığımız yer, yapmadığımız iş kalmadı anlayacağın. Ben kendime yanmıyorum, çoluk çocuk bizim yüzümüzden sersefil oluyorlar. Şimdi ümidimiz burada.

— Burada işler nafiye. Ben epeyce sürttüm.”¹¹⁵

Daha sonra “Ailevi Sebepler” bahsinde de işleyeceğimiz Levent Engin’in “Suçlu” isimli eserinde romanın başkahramanı olan çocuk yaştaki Murat’ın, annesinin fahişelik yaptığını öğrenmesi üzerine İstanbul’a kaçması, bu kaçışın görünürdeki sebebi olarak işlenmektedir. Ancak annesi ekonomik sebeplerden bu işi yapmaktadır. Ankara’da bir gecekondu mahallesinde zaten zar zor geçinirken polis olan kocası da ölünce kadın hizmetçilik yapmaya başlamış, ancak eve yetememiş, kış da bastırınca evde üç çocuk açlıkla yüz yüze kalmıştır. Açlığın doruğa çıktığı bir

¹¹⁴ Hakkı Özkan, **Grevden Sonra**, Milliyet Yayınları, Birinci Baskı, 1976, s.8–9.

¹¹⁵ **A.e.**, s.37–38.

günde Atiye Hanım, çocuklarını evde bırakarak yiyecek bulmaya çıkmış, çocuklardan en büyük olan Ahmet açlığa daha fazla dayanamayarak annesini beklemeden ekmek bulmak umuduyla kar ve tipinin bastırıldığı kış günü şehre gitmek üzere yola çıkmış, tam bu sırada Atiye Hanım da çocukları açlıktan ölmesin diye fahişelik yapmayı kabul etmiş, eve yiyecek ve parayla gelmiş, ancak oğlu Ahmet'in oğlunun yolda donarak öldüğünü öğrenmiştir.

“Sıcak Atiye'nin vücudunda kanını tekrar dolaştırmaya başlayınca donmaya yüz tutan elleri ile ayakları korkunç bir şekilde kaşınmaya başladı. Kendi kendisine bu tatlı fakat korkunç kaşıntıyla mücadele ediyordu. Bu sırada içeriye güzel bir kadın girdi. Bahri ile beraber Atiye'nin yanına oturdular. Sonra da onun elleri ile ayaklarını ovmaya başladılar. Bu sırada da gene kadın Atiye'ye bir takım sualler sormaya başladı.

— Dul olduğunuzu Bahri söyledi. Kocanı kaybedeli de bir yıla yaklaşıyor musunuz. Geçim konusunda muhakkak zorluk çekiyorsunuzdur.

— Evet, zor efendim.

— Çocuklarınız da var ve okutuyorsunuz değil mi?

— Evet, biri lisede ikisi orta mektepteler.

— Geçimlerini temin için siz mi çalışıyorsunuz?

— Evet evlere gidiyorum.

— Kazandığınız ekmek parasına bile yetmez. Üstelik buradan şehre iniş çıkışta mesele.

— Zor oluyor efendim.

— Ziyaretinizin sebebini tahmin ediyorum. Kar her tarafı tıkadı. Yiyecek yok açlık var. Ben de burada misafir olarak kalıyordum. Üç gündür şehre inemedim.

— Çok güzel bir kadınsınız. Dilerseniz size göre çok iyi işler buluruz.

—??!
(...)

— Eğer dilererseniz sizi çok rahat bir hayata kavuştururum. Zengin olursunuz!

Atiye bir anda yeşil evi de, iyi kalpli kasabı da, onların vaat ettiği zenginliği de anlayıverdi. Gözleri iri iri açılmış bir vaziyette yerinden doğruldu. Ayakları karıncalanıyor, henüz üzerlerine doğru dürüst basamıyordu.

— Hayır, hayır. Ben sizin bildiğiniz kadınlardan değilim.

— Biz, sadece size yardım edelim istedik. Bunu söyleyen Bahri elini cebine sokup bir deste para çıkarttı.

— Burada bin lira var. Ayrıca eve götürmeniz için bol yiyecek hazırlattım. Düşünün. Zorla güzellik olmaz elbet. Bir tarafta bizim teklifimiz, diğer tarafta açıkla pençelesen çocuklarınız var. Kabul ederseniz hem onları hem kendinizi kurtarırsınız. Kabul etmeseniz donma bahasına soğuk evinize döner aç çocuklarınızla beraber ölümü beklersiniz!

(...)

Atiye yutkundu. Karar veremiyordu. Bir tarafta açlıktan inleyen üç çocuğu, diğer tarafta alnına sürülecek kara leke vardı.

(...)

Göz pınarlarından iki damla yaş kurtuldu. Yanaklarından kayıp kucağında kenetlediği ellerine düştü.

Başını önüne eğip paraya uzandı.”¹¹⁶

¹¹⁶ Levent Engin, **Suçlu**, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1971, s.64–66.

Ahmet Çakal'ın “Serseriler Arasında” romanı, romanın arka kapağında da belirtildiği üzere anı roman niteliğinde bir eserdir. Aynı zamanda anlatıcı konumda da olan romanın başkahramanının ismi romanda verilmemiştir. Roman başkahramanı ekmeğini aramak üzere Anadolu'dan İstanbul'a göçtüğünü şöyle anlatmaktadır:

“Kışa doğru gelmiştim İstanbul'a:

Çalıştığım yerde sanki kovuyorlardı beni, rahatlık dürtmüştü beni. Bir kuvvettir çekiyordu beni İstanbul'a, gidip orayı görecektim. Ekmeğini aramaya çıkan adam İstanbul'a bir başvuracak, Madem ki çıkmışım şu gurbet ayağına o hâlde bir de Koca İstanbul'u görecektim.

Deli Kemal :

“— Abem, hôle gideceksin. Önüne bi cami gelecek, ordan içeri dalacaksın, üç tane kahave gelecek önüne. İşte hora Tahtakale, esnaf kahvesi. Tamam mı?”¹¹⁷

Kırsal bölgelerden şehirlere göçte en önemli sebeplerin başında ekonomik sebepler gelir. Ekonomik sebeplerin çoğu zaman diğer sebeplerin kaynağı ya da tetikleyicisi olduğu, İstanbul'a göçün sebeplerini işlediğimiz ekonomik sebepler dışındaki sebeplerde de ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.2. Ailevi Sebepler

Celâlettin Çetin'in “Göçük” isimli romanın başkahramanı İbrahim, aslında hemşehrisi Nusret'in mektubunda bahsettiği İstanbul'u zaten hep hayal etmekte olan, okumaya da meraklı bir gençtir. Zaten İstanbul'a gitme hayali hep olsa da süreci tetikleyen, hızlandıran üvey ana baskısı olmuştur. Köyde üvey anası onu bunaltmış, sonunda kavga etmiş, dayanamayarak evden ayrılmıştır.

“Bir dertti başına üvey ana, bir belâydı. Durmadan itiyor, eziyor, hor görüyordu onu.

Daha gün doğmadan üstüne üstüne varıyor ve:

— “Hadi oduna, hadi davara, hadi lov taşına!” diye barbar bağırıyordu.”¹¹⁸

İbrahim, Hizan'daki dayısına varmış durumu anlatmış, İstanbul'a gitmek istediğini söylemiş, o da arkadaşı kamyoncu Şehmuz'un yanına İbrahim'i şoför muavini olarak vermiş, böylece İbrahim için İstanbul kapısı aralanmıştır.

¹¹⁷ Çakal, a.g.e., s.66.

¹¹⁸ Çetin, a.g.e., s 27.

“Evden çıkarken, yani o tozlu, topraklı yollara düşerken aklında yalnız dayısı vardı... Ona gidecek, onu bulacaktı. Ondan da yardım görmezse daha uzaklara gidecekti. Önemli olan kaçmaktı, cehenneme dönen bu yaşamdan, bu üvey ana baskısından kurtulmaktı. Ve düşünüyordu büyük kentlerin yolunu tutmaktı.”¹¹⁹

Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli romanında Sefer’in İstanbul’a gidişi de görünürde ailevi bir sebeptendir. Delişmen tabiatlı denizci Sefer, zorla sahip olduğu ve kaçırarak kendisine eş yaptığı Zekiye’yle erkek çocuğu doğuramaması yüzünden kavga eder, tam Zekiye’yi boğmak üzereyken kız çocuğunun ağlamasıyla kendine gelir ve evi terk ederek İstanbul’a gitmeye karar verir.

“Yıl yılı kovalıyor, denize açılan Sefer, denizden dönen Sefer! Zekiye bir kız çocuk getiriyor dünyaya, Sefer erkek bekliyor, kız çocuk, baba için çocuk değildir, “geldiği gibi dönsün gitsin cennete!” Doğum çok zor geçtiğinden— kurt ile yaban kedisinin ürünü— bir daha çocuk yapmamaya hüküm giyiyor kadın. Keyfi bozuk bir adamdır Sefer artık kendi evinde, tedirgin ve yabancı ve katı.

— Bir uşak edemedin bana sen, beni oğulsuz kodun.

— Benim suçum değil ki...

— Ya kimin?

— Senin, da... Tohum kimden geliyorsa suç onun, tohumu ekende suç!

— Tohum nedir? Tarladır ürünü ürün yapan, tarla sensin, tarla tarla olsaydı...

— Erkek erkek olsaydı...

— Ne dedin?

— Erkek olsaydın sen, çocuğun da elbet erkek doğardı.

— Ne dedin?

— Duyduğunu dedim, da!

— Sen bana ha... sen bana...

Sefer’in, Zekiye’nin saçlarından yakalayan elleri, Zekiye’nin dişleri, tırnakları! Ötede ana, kız kardeş, çocuk, bir kenara sınıyorlar kenara. Saç, diş, tırnak, göz, parmak, hâlli hamur oluyor, çılgılık nara, devrilen iskemle, çılgılık! (...)

Çocuğun, çılgılıkla başlayan ağlaması, o tiz ses ki hani tam ortaya düşüyor ve Sefer’in iki eli arasına sızarak yerleşen çocuk sesi ve Sefer, kendine geliyor birden.(...) Yattığı yerde bırakıyor kadını, yavaş yavaş doğruluyor, kalkıyor. Kapıya doğru yöneliyor ağır adımlarla dışarı çıkmak için. Çıkmak için buradan, kapıya ve dışarı buradan! Buradan, dışarıya! Ardında bir çocuğun gözleri var, biliyor. Ardından bakan çocuk. Ve Sefer’in adımları; Sefer evden çıkıp gidiyor.

Bir daha da dönmüyor evine Sefer. Dönmüyor. İstanbul diye bir kent var uzaklarda, Karadeniz kıyısından adam çeken bir kent var, çeker çeker uşakları yol gösterir, iş gösterir, ayaklar altına alır rezil eder, baş tacı eder vezir eder kimini. Sefer yola çıkıyor.”¹²⁰

Demirtaş Ceyhun’un “Yağmur Sıcağı” isimli eserinde romanın diğer kahramanları üstünde önemli etkisi olan, köyden gelmesine ve cahil olmasına rağmen halk bilgisi görünümünde olan Hizmetçi Kâtibe; hayattan hoşnut olmayan, bunalımlar yaşayan, bebeğiyle ilgili olağan durumları büyüterek kendi canını daha da

¹¹⁹ A.e., s 31.

¹²⁰ Zeyyat Selimoğlu, **Deprem**, Sender Yayınları, İstanbul, 1976, s.47–50.

sıkıntıya sokan evin hanımı Güher’e, kendi eşi ve çocuğu ile ilgili başından geçen hadiseleri anlatarak onu rahatlatmaya çalışır. Böylece biz Kâtibe’nin İstanbul’a neden göçmek zorunda kaldığını öğrenmiş oluruz.

“— Bre kurban ablam, ben de taze gelindim bir zamanlar. Çocuğuma aşeriyordum. Askere çıkırdıydılar babasını da ardına bile bakmadan vardı gittiydi körolasica. Gidiş o gidiş işte. Bir daha dönmedi. Ama n’aparsın, bir bekledim, iki bekledim... Baktım çaresiz, kabullendim. Yazgımızı yazan öyle yazmış bir kez. Lâkin, bizim oralarda ersiz avradın hâli, biraz zorcadır. Ardına dolananı çokça olur hani. Adam kısmısı tevür tüvür... Arlısı var, arsızı var. Baktım olacağı yok, duramadım köyde. Töremiz öyle. İtten köpekten dirlik kalmayınca, baş edemeyince itle köpekle, hısım akrabam da el verdiler sağolasıcalar, çaresiz vardım geldim İstanbul’a. Meğer, İstanbul yerse, bir cihanmış kili... Cihanmış killi... Şaşırmadım, korkmadım dersem, yalan. Lâkin, bre kurban ablaaam, insanoğlu da ne becerikliymiş hani yaaa... Kendini her bir yere benzetmekte üstüne yokmuş meğer. Şöyle bir zaman geçti geçmedi, gayri orası demem, burası demem İstanbul yerde de. Kafamın içinden gizli gizli bakınırım sağıma soluma da üstelik. Gözlerim onu arar. Hani olur mu, olur. Ne ki. Yer yarılmış da içine girmiş bellersem domuzun dölü. Bre kurban olduğum ablaaam, dolanırken de içimden içimden dua eder dururdum, n’olur çıkıverse şimdi önüme de elime yapışsa, Kâtibe kıız, dese... Çocuğumuzu da alırdık yanımıza kiii... Kim bilir, ne kadar da büyümüşdür Bekir’im... Koskocaman bir yiğit olsa gerek gayri. Burnumda tüter ki... Akşam çöktü mü bir hasretini çekerim, bir hasretini çekerim... Sorma. Ağlamak gelir içimden. Hasret dediğin, meğer bâri benzer felaketten de felaketmiş ki breh breh... Lâkin gene de ilenemem ona ha. Ne gelir elinden fukaranın ki, yazan böyle yazmış yazımızı demek. Yaaa... İşte böyle bre ablaaam.. Hasretlerini çekerim derim ya, yüzlerini de çıkaramam gayri. Bekir’imin bile. Burnumda tüter durur kokusu da gözlerimin önünde bir türlü canlanmaz yüzü. Biraz fazla zorladım mı da döner dolaşır, bir bebe sureti gelir dikilir karşıma.”¹²¹

Orhan Kemal’in, “Sokaklardan Bir Kız” isimli romanının başkahramanı Nuran’ın İstanbul’a gelişi/getirilişi bir aile faciası sebebiyledir. Nuran’ın babası Cemâl, şuhluğunun ve güzelliğinin esiri olduğu hafif meşrep tabiatlı, gezici bir tiyatrodâ çalışan karısı Leyla’yı tiyatronun jönüyle yakalayınca dayanamayarak onu boğarak öldürmüş, bu sebepten hapse düşmüş, Leyla da bu olaydan sonra ortadan kaybolmuştur, Nuran annesiz babasız yapayalnız kalınca, İstanbul’da fakir bir semtte yaşayan amcası, onu yanına alıp İstanbul’a götürmüş, böylece Nuran için İstanbul’da çileli bir hayat başlamıştır.

¹²¹ Demirtaş Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 67–68.

“Günler, haftalarca sürdü bu. Nuran unutulmuştu. Kendi bile unutmuştu kendini. Sonra hatırladı, babasını görmek gelmişti içinden. Gitti. Demir parmaklıklar arasında, uzamış sakalıyla sapsarıydı

(...)

Günler geçiyordu.

Bir gün, babasına benzeyen ama babası gibi iri yarı değil, zayıf bir adam, asık yüzüyle geldi. Babasının demir parmaklıkları önünde durdu:

“— Değer miydi abi? O karının yüzünden kaatil olmaya değer miydi?”

Sakallı yüzüyle bitkin babası:

“— Yoo... karımı karıştırma!”

“— Demek hâlâ o yılan?”

“— Kardeşim!”

“— Yılan evet. Ben sana söylemez miydim onun buz gibi, hissiz bir yılan olduğunu?”

Babası başını iki yana sallıyordu:

“— Haksızlık ediyorsun. Onun suçu yok”

“— Sen onunla aklını bozmuşsun...”

“— Belki Kemal, ama ben hastayım, ağır hastayım hem de. Öleceğim. Nuran’ı yanına al. Şunun bunun elinde ziyan olmasın, kötü yola düşmesin. Büyüt onu, okut. Nuran da Ayten gibi bir kızın olsun. Söz veriyorsun değil mi?”

“— Nuran’ıma iyi bak Kemal. Benim yokluğumu belli etme!”¹²²

Orhan Kemal’in, “Sokaklardan Bir Kız” isimli romanında Nuran’ın annesi Leyla’nın konsomatris arkadaşı Kaşar Nimet’in İstanbul’a gelip kötü yola düşmesi, kocasının kendisini aldatması üzerine evi terk etmesiyle başlar. Bu olayı Nuran, kendisinin çok istemesine rağmen okutulmadığı bu hayatta, lise sona kadar okumuş bir kadının nasıl olur da liseyi bitirmediğini ve aklı başında bu kadının nasıl olurda konsomatrislik yaptığını sorması sonucu öğrenir.

“— Ha teyze? Neden ayrıldınız?”

“— Birisiyle seviştim!”

“— Genç mi?”

“— Hem de nasıl...”

“— Güzel mi?”

“— Film artisti kadar!”

“— Sonra?”

“— Evlendik. Yeni doktor çıkmıştı. Beni çılgınlar gibi seviyordu. Mesuttuk. Ailesi çocuk istiyordu. Olmuyordu. Olmayınca aramızdaki bağlar gevşedi. Bir gün baktım hizmetçi kız gebe. Öğürüp duruyor. Sordum. Sakladı. Sıkıştırdım, anlattı ezile büzüle... Bizimkindenmiş. Ben de anlıyacağın gibi, başımı alıp çıktım evden!”

Nuran’ın gözleri korkuyla büyümüşü:

“— Gelmedi mi arkanızdan?”

“— Kim?”

“— Kocanız.”

“— Nereye gittiğini nereden bilecekti?”

“— Aramadı mı?”

“— Arasa bile... İstanbul’da soluğu almıştım...”¹²³

¹²² Orhan Kemal, **Sokaklardan Bir Kız**, Ülkü Yayınları, , İstanbul, 1968. (Çalışmamız için romanın şu baskısı kullanılmıştır: Orhan Kemal, **Sokaklardan Bir Kız**, Tekin Yayınevi, , Üçüncü Basım, İstanbul, 1974, s.67–68.)

Sevinç Çokum'un "Zor" isimli eserinde romanın başkahramanı Kerim'in ablasının da evini terk edip İstanbul'a gelişi ailevi sebeplerdendir. Romanda, Kerim'in İstanbul yolculuğundan önce ablasına uğramasını isteyen annesi tarafından kızının içinde bulunduğu bu acıklı durum anlatılır. Ablası da bu durumun daha fazla gitmeyeceğinin farkındadır. Kerim'in İstanbul'a gidişi ona bir umut olmuştur.

"Ablana da uğrayıver. Onu salmazlar buraya. Ben bir gül goncası gibi göndermiştim kızımı. Şimdi gözaltlarına karalık inmiş uşağımın. Hep dertleri içine atar. Aklını çeler, alıkoyarız deyi, salmazlar buraya. Hizmet görececek biri lâzım onlara. Yüce Allah'ım bir evlât vermedi. Kızımın başı hep eğik durur. Onlardan zulüm görür. Ablana uğra. Gönlünü al, helâlleş oğul.

(...)

Belki ben de gelirim İstanbul'a. Bir göz oda neyimize yetmez. Çalışırın. Nerde iş bulursam orda çalışırın.

Kerim dizlerini bükmüş, ellerini yanaklarına dayamış düşünüyordu.

— Ya eniştem n'olacak? dedi.

Kadın bir uykudan silkinip uyanır gibi oldu.

Aklımdan geçirdiklerimi deyiverdim sana. Bir kere el içine düştük Kerim'im. Boynumuz büküktür. İstanbul'a gidince, bir dertli ablam vardı deyi ara sıra hatırla beni."¹²⁴

Kerim, İstanbul'a geldikten bir süre sonra ablasını çalıştığı iş yerinin önünde bulur. Ablasının da İstanbul'a artık dönmek üzere geldiğini öğrenir. Çektiği işkenceye daha fazla katlanamamış, Kerim'in de İstanbul'da olmasından cesaret alarak yeni bir hayat kurmak üzere kaçıp gurbete gelmiştir.

"—Kaçtın mı abla?

Sırma susup, önüne baktı. (...)

—Şimdi mutlu musun abla? Eniştem n'olacak? Anam, babam n'olacak? Ne edeceksin buralarda?

—Kaçtım gayri. Anam babam bilirler. Onlar bu hasretliği göze almışlardır. Helbet ben de bir iş göreceğim.

—Eniştem mahkemeye verir mi dersin? Boşar mı seni?

—Boşasın!

—Evlere hizmetçi mi olacaksın?

—Olurun. Çocuk ta bakarın. Ne var bunda oğul?"¹²⁵

Levent Engin'in "Suçlu" isimli romanında Ankara'nın gecekondu mahallesinde oturan romanın başkahramanı Murat'ın polis olan babası, kendisi

¹²³ A.e., s.177–178.

¹²⁴ Çokum, a.g.e., s.13–14.

¹²⁵ A.e., s.98–99.

henüz beşinci sınıftayken ölmüştür. Annesi çocuklarını doyurabilmek için hizmetçilik yapmaya başlamış, ancak hizmetçilikten gelen paranın geçinmeye yetmemesi üzerine Murat, abisi ve ablasıyla birliktelikte çöplerden topladıkları kömürleri satarak evin geçimine katkı sağlamaya çalışmış, işe çıkamadıkları bir hafta karınlarını doyuracak bir parça ekmek bulabilmek için ağabeyi kar ve tipide dışarı çıkınca donarak ölmüştür. Oysa annesi çocuğunun öldüğü saatlerde onlar açlıktan ölmesinler diye fahişelik yapmayı kabul etmiştir. Mahalledeki çocuklardan annesinin yaptığı işi öğrenen Murat, bu durumu içine sindirememiş ve daha çocuk olmasına rağmen İstanbul’a kaçmıştır.

“Suçlu” isimli romanda Murat’ın İstanbul’a kaçmasına sebep olan olay şöyle anlatılır:

“Murat her şeye akli eren bir çocuk olmuştü. Annesinin de gerçek mesleğini öğrenmişti! Bu onu rahatsız ediyordu artık. O, kondularda çocukların yüzüne karşı haykırışlarından sonra görüşlerini değiştirmişti. İnsanlardan, onların koydukları kaidelerden, cemiyetten her şeyden nefret ediyordu. İnsanlardan kaçıyordu, onlarla bir arada bulunmayı arzu etmiyordu. Mektep arkadaşlarını da sevmiyordu artık. Hepsi egoist, hepsi bencildiler onun gözünde.

Ne ruhen, ne de fikren hiç birisiyle bağdaşamıyordu. Onun kendisine kurduğu bir dünya ve orada yaşayan insanlar, bu dünyadan ve bu dünyada yaşayan insanlardan çok farklıydılar.

(...)

Orada cemiyet tefessüh etmemiş, orada cemiyet kokuşmamıştı.

O, artık bu evde kafasından bu düşünceleri atamıyacağına göre yaşayamazdı. O, artık bu evin bu ailenin parçası değildi. Kopmuştu.

Kaçması, kaybolması, yok olması gerekti. Uzak uzak yerlere gitmeli, kimsenin onu tanıyamıyacağı, bilemeyeceği yerlere gitmeliydi.

Kaçmalıydı, kaçmalıydı. Kendi düşündüğü cemiyeti bulmalı, orada yaşamalıydı.

Bir sabah akşamdan hazırladığı bohçasını koltuğunun altına sıkıştırıp kız kardeşi mektebe gittikten sonra yola çıktı. Biriktirdiği birkaç lirası vardı cebinde. Ancak bu parayı sadece, yiyecek parası olarak kullanması gerekiyordu.

Yola çıkıp beklemeye başladı, İstanbul’a giden kamyonlardan birisi elbet alırdı onu. Nitekim dilediği de oldu.

Şoförle şundan bundan konuşarak İstanbul’u tuttular...”¹²⁶

İrfan Yalçın’ın “Pansiyon Huzur” isimli eserinde romanın başkahramanı İnci’nin işlettiği pansiyonda kalan Ayla, Manisa Akhisar’dan kocasının kendisine eziyet etmesi sonucu İstanbul’a geldiği anlaşılmaktadır. Manisa Akhisarlı olan Ayla’da orada öğretmenken nişanlanmış, nişanlısı birlikte olduktan sonra terk edince başka biriyle evlenmiş o da Ayla’nın kız olmadığını görünce genelevden bir fahişeyi her akşam eve getirerek üçünü aynı yatakta yatmaya şiddet kullanarak zorlamış, uzun

¹²⁶ Engin, a.g.e., s.74–75.

süren bu eziyetin yanında aç bırakmaya başlamış, sonunda Ayla’da dayanamayarak kaçmış, bir komisyoncu tarafından en son pansiyona bırakılmıştır.

“Bunu böyle görme ha, dedi. Evlenmiş ayrılmış. Üç ay durabilmiş ancak. Dayanamamış. Bozuk çıkınca herif dellenmiş. Anlatsana...”

Ayla kıpkırmızı olmuştu:

“N’olursun İnci Abla...”

“Anlat kız... Yatağa başka kadın aldığını anlat...”

“Orospuydu eve aldığı ama... Genelev orospusu... Beni üzme için sırf... İçip içip geliyordu... Yanında da o pis karı... Üçümüz birlikte yatıyorduk. İstersen yatma. Döve döve öldürüyordu beni. İlk zamanlar dayağa dayanıp yatağa girmiyordum. Kaçıyordum. Ama sonra sonra alıştım. Kadınla neler neler yapıyordu yatakta! Baştan kulaklarımı kapadım, sırtımı döndüm. İnsan alışıyor her şeye... Bir yerden sonra doğal geldi. Hatta zevk bile duymaya başladım. Ne tuhaf değil mi?”

“Neden yapıyordu bunu? Kız çıkmadın diye mi?”

“Evet, kız çıkmadım diye. Aç bırakıyordu beni. Komşular durumumu anlayıp yemek falan getiriyorlardı. Onlara da engel oluyordu. Sonunda duramadım, kaçtım. İğrenç bir insandı, iğrenç... Tek kelimeyle...”¹²⁷

2.1.1.3. Evlenip Yuva Kurma İsteği

1950 sonrası Türk romanında özellikle memleketlerinde evlenmelerine mani bulunan insanların, büyükşehir olması sebebiyle hem kimsenin kendilerini bulamayacağı düşüncesi hem de iş ve aş bulma ümidiyle İstanbul’a göç ettikleri ve bu şehirde bir yandan evlenirken bir yandan da geleceklerini inşa etmeye çalıştıklarını görüyoruz.

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli romanında Celâl’le Güllü, birbirini sevmektedir. Allahı’n emriyle Celâl, Güllü’yü babasından ister. Ancak Güllü’yü vermezler. Tek çare Güllü’yle onları kimsenin bulamayacakları İstanbul’a kaçmaktır. Celâl, Güllü’yle İstanbul’da asker arkadaşının yanına gitmeyi ve orada iş bulmayı düşünmektedir.

“Kaçmalıyım burdan, kaçırmalıyım Güllü’yü. Doymayacak boğazımız mı var? Ne demişler : “Bir it bir deriyi sürüdür.” Bir it kadar da mı değilim? Elbet Güllü’yü alırım, sürüdür götürürüm. Dahi yemez, yediririm; giyme, giydiririm. İstanbul köylük yer mi ki, iş bulamıyayım? Bulurum iş. Çalışırım. Gece de çalışırım. Çok çalışırım. Çalışırım, çalışırım, çalışırım...” Güvenli oldu kendi kendine. Ak yazması içinde pembe yanakları, ahu gözleriyle Güllü’yü görür gibi oldu.

(...)

¹²⁷ İrfan Yalçın, **Pansiyon Huzur**, Yalçın Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1981. (Roman, 1974 Milliyet Yayınları yarışma 2.si olup, ilk kez 1975’te Milliyet Yayınları’nda basılmıştır.)

Kalkar kalkmaz ilk işi cebinden küçük not defterini çıkartmak oldu. Karıştırdı, Cemil'in el yazısı adresini buldu. Harfleri zor seçebildi, güçlükle okudu : “Cemil Temizdil. Boya ve Mensucat Fabrikası, Zeytinburnu - İstanbul.” Defteri kapadı, özenle geri yerine koydu. “Tamam” dedi, gözleri ışıltı ışıltı oldu. Bir daha el attı defterin olduğu yere, bastırdı göğsü üstünde. Umutlandı iyice.”¹²⁸

Kaçma, evlenip yuva kurma, hele de İstanbul gibi uzak yerde ise bu tamamen gönül rızasıyla olacak iştir. Eğer Güllü, Celâl'in teklifini kabul etmezse bu işin mümkünatı yoktur. Bu yüzden İstanbul'a kaçma fikrini Celâl, Güllü'ye bir fırsatını bularak açması gerektiğini düşünür. Güllü'nün tenhada yolunu keserek durumu anlatır:

“—Güllü! dedi titrek sesle Celâl. Yaklaştı, geldi, ta Güllü'nün yanında durdu Celâl. Nefeslerini duyuyorlardı birbirinin. İkisi de heyecanlı, ikisi de titrekti. “Celâl!” diye bağırarak, kollarına atılmak geçti içinden Güllü'nün. “Ne de olsa el oğlu!” dedi, durdu, gem vurdu içindeki duygulara. Gözlerini açtı iyice, Celâl'e baktı. “De diyeceğini” demek istedi böylece. Gözünün içi gülüyordu, “Evet” diyordu. Celâl güç kazandı bu gözlerden, attı çekingenliği üstünden:

—Baban vermedi, ama ben vazgeçmedim senden Güllü, dedi. Umutla baktı yine gözlerine. Işıldıyordu gözleri Güllü'nün. Daha da güvenli oldu kendine Celâl, sürdürdü konuşmasını: “Eğer sen de beni istersen, gideriz buradan. Ta uzaklara gideriz. İstanbul'a gideriz. Bizi kimse bulamaz orada, bir daha da dönmeyiz bu yana...”¹²⁹

Güllü Celâl'in söylediklerini düşünür. Celâl'i seven ve başkasına varmak istemeyen Güllü, artık başka çarelerinin de olmadığını farkına varır. Ancak babasının onları yaşatmayacağını bilir. Sonunda kendilerini İstanbul'da kimsenin bulamayacağını kanaat getirince kaçmaya karar verir.

“Kaçmalıyım Celâl'le. Gideriz buradan uzaklara, kim bulacak bizi İstanbul'da? Kimsenin aklına bile gelmez İstanbul'a gideceğimiz.”

Böyle diyor, dönüyordu Elif ninesinin yanında Güllü kız. Uyku tutmuyordu gözleri. Döndükçe diken oluyordu yer yatağı, batıyordu her yanına. Kaçmalıydı, ama nasıl, ne ile? İstanbul uzak yer, nasıl gidilirdi oraya? Elazığ, Malatya değil ki bir gecede varalar! Ta İstanbul'du gidecekleri yer. Nerden gelmişti bunca uzak yer Celâl'in aklına? “Elbet bir bildiği vardır” dedi kendi kendine. Güvenmeliydi; seviyorsa güvenmeliydi Celâl'e.”¹³⁰

¹²⁸ Kaleli, a.g.e., s. 59.

¹²⁹ A.e., s.62–63.

¹³⁰ A.e., s.63–64.

Hasan İzzetin Dinamo, “Koyun Baba” isimli romanı, Koyun Baba isimli sürgün Ahmet sebebiyle değil, onunla birlikte İstanbul’a kaçan Bunçuk isimli kız dolayısıyla çalışmamıza dahil edilmiştir. Sürgünler, zorunlu göçler çalışmamızın dışında tutulmuştur. Hasan İzzetin Dinamo, “Koyun Baba” isimli romanında (...) olarak verilen ancak Dersim olduğu anlaşılan yerde, sürgün olarak yaşayan ve koyun çobanlarının kendisine Koyun Baba ismini verdiği Ahmet’in, Demokrat Parti iktidarıyla birlikte sürgünlüğü biter ve hükümet kararınca buradan ayrılma mecburiyeti ortaya çıkar. Koyun Baba’nın, burada tanıdığı koyun çobanı Bunçuk isimli bir kızla ilişkisi olur. Bunçuk, Koyun Baba’yla İstanbul’a gitmeyi ve evlenmeyi hayal etmektedir. Koyun Baba’nın sürgünlüğünün kalktığını duyunca Bunçuk, kendisini götürüp götürmeyeceğini sormadan İstanbul’a gideceğini düşünerek sevinir. Bunçuk’la Koyun Baba arasında geçen diyalogda Bunçuk’un bu düşüncesini öğrenmiş oluruz.

“Bunçuk, dedi, seni üzecek diyeceklerim. Benim sürgünlüğüm bitmiş. Hükümet, beni bu mağaradan da sürüyor. Ben, burda kalmak istedim. “Kalamazsın, yüksek yerden buyruk var” dediler.

Bunçuk, bunu işitince silkindi. Memesini Koyun Baba’nın elinden kurtardı. Bir sevinç çılgılığı gibi patladı:

“Gideceğiz, İstanbul’a gideceğiz ha? Peki, neden saatlerdir bu güzel haberi bana bildirmezsin?”

“Senin buna sevineceğini hiç sanmıyordum.”

“Hiç insan İstanbul’a gider de sevinmez mi? Benim büyük annem de İstanbulluydu. Dedem onu İstanbul’dan alıp getirmişti. Ben de yarı İstanbullu sayılırım. Büyük annem İstanbul’un güzelliğini anlata anlata bitiremez, durmadan kendini bu dağ başlarına getirdiği için, ona lânetler savururdu. Bana Türkçeyi o öğretti. Yoksa ben böyle konuşabilir miydim? Bizim çoluk çocuk Zazacadan başka dil bilmez.”

Yarı çıplak ayı postunun üstünde dizlerinin üzerine oturarak ellerini çırpı:

“Kalbim ne kadar temizmiş. En sonra dileğim oldu. İstanbul’a gidiyoruz. Orda bana hükümet nikâhı kıydırır, temelli karı olarak alırsın. Herhâlde orda da bu vahşi hayvan postları içinde gezmeyeceksin. Bir efendi gibi giyineceksin. Okumuş, akıllı bir adam olarak yerini alacaksın. Bana da güzel urbalar giydireceksin. Ben de tango olacağım. Oh ne güzel! Yaşa, varol benim arslan Koyun Baba’m!”

Koyun Baba’nın üzerinde hoplayıp zıplıyor, o da onun bu sevincini nasıl karşılayacağını bilemiyordu. Onu, alıp İstanbul’a götürebileceğini şimdiye dek usunun kıyısından geçirmiş değildi.”¹³¹

Bunçuk, güttüğü keçileri kaybetmesi üzerine babalığından öldüresiye dayak yer ve daha kendisini babalığından istemesine fırsat kalmadan Koyun Baba’nın yanına kaçar. Artık Koyun Baba, Bunçuk’u yanına alarak İstanbul’a

¹³¹ Hasan İzzetin Dinamo, **Koyun Baba**, May Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1976, s. 25–26.

kaçırmak zorunda kalacaktır. Koyun Baba ile Bunçuk arasında geçen konuşma dolayısıyla, Koyun Baba'nın ağzından İstanbul'a nasıl gideceklerini ve İstanbul'da Bunçuk'la birlikte yaşayacağı hayatla ilgili düşüncelerini öğrenmiş oluruz.

“Bunçuk, dedi. Ben İstanbul yolculuğumuzu her yanını iyice düşündüm. Seni oğlan kılığına sokacağım. Yanı başımda bir erkek çocuk gibi serbestçe yürüyerek gideceksin.”

“Nasıl olur?”

“Bak, anlatayım: Bugün benim keçilerle çebiçleri götürüp kasabada satacağım. Sana bir kasket, bir pantolon, bir ceket, bir çift de çarık alacağım. Eğer para kalırsa kendime de bir şeyler alıp bu Adem baba kılığında kurtulmanın çaresine bakarım. Sen bir delikanlı gibi rahatça benimle her yere gidebilirsin. Onlar da seni dağda taşta boşuna arayıp dursunlar. Sen sonra, seni kurt yedi sanarak aramaktan vazgeçerler. Biz de İstanbul'da nikâh kıydırıp namuslu bir aile yuvası kurarız. Ben, senden epeyce yaşlıysam da zarar yok, değil mi?”¹³²

2.1.1.4. Kan Davası/Öç Alma

1950 sonrası Türk romanında memleketlerinde büyük anlaşmazlıklar sonucu kan dökmeye kadar varan olaylar sonucu, yaşadıkları yerleri terk ederek İstanbul'a göç eden insanların hikâyelerine rastlamak mümkündür. Bu olayın adını romancılar açık açık kan davası şeklinde telâffuz etmezlerse de yaşanan hadiselerin bir kısmı kan davası tanımına uygun olaylardır. Kan davası, “failin daha önce öldürülen bir kimsenin intikamını almak için, ilk olayın doğurduğu elem ve infial geçtikten sonra “suçlu”nun mensup olduğu gruptan birisini veya “suçlu”yu öldürmesidir.”¹³³ Yaşar Kemal'in “Kuşlar da Gitti” isimli romanında Hayri'nin başından geçenlere bakıldığında bu olayın bir kan davası boyutuna ulaştığı söylenebilir. Bu hadise üzerine Hayri, annesini Rize'de bırakarak İstanbul'a kaçmak zorunda kalır.

“Aaah, Hayri'nin o sersem, o içkici babası, aah, o kadar kızacak ne vardı ki, ne vardı da çekip tabancasını vuruverdi o kardeşi gibi komşusunu? Anası hiç, öldürseler o çay bahçesini satar mıydı, sattı da babasını kurtarmak için avukatlara verdi. Avukatlar kocaman çay bahçesinin parasını, beş inekleri vardı, onları da sattılar, evleri de Rize'de kocamandı, onu da sattılar, bir takaları vardı, içinde sekiz tayfa çalışır, onu da sattılar, daha evde ne var, ne yoksa sattılar avukatlara verdiler,

¹³² Dinamo, a.g.e., s. 44.

¹³³ Zeki Ahmet Polat, **Öğreti ve Uygulamada Adam Öldürme Suçları**, 1. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Limited Şirketi, İstanbul, 1999, s.119.

avukatlar da yargıçlara vermişler. Yargıçlar o kadar parayı almışlar, on beş yıl da gün vermişler. Hayri'nin babası bu gelecek hafta dışarıya çıkacak ya kim bilir ne zaman?

Hayri; Rize'den kaçtı, kaçmasın da ne yapsın, anasını elin aralığında, kimsiz kimsesiz, parasız pulsuz, evsiz barksız koydu da kaçtı. Bir gece karanlıkta, ağaçlara bildircin için ağ germişler, ellerinde atmacalar bildircin yağmurunu beklerken... (...) Ağacın altına varır varmaz iki güçlü elin ağzını kapadığını, soluk aldırmadığını, iki elin de gırtlığına yapıştığını, sonra bayıldığını, hiç bir şeyi anımsayamadığını, ancak gözlerini öteki komşuları Temel Reis'in evinde açtığını biliyor. Sonradan öğrendiğine göre, babasının vurduğu komşularının kardeşleriymiş boynunu sıkanlar. Ondan sonra onlar Hayri'yi gölge gibi izlemeye başlamışlar. Bir gün, belki bir sabaha karşı, Hayri burasını hiç söylemiyor, izini şaşırtıp onların ellerinden kurtulmuş, binmiş bir takaya gelmiş İstanbul'a. Hayri o zaman bu zamandır İstanbul'dadır, işte."¹³⁴

Yaşar Kemal'in "Deniz Küstü" isimli romanında Zeynel'in, bütün ailesi öldürüldüğü ve kendisinin nasıl kurtulduğu bilinmeyen bir katliamdan sağ çıkmayı başarak İstanbul'un Menekşe sahiline gelişi anlatılır. Romanda; bu katliamın sebebinden, bu olayın öncesi ve sonrasından, katliamı yapanın veya yapanların Zeynel'den haberdar olup olmadıklarından söz edilmez. Ancak çocuk Zeynel'in yaşadığı bu olayı kan davası olarak mı yoksa bir öldürülmekten kaçış hikâyesi olarak mı almak gerektiği konusunda tereddütlerimiz olsa da sonuçta bu başlık altında ele almayı uygun bulduk.

"Buraya, Menekşe'ye on, on bir yaşlarında gelmişti Zeynel. Gelip buraya dokuz yıl önce yerleşmiş hemşehrilerine sığınmıştı. Orada, uzak Karadeniz'de, belki de Rize dağlarında, nerede olduğunu ne hemşehrileri, ne de Zeynel hiç kimseye nedense, bir kere olsun söylemediler, bir gece düşmanları Zeynel'in anasını, babasını, kardeşlerini, amcalarını, amcalarının karılarını, çocuklarını kurşundan geçirmişlerdi. Zeynel'in altı yaşındaki küçük kardeşini bile öldürmüşlerdi. Çocuk yatağın içinde doğrulmuş, sırtını duvara dayayıp gözlerini kocaman kocaman açmış, iki elinin parmaklarını ağzına sokup ısırılmış, donmuş gözlerle öylece, tepeden tırnağa kana batmış öylece bakıp kalmıştı. Zeynel'in hiç bir zaman çocuğun bu hâli gözlerinin önünden gitmedi. Zeynel'e nasıl olmuşsa bir tek kurşun bile değmemişti.(...) Sabahleyin, komşuları onu yatakta, kanlı ölülerin arasında tortop olmuş kollarıyla dizlerini iyicene sarmış tirtir titrer buldular. Zeynel, korkudan gözlerini günlerce ne gece ne de gündüz bir kere olsun açamadı. Kaskatı kesilmiş bir türlü de çözilemiyordu. Öyle tortop olmuştu. Ne yemek yiyor, ne su içiyordu. Ağzına bir damla bir şey akıtılabilmek için çenesini açmaya en güçlü adamlar güçlerini denediler, kenetlenmiş dişleri bir türlü birbirinden ayıramadılar. Günler sonra çözülen çocuk, önüne koydukları yemeği gözleri korku içinde fıldır fıldır, yöresine bir yırtıcı, yabanıl hayvan gibi korkuyla, kaçmaya her an hazır bir ürküntüyle, tetikte bakarak, her an durup bir ölüm bekleyerek yeyip, suyunu içti. Onu evine alan uzak akrabalarının evinde ancak böyle bir ay kalabildi. O da gündüzleri yitip imi timi dümdüz olup, ancak geceleri ortaya çıkarak, bir kedi gibi usulca kayarak, yöreyi koklayarak... Zeynel her şeyden, kuştan, karıncadan, en küçük bir çitirtiden korkuyordu. Bir dal sallansa, bir yaprak kıpırdasa ürküyor başını alıp gidiyordu. Bir gün onu ta Trabzon önünde bir teknenin ambarında, su içinde köşeye

¹³⁴ Yaşar Kemal, **Kuşlar da Gitti**, Milliyet Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1978, s. 70–72.

büzülmüş, iki kaburganın arasına yapışmış buldular gemiciler, sordular sual ettiler, ne olduğunu, kim olduğunu öğrenmek istediler, onun ağzından bir tek sözcük alamadılar. Trabzon’da onu kıyıya çıkarmak istediler, geminin direğine yapıştı da o kadar tayfa onu oradan ölümüne koparamadılar, vazgeçtiler. Sonunda yanına bir kocaman somunla bir kocaman kase çorba koydular. Tekne Trabzon’dan demir alıp açılınca kadar Zeynel ne direği bıraktı, ne de tüten nane kokulu tarhana çorbasına bir kere olsun dönüp baktı. Sonunda Kaptan:

“Al kaşığı da zıkkımlan.” dedi. “Bak limandan ne kadar uzaktayız, senin için de bir daha oraya dönecek değilim.”

Bir yabancı hayvan önsezisiyle Zeynel kaptandan kötülük gelmeyeceğini anladı, usulca çorbaya yanaşıp yavaş yavaş, terbiyeli, ağzını şapırdatmadan, yalnız arada bir içine kapanmış yabancı hayvan korkusuyla yöresine bir göz atarak çabuk çabuk çorbayı içti. Böylece İstanbul’a gelinceye kadar çocuk her limanda direğe sarılarak, dokunurlarsa, inanılmaz bir umutsuzlukta çığlıklar atarak İstanbul’a, Menekşe’ye geldi, köydeki, ya da kasabadaki eski komşuları Laz Refik’in evine sığındı. Eve girdi, bir daha altı ay dışarı çıkmadı. Çıktığında da birisi ona bir şey söyleyecek, azıcık bakacak olsa soluğu evde alıyordu.”¹³⁵

İlhan Engin’in “Tecavüz” isimli eserinde romanın başkahramanı Fatma, kar ve tipi sonucu yolların kapandığı kış mevsiminde hasta olan çocuğunu kasabaya doktora götürmek üzere kocasıyla yaya olarak yola düştükleri sırada, kocasının ve hasta çocuğunun gözleri önünde tecavüze uğrar. Bunu yapanlar, içlerinde kasabada kendisine daha önce yanık olan ve Fatma’nın köyden Bekir’le kaçmasını hazmedemeyen Uzun Rüstem’in de bulunduğu beş avcıdır. Yaralı olarak bırakılan kocası donarak ölür ve kurtlar tarafından parçalanır. Tecavüzcüler Fatma ve çocuğunun da aynı akıbetle karşılaşacağını zannederek ortada iz bırakmadan bütün suçu kara, tipiye ve kurtlara yıkacağını ve işten sıyrılacaklarını düşünürler. Ama işler istedikleri gibi gitmez. Fatma çocuğuyla şehre ulaşır. Ancak çocuğu yolda ölmüştür. Jandarmaya, savcıya başından geçenleri anlatsa da kimseyi inandıramaz. Bekir’in cesedine yapılan otopside de kurtların parçaladığı ortaya çıkınca artık Fatma’ya deli gözüyle bakılır. Kendisi da farklı bir taktik uygulayarak olayı unutturmak ister ve kurduğu tuzaklarla kaza süsü vererek tecavüzcüleri teker teker öldürmeye başlar. Onları kendisinin öldürdüğünü söylese de herkes gülüp geçer. Ancak Rasim, her şeyin farkındadır. Ecelinin er geç kendisini bulacağını düşündüğü için İstanbul’a kaçır. Rasim’in İstanbul’a kaçtığını duyan Fatma da İstanbul’a gelir.

¹³⁵ Yaşar Kemal, **Deniz Küstü**, Milliyet Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1978, s.81-83.

Romanda Rasim, öldürölme korkusuyla İstanbul'a kaçar, Fatma ise kocasının ve çocuğunun katilini öldürmek için İstanbul'a gelir. Rasim'in gelişini temelli bir geliştir. Fatma ise işi bitirip dönmek üzere gelmişse de daha sonra İstanbul'da bakkal Rıza'nın evlenme teklifi üzerine kalmaya karar verir. Bu olay bir kan davası olayından çok, bir şahsın güttüğü öç alma olayıdır. Üsküdar'daki ev sahibine Rasim'in başından geçen hadiseyi kan davası olarak tanımlaması dikkat çekicidir.

— 'Senin bir derdin var galiba' dedi.

— 'Yoo! Hiç bir derdim yok.'

— 'Birinden saklanıyorsun gibi geldi bana.'

Rasim, adamın gözlerine baktı. Söyleyip söylememek arasında bocalıyordu. Söylerse sırtından bir yük azalacakmış gibi hissediyordu. Sadece:

— 'Memleketlim bir kadın' dedi.

— 'Aranızda aşk mı var?' diye ihtiyar sevimli sevimli güldü.

— 'Düşmanlık' dedi Rasim.

— 'Aşk'tan yana mı bu düşmanlık.'

— 'Kan davası' dedi, 'Kan davası baba.'

İhtiyar, şaşırılmıştı. Ne zamandan beri kadınlar da kan davalarına karışıyorlardı. Yaşlı adam:

— 'Benim bildiğim kan gütmek adamların işi' dedi.

— 'Bu başka türlü.'

— 'Nasıl?'

— 'Bu kadının kocası ile oğlu öldürüldü. Da ha doğrusu kadın öyle sanıyor. Sonra beş kişi de kırdı bu kadına tecavüz etmiş, kadın da bu beş adamın peşine düştü.'

— 'Sen bu beş adamdan biri misin?'

— 'Evet.'

— 'Öbürleri'

— 'Öldüler'

(...)

— 'A be evladım hepsi ecel bunların, kadının suçu yok ki?'

Genç adam, ağlamaklı bir ifade ile yaşlı adamın yüzüne, sonra omuz silkti, gitti bir sigara daha yaktı. Derin bir nefes çekti dumanlarla beraber dudaklarından, isteksizce sözler döküldü:

— 'Hepsi ecel gibi'

— 'İnanmıyor musun?'

— 'Ecele mi?'

— 'Evet, ecele inanıyorum, ama ecelin tatlı şerbetini içiren elin Fatma'nın eli olduğuna da inanıyorum.'

İhtiyar, kalktı oturduğu yerden sırtını sıvazladı. Sonra kendi söylediklerine kendisi de inanmak isteyen bir eda ile:

— 'Evet' dedi, 'Kuruntu etme kendine böyle şeyleri sonra Allah korusun keçileri kaçırırsın.'

— 'Kaçırdım bile' dedi Rasim, 'Kaçırdım bile, ya o beni öldürecek ya da ben onu.'¹³⁶

¹³⁶ İlhan Engin, **Tecavüz**, Çivi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 113–115.

Yaşar Kemal'in "Deniz Küstü" isimli romanında Kör Mustafa'nın da Antep'ten, kaçakçılar arası çıkan vuruşma sebebiyle ismini değiştirerek Menekşe'ye gelmesi ve burada gecekondu semtinde yeni bir hayata başlaması, daha sonra da yasa dışı işlerden çok zengin olması anlatılmaktadır. Kör Mustafa'nın özellikle kan davasının güdüldüğü bir bölgeden kaçıp İstanbul'a yerleşmesi, hatta ismini değiştirmesi, kan davası korkusu ihtimalini akla getirmektedir. Kör Mustafa İstanbul'da da silah kaçakçılığı yapmaktadır. Balıkçı Sefer'in ondan aldığı silahtan sendikacıya bahsetmesi üzerine biz, Kör Mustafa'nın İstanbul'a geliş macerasını öğrenmiş oluruz.

Selim Balıkçı sendikacının gösterdiği masaya oturur oturmaz konuşmaya başladı:

"Aldım," dedi, "Kör Mustafa'dan bir Alaman filintası, daha yepyeni, pırıl pırıl, hiç kullanılmamış."

Sendikacı:

"Onda çoktur," dedi, "Alaman filintası. Laz takaları ona hep silah taşır, o da polislerle kırıır. Sen onun öyle gecekonduya oturduğuna bakma, öyle saf, ahmak gibi durduğuna... O en büyük kaçakçı şebekesinin başıdır. Anteplidir. Öldürdüğü, öldürttüğü adamın hesabı yoktur. Antep'in, Urfa'nın, Mardin'in, Diyarbakır'ın en namlı sınır kaçakçısı oydu. Sonra orada kaçakçılar birbirlerine düşmüşler, birbirlerini kıyasıya öldürmüşler, bu da canını İstanbul'a atmış. Bunun adı Kör Mustafa değilmiş, başka, namlı bir isimmiş."¹³⁷

2.1.1.5. Mezhepsel Problemler

1950–1980 arası Türk romanında mezhepsel sebeplerden kaynaklanan ancak zorunlu göç kavramı dışında değerlendirebileceğimiz İstanbul'a göç olayını işleyen bir romana rastlayamadık. Özellikle 90'lı yıllardan sonra mezhepsel göçler ve mezhepsel zorunlu göçlerle ilgili roman, tarihi roman, anı roman türünde birçok eser kaleme alınmıştır.¹³⁸ Biz 1950–1980 arası Anadolu'dan İstanbul'a göçü incelerken, sürgün veya zorunlu göçü çalışmamızın dışında tuttuğumuzu tekrar hatırlatmak isteriz. Anadolu'da Sünnî çoğunluğun fazla olduğu, resmî olarak devletin Diyanet İşleri eliyle Sünnî akideye uygun bir inanç ve ibadet sistemini benimsemiş olması, bu akidenin dışında kalan mezhepleri benimseyen insanların daha küçük yerlerde Sünnî

¹³⁷ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s.69.

¹³⁸ Ayrıca, Ömer Seyfettin'den günümüze birçok yazarın roman ve hikâyelerinde işlediği Aleviler ve Alevilikle ilgili "Türk Roman ve Hikâyesinde Aleviler" kitabına bakılabilir. Bkz., İlhan Cem Erseven, **Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler**, Alev Yay., 2005.

çoğunluğun içinde kendilerini öteki olarak hissetmeleri veya Sünnîlerin bu insanları ötekileştirmesinden kaynaklanan bir huzursuzluk yaşadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla farklı mezheplere mensup Anadolu'daki insanların, farklı din ve milliyetlerin, inançlarını rahatça yaşama imkânı bulabildiği İstanbul gibi bir büyük şehre göç ederek kendi mezheplerinin gerektirdiği yaşam tarzını fark edilmeden veya rahatsız edilmeden yaşabilme imkânı bulabileceği bir gerçektir.

Demirtaş Ceyhun'un "Yağmur Sıcağı" isimli romanında Arabacı Osman karakterini, Güher'in erkek arkadaşı Zekeriya dolayısıyla tanırız. Zekeriya ile sohbeti sırasında Osman'ın, Cumhuriyet ilan edildiği yıl Adana'ya göç ettiğini, Alevi olmasına rağmen isminin Osman olmasının kendisine fark edilmemek için birçok avantaj sağladığını, Adana'da uzun yıllar çalıştıktan sonra İstanbul'a göç ettiğini öğreniriz.

"Adana, o zamanlar henüz daha böyle devleşmemiş ki... Arabacılık mı olmamıştı? Kendisi mi bir an gelmiş arabacılığı kendisine yakıştıramamıştı gayri? O zamanlar, hemen hemen bütün Adanalıların henüz daha köyle bir ilişkisi var. Yani, herkesin arabası var, atı, eşiği var sayılır. Üstelik ikinci Dünya Savaşı sonrasıydı, Kayserilisi, Darenelisi deh etmiş doluşmaya başlamıştı Adana'ya ve işte o sıralardı, bir gün huğunu başına yıkmışlardı. Demokrat mı sanmışlardı kendini, yoksa gene "ulan Kızılbaş, ulan tahtacı mı demişlerdi? Halkçı'ların başı İbrahim Burduroğlu öyle istemiş, dediklerine bakılırsa. Sağa başvurmuş, sola başvurmuş... Yok... Adana'da da demek bir şeyler değişiyor o günler... Bir gece dönüp dururken şiltesinin üzerinde, öfkeyle verivermişti kararını ve devlisi gün nesi var nesi yok yüklemişti arabaya, sabah, tan yeri ağarmadan da. "Bre avraaat, demişti, aman kuşluğa kalmayalım. Yürül!" Sürmüştü. Yaz başıydı. Günler Hazirana girmemişti daha. (...)Gediği aşmış, hırsla dalmışlardı bozkıra. Kimi köyde ekin biçerekten, kimi köyde harman dövüp, harman savurarakten saman taşıyarakten erzak karşılığında, ağaç diplerine alaçık kura boza, aylar sonraydı İstanbul'a varmışlardı, İstanbul'u amaçlamadan. Sanki yol öyle varırmış gibi.

1949 mu? 1948 mi? Yoksa 1950 yazı mı? Su gibi akmış gitmiş meğer her şey."¹³⁹

Demirtaş Ceyhun'un "Yağmur Sıcağı" isimli romanında sol görüşlü öğrenci Zekeriya'nın Osman'la konuşmaları bize, insanları göçe iten sebepleri onların bilinçaltıları ve sezgi güçlerinden hareketle anlatır. Eserde, Osman'ın başka başka sebeplerle kamufle ettiği göçün asıl sebebinin Alevilik olduğunu Zekeriya'yla sohbeti sırasında kendi kendisiyle iç konuşmalarında fark edebiliyoruz.

"Demek sürdün geldin arabanı? Sür git diyen oldu muydu bari ardından da?"

¹³⁹ Ceyhun, a.g.e., s. 116–117.

“Tövbe... Dağlı kafası işte. Neye bozulur, bilinir mi?”
“Cinayet minayet? Kavga, mavga?”
“Yel alsın ağzından bre kurban. Tövbe demez mi?”
“Demokrat Parti yeni yeni kurulmuştu daha sanırım o yıllar, öyle mi baba?”
“Doğruuu, Eyi bildin evlat. Lâkin Demokratlığa filan bulaşmışlığım da yoktur benim haaa... Onları mı gözüm tutmadı? Halkçıların şerrinden mi korktum? Ne ki, içimden bir ses, git buralardan, dedi.”
“Bana sorarsan, sen Adana’nın değişmesinden ürkmüşsün baba. Belki bilinçli değil ya, sezmişsin. Sonra da ürkmüşsün. Yalnız sen mi ürkmüşsün ki hem?.. Tehhööö... Dağ taş, baştan sona Anadolu ürkmüş, yürümüş gelmiş bu yana. Niye acep?”
“Niyeeee?..”
“Yaaa... Niye yaaa!.. İnsanın sezgi gücü denmeli buna. İnsana has olsa gerek bazı şeyleri kavrayamamak, ama sezmek. (...)Demem şu ki, işte bu insanlar da, bir büyük değişimin gelmekte olduğunu önceden sezmişler bence. Belki tam kavrayamamışlar, olabilir. Ne ki, yerlerinden yurtlarından da kopmuşlar. Deh etmişler. Kendilerine sorsan, kimi kan davasından kaçtım der, kimi cinayetten kavgadan kaçtım der, kimi topraksız kaldım da kaçtım der. Herkesin görünür hikâyesi bir ayrı yani. Ama görünmez hikâyesi?..”
“Ben de kızılbaşlık yüzünden kaçtım” demeyi geçirmişti içinden ya, galiba gene bilinmez bir korkuyla susmayı yeğlemiş, yutkunur yutkunur bakmış kalmıştı yüzüne.
“Demem şu ki, bunlar görüneni. Lal olanı. Ama gerçek neden bu mu ki? Sanmam. Bence gerçek neden, o değişimin insan üzerindeki görünmeyen etkisi, baba.”¹⁴⁰

2.1.1.6. İstanbul’un Cazibe/Çekim Merkezi Olması

1950 sonrası ulaşım ve haberleşme alanında yapılan hamlelerle ulaşım ve iletişim imkânları hızla gelişmiş, bu gelişmeye paralel olarak ulaşım ve kitle iletişim araçları yaygınlaşmıştır.

Özellikle kara yollarında daha hızlı bir gelişmeden bahsedilebilir. 1938’de 40.325 kilometrelik bir kara yolu hizmet verirken 1950’de dış yardımların da etkisiyle 61.542 kilometreye ulaşmıştır.¹⁴¹ Kara yollarındaki bu hızlı gelişmeye paralel olarak yolcu ve yük taşımacılığında motorlu taşıt sayısında çok büyük bir artış olmuştur. Kırsal bölgede yaşayan insanlara daha kolay seyahat etme imkânı sağlayan bu durum, kırsaldan kente nüfus hareketliliğini beraberinde getirmiştir. Eskiden askerlik gibi mecburî seyahatlerin dışında kente gitmeyen/gidemeyen, dolayısıyla kenti tanımayan insanlar artık kenti, kentliyi ve kent yaşamını görmüş, birçok açıdan doğdukları bölgelerle, bu yeni yeni gördükleri yerleri karşılaştırma

¹⁴⁰ A.e., s. 129–130.

¹⁴¹ D.İ.E., Ankara, 1983, s.305.

imkânı bulmuşlardır. Yine yukarıda söz konusu ettiğimiz iletili faktörlerden kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmış olması köydeki, kasabadaki, küçük şehirlerdeki insanların radyoda duyduğu, sinema da seyrettiği, gazetede okuduğu, daha sonraki zamanlarda da televizyon da izlediği kendi dünyaları dışındaki bir dünyadan haberdar olmasına imkân sağlamıştır.

Üzerinde durduğumuz bu iletili faktörlerin belki tek başına göçe sebebiyet verecek kadar güçlü faktörler olmadığı, ancak itici ve çekici faktörlerle birlikte düşünüldüğünde kırsaldan kente göçün artmasına zemin hazırlamak gibi bir işlevi olduğu söylenebilir.

Zeyyat Selimoğlu'nun "Deprem" isimli romanında Sefer'in İstanbul'a gidişinin görünürdeki sebebi olarak karısı Zekiye'nin erkek çocuk doğuramaması ve bu yüzden çıkan kavga sonucu ailevi bir olayın bu göçe neden olduğunu söylemiştik. Bütün görünürdeki sebeplerin dışında daha pek çok örnekle zenginleştirebileceğimiz ancak tipik bir örnek olması dolayısıyla burada Sefer'in hikâyesini verdiğimiz bu ve benzeri birçok olay, İstanbul'un kendine özgü bir çekiciliği olduğunu, farklı bahanelerin insanları kaçacak, sığınacak bir mekân olarak İstanbul'a ittiğini göstermektedir.

"Ve Sefer'in adımları; Sefer evden çıkıp gidiyor.

Bir daha da dönmüyor evine Sefer. Dönmüyor. İstanbul diye bir kent var uzaklarda, Karadeniz kıyısından adam çeken bir kent var, çeker çeker uşakları yol gösterir, iş gösterir, ayaklar altına alır rezil eder, baş tacı eder vezir eder kimini. Sefer yola çıkıyor. Tanıdığın tanıdığı birkaç ad var cebinde ve yüreğinin ortasında bir tutku, hani öyle bir tutku, o kocaman ve dillerde destan olmuş kent var ya, işte onu sırtlayıp geniş omuzları üzerinde kaldıracak kadar güçlü hissediyor kendini. Sefer yola çıkıyor. Ve bindiği gemi uzaklaştıkça doğduğu yerlerden şimdi, önce kadın siliniyor belleğinden, karısı... Ardından öz kardeş, ana, çocuk!..

Yüreğinin ortasında tutku taşıyan adam, duygusal bağlarından çekip koparmalı kendini ve güneşi, rüzgârı, karı, yağmuru önüne katmayı da bilmeli. İstanbul ki gözlerini göstermeden görmeyi iyi bilmiş, yüze gülmüş, arkadan çukur kazmış, nice adama tuzak kurmuş yosma bağında, Sefer'in yola çıktığını çok önceden görmüştür. "Gemi geliyor gemi, denizi yara yara" diyor da başka bir şey demiyor. Karadeniz suları git gide gerilerde kalıyor Sefer İstanbul'a doğru kayarken ve Sefer'den daha güçlü bir mıknaş, bir çekici güç var ki o yosmada, kimse baş edememiş. Sefer mi baş edecek?"¹⁴²

¹⁴² Selimoğlu, a.g.e., s.50–51.

2.1.1.6.1. Göçmenlerin İstanbul’la İlgili Anlattıklarının ve Davranış Kılık -Kıyafetlerinin Özendiriciliği

Demokrat Parti iktidarıyla birlikte, İstanbul’da özellikle hem sanayileşme hem de imar ve kentleşme hamleleriyle işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Buralara gidenlerin kolayca iş bulabildikleri ve çok para kazandıklarını daha önce gidenlerden duyan kırsal bölge insanları, bu haberlerin doğruluğunu, bizzat yakınlarının, arkadaşlarının mektuplarında, İstanbul’dan dönenlerin anlattıklarında, hatta onların davranışlarında, kılık ve kıyafetlerinde somut olarak görme imkânı bulmuş, bu durum insanların bu büyü şehre gitme arzusunu artırmıştır.

Daha önce büyük şehre gitmeyen insanların İstanbul’un tarifi mümkün olmayan büyüklüğü, gelişmişliği, insan ilişkileri ve davranışları karşısında yaşadıkları şaşkınlığı; memleketeye dönüşte biraz da abartarak anlatmaları, kılık kıyafet ve davranışlarında İstanbul’da gördükleri insanlara benzetmeye çalışmaları, bütün bunlardan etkilenen özellikle kırsal bölgede yaşayan delikanlıların da yol parası denkleştirerek derhâl İstanbul yolunu tutmaları Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli romanında şöyle anlatılmıştır:

“Anadolu içlerinden kopup gelen her tren, her “Kuşluk Treni”, her gelişinde “Gurbet Kuşları” nı toparlayıp getiriyordu İstanbul’a. Yol, yıkım, yapım üzerine çok iş vardı İstanbul’da. Karınlar doyuyor, sılaya para bile salınıyordu. Köy yerinde şonun şunun tarlasında üç gün iş, beş gün duvar diplerinde barbut atacaklarına, bir tren parası denkleştirip İstanbul’un yolu tutulmalıydı. Ne yapıp yapıp gidenler, birkaç ay sonra değişmiş dönüyorlardı. Taralı saçları, kopçalı sarı kalemleri, karton kaplı cep defterleri, arkaları çıplak kadın resimli cep aynaları, Tahtakale’den uydurulmuş üst başlarıyla köy yerinde dolanıyor, köy kahvelerinde, delikanlı meclislerinde İstanbul’u dillerinden düşürmüyorlardı. İstanbul da bir İstanbul’du. Dil ile tarifi mümkünsüz. O taksiler, o dolmuşlar, o tramvaylar, otobüsler, vapurlar...

“Papur ne ki laan?” diye zorulsa, bıyık altından gülünüveriyor, “Dilinen tarifi gayri mümkünsüz!” denilip geçiliyordu.

Sonra, karılar vardı İstanbul’da. Dudakları kırmızı kırmızı, saçları kıvrır kıvrır karılar. Gülüverince yanaklarında güller açan, kolları bacakları çıplak kadınlar. Her önüne gelene gülüveriyor, her işmar edenin ardına takılı veriyorlardı. Üstün başın kirli, yırtık pırtık olsun isterse. Yeter ki delikanlı ol. Delikanlı olmak vardı İstanbul’da Delikanlı oldun mu, yaşadın!

Onlar da gelmişlerdi işte. Trenden inmişlerdi. Karşıya geçecek, daha önce gelip iyi kötü birer köşebaşı, yosun tutmuş hemşehrilerini Küçükpazar, Unkapanı kahvelerinde bulacak, “Geldik!” diyeceklerdi. “Biz de geldik encam. Hani gülüverince yüzlerinde güller açan avratlar? Hani tramvaylar, taksiler, dolmuşlar,

otobüsler?”¹⁴³

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli romanında para kazanabilmek için her yıl Çukurova’ya inen İflâhsızın Yusuf, karısı ölünce çocuklarının başında kalmıştır. Artık İflâhsızın Yusuf’un oğlu ve romanın başkahramanı İflâhsızın Memet gurbete çıkmıştır. Ancak Memet, babası gibi Çukurova’ya değil İstanbul’a gitmeyi tercih etmiştir. Onun bu tercihinde, köyden ilk İstanbul’a giden Gafur Ağa’sının köye geldiğinde İstanbul için anlattıkları, orada çabucak iş sahibi olması, kılık kıyafetindeki değişiklikler bir de Gafur’un hava atmak için İstanbul’dan gönderdiği mektupta Memet’i çağırması etkili olmuştur.

“Koca köyde kendinden başka kim vardı İstanbul’u gören? Bir Gafur Ağa’sı. Gafur Ağa’sının da köye pek uğradığı yoktu. Kahvede İstanbul’u anlatırken herkes Gafur Ağa’sını dinler gibi dinleyecek, şaşacaklardı. Şehir biçimi siyah bir palto, sarı boyun atkısı, sarı kunduralar, kopçalı sarı kalem, gümüş ağızlık. Ah fıkara anası sağ olsa da görseydi onu öyle. Ağlardı mücerret! Sağ olsa, ona da -Babasının Çukurova’dan getirdiği gibi- başörtüsü, basma musma götürse, duasını alsaydı. Anası sağ olsa İstanbul gurbetine salmazlardı ki. Babası her yılki gibi malasıyla şakulunu omuzlar, tutardı Çukurova’nın yolunu. Allah’ın gücüne gitmesin, günah yazmasın amma, anasının ölümü... İyi olmuştu bir yandan da. Bakalım Gafur Ağa’sı duyunca ne diyecekti anasının ölümüne. Hısım olurlardı.”¹⁴⁴

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanında da İstanbul’a giden arkadaşı Nusret’ten aldığı mektuplarda anlatılan İstanbul’a gidebilmek romanın başkahramanı İbrahim’in en büyük ideali olmuştur. İbrahim, memleketiyle mektuplarda anlatılan İstanbul’u karşılaştırdığında, yaşadığı sıkıntıların çözüm yerinin İstanbul olduğu fikri onda artık bir saplantı hâline gelecek ve nihayetinde de evden kaçarak İstanbul’a gitme yollarını arayacaktır.

“Hep İstanbul gelirdi aklına, yanında, yöresinde, hatta yatağının içinde hep İstanbul olurdu. Dizlerini karnına çekerti orada. İstanbul büyürdü gözünde. Vurucu yanları, cana yakın yanlarıyla üstüne üstüne abanırdı İstanbul. Terlerdi damda o saatlerde, hayıflanırdı çoğu kez, sabırsızlanırdı. Aşağıda, yani damın altında, yani tandır başlarında olup bitenleri duymazdı, umursamazdı hiç.

Hem ne güzel yazmıştı son mektubunda Nusret:

— “Eylenme kardaş, vakit geçirme hiç, çık gel İstanbul’a.” demişti. “Bir araban olur senin de... İçine karpuz koy mevsimine göre, şeftali koy, armut koy, kabak, patlıcan koy.” demişti. Sonra ne demişti Nusret:

¹⁴³ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.5–6.

¹⁴⁴ **A.e.**, s.11.

“Öyle davara getmek, öyle oduna getmek yok buralarda. Hem hepsi asfalt yolların... Biraz gayret ettin mi, biraz itekledin mi arabanı dört bir yanını dolanırsın İstanbul’un. Gezersin dilediğin gibim, satarsın... Dinenirsin serinlik yerlerde. Cebin para görür sonra. Üstün başın olur. İnsan içine çıkarısın. Beyoğlu’na, Taksim’e çıkarısın. Vapurlara binersin istediğin zaman, kayfelere gidersin. Senin anlıyacağın hayat yok bizim oralarda. Çık gel kardaş, çık gel İstanbul’a.” demişti.”¹⁴⁵

Mesut Tutkun’un “Biz İnsan Değil miyiz” isimli romanında Mehmet’le Hüseyin, bayramda köye geldiğinde kendilerini Ankara’ya davet eden Ali’den umduklarını bulamazlar. Mehmet’in, İstanbul’da kapıcılık yapan Veli’nin kendisine gönderdiği mektupta iyi bir iş olduğundan söz ettiği aklına gelir ve böylece zarfın üzerindeki adresten Veli’yi bulmak üzere İstanbul’a gitmeye karar verirler.

“İki arkadaş o civarda bir ara sokağa girerek تنها buldukları bir köşeye çökuverdiler.

Hüseyin’in elinde hâlâ Veli’nin adresi yazılı zarf vardı. Hüseyin zarfa tekrar baktı. Yavaş bir sesle adresi bir kere daha okudu. Ve Mehmet’e dönerek:

Memed şu edireseyi bi bilene sorak. Elbet Veli’yi orada buluruz, o bize bi yol gösterir.

Mehmet başını sallıyarak bu teklifi kabul etti.

— Doğru gardaşım; hele bi Veli’yi bulak o bize işte bulur, yolda gösterir.”¹⁴⁶

2.1.1.6.2 Sinema Filmlerinde, Gazete, Dergi ve Kitaplarda Anlatılan İstanbul’daki Renkli Hayatın Çekiciliği

Ulaşım ve kitle iletişim araçlarının çoğalması, gelişmesi ve yaygınlaşması ile kırsalda yaşadıkları tek düze ve imkânsızlıklarla dolu hayat, eğlence imkânlarının kısıtlı oluşu, artık bu bölgelerde sosyal yapının ve değer hükümlerinin değişmeye başlaması, özellikle genç nüfus üzerinde başka sebeplerin de etkili olması, itici bir faktör olmuştur. Böylece Anadolu’da sinema filmlerinde, gazete, dergi ve kitaplarda gördükleri renkli hayatın merkezi konumunda olan İstanbul’a daha özgür ve renkli bir hayat yaşabilmek, zengin ve ünlü olabilmek umuduyla gidebilmenin yollarını aramışlar, bir fırsatını bulur bulmaz bazen de yaşadıkları en küçük bir olumsuz olayı bahane ederek İstanbul’da soluğu almışlardır.

¹⁴⁵ Çetin, a.g.e., s.24.

¹⁴⁶ Tutkun, a.g.e., s.17.

Burhan Arpad'ın "Alnımdaki Bıçak Yarası" isimli romanında anlatıcı, özellikle evden kaçan genç kızların sayısının artması ve polisin bu olayları daha sıkı takip etmesinden bahsetmektedir. Roman kahramanları kadın satıcısı Artin ve Çopur Nuri karakterlerinin anlattıklarını da destekler mahiyette evden kaçan genç kızların sayısındaki artışını ve bu kızların Anadolu'dan İstanbul'a geliş nedenlerini çok çarpıcı şekilde özetlemiştir.

"Artin ve Çopur Nuri, Yağmur Çayevi'nin karşısındaki parkta, kum havuzuna yakın bir sıraya oturdular. İkidir burada buluşuyordular. Eski uğrak yerlerini değiştirmişlerdi. Gazeteler kayıp kızlar olayını sık sık yazalı beri işler güçleşmeye başlamıştı. Oteller ikide bir basılıyor, barlarda izinsiz çalışan küçük kızlar karakola götürülüyor, kadın tellalları ikide bir kovalanıyordu. Oysa şu sıra işler de açılmaya başlamıştı. Anadolu'nun iş adamları mal almaya geliyordu. Gelmişken de Beyoğlu'nun tadını çıkaralım diyorlardı. Hem yalnız iş adamları değil. Anadolu'dan kızlar da geliyordu İstanbul'un adı oralarda, onların arasında duyulmuştu. Üvey anasından dayak yiyen, babasından azar işiten, sınıfı geçemeyen, artistliğe heveslenen kızlar soluğu İstanbul'da alıyordu."¹⁴⁷

Orhan Kemal'in "Kötü Yol" isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran'ın abisi İhsan'la, annesi arasında geçen diyalogda İhsan'ın annesini kız kardeşi konusunda uyarırken öğrendiğimiz annesinin bu konudaki düşünceleri çok önemlidir. Anne, Anadolu'nun küçük bir kasabasında türlü vaatlerle kandırılıp büyükşehirlere kaçırılan genç kız vakalarının, kendilerinin de başına gelmesinden korkmaktadır. Annenin düşünceleri hem bu olayların artık çokça rastlanan olaylar olduğunu göstermesi hem de bu evi terk etmelerin daha geniş çerçevede Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi durumla da açıklamaya kalkması bakımından oldukça dikkat çekicidir.

"— Sen beni dinle. Bu kız da işe sok yavaş yavaş!

Ana oğlunun bunu niçin söylediğini bilmiyor değildi ama nasıl sokardı? Gençti, güzeldi, çok güzeldi hem de; üstelik on sekizini sürüyordu. Fazla üstüne düşüp, ağasının yaptığı gibi o da baskıyı arttırsa... Öyle ya, bin bir hâli vardı dünyanın. Alaman harbinden sonra iyice zenginleşen memlekette ırz namus tanımıyorlardı Allah vermiye. Daha çok da yeni yetişme delikanlılar. Kızını bunlar, bunlardan biri baştan çıkarır, sonra da atardı arabasına, ver elini İstanbul mu olur, İzmir mi. Ankara mı artık..."¹⁴⁸

¹⁴⁷ Burhan Arpad, **Alnımdaki Bıçak Yarası**, Set Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1968. (Çalışmamız için romanın şu baskısı kullanılmıştır: Burhan Arpad, **Alnımdaki Bıçak Yarası**, May Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1974, s.48.)

¹⁴⁸ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.12.

Nuran'ın annesi, abisinin sözleri üzerine artık devrin değiştiğini, bu zamanın ve çevrenin genç kızların yoldan çıkmasına uygun bir zemin hazırladığını, özellikle çevresindeki insanların kızının güzelliğini söz konusu ederek onun bu güzellikle artist olabileceği fikrini aklına sokmalarını tasavvur eder ve bu yüzden her an kızının da evden kaçabileceği endişesi içini kaplar.

“— Duydun mu anne?

Duymasına duymuştu, biliyordu, zamanlar azmasa, eski devirler olsa âmenna, fakat şimdiki devirler... Bu devirde hemen hemen bütün kızlar giyim, kuşam, daha çok da pırl pırl hususilere rağbet ediyorlardı. Bu pırl pırl hususilerden biri yanında dursa, bir gün bir caddede gördüğü gibi, arabanın kapısı açılrsa, direksiyonda oturan siyah kaytan bıyıklı acar bir delikanlı “Buyurmaz mısınız küçük hanım?” diye ikramda bulunsa, Nuran da o gün gördüğü kız gibi kırtarak arabaya girmez miydi sanki?

Oğlu beklediği karşılığı alamamıştı:

— Demek kızının gemini çekmek işine gelmiyor?

Etine iğne dürtülmüş gibi irkildi:

— Ne söylüyorsun oğlum?

— Kızının gemini biraz kıs, onu ev işlerine sok diyorum. Sonra vallahi karışmam, baştan çıkarır kötü yola düşürürler!

Odanın yolunu hırslı hırslı tutan oğlunun ardından baktı. Doğru söylüyordu. Bu kız, bu güzel, çok güzel kız günün birinde kötü yola düşer diye korkmuyor muydu sanki? Geceleri yorgun bedenini attığı yatağında hep bunları düşünmüyor muydu? Bu kız, bu kızın güzelliği, sesinin tatlılığı, ses mahalleye yayılınca yedisinden yetmişine kadar mahalleli erkeklerin sâfi kulak kesilişleri, bir zamanlar gidip geldiği Sanat Enstitüsündeki zengin arkadaşlarının hâlâ çekilip çekilip gelerek “Ah Nuran, canım Nuran. Bugün her zamankinden daha güzelsin!” ya da “Biz senin yerinde olsak başımızı alır İstanbul’a gider, film şirketlerine görünürdük. Vallahi de billâhi de ilk görüşte sana başrolü verirler, meşhur olur, zengin olursun kız!” deyişleri...”¹⁴⁹

Nuran'ın aklında da hep İstanbul'a gitmek artist olmak vardır. Abisi ise zamanın ve çevrenin farkındadır. Kız kardeşini bütün bunlardan korumak için kısıtlamaktadır. Ancak Nuran'ın abisinin baskılarının karşısında İstanbul'a gidememesinde tek engel henüz on sekiz yaşını doldurmamasıdır.

“Genç kız kendini uykuya vererek ağabeyisini usullacık göz hapsine almıştı. “Pis!” diye geçirdi. “Hiç sevmiyorum şunu, yılan!”

Her zamanki gibi düşünmüştü gene. Ne sanıyordu kendini? Ağabey olduysa Allah olmadıydı ya! İnadına sokağa çıkacak, daracık, kısacık giyinecek, hopliya hopliya yürüyüp, oğlanlara gülecekti işte. Evet gülecekti, gülecekti hadi bakalım. Hem ne çıkardı gülmeyle? Bu ufacak şehirdeki oğlanlar da kim oluyordu? Hiçbiri ne Erol Flâyn'dı, ne Klârk, ne de Alen Delon. Ayhan Işık bile değillerdi be. Olsalar bile ne çıkardı yâni? O İstanbul'a gidecekti İstanbul'a! Elbette gidecekti, tabi, kimse, ama hiç kimse karışamazdı ona. On sekizini bitirmeye şurda kaç ay kalmıştı? Ondan sonra ver elini İstanbul!”¹⁵⁰

¹⁴⁹ Orhan Kemal, **Kötü Yol**, Öncü Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969. (Çalışmamız için romanın şu baskısı kullanılmıştır: Orhan Kemal, **Kötü Yol**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1975, s.13.)

¹⁵⁰ **A.e.**, s.14.

Nuran İstanbul’u abisinden dinlemiş, sinema filmlerinde, gazete ve dergilerde görmüştür. Romanda Nuran, sinema filmlerinde, gazete ve dergilerde gördüğü İstanbul’un düşünüyolar ve kendi kendisiyle konuşmalarında güzelliğinin sayesinde daha özgür ve renkli zengin bir hayat yaşabileceğı yegâne mekânın İstanbul olduğunu söyler.

“Odasında seraserpe uzanmış, enstitülü arkadaşlarıyla, daha çok da ağabeysinin anlattığı İstanbul’u düşünüyolar, uyku dolu gözleri dalıp dalıp gidiyordu. Herkes, hemen hemen herkes gitmişti şu zaman zaman filmlerde, daha çok da dergi, ya da gazetelerde gördüğü İstanbul’a!

İçini kinle çekti.

Gidemeyecekti şu ağabeysi başından eksilmedikçe. Ağabeysi olmamalıydı şimdi... Annesi, yaşlı kadını nerden baksan. Atlardı trene, ver elini İstanbul. Ne çıkardı sanki? Kötü yola mı düşerdi annesinin deyimiyle? Neden düşsün? İstanbul dağ başı mı? Tam tersi. İstanbul büyük, kibar şehirdi. Asıl orda değerenirdi güzelliğı. Sonunda koca bulmak değil miydi her kızın ulaşacağı en son aşama? E, o da orda kibar, zengin, yaşamasını bilen bir koca seçerdi gönölünce.”¹⁵¹

Nuran’ın artist olma isteğini, onun ruhuna hoş gelecek sözlerin neler olduğunu, bunları ona söyledikten sonra kolayca kandırabileceğini çok iyi bilen abisinin arkadaşı Şoför Reşat, abisi çalışmaya gidince ona düşlerindeki renkli İstanbul’u vaat eder.

“— Seviyorum seni Nuran. Seni benden başka hiç kimse alamıyacak. Hem biliyor musun? Sen artist olacaksın Nuran, belki hârika bir ses sanatçısı, belki de...

Nuran :

— Film yıldızı! dedi.

— Evet, film yıldızı. Seni ben film yıldızı yapabilirim. Annene, hele o kakavan âbine boşver. Onlar seni basit bir ev kadını yapmak istiyorlar. Ben her şeyi biliyorum Nuran. Boşver onlara!

— Basit bir ev kadını olmaktansa öldürürüm kendimi.

— Hayır, olmyacaksm. Sen film yıldızı olup, binler, on binler, yüz binler kazanacaksın. Seni o mevkie ben getireceğim. Benim İstanbul’da tanıdığım çok film şirketi var. Anladın mı Nuran? Seni ben yükselteceğim. Öyle yükseleceksin ki, başta ağabeyin, sonra annen, daha sonra da arkadaşların şaşacaklar. Hele arkadaşların, hasetten kendi kendilerini yiyecekler!”¹⁵²

Nuran, Reşat’ın kendisine sahip olduktan sonra İstanbul düşlerine daha da yaklaştığını düşünürken, Reşat’ın kendisini bırakarak İstanbul’a kaçacağını öğrenir.

¹⁵¹ A.e., s.21.

¹⁵² A.e., s.81.

Annesine bir mektup bırakarak tren istasyonunda Reşat'ı yakalar ve birlikte İstanbul'a gider.

Orhan Kemal'in "Yalancı Dünya" isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman'ın da dergilerde, sinema filmlerinde gördüğü renkli İstanbul hayatı ve artist olma tutkusunu, bütün hayallerini süslemektedir. Çevresinde herkesin Sophia Loren'e benzetmesi, Neriman'ı daha çok cesaretlendirmekte, bu yönünün ve güzelliğinin İstanbul'da kolayca fark edileceği düşüncesi çevresi tarafından sürekli ona hissettirilmektedir. Bu durum, Neriman'ın gönlündeki İstanbul'a gidip artist olabilme arzusunu sürekli körükleyerek bir saplantıya dönüştürmüş, hatta yaşadığı küçük kasabanın renksiz ve durağan hayatından, insanlarından kurtulabilmenin önünde tek engel olarak gördüğü babasının ölümünü bile isteyebilecek kadar her şeyi fedaya hazır bir insan hâline getirmiştir.

“— Ne babama, ne annemi, ne bu kasabayı, ne de Liselileri... Sevmiyorum, sevmiyorum işte zorla mı? Yalnız annem... Onu da sevmiyorum, ama acıyorum. Babamdan çok çekmiş!”

Gözleri parladı, iştahla:

“— Babam ölse. Annemle yalnız, yapayalnız kalsak. Oooh... Kandırırım onu. Atlarız İstanbul'a. Çalışırız orda be. Bir gün, bir paydosta falan, Beyoğlu'nda, İstiklâl Caddesinde, Neriman Koksall gibi bana da bir Çetin Karamanbey rastlar. Hem kim bilir belki de çevireceği yeni bir film için yepyeni ama yepyeni bir baş artist kız aramaktadır. Beni görünce gözlerine inanamaz. Takılır peşime. Bayan, bayan bir dakika. Dururum. Çatarım kaşlarımı: Ne var? Bozultur hafiften, kızarır. Af edersiniz, ben rejisör falan. Çevireceğimiz yeni filmimde size başrolü vermek istiyorum. Lütfen kabul eder misiniz?

Bu türlü düşünmeye başladığı sıralarda olduğunca gene sıçrayıp kalktı, karyolasının kıyısına oturdu:

“— ... Hiç heyecanlanmam. Şaşırmam da. Şöyle bir süzerim yukardan aşağı, dudak бүkerim. Ezilir karşımda, ezilir ezilir, cevap bile vermeden yürürüm. Tabii arımda o. Sağıma geçer, soluma, sonunda dayanamaz. Çünkü beni gökte ararken yerde bulmuştur. Tam, tam istediği tipim. Yalvarır, asılır, tekrar yalvarır, istediğim parayı hemen verecektir, istersem şu anda Notere gidip mukavele yapabiliriz...”

Karyoladan atladı, ayna karşısına geçti. Bakıyor, aynada görmüyordu kendini:

“— ...Elli bin liradan aşağı atmam imzamı. Elli bin!”

Gözleri yeşil yeşil parlıyor, binlik para demetleri kafasında kaynaşıyordu. Dünya silinmiş, binlik para desteleriyle İstanbul, İstanbul'un kalabalık istiklâl caddesi, taksiler, otobüs, trolleybüsler kaynaşıyordu.”¹⁵³

Neriman'ın komşuları Süheyla'yla yaptığı sohbet sırasında, Süheyla'nın Neriman'a, bu güzelliğiyle çok zengin biriyle evlenebileceğini, para içinde

¹⁵³ Orhan Kemal, **Yalancı Dünya**, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 10.

yüzebileceğini söylemesi üzerine, onu kasabadan gidip artist olmak dışında dünyada hiçbir şeyin tatmin edemeyeceğini anlarız.

—“Ah Nerimancığım ah... Böyle herkese vergi olmıyan bir güzelliğe sahip ol. Sonra da baba evinin kahrını çek, çeşitli mahrumluklar içinde yaşa..
—Ne yapayım?
—Ne yapacaksın, evlen!
—Al deyyusu avucunun içine, ondan sonra...
Neriman içini çekti.
—Ne o? dedi Süheyla Abla. Deryada gemilerin mi battı?
—Batmadı, ama...
—Evet?
—“ Ben bu memleketi, bu memleketin insanlarını sevmiyorum. Beni altına, elmasa boğsalar makbulüm değil. Filim yıldızı olmak istiyorum ben. Babam gebermedense imkân yok. Onun için bekleyeceğim...” diyemeyeceğinden, kısa kesti:
—Kismet ablacığım...”¹⁵⁴

Orhan Kemal’in “Yalancı Dünya” isimli romanında arkadaşlar arasında yaptıkları bir ev eğlencesinde Neriman, İstanbul’dan gelen ve kendini rejisör olarak tanıtan Nejat Coo’yu tanıyınca, İstanbul’a gidip artist olma arzusunu gerçekleştirebilecek bir fırsat yakaladığını düşünür. Ünlü olmanın yolunun bu tür kişilerin yatak odalarından geçtiğini de daha önce filmlerden bilen Neriman, Nejat Coo’yla yatar. Nihayetinde onunla İstanbul’a kaçır.

Yine aynı romandan öğrendiğimize göre İstanbul’da Civa Film’in sahibi Recep Civa’nın yanında çalışan Coni de İstanbul’a artist olmak için gelmiş ama bu hayalini gerçekleştirememiş, Yeşilçam Sokağında ancak bitirim bir ayakçı olabilmıştır. Kızı hatırına ortak bir film şirketi kurmak için Recep Civa’yla görüşmek üzere bekleyen fabrikatör Hayri Girsavaş’a Coni, İstanbul’a niçin geldiğini şöyle anlatır:

—“ Senin herhâlde okuman yazman da vardır.
— Orta birden ayrıldım efendim...
— Niye daha fazla okumadın?
— Kismet... Peder hırtın biriydi. Çekti gitti bir karının peşinden. Annem, kadın. Vardı kocaya. Herif burunladı durdu beni. Ben de bir az palazlanınca okula bir tekme, sağda solda iş, derken, yolum bir sinemaya düştü. Çekirdek, leblebi, kâğıtlı şeker sattım. Sonra da gençlik işte, filim artisti olabilirim belki diye atladım geldim İstanbul’a. Bir geldim ki, ohooo... sokaklar benim gibi jön dolu!
Hayri Girsavaş güldü. Tam bu sırada içerden Recep Civa’nın kalın, öfkeliymişçesine zorlanmış sesi:
—Coni!
—Birden boş bulunup “— Hoop!” diyecekti, tuttu kendini:

¹⁵⁴ A.e., s. 48.

—Efendim?
Fırlayıp çıkmadan önce çabucak ekledi:
—Sağ olsun, kollar beni!
Recep Cıva kapısının önüne çıkmıştı:
—Nerde beni arayan?”¹⁵⁵

Burhan Arpad'ın “Alnımdaki Bıçak Yarası” isimli romanında, kadın satıcıları Artin ve Çopur Nuri'nin evden kaçan İzmirli iki kız kardeşi tuzağa düşürmek için kurdukları kumpası konuşurken, genç kızların İzmir'den İstanbul'a geliş sebeplerini öğrenmiş oluyoruz.

“Nuri anlamıştı, fısıldar gibi: “İyi piliçler düştü” dedi “Çoğu Anadolu'dan, öyle kolay kolay arayanları çıkmaz. Ucuz da oluyor böyleleri .”
Artin, iyice sokuldu: “Dikkatli ol da başın belâya girmesin.”
Öteki, bilgiç bilgiç güldü:
“İçini rahat tut! Her zaman olmaz öyle şey.”
(...)
Çopur, hafifçe eğildi:
“İzmirli iki kız kardeş var, deli ederler!”
Artin, heyecanlanmıştı; çevresini falan unuttu:
“Fotoğrafları var mı bunların arasında.”
Çopur Nuri kıs kıs güldü:
“Var var, meraklanma. Amma, bunlara önceleri başka davranacağız. Artistlik sevdasındalar..”¹⁵⁶

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı Gül'ün yediği baba dayağından sonra gidilmesi gereken ilk mekân olarak İstanbul'un aklına gelmesi ve soluğu İstanbul'a giden bir otobüste almasından hareketle Gül'ün algı dünyası, dönemin genç kızları için İstanbul'un ne ifade ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

“İstanbul nasıl bir şehirdi? Kartpostallarda görmüştü İstanbul'u, yerli filmlerde görmüştü... Gidip gelenlerden dinlemişti bir de. Büyüktü, çok büyüktü İstanbul... İnsan bu büyüklükte ufalırdı, kaybolurdu.
Öff... Şu otobüs de kalkmadı bir türlü... Şoför yerinde yoktu daha... Hem çığırkanların sesleri de dinmemişti...”¹⁵⁷

Sonuç olarak burada Anadolu'da sinema filmlerinde, gazete, dergi ve kitaplarda gördükleri renkli hayatı yaşayabilmek, zengin ve ünlü olabilmek arzusuyla

¹⁵⁵ A.e., s.185–186.

¹⁵⁶ Arpad, a.g.e., s. 34–35.

¹⁵⁷ Celâlettin Çetin, **352. Sokak**, Cem Yayınevi, İstanbul,1974, s. 43.

yanıp tutuşan insanların en ufak bir bahaneyi değerlendirerek bir cazibe merkezi olan İstanbul'a göç ettiklerini görüyoruz.

2.1.1.6.3. İstanbul'un, Entelektüel Açıdan İdeallerin Gerçekleştirilebileceği Yegâne Yer Olarak Görülmesi

İstanbul, bilinen en eski tarihinden bu yana hep önemli bir merkez olma hüviyetini korumuştur. Fetih'ten sonra İstanbul, sadece Osmanlı Devleti'nin başkenti olmakla kalmamış, aynı zamanda ilim ve sanatının da başkenti olmuş, Devlet-i Âliye'nin bütün ihtişamı İstanbul'da kendini göstermiş; İstanbul, yerli yabancı ilim ve sanat erbabının bütün fikir ve hayallerinin neşvü nema bulduğu bir çekim alanı hâline gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte her ne kadar başkent Ankara olduysa da İstanbul bu özelliğini kaybetmemiş, yine aynı şekilde önemini sürdürmüştür. Türk romanının başlangıcından 1950'ye kadar olan zaman diliminde olduğu gibi 1950 sonrasında da roman yazarları, kırsalda yaşayıp da söyleyecek sözü olan, entelektüel açıdan beslenme ihtiyacı duyan bütün kahramanlarının yolunu bir şekilde İstanbul'la kesiştirmek zorunda kalmışlardır. Bu açıdan yazarlar ve onların muhayyilesinden doğan roman kahramanları, İstanbul'u entelektüel açıdan ideallerin gerçekleştirilebileceği yegâne yer olarak görmüşlerdir.

Aysel Özakın'ın "Alnında Mavi Kuşlar" isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, bir taşra kasabasında kütüphane memuru olarak çalışan şiirle, edebiyatla uğraşan entelektüel bir kızdır. Edebiyat muhitlerine girebilmek, kendini ispat ederek kimliğini bulabilmek, özgür bir birey olabilmek için Anadolu'dan kalkıp edebiyat, kültür ve sanat hayatının merkezi olan İstanbul'a göç etmiştir. Taşradaki tek düze, kapalı bir hayatın düşünen, sorgulayan bir birey için hele de edebiyatla sanatla uğraşan biri için nefes alamamak gibi bir şey olduğunu, bu kabuğu kırmazsa taşrada boğulup gideceğini anlayan Armağan'ın, ailesini de karşısına alarak oradan ayrılmaya nasıl karar verdiğini, İstanbul'a geldiğinde kaldığı otel odasında, geçmişi düşünürken öğrenmiş oluyoruz.

“Yaşadığı taşra şehrinin alışılmış sokaklarının, evdekilerin onu her an gözetleyen bakışlarının, altı yıl onu gri duvarları arasında tutan şehir kütüphanesinin ve raflarındaki siyah ciltli, kalın kitapların yükünü atıyordu sırtından. Sessizliğini, memuriyetini, düzgün ve kapalı yaşayışını atıyordu sırtından, önce şiirleri gelmişti bu şehre. Edebiyat dergilerinden birinin sayfalarına yerleşmişti, özlemle, kurtuluş isteğiyle, toplumcu duygularla dolu kısa şiirlerdi bunlar. Dergi sahibi onu destekleyen bir mektup yazmıştı. Kendisinden önce bu şehre ulaşmış şiirleri sanki çağırmıştı Armağan’ı. Şimdi de sanki onlar, şiirleri onu karşılamıştı ve onu koruyacaklardı. Artık emekli olan yaşlı babasına İstanbul’daki bir kütüphanede çalışacağını söylemişti.

“Gidersen, artık Armağan adında bir kızım yok benim, demişti babası. Susmuştu ve eşyalarını toplamıştı Armağan. Engelleri aşmak istiyordu. Aile, gelenekler ve korku engellerini... Tanımadığı, bilmediği bir şehirde, bütün yakınlıklardan uzak, bu tehlike, heyecan dolu geceden başlayarak yeni bir insan olmak istiyordu. Son maaşı çantasındaydı. Ucuz ama temiz bir otele yerleşmeli, elindeki para bitmeden yeni bir iş bulmalıydı. Kütüphanelerde çalışmayacaktı artık. Evdekilere yalan söylemişti.¹⁵⁸

Armağan’ın sanatçı kişiliğini taşranın olumsuz yönde etkilediği, orada üretmediği, İstanbul gibi bir yerde hayallerini gerçekleştirebileceği ümidi ve kendisini bulabileceği fikri, yine kaldığı otel odasındaki ilk gecesinde yaptığı iç hesaplaşmada karşımıza çıkar.

“Çocuk odadan çıkınca Armağan, kapıyı kilitledi. Pardösüsüyle kendini yatağa attı. Gülümsedi. Başarmıştı. İstanbul’a yerleşmişti artık. Taşra kadınlığının geleneğinden, çekingenliğinden kurtulmuştu. Bu mutluluk içinde valizini açtı. Geceliğini aradı. Annesinin diktiği mavi pazen gecelik geçti eline. Duygulandı. Bir gün haklı olduğunu, isteklerini gerçekleştirdiğini göstermek istiyordu ona.

Üstünde mavi geceliğiyle aynanın önünde durdu bir an, gülümsedi. (Sen de bir zamanlar bir kaçıyı yaşadın, ama duygularından başka hiçbir silahın yoktu. Sonra onlar da eskidi, eridi. Okuman yazman yoktu. Senin yenilişinin öcünü alacağım anne. Şiir kitabımı sana adayacağım.) Her şeye İstanbul’da kavuşacaktı. Büyük bir aşka da belki... Şiir duygusu da İstanbul’da fıskıracaktı. Taşra hayatı duygularım eziyordu artık.”¹⁵⁹

Armağan, İstanbul’daki ilk gününde yayın piyasasının merkezi Cağaloğlu’na gitmek için bindiği dolmuşta etrafını seyrederken bir şair olarak İstanbul’a gelişinin ne kadar isabetli olduğunu düşünür.

“Dolmuş İstanbul’un eski, dar, loş sokaklarından giderken Armağan kendini şiirlerle, düşlerle dolu bir dünyanın içinde duyuyordu. Yıkık, kararmış yapıların parmaklıklı cumbalarına, işlemeli çatılarına bakarken aradığı şiir duygusuna kavuştuğunu sanıyordu. Balkonlara asılmış renk renk çamaşırlar gökyüzüne yakın,

¹⁵⁸ Aysel Özakin, **Alında Mavi Kuşlar**, E Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1978, s.27.

¹⁵⁹ **A.e.**, s.30.

sallanıp duruyordu. Bu şehirle ilgili okuduğu şiirler, hikâyeler yerlerini buluyorlardı şimdi. Ne zengin şehirdi İstanbul! Bütün sanatçılar bu yüzden bu şehre geliyordu.”¹⁶⁰

Necati Cumalı'nın “Yağmurlar ve Topraklar” isimli eserinde romanın başkahramanı Nihat, Ege'nin küçük bir kasabası Urla'da avukatlık yapmaya çalışan bir gençtir. Onun hayalinde İstanbul'a gitmek, orada edebiyatla uğraşmak vardır. Küçük taşra kasabası hatta İzmir bile hayallerine karşılık gelmediğinden buralarda sıkılmakta, bir an önce İstanbul'a gidebilmenin yollarını aramaktadır. Arkadaşı Tuğrul ve Nihat'ın İstanbul'a gitme fikri üzerine yaptıkları sohbette Nihat'ın İstanbul'la ve taşra ilgili düşüncelerini öğrenmiş oluyoruz.

“Nihat:

— Avukatlığı bırakacağım... dedi.

— Bırak! Ama avukatlığı bırakacaksın diye ne lüzum var İstanbul'a yerleşmene? Hem daha doğrusu ne diye bırakacaksın avukatlığı? Bir şeyler yazmak istiyorsan avukatlığın suçu ne? Suç senin. Seçerek al davalarını, işini azalt sonra da kazandığın parayı tutmasını bil elinde...

— Burada azaltmam kolay değil davalarımı...

— İzmir'e yerleş. Alt tarafı Urla'ya bir saat. Önce bir otomobil al diyorum sana, kapının önünde dursun. İşin olduğu zaman işin olduğu yere çek git. Ben severim İzmir'i. Dünyada hiç bir yere de değişmem... Hem uygarlığın bütün nimetlerini sağlar oturana, hem de vaktini çalmaz, eritmez insanı...

— İzmir mi? dedi Nihat güvensizliğini abartarak.

(...)

— Ya İstanbul ne? Başka türlü mü?

— İstanbul'da hiç değilse kendin gibileri bulur, kendin gibilerle ayrı bir yaşayış kurabilirsin...

— Öyle san sen! İzmir neyse İstanbul da odur. İkisi de para babalarının elinde. İstanbul'da o bir avuç bohemi, bugünün genel ölçülerinin dışında mı sanıyorsun sen? Hani ya onlar da paraya pes diyeli. Para onların da kanına girdi. Ben İzmirliyle uy demedim, İzmir'in rahatından yararlan dedim sana. Biz seninle İzmir'de bulmadık mı birbirimizi? Uyduk mu İzmirliğin ölçülerine? Ama İstanbul büyük şehirdir. Sıfıra indirir, yutar, değirmen gibi öğütür insanı. İstanbul'da olsak belki bu kadar da yürütemezdik ikimiz arkadaşlığımızı...

— Bana kalırsa taşradır İzmir. Taşra da kurutur körleştirir adamı. Her taşralı kendisine benzemen, körleşmen için bir savaş açmış gibidir karşında...”¹⁶¹

Nihat, kasabada Perihan adında bir öğretmene âşık olur ancak ideallerini de terk etmek istememektedir. Aşkla idealleri arasında bocaladığı ve kendi kendisini bu

¹⁶⁰ A.e., s.31.

¹⁶¹ Necati Cumalı, **Yağmurlar ve Topraklar**, e yayınları, y.y., 1977, s. 222-223.

konuda sorguladığında Nihat'ın İstanbul'da yapmak istediği şeyle ilgili planını ilk kez tam olarak öğrenmiş oluyoruz.

“Ne kadar severse sevsin kalmak istemiyordu kasabasında. Böyle düşünmeden, ya da düşündüklerini istediği kimseye istediği gibi açıklayamadan tamamlayıp gidemezdi ömrünü. Kendine özgü düşüncelerini görüşlerini savunamadığı, açıklayıp tartışamadığı, kafasında sır gibi sakladığı, yüreğinden taşan duyguları dışına dökemediği sürece, kendine yabancı kendinden başka biri gibi duyuyordu kendini. Sıradan bir kasabalı gibi. Herkese benzemek, herkese uymak zorunda değildi. Sürgit, boyun eğemezdi bu baskıya. İstanbul'a yerleşmek istiyordu. Başka yetenekleri olduğunu seziyordu kendin de. Romanlar, hikâyeler oyunlar yazmak geliyordu içinden. Hata kafasında şimdiden tasarlayıp geliştirdiği bir yığın konu vardı. Yatağında cümlelere döküyordu bu düşüncelerini: *“Evet Perihan'cığım, evet bir tanem, çok seviyorum seni... Ama bütün param... Sonra bu kasabada kalamam ben... Yerleşip İstanbul' da üç beş kuruş kazanır duruma gelmeden...”* Ayrı ayrı plâklar gibi bu düşünceler dönüp duruyordu kafasının içinde. Sağı sola dönüp duruyor, uyuyamıyordu.”¹⁶²

Romanın sonunda Perihan'la Nihat anlaşırılar ve evlenerek İstanbul'a ideallerini gerçekleştirebilmek için yeni bir hayat kurmak üzere giderler.

Aysel Özakin'in “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan'ın abisi Tahir ve yengesi de yine kendi ideolojileri doğrultusunda İstanbul'a yerleşmişlerdir. Biz Tahir ve karısının İstanbul'a niçin geldiğini, Armağan'ın onları ziyarete gittiği sırada yolda Armağan'dan öğreniriz.

“12 Mart döneminde bir buçuk yıl kadar cezaevinde kalmıştı. Şimdi de karısıyla birlikte açığa alınmıştı. Onlar da İstanbul'a gelmişlerdi işte. Daha çok çalışmak, daha etkin olmak için işçilerin arasında olmayı yeğlemişlerdi. Tahir sendikanın seminerlerinde öğretmenlik yapıyordu. Karısı ise fabrikadaydı. Kadın işçileri devrimci bir kadın derneğine kazandırmaya çalışıyordu. Bir ay olmuştu onlar İstanbul'a gelesi.”¹⁶³

2.1.1.7. Muhtelif Sebepler

1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a yukarıda söz konusu ettiğimiz sebepler dışında daha özel sebeplere dayalı göçler de mevcuttur. Bu

¹⁶² A.e., s. 304-305.

¹⁶³ Özakin, a.g.e., s.91.

sebepler ayrı ayrı başlık açacak kadar bir yekün tutmadığından “Muhtelif Sebepler” başlığı altında toplamayı düşündük.

Demirtaş Ceyhun’un “Yağmur Sıcağı” isimli eserinde roman kahramanı sol görüşlü öğrenci Zekeriya’nın ağzından Arabacı Osman’a daha önce bahsedilen faktörlerin dışında bir faktörün “insanların değişimi önceden sezme gücü” sayesinde göç ettiğini uzun uzun anlatır. Göç olgusunu Marksist bir bakış açısıyla gören Zekeriya’nın bu görüşleri, indirgemeci bir yaklaşımla verilse de genel olarak göçün sebeplerinin tümünü kuşatıcı bir görüşün, bir roman kahramanının ağzından aktarılıyor olması dolayısıyla önemli olduğunu düşünüyoruz.

“Demem şu ki, işte bu insanlar da, bir büyük değişimin gelmekte olduğunu önceden sezmişler bence. Belki tam kavrayamamışlar, olabilir. Ne ki, yerlerinden yurtlarından da kopmuşlar. Deh etmişler. Kendilerine sorsan, kimi kan davasından kaçtım der, kimi cinayetten kavgadan kaçtım der, kimi topraksız kaldım da kaçtım der. Herkesin görünür hikâyesi bir ayrı yanı. Ama görünmez hikâyesi?..”

(...)

“Demem şu ki, bunlar görüneni. Lal olanı. Ama gerçek neden bu mu ki? Sanmam Bence gerçek neden, o değişimin insan üzerindeki görünmeyen etkisi, baba. Tıpkı elektrik dediğimiz şey gibi bir şey. Böylesi büyük değişimlerde ilk etkilenen, insanların meslekleri oluyor aslında, yani. Dedim ya, insanların tedariklenmeleri etkileniyor ilk önce. Sınıfını değiştirmek diyebilir miyiz buna, bilmem. Hani, İstanbul’a gelip yerleşenlere, hadi köyünüze dönün toprak verilecek sizlere desek, üstelik topraksız kaldım da, ondan kaçtım köyümden diyen deyyusların acaba kaç döner geri? Tövbe... Çünkü bilir, toprağı da olsa köydeki değişime artık direnemeceğini. Üstelik köy ırgatlığından şehir ırgatlığına geçiş de, bir anlamda terfidir. Demem şu ki babaaa, her büyük değişimin ardından mutlaka bir büyük işsizlik dalgası gelir, bunu iyi belleyeceksin. Kişisel örgütler birden geçersiz kalıverir de, mesleksiz sayısı alabildiğine artar. Yani tedariklenmeler. Beyler, paşalar meslek değiştirmeyi kolay sanırlar hani. Bence, dünyanın en zor işi meslek değiştirmektir. Yeni bir örgütlenmeyi gerçekleştirmek... (...) Bence, mesleğini yitirmiş adamın, bilinçsiz olarak yerinden yurdundan kaçması da bu içgüdüsel dürtüdür baba. Dikkat aramasından, özen aramasından, güven aramasından. Yeni mekânlar sanki daha bir güvenliymiş gibi gelir adama. Üstelik kalabalıklar, تنها yerlerden daha bir güvenlidir, doğrusu. Hele hele büyük şehirler... Her şey mübah... Küçük yerde mesleğini yitiren insanın, eğlencesi bol, elektriği suyu var, okulu yakın filan diye şehire geldiğini külahıma anlatsınlar benim. İşsiz güçsüz adam için, laf onlar laf... O, yeni bir meslek aramakla meşgul çünkü. Kendine lâıyk yeni bir örgütü nasıl kuracam telaşında. Bilmem, anlatabildim mi?”¹⁶⁴

Tarık Dursun K.’nın “Kopuk Takımı” isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan, İzmir’de ailenin mesleği olan kasap dükkanını işletirken randevu evinde çalışan bir kadın yüzünden adam bıçaklamış ve hapis

¹⁶⁴ Ceyhun, a.g.e., s. 130–131.

yatmak zorunda kalmıştır. Hapisten çıkınca herkes işin başına geçeceğini beklerken o İstanbul'a gitmek istemiştir. Ancak romanda Hasan'ın İstanbul'a gidiş sebebi ile ilgili bir bahis geçmemiştir. Bir kadın uğruna hapse düşmesi, küçük yerlerde sürekli hatırlanıp konuşulacak bir şey olacağından İstanbul'a gitmek istemiş olabilir. Daha önce İstanbul'a giden arkadaşı Kemal, gayet iyi bir hayat sürmektedir. Yine arkadaşı Amerikalı birkaç kez İstanbul'a gitmiş ama orada dikiş tutturamayıp dönmüştür. Arkadaşlarından duyduğu İstanbul hayatı da onu çekmiş olabilir. Sonuçta çeşitli sebeplerin hazırladığı bir kaçış zemini dolayısıyla Hasan, İstanbul'a göç etmiştir.¹⁶⁵

Serhat Kestel'in "Korkunç ve Güzel" isimli eserinde romanın başkahramanı Malatya'da yaşayan Nevin, kardeşi Sevin'in doğumunda annesini kaybetmiştir. Annesinin ölümünden sonra babası evlenmemiş, bu fedakâr baba kızlarına hem analık hem babalık etmiştir. Ancak babası da ölünce iki kız kardeş yalnız kalmıştır. Babasının bıraktığı birikimin er geç biteceğini düşünen Nevin, Akşam Sanat Okuluna giderek terzilik öğrenmiş, bir meslek edinmiştir. Artık çok başarılı olan kız kardeşini okutabilecektir. Bu sırada İstanbul'da öğrenci olan Ahmet isminde bir gençle sözlenir. Ahmet'in Nevin'e yaptığı uygunsuz teklifler ve hareketler sebebiyle ondan ayrılarak Malatya'dan uzaklaşma amacıyla kız kardeşiyle İstanbul'a gelir. Romanda Nevin'in İstanbul'a geliş sebebi olarak Ahmet'le yaşadığı bu olay gösterilmektedir. Ancak genç bir kızın küçük kız kardeşiyle birlikte neden İstanbul'a gelmeyi tercih ettiği üzerinde derinlemesine durulmamıştır.

Abdullah Demir'in "Ormanlar ve İnsanlar" isimli romanında Eyüp, açık açık anlatılmasa da yaşadığı bir olay sebebiyle memleketi terk etmiştir. Başkalarının başına da yine aynı insandan kaynaklanan hadise gelince erkek çocuklara düşkün, kasabanın ileri gelenlerinden Adalet Partili Hacı Murat'ın yaptığını anladığımız tecavüz dolayısıyla Eyüp'ün İstanbul'a kaçtığını anlıyoruz. Küçük yerlerde bu tür hâdiseleri yaşayan insanların dedikodu sebebiyle bundan sonraki hayatlarında rahat bırakılmayacağı, kötü gözle bakılacağı endişesiyle bir kaçışın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Eyüp'ün İstanbul'dan köyüne yirmi yıl sonra ziyarete geleceği sırada geçmişini ve neden İstanbul'a gittiğini öğrenmiş oluruz.

¹⁶⁵ Tarık Dursun K., **Kopuk Takımı**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1969.

“(…)Fakat yirmi yıldır bir sorundan, namus sorunundan -kirlenmişlerdi- dolayı gidemiyordu.

Neler mi çekmedi Eyüp gençliğinde, çocukluğunda? Babası yüzündendi bu çoğunca. Küçükken hâfız yapmak istemişti; köyün imamıydı o zamanlar da, örümcek kafalıydı çoğu hocalar gibi, göz değmesine, hastaya okur, muska yazardı. Eyüp afacan ve haylazdı. Ne denli ağır söz işitti, ne denli dayak yediyse de “Kur’anı Kerim’i” ezberliyememişti. En sonunda o çirkin saldırı başına gelince dedikodusu yayılmadan kaçmıştı. Aşevi çıraklığı, garsonluğu, işçilik yaptı çeşitli illerde. Sonra şoför yardımcısı olup kapağı İstanbul’a atınca şoför oldu. Bir kamyonunda çalıştı; ördelerden biriktirdi biraz. Sonra bir taksiye geçti; çok kazandığı günler ve gecelerde yarısını cebe attı, örneğin: Çevredeki yakın illere mal sahibinin haberi olmadan yolcu getirip götürdü. Böylece biriktirdiği paraları yemedi içmedi; on bin liraya az kullanılmış bir taksi alıncaya dek her türlü yoksunluklara göğüs gerdi. Bağımsız çalışıp on bin lira daha biriktirince arsalar aldı sapaca bir yerden ucuz ucuz; oralara da devlet ve özel kişiler tarafından inşaatlar yapıldıverince, kıymetleniverdi, elli bin liraya sattı. O para ile güzel bir ev aldı. Üç yıl sonra yüz elli bin liraya, dışardan taksi getirtmek de yasak ediliverince taksiyi de elli bin liraya sattı. Bir apartıman aldı Şişli’de. Üç yıl sonra onu da beş yüz bin liraya sattı. Böylece milyoner oldu.”¹⁶⁶

Afet Ilgaz’ın “Aşamalar” isimli romanında, İzmit’te kendileri gibi üst gelir grubu bir arkadaş çevresi olmasına, evlerinde hizmetçileri olacak kadar rahat bir hayat yaşamalarına, Arif’inse maddi getirisi iyi bir işte olmasına rağmen romanın başkahramanı Sevda ve kocası Arif, tamamen tekdüze ve durağan buldukları bu çevreden, o bildikleri rahat, konforlu, renkli hayatın yaşandığı İstanbul’a, böyle bir hayat arzusuyla göçmek istemektedirler.

Sevda’nın ve eşi Arif’in neden İstanbul’a gitmek istediği romanda şöyle verilir:

“Arif yarı şaka yarı ciddi bu oyuna bir son vermek gereğini duymuştu. O şimdi İstanbul’a gitmelerini Sevda’dan çok istiyordu, Şişli de konforlu bir dairede oturmak, cumartesi pazar günleri lüks otellere gidip çay içmek, pavyonlarda eğlenmek, iyi filmler getiren dev sinemalara abone olmak, tiyatroları izleyebilmek düşüncesi ona. Almanya’nın uygar ve hızlı yaşamasını hatırlattığı için garip bir coşku veriyordu.”

Bütün bunları Sevda da istiyordu ve bunlardan korkuyordu. Arif’in sevdiği, istediği bütün bu süslü ve boş yaşamışın orda da yakalarına; yapışacağını şimdi, son dakikada en acı bir katılıkla görmüş ve bundan korkmuştu. Hiç değilse burda bir “İstanbul” düşüyle yaşıyorlardı. Orda artık bu düşe ulaştıktan ve ondan bıktıktan ya da onlara alıştıktan sonra neyle yaşayacaklardı? Yaşama amaçları böylesine ters, doyumsuz şeyler olmasaydı her yerde mutlu olmak, yaşamak olanağı vardı. Ama amaçlar bu türlü şeyler olunca, yaşama olanaktan her yerde sınırlıydı ya da saklıydı.”¹⁶⁷

Sevda ise artık İstanbul’a gitme işi ciddiye binince korkmuş ve vazgeçmek istemiştir. İzmit’te bir bankada çalışan Sevda’nın fakülteden arkadaşı

¹⁶⁶ Abdullah Demir, **Ormanlar ve İnsanlar**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1973, s. 112–113.

¹⁶⁷ Afet Ilgaz, **Aşamalar**, Okar Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1977, s.23.

Ayla, Sevda'nın İstanbul'a gidecek olmasını içten içe kıskanmaktadır. İstanbul'a gidişleriyle ilgili yaptıkları konuşmada Ayla'nın Sevdaların İstanbul'a gidişlerinin sebeplerini tespiti oldukça önemlidir.

“Sevda, şimdi İstanbul'a gitmek düşüncesini tümüyle korkunç buluyordu.
“Biliyor musun, ben de orda çok yalnız kalacağım. Düşün ki artık İstanbul benim için yabancı bir çevredir. Unutulmuş bir kent... Oraya tekrar alışmak düşüncesi çok zor geliyor bana”
“Alışırısın, alışırısın, öyle alışırısın ki buraları unutursun bile...” Ayla bunları, sözde Sevda'yı avutmak için söylüyordu, ama aslında kendisinin İstanbul'a gidemeyip de onun yerine Sevda'nın gidiyor olmasını bir haksızlık gibi görüyor ve bu haksızlığa karşı duyduğu öfkeyi sitemli bir biçimde belirtiyordu.
“Hayır alışamayacağım. Korkuyorum. Sanki orda gider gitmez kaybolacağımışım, ya da mahvolacağımışım gibi bir sezgi var içimde...”
“Saçmalıyorsun...” dedi Arif, karısını yatıştırmak isteyerek.
“Gitme öyleyse vazgeç...!” dedi Ayla da gözlerini silerek.
Ayla gerçekten de bu gidişi anlamsız buluyordu. Çünkü hiçbir resmi ya da özel zorunluluğa dayanmıyordu ona göre bu göç. Sadece bir “keyif” işiydi. Keyif işi sanılan bu şey eğer insana gerçekte keyif de vermez olmuşsa, niye?... Ayla'nın bankacı kafası tıpkı bankadaki poliçeler, senetler, çek ve hesap defterleri gibi düzgün ve mantıklı çalışıyordu.”¹⁶⁸

2.1.2. Göç Öncesinde Yaşanılan Mekânlar

1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçte, göç eden insanların daha önce nerelerde yaşadıklarını bilmek, toplumsal değişim sürecinde sosyolojik açıdan hem göçün karakterini belirleyebilmek hem de kentleşmeyi doğru okuyabilmek için çok önemlidir. Bu açıdan Anadolu'dan İstanbul'a göç sürecinde 1950 Sonrası Türk Romanında romanlara yansıyan yönüyle göçmenlerin hangi yerleşim yerinden İstanbul'a geldiklerini tespit etmiş olmamız, göçten sonra hem mekân olarak İstanbul'daki değişimleri hem de roman kahramanlarının İstanbul'daki durumlarını sağlıklı tahlil edebilmemiz için oldukça isabetli olacaktır.

2.1.2.1. Köy

Nüfusunun %80'nin köylerde yaşadığı bir ülkede; köyler 40 binden fazla iskân bölgesinde konuşmak için en fazla 500 sözcük kullanan, ancak askere

¹⁶⁸ A.e., s.25.

gittiğinde farklı bir dünyayı kısmen görebilen, okuma-yazma oranının %2’lerde kaldığı içine kapalı bir toplum yapısına sahiptir. Uzun savaş yıllarında genç nüfus ölmüş, yaşayanlarda salgın hastalıkların pençesinde var olma savaşı veriyordu. Posta teşkilatının olmadığı, ulaşım olanaklarının sınırlı kaldığı tarım ülkesi Türkiye’de tarım ürünleri ithal edilirken bazı yörelerde fazla ürünlerini yol yokluğu nedeniyle satamadığından yakmaktadır.¹⁶⁹

1950 sonrasında Demokrat Parti iktidarının zeminini hazırladığı şartlar dolayısıyla “köyde artan nüfus baskısı, yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal âfetler, kan davaları, toprağın mirasla parçalanması”¹⁷⁰ gibi sebepler nüfusu kırsaldan kente iterken, “köy-kent gelir farklılıkları, daha iyi ve ileri eğitim, şehrin cazibesi, iş bulma ümidi, daha yüksek hayat standardı, ulaşım imkânları”¹⁷¹ gibi faktörler nüfusu köyden kente çekmiştir.

Daha önce “Göçün Sebepleri” bahsinde Anadolu’da köyde yaşayıp da farklı sebeplerle İstanbul’a göç etme konusunu işleyen romanları incelemiştik. Burada tekrara düşmemek adına sadece köyden İstanbul’ a göçten bahseden romanlardan kısaca bahsetmekle yetineceğiz.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet Sivas’ın bir köyünden İstanbul’a göçmüştür. Yine romandaki önemli karakterler İflâhsızın Memet’in köylüsü Gafur, önce kabzımal sonra mütahit hem İflâhsızın Memet’in hem babası İflâhsızın Yusuf’un hem de Gafur’un patronu olan Hüseyin Bey de Niğde’nin bir köyünden gelmiştir.

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı, oğlu İdiris’le birlikte Mescitli köyünde İstanbul’a gelmişlerdir. Yine romanda önemli karakterlerden beton ustası Durmuş’un Kırşehir’in köylüğünden geldiği belirtilir. Bunların dışında inşaat amelelerinin hayat hikâyeleri anlatılmasa da tamamına yakınının köy kökenli olduğu satır aralarında yakalanabilmektedir.

¹⁶⁹Türkan Çetin, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası(1923–1950)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997.

¹⁷⁰ İhsan Sezal, **Şehirleşme**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 35.

¹⁷¹ **A.e.**, s. 36.

Lütfi Kaleli'nin "Görgü" isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl ve Güllü, Elâzığ'ın Adak Köyü'nden İstanbul'a kaçmışlardır. Romanda sevdiği kız Güllü'yü Allah'ın emriyle babasından istemesi, ancak hem "çulsuz" olması hem de aileler arasındaki bir husumetten dolayı Güllü'yü Celâl'e vermemesi üzerine Güllü'yle Celâl, onları kimsenin bulamayacakları İstanbul'a kaçmıştır.

Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında Hüseyin'le Mehmet, ismi belirtilmeyen bir köyden para kazanmak için İstanbul'a göç ederler. Hüseyin'le Mehmet'in köydeki hayatlarından bahsedilmez, roman direk gurbette başlar. Romanda bu Anadolu köyünden daha çok Hüseyin'in yavuklusu Fatma'nın köyde başından geçen olayları ve köydeki diğer haberleri, Mehmet'in kardeşi Yılmaz'ın mektupları dolayısıyla öğreniyoruz.

Yaşar Kemal'in "Deniz Küstü" isimli eserinde romanın başkahramanı Zeynel'in köyden İstanbul'a geldiğine dair net ifade yoktur. Ancak romanda Rize'nin dağlarından geldiğine dair bir ifadeden hareketle köyde yaşamış olabileceği sonucuna ulaşabiliriz.

"Buraya, Menekşe'ye on, on bir yaşlarında gelmişti Zeynel. Gelip buraya dokuz yıl önce yerleşmiş hemşehrilerine sığınmıştı. Orada, uzak Karadeniz'de, belki de Rize dağlarında, nerede olduğunu ne hemşehrileri, ne de Zeynel hiç kimseye nedense, bir kere olsun söylemediler, bir gece düşmanları Zeynel'in anasını, babasını, kardeşlerini, amcalarını, amcalarının karılarını, çocuklarını kurşundan geçirmişlerdi."¹⁷²

Pınar Kür'ün, "Yarın Yarın" isimli romanında Rıza, Ali, Kadriye ve Hasan'ın babaları Hüseyin Efendi'nin verimsiz topraklarını kardeşine satarak, köyden İstanbul göç ettiği belirtilmektedir.

"Başlangıçta, köydeki verimsiz tarlayı amcaoğluna yok pahasına satıp dört çocuğuyla karısını toplayıp İstanbul'a göçtüğü ilk yıllarda, gecekondu mahallesinde köy tipi yaşantısını sürdürmüştü."¹⁷³

Sevinç Çokum'un "Zor" isimli romanında ismi belirtilmeyen bir köyden bir meslek sahibi olabilmek için Kerim ve çocuğu olmadığı için kocasının ve kaynanasının aşağılamalarından ve eziyetlerinden bıkan ablası İstanbul'a göç ederler.

¹⁷² Yaşar Kemal, a.g.e.,s. 81-82.

¹⁷³ Kür, a.g.e., s. 236.

İrfan Yalçın'ın "Pansiyon Huzur" isimli romanında Pansiyon'un boyacı Ahmet ve karısının köydeki hayatlarından ve göç sürecinden bahsedilmese de Erzincan'ın bir köyünden İstanbul'a göç ettiği belirtilmektedir. Romanda Ahmet ve karısının Erzincan'ın bir köyünden geldiğine şu cümlelerden ulaşırız:

"Kız daha gelmedi. Berberde çalışıyor. Oğlan aylak. O sinema senin, bu sinema benim."

Ahmet'in karısını birkaç kez görmüştüm. İri yarı, esmer bir kadındı. Tepebaşı'ndaki üçüncü sınıf gazinolarda çalışıyordu. Nasıl çalışıyor, ne yapıyor, bilmiyordum. O da Ahmet gibi Erzincanlıydı. Ama İstanbul'a çabuk ayak uydurmuştu. Bir gün inci:

"Karı Ahmet'i beğenmiyor, demişti. Ahmet'e göre güzel bir kere. Sonra para da kazanıyor. Eee, daha n'olacak yani? Ahmet'e de boynuzlanmak düşüyor tabii. Düşün ki, karı gece saat ikide, üçte geliyor bazen eve. Hem de zil zurna... Alkolik olmuş... Erzincan'ın köyünden İstanbul'a gel, sonra da asortik ol... İyi değil mi?"¹⁷⁴

Demirtaş Ceyhun'un "Yağmur Sıcağı" isimli romanında özellikle hizmetçilik yaptığı evin hanımı Güher üstünde önemli etkisi olan Kâtibe, İstanbul'a köyden göçmüştür.

Hasan İzzetin Dinamo, "Koyun Baba" isimli romanında Bunçuk, köyünden Koyun Baba isimli sürgün Ahmet'le birlikte İstanbul'a kaçmıştır. Bunçuk, köyde köydeki birkaç çocukla birlikte çobanlık yapmaktadır. Çobanlık yaptığı arkadaşlarıyla birlikte oraya sürgün olarak gelen ve bir mağarada yaşayan, tuhaf kılığı ve yaşama biçimi olan adamla tanışır. Bu tuhaf adama Koyun Baba ismini verirler. Bunçuk'la Koyun Baba işte bu sırada yakınlaşırlar. Bu yakınlaşma Bunçuk'u İstanbul'a kadar götürecektir.

İlhan Engin'in "Tecavüz" isimli eserinde romanın başkahramanı Fatma da köyde kocası Bekir'le birlikte yaşamaktadır. Ancak kocası öldürülüp kendisine de tecavüz edildikten sonra öcünü almak amacıyla kocasını öldüren ve kendisine tecavüz edenlerden biri olan Rasim'in arkasından İstanbul'a gelir.

Abdullah Demir "Ormanlar ve İnsanlar" isimli romanında Eyüp Yalova'nın Esenli köyünden İstanbul'a göçmüştür.

¹⁷⁴ Yalçın, a.g.e., s. 51.

Celâlettin Çetin'in "Göçük" isimli eserinde romanın başkahramanı İbrahim, Van Özalp'in Karakoç köyünde babası ve üvey annesiyle birlikte yaşamaktadır. İbrahim'in yaşadığı köy ve köydeki hayatı romanda şöyle anlatılır:

"Aslında Karakoç yoksul bir köydü. Ne uşkun yetiştirdi bu köyde, ne bağ bahçe olurdu. Hep ağıllar vardı burada, ağılların önlerinde tezek yığınları. Bir de yıllanmış taşlar vardı, birbirlerine sürtünce kükürt kokan taşlar. Ve bu taşlar arasında seken kocaman kertenkeleler. Genellikle kadın şalvarında, kadingöbeğinde dolandığı olurdu kertenkelelerin.

Akşam olunca, körpe eller, iri ve de nasırlı eller, daha çok davarların kışlarına uzanırdı. Sanki yağmurdu bir büyük kuraklıkta, tahıldı, meyveydi topladıkları. Yere düşmeden özenle alırlardı bu hayvan dışkılarını, özenle koyarlardı duvar diplerine sıcak sıcak... Topak topak koyarlardı... Böylece her evin önünde, her duvar dibinde, tezek örgüleri, tezek kümbetleri çıkardı ortaya...

İbrahim'in anası da burada, bu tezek kümbetleri arasında koştı yıllar boyu, üşüdü, öldü sonra. Oysa anasının sağlığında çok iyi günler görmüştü İbrahim. Tandırların sıcaklığında çok iyi geceler yaşamıştı, çocuksu, masalımsı...

Bir gece ilk kadın elini tandır başında tuttu İbrahim. Ve gene tandır sıcaklığında bir kadın bacağı yaslandı bacağına. Titredi, utandı, gözleri kulakları yandı.

Ve bir başka gece de onun o iri, etli kolları arasında kayboldu.

Bacısını daha önceden evermişlerdi. Yalnızdı o evin içinde tek çocuktı. Bu yüzden üstüne titredi baba onun. Ne yapar eder, kasaba dönüşlerinde masal kitapları getirirdi ona. Bayramlarda mintan getirirdi. Ama gücü ancak ilkokulu bitirmesine kadar yetmişti babanın. İlkokuldan sonra çaresiz o da davara gitti, oduna gitti.

İşte böyle bir dönemde öldü anası. Çok değil bir yıl sonra bir başka kadın getirdi baba. Artık kahırlı günler, dertli günler başlamıştı İbrahim için. Artık o tandır başlarının sevimli, sıcak geceleri yoktu."¹⁷⁵

Kerime Nadir'in "Bir Çatı Altında" isimli romanında apartmanın kapıcısı Bilâl Haşo ve kardeşi yasa dışı işlerle uğraşan Hurşit Haşo Arapkir'den köyden İstanbul'a göç etmişlerdir. Romanda Bilâl Haşo'nun yerine apartmana alınacak kapıcı adaylarından Tahir Karabelâ'nın verdiği cevap civardaki kapıcıların çoğunun Arapkirli olduğu anlaşılmaktadır.

"— Nerelisin?

— Arapkirli...

Bu cevap kat maliklerini hemen tedirgin etmişti. Zira Bilâl Efendi de Arapkirli idi.

Hulûsi Bey önündeki kâğıtta yazılı olan ikinci soruya geçmeden:

— İstanbul'da çok hısım ve akraban var mı? diye sordu.

Pey çok sayılmaz. Şu arka yandaki "Çilek" apartmanında amcam oğlu kapıcıdır. Aşağıdaki caddede iki yeğenim gene kapıcılık yaparlar iki ayrı apartmanda... Yeni yapılan şu karşıki büyük bloklara da bizim dayıları salık verdik. Sanırım mal sahipleri ile anlaşmışlar. İşte biz de burada olursak...

İsmail Rüzgâr:

¹⁷⁵ Çetin, a.g.e., s. 25–26.

—İmparatorluk kurulmuş olur! diye atıldı. Yahu siz bütün memleket halkı topluca mı, göç ediyorsunuz İstanbul’a?...
— Eh, birlikte kuvvet olur Beyim!
— Kime karşı kuvvetli olmak için?
— Bunu ahval ortaya koyar.”¹⁷⁶

Kerime Nadir’in “Bir Çatı Altında” isimli romanında apartmanın kapıcısı Bilâl Haşo’nun yerine apartmana alınan kapıcı Şaban Albasan’ın da Malazgirt’in köyünden İstanbul’a göç ettiğini kapıcılık için müracaat edenlerle yapılan mülâkatta öğreniyoruz.

“Malazgirtli idi. Askere gitmeden önce küçük bir handa kapıcılık yaptığını ve bir süre de bir oto tamir atölyesinde çalıştığını ekledi sözlerine...

Ailesine gelince, köyde karısı ile annesi vardı sadece. İşe başlayınca ikisini de İstanbul’a getirecekti. Onlar kendisine her hususta yardımcı olabiliyorlardı, özellikle temizlik işlerinde... — İhtiyaç hâlinde — dairelere, gündelik işine de gidebilirlerdi.

Adı Şaban Albasan olan bu genç, ifadelerini ortaya koyduğu açık belgeler ve bonservislerle de kanıtlayınca, adının yanına hemen üç çarpı işareti kondu.”¹⁷⁷

Reşat Enis Aygen’in “Sarı İt” isimli romanında da Saka İbiş’in, Çankırı’nın köyünden İstanbul’a göçtüğü, onun hakkında verilen şu bilgilerden öğreniyoruz:

“Köyünden İstanbul’a geldiği zaman, çocuklar gibi bir suratı vardı Çankırılı İbiş’in... Kocaman ağızındaki bir çift ön üst dişi ile, yeni diş çıkarmış bebeklere benziyordu. On dokuzundaydı, ama geçirdiği bir hastalık yüzünden sapır sapır dökülürmüştü dişleri, iki ön dişi kalmıştı. Yaşını bilmiyordu. Bildiği tek şeyi adının ibiş oluşu...”¹⁷⁸

2.1.2.2. Kasaba/Kent

Kent Bilim Terimleri Sözlüğü’nde kent, sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden

¹⁷⁶ Kerime Nadir, **Bir Çatı Altında**, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll.Şti., İstanbul, 1979, s.251-252.

¹⁷⁷ **A.e.**, s.256.

¹⁷⁸ Reşat Enis Aygen, **Sarı İt**, Ararat Yayınları, İstanbul, 1968, s. 348.

oluşan yerleşim birimi¹⁷⁹; Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde ise kent, nüfusu belirli bir büyüklüğü aşan, ekonomisi daha çok tarım dışı etkinliklerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşim birimi¹⁸⁰ şeklinde tanımlanır.

Kentle iligi yukarıda verdiğimiz tanımlardan hareketle kentin kırsaldan farklı özellikler gösterdiği muhakkaktır. İncelediğimiz romanlarda geçen 1950-1980 yıllarında Anadolu’nun şimdi kent dediğimiz yerleşim yerlerinin belki nüfus itibariyle köy dışında, kasaba, kaza (ilçe) ya da ile karşılık gelebilir. Ancak bu yerleşim yerlerinin özellikle 1950’li yıllarda kent kavramının kapsadığı diğer kriterlerin çoğundan uzak olduğu söylenebilir. Bu açıdan çalışmamızda İzmir, Ankara, Adana gibi kent diyebileceğimiz yerleşim birimlerinden göç eden roman kahramanlarının yanında, yerleşim yeri itibariyle köy olamayan ancak kent hüviyeti de en azından romanda anlatıldığı kadarıyla göstermeyen kırsal bölgeleri birbirinden ayırma güçlüğü sebebiyle köyden farklı olarak bir başlık altında toplamayı uygun bulduk.

Yaşar Kemal’in “Kuşlar da Gitti” isimli romanında Hayri kan davası sebebiyle Rize’den İstanbul’a kaçmak zorunda kalır. Romanda Rize’nin bir köyünden ibaresi yoktur. Romanda Hayrilerin Rize’de takaları, çay bahçeleri, inekleri olduğu söylenir. Ancak Rize’nin bir kazasından değil, Rize’den göçtüğünün söylenmesi, Hayrilerin geçim kaynakları ve dönemin Rize’si düşünüldüğünde bir kentten değil de kırsaldan İstanbul’a göçten söz edilebilir.

Necati Cumalı’nın “Yağmurlar ve Topraklar” isimli eserinde romanın başkahramanı Nihat, Ege’nin küçük bir kasabası Urla’da avukatlık yapmaktadır. Ailesi Urla’da yaşayan ve fakülteyi bitirdikten sonra ailesinin yanına dönen Nihat, geliri iyi olmasına rağmen bir kasabada sıradan bir avukat olmak istememektedir. O nefes alamadığı, her geçen gün kasabalılara benzemeye başladığı bu mekândan ayrılarak İstanbul’a göç etmiştir.

“Yaz böyle biter işte! Bir gün durduğunuz yerden gözleriniz kamaşmadan bakarsınız göğe. Çitlembikler, iri ağaçlar yazın bol ışığını emer toprağa çekerler. Akasyalar salkımlarını dökmeye başlarlar. Bir sabah denize diye evden çıkar ama

¹⁷⁹ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s.75.

¹⁸⁰ Ömer Demir - Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, 206.

gitmezsiniz. Ertesi gün denize gitmeye üşenir, bir iki gün daha geçmeden denizi büsbütün unutursunuz. Daha sıcakların ardı kesilmeden kapalı bir gömlek giyer, kırvat takarsınız. Avukatsanız, ceketiniz cübbeniz sırtınızda adliyenin bir köşesinde bulursunuz kendinizi...

Karşıda, tepenin inişinden görünen o deniz parçası İzmir Körfezinin çıkışıdır. O deniz parçası gide gide İstanbul'a varır. O maviliğin içinden duman gibi, görüntü gibi çıkıp gelen biri vardı karşısında şimdi. Bakışlarını üstüne dikmiş onu sorguya çekiyordu:

"Ne işin var burada? Kimi bekliyorsun? Neden buradasın da, ilk gençliğinde yaşamayı düşlediğin yerlerde değil? Otuzu buldu yaşı..."

"Ne çabuk! Sahi otuzu buldum mu?" "Buldun elbet! Ola ola bu yaşta, bir taşra avukatı olabildin işte. Az önce içerde karşılaştığın o yaşlı Reşat Bey, senden daha gençti burada işe başladığında. Bal ona, geleceğini gör..."

Yabancı değil, kendisinden beş yaş genç Nihat'tı karşısındaki. Umut dolu, inanç dolu, dünyayı kucaklamak için kollarını açan, kucaklayıp kaldıracığını sanan Nihat! Beş yıl içinde nasıl olmuştu da bu kadar uzaklaşmıştı kendinden?"¹⁸¹

Aysel Özakın'ın "Alnında Mavi Kuşlar" isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, bir taşra kasabasında kütüphane memuru olarak çalışırken İstanbul'a göç etmiştir. Romanda kasaba hakkında geniş bir bilgi verilmese de satır aralarında bu taşra kasabasının Armağan'ı sıkan, kendisini geliştirmesine fırsat vermeyen, insan ilişkileri noktasında kırsal yerlerdeki geleneksel ilişkilerin devam ettiği dar bir çevre olduğunu yakalayabilmekteyiz.

Orhan Kemal'in "Yalancı Dünya" isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman da adı belirtilmeyen bir Anadolu kasabasından İstanbul'a gelmiştir. Romanda kasaba Neriman'ın İstanbul'a gelmeden önceki hayatını anlatabilmek için işlenmiştir. Burası özellikle komşuluk ilişkileri, geleneksel aile yapıları ve sosyal yapısı itibarıyla klasik küçük bir Anadolu kasabası hüviyetindedir. Neriman kafasındaki dünya ile bu kasaba örtüşmemektedir. O yüzden kasabayı ve kasabayla ilgili hiç kimseyi, hiçbir şeyi sevmemektedir.

"— Ne babama, ne annemi, ne bu kasabayı, ne de Liselileri... Sevmiyorum, sevmiyorum işte zorla mı? Yalnız annem... Onu da sevmiyorum, ama acıyorum. Babamdan çok çekmiş!"¹⁸²

Neriman kafasında türlü İstanbul hayalleriyle fırına ekmek almaya geldiği bir gün yine aynı kasabayla ilgili düşüncelerini tekrar eder.

¹⁸¹ Cumalı, **a.g.e.**, s.20-21.

¹⁸² Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 10.

“Fırına gelmişti. Kızdı. Ne de çabuk gelmişti. Ne güzel, ne güzel düşünüyordu, oysa. Şimdi gene fırın, kaba saba işçiler. Hele kaim kaşlı hamurkâr... Gene orada mıydı acaba? Tezgâhta yoktu. Yoktu, ama nerdeyse kokuyu alır, şıp, düşerdi hemen. Her zaman böyle. Gelir, keleş keleş gülererek, hayır sırtarak:

“— Buyrun bâyan!”

İçten içe gülüverdi. Bâyan değil, bayan.

“— Ekmek mi istediniz? Kaç tane? Oğlum bâyana bak, pişkinlerinden ver. Altları kirli olmasın. Onu verme, yanık o. Ötekini ver...”

Öööf, ekmeğin temiz, pişkini, bayatı değil taze... Sevmiyordu, sevmiyordu... Ne bu hamurkâr, ne de bu kasabayla birlikte tek kişi. Onun seveceği burda değil İstanbul’daydı.”¹⁸³

Orhan Kemal’in “Kötü Yol” isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran ve abisi İhsan İstanbul’a Anadolu’nun küçük bir kasabasından gelmişlerdir. Romanda yine özellikle Nuran’ın İstanbul’a kaçmadan önceki hayatı anlatılırken kasabayı ve kasabanın insanlarını ve yaşayışlarını görmüş oluyoruz. Abisi İhsan; Nuran’ın kasabaya, kasabalıya uygun yaşamasını, giyinmesini istemektedir. Bu da Nuran’ı oldukça sıkılmaktadır. Zaten kasabadaki hiç kimse onu ilgilendirmemektedir.

“Genç kız kendini uykuya vererek ağabeyisini usullacık göz hapsine almıştı. “Pis!” diye geçirdi. “Hiç sevmiyorum şunu, yılan!”

Her zamanki gibi düşünmüştü gene. Ne sanıyordu kendini? Ağabey olduysa Allah olmadiydı ya! İnadına sokağa çıkacak, daracık, kısacık giyinecek, hoplıya hoplıya yürüyüp, oğlanlara gülecekti işte. Evet gülecekti, gülecekti hadi bakalım. Hem ne çıkardı gülmeyle? Bu ufacık şehirdeki oğlanlar da kim oluyordu? Hiçbiri ne Erol Flâyn’dı, ne Klârk, ne de Alen Delon. Ayhan Işık bile değillerdi be. Olsalar bile ne çıkardı yâni? O İstanbul’a gidecekti İstanbul’a! Elbette gidecekti, tabi, kimse, ama hiç kimse karışamazdı ona.”¹⁸⁴

Yaşar Kemal’in “Deniz Küstü” isimli romanında Kör Mustafa da Antep’ten İstanbul’a geldiği söylene de romanda göçten önce yaşanan mekâna bir vurgu yapılmamıştır.

Demirtaş Ceyhun, “Yağmur Sıcağı” isimli romanında Güher’in erkek arkadaşı Zekeriya dolayısıyla tanıdığımız Arabacı Osman Adana’dan İstanbul’a göç etmiştir. Arabacı Osman, göçtüğü Adana’yı şöyle anlatır:

“Adana, o zamanlar henüz daha böyle devleşmemiş ki... Arabacılık mı olmamıştı? Kendisi mi bir an gelmiş arabacılığı kendisine yakıştıramamıştı gayri? O zamanlar, hemen hemen bütün Adanalıların henüz daha köyle bir ilişkisi var. Yani, herkesin arabası var, atı, eşiği var sayılır. Üstelik, ikinci Dünya Savaşı sonrasıydı, Kayserilisi, Darendelisi deh etmiş doluşmaya başlamıştı Adana’ya ve işte o sıralardı,

¹⁸³ A.e., s. 17–18.

¹⁸⁴ A.e., s.14–15.

bir gün huğunu başına yıkmışlardı. Demokrat mı sanmışlardı kendini, yoksa gene “ulan Kızılbaş, ulan tahtacı mı demişlerdi? Halkçı’ların başı İbrahim Burduroğlu öyle istemiş, dediklerine bakılırsa. Sağa baş vurmuş, sola baş vurmuş... Yok... Adana’da da demek bir şeyler değişiyor o günler... Bir gece dönüp dururken şiltesinin üzerinde, öfkeyle verivermişti kararını ve devlisi gün nesi var nesi yok yüklemişti arabaya, sabah, tan yeri ağarmadan da. “Bre avraaat, demişti, aman kuşluğa kalmayalım. Yürü!” Sürmüştü.¹⁸⁵

Serhat Kestel’in “Korkunç ve Güzel” isimli eserinde romanın başkahramanı Nevin, kardeşi Sevin’le birlikte Malatya’dan İstanbul’a göç etmişlerdir. Romanda Nevin ve kardeşi Sevin’in doğup büyüdüğü ve İstanbul’a göçtükleri mekân olması sebebiyle Malatya’nın ismi zikredilmiş, onun dışında, Malatya’ya önemli bir vurgu yapılmamıştır.

Şaban Erik’in “Çırpınmalar”¹⁸⁶ isimli romanının başkahramanı Hikmet, memleketi Edirne’den İstanbul’a yalnız göç etmiştir. Daha önce asker olan Hikmet’in Edirne’den göçmeden önceki hayatından ve il olarak Edirne’den geniş bir şekilde bahsedilmez.

Celâlettin Çetin’in “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı Gül, İzmir’den İstanbul’a kaçmıştır. Romanda Gül’ün İzmir’deki hayatı çok üzerinde çok durulmamıştır. Romanda bir kent hüviyeti taşıyan İzmir’de geleneksel Türk aile yapısının çözülmediği görülmektedir. Gül’ün geleneklerine bağlı bir ailesi olduğundan, bir erkekle gezdiği duyulunca babası onu hortumla döverek cezalandırmış, bu olay da onun evden kaçmasına neden olmuştur.

Tarık Dursun K.’nın “Kopuk Takımı” isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan ve Amerikalı İzmir’den İstanbul’a göç etmiştir. Romanda Sinço ve çocukluk arkadaşı Amerikalının İzmir’in bir mahallesinde yaşadığı anlatılmaktadır. Kopuk Takımı romanında da mekân olarak İzmir’in üstünde özel bir dikkat yoktur. Ancak gördüğümüz kadarıyla yine bir ortasınıf Türk

¹⁸⁵ Ceyhun, a.g.e., s. 116.

¹⁸⁶ Şaban Erik, **Çırpınmalar**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1960. Şaban Erik’in, bu eserinin ilk baskısında roman veya hikâye olduğuna dair bir ibare yoktur. Eserin 150 sayfa olmasının da etkisiyle birçok kaynakta bu eser roman olarak geçmektedir. Bu sebeple biz bu eseri literatürlerde böyle geçtiği için roman kategorisinde değerlendirdik. Bkz. Ertuğrul Aydın, “1872-2002 Yılları Arasında Yazılan Türk Romanları Bibliyografyası”, **Hece, Türk Romanı Özel Sayısı**, S. 65/66/67, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002, s.824. ve Mehmet Narlı, “1920-2000 Yılları Arasında Yayınlanan Romanlar” **Roman Ne Anlatır-Cumhuriyet Dönemi (1920-2000)**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s.304.

ailesine mensup kahramanlar, ortalama bir gelirleri olmasına ve İzmir'in de bir büyük kent olmasına rağmen İstanbul'a gitmeyi tercih etmişlerdir.

Burhan Arpad'ın "Alnımdaki Bıçak Yarası" isimli romanında kadın satıcıları Artin ve Çopur Nuri'nin artist yapma bahanesiyle sermaye yaptığı evden kaçan iki kız kardeşin de İzmir'den geldiği söylenmiştir. Ancak romanda İzmir, kahramanların İzmir'de yaşadıkları hayat ve aile çevresi ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Afet Ilgaz'ın "Aşamalar" isimli eserinde romanın başkahramanı Sevda İzmit'ten İstanbul'a, göçmüştür. Sevda'nın İzmit'te belirli standartların üstünde yaşadığını, İzmit'in üst gelir grubu içerisinde yer alan ve belirli bir eğitim seviyesinin üstündeki insanlarla arkadaşlık ettiğini söyleyebiliriz. Yine de Sevda'nın İzmit'te yaşadığı mahalle ve buradaki güven ortamı onu sarıp sarmalamış, bu şehre alışmış, artık İstanbul'a gitmek korkutucu olmuştur.

Kerime Nadir'in "Bir Çatı Altında" isimli romanında apartman sakinlerinden Abdülsâbir Efendi, üç kızı ve iki karısıyla Adana'dan İstanbul'a göç etmiştir. Adana'dan İstanbul'a neden göç ettikleri belirtilmeyen Abdülsâbir Efendi ve eşleri ve çocuklarının Adana'daki hayatı romanda şöyle anlatılır:

"Adalet Hanım kısa boylu, tombalak, beyaz tenli bir kadındı. Kendi boyadığı saçlarını genellikle ince bir eşarpı örterdi. Aslen Adanalıydı. Oranın eşrafından olan babası Mürsil Efendi, Abdülsâbir Efendi ile kardeş çocukları idiler. İlk karısı İkbâl Hanımdan çocuk sahibi olamamış olan Abdülsâbir Efendi, bir gün amcaoğluna uzun uzun dert yanmış ve onun, gözüne kestirdiği kızı Adalet'i Allah'ın emriyle kendisinden istemişti.

Mürsil Efendi, katı bir taassup güden cahil bir adamdı. Tanrı'nın buyruklarından başka kanun tanımazdı. Geleneklere körü körüne öylesine bağlıydı ki, bu cümleden olarak, Belediye Nikâhı da öteden beri kafasına hep ters düşegelmişti. Bu yüzden Adalet'i, zengin ve namuslu bir tüccar olan Abdülsâbir Nuh Efendi'ye imam nikâhı ile vermeyi tereddütsüz kabul etmişti.

(...)

Abdülsâbir Efendi, tam bir şarklı kafasıyla, kız evlâdı evlâtın saymayan kişilerdendi. Fakat, ne çare ki, Allah ona birer yıl ara ile üç kız evlât vermişti. Büyük bir dikkatle nüfusuna geçirttiği kızlarını elbette severdi Abdülsâbir Efendi, ama onlara hiç yüz vermez; kusurlarını da kolay kolay bağışlamazdı. Barut gibi sert bir tutumla sıkı bir baskı altında bulundurma yoluna gitmişti her üçünü de...

Gelgelelim kızlar büyüdükçe, hele Adana'dan İstanbul'a göç ettikten sonra fıkır fıkır kaynamaya başlamışlar; çevrelerindeki uygar yaşama uyma çabasında da çok yetenekli çıkmışlardı.”¹⁸⁷

Levent Engin'in “Suçlu” isimli romanında çocuk yaştaki Murat Ankara'nın bir gecekondulu mahallesinden İstanbul'a kaçmıştır. Romanda Ankara'nın gecekondulu semtleri ve oradaki yaşam çok geniş işlenmiş, zengin semtlerin apartman kömür atıklarının boşaltıldığı çöplüklerde Murat ve kardeşlerinin para kazanmak için kömür toplamaları dolayısıyla Ankara'nın başka semtlerini görmüş oluyoruz.

Hakkı Özkan'ın “Grevden Sonra” isimli romanında Ankara'da bir basımevinde makineci olarak çalışan Nuri, grev sebebiyle işsiz kalınca İstanbul'a göçer. Yine aynı romanda Nuri'nin komşusu Fehim romanda şehir ismi verilmesine de başka şehirlerde çalıştıktan sonra, son ümit olarak İstanbul'a gelmiştir.

2.1.3. Göçten Önce Kurulan İstanbul Hayalleri

Tarihinin hemen her döneminde bir çekim merkezi olan İstanbul'un, 1950 sonrası yaşanan sosyal değişim sürecinde de bir çekim merkezi olmuş, belki de sosyal değişimin lokomotif görevini görmüştür. Bu süreçte farklı vasıtalarla İstanbul'un varlığından haberdar olan insanlar, yine bu vasıtalarla öğrendikleri İstanbul'un büyümesine kapılarak burayı maddi manevi problemlerinin yegane çözüm yeri olarak görmüşler, daha memleketlerinde İstanbul hayalleri kurarak oraya ulaşabilmenin yollarını aramışlardır. Bu durumun 1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç sürecine yansımalarına baktığımızda roman kahramanlarının da İstanbul'a gitmeden önce farklı vasıtalarla İstanbul'dan haberdar olduklarına ve memleketlerinde İstanbul'la ilgili hayaller kurduklarına şahit olmaktadır.

Muzaffer İzgü'nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı yıllarca iki öküz alma hayali kurmuş bunun için oğlu İdiris'in askerden gelmesini beklemiş

¹⁸⁷ Kerime Nadir, **a.g.e.**, s.78-80.

İdiris askerden gelince kurduğu İstanbul hayalini oğluna ve karısına açmış ancak karısı buna çok büyük tepki göstermiştir. Halo Dayı'nın bu hayali yıllardır kurduğunu karısı İmamgızı Şahnaz Bacı'yla diyalogunda öğrenmiş oluyoruz.

“— Uyumadın mı Halo? dedi İmamgızı.
— Yoo, uyumadım.
— Sevinçdendir belli, oğlun geldi.
— Heye... Hem ondan, hem de İsdanbıl'a gedecem ondan...
İmamgızı, kalktı doğruldu yorganın içinden:
— Ne İsdanbıl'ı ki? dedi.
— Nasıl olsa eviye direği geldi, ben İsdanbıl'a gedecem, öküz alıp geleceğim...
— Allah Allah, dedi kadın, bre herif sen aklını mı yitirdin, nerden çıkdı bu öküz lafı da?
— Bekliyordum... Tam iki yıldır esgerden gelmesini bekliyordum... İdiris gelecek, İsdanbıl'a gedecem, bubasına iki öküz kazanıp gelecek, diyordum. Amma bakıyorum ki, ne sen ne de oğlan, ala diyunuz. Amma ben varır giderim İmamgızı, varır giderim. Korkmam giderim...
(...)
— Bak herif, kim senin gafana gattıysa bunu, gendi getsin, gendi öküz sahabı olsun, davar sahabı olsun. İşte, aşşada iki geçimiz var, yeter de artar bize. Nedecen fazlasını?
— İki öküzü çekdim mi gapımın yanına, o yana garasını, bu yana bozunu. Ortalarına da sap saman...
— İki geçiye sap saman bulduk da...
— Biliyon mu sen, senelerdir gurarım bunu, senelerdir. Beklerim oğlanı, esger olsun gelsin, ya o getsin, ya da ben...”¹⁸⁸

Karısı İmamgızı Şahnaz Bacı Halo Dayı'nın İstanbul'a gitme isteğinden vazgeçirmek için oğlu İdiris'i babasının yanına gönderip onunla konuşmasını ve bu hayalinden vazgeçirmesini ister. Bu sırada Halo Dayı'nın hayalinin daha da eskilere dayanan bir hayal olduğunu görürüz.

“— Anam dedi ki, çık bubannan gonus, dedi.
— Gonus oğul, gonus... Esgerden gelenin isdeyeceği belli, avrat isder, helbette evereceğiz seni de...
İdiris'in içine bir sevinç düştü yine. Bu söz bile bir umuttu onun için. Belki babası biraz sonra, “Hele seni bir everelim, aradan birkaç yıl geçsin, ondan sona, çeken geden İsdanbıl'a, iki öküz alın gelin,” derdi...
— Oğul, dedi, İdiris'in yanına yaklaşıp, sen, şimdi sen, kim bilir hangi gızın düşünü guruyon garından, isdiyon ki, hemen olsun bitsin bu iş, haklısın... Amma biz ananla annaşamıyoruz, işde o bu düşün bilmiyo... Ben de yıllardır bi şeyin düşünüyordum, bekliyordum oğul, seni bekliyordum, şu oğlan esgere getsin gelsin, şu kızlar bi ere getsin, ondan sona diyordum. Biliyom, hemen esgerden geldiğinin aşamı bunu böyle appadak söylememeliydim, amma bak, sen de durabildin mi? Sen de durmadın, çünkü niye, düş... Ben de öyle oğul, ben de öyle... Gurdum yıllardır gurdum. Artık gura gura, gurulacak yanı galmadı... Çok zabahlar şu camdan bakdım Kirman Yarığı'nın ucuna... Her seferinde de İmamgızı: Ne bakan durun Allah'ına herif o apak karlara? dedi durdu... Bilmezdi ki, ben ordan her gün elimde iki

¹⁸⁸ İzgi, a.g.e., s.14–16.

öküznen, geliyom, ardım sıra kövlüler, köve giriyom, bilmezdi ki... Düş bu oğlum, düş... Düne gadar, İdiris geder artık, benden geçdi, o alır gelir diyodum, amma dün denişdi hepisi... Ne anan, ne konşular, hepiciği bana zort çecekler nerdeyse, nah alın gelin diye... Bak nasıl alıp gelecem, onnarın zortlarını gursaklarında goyacem...”¹⁸⁹

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanın başkahramanı İbrahim, yaşadığı yerden memnun olmayan kendini geliştirmek isteyen bunun için sürekli İstanbul hayali kuran bir gençtir. Hemşehrîsi Nusret’in mektubunda anlattıkları onu adeta köyünden alıp İstanbul’a götürmektedir.

“Bu yüzden seviyordu İbrahim yaz gecelerini. Sonra yorgun düşerdi damda, damdaki şiltesine yorgun düşerdi. Ama gene de uyumazdı, uyuyamazdı. Hep İstanbul gelirdi aklına, yanında, yöresinde, hatta yatağının içinde hep İstanbul olurdu. Dizlerini karnına çekerdi orada. İstanbul büyürdü gözünde. Vurucu yanları, cana yakın yanlarıyla üstüne üstüne abanırdı İstanbul. Terlerdi damda o saatlerde, hayıflanırdı çoğu kez, sabırsızlanırdı. Aşağıda, yani damın altında, yani tandır başlarında olup bitenleri duymazdı, umursamazdı hiç.

Hem ne güzel yazmıştı son mektubunda Nusret:

— “Eylenme kardaş, vakit geçirme hiç, çık gel İstanbul’a.” demişti. “Bir araban olur senin de... İçine karpuz koy mevsimine göre, şeftali koy, armut koy, kabak, patlıcan koy.” demişti. Sonra ne demişti Nusret:

“Öyle davara getmek, öyle oduna getmek yok buralarda. Hem hepisi asfalt yolların... Biraz gayret ettin mi, biraz itekledin mi arabayı dört bir yanını dolanırsın İstanbul’un. Gezersin dilediğin gibim, satarsın... Dinenirsin serinlik yerlerde. Cebin para görür sonra. Üstün başın olur. İnsan içine çıkarsın. Beyoğlu’na, Taksim’e çıkarsın. Vapurlara binersin istediğin zaman, kayfelere gidersin. Senin anlıyacağın hayat yok bizim oralarda. Çık gel kardaş, çık gel İstanbul’a.” demişti.”¹⁹⁰

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanın başkahramanı İbrahim, evden kaçıp dayısının yanına geldiğinde onu İstanbul’a bir an önce ulaştıracak bir iş olan şoför muavinliğini istediğini söylemiş, dayısı da arkadaşı Kamyoncu Şehmuz’un yanına şoför muavini olarak vermiştir. Kendi memleketlerine yakın bölgelerde çalışırken çalıştığı kamyon, bir mezarlığın kenarında bozulmuş, bu sırada mezardan gelen sesler üzerine İbrahim öldü diye gömülen Kezban isminde bir kızı mezardan çıkarmış, sonuçta âşık olduğu hatta ilişkiye girdiği Kezban’ı, onayını da alarak hayal ettiği İstanbul uğruna bırakabilmiştir. Kezban’ı bıraktıktan sonra patronu Şehmuz’la diyalogu sırasında İbrahim’in İstanbul’la ilgili hayallerini bir kez daha öğrenmiş oluyoruz.

¹⁸⁹ A.e., s. 28–29.

¹⁹⁰ Çetin, a.g.e., s.24–25.

“Bu arada sırtını okşadı onun Şehmuz ve:
— “Unut oğlum artık, unut olanları...” dedi.
— “Buradan sonra nereye varacağız?” diye sordu İbrahim.
— “Hınıs, sonra Erzurum.”
— “Şeye getmiyecek miyiz usta. Şeye, yani Ankara’ya, daha öteye yani?”
— “Gideceğiz... Zaman var daha... Oraları da görecen meraklanma. Sonra derdin gücün Ankara’ya, İstanbul’a mı getmek senin oğlum. Önce buraları, bu yolları tanı hele... Biraz piş buralarda hele gerisi kolay.”
— “Anladım usta... Doğru söylersen.”
— “Bak şimdi Erzurum’u göreceksin. Sona bizim Diyarbakir’i. Bakarsın oradan Elâzığ’a, Ankara’ya da iş alırım, hiç belli olmaz.”
— “Zaten bir Ankara’yı görsem...”
— “E, n’olacak Ankara’yı görünce yani?”
— “Eyle deme be usta... Bizim başkentimiz değil mi? Ankara’ya vardıkten sonra da İstanbul’u görmek kolaylaşır herhâl...”
— “Gidecen oğlum görecen, Ankara’yı da İstanbul’u da görecen meraklanma.”
Gene içi titredi İbrahim’in İstanbul’dan söz açılınca. Ve sırası gelmişken anlatmak istiyordu ustasına, orada kalmak istediğini, orada çalışmak istediğini anlatmak istiyordu. Hoş dayısına söylemişti... Dayısı da ona söylemiş olmalıydı zaten... Ama bir kez de kendi anlatmak istiyordu. (...)
— “Demek Erzurum’dan sonra Ankara’ya gideceğiz he usta?”
— “İş alırsak gideceğiz dedim ya.”
— “Bilin mi usta sana daha önce söylemiştim, şu İstanbul’u çok görmek istiyorum.”
— “Anladık ulen, kaç defa söyleyeceksin.”
— “Demem o değil... Eğer münasip görürsen gidip orada çalışmak isterim... Hem yanlış anlama, senden çok, çok hoşnutum. Bana bir baba, bir ağabey gibi muamele ettin hep. Senden çok şey öğrendim usta. Ama düşündüm hani bu vaziyette de fazla bir şeye sahip olamayacağım. Orada iyi bir iş tutarsam biraz param olur. Ya da iyi bir mesleğim olur.”¹⁹¹

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanın başkahramanı İbrahim’in bırakıp gitmek zorunda kaldığı Kezban’ın da İbrahim’le dolayısıyla İstanbul’la ilgili hayalleri vardır. İbrahim’e yazmayı düşündüğü mektup dolayısıyla Kezban’ın İstanbul hayalini öğrenmiş oluyoruz.

“Kim bilir belki de “Çık gel.” diye cevap yazardı o zaman İbrahim. Ya da “Bekle, gelip seni alacam.” diye yazardı. Bir göz evleri olurdu o zaman İstanbul’da. Çocukları olurdu. Ve her salı çıkardı evden erken İbrahim, el arabasını isterdi her sabah. Akşam gene pencerede beklerdi onu. İşe gitmediği günler, gezmeye çıkarlardı birlikte. Hem kim bilir nasıl büyük, nasıl güzeldi İstanbul, gezmekle bitmezdi.
Bütün bunları düşündü yatağın içinde. Ve daha neler neler düşündü. Yorgun düştü sonra mutluluktan, uyudu...”¹⁹²

Daha önce “Sinema Filmlerinde, Gazete, Dergi ve Kitaplarda Anlatılan İstanbul’daki Renkli Hayatın Çekiciliği” başlığı altında 1950 Sonrası Anadolu’dan

¹⁹¹ A.e., s.128- 129.

¹⁹² A.e., s. 160–161.

İstanbul’a “Göçün Sebepleri” bahsinde işlediğimiz Orhan Kemal’in “Yalancı Dünya” isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman’ın artist olma tutkusu ve bunun için hayalini kurduğu İstanbul’a gitme isteğine burada da değinmek gerekmektedir. Tekrara düşmemek için Neriman’ın İstanbul hayalini anlatan farklı bir bölümü burada ele almak istiyoruz. Neriman’ın konserve fabrikatörünün her yıl İstanbul’a giden kızının yerinde kendisi olmayı hayal ettiği sırada, biz onun nasıl bir İstanbul düşü kurduğunu öğrenmiş oluyoruz.

“Birden onun yerinde olmayı geçirdi. Ama fabrikatörün çirkin kızı değil, güzel Neriman. Her yaz İstanbul’a gidiyorlar. Çifte çifte pabuçları, tuvaletleri, şortları, şusu busu. Üstelik altında da spor araba. O çirkin kız gibi değil, direksiyonda kendisi! İçini hasretle çekti. Ah olsa, oluverseydi böyle bir şey!

Olsa, oluverse... Artık Ayhan Işık mı, Orhan Günşiray mı? Yoksa daha yenilerden herhangi biri mi? Canım Öztürk Serengil’in suyu mu çıkmıştı yani? Hangisi olursa olsun, yolda arabaları karşılaşa. Yanlış bir manevra, caat, çarpışsalar. Neriman hafifçe yaralansa. Ayhan, Orhan, ya da Öztürk arabasından korkuyla atlayıp gelse, başlasa:

“—Hanfendiciğim, ah çok afedersiniz hanfendiciğim... Bir yerinize bir şey oldu mu?”

Olmuşçasına gözlerini mahsustan yumar, ünlü film yıldızının kolları arasında kendini bir Filiz Akın, bir Türkân Şoray, bir Belgin Doruk sanarak başlardı rol kesmeye :

“—Ayyy... çok fenayım. Nerdeyim? Siz kimsiniz?”¹⁹³

Orhan Kemal’in “Kötü Yol” isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran, küçük Anadolu kasabasında abisinden dinlediği, sinema filmlerinde gazete ve dergilerde gördüğü İstanbul’la ilgili sürekli hayaller kurmaktadır.

“Birden bir düş başladı: Sinemalarla gazete ve dergilerde görüp tanıdığınca bir İstanbul’daydı. İçi içine sığmıyordu. Nasıl da gelebilmişti buraya? Galiba Reşat Ağabey arabasına atıp getirmişti ki, yanında yürüyordu.

“—Nuran!”

“—Efendim?”

“—Ne geziyorsun burada?”

“—A a... siz getirmediğiniz mi?”

“—Yoo..”

“—Peki siz ne geziyorsunuz?”

“—Bizim patron işini buraya nakletti de...”

Korku içinde:

“—Ağabeyim?..”

“—Ağabeyin de...”

“—Annem?”

“—Annen de.”

“—Demek hep birlikte geldik İstanbul’a?...”

“—Tabii. Atla arabaya!”

¹⁹³ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 16–17.

Nuran atlıyor. Reşat ağabeyin patronunun arabası hızla yürüyor. Yerli filimlerde zaman zaman gördüğü Beyoğlu, tramvay, otobüs, dolmuşlar, birbirini kesen asfaltlar, vitrinleri eşya dolu büyük mağazaların İstanbul’unda uçuyor sanki. Nasıl oluyor? Annesi ağabeyi İstanbul’a nasıl gelmiş olabilirler? Ondan habersiz mi? (...)

Yaşlı kadın alışmıştı kızının bitmez tükenmez düşlerine:

— Hayırdır inşallah. Rüya mı gördün?

Yanakları al al genç kız, Reşat’ı filân doğru, dosdoğru anlatmadan, başka şeylere geçti :

— İstanbul’da olurmuşuz. Yeşilçam sokağında. Filimciler beni bir gördüler, tamam!

Annesinin yüzüne dikkatle bakıyordu. Anlatılardan hoşnut olmadığı zamanlardaki gibi, yüzü asılmıştı. Mim koyarak:

— Başladın mı gene? dedi.”¹⁹⁴

Hasan İzzetin Dinamo, “Koyun Baba” isimli romanda Koyun Baba’nın çoban sevgilisi Bunçuk’un, Koyun Baba’yla birlikte olmayı düşlediği bir İstanbul hayali vardır. Koyun Baba’nın sürgünlüğünün kalkmasıyla İstanbul’a gideceğini öğrenmesi üzerine Bunçuk’un İstanbul’la ilgili hayallerini öğrenmiş oluyoruz.

“Kalbim ne kadar temizmiş. En sonra dileğim oldu. İstanbul’a gidiyoruz. Orda bana hükümet nikâhı kıydırır, temelli karı olarak alırsın. Herhâlde orda da bu vahşi hayvan postları içinde gezmeyeceksin. Bir efendi gibi giyineceksin. Okumuş, akıllı bir adam olarak yerini alacaksın. Bana da güzel urbalar giydireceksin. Ben de tango olacağım. Oh ne güzel! Yaşa, varol benim arslan Koyun Baba’m!”

(...)

“Aman, Bunçuk, ne yapıyorsun, çobanlar işitir” diye uyarmak zorunda kaldı.

“Çobanlar işitsin, ne olacak? Ben artık senin karın değil miyim? Birlikte İstanbul’a gitmeyecek miyiz? Bunu bütün dünyaya duyurmak istiyorum. Orda güzel çocuklarımız olacak.”

(...)

Bir yandan konuşuyor, bir yandan da aşk oyununun en çılgın davranışlarıyla Koyun Baba’yı kucaklıyor, yüzünden, gözünden öpüyordu.

“İstanbul’da sen yine efendi gibi giyinirsin. Kaymakamın giydiği urbalardan giyersin. Kim bilir ne güzel bir adam olacaksın. Bu orman gibi sakalın, bıyığını da kesip atacaksın. Bana da kaymakamın karısının giydiği güzel urbalardan giydirirsin. Bak, o zaman bu çoban parçası nasıl güzelleşecek. Annem, uzun boylu, karakaş kara göz çok güzel bir kadındı. Babam da senin gibi iri yarıydı. Nasıl, söz mü? Yarın gelip beni isteyecek misin? Beni alıp götürmezsen kendimi şu uçurumlardan aşağı atar, kahrımdan ölürüm. Ben sensiz yaşayamam. Koyun Baba!”¹⁹⁵

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl sevdiği kız Güllü’yle İstanbul’a kaçmayı düşünür. Asker arkadaşı Cemil sayesinde

¹⁹⁴ A.e., s.22–23.

¹⁹⁵ Dinamo, a.g.e., s. 26–28.

daha önce hiç görmediği İstanbul’da Güllü’yle bir yuva kurmayı, orada kendisine de bir ekmek çıkacağını hayal etmektedir.

“(…)Elbet Güllü’yü alırım, sürüdür götürürüm. Dahi yemez, yediririm; giymez, giydiririm. İstanbul köylük yer mi ki, iş bulamıyayım? Bulurum iş. Çalışırım. Gece de çalışırım. Çok çalışırım. Çalışırım, çalışırım, çalışırım...” Güvenli oldu kendi kendine. Ak yazması içinde pembe yanakları, ahu gözleriyle Güllü’yü görür gibi oldu.

Gece bitmek bilmiyordu. Ahırdan boğuk boğuk horoz sesi gelmeye başladı. “Sabah oluyu” dedi. Başını çıkardı yorgandan, karanlıktı her yan. Gözleri açık bekledi tan yeri ağarınca dek...

Kalkar kalkmaz ilk işi cebinden küçük not defterini çıkartmak oldu. Karıştırdı, Cemil’in el yazısı adresini buldu. Harfleri zor seçebildi, güçlkle okudu : “Cemil Temizdil. Boya ve Mensucat Fabrikası, Zeytinburnu - İstanbul.” Defteri kapadı, özenle geri yerine koydu. “Tamam” dedi, gözleri ısl ısl oldu. Bir daha el attı defterin olduğu yere, bastırdı göğsü üstünde. Umutlandı iyice.”¹⁹⁶

¹⁹⁶ A.e., s.59.

3.BÖLÜM

3.1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ SÜRECİ, GÖÇ VASITALARI VE ŞEKLİ

3.1. Göç Şekli

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç eden roman kahramanlarının neden göç ettiklerinin “Göçün Sebepleri” bölümünde işlenmesi ve hangi vasıtayla göç ettiklerinin “Göç Vasıtaları” bölümünde işlenecek olması dolayısıyla bu bölümü özet şeklinde vermeyi yeterli buluyoruz.

3.1.1. Tek Başına Göç

3.1.1.1. Evden Kaçarak Göç

Yaşar Kemal'in “Kuşlar da Gitti” isimli romanında Hayri kan davası sebebiyle Rize'den İstanbul'a tek başına kaçmak zorunda kalır. Babası içkiliyken komşularını öldürür ve hapse girer. Babasının vurduğu komşularının kardeşleri Hayri'yi öldürmeye kalkınca Hayri annesini Rize'de bırakarak İstanbul'a kaçır.

“ Hayri Rize'den kaçtı, kaçmasın da ne yapsın, anasını elin aralığında, kimsiz kimsesiz, parasız pulsuz, evsiz barksız koydu da kaçtı. (...) Sonradan öğrendiğine göre, babasının vurduğu komşularının kardeşleriymiş boynunu sıkanlar. Ondan sonra onlar Hayri'yi gölge gibi izlemeye başlamışlar. Bir gün, belki bir sabaha karşı, Hayri burasını hiç söylemiyor, izini şaşırtıp onların ellerinden kurtulmuş, binmiş bir takaya gelmiş İstanbul'a.”¹⁹⁷

Yaşar Kemal'in “Deniz Küstü” isimli romanında on on bir yaşlarında iken Zeynel'in bütün ailesi öldürülünce, Rize dağlarından İstanbul'a tek başına kaçır. Kurşuna dizilmekten nasıl kurtulduğu bilinmeyen, komşuları tarafından kan gölü içinde bulunan Zeynel, bir ay kadar yakın akrabasının yanında kaldıktan sonra Trabzon'a oradan da bir takayla İstanbul'a gelir.

¹⁹⁷ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s. 71–72.

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı bir genç kız olan Gül, tek başına İzmir’den İstanbul’a kaçmıştır. Babasının onu bir erkekle yakalaması üzerin mahalle arkadaşlarının önünde hortumla dayak yemesini de bahane ederek cebinde altmış lirayla hiç bilmediği ama çok duyup, okuduğu İstanbul tek başına gider.

Levent Engin’in “Suçlu” isimli romanında çocuk yaştaki Murat, Ankara’nın bir gecekondu mahallesinden çocukların yollarını kesip Annelerinin randevu evinde çalıştığını ve bir “orospu çocuğu” olduğunu söylemeleri hatta gecesinin kaç para olduğunu sormaları üzerine çocuklarla kavga etmiş, annesinin evde kavga sebebini sorunca aldığı cevap üzerine telâşlanmasından şüphelenmiş ve dayanamayarak İstanbul’a kaçmıştır.

İlhan Engin’in “Tecavüz” isimli eserinde romanın başkahramanı Fatma, kocasını öldüren ve kendisine tecavüz eden Rasim’in İstanbul’a kaçtığını duyunca üzerinde bulunan bütün mal varlığını satarak bir başına arkasından İstanbul’a gelir.

Abdullah Demir’in “Ormanlar ve İnsanlar” isimli romanında Eyüp’ün Hacı Murat’ın tecavüzüne uğraması üzerine dedikodu korkusundan çocuk yaşta evden kaçmış; farklı memleketlerde önce lokantalarda çıraklık, garsonluk sonra işçilik yapmış, nihayet bir şoför muavinliği uydurarak kapağı İstanbul’a atmıştır.

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli eserinde romanın başkahramanı İbrahim, Van Özalp’in köyünden zaten bir İstanbul’a gitme hevesi içindeyken üvey annesinin yaptığı zulümlerin bahanesiyle yalnız genç bir delikanlı olarak önce, dayısının yanına gitmiş, oradan da bir şoförün yanında çalışmaya başlamış oradan da İstanbul’a gitmiştir.

3.1.1.2. Ailenin Bilgisi Dahilinde Göç

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet Sivas’ın bir köyünden babası İflâhsızın Yusuf’un bilgisi dahilinde köylüsü ve akrabası Gafur Ağa’sının yanına para kazanmak üzere İstanbul’a tek başına göç etmiştir.

Muzaffer İzgü'nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında roman kahramanlarından beton ustası Durmuş'un memleketteki hayatından çok söz edilmezse de Kırşehir'in köylüğünden İstanbul'a yalnız geldiği görülmektedir. Köyünde birkaç dönüm toprak alacak kadar para biriktirip köye döneceği anlatılan Durmuş'la ilgili ailesinden kaçarak İstanbul'a geldiğine dair bir ifade olmadığı gibi Anadolu'da evin erkeklerinin para kazanmak üzere gurbete gönderildiği gerçeğinden de hareketle Durmuş'un ailesinin bilgisi dahilinde geldiği kanaati daha ağır bastığı için bu bölüme almayı uygun bulduk. Romanda İdiris'in samimiyet kurduğu işçi olması dolayısıyla ilk kez hayatıyla ilgili şöyle bir bilgi verilir:

“Burada da o genç işçiyle arkadaş olmuşlardı, Durmuş'tu adı. Bir yıl önce İstanbul'a gelmişti Kırşehir'in köylüğünden... Almanya'ya yazılmış. Bir türlü sıra gelmeyince, kapağı İstanbul'a atmıştı, adam oluruz umuduyla...

Bu umut, yalnız üç beş dönüm topraktı. Bu toprağı alacak denli parayı biriktirdikten sonra, bir gün bile durmayacaktı İstanbul'da ama, nedense koskocaman bir yıl içerisinde hiç de umduğu denli para biriktirememişti, çünkü her şey ateş pahasıydı...”¹⁹⁸

Ancak romanın bir başka yerinde Durmuş'un yine İdiris'e memleketteki yavuklusu üzerine konuşurken sarf ettiği şu cümleyi de buraya alarak memlekette bekleyeni olmadığını ve kendisini bekleyen bir aileden bahsetmediğini de belirtmek isteriz:

“— Benim öyle yavıklı derdim, avrat derdim yok, nerde ağşam orda zabah, onun uçun, ye iç yat... Zatime bu deyyusun melmeketinde boğazından yetiştirip de para biriktirmek mesele. Bakma sen bubana, belkim o birikdirir, sen de birikdirin, amma benim gibi adam birikdiremez...”¹⁹⁹

Aysel Özakin'in “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, kütüphane memuru olarak çalışırken ailesinin bilgisi dahilinde, ideallerini gerçekleştirebilmek için İstanbul'a göç etmiştir.

Demirtaş Ceyhun'un “Yağmur Sıcağı” isimli eserinde romanın başkahramanı Güher'in evinde hizmetçilik yapan ve Güher'in gizli bir hayranlık duyduğu Kâtibe, askere giden eşinin bir daha dönmemesi üzerine, çocuğunu da bırakarak ailesinin isteğiyle İstanbul'a göçmüştür.

¹⁹⁸ İzgü, a.g.e., s.158.

¹⁹⁹ A.e., s.176.

Kerime Nadir'in "Bir Çatı Altında" isimli romanında apartmanın kapıcısı Bilâl Haşo'nun yerine apartmana kapıcı olarak alınan Şaban Albasan da apartmana alınacak kapıcılarla yapılan mülakatta, ailesinin bilgisi dahilinde Malazgirt'ten İstanbul'a göç ettiğini söylemiştir.

Sevinç Çokum'un "Zor" isimli romanında Kerim, bir meslek sahibi olabilmek için bütün ailenin de ortak kararıyla halasının daveti üzerine İstanbul'a göç eder.

Sevinç Çokum'un "Zor" isimli romanında Kerim'in ablası kocasını terk ederek İstanbul'a göç eder. Ancak bu durumu kocasının ailesi bilmezse de kendi ailesi bilir ve onay verir.

Reşat Enis Aygen'in "Sarı İt" isimli romanında da Saka İbiş'in, Çankırı'nın köyünden tek başına İstanbul'a göçtüğü görülür. Ancak romanda evden kaçarak İstanbul'a geldiğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Bu yüzden Saka İbiş'in İstanbul'a gelişini bu başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk.

Şaban Erik'in "Çırpınmalar" isimli romanının başkahramanı Hikmet'in de memleketi Edirne'den iş bulabilmek için İstanbul'a yalnız göç ettiğini görüyoruz. Romanda bu göçüşün ailesinin izniyle olup olmadığına dair net bir ifadeye rastlayamıyoruz. Ancak Hikmet'in zaten önceden dokuz yıl askerlik mesleğini yapmış, akli başında yetişkin bir olması ve İstanbul'dan daha sonra ailesini ziyarete gitmesi, bunun ailesinin bilgisi dahilinde bir göçme olduğu ihtimaline bizi ulaştırır.

3.1.2. Yanında Biriyle Birlikte Göç

3.1.2.1. Yanında Biriyle Evden Kaçarak Göç

Orhan Kemal'in "Yalancı Dünya" isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman, İstanbul'dan gelen Reji asistanı Bülent Nejat Coş ile ahırda sevişirken babasına yakalanınca nihayet ailesiyle ipleri koparma cesaretini kendinde bularak Bülent Nejat Coş'un da zaten hep hayalini kurduğu İstanbul'da ona artistlik yolunu açacağını da düşünerek birlikte İstanbul'a gelir.

Burhan Arpad'ın "Alnımdaki Bıçak Yarası" isimli romanında kadın satıcıları Artin ve Çopur Nuri'nin artist yapma bahanesiyle sermaye yaptığı evden kaçan iki kız kardeş birlikte İzmir'den İstanbul'a gelmişlerdir

Lütfi Kaleli'nin "Görgü" isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl sevdiği kız Güllü'yle birlikte yeni bir hayat kurmak üzere asker arkadaşı Cemil'in askerdeyken köyüne dönmeyip kendisiyle İstanbul'a gitme davetinden de güç alarak onları kimsenin bulamayacağı bir memlekete, İstanbul'a kaçmışlardır.

Şahap Sıtkı'nın "Horoz Değirmeni" isimli romanında Şaban, Nevhiz'le birlikte onun sırtından para kazanmak, erkeklere pazarlamak için önce Adana'ya sonra "boğulacaksa büyük denizde boğulalım" diyerek İstanbul'a gelmiştir.

Hasan İzzetin Dinamo'nun "Koyun Baba" isimli eserinde romanın başkahramanı Koyun Baba'nın sürgün olarak kaldığı memlekette tanıştığı çoban kız Bunçuk, Koyun Baba'yla birlikte ailesinden kaçarak İstanbul'a gelmiştir.

3.1.2.2. Yanında Biriyle Ailenin Bilgisi Dahilinde Göç

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında Halo Dayı, oğlu İdiris'le birlikte karısı İmamgızı Şahnaz Bacı'nın bilgisi dahilinde yıllardır hayalini kurduğu iki öküzü alabilmek için İstanbul'a gelmişlerdir.

Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında Hüseyin'le Mehmet, Anadolu'nun ismi belirtilmeyen bir köyünden para kazanmak için birlikte önce Ankara'ya sonra da İstanbul'a göç ederler.

Tarık Dursun K.'nın "Kopuk Takımı" isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan ve daha önce İstanbul tecrübesi olan Amerikalı İzmir'den İstanbul'a birlikte göç etmişlerdir.

Afet Ilgaz'ın "Aşamalar" isimli eserinde romanın başkahramanı Sevda, eşiyle birlikte karar vererek ve birkaç ay sonra onun da yanına gelmesi konusunda anlaşarak çocuğuyla birlikte İzmit'ten İstanbul'a göçmüştür.

3.1.3. Ailece Göç

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet'in babası İflâhsızın Yusuf, kız kardeşi Ümmü ve iki erkek kardeşi ile birlikte, oğlu Memet'in mektubunda onları İstanbul'a çağırması üzerine Sivas'ın bir köyünden İstanbul'a ailecek göçmüştür.

Necati Cumalı'nın "Yağmurlar ve Topraklar" isimli eserinde romanın başkahramanı Nihat, ideallerini gerçekleştirebilmek için gitmeyi çok istediği İstanbul'a, avukatlık yaptığı küçük bir Ege kasabası Urla'dan, İstanbul'da kendisine destek olacağına da inandığı sevgilisi Perihan'la evlenerek birlikte göç etmiştir.

Serhat Kestel'in "Korkunç ve Güzel" isimli romanında önce annelerini daha sonra da babalarını kaybeden romanın başkahramanı Nevin, kardeşi Sevin ailecek Malatya'dan İstanbul'a göç etmişlerdir.

Kerime Nadir'in "Bir Çatı Altında" isimli romanında apartman sakinlerinden Abdülsâbir Efendi, üç kızı ve iki karısıyla Adana'dan İstanbul'a ailecek göç etmiştir. Romanda Abdülsâbir Efendi'nin ailecek İstanbul'a göçüşü şöyle anlatılır:

"Abdülsâbir Efendi'nin ilk karısı İkbâl Hanım, bir aşiret beyinin kızıydı. Gençliğinde değme erkeğe parmak ısırtıracak ustalıkta ata biner ve mükemmel silâh kullanırdı. Ama evlilik hayatında bu nitelikleri bir işe yaramamış, ne kendi mutlu olmuş, ne de kocasını mutlu edebilmişti.

Tanrı ona analık saadeti de tattırmamıştı. Kocasının üstüne evlenmesi genç kadını tâ içinden yıkmış olmakla beraber, soydan gelen onuru duygularını gizlemeye, her hâli büyük bir iyimserlikle karşılar görünmeye onu zorlamıştı. Bunda gerçekten başarılı olmuştu. Hatta Adalet'in üst üste doğumlar yapmaya başlaması karşısında bile soğukkanlı kalmasını bilmişti.

Abdülsâbir Efendi, tam bir şarklı kafasıyla, kız evlâdı evlâtan saymayan kişilerdendi. Fakat, ne çare ki Allah ona birer yıl ara ile üç kız evlât vermişti. Büyük bir dikkatle nüfusuna geçirttiği kızlarını elbette severdi Abdülsâbir Efendi, ama onlara hiç yüz vermez; kusurlarını da kolay kolay bağışlamazdı. Barut gibi sert bir tutumla sıkı bir baskı altında bulundurma yoluna gitmişti her üçünü de...

Gelgelelim kızlar büyüdükçe, hele Adana'dan İstanbul'a göç ettikten sonra fıkır fıkır kaynamaya başlamışlar; çevrelerindeki uygar yaşama uyma çabasında da çok yetenekli çıkmışlardı."²⁰⁰

²⁰⁰ Kerime Nadir, **a.g.e.**, s.78-80.

Yaşar Kemal'in "Deniz Küstü" isimli romanında Antep'ten İstanbul'a gelen Kör Mustafa'nın buraya tek başına geldiğine, sonra ailesini yanına aldırıldığına dair hiçbir bilgi yoktur. Tersine geriye gidişlerde Kör Mustafa'nın Antep'ten Menekşe'ye gelip gecekonduyu yaptığı söylenir, hatta daha sonra Balıkçı Selim'in oturdukları köşkte onu ziyarete gittiğinde karısının geçmişi hatırlayarak gecekondudaki hayatlarını anlatması, gecekonduyu ailecek kurduklarına dair bir delil olabilir.

"Daha ne kadar oldu ki geleli Sayın Selim Balıkçı Bey'imiz, biz sizin yabancınız mıyız? Hele bir çocuklar duysalar sizin buraya geldiğinizi, sevinçlerinden, kıskançlıklarından çıldırırlar... Biz çok sıkılıyoruz efendim bu kocaman köşkte çok, sıkıntidan ölüyoruz. Mustafa'yla o Menekşe'deki gecekondumuzu ağlayarak arıyoruz. Biz bu salhanede yalnızlıktan delireceğiz efendim, çıldıracağız. Çocuklar fabrikatör oldular, başlarını kaşıyacak zamanları yok, bize nasıl uğrasınlar fıkarcıklar. Mustafa diyor ki, keşki eski günler gibi, gecekondudaki gibi olabilsek, aah... Oturun, oturun biraz daha... Mustafa Bey çok sevinecek, azıcık daha otursanız efendim," diye ona yalvardı."²⁰¹

Hakkı Özkan'ın "Grevden Sonra" isimli romanında Ankara'da bir basımevinde makineci olarak çalışan Nuri, grev sebebiyle işsiz kalınca karısının da isteğiyle ailece İstanbul'a göçer.

"Ne yapacaklarını kara kara düşünürlerken günlerden birinde, karısına: "Burada bize ekmek kalmadı, İstanbul'a gidelim." demişti. Karısı dudak bükmişti: "Öyleyse buraya neden geldik?" Doğru söylemişti. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar, onuncu köye gider, gene doğru söylerdi. O hâlde ne yapacaklardı? Yatağı yorganı sırtlayıp buraya gelmişlerdi sonunda."²⁰²

Hakkı Özkan'ın "Grevden Sonra" isimli romanında Nuri'nin komşusu meslek sahibi işçi Fehim, romanda bir şehir ismi verilme de başka şehirlerde çalıştıktan sonra, son ümit olarak İstanbul'a karısı ve çocuklarıyla gelmiştir. Nurilere tanışmaya gelen Fehim, Nuri'ye İstanbul'a ailecek geldiğini şöyle anlatır:

"— Siz de A'dan mı geldiniz?
— Evet. Siz de mi A'dan geldiniz?
Fehim güldü:
— Hayır, ama dolaşmadığımız yer mi kaldı kardeşim. Şurada iş var dediler, oraya gittik, oradan sepetlenince başka tarafa... Gırtlak için dolaşmadığımız yer,

²⁰¹ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s.351.

²⁰² Özkan, **a.g.e.**, s.9.

yapmadığımız iş kalmadı anlayacağın. Ben kendime yanmıyorum, çoluk çocuk bizim yüzümüzden sersefil oluyorlar. Şimdi ümidimiz burada.”²⁰³

Pınar Kür’ün, “Yarın Yarın” isimli romanında Rıza, Ali, Kadriye ve Hasan’ın babaları Hüseyin Efendi’nin köydeki verimsiz bir tarlasını satın İstanbul’a ailece göç ettiği anlatılmaktadır.

Demirtaş Ceyhun, “Yağmur Sıcağı” isimli romanında Güher’in erkek arkadaşı Zekeriya dolayısıyla tanıdığımız Arabacı Osman, Adana’dan İstanbul’a karısı ve çocuğuyla birlikte at arabasıyla yola çıkmış, hatta oğlu bu göç yolunda vefat etmiştir.

İrfan Yalçın’ın “Pansiyon Huzur” isimli romanında boyacı Ahmet ve karısının Erzincan’ın köyünden İstanbul’a geldiği söz edilmiş olmasına rağmen ayrı ayrı geldiklerine dair bir ifadeye rastlanamamıştır. Bu da bize birlikte İstanbul’a geldiklerini düşündürmektedir.

Kerime Nadir’in “Bir Çatı Altında” isimli romanında apartmanın kapıcısı Bilâl Haşo ve kardeşi yasa dışı işlerle uğraşan Hurşit Haşo Arapkir’den İstanbul’a gelmişlerdir. Bilâl Haşo, bir apartmanda kapıcılık yaparken eşi ve çocukları da ona yardımcı olmaktadır. Romanda Bilâl Haşo’nun İstanbul’a tek başına gelip ailesini sonra getirdiğine dair bir bilgiye rastlanamamıştır.

3.2. Göç Vasıtaları

3.2.1. Tren

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet Sivas’ın bir köyünden trenle İstanbul’a göçmüştür. Romanda İflâhsızın Memet’in macerasının ancak Haydarpaşa’da trenden indikten sonra ki kısmını görebiliyoruz. Zaman zaman geriye gidişlerle köydeki hayatı anlatılsa da trenle İstanbul’a gelme süreci romanda işlenmiş değildir.

²⁰³ A.e., s.38.

Yine aynı romanda İflâhsızın Memet'in babası İflâhsızın Yusuf, kız kardeşi Ümmü ve iki erkek kardeşi de trenle İstanbul'a gelmiştir. İflâhsızın Yusuf ve çocuklarının tren yolculukları oğlu Memet'in yolculuğunun aksine romanda işlenmiştir. “Göçün Sebepleri” başlığı altında farklı vesilerle Kurtalan-Haydarpaşa hattının göç sürecinde Anadolu insanı için ne ifade ettiğini “Gurbet Kuşları” romanının İflâhsızın Yusuf ve çocuklarının göçünün anlatıldığı bölümden alıntılarla işlemiştik. Romanda İflâhsızın Yusuf ve çocuklarının tren yolculuğu esnasında Kurtalan-Haydarpaşa hattında neler yaşadığı şöyle anlatılmıştır:

“Vagon helâsının yanındaki koridorun ordaydılar tepelerinde tozlu bir ampul sarı sarı yanıyor, açık pencerelerden birinden içeriye soğuk gece rüzgâr rüzgâr doluyordu. Hasan'la Ali, başlarını bacıları Ümmü'nün iki dizine koymuş, kocaman birer virgül gibi kıvrılmışlardı. Kıvrılmışlardı, çünkü ayaklarını uzatamıyorlardı. Kalabalıktı koridor. Geçimsiz, sinirli, yarı uykulu, yarı uyanık bir kalabalık. Köy yeri değildi burası. Herkes para vermişti. Herkes ayaklarını uzatıp uyumaya can atardı ama, nerde?

Ümmü, iki kardeşinin arasında, beyaz bir örtüyle sarılı başı, uykulu kara gözleri, bir ana şefkati içindeydi. Baş zaman zaman omuzuna düşerek sarsılıyor, sonra toparlanıp kalkıyor, altındaki tren tekerleklerinin ray aralarında çıkardığı “Tık tık tık” ları dinliyor, duymuyordu.

(...)

İflâhsızın Yusuf'sa orali değildi. Kırışmış bıyığı, hafifçe uzamış, kara sakallıyla uyanıktı. Kırışmış kenarları içinde ufacık ufacık gözleri cin gibi, oğlu Memed'i, Memed'in yaptıklarını düşünüyordu.”²⁰⁴

Hasan İzzetin Dinamo'nun “Koyun Baba” isimli romanında, çoban çocukların “Koyun Baba” ismini taktıkları sürgün Ahmet'le birlikte çoban kız Bunçuk; kaçak olduğu için fark edilmesin diye erkek kıyafetiyle romanda ismi verilmeyen bir istasyondan İstanbul'a trenle gitmişlerdir.

Romanda belirtildiği üzere 1938 depreminin vurduğu yerde, her yer yıkıntı hâlidir. Ayakta kalabilmeyi başaran birkaç binadan biri de istasyondur. Tuhaf görümlü Koyun Baba ve yanında kente ilk kez inen küçük bir erkek çocuğu görünümündeki Bunçuk, İstanbul'a nasıl gideceklerini düşünmektedirler.

“Bu yıkıntı mahşerini geçtiler. İstasyona vardılar. Kocaman, güçlü yapının kimi yanları çatlayıp yarılmıştı. Bunun dolaylarındaki düzlüklerde barakalar yapılmış, deprem artığı halk buralara yerleştirilmişti.

Koyun Baba, istasyondaki yolcularla memurların merakla kendisine baktıklarını ayırt etti. İri gövdesi, sırtındaki koyun gocuğu, gür saçlarıyla sakalları, omzundaki ayı postuyla birlikte yayı ve sadaktaki okları, ona bir destan kahramanı görünüşü

²⁰⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.299–300.

veriyordu. Yayıyla oklarını mağarada bırakmaya gönlü bir türlü razı olmamıştı. Bir kente ilk kez inen Bunçuk'sa çekingen, sinmiş, onun gölgesine sığınarak yöreyi, insanları dikkatle gözden geçiriyordu. Ona ise kimsenin baktığı yoktu. O, bayağı bir yöre delikanlısıydı.

İstasyonun önünde trenler gürültüyle manevra yapıyor, açık yük vagonlarına durmadan koyun, kuzu yükleniyordu. Her yanı koyun kokusu, kuzu koyun melemesi almıştı.

Koyun Baba, bir yandan onlara bakıyor, bir yandan da İstanbul'a nasıl gideceklerini kara kara düşünüyordu, İstanbul'a dek iki kişi için dünyanın parası tutuyordu. Buralarda iş denen şey Anka kuşu gibiydi. Asker de olmasa burası bütün anlamıyla ölü bir kentti. Hamallık bile yoktu. Bunçuk'a:

“Gel, şurdan bir şeyler alıp yiyeelim. Ondan sonra daha iyi düşünürüz. Taş çatlasa biz bu kara trenlerle İstanbul'a gideceğiz. Bunun bir kolayını, bir yolunu bulmaya çalışacağız,” dedi.²⁰⁵

Nihayet istasyondaki yük vagonlarına yüklenen koyunlara bekçi arayan bir sürü sahibi bu tuhaf görünüşlü adamı gözüne kestirerek onlara, koyunların bekçiliğini yapmak üzere bedava seyahat imkânı sunar. Böylece Koyun Baba ve Bunçuk, koyun dolu bir yük vagonuyla İstanbul'a doğru hareket ederler.

“Bu sırada yanlarına iyi giyimli, esmer, orta yaşlı, kendi hâlden hoşnut bir adam sokuldu. Koyun Baba'ya:

“Nereye gidiyorsun, hemşerim?” diye sordu.

Diyeleği buralıydı.

“Neden soruyorsun? İstanbul'a gidiyorum.

“Çok iyi. Bilet aldın mı?”

“Henüz almadım.”

“Daha da iyi. Seni şu koyun vagonlarının başına koruyucu olarak diksem, ister misin? Bedava İstanbul'a gidersin.”

Koyun Baba, gökte ararken yerde bulmuştu. Çok sevindiyse de belli etmedi.

“Yanımda şu çocuk da var.” dedi.

“Daha iyi. Onu da al gel. Tren kalkmak üzere. Yiyeceğiniz ney yoksa size yiyecek de veririm. Şu yozu götürecek adam gerekiyordu. Allah seni çıkardı karşıma. Haydi gelin benimle birlikte. Yarım saat içinde kalkıyoruz. Ben, yakın yolcu vagonlarından birinde bulunacağım. Her istasyonda görüşürüz.”

Koyun Baba da, Bunçuk da sevinçten uçuyorlardı. Bu devlet kuşu, nasıl olmuştu da en dar zamanlarında başlarına konmuştu?

Yarım saat sonra, Koyun Baba'yla Bunçuk bir yığın koyunun içinde, açık vagona dikiliyor, tren, raylar üzerinde tangır tungur gürültüler çıkararak Fırat'ın boz bulanık suyu kıyısından bağlar, bahçeler arasından batıya doğru ilerliyordu. Vagonun içinde buram buram koyun sidiği tütüyor, keskin bir gübreyle koyun kokusu. Koyun Baba'yla Bunçuk'un genizlerini yakıyordu. Sonra, bağlar bahçeler arkada kaldı. Tren, kel dağlar, ıssız vadiler, kayalıklar arasından geçmeye başladı.

Yere otursalar, vagonun tabanı koyun çişiyi ıpslak, gübre doluydu, ayakta dikildikçe de ayaklarına kara su iniyordu. Koyun Baba:

“Dayanacağız, Bunçuk, başka çıkar yol yok. Sarsıntıdan içimiz dışımıza çıksa da İstanbul'a varmak zorundayız,” dedi.²⁰⁶

²⁰⁵ Dinamo, **a.g.e.**, s. 60–61.

²⁰⁶ **A.e.**, s. 63.

Orhan Kemal'in, "Sokaklardan Bir Kız" isimli romanının başkahramanı Nuran'ın İstanbul'a gelişi/getirilişi de trenlerdir. Nuran'ın babası Cemâl, karısını bir adamla basmış ve onu öldürerek hapse düşmüştür. Cemal, İstanbul'da yaşayan kardeşinden kızını yanında götürmesini ve ona kendi kızı gibi bakmasını istemiş, kardeşi de Nuran'ı alıp trenle İstanbul'a götürmüştür.

Romanda yolculuk esnasında küçük kızın trenle ilgili izlenimleri öyle derinlemesine işlenmemiştir. Seyahat süresince sürekli geri gidişlerle kasabada bıraktığı babasını, çok sevdiği İhsan abisini hatırlamakta, amcasının davranışlarından da İstanbul'da kendisini nasıl bir hayat beklediğini az çok tahmin etmektedir.

"Lokomotifin yaralı bir hayvan gibi iç çekişi. Kara vagonlar. Ama babası, babacığı. Babacığı oralarda kalmıştı. Düşünde gördüğünce yılanlar, çıyan, akrepler mi saracaktı: Şurasını burasını sokup öldürecekler miydi?

(...)

Birtakım manevralardan sonra önlerinde cansız gibi, upuzun uzanarak tren girmişlerdi. Vagon. Tenhaydı vagon. Amcası asık yüzüyle dışarlara bakarak sigara içiyor, biri bitmeden öbürünü yakıyor ama Nuran'a bakmıyordu. Sanki Nuran dünyanın en nefret edileniydi... Ne olurdu? Keşke İhsan Abilerde kalsaydı. Hooş İhsan Abi'nin annesi...

Ne diye bu asık yüzlü amcasının ardına takmışlardı.

Kampana, trenin fişiltisi, lokomotifin düdüğü.

Hareket.

Artık bir daha hiç, ama hiç göremeyeceği bu memleket ve bu memlekette kalacak olan insanlardan uzaklaştırılıyordu. Gideceği yerde ne olacaktı? Amcasının ters mi ters karısı, kızı... Kızın kara, kuru bir şey olduğunu iştmişti annesinden mi, babasından mı?

Devrilircesine gerilere kayan telefon direklerine bakıyordu vagon penceresinden. Amcası da. Kravatsız, sırtı gibi bir adam. Açık yakalı kirli beyaz gömleği. Ne kadar da çok sigara içiyordu. Biri bitecekken ötekini yakıyor, yemek yemiyordu. Oysa karnı çok acıkmıştı Nuran'ın. Günlerdir pek bir şeyler yememişti zaten. Annesinin zamanında, yemeği babası pişirdikçe bol bol yerdi.

(...)

Dışarda yağmur yağıyordu. Tren sık sık düdüğü öttürerek bir yerlere gidiyordu. Uzaaak çok uzak bir yerlere. Amcasının İstanbul'da oturduğunu biliyordu. İstanbul neredeydi? Nasıldı? Amcasının kızı Ayten... İsterse kara, kuru, çirkin olsun. Birlikte ip atlarlar... belki de lâstik topu vardı Ayten'in... sonra, birlikte okula giderlerdi Ayten'le herhâlde...

(...)

Bir gece sonra tren büyük bir istasyona girmişti. Bu istasyon kadarını görmemişti. Yüksek çinko çatı, çatının altında beton meydan, kocaman kocaman yapılar. Bu yapılara telâşla girip çıkan gar memurları.

Amcası elinden çekerek indirmişti treni. Kocaman ayaklı, kocaman kocaman adımlı amcası, âdeta sürüklemişti.²⁰⁷

²⁰⁷ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.69–75.

Orhan Kemal'in "Kötü Yol" isimli eserinde, romanın başkahramanı Nuran'ın abisi İhsan da kardeşi Nuran'ı aramaya İstanbul'a trenle gitmiştir. İhsan'ın İstanbul'a gelişi, İstanbul'da kaldığı süre düşünüldüğünde bir göç olarak kabul edilebilir. Romanda İhsan'ın tren yolculuğundan sadece bir cümleyle, o da İstanbul'a geldiğini belirtmek üzere söz edilir.

"İhsan tamı tamına bir haftadır İstanbul'daydı. Annesinin vasiyetini yerine getirmek için hiç vakit geçirmeden atlamış trene, bu tamamıyla yabancı olduğu güzel, şirin kocaman şehrin yolunu tutmuştu.

Haydarpaşa'da trenden inerken cebinde birkaç yüz lirası vardı. Trende tanıştığı yol arkadaşı ile birlikte vapur bileti almak için gişeye giderlerken paralarını çaldırılmış, bunun farkına taa Sirkeci'deki otelde varmıştı."²⁰⁸

Celalettin Çetin'in "Göçük" isimli romanında İstanbul'a gidebilmek için bir kamyonunda şoför muavinliği yapan İbrahim'in, İstanbul aşkının karşısında artık daha fazla duramayacağını farkedene ustası Şehmuz tarafından bir otobüsle İstanbul'a gönderileceği söylenir. Bunun dışında İbrahim'in otobüs yolculuğundan romanda bahsedilmez. Ancak biz romanda İbrahim'in Haydarpaşa'da trenden indiğini görürüz. Aradaki İbrahim'in trene binışı, tren yolculuğu romanda işlenmemiştir.

"Mavi kamyon ötede kocaman bir karartı hâlinde duruyordu. Yaklaştılar mavi kamyonla. Kapının önünde durdu Şehmuz.

— "Kısmet olursa sabah erken yükliyecez malları"dedi.

— "Elâzığ'a de mi usta"dedi İbrahim.

— "He ya Elâzığ'a."

— "Oradan da Ankara'ya de mi?"

— "Eh, kısmet..."

Kısmet sözünü pek sevmeydi İbrahim... Durgunlaştı birden. Hemen fark etti bu yanını Şehmuz onun ve :

— "Gidecen oğlum hiç meraklanma Ankara'ya da, İstanbul'a da gidecen..."dedi ve kısa bir süre düşündükten sonra onun başını döndürecek sevinçli haberi verdi:

— "Hem zaten kararı verdim... Elâzığ'dan iş almasam bile, koyacağım seni bir otobüse İstanbul'a gönderecem... Madem bu kadar istersin git bakalım gör şu İstanbul'u. Hakkında hayırlı olur inşallah."

Gözleri parladı delikanlının, yüreği hışımla vurdu yeniden. Tıpkı işe başladığı gün gibi, yani Şehmuz'a ve de mavi kamyonla sokulduğu ilk gün gibi sevinçten ne yapacağını bilemedi. "Sağol ustacığım" dedi... Ellerini cebine koydu, çıkardı sonra önünde kavuşturdu... "Ben senin hakkını ödiyemem" dedi"²⁰⁹

²⁰⁸ A.e., s.195.

²⁰⁹ Çetin, a.g.e., s. 143.

3.2.2. Kamyon

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında Halo Dayı, oğlu İdiris'le birlikte İstanbul'a gitmek üzere, sırtlarında yatak yorganlarıyla yola çıkarlar, kasabaya yürüyerek inerler, oradan yarısı kamyon yarısı otobüs bir araçla şehre hareket ederler.

— "Biz şehre gedeciye oğul, nerden ki? diye sordu.

Demircinin çırağı dışarıya çıktı.

— Şordan sola dönün, accık ilerde mekineler kalkar, dedi.

Kasabanın garajı yoktu. Zaten topu topu dört tane arabası vardı. Bu arabaların tümü de Hacı Şevket dedikleri birinindi. Yarısı kamyon, yarısı otobüstü bu araçların. Otobüs gibi olan kısmına, kasabanın hatırlıları, mal müdürü, tapucu, tüccar Şevki, öğretmen Cemil binerlerdi. (...)

Halo Dayı, ardında İdiris, kalkmak üzere olan aracın yanına geldiler. Halo Dayı:

— Şehere mi bu mekine? diye sordu.

— Heye, dedi muavin.

— Gaç gurusu ki?

— Yirmi bangnot!

— Aboov...

— Bahalı mı dede?

— İkimiz yirmi bangnot versek oğul?

Güldü sürücü yardımcısı:

— Yörüün, dedi, yayan gedin, o yirmi bangnot da yanınıza galır...

Halo Dayı, oğlana döndü:

— Yörüyek mi oğul? diye sordu.

— Sen bilin buba!

Yardımcı ve oradakilerin hepsi güldüler. Yardımcı:

— Sen ne diyon dede? dedi. Burdan şehere bi buçuk günden önce varamazsınız...

Bunları söylerken, İdiris'in elindeki yorganlar aldı, teker teker fırlattı arabanın içine:

— Hadi, dedi, binin hemen gidiyoruz.

İdiris'e:

— Yardım et dedeye, çıksın üsdüne, dedi.

İdiris, arabanın tekerleğine bastı, yukarıya çıktı, babasına elini uzattı. Halo Dayı da, bir yekinişte biniverdi arabanın içine. Arabanın içinde, bir eşek, eşeğin yanında bir dana, iki de koyun vardı, yorganlarını diklemesine arabanın yanına dayadı. Çok hızlı gidiyordu araba. Daha doğrusu Halo Dayı'ya öyle geliyordu. Uçuyor sanıyordu kendini. Bir ara, başı döndü, midesi yukarıya çıkar gibi oldu, eliyle bastırdı karnını, gözlerini yumdu... Neden sonra, başındaki dönme geçti..."²¹⁰

Kasabadan bindikleri aracın muavini, Halo Dayı ve oğlu İdiris'i kamyonla yönlendirir. Benzin istasyonunda indirdiği Halo Dayı ve oğlu İdiris, Ankara üzerinden İstanbul'a gitmek üzere kamyon beklemeye başlarlar.

²¹⁰ İzgü, a.g.e., s.72-73.

“Otomobilin ardına bir kamyon yanaştı. Yağmurda, Silgeçleri hızlı hızlı çalışıyordu... Otomobil uzaklaştı kamyon yanaştı benzincinin yanına. Sürücüyle bir şey konuştular. Zaten Halo Dayı da, İdiris de dışarıya çıkmışlardı.

Benzinci eliyle işaret etti:

— Gelin!..

Yorganları sırtlarında koşuştular. Kamyonun sürücüsü:

—Bunlar mı? diye sordu.

Benzinci başını salladı. Sürücü,

—Dayı, dedi, Angara’ya gadar ikinizin elli lirasını alırım.

— Daha ne isdiyonuz, eyi işde, binin, dedi.

— Yalnız, dedi sürücü, şoför mahallinde bi gişiye yerimiz var, emmi buraya binsin, oğlu da arkaya, brandanın altına geçsin otursun...

Halo Dayı anlamadı, tekerleğe tırmanıyordu sürücü:

—Sen buraya dayı, dedi, yaşlısın üşütürsün sonra orda...

Halo Dayı, şöyle bir baktı oğluna... Babalık yüreği, içini bilir:

“Oğul sen tek başına korkman mı arkada getmeye?” diyordu sanki. Yağmur inadın artırmıştı hızını, gökten sicim gibi iniyor, kırbaç gibi vuruyordu insanın yüzüne. İdiris, arabanın tekerleğine basarak arka tarafa çıktı. Brandanın açık bir tarafından içine girdi. Sonra tekrar kapattı brandayı Kocaman kocaman çuvalların içinde bir şeyler vardı, bir tuhaftı kokuları. En arkada, yarım çuvallık boşluğun içine, sanki diklemesine mezara gömülmüş gibi girdi. İki yorganı da uzunlamasına uzattı çuvalların üzerine.

Halo Dayı şoför mahallinde iki kişinin arasına oturdu.”²¹¹

Halo Dayı, moladan sonra daha fazla dayanamayarak kamyonun kasasına oğlu İdiris’in yanına çıkar. Yağmurlu bir gece yolculuğu olması dolayısıyla hem Halo Dayı hem de oğlu İdiris için oldukça ürkütücü olan bir yolculuktan sonra kamyon Ankara’ya ulaşır. Şöfor, Halo Dayı ve oğlu İdiris’i bir kavşakta indirerek İstanbul’a nasıl gideceklerini tarif eder. İlk kez büyük bir kente gelen Halo Dayı ve oğlu için bu tarifi anlamak ve İstanbul’a giden kamyonlara binmek hiç de kolay olmaz. Nihayet el ettikleri bir kamyon durur, Halo Dayı ve oğlu İstanbul’a gitmek üzere bu kamyona binerler.

“Çok sonra, başka bir kamyon, ilerde fren yapıp durdu. Halo:

—Gop oğul, dedi... Ama, kendi oğlundan önce yetiştirdi kamyonu. Sürücüye:

—Oğul dedi, İsdanbıl’a mı?

—Evet, dedi sürücü.

—Bizi de götürün mü?

—Götürelim... Yalnız arkada deri yüklü kokudan durabilir misiniz bilmem...

—Yok oğul, yok, dedi Halo Dayı.

—Atlayın.

—Atla oğul İdiris.

İdiris atladı, yorganları babasının elinden aldı. Sonra Halo Dayı’nın elinden tutup çekti. Sürücü bağırdı:

—Tamam

“Tamam mı,” sözün kendilerine sorulduğunu bilmedikleri için yanıt

²¹¹ A.e., s.78–79.

vermediler. Araba yürüdü.

Hava, dünkü yağmurdan sonra açmıştı. Ama, sonbaharın soğuğu bu arkası açık kamyonunda daha belliydi. Sanki, tüm yazının yabanın soğuşunu önünden alıp arkasından salıveriyordu... Koku hiç rahatsız etmiyordu. Her zamanki bildikleri, hayvan derisinin kokusuydu bu. Onlar, bu kokuyla kaynaşmış gelmişlerdi bu zamana dek... Hatta Halo Dayı, ara derileri yoklamaya bile başladı eliyle... “İşte şu dana derisi, işte şu sığır derisi...” dedi.”²¹²

Halo Dayı, deri yüklü kamyon kasasında giderken aklına yol parası ile ilgili pazarlık yapmadığı gelir. Ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşayan ve geçimini oldukça zor sağlayan Anadolu insanı, parayı çok temkinli harcar. Kamyonun kasasında fazladan iki yolcunun olması, kamyon sürücüsü için hesapta olmayan ekstra bir getiri olduğundan onun da işine gelmektedir.

— Oğul, dedi İdiris’e biz bu herife bilat fiyatını sormadık...

— Ne bilatı buba?

— Bazarlık etmedik oğul... Şimdi ya İsdanbıl’a endirdiğinde şu kadar vereceksiniz derse?...

İçi hiç rahat etmedi... Öyle şeyler düşündü ki, sürücü yorganı bile almak istedi ellerinden. Ama Halo Dayı direndi, yorganı vermemek için. Çekti aldı sürücünün elinden...

“Lan hemşehrim, o bizim evimiz, damımız be!... Bir benzin istasyonunda durdukları zaman, atladı indi aşağıya. Sürücüye:

— Oğul, dedi, sen demedin bize, sizden İsdanbıl’a kadar şu kadar alırım, diye?...

Sürücü, hiç umursamaz konuştu:

— Atnan deve değil ya dede, dedi, alırsız bi şeyler.

— Yok oğul, bilek hele ne alacağımı?

— Korkma dede, korkma. Hedi, ikiniz yüz lira, iyi mi?

— İki elilik?

— Tamam, iki ellilik.

Geçti, geri bindi kamyonu Halo Dayı... Sürücü ardından:

— İlahi dede, dedi.”²¹³

Halo Dayı ve oğlu İdiris’in deri yüklü kamyon kasasında İstanbul’a gidişi, havanın soğuk olmasından dolayı çok zorlu olur. Neyse ki kasadaki deriler Halo Dayı ve oğlu İdiris’i, hem soğuktan hem de yağmurdan korumaya yarar.

“Kamyon, güneş batarken Bolu dağlarını tırmanmaya başladı. Ovadan, daha soğuktu burası. İlk kez İdiris yapıştı gurbet yorganının, ipine, sonra babası... Sırtlarını kamyonun arkasına vermişlerdi. Ayaklarını uzatacak bir de boşluk vardı. Yorganlarını dizlerine örttüler, sonra yandan kıvrıp, başlarına aldılar. Böylece Bolu dağlarının sonbahar soğuğu, hatta bir ara serpiştiren yağmur bile vız geldi onlara; başlarının üstüne birer deri çektiler, su, bu derinin üzerinden akıp gitti yollara...

²¹² A.e., s.91–92.

²¹³ A.e., s.92.

Baba oğul suskundular... Zaten hiç konuşmazdı ki İdiris. Ne konuşacaklardı hem, neleri verdi konuşulacak?”

Halo Dayı ve oğlu İdiris’in bu kamyon yolculuğunda başlarından geçen en önemli olay, İzmit’te verdikleri molada gerçekleşir. Tuvalet için kamyonundan uzaklaşırlar ve döndüklerinde yatak yorganlarını bıraktıkları kamyonu bulamazlar. Bu olay romanda şöyle anlatılır:

“Kamyonları koklamaya başladılar. Uyku sersemi yönlerini de şaşırmışlardı, Kamyonun, benzin istasyonunun, o yanında mı, yoksa bu yanında mı durduğunu bilmiyorlardı... Halo Dayı telaşlı telaşlı:

—Oğul, dedi, şu yanda da mekinler var, bir de onlara bakak!...

(...)

Son kamyona dek kokladı, sonra döndü kül benzi, çökmüş gözleriyle:

—İşde şincik boku yedik oğul, dedi.

—Getdi mi den buba?

—Bilmem ki oğul...Keşki yorganları alsaydık... Gel hele, şurda da var iki makine...

Otobüslerin arasına sıkışmış iki kamyonun yanına koştular. Halo Dayı birinci kamyonu kokladı, sevinçle bağırdı:

—Bu oğul, bu!...

—Bildim buba, depesinde teker var...

Oysa, hemen hemen her kamyonun tepesinde yedek tekerlek vardı... Halo Dayı, çevirdi yüzünü mutlu mutlu baktı insanlara. Seviniyordu, kamyonunu, yorganını bulduğu için... O anda Halo Dayı’nın başına sanki devlet kuşu konmuş gibi, eli arkasında, başı kamyonuna dayalı, bakıyordu yöresine. İdiris ne olur ne olmaz diye çoktan çıkmış binmişti bile kamyona. Babasına da:

—Bin buba, bin!... diyordu.

Biraz sonra kamyonun sürücüsü ve yanındakiler geldiler. Sürücü, arkaya dolanarak:

—Tamam mısınız? diye bağırды Halo Dayı yanıtladı:

— Burdayık oğul, burda!...”²¹⁴

Halo Dayı ve oğlu İdiris, memleketlerinden Ankara’ya, oradan da İstanbul’a kamyonla yolculuk yaparak nihayetinde İstanbul’a gelmeyi başarmışlardır. Ancak burada Halo Dayı ve oğlu İdiris’in gerek erkek olmaları gerekse köyde zor şartlar altında yaşadıkları için ağır şartlara dayanıklı olmaları dolayısıyla böyle bir kamyon yolculuğunu yapabildiklerini belirtmek gerekir.

Levent Engin’in “Suçlu” isimli romanının başkahramanı çocuk yaştaki Murat, annesinin fahişelik yaptığını öğrenmesi üzerine kamyonla İstanbul’a kaçmıştır. Aslında evden kaçan küçük bir çocuğun tek başına yaptığı kamyon yolculuğu, romanda işlenen diğer konulara bakıldığında romanın temasını besleyecek

²¹⁴ A.e., s.96-98.

önemli konulardan biri olabilecekken, bu yolculuk üstünde durulmamış sadece iki cümleyle geçirilmiştir.

“Kaçmalıydı, kaçmalıydı. Kendi düşündüğü cemiyeti bulmalı, orada yaşamalıydı.

Bir sabah akşamdan hazırladığı bohçasını koltuğunun altına sıkıştırıp kız kardeşi mektebe gittikten sonra yola çıktı. Biriktirdiği birkaç lirası vardı cebinde. Ancak bu parayı sadece, yiyecek parası olarak kullanması gerekiyordu.

Yola çıkıp beklemeye başladı, İstanbul’a giden kamyonlardan birisi elbet alırdı onu. Nitekim dilediği de oldu.

Şoförle şundan bundan konuşarak İstanbul’u tuttular...”²¹⁵

Şahap Sıtkı’nın “Horoz Değirmeni” isimli romanında Kayseri’de kocasının hastalığı sebebiyle açlık fakirlik çeken Nevhiz, onun aklını çelen Şaban isimli gençle birlikte, kamyonla önce Adana’ya birkaç gün sonra da İstanbul’a kaçarlar. Romanda, Nevhiz ve Şaban’ın kamyonla yaptıkları Adana yolculuğu üstünde uzunca durulmasına rağmen, Adana’dan İstanbul’a gidiş yolculukları işlenmediğinden biz bu yolculuğu nasıl ve hangi vasıta ile yaptıklarına dair bir bilgiye ulaşamıyoruz.

“O gece, dağlar taşlar, uykuya varmadan henüz, kamyonlar, otobüsler kalkıyordu Adana’ya.

Havaleli yüklerine bakıp küfrediyorlardı uykusuz şoförler, iki kapılı handa bir didinmedir gidiyor, kimi lâstik şişiriyor, kimi yağdı, benzindi, eksik tamamlıyor, ayaklarıyla kocaman lâstiklere vuruyorlardı. Çığırkan şoför yamaklarının başlarının üstünde kalın halatlar vınıyor, ayaküstü çaylarını içen tez canlı yolcular, sabırsız, yarı şaşkın yol düşünüyorlardı göz dolusu.

— Gel, dedi Şaban, bizimki hazır.

Bir saçığın altına büzülmüş iki büküm oturan Nevhiz, ayağa kalktı. Sol elindeki bohçasını sıkı sıkı tutup Şaban’ın gösterdiği kamyonu yürüdü. Nevhiz, bu kamyonun neresine oturulur gibilerde Şaban’ın yüzüne baktı. Şoförün yanı, kamyonu doldurulan koyunları Adana’ya satmaya götüren iki şişman adama ayrılmıştı. Şaban:

— Kusura bakma gardaşlık, dedi, paramız az. Gece gideceğiz şunun şurasında. Kimse görmez. Oraya varınca kenar mahallede ineriz. Hem yazın açıkta yolculuk keyifli olur.

Nevhiz, önüne bakıyordu. Şoför, başını çıkarıp:

— Haydi, dedi, atlayın!

Şaban, belinden tuttuğu gibi kamyonu, koyunların önüne attı Nevhiz’i. Kendi de atladı. Koyunlar ürktüler. Motor çalıştı. Kamyon, kaykıla kaykıla handan çıktı. Adana yoluna koyuldular.

Nevhiz, bohçasını altına aldı. İki büküm oturmaktan ayakları uyuşmuştu. Burada da oturacak yer yoktu. Şaban da karşısına çöktü. Ağır kabaralı kunduralarını çıkarıp yanına koydu. Koyunlar birbirine sokulmuşlardı.”²¹⁶

²¹⁵ Engin, a.g.e., s.75.

²¹⁶ Şahap Sıtkı, a.g.e., s.17.

3.2.3. Otobüs

Aysel Özakin’ın “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, adı belirtilmeyen bir taşra kasabasından İstanbul’a otobüsle gitmiştir. Romanda Armağan’ın otobüsle İstanbul’a geldiğini, geçmişi hatırlayışı sırasında öğreniyoruz. Bunun dışında Armağan’ın otobüs yolculuğu romanda işlenmemiştir.

“Üç yıl önce otobüs İstanbul’un gürültülerine ve kalabalık caddelerine girince yanındaki İstanbullu orta yaşlı kadın ona şöyle demişti:

“Hiç tavsiye etmem. Yalnız genç bir bayan için çok zor şehirdir, insanın bir evi, arabası yoksa bence bu şehirde oturmamalı. Sizin yerinizde olsaydım, aileme yakın, sakın bir yerde oturmayı tercih ederdim. Türkiye’mizin her tarafı güzel. İstanbul artık eski İstanbul olmaktan, çıktı. Afedersiniz it kopuk dolu. İlerde beni hatırlarsınız. (...)

Armağan bunları söyleyen kadının yüzüne baktı. Elli yaşlarında bir kadındı. Yolculuk yüzündeki boyları soldurmuştu. Uzun tırnaklı parmakları arasında ince bir ağızlık tutuyordu, isteklerini çevresine kabul ettirmeye alışmış, hayal kırıklığına uğramamış bir kadın gibi görünüyordu. Yollarla, görünümle, yolcularla ilgileniyor, her an varlığını duyurmak istiyordu.

Armağan gözlerini hafifçe cama doğru çevirdi. Otobüsün kalkmasından birkaç dakika önce zayıf çekingen parmaklarıyla camı tıklatmıştı annesi. Bir şey tutuyordu parmaklarının arasında. Son anda onu kızına vermek istiyordu. Ayağa kalkıp camı açmıştı Armağan. Annesinin sürmedenliği bu. O anda bakışları yıllardır belki ilk olarak bir çizgide buluştu. Birbirlerine: “Anla beni” der gibiydiler. Armağan sürmedenliği eline alınca iri bir gözyaşı damlasının içindeki kızgınlığı erittiğini duydu.”²¹⁷

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı Gül, İzmir’den İstanbul’a otobüsle kaçmıştır. Gül için evden kaçmak üzere bindiği bu otobüs hayatının tüm akışını değiştiren bir vasıta olmuştur. Binddiği bu otobüsün bayan hostesi, İstanbul’da onu kötü yola düşürecektir. Kahramanın hayatında adeta bir dönüm noktası olan otobüsle İstanbul’a gitme fikri ve otobüs yolculuğu; otobüse binme anı, yolculuk esnasında ve molalarda yaşananlar, yolculuk bitimi ve otobüsten iniş, çok detaylı bir şekilde romanda işlenmiştir. Gül’ün otobüsle gitme düşüncesi romanda şöyle anlatılmıştır:

“Gül hortumla dayak yediği, hem mahalle arkadaşlarının önünde dayak yediği akşam kararını vermişti. Atlayıp bir otobüse doğru İstanbul’a gidecekti. Baba adliyenin yolunu tuttuktan hemen sonra doğruldu. Evde kendine ait ne varsa eski bir valizin içine yerleştirdi. Sonra kapı önünde oynayan kardeşlerini bir bir öptü ve 352.

²¹⁷ Özakin, a.g.e., s.23–24.

sokağa sessizce veda etti... İçi dolu doluydu, üstüne bir gariplik duygusu çökmüştü. Ama gene de kararlıydı. Cebinde yalnız 60 lirası vardı. Annesinden beş beş, on on alarak biriktirdiği 60 lirası. İstanbul'a giden otobüsler ise Basmahane'den kalkıyordu...²¹⁸

Gül'ün evden kaçma ve yakalanmama psikolojisiyle otobüse bindiği andaki heyecanı, bir an önce İzmir'den uzaklaşma isteği, zihnindeki İstanbul tasavvuru romanda şöyle işlenmiştir:

“Otobüsteki yeri pencere kenarıydı. Yüzünü Basmahane'nin tüm kalabalığından kaçırıyordu. Yolculuk gece devam edecekti ve sabah erken İstanbul'a varacaklardı. Ama İstanbul nasıl bir şehirdi? Kartpostallarda görmüştü İstanbul'u, yerli filmlerde görmüştü... Gidip gelenlerden dinlemişti bir de. Büyüktü, çok büyüktü İstanbul... İnsan bu büyüklükte ufalırdı, kaybolurdu.

Öff... Şu otobüs de kalkmadı bir türlü... Şoför yerinde yoktu daha... Hem çığırtkanların sesleri de dinmemişti...

Peki, ya dedikleri gibi ziyan olursa o büyük şehirde? Üstelik hangi adrese gidecekti doğru, kimi görecekti, kimin kapısını çalacaktı?...

Ah, şu motorun çalıştığını bir duysa... Bir dönse şu tekerlekler...

Az sonra kadın hostes bindi otobüse. Demek hareket saati gelmişti. Arka bölümler, ön bölümler dolmuştu. Yalnız tartışmalar oluyordu bu arada, yer kavgası yapanlar oluyordu. Şoför muavini yanındaki koltuğa yaşlı bir kadını getirdi. “Geç teyze, şurası yerin, geç otur” dedi.”²¹⁹

Otobüste tanıştığı ve hayatının bundan sonraki yönünü, yolunu çizen hostes kız; evden kaçan genç kız olayıyla belli ki çokça karşılaşmış, bundan dolayı Gül'ün evden kaçan bir kız olduğunu hemen anlamış, bu güzelliğiyle onu kendisine para kazandıracak bir sermaye yapabileceği fikriyle gözüne kestirmiş ve bu durum da romanda derinlemesine işlenmiştir.

“Gül'ün gözleri hostesi aradı otobüste. Çünkü onu görür görmez rahatlamıştı. Üstüne çöreklenen yalnızlık duygusu biraz olsun azalmıştı. Sanki bir yakınıydı Hostes, bir tanıdığı... Ya da İstanbul'da gidilecek bir adres, çalınacak bir kapıydı.

Ohh. Çalıştı motor. Gazete satanlar, sandviç satanlar, lahmacun satanlar, bir bir indiler otobüsten.

Ve alaca karanlıkta uzayıp giden asfalt yollar... Ve telgraf direkleri. Telgraf direklerinde fincanlar, fincanların hemen yanı başında insanın içini ürperten minik minik kuşlar...

Yanındaki yaşlı kadın yolculukta bilinen lafları etti ona. Kimini dinledi “evet efendim” dedi... Kimine kısa cevaplar verdi... Sonra bir fırsatım bulup:

— “İsterseniz şöyle buyurun teyze, pencere kenarı iyi gelir size” dedi. Yaşlı kadın memnun kalktı yerinden, “eksik olma” kızım dedi ona ve yer değiştirdiler. Aslında Gül'ün bu yer değiştirmeden amacı, gidilecek bir adres, kapısı çalınacak bir

²¹⁸ Çetin, a.g.e., s. 42.

²¹⁹ A.e., s. 43.

kimseydi... Yani hostesti yer deşiştirmenin amacı. Otobüsün içinde bir aşağı, bir yukarı gidip gelen Hostes... Böylece ona daha yakın olacaktı Gül, üstelik konuşacaktı onunla. Ayrıca sevmişti bu otobüs yolculuğunu... Koltukları, koltuk başlarındaki beyaz örtüleri sevmişti. Demek neler vardı dünyada, ne çok gelişmişti her şey... Kim bilir İstanbul nasıldı? İstanbul’da neler görecekti daha? Ve nasıl şaşıracak, nasıl ürperecekti İstanbul’da...

Bunları düşünürken hostes yanından geçti. Üstüne eğildi onun ve:

- “Nereye yolculuk?” dedi.
- “İstanbul’a.”
- “Yalnız mı gidiyorsunuz?”
- “Evet yalnız.”
- “Oralı mısınız?”
- “Hayır İzmirli.
- “Demek gezmeye?”
- “Eh, öyle diyelim...”
- “İçecek bir şey ister misiniz?”
- “Teşekkür ederim, istemem.”²²⁰

Gül’ün ilk kez çıktığı bu otobüs yolculuğunda otobüsle ilgili tüm ayrıntılar gözüne çarpmakta, bakış ve davranışlarıyla içinde bulunduğı durumu belli etmektedir. Bu konularda tecrübeli olan hostes kız yavaş yavaş onunla yakınlaşmaya çalışmaktadır.

“Hostes sıcak bir gülüşle baktı ona, sonra başka bir yolcunun seslenmesi üzerine ayrıldı.

Demek içecek bir şey de veriliyor otobüste? Hem pikabı, radyosu da vardı otobüsün... Ve radyoda “beraber şarkılar” söyleniyordu. Yaşlı kadın hemen yanı başında uyuyordu.

Gül oturduğı yerden şoförün ensesini ve yüzünün yarısını görüyordu. şoför kara kuru biriydi, sigara üstüne sigara yakıyordu. (...)

Yola çıkalı iki saat olmuştu ki, otobüs hızım kesti birden, büyük bir benzin istasyonuna girdi. İstasyondaki lokantada akşam yemeğı yenilecekti. Yolcuların çoğı indi otobüsten, bir kaç kadın, iki yaşlı erkek, bir de Gül kaldı. Yolcuların hemen arkasından inmek üzere hazırlanan hostes kapı aralığında durdu, Gül’e baktı... Onun sessiz ve hüznü hâli dikkatini çekmişti. Gene güldü ona, sonra seslendi:

— “Siz inmeyecek misiniz? Biraz hava alırsınız gelin, iyi gelir.”

Gül istekli olduğından değıl, sadece uymak için indi otobüsten. Birlikte yürüdüler lokantaya kadar, sonra dip masalardan birinde oturdular.”²²¹

Otobüs yolculuğı sırasında Gül’ün durumunun hisseden hostes kız yolda ona dost canlısı biri, bir abla gibi davranmış ve onun güvenliğini kazanmıştır.

“Konuşmuyordu Gül. Başı gene önünde, bakışları damalı örtüdeydi. Yalnız ne kadar sussa, bir şey söylemese, üstünde bir keder bulutunun dolandığı belliydi.

Hostes kız onun bu yanını daha başlangıçta sezmişti. Bu yüzden onu konuşturmaya çalışıyordu. Elini uzattı bir ara, Gül’ün ince uzun parmaklarını avuçları içine aldı... Dostça sıktı bu parmakları, sonra:

²²⁰ A.e., s. 43–44.

²²¹ A.e., s. 44–45.

— “Bir şey yer misin?” ddi.
— “Aç değilim... Teşekkür ederim.”
(...)
— “Sakladığın bir şey var.”
— “Hem beni yabancı tutma, ben de bir ablan sayılırım senin.”
— “Sağolun teşekkür ederim.”
— “Kimsen yok mu?”
— “Vaar”
— “Nerdeler, İzmir’de mi?”
— “Evet”
— “Peki niçin gidiyorsun İstanbul’a, kime gidi yorsun?”
— “Hiç kimseye.”

Sustu Gül, başım önüne eğdi ve sessizce ağlamaya başladı.

(...)

— “Hadi ye, bir şeyler ye... Hem gideceğiz az sonra” dedi. Sonra ekledi:

— “Anlıyorum bir derdin var, dertsiz kim var zaten şu dünyada.” Gül’ün üstünde o çok sevdiği çilek pembesi bluzu vardı ve bluzu örten hardal sarısı eski bir turvakar... Hostes kızın zoruyla olacak önündeki yemekten bir kaç lokma aldı... Bir süre hiç konuşmadılar. Sonra otobüse binmek için hazırlanan telâşlı kalabalığın arasına katıldılar. Bu arada Hostes kız yanına sokuldu Gül’ün ve çabuk çabuk konuştu:

— “Arka tarafta boş yer var, ben orada oturuyorum... Oraya gel konuşuruz, canın sıkılmaz.”²²²

Gül, bu otobüs yolculuğunda hostes kıza bütün hayat hikâyesini anlatacak ve Gül’le ilgili planları olan hostese istediği bütün malzemeleri verecektir. Hayatında yaşayacağı birçok ilklerin başlangıcı, otobüste hostes kız sayesinde olmaktadır. Hostes kız yanılmamıştır; Gül tecrübesiz, kimsesiz, İstanbul’da kendi istediği kıvama getirebileceği güzel bir kızdır.

“Az sonra kapı kapandı, büyük homurtularla kalktı otobüs. İki yan yana oturuyorlardı. Üstelik Gül’ün parmakları arasında ilk kez sigara vardı. Beceriksiz tutuyordu bu sigarayı. Bazen ortasından, bazen uç kısmından tutuyor ve hangi parmağının arasına yakıştıracağını bilemiyordu. Bütün diren meşine, “ama hiç içmedim, içmem ki” demesine rağmen, hostes kır, zorlamıştı onu. “İyi gelir yak bir tane” demişti.

Hemen herkes susmuştu otobüste... Yemek sonrasının ağırlığı içinde uyuyorlardı. Sessizce konuşan ikisiydi yalnız. Gül, bir başından, bir sonundan alarak, tüm yaşamını anlatmaya çalışıyordu. Daha çok babasının öfkesini, hiç eksilmeyen dayak fasıllarını koyuyordu ortaya. Onu büyük bir ilgiyle dinleyen hostes kız da belki altıncı sigarasını yakmıştı.

Öykünün sonuna doğru:

— “Böylesi daha hayırlıymış demek ki...” dedi. Gül bir şey anlamadı:

— “Nasıl, yani benim kaçmış olmam mı?” dedi

— “Elbet kızım, Allah’tan o şoföre yahut neydi o ikincisi, ha trafik polisine vermemişler seni... Onlardan biriyle evlenseydin daha mı iyi olacaktı sanki?”

— “Ama şimdiki vaziyetim de oldukça karanlık...”

— “Hiç de böyle değil... Göreceksin daha iyi hayatın olacak. Cebin para görecektir hem. Dilediğin gibi yaşayacaksın sonra...”

²²² A.e., s. 46–47.

Gül bu konuşmalara bir anlam veremedi... Yalnız bir ara kendisini düğünlerde alkışlayanları, ya da falanca artiste, falanca dansöze benzetenleri anıdı. “Acaba” dedi içinden, “o yanlarımı fark etti de, onun için mi böyle konuşuyor?”²²³

Sonuçta İstanbul’a indiklerinde artık Gül’ün çok güvendiği bu hostes kız, yapayalnız, kimsesiz bir genç kız için sığınacak bir liman olacaktır.

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl, sevdiği kız Güllü’yle birlikte Elazığ’ın Adak Köyü’nden İstanbul’a otobüsle kaçmıştır. Romanda kaçarak Elazığ garajına gelen Celâl ve Güllü’nün otobüse binmeden önce o hâleti ruhiye ile bilet almaları ve otobüs beklemeleri şöyle anlatılmıştır:

“Konuşmadılar.

Güneş doğarken girdiler Elağız’ın içine. Tükenmişti Güllü. Sanki biri hamur yoğurur gibi yoğurmuştu vücudunu. Öyle ağır, sızı içindeydi her yanı. Bıraksa Celâl, yolun ortasına yatacağı boylu boyunca. Ama, korku vardı peşinde. Kamçıyordu Güllü’yü. Toparlandı. Celâl’in avucundaki elini sıktı. Celâl de sıktı Güllü’nün elini. Aradılar garajda İstanbul’a giden otobüsü. Buldular bir tane, iki saat sonra kalkacak. Bilet istediler. “En arka sıradan” dediler. Düşünmedi Celâl: “Olsun” dedi hemen. Bir an önce kaçmalıydı burdan. Aldı biletlerini, çekildiler kenara.”²²⁴

Celâl ve Güllü’nün otobüse bindikleri andan itibaren içinde bulundukları, bir daha dönmek üzere gurbete çıkma psikolojisi şöyle anlatılmıştır:

“—İstanbul yolcuları yerlerine!

Çağırıyor duyunca bindiler otobüse. En geri sırada yerlerini aldılar, oturdular. Doluydu otobüsün içi. Bir sayım yapıldı, kendilerini de saydılar. “Tamam” denildi, hareket etti otobüs.

“— Elveda Adak köyüm, elveda sevgili anam, elveda Elif ninem, elveda babam, elveda gardaşlarım... Elveda küçük bacım, elveda mor koyunum, möhür gözlüm, meleğim, elveda sarı kızım, kara kızım elveda...” Gözleri doldu elinde olmadan Güllü’nün. Celâl’e belli etmeden sildi gözyaşlarını. “Kurban olduğum İmam Hüseyin, pişmanlık vermeye.” diye geçirdi içinden. Celâl’e baktı. Bırakır mıydı acaba? Elinde bohçasını tutuyordu sıkıca. Kendisini de tutardı öyle, bırakmazdı.”²²⁵

Celâl ve Güllü, dönemin şartlarında Doğu Anadolu’dan İstanbul’a oldukça uzun bir otobüs yolculuğu yapmak zorunda kalmışlardır. Özellikle Celâl ve Güllü’nün, Celâl’in askerlik tecrübesi dışında, daha önce gurbete çıkmış olmamaları

²²³ A.e., s. 47–48.

²²⁴ Kaleli, a.g.e., s. 103.

²²⁵ A.e., s. 103.

bu yüzden çekingen davranmaları dolayısıyla bu uzun otobüs yolculuğu oldukça sıkıntılı geçmiştir.

“— Ayağını çek hele hemşehrim, dedi otobüsün muavini. Ayağını toparladı Celâl. Muavin, bir sandık sürdü Celâl’in ayakları önüne. Kasıldı kaldı Celâl olduğu yerde. İlk zamanlar aldırış etmedi, ama zaman geçtikçe ayakları uyuştı, ağrıdı. Uzatmak istedi ayaklarını, uzatamadı. Sandığı ayağının ucu ile yokladı, ağrıdı, oynamıyordu. Kaldırıp üstüne koymak istedi ayaklarını. Muavinle göz göze geldi. Vazgeçti. Bir huzursuzluk çöktü içine. Ağır bir uyku gelip oturdu gözlerine. Göz kapakları kapandı kendiliğinden. Zorla açtı gözlerini. Çok geçmedi yeniden kapandı gözleri. “Allah Allah!” dedi kendi kendine. Boynunu salladı sağa - sola. Olmadı, kaçmadı uykusu. Güneş de arka camdan vuruyor boynuna, yanıyordu. Bir tatlı uyku yayıldı bedenine, kendinden geçecekti nerdeyse. Döndü Güllü’ye, Güllü’nün de gözleri kapanmıştı. Yüzüne baktı Güllü’nün. Bu değin yakından ilk görüyordu Güllü’yü. Pürüzsüz, dolgun, pembe, taze bir yüz vardı Güllü’de. Bir tatlılık aktı içine, zevklendi. Uykusu kaçır gibi oldu. Otobüs hızla sarsıldı. Firen yaptı şoför hafiften. Öne doğru eğildi bütün yolcular. Celâl de, Güllü de eğildiler. Gözlerini açtı telaşla Güllü. “Bismillah” dedi. Celâl’i yanında görünce rahatladı. Sokuldu Celâl’e, yeniden kapadı gözlerini. Celâl de fazla dayanamadı, o da yumdu gözlerini.”²²⁶

Otobüs, Batı bölgelere yaklaştıkça Celâl ve Güllü, buraları kendi memleketleriyle kıyaslayınca hayret içinde kalırlar. Çünkü memleketlerinde yeşillik, ağaçlık çok azdır; bu kadar yeşili, ağacı ilk kez bir arada görmektedirler. Bir de İzmit’e geldiklerinde ilk defa gördükleri deniz, şaşkınlıklarını bir derece daha arttırarak gelecekleri ile ilgili hayaller kurmalarına sebep olur.

Yollar incelip, kıvrılıp, genişleyip gidiyordu sonsuzlara. Bolu dağlarına tırmanırken otobüs, doğanın cömertliği karşısında şaşırıp kaldı Güllü. Dağ - taş yem yeşil ağaçlarla donatılmıştı. Gökyüzü maviliğiyle yeryüzü yeşilliği bir arada büyüüyordu Güllü’yü. Buranın yaratıcısı başka idi sanki. “Bizim de dağlarımız var. Kel başlı, çıplak başlı dağlarımız.” dedi içinden. Zeynik tepesinde vardı yeşillik, ama böylesine tatlı, böylesine zengin, göz doyurucu, gönül açıcı değildi. Murat kenarında, Melek deresinde de vardı ağaçlar ya, buranın yanında hiçti onlar. Otobüs tepeyi aşarken, aşağıda halı gibi döşenmiş yeşilliğin koynuna atılmak istedi Güllü. Sanki Celâl bir şey görmüyormuş gibi, birden yapıştı Celâl’in koluna, öylesine candan sıkı ki, canı acıdı Celâl’in. Bir şey oldu sandı Celâl:

— Ne var? dedi.

— Şu yeşillige bak, dedi hayran hayran. Birlikte baktılar yeşillige iştahla. Kendileriyle birlikte gidiyordu yeşil örtü. Dereler, tepeler, ovalar geride kalıyor, biri bitince biri başlıyordu. Seyrine doyum olmuyordu doğanın.

İzmit’e gelince deniz mavis, gök mavis, yer yeşilliği birleşip daha da büyüledi Güllü’yü. Denize baksa yeşil manzarayı kaçırıyor, yeşillige baksa deniz manzarasını kaçırıyordu. Çamlıklar arasında villalar çekici oluyordu. İri iri binalar, fabrikalar bitmek bilmiyordu. Uzayıp giden denizde irili - ufaklı gemiler tatlı bir görünüm veriyordu. Bu gemiler hiç de Murat üzerinde çalışan gemiye benzemiyordu. Büyüktü, daha bir başka biçimdeydi bunlar. Bir denize, bir yeşillige baktı durmadan. Boynu ağrıdı sağa sola bakmaktan. Unuttu her şeyi. Köyünü, köyündeki sevdiklerini,

²²⁶ A.e., s.105- 106.

kaçışını, yakalanma tehlikesini, hatta yanında beraber olduğu Celâl'ini bile unuttu. Yol yorgunluğunu, uykusuzluğunu da... Yeni doğmuş gibi oldu. “Yaşanacak yer buralarmış.” diye geçirdi içinden. Hafifledi, neşelendi, umutlandı: Hemen konakladı karşı yeşil çamlık içine. Bir ev yaptı gönlünce. Çocukları oldu Celâl'den. Sevd, okşadı onları. Büyüttü, okula saldı ilkin. İkincisinin saçlarını taradı tel tel. Bir de mor koyunu, sarı kızı oldu. Onlara baktı her sabah, her akşam. Sağdı, süt aldı. İçti, içirdi çocuklarına. Öylesine mutlu oldu ki... Sokuldu Celâl'e doğru.

— İşte İstanbul! dedi, yolculardan biri.²²⁷

Sevinç Çokum'un “Zor” isimli romanında Kerim de İstanbul'da oturan Hatice Hala'sının yanına bir meslek sahibi olabilmek için otobüsle gider. Romanda bu otobüs yolculuğu şöyle anlatılır:

“Otobüsün kalkmasına yakın, babası iyice sessizleşmişti. Kerim, otobüsün penceresinden baktığında, o ufak tefek adamın telâşlı bir kalabalık arasında, başını hafifçe omuzuna doğru eğmiş, dalgın duruşunu görüyordu. Kasketi, gözlerini gölgelemişti. Güçlü ve katı yanları kaybolmuştu. Hele elini sallarken, bir arkadaşını kaybetmiş gibi oluyordu Kerim. Sarsıla sallana yola koyulan otobüste ardına dönüp baktığı zaman babasını göremedi. Bir kalabalığın dağılışını gördü, o kadar. O bildik, tanıdık evler, dükkânlar, okul hızla kayboluyor. Şimdi birileri babasının çevresini sarar. “Gönderdin mi?” diye sorarlar. Otobüsün ön camına asılı nazar boncukları, yapma çiçekler ve bir Besmele-i Şerif, muavinin açtığı radyodan yükselen türkü, bu gidişin bir rüya olmadığını açıkladı. Yaşlı bir adam oturuyordu yanında. Gözleri babasının gözleri... Ayaklarının dibindeki torbadan ekşi yoğurt kokusu geliyor.”²²⁸

Tarık Dursun K.'nın “Kopuk Takımı” isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan ve arkadaşı Amerikalı İzmir'den İstanbul'a otobüsle göç etmiştir. Amerikalı, daha önce birkaç kez İstanbul'a gidip gelmiş ancak bir şekilde oralarda barınamamış ve her defasında İzmir'e dönmüştür. Sinço'nun İstanbul'a gitme fikrini duyduğu zaman, yakın dostuyla birlikte gitme isteğinde ısrar eder ve Sinço'ya bunu kabul ettirir. Amerikalı, İstanbul'a kaliteli otobüsler olduğunu söyleyince; Sinço, hemen o akşam Amerikalıdan otobüs biletlerini almasını ister. Sonuçta akşam otobüsüne biletler alınır. Otobüs saatini bekleme ve otobüs için şehre gitme, romanda uzun uzun anlatılır. Otobüsün yolda mola vereceğini, kaçta İstanbul'a ineceğini Amerikalı söylese de, asıl otobüs yolculuğu kısmı romanda işlenmez. Sadece otobüsün Üsküdar'a vardığını Amerikalı haber verir.

“Ömer marşa bastı, araba gır gır etti, yürüdü. Sonra homurdanarak ileri atıldı.

²²⁷ A.e., s. 106–107.

²²⁸ Çokum, a.g.e., s.19–20.

Arka camdan geridekilere küçülüp kaybolana kadar baktım. Otobüs durağını geçtik, bağlar arasından inen yokuştan aşağı kendimizi bıraktık.

Amerikalı bütün gece hiç uyumamış. Öyle dedi. Beni uyandırdığında saat sabahın beş buçuğuydu. Gün ağır ağır ışıyordu. Uyku sersemliğinden hâlâ otobüste gidiyoruz sandım, şaşırdım.

—Nereye geldik?

—Tamam, İstanbul! Üsküdar’dayız... dedi.”²²⁹

Tarık Dursun K.’nin “Rızabey Ailevi” isimli romanında fabrikada çalışan ve zam için diğer işçileri kıskırttığı söylenen Tahsin, başı belâya girmesin diye Şakir Usta’nın da isteği üzerine İzmir’den İstanbul’a gitmek zorunda kalır. Gerçi bunun tam bir göç olduğu konusunda romanda bir ipucu yoktur. Ancak bir göç olmadığı ile ilgili de bir şey söyleyemeyiz. Çünkü romanda Tahsin’in bir daha geri döndüğünü göremeyiz. Romanda sadece İstanbul’a otobüsle gideceğine dair bir cümle geçmektedir.²³⁰

3.2.4. Gemi-Vapur

1950 Sonrası Türk romanında tespitlerimize göre, özellikle Karadeniz kıyılarından göç edenler taka veya gemiyle İstanbul’a gelmişlerdir. Yaşar Kemal’in “Deniz Küstü” isimli romanında çocuk yaştaki Zeynel, bütün ailesi öldürülünce gemiyle İstanbul’a kaçmıştır. Zeynel’in ailesinin katledilmesi üzerine Rize’den Trabzon’a, oradan da İstanbul’a gelişi romanda çok geniş bir şekilde işlenmiştir. Bu yolculuk romanda şöyle anlatılır:

“Zeynel her şeyden, kuştan, karıncadan, en küçük bir çıtırtıdan korkuyordu. Bir dal sallansa, bir yaprak kıpırdasa ürküyor başını alıp gidiyordu. Bir gün onu ta Trabzon önünde bir teknenin ambarında, su içinde köşeye büzülmüş, iki kaburganın arasına yapışmış buldular gemiciler, sordular sual ettiler, ne olduğunu, kim olduğunu öğrenmek istediler, onun ağzından bir tek sözcük alamadılar. Trabzon’da onu kıyıya çıkarmak istediler, geminin direğine yapıştı da o kadar tayfa onu oradan ölümüne koparamadılar, vazgeçtiler. Sonunda yanına bir kocaman somunla bir kocaman kase çorba koydular. Tekne Trabzon’dan demir alıp açılıncaya kadar Zeynel ne direği bıraktı, ne de tüten nane kokulu tarhana çorbasına bir kere olsun dönüp baktı. Sonunda Kaptan:

“Al kaşığı da zıkkımlan.” dedi. “Bak limandan ne kadar uzaktayız, senin için de bir daha oraya dönecek değilim.”

Bir yabancı hayvan önsezisiyle Zeynel kaptandan kötülük gelmeyeceğini anladı, usulca çorbaya yanaşıp yavaş yavaş, terbiyeli, ağzını şapırdatmadan, yalnız arada bir

²²⁹ K., a.g.e., s.118-119.

²³⁰ Tarık Dursun K., **Rızabey Ailevi**, Varlık Yayınları, İstanbul,1957.

içine kapanmış yabanıl hayvan korkusuyla yöresine bir göz atarak çabuk çabuk çorbayı içti. Böylece İstanbul'a gelinceye kadar çocuk her limanda direğe sarılarak, dokunurlarsa, inanılmaz bir umutsuzlukta çılgınlık atarak İstanbul'a, Menekşe'ye geldi, köydeki, ya da kasabadaki eski komşuları Laz Refik'in evine sığındı.²³¹

Yaşar Kemal'in "Kuşlar da Gitti" isimli romanında Hayri Rize'den İstanbul'a taka ile kaçmak zorunda kalmıştır. Romanda bu yolculuktan sadece bir cümle ile bahsedilmiştir.

"Hayri Rize'den kaçtı, kaçmasın da ne yapsın, anasını elin aralığında, kimsiz kimsesiz, parasız pulsuz, evsiz barksız koydu da kaçtı. Bir gece karanlıkta, ağaçlara bıldırcın için ağ germişler, ellerinde atmacalar bıldırcın yağmurunu beklerken... Hayri, çokook bıldırcın yakalamış çokook bıldırcın yemiştir. Bıldırcın deniz, yağmur, yosun kokar... Islak ağaç da kokar. Kızartırsın, parmaklarından, yerken ağzının kıyılarından şıpır şıpır yağ damlar... Şıpır şıpır. Bıldırcın yağmurunu bekliyorlardı ki, Hayri bahçedeki öteki ağacın altına doğru, karanlığa arkadaşlarından ayrılp gitti, niçin gitti, şimdi burasını hiç anımsamıyor, birisi mi çağırdı, bir ses mi duydu, bilmiyor. Ağacın altına varır varmaz iki güçlü elin ağzını kapadığını, soluk aldırmadığını, iki elin de gırtlığına yapıştığını, sonra bayıldığını, hiç bir şeyi anımsayamadığını, ancak gözlerini öteki komşuları Temel Reis'in evinde açtığını biliyor. Sonradan öğrendiğine göre, babasının vurduğu komşularının kardeşleriymiş boynunu sıkanlar. Ondan sonra onlar Hayri'yi gölge gibi izlemeye başlamışlar. Bir gün, belki bir sabaha karşı, Hayri burasını hiç söylemiyor, izini şaşırtıp onların ellerinden kurtulmuş, binmiş bir takaya gelmiş İstanbul'a. Hayri o zaman bu zamandır İstanbul'dadır, işte."²³²

Orhan Kemal'in "Yalancı Dünya" isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman, adı belirtilmeyen bir Anadolu kasabasından sevgilisi Reji asistanı Bülent Nejat Coş ile birlikte artist olmak için İstanbul'a gelmiştir. Romanda İstanbul'a hangi vasıtayla geldiği belirtilmemişse de hem Nejat Coş'un daha önce İstanbul'dan kasabaya gelip giderken vapuru kullanması, hem de Neriman'ın daha ilk anda İstanbul'da uçuruma yuvarlandığını düşündüğünde söylediği şu söz onun vapurla geldiğini göstermektedir.

"Koskoca İstanbul şehrinin baş döndürücü kalabalığı içinde yapayalnız ve beş parasızdı. Evet, beş parasız! Birkaç kuruşu olsa bile akşam Bülent'le birlikte otele vermiş, üç beş liradan başka parası kalmamıştı. Demek bu hiç tanımadığı şehirde bu üç beş kuruş, bir de herkesin imrendiği güzelliğiyle şansını deneyecek, bir yıldız gibi parlayacak, paralar kazanacak, apartmanlarda oturacak, arabalarda gezip dolaşacaktı?

Boğulacak gibi bir sıkıntıyla karyoladan kalktı.

Ne yapacaktı? Nereye gidecek? Parası yoktu ki vapura tekrardan atlayıp geldiği yere dönsün. Hiç olmazsa imam efendilere gitsin, "Hanım Sultan'a" her şeyi açık açık anlatsın, ağlasın, gerekirse Ispartalıya yalvarıp kendini kabullendirsın.

²³¹ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s.82–83.

²³² Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s. 71–72.

Apartmanlar, arabalar, elbiseler, filim yıldızlığı... O kadar uzaklardaydı ki şimdi. Bütün bunlara kabil değil ulaşamayacaktı.”²³³

Necati Cumalı'nın “Yağmurlar ve Topraklar” isimli eserinde, romanın başkahramanı Ege'nin küçük bir kasabası Urla'da avukatlık yapan Nihat, İzmir'de öğretmen sevgilisi Perihan'la nikâh kıyar kıymaz, ideali olan yazarlığı yapabilmek ve yepyeni bir hayata adım atmak için vapurla İstanbul'a giderler. Romanda Perihan ve Nihat'ın vapura binme anı, yolculuk süreci ve inişleri şöyle anlatılmıştır:

“Nikâha gelenler o gün kalkan vapurla İstanbul'a uğurladılar yeni evlileri. Perihan, beyaz gelinliği ile bindi vapura. Tuğrul “Bu vapur, bu kadar güzel bir gelin götürmemiştir.” diyordu onları uğurlarken.

(...)

Vapur Urla açıklarından geçerken, kamaradan çıktı Nihat. Küpeştenin önünde artık yalnız konuk olarak geldikçe görebileceği, kasabanın yeşilliklerle örtülü yumuşak çizgili tepelerine daldı. Gözleri yaşarmak üzereydi.

Perihan, kendisini çok açan tarçın rengi yeni tayyörüsü gelip yanı başında durdu:

— Üzgün müsün?

Gözleri dolu dolu gülümsemeye çalıştı:

— Afedersin...

— Haklısın, üzülmemek elinde değil...

— Biliyor musun, bütün o derdini anlatmasını bilmeyen âdeta dilsiz gibi insanları kime bıraktım diye düşünüyorum?..

Perihan:

— Haklısın, diye yineledi. Ama sen gene de ödemiş sayılırsın onlara olan borcunu. Hiç değilse beş yıl onların hizmetinde çalıştın. Hani parasız yatılı okuyanların hizmet borçlarını yerine getirmeleri gibi...

— Yeter mi?

Perihan az düşündü:

Bundan sonra da ödeyebilirsin o borcu...

— Nasıl?

— Yazarak. Onların nasıl güçlükler içinde yaşadıklarını yazılarında yansıtarak...

Nihat, Perihan'ın küpeştenin üstünde duran elini avucu alımda sıktı: “Yazacağım çok şey var...” diye mırıldandı.

Ertesi sabah, vapur Tophane rıhtımına yanaşırken, Leman Hanım, yanında Muzaffer'le aşağıdan el sallıyor, kucaklayıp öpmek için sabırsızlanıyordu kızı ile damadını.”²³⁴

3.2.5. Diğer

Demirtaş Ceyhun, “Yağmur Sıcağı” isimli romanında Güher'in erkek arkadaşı Zekeriya dolayısıyla tanıdığımız Arabacı Osman, Adana'dan İstanbul'a at

²³³ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 306.

²³⁴ Cumalı, **a.g.e.**, s. 459-460.

arabası ile göç etmiştir. Tabii bu yolculuk tren, kamyon, otobüs, vapur yolculukları gibi kısa değil, aylarca süren bir yolculuk olmuştur. Romanda at arabası ile yapılan ve Osman'ın çocuğunun da öldüğü bu zorlu yolculuk şöyle anlatılmıştır.

“Bir gece dönüp dururken şiltesinin üzerinde, öfkeyle verivermişti kararını ve devlisi gün nesi var nesi yok yüklemişti arabaya, sabah, tan yeri ağarmadan da. “Bre avraaat, demişti, aman kuşluğa kalmayalım. Yürü!” Sürmüştü. Yaz başıydı. Günler hazirana girmemişti daha. O gün Yenice’de konaklamıştı. Tarsus’u bulmuştu ertesi gün. Sonra Toroslar’a doğru dönmüştü, nereye gittiğini düşünmeksizin. Kavaklıhan’da mola vermişti bir gece. Mezeroluğa vardıklarında, bir bildik yere kavuşmanın güveniyle, Adana’dan artık iyice uzaklaştığına inanmıştı. Tekir’den aşağı inerken, köyüne dönüp dönmekte bocalamamış. İçi ikirciklenmemiş de değildi hani. Karısına çoluğuna çocuğuna belli etmemişti ya, Pozantı’ya doğru sürerken atı, gözleri doluvermişti birden, içi bir hoş olmuştu. Yokuş olmuş, bazan atı başından çekmişti, bazan arabayı ardından itmişti. İnişlerde, tekerleklerle asılmıştı araba ata, fazla yük olmasın diye. Halil daha on on iki yaşlarında, sıtmalı. Karısıysa, galiba Şefik’e yüklü. Bir iki aylık. Arabadan indirmezdi onları, iyi ansıyor. Ve Ulukışla’yı unutamaz. Günler boyu süren bu sıkıntıya, bu yoksulluğa dayanamamıştı fakara Halilcik. Ulukışla’ya doğruydı, ateşi iyice yükselmişti. Çullara, keçelere sarmışlardı bir iyice. Ama çocuğun bana mısın dediği yok. Zangır zangır titrer. Ulukışla’ya vardıklarının ikinci günü müydü ne. Halilcik son nefesini verdi. Orada gömdüler. Ve tam bir gün bir gece, öyle cansız gibi, yığılmış kalmıştı arabanın tekerinin dibine. Nedense daha önce ölen üç kızı bu denli yakmaz da yüreğini, Halilcik aklına düştü mü birden bunalıverir. Bir suç işlemiş gibi bir günah işlemiş gibi... Ve gariptir, her sıkıntıya düşüşünde hemen Halilciği gelir aklına. Yüreği kabarıverir, dalar gider bir an. Hâlâ yanar...

Ulukışla’dan ayrılışları bir çeşit kaçmaydı sanki, bilincinde... Gediği aşmış, hırsıyla dalmışlardı bozkıra. Kimi köyde ekin biçerekten, kimi köyde harman dövüp, harman savurarak, saman taşıyarak, erzak karşılığında, ağaç diplerine alaçık kura boza, aylar sonraydı İstanbul’a varmışlardı, İstanbul’u amaçlamadan. Sanki yol öyle varırmış gibi.”²³⁵

3.3. Göç Süreci ve Karşılaşılan Sıkıntılar

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında İflâhsızın Memet’i, Haydarpaşa’da trenden inerken görürüz. Romanda geriye gidişlerle Memet’in İstanbul’a gelmeye nasıl karar verdiğini öğrenmiş oluruz. Ancak Memet’in göç sürecine, bu süreçte varsa çektiği sıkıntılara romanda değinilmemiştir. İflâhsızın Mehmed’in babası Yusuf’un göçe karar verişten Haydarpaşa’ya ininceye kadarki göç süreci ise romanda geniş bir şekilde anlatılmıştır. Daha önce “Göç Vasıtaları” başlığı altında bu tren yolculuğu macerasına değinildiğinden, tekrara düşmemek

²³⁵ Ceyhun, a.g.e., s. 116–117.

için burada geniş bir şekilde ele almayacağız. Oğlu Memet'in mektubu üzerine Yusuf'un, kızı Ümmü ve iki oğluyla birlikte İstanbul'a göçe karar verişleri ve trene binişleri romanda şöyle anlatılır:

“Geceydi. Yukarda ay yoktu. Kalabalık bulutlar dolaşıyordu havada. Tren, aydınlık pencereleriyle hırslı bir fişilti hâlindeydi. Bu tren bundan önceki trenlerden ayrıydı. Bu trende İflâhsızın Memet'in babasıyla bacısı Ümmü, iki kardeşi Hasan'la Ali vardı. Dün gece köylerinden yakındaki küçük istasyona hırsız gibi inmişler, pek pek birkaç dakika duran trene binmişler, oğullarının yolunu tutmuşlardı. “Baba” diyordu oğul mektubunda, “Kurban buba. Bacımı, kardaşlarımı al, kuşun kanadıyla gel. Burada iş tevatür olduktan başka, dırnaksız Gafur ağamın da yerine geçtim. Şimdi ben Üsüyün ağamın sebze halındaki dükkânındayım, ağamın işlerine bakıyorum. Kâtip de ben, hambal da, ameliye de. Bi bakıyorum ki, dime gitsin. Üsüyün ağam da, avradı da beni tevatür seviyorlar. Bubam bubam, durmayın gelin. Orda durmayan heç bi şey ütemezsiniz. Burası Çukurova'ya benzemez. Burası İstanbul, dilnen tarifi gayri mümkünsüz...”²³⁶

İflâhsızın Yusuf'un daha önce Çukurova'ya çokça giden ve gurbet tecrübesi olan biri olarak kendine güveni, kızı Ümmü ve iki erkek çocuğuyla çıktıkları bu yolculukta dolandırılmasına sebep olmuştur. Romanda ismi verilmeyen “Kurt” diye anlatılan üçkâğıtçı dolandırıcı, İflâhsızın Yusuf'a önce bir olta atar ve onun kazanmasını sağlayarak gururunu okşayacak şekilde konuşur. Bu zokayı yutan İflâhsızın Yusuf, kendisinin gerçekten bu konuda iyi olduğunu düşünür. Kurt; ona çok iyi olduğunu, trendeki diğer Anadolu'dan gelen saf gurbetçileri söğüşleyebileceklerini, kendisiyle ortak olabileceğini, kazandıkları paraları sonra bölüşebileceklerini söyler. İflâhsızın Yusuf, bu teklifi kabul eder. Kurt, İflâhsızın Yusuf'a ve çocuklarına bozukluk para verir, böylece planını devreye sokar:

“Kurda benzeyen adam:
— Dur, dedi. Al şu paraları. Kaybedin zarar yok, maksat enayi iştahlandırmak. Sonra hesaplaşırız.
Pantolon ceplerinden çıkardığı kırış kırış, iki buçukluk, beşlikleri Yusuf'la Ümmü'ye verdi:
— Korkmayın, basın. (Yusuf'a) Sen sahiden bilmeye kalkma!
Yusuf memnun, güldü:
— Yok canım, korkma!
— Neden dersen, kısa günün kısa kârı. Ne vurursak yarısı senin, yarısı benim.
Tamam mı?
— Tamam.
— İstanbul'a yaklaşıyoruz, polis molis geliverirse, ben tüyerim. Sizi garda beklerim. Oldu mu?
— Oldu.

²³⁶ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.298.

— Haydi şimdi.

Makine gibi kaat atıp alan tekrar atan elleriyle çevrenin dikkatini çekmekte gecikmedi. Ümmü basıyor, kaybediyor, Yusuf basıyor kaybediyor, Hasan basıyor, küçük Ali basıyor kaybediyordu. İstanbul’a üçün beşin yoluna bakmak üzere gurbete düşmüş “Gurbet Kuşları”ndan çoğu daha şimdiden kendilerini üç kâğıdın sihrine kaptırmışlardı. Kaybedenleri gördükçe hayıflanıyor, kızıyorlardı. Onlar olsaydı onların yerinde, ah onlar olsaydı da bak. Nasıl kazanırlardı!

(...)

Çok geçmeden kurdun sihirli elleri saçtıklarını toplamaya başladı. Bilenler oluyorsa da, bilmeyen, kaybedenler daha da çok oluyordu. Kaybediş, kaybettikçe kaybı çıkarma isteği, isteklerin artışı, artan zararlar. Yusuf bile Kurdun verdiği paraları çoktan kaptırmıştı Kurda. Yusuf, Ümmü, Hasan, Ali...

Kurt bir ara Yusuf’a göz kırptı. Sanki: “Aldırma cebinden oyna nasıl olsa ortak değil miyiz?”

Yusuf, kurnaz Yusuf, şehir görmüş, külyutmaz Yusuf, kurdun işaretini anladı, anlayışı ile: “Temam!” demek istedi. Söz bir Allah bir. Ben cebimden oynayayım, Allah Kerim. Sonra hesaplaşırız!”

—Bul karayı, al parayı! Bugün var, yarın yok. Hooooop, hani? Kim basıyor? Sen mi? Duur, bak atıyorum, hoooooop!

Atılan kâğıtlar, basılan para, paralar. Paralar kurdun cebine oluk oluk akıyordu. İflâhsızın Yusuf memnun, “Ulen eferim” diye geçiriyordu. “Eferim ya, bana da eferim esasta. Ne didi? Sen oynama didi.

Korktu benden. Korkmasa ne diye ortaklık teklif etsin? Tabi korkar. Ben kaçın kurayıyım? Biz de Çukurova gördük, şehrinin fendine düşer miyim? Kim kül yutturtabilir bana?

(...)

Alınacaklar alınmıştı. Yusuf’un kulağına eğildi:

— Haydarpaşa’da buluşuruz! Orda bekle beni!

Elinde kâğıtlar... Tam bu sırada koridorun ötelerinde telaşlı bir ses:

— Polis geliyor, polis!

Kurt, İflâhsızın Yusuf’a göz kırışından sonra fırladı.”²³⁷

İflâhsızın Yusuf, olayın bir kumpas olduğunun ve dolandırıldığının hâlâ farkında olmadan, memnun bir şekilde, Haydarpaşa’da Kurt’un kendisine para vereceğini düşünmektedir. İflâhsızın Yusuf’un göç sırasında trende dolandırılması, ancak bunu bir türlü kabul etmemesi, İstanbul’a iner inmez oğluyla arasının açılmasına sebep olacaktır.

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı, yıllarca düşünüyordu iki öküzü alabilmek için para biriktirmek üzere İstanbul’a gitmeye karar vermesi anından başlayarak, İstanbul’a varıncaya kadarki süreçte birçok güçlüklerle karşılaşmıştır. Bir kere Halo Dayı’nın altmış yaşın üstünde bir ihtiyar olması, bu hâliyle gurbete gitmeye kalkması, köyünden itibaren bütün yol boyunca muhatap olduğu kimselerce hep tepkiyle karşılanmıştır. Daha önce bir

²³⁷ A.e., s.307–309.

gurbet tecrübesi olmaması, askerlik dışında kasabaya bile bu yaşına kadar ancak beş altı kez gitmiş olması, okuma yazma bilmemesi, maddi açıdan da pek iyi durumda olmaması hasebiyle Halo Dayı; cebindeki parayı dikkatli kullanma isteği gibi birçok sebepten kaynaklanan sıkıntılara katlanarak İstanbul'a gitmeye çalışmıştır. Oğlu İdiris de askerlik dışında hiç gurbete çıkmamıştır. O, okuma yazma bilmeyen, kendini tek başına sevk ve idare edemeyen, kandırılmaya ve istismara açık saf bir delikanlıdır. Durum böyle olunca Halo Dayı yol boyunca oğlundan pek destek bulamamış, hatta sıkıntısı biraz daha artmıştır.

Halo Dayı'nın Mescitli köyünden başlayan yolculuğu öncesinde, köy halkının evinin önünde toplanarak, daha önce gitmemeleri konusundaki ısrarlarının, şimdi neredeyse zorla ve bir an önce gitmesi şekline dönüşmesi, Halo Dayı'nın kılık kıyafeti ve eşyalarıyla hangi şartlarda yola çıktığı, romanda şöyle anlatılmıştır:

“Tüm gözer Halo Dayı'nın kapısında. Öyle koşullanmışlardı ki, Halo Dayı şu anda İstanbul'a gitmekten cayıverseydi, konu komşu içeriye koşacak, zorla Halo'nun eline, çıkını verdikleri gibi:

“Yörü hele, yörü İsdanıl'a!” diyeceklerdi.

Nitekim Yırık Fido'nun anası Meymo Nine, elindeki deynekle tak tak tak tam üç kez vurdu Halo Dayı'nın kapısına:

“Geliin geliin, getmiyo mu daha bu Halo?” diye sordu:

İçerden bir yanıt gelmeyince:

“Hadi canım hadi, acele etsin birez, herkeşin işi vaaar, gücü vaaar!” dedi.

Biraz sonra Halo Dayı sırtında bilmem kaç yıllık kaputu, yün çorapları yanlarından taşan kara yemenisi ve elindeki dut dalından yapılmış deyneğiyle dışarıya çıktı. Ardından da karısı Şahnaz Bacı... Halo Dayı bir iki adım yürüdü, sonra, karısının elindeki gurbet yorganını aldı, attı omzuna, sonra alacalı bir çıkın... İdiris yoktu ortada... Çıt çıkmıyordu ortalıktan. Herkes içinden, yalnız bir tek şey mırıldanıyordu:

“Dünyanın en eynat yaşlısı bu Halo Dayı”. Halo Dayı, gür sakallarının ve bıyığının üstündeki iri burnunu elinin tersiyle sildikten sonra, şöyle bir gözünü kaldırdı baktı Mescitlilere. Sanki bir şey diyecekmiş gibi oldu, ama sonradan caydı. Boynunu sağ yanına eğip, elindeki deyneğini pat pat yere vurarak, kalabalığı yardı ve iki yanı keseklerle dolu yola çıktı. Bakmadı bir daha arkasına. Kalabalığın en önüne Şahnaz bacı geçti. Seğirtti bir süre, tam kırk iki yıldır bir yastığa baş koyduğu kocasının ardından... Sonra birden, sanki ayakları bir şeye takılmış gibi yere düşüverdi. Dizinin üstünde, sancıdan kıvranıyormuş gibi, uğundu durdu, ağlaya ağlaya... Bir ara uzattı gel der gibi kocasına, sonra , o el de yavaş yavaş indi... Tuttular, göturdüler Şahnaz bacıyı, kapısının yanına bıraktılar. Hiç inanmadıkları hâlde:

— Allah gavuşdura!... dediler.”²³⁸

²³⁸ İzgü, a.g.e., s.42.

Halo Dayı'nın oğlu İdiris gurbete çıkmayı, İstanbul'a gitmeyi hiç istememektedir. Ancak babasıyla gitmediği takdirde, köylülerce ayıplanacağını düşündüğünden o da babasının arkasından gitmek zorunda kalmıştır.

“İdiris yukardaydı... Babasının her zaman baktığı el kadar camdan bakıyordu yola... Babası gittikçe ufalıyordu. Biraz önce, açık seçik gördüğü, gurbet yorganının alı, şimdi gök gibi kurşuni bir renk almıştı. Küçülüyordu... Babası küçüldükçe, İdiris'in yüreğindeki dert büyüyordu... Öyle ki babası nokta büyüklüğünde kalınca, İdiris'in yüreğindeki dert, Kirman Yarığı'nın kayası denli olmuştu... Sonra babası gözükmez oldu... İşte o zaman, içindeki büyüyen şey, Boynundan boğazından taşarak, düğüm düğüm, burgu burgu her yanını kapladı. Boğuluyordu sanki. Uluyan bir köpek gibi:

—Bubaa, bubaa!... diye bağırdı...

Ona salt, burnunu ufuktan çıkaran güneş yanıt verdi, sırtır gibi:

“Buban getdi,”

—Bubaa bubaaa!...

“Adam olup da salmayaydın bubanı.”

—Bubaa bubaaa!...

“Bundan sonra nasıl bakacaksın elalemin yüzüne? Aşama gadar lafı duyacan ondan bundan, sona gedecen Mıhrıcan'ın goynunda yüreni soğudacan. Ayıp sana ayıp. Daş gibi gövdenle sen burda otur bekmez lapası gibi, o ha bugün ha yarın gara toprağa girecek olan yaşlıyı sal Isdanbıl'lara.”

Birden kalktı. Dışarıya. Çıktı. Anası iki büklüm inmişti eyvana.

(...)

Yaşlı kadının gözlerinde hemen mutlu bir pırıltı belirdi... Bir genç kız çevikliğiyle doğruldu kalktı.

—Gediyon mu?

—Gediyom... Ver yorganımı...

Anasıyla birlikte girdi içeriye. Bir yorgan kaptı oradan, sarılı, karalı... Darı'nın ipini söktü ivedi ivedi... Sardı sarmaladı yorganı... Vurdu beline... Sonra bir çıkın aldı anasının elinden, içinde kara ekmek... Öptü anasının elini, yüzünü...

—Allaha ısmarladık ana... dedi.

Uçtu...

Bir ses duydu ardından:

— Gop oğul, gop yetiş ardından!... Sahap ol bubana, goma onu yabanda yalnız!”²³⁹

Oğlu İdiris de Halo Dayı'ya katılınca birlikte gün ağırınca çıktıkları bu yolculukta ilk durak, ancak hava kararırken ulaşabildikleri kasabadır. Halo Dayı, daha önce birkaç kez geldiği kasabada her şeyin kendi köyünde olduğu gibi aynı kaldığını zannetmektedir. Oysa kasabada artık değişmiştir. Akşam vardıkları kasabada gece yatacakları bir yere ihtiyaçları vardır. Ancak Halo Dayı'nın bildiği barınma mekânı handır. Oğlu İdiris'le han aramaya başlarlar. Halo Dayı'nın bildiği o eski han yıkılmış, yerine başka bir yapı yapılmıştır. Halo Dayı, nihayet başka bir han

²³⁹ A.e., s.43–44.

bulur, ancak burada da belediye hayvanların kalmasına izin vermektedir. Halo Dayı bir türlü buna anlam veremez.

“—Nasıl olur eşşeğin, atın yatdığı yerde insan yatmaz?
—Belediye izin vermiyor, dediler.
—Belediye de kim ki?
—Sana söz anlatmak zor baba, nah bak, şu ilerde bi otel olacak, gedin oraya, deyin biz yatacağız, size yer verirler...
Halo Dayı sordu:
—Bahalı?
Hanın kapısında dikilmekte olan adam:
—Ucuz bahalı, onun orasını ben bilemem,
Halo Dayı, oğluna döndü:
—Hele varak gidek oğul, çok para derlerse de, dışarda yatarık...”²⁴⁰

Anadolu köylüsü için para çok önemlidir. Çünkü o çok zor kazanılmaktadır. Fakirlik ve sıkıntı içerisinde zor zamanlar için biriktirilen para, hele de gurbet ellerde, yolda izde kalabilme riski varsa çok dikkatli harcanmalıdır. Halo Dayı da cebindeki parayı İstanbul’a varıncaya kadar ihtiyatlı kullanmak ister. Hem Halo Dayı hem de oğlu okuma yazma bilmeyince gülünç duruma da düşerler.

“Halo Dayı cebindeki parayı, düşündü. Tam altı yüz lira parası vardı, ölümlük dirimlik. Köyden çıkarken, onu lâmbalığın ardındaki duvara çakıl, torbanın içinden almış, ellisini karısına vermiş, gerisini de kendi cebine koymuştu... Bir yığın yapı geçtiler. Bir yapının kapısında durdular.
Halo Dayı, kapıdaki adama:
—Han mı bura, oğul? diye sordu.
Kapdaki, sivri bıyıklı adam:
—Yoo, hamam, dedi.
—Yatılmaz mı burda?
—Yatılır.
—Gaça yatılır ki?
Sivri bıyıklı, adam güldü:
—Dayı, dedi, hadi senin okuman yazman yok, yanındakinin de yok mu? İdiris’in okuması yazması, yoktu. Askerlikte çok dayak yemişti, ama nedense bir türlü öğrenememişti Adam öyle deyince, kapıdaki yazıya okuyacakmış gibi baktı.
Sivri bıyıklı adam, devamla:
—Burası mal müdürlüğü, dedi.
Halo Dayı:
—Müdür? dedi korkulu.
—Müdür ya... Siz şu yapıya gideceksiniz. Na bakın, gapısında kaat oynuyorlar...
Halo Dayı:
—Yörü oğul, dedi...
Otelin kapısına vardılar. Kâğıt oynayanlardan biri.

²⁴⁰ A.e., s. 50–51.

— Otel mi sordunuz? dedi.
— He oğul, yatmak için...
— Adam başı yirmi beş lira..
— Nee? dedi Halo Dayı, yirmi beş lira?.
Oğluna döndü:
— Yörü oğul, biz gene han arıyak...
Güldü adam:
— Han mı? Geçdi o devirler baba, han mı kaldı bu zamanda?...²⁴¹

Halo Dayı, kasabada birden bire akşam olmasına da anlam veremez.
Kasabanın akşamını köyünün akşamlarıyla karşılaştırır.

“Güneş batmış, karanlık olmuştu. Nedense benzemiyordu kasaba yerinin akşamları, köy yerinin akşamlarına. Köy yerinde başka türlü olurdu akşamlar. Sanki haber verirdi geldiğini, ben geliyorum derdi. Beklerdi köylü akşamın, gelişini. Sonra, güneşin batışını duyarlardı içlerinde yudum yudum. Burası öyle değildi, bastırıverdi karanlık. Halo Dayı, şöyle bir havaya baktı. Acaba gece üşür müyüz, üşümez miyiz, diye. Kafasını havada gezdirdi, ilk gecenin soğuşunu ölçtü.”²⁴²

Halo Dayı, otelin pahalı olduğunu duyunca havanın soğukluğunu da hesaplayarak geceyi kuytu bir yerde geçirebileceklerini düşünür. Nihayetinde kasabanın parkında bir heykelin altında gecelemeğe karar verirler. Ancak kasabanın bekçisi, yasak olduğu gerekçesiyle onları alarak karakola götürür. Halo Dayı, daha önce çok jandarma görmüş ve çok dayacağını yemiştir, polisi de duymuştur ancak ilk kez bir polisle ve karakolla karşılaşır.

“Polisi kendine yakın bulduğu için yalvarmaya başladı:
— Oğul, dedi, lsdanbıl’a gedi yok biz... Çalışmaya...
— Nee? dedi polis, çalışmaya mı? Sen de mi çalışacaksın?
— Çalışacam oğul... İki dene öküz alacam. Oğlan da çalışacak, amma gonusduk, onun parasından bi gurusu gatmıyacam öküz parasının içine. Bi gurusu...
— Niye? diye sordu polis.
— İşde... Ben ölmüşüm, göya lsdanbıl’a gedip öküz parası kazanamazmışım, amma ben gösderdecem o kövlülere, kazanırmış mıyım, kazanmazmış mıyım gösderdecem...
Polis, Halo Dayı’ya baktı. Onun gür sakallarına, gür kaşlarına ve pırıl pırıl yanan gözlerine.
— İyi dayı ama dedi, kövlüler doğruyu söylemişler, sen oralarda ölür kalırsın..
Yaşın geçmiş senin...
— Altmış üç oğul...
— İyi ya, kandilin yağı tükenmiş artık...
Halo Dayı anlamadı:
— Hangi gandilin oğul? diye sordu.
Polis sırttı:

²⁴¹ A.e., s.50–51.

²⁴² A.e., s.52.

—Yani köylülerin dediği gibi, senden iş geçmiş. İki öküz kaç liradır bilir misin? Sen nasıl İstanbul’da biriktirirsin bu parayı? Yol yakırken çek git köyüne, oğlunun başına oralarda dert olma!...²⁴³

Halo Dayı, bütün Anadolu insanı gibi resmî üniformalı adamlardan ve resmî adamlardan korkardı. Bu yüzden polisin onunla dalga geçmesine katlanmak zorunda kalır. Polis, ondan İstanbul sevdasından vazgeçmesini ve köye dönmesini ister. Halo Dayı ise, her şeyi bilen devlet adamına yalan söylenmeyeceğini düşünerek İstanbul’a muhakkak gideceğini söyler. Bunun üzerine polis, bekçiye onları bir kahveye götürmesini ister. Bekçi de yol da aynı şekilde Halo Dayı’yla alay eder.

“— Emmi, dedi Halo Dayı’ya, sen gafayı oynatmışın. Sen var ya, sen, iki kürek attıktan sona tamam, yığılın galın bok gibi...”

Eee, karşıdaki devlet adamı, şimdi denmez ki ona, bu yaşında var mısın, çıkar bakalım hele üstünden ceketini, seninle şurda bir güreşe tutuşalım.

İçinden:

“Gendini bişi zannediyo,” dedi, “Yoksa şöyle bi sıkımlık canı var.”

Bekçi konuşmaya devam etti. İdiris’e ters ters bakarak:

—Sen de evladım diyorsun deel mi? dedi. Ulan insan bu yaşda bubasını heç çalışmaya yanında Isdanbıllara götürür mü be?

Sanki İdiris’e değil de, söz başkasına söyleniyormuş gibi, hiç aldırmadı İdiris. Aynı, köy yolunda yürüdükleri gibi babasının ardından yürüyordu. Sanki biraz sonra birisi onlara, “Kıta dur!” diyecek ve nöbet değiştireceklerdi. Nitekim bekçi:

—İşde, der demez, ikisi de zınk diye durdular...

—İşte bu gave... Geçin oturun... İçeriye başını uzatıp seslendi:

—Lan Demir, sana iki dene yağlı müşderi getirdim. Biri öküz tüccarı, biri de öküz tüccarının oğlu.

Kahveci Demir, gerçek sandı. Aşırı bir ilgiyle buyur etti Halo Dayı’yı ve İdiris’i içeriye. İkisi de çekine çekine girdiler. Demir, iki sandalye uzattı onlara. Bu arada bekçi de uzaklaşıp gitti. Sonra, elinde bir bezle geldi Demir, masanın üzerini sildi:

— Buyrun!... dedi.²⁴⁴

Halo Dayı, kahvede de aynı alay ve aşağılanmayla karşılaşır. Ancak bu kahvedekilere devlet adamlarına davranır gibi davranmaz, sert çıkar. Kasaba insanı büyüğe saygı, adap konularında köydeki insanlardan farklıdır. Daha İstanbul’a gitmeden, buralarda bile, köydeki insanla şehir insanını farkını görmüştür. Romanda Halo Dayı’nın İstanbul’a çalışmaya gitmesi fikrini alaya alan kahveci Demir ve diğer müşterilerle mücadelesi şöyle anlatılır:

“— Sen de mi çalışacan? dedi.

— Heye...

²⁴³ A.e., s.54–55.

²⁴⁴ A.e., s.57.

Güldü kahveci Demir... Aldırmadı Halo...

— Dayı, dedi, senin için tükenmiş be, senin şimdi yerin tandır yorganının altı, ne işin var Isdanbıllarda?

— Öküz alacam oğul, iki dene...

Bırak oğlan alsın gelsin... Oğlun deel mi?

— Heye oğlum... Amma ben alacam. Onun parasından bi guruş gatmayacam.

— Niye? Küs müsünüz oğlanla?

— Yoo, heç insan oğluynan küser mi? Amma ben gatmıyacam işde, gendim çalışcam, gendim alacam... Dutacam iplerinden, köve götürecem.

Kahveci Demir:

— Yaş iş dayı, dedi, bana öyle geliyor ki, sen köve öküz yerine ölünü götürün... Ona da paran yiterse, böğünkü günde, bi ölüyü Isdanbıl'dan gamyona gadıp da, teee Mescitli'ye götürmek dünya para ... İyi dayı, sen birikle gamyon parasını, şöyle heç olmazsa dirin gedemez özelde, bari ölün getsin.. .

Kızdı Halo Dayı içinden... Sanki tüm insanlar hepsi ağız birliği etmişler, Halo Dayı'nın Isdanbıl'a gittiği gün ölmesi gerektiğini söylüyorlardı... Karısı öyle, Dingil Zako öyle, Dik Yusuf öyle, polis efendi öyle, bekçi öyle ve bu kahveci öyle...

(...)

Kahveci ayağa kalkarken, ilerde aznif oynayanlara seslendi:

— Gelin hele uşaklar, dedi, burda antika. bir "Halo Dayı var, yaşı var belki yetmiş, Isdanbıl'a öküz parası kazanmaya gediormuş..."

Oyun oynayanlar, birer ikişer Halo Dayı'nın başına toplanmaya başladılar. Halo Dayı'ya, çadırdaki bir sirk maymunu gibi bakıyorlardı. Arada bir İdiris'e göz atıyorlar, "Ha ha" diye güldükten sonra, tekrar Hala Dayı'ya bakıyorlardı... İçlerinde bir tane çatma kaşlısı vardı ki, en siniri oydu... İkide bir Halo Dayı'ya:

— Dayı, vazgeç öküzden vazgeç, diyordu, sen köve fiyaka ossun diye, en eyisi bi 302 Mercedes götür... Sen geç direksiyonun başına, bu goyun da geçsin yanı başına, bas gornaya dit daa dit daaa, çekilin yoldan, dağların gıralı Halo geliyoor!...

Ne desindi Halo Dayı, kent uşağı şımarık mı şımarık, geveze mi geveze olurdu, hep öyle derlerdi.

"Sakin ola ki şehir uşağıynan dalaşmaya kalkma, sona seni irezil ederler fentli olur itoğlu itler."

Halo Dayı, kahvedekilerin hepsinin yüzünü kara çıkartmak ve kendisinin hâlâ çok güçlü olduğunu ispatlamak için kendisiyle dalga geçen çatık kaşlı müşterileri bir başka müşteriyi kaptığı gibi masanın üstüne yatırır ve altına girerek onlar üzerinde iken masayı havaya kaldırır.

— Lan, dedi, lan, daha galdırıp da atım mi sizi yere!...

Kimseden çıt çıkmadı... Kahveci Demir, elinde cezve, ocaktan bakakalmıştı... Halo, tuttu sonra, masayı gürültülü bir şekilde yere bıraktı. Çatma kaşlıya:

— Bok yiyen, dedi, galdırabilecen mi?

Çatma kaşlının kaşları açıldı açıldı, sanki iki gözünün arasında derin bir uçurum oluştu...

— Dayı be dayı, şaka ettik vallaha dayı, dedi.

Halo, ters ters baktı yüzüne:

— Get de denginnen şaka et; ben senin buban yerindeyim.

Çatma kaşlı, süklüm püklüm çıktı gitti oradan... Halo Dayı oğluna döndü:

— Hadi oğul, gidek.

Kahveci Demir:

— Yoo, dayı, dedi, benden bir çay içmeden salmam sizi...

Döndü Halo Dayı:

— Eksik olsun bre herif sizin çayınız, dedi.

Koynundan bir beş lira çıkardı uzattı Demir'e.

— Al, dedi... Dut çayın paralarını...

— İstmez, dedi Demir.

— Dut dut! Size eylencelik insan ilazım...

Paranın üstünü aldı, dışarıya çıktılar Ayaz artırmıştı şiddetini. Ama hiç üşümüyordu şimdi Halo Dayı. En korktuğu sınavdan, başarıyla çıkan bir insan gibiydi. Oğluna baktı şöyle göz ucuyle, arkası sıra, uygun adımda geliyordu...

— Nasıl oğul? dedi, eyi ettim mi?

— Eyi buba eyi dedi İdiris.

Sonra, birden durdu Halo Dayı, belini tuttu... Soluğu zor çıktı göğsünden. Çömeldi kaldırımın kıyısına elini sırtına götürdü, orada bir kemik aradı.”²⁴⁵

Halo Dayı ve oğlu İdiris, bekçiye yakalanma korkusuyla dışarıda yatamayacaklarını bilmektedirler, ancak otel de çok pahalıdır. Onlar da geceyi geçirmek üzere daha önce gittikleri hana bir daha giderler. Onlar için hayvanların yanında, tezek kokuları içinde, saman üstünde yatmak çok da yadırganacak bir durum değildir. Handaki görevliyi ikna ederek geceyi orada geçirirler.

“Halo Dayı hanın kapısını vurdu. Uzun donlu, üzerinde eski bir gocuk olan dağınık saçlı biri açtı kapıyı. Bu, akşamki adam değildi. Halo Dayı:

— Oğul, dedi adama, garibik, dışarda kaldık şurda zabaha kadar galsak!...

Adam:

— Otele gedin hemşehrim, dedi.

Yok ki paramız, dedi, burda galak, zabahınan sana han parasını verrik...

Adam, bir tarafın elektriğini yakıtı:

— Geçin, dedi.

Eşeklerin, atların bağlı bulunduğu avluyu geçtiler. Adam, onları ilerde, sap saman yığılı bir odaya götürdü:

—Sapsamanın üstünde yatarsınız, dedi.

Heye, dedi Halo Dayı, hem de ıscacık olur...

Adam:

— Helâya gederseniz, na şorda helâ, dedi, sonra üşümüş omuzlarını kaldıra kaldıra gitti. Koyu karanlıktı sapların samanların bulunduğu oda. Üstelik yukardaki kocaman bir pencereden de ayaz doluyordu içeriye... Ama, sıcacıktı burası Halo Dayı için: Sap kokusu vardı, saman kokusu vardı, daha doğrusu köyünün, Mescitli'nin kokusu vardı. O yapılar, o ceketli pantolonlu insanlar, o kaldırımlar, o elektrik dedikleri şey, onlardan sonra, bu sap bu saman, bu koku, mutluluktan Halo Dayı için...

Elini sürdü samanlara saplara:

— Maşallah maşallah, çıtır çıtır, tezeymiş de, dedi.

Yorganlarını yaydılar... Halo Dayı:

— Hele oğul hele, yakına ser yakına, sırt sırta vererek ki, üşümiyek, dedi.

Yorganları başlarından aşırıdılar.

— Eee oğul, görüyon mu insanoğlu ganatsız, dedi, dün nerdeydik, böğün nerye geldik? Kimbilir yarın de nerden oluruk?

Derin bir soluk aldı... İdiris hiç konuşmadı. Salt:

²⁴⁵ A.e., s.61.

— Heye buba, dedi.”²⁴⁶

Halo Dayı ve oğlu İdiris’in handa geçirdiği gecenin sabahında yazar, İdiris’in yatak yorganı toplayışıyla ilgili çok ilginç bir tespitte bulunur.

“Gurbetçi köylüde içgüdüydü gurbet yorganı bağlamak. Hiç bilmedikleri hâlde, çok güzel bağlarlardı gurbet yorganını. Önce yorgan, sanki baştan seriliyormuş gibi yayılırdı yere. Sonra da, sanki elinde bir şey varmış gibi, sarılırdı. En sonunda ikiye katlanıp, iki yanındati ip geçirilir, ipin bir yanı da boş bırakırdı. Bu boş bırakılan yerden yorgan, sırta alınırdı.”²⁴⁷

Anadolu köylüsünde asker ve askerlik algısı çok farklıdır. Dönem itibariyle baktığımızda Anadolu köylüsü, daha önce de belirttiğimiz gibi askerlik dışında köyünden dışarı çıkmamış, dolayısıyla şehir diye gittiği yerlerde, gördükleri otorite askerdeki komutanları olmuştur. Yine köylerinde bir olay olduğunda karşılaştıkları tek devlet otoritesi jandarmadır. Dolayısıyla Anadolu’da erkekler arasında askerlik hatıraları, askerdeki arkadaşlıklar, askerdeki komutanlar; kahvelerdeki, dost meclislerindeki en önemli sohbet konusu ola gelmiş, hatta askerde alınan onbaşılık ve çavuşluk gibi unvanlar ömür boyu gururla taşınacak lâkaplar olarak karşımıza çıkmıştır. Anadolu köylüsünde askerin yeri çok farklıdır. Halo Dayı ve oğlu İdiris’in İstanbul’u nasıl algılayacaklarının bir nevi habercisi gibi görülebilecek ve şehirle, şehir yönetimiyle ilgili cahilliklerini göstermesi bakımından kasabaya tepeden bakarkenki yorumları çok önemlidir. Bu açıdan Halo Dayı ve oğlu İdiris’in kasabayı da yine olsa olsa o bildikleri yegâne otoritenin yönettiklerini düşünmeleri doğal karşılanabilir.

“Baba Oğul yanyana oturdular. Köyde olsaydılar, tek bir şey vardı izlenecek, güneş, burada ise, kocaman bir kasaba uzanıyordu altlarında. Düşman cephesini dürbün’e gözetleyen bir subay gibi, kafalarını yavaş yavaş, o yandan bu yana, bu yandan o yana çevirerek kasabayı, kasabanın toprak damlı evlerini izliyorlardı, uzun bir zaman sonra, Halo Dayı:

— Heç işde, dedi, gasaba da ne ki, al gel bizim köy gibi beş deneyi yanyana, ossun sana bi gasaba. Başına da dik mikdar yerine candarma gımandanını, ossun bitsin...

Halo Dayı’nın kasaba denince tüm anıları bildiği, jandarma kumandanından başkası değildi... Kasabaları jandarma kumandanları yönetir sanırdı. İster bu bir gerçek çavuş olsun, ister uzatmalı çavuş olsun, isterse binbaşı olsun. Halo Dayı’nın yanında hepsi de birdi, kumandan kumandandı.

Büyük evleri araştırdı gözü... İlerde, önünde bahçesi olan, kocaman bir evi, İdiris’e göstererek:

²⁴⁶ A.e., s.62–63.

²⁴⁷ A.e., s.63–64.

— Bak oğul, dedi, ossa ossa budur candarma gımandarının evi...
Sonra, onun, yanında, ondan biraz daha ufak eve çarptı gözü. Onu da işaretle
gösterdi oğluna:
— O yanındaki de onbaşınıdır, dedi.
Kafasını salladı İdiris...²⁴⁸

Halo Dayı ve oğlu İdiris şehre gitmeden tepeden bakarken gördükleri, hayvan pazarına da uğramak isterler. Halo Dayı, İstanbul'a gitmeden önce alacağı öküzlerin piyasasını görmek ister, ancak orada da Halo Dayı'yla alay ederler. Halo Dayı ve oğlu, pazardan ayrılarak şehre gitmek üzere kasabanın garajına giderler. "Göç Vasıtaları" kısmında geniş bir şekilde işlediğimiz bu yolculukta Halo Dayı ve oğlu İdiris, yine cahillikleri, acemilikleri, tecrübesizlikleri ve fakirlikleri yüzünden çok sıkıntı çekerler.

Halo Dayı'nın Ankara'ya giderken bindiği kamyon molasında gördüğü kalabalığın hepsinin, kendisi gibi öküz parası kazanmak için İstanbul'a gittiğini zannetmesi, hatta zengin mutlu bir çifti görünce de onların öküzlerini aldıklarını düşünmüş olması, onun nasıl bir şehir algısıyla İstanbul'a gittiğini görmemiz bakımından çok ilginçtir.

"Şaşıyordu Halo Dayı:

"Bunca insan ne parası kazanmaya giderler İstanbul'a?" diye.

Kamyonun yanında pırlıl pırlıl bir taksi durdu. Taksinin kapısı, Halo Dayı'nın üstüne doğru açıldı, içinden önce bir adam indi, kravatlı, apak gömlekli... Sonra, döndü geldi adam, bu baştaki kapıyı açtı. Elini uzattı, kulağında kocaman halka şeklinde küpeler olan kadına!. Sonra tekrar bıraktı kadının elini, arka taraftan bir kazak çıkardı, kadının omzuna attı. Gülüştiler... El ele tutuştular, lokantanın yolunu tuttular. Neden sonra Halo Dayı, kendi kendine:

— Bunlar öküzlerini almışlar, dedi."²⁴⁹

Halo Dayı, oğlu İdiris'le birlikte, ucuz bir yolculuk olacağını tavsiye ettiklerinden dolayı kamyonla önce Ankara'ya oradan başka bir kamyon bularak İstanbul'a gitmek niyetindedir. Memleketteki benzin istasyonunda bindikleri kamyon, onları nihayet Ankara'ya ulaştırır. Ancak daha önce hiç büyük şehir görmeyen Halo Dayı ve oğlu İdiris, daha önce kasabanın tepesinden kasabaya bakarken yaptıkları yorumları, bu defa ilk kez gördükleri şehre bakarken de yaparlar.

²⁴⁸ A.e., s.65–66.

²⁴⁹ A.e., s.83.

“Tekrar art arda düştüler. Halo Dayı, apartmanlara, yollara bakıyordu şaşkın şaşkın.

— Oğul, diyordu, bunlar da ne ki?

— Bilmem buba, galiba candarma gumandanının evi...

— Hepisi mi oğul? Amma çok candarma gumandanı varımış haa. Bes Angara’da çok zaar candarma gumandanı, payitaht bura... Reysicumhur başkanı da burda oturmuş...”²⁵⁰

Halo Dayı ve oğlu İdiris’i Ankara’ya getiren kamyon şoförü, onlara İstanbul’a gidecekleri yolu tarif eder. “Bu yolu tutun gidin, ilerde yonca gelecek, oradan sağa sapın, İstanbul yoludur orda bekleyin, gelen geçen kamyonu el kaldırın, birinden biri sizi alır.” diye tarif ettiğı ‘yonca’yı Halo Dayı’nın yanlış anlaması, kaybolmasına ve uzun süre İstanbul yolunu bulamamasına sebep olur.

“Geçen birini durdurdu Halo Dayı:

— Hemişerim, burda bir yonca tarlası varmış.

Adam, yürüyerek konuştu:

— Ne yonca tarlası?

— Öküz yoncası, at yoncası, bes goyın kuzu da yir...

— Burda öyle yoncalık moncalık yok.

Yürüdü gitti adam hızlı hızlı. Halo Dayı ardından bakakaldı:

— Tahsildar zaar, işi çok, dedi. Belki de bizim gibi yaban, bilmiyor yonca tarlasını...”

Nihayet Halo Dayı, İstanbul yolunu sorunca doğru cevabı alır. İstanbul yolunu bulunca durup nefes alan Halo Dayı, Ankara’ya tekrar bakma fırsatı bularak köyleriyle burayı kıyaslarken, oğlu da İstanbul yolunu sordukları gözleri boyalı genç kızı düşünür. Akıllı fikri asker arkadaşı Yaman Murtaza’nın anlattığı kadınlarda olan İdiris, Ankara’daki kadınları düşününce babasına burada çalışma teklifinde bulunur. Ancak Halo Dayı, öküz parasını İstanbul’da kazanacağına dair iddiaya girdiğı için bu teklifi kabul etmeyerek İstanbul’a gitme kararında ısrar eder. Bu olay romanda şöyle anlatılır:

“Köprüyü geçtiklerinde hayli yorulmuşlardı. Yorganları hemen kaldırımın üzerine attılar. Halo Dayı cebinden sigara tabakasını çıkardı, yorganın üzerine oturdu, kalın bir sigara sardı. Sonra kavıyle tutuşturdu.

Angara dedikleri de bes Angara’ymış haa oğul, döne döne bitmez, gede gede tükenmez. şu garşıdaki gocaman gocaman evlere bak, oğul biz tavık gunnağında mı oturyok ne?”

İdiris:

— Buba, dedi, acep o avradın gözüne kim furmuşdur?

— Bilmem oğul... şoo evlere baksana, bu evler çok büyük. Büyük evlerin avradı da çok olur. Kimbilir, ikişer avratları mı var, üçer avratları mı, ondandır.

²⁵⁰ A.e., s.86.

Avratlar gavge edince, herif gızmış, furmuşdur zumzuğu gözlerinin üsdüne üsdüne... On göz odalı evde, dört beş dene guma olur...

“Üfff,” dedi İdiris içinden... “O avrat gibi üç dört dene... Üçü dördü de yanında... Ağşam hangisini isdersen onu alın tandır yorganının içine... Ötekileri salan... Gedin, orda yatın den... Bes Angara’nın avratları da başga... İsdanbıl’a getmeyip burda mı galsak ki?”

—Bubaa, burda çalışsak?

—Burda mı?

Durdu Halo Dayı, sigarasından bir soluk çektikten sonra:

—Yok, oğul, dedi, İsdanbıl’a, ben İsdanbıl’a onnara, öküz parasını İsdanbıl’dan kazanacam...”²⁵¹

Oğlu İdiris’le birlikte kasabadan şehre inerken ve şehirdeki benzin istasyonunda kamyon beklerken Halo Dayı’yla yaşlı olması ve bu yaşta gurbete çıkması dolayısıyla hep alay etmeleri, Ankara’dan İstanbul’a giderken kamyon kasasında ve mola esnasında kaybolmaları, “Göç Vasıtaları” bölümünde geniş bir şekilde anlatılmıştı. Tekrara düşmemek için burada yeniden ele almamanın uygun olacağını düşünüyoruz.

Celâlettin Çetin, 352. Sokak isimli eserinde romanın başkahramanı Gül, İzmir’den İstanbul’a otobüsle giderken otobüsün hostesi olan kızla tanışmasıyla bu süreçte başına gelebilecek olumsuz olayları bertaraf etmiş, en azından İstanbul’a kadar hostes kızın iyiliğini görmüştür. Gül’ün evden ayrılırken cebinde çok para olmadığından ve otobüse binerken de yiyecek bir şey almadığından, otobüsün verdiği molada herkes yemek için aşağıya indiğini gören hostes kız, Gül’le samimiyet kurabilecek bir ortam da sağlayabilmek amacıyla onu yemeğe davet eder:

“Konuşmuyordu Gül. Başı gene önünde, bakışları damalı örtüdeydi. Yalnız ne kadar sussa, bir şey söylemese, üstünde bir keder bulutunun dolandığı belliydi.

Hostes kız onun bu yanını daha başlangıçta sezmişti. Bu yüzden onu konuşturmaya çalışıyordu. Elini uzattı bir ara, Gül’ün ince uzun parmaklarını avuçları içine aldı... Dostça sıktı bu parmakları, sonra:

— “Bir şey yer misin?” ddi.

— “Aç değilim... Teşekkür ederim.”

— “Ama akşam yemeği yemedin?”

— “Olsun iştahım yok...”

Bu sırada garson geldi. Hostes kız Gül’e sormadan iki şiş, bir de çoban salatası söyledi... İki de bira. Gül karşı çıkmadı buna, çıkamadı. Sadece ezik ve mahçup baktı. O konuşmaya devam ediyordu:

— “Sakladığın bir şey var.”

— “Hem beni yabancı tutma, ben de bir ablan sayılırım senin.”

— “Sağolun teşekkür ederim.”

— “Kimsen yok mu?”

— “Vaar”

²⁵¹ A.e., s.90–91.

— “Nerdeler, İzmir’de mi?”
— “Evet”
— “Peki niçin gidiyorsun İstanbul’a, kime gidiyorsun?”
— “Hiç kimseye.”
Sustu Gül, başını önüne eğdi ve sessizce ağlamaya başladı.”²⁵²

Hasan İzzetin Dinamo, “Koyun Baba” isimli romanında Ahmet’in sürgünlüğünün bitmesi dolayısıyla Ahmet ve onunla birlikte yola çıkan Bunçuk romanda (...) olarak verilen ancak Tunceli olduğu anlaşılan yerden İstanbul’a gidinceye kadarki süreç ve bu süreçte yaşadıkları oldukça geniş bir şekilde işlenmiştir. Sürgünlüğü bitip Bunçuk’u da yanına alarak İstanbul’a kaçırmak zorunda kalacağını anlayan Koyun Baba; okumuş yazmış, hayat tecrübesi olan bir adam olarak kendisinin İstanbul’a gidinceye kadar bir şekilde takip edileceğini, yanında bir kız çocuğuyla yakalanmadan İstanbul’a varmanın mümkün olmayacağını düşünerek bir çözüm bulur. Önce hiç parası olmadığı için beslediği keçileri şehirde satarak hem biraz para bulmayı hem de Bunçuk’a erkek kıyafetleri almayı ve İstanbul’a kadar küçük bir erkek çocuğuyla babası seyahat ediyormuş gibi davranarak birçok sıkıntıyı def etmeyi düşünmektedir. Romanda bu düşünce, Koyun Baba’nın ağzından şöyle anlatılır:

“Bunçuk, dedi. Ben İstanbul yolculuğumuzu her yanını iyice düşündüm. Seni oğlan kılığına sokacağım. Yanı başımda bir erkek çocuk gibi serbestçe yürüyerek gideceksin.”

“Nasıl olur?”

“Bak, anlatayım: Bugün benim keçilerle çebiçleri götürüp kasabada satacağım. Sana bir kasket, bir pantolon, bir ceket, bir çift de çarık alacağım. Eğer para kalırsa kendime de bir şeyler alıp bu Adem baba kılığından kurtulmanın çaresine bakarım. Sen bir delikanlı gibi rahatça benimle her yere gidebilirsin. Onlar da seni dağda taşta boşuna arayıp dursunlar. Sen sonra, seni kurt yedi sanarak aramaktan vazgeçerler.

(...)

“Burda hazırlığımız bitince gider hükûmet memurlarıyla helâlleşirim. Sonra, seninle birlikte yayan olarak (...) yoluna düşeriz. Durmamacasına gidilirse on sekiz saat, çeker. Issız ormanların, dağların, bağların, bahçelerin, köylerin arasından geçer. Yollarda jandarma karakolları, sık jandarma devriyeleri vardır. Yolcuları inceden inceye sorguya çekerler. Karakollarda hiç eğlenmemek için elden geldiğince yoldan ayrılp sapadan gider onlara hiç görünmeyiz. Kente varınca ben bir iş bulup birkaç gün çalışır, İstanbul’a dek ikimiz için tren parası bulmanın yoluna bakarım. Oldu mu?”²⁵³

²⁵² Çetin, a.g.e., s. 46–47.

²⁵³ Dinamo, a.g.e., s. 44.

Ahmet, kafasındaki planı uygulamaya koyar. Şehre inerek keçilerini, oğlaklarını ve postlarını satar. Eski erkek kıyafetleri satan bir dükkândan Bunçuk için ve kendisi için kıyafetler, birkaç kilo da ekmek ve tahin helvası alır. Mağaraya dönerek Bunçuk'un saçlarını bir erkek saçı gibi keser ve aldığı erkek kıyafetlerini giydirir. Artık yola çıkmaya hazırdırlar:

“İşte, şimdi, şu kılıkla kasabanın ortasından geçip gitsen, kimse senin Bunçuk olduğunu anlayamaz. Boyunun uzunca oluşu, her şeyi kurtarıyor. Kalçaların biraz yuvarlakça olsa da artık, çok görülmez. Ben de bacağımdaki şu kurt postu pantolonu çıkarıp yerine şunu giyersem belden yukarımdaki koyun postu yadırganmaz. Çarıklarım sağlamdır, domuz derisinden.”²⁵⁴

Bunçuk'la Ahmet yola çıkarlar. Gece yolculuğunu tercih etmişlerdir. Şehre, tren istasyonuna kadar böyle kimseye yakalanmadan yaya olarak gideceklerdir. Yolculuğun bu ilk kısmı romanda şöyle anlatılır:

“Köşeyi döndüler. (...) Garnizonunun altından geçen yola saptılar. Dışarda yatırılan tavla hayvanlarının aksırık, tıksırıktan işitiliyordu. Bir jandarma devriyesinin pususuna düşmemek için tilki adımıyla yürüyorlardı. Bunçuk'un erkek kılığını yakalanması rezalet olurdu. Sık söğütlüğe inerek yoldan ayrıldılar. Çayın karşı yakasına geçerek ilerlediler. Suyun çağıltısı, dal, yaprak hışırtıları ayak seslerini boğuyordu. Değınmenin ötesinde yine çayın beri yanına geçtiler. Çayın yoldan uzakta geniş bir yay gibi kıvrılan kıyısından yürüyerek ilerde yine yola çıktılar. Ayak seslerini, gürültüleri dinleyerek yavaş yavaş ilerlediler. Sık bir ağaçlığın başladığı bir dönemeçte bir kibrit çakıldı. İkisi de kibritin ışığında iki silâhlı jandarmanın başlarını ayırt etti. Hemen iki büküm yoldan ayrılarak sağdaki vadinin dibine dek uzaklaştılar. Bir süre, yüksek ağaçların altında oturdular.

“Devriyenin burnunun dibine sokulmuşuz. Az kalsın yakalanıyorduk.”

“Bütün düşündüklerimiz suya düşecekti. Beni yakalayıp zalim babalığımıza verecekler, belki seni de beni ayarttın diye mahkemeye vereceklerdi.”²⁵⁵

Jandarmaya yakalanmaktan kıl payı kurtulan Bunçuk'la Ahmet, istasyona gitmek için tekrar yola çıkmak için sabahı beklemenin daha doğru olduğunu düşünerek geceyi ormanda geçirirler. Sabah tekrar yollarına devam ederler.

“Köyün üstünden geçtiler. Bir bekçi onlara merakla baktıysa da bir şey sormadı. Yüksekte kalan bu köyü geçtikten sonra yarım saat ilerde bir köye daha rastladılar. Bunun içinden geçerlerken akşam karanlığı çökmek üzereydi. Yirmi yaşlarında bir genç, önlerine çıktı. Üstü başı temiz paktı:

“Nereye böyle hemşehrim?” diye sordu.

“(....)’a.”

²⁵⁴ A.e., s. 48.

²⁵⁵ A.e., s. 56.

“Artık çok geç oldu. Burdan ötede kolay kolay köye rastlayamazsınız. Buranın yolları da çok çetindir. Biz bile geceleri yolumuzu yitiririz. Bence geceyi bu köyde geçirip sabahleyin yola çıkın. Gerçekten bu yol çok karışıktır. Gider gider geri dönersiniz, boşuna yorulursunuz.”

Koyun Baba, bütün gece yürümeyi göze almıştı:

“Sağ ol, kardeşim, bizim işimiz ivedi (....)’da bizi bekleyenler var. Yetişmek zorundayız.” diyerek ilerledi. Köyün bekçisi, uzun uzun arkalarından baktı. Sanki her an tüfeğini doğrultup dur diyecek gibi bakıyordu. Nedense ses çıkarmadı.

Artık, tehlikeli bölgeyi geçtiklerinden yavaş yavaş konuşarak yürüyorlardı. Yanları sıra atlı, eşekli, yayan köylüler de gidiyordu. Bunçuk’un yakalanma korkusu, artık bir buğu gibi dağılmıştı. Küçük subaşlarında mola verip ekmeklerini yiyor, sonra, yine yola çıkıyorlardı.

Fırat ırmağının üzerindeki taş köprüyü geçtiklerinde 1938²⁵⁶ depreminin yerle bir ettiği kentin yere serilmiş ölüsüyle yüz yüze geldiler. (...)Yıkılmayan yerler arasında genelevler, horasanla yapılmış yüzlerce yıllık çok eski bir hamam, bir de tren istasyonu vardı.

Bu yıkıntı mahşerini geçtiler. İstasyona vardılar.”²⁵⁷

Ahmet’le Bunçuk, istasyona vardıktan sonra özellikle Ahmet’in kıyafetinden dolayı bütün bakışlar onlara çevrilir. Ahmet’s e İstanbul’a gidebilmenin çaresini düşünüyordur. Onun bu istasyona geleceğini bilen gizli görevdekiler de hemen kalabalık içindeki bu yabancıнын bekledikleri adam olduğunu anlarlar. Ancak Ahmet’in gidip gitmediğini kontrol etmek için yapılan yoklamadır bu:

“Koyun Baba, istasyondaki yolcularla memurların merakla kendisine baktıklarını ayırt etti. İri gövdesi, sırtındaki koyun gocuğu, gür saçlarıyla sakalları, omzundaki ayı postuyla birlikte yayı ve sadaktaki okları, ona bir destan kahramanı görünüşü veriyordu. Yayıyla oklarını mağarada bırakmaya gönlü bir türlü razı olmamıştı. Bir kente ilk kez inen Bunçuk’s a çekingen, sinmiş, onun gölgesine sığınarak yöreyi, insanları dikkatle gözden geçiriyordu. Ona ise kimsenin baktığı yoktu. O, bayağı bir yöre delikanlısıydı.

İstasyonun önünde trenler gürültüyle manevra yapıyor, açık yük vagonlarına durmadan koyun, kuzu yükleniyordu. Her yanı koyun kokusu, kuzu koyun melemesi almıştı.

Koyun Baba, bir yandan onlara bakıyor, bir yandan da İstanbul’a nasıl gideceklerini kara kara düşünüyordu, İstanbul’a dek iki kişi için dünyanın parası tutuyordu. Buralarda iş denen şey Anka kuşu gibiydi. Asker de olmasa burası bütün anlamıyla ölü bir kentti. Hamallık bile yoktu. Bunçuk’a:

“Gel, şurdan bir şeyler alıp yiyelim. Ondan sonra daha iyi düşünürüz. Taş çatlasa biz bu kara trenlerle İstanbul’a gideceğiz. Bunun bir kolayını, bir yolunu bulmaya çalışacağız.”dedi.

Ekmek, katık satan bir dükkâna doğru ilerlediler. Bir adam yollarını kesti:

“Ben, sivil polisim, dedi. Sen kimsin? Pek garip kılıktasın da.”

Koyun Baba, kendi diktiği bir deri çantanın içindeki kâğıtlarını gösterdi. Gülerek:

“Ben eski bir öğretmenim, işte, siyasete burnumu soktuğum için beni bu hâle getirdiniz.”dedi.

²⁵⁶ Bkz. Hasan İzzetin Dinamo, **Koyun Baba**, May Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1976, s.60’da anlatılan bu 1938 olarak anlatılan deprem, 1939 Erzincan Depremi olsa gerektir.

²⁵⁷ Dinamo, **a.g.e.**, s. 59–60.

Sivil memur, kâğıtlarını geri verdi:
“(...) den böyle bir yolcu gelmesini bekliyorduk. Demek sizdiniz.”
“Bendim.”
“Çok üzücü. Bu siyasetin Allah belâsını versin, kardeşim. Bu işin sonu işte budur.”
Uzaklaştı. Bunçuk’u sormamıştı bile.
Bunçuk, heyecandan hâlâ titriyordu. Koyun Baba:
“Sen, memelerini iyi saklamaya bak. Bütün yol boyunca bu gerekli. İstanbul’da yine kadın kılığına gireceksin,” dedi.
Bunçuk, hoşnut, güldü.²⁵⁸

O sırada onları izleyen biri Ahmet’le Bunçuk’un yanına yanaşır. Koyunlarını İstanbul’a götürmek isteyen bir tüccarın, yük treninde koyunların başında duracak bir bekçiye ihtiyacı vardır. Ahmet’le Bunçuk’un şans ayaklarına kadar gelmiştir. Hem İstanbul’a kadar bedava seyahat edecek hem de üstüne para kazanacaklardır. Bu olay romanda şöyle anlatılır:

“Bu sırada yanlarına iyi giyimli, esmer, orta yaşlı, kendi hâlerinden hoşnut bir adam sokuldu. Koyun Baba’ya:
“Nereye gidiyorsun, hemşehrim?” diye sordu.
Diyeleği buralıydı.
“Neden soruyorsun? İstanbul’a gidiyorum.
“Çok iyi. Bilet aldın mı?”
“Henüz almadım.”
“Daha da iyi. Seni şu koyun vagonlarının başına koruyucu olarak diksem, ister misin? Bedava İstanbul’a gidersin.”
Koyun Baba, gökte ararken yerde bulmuştu. Çok sevindiye de belli etmedi.
“Yanımda şu çocuk da var.” dedi.
“Daha iyi. Onu da al gel. Tren kalkmak üzere. Yiyeceğiniz ney yoksa size yiyecek de veririm. Şu yozu götürecek adam gerekiyordu. Allah seni çıkardı karşıma. Haydi gelin benimle birlikte. Yarım saat içinde kalkıyoruz. Ben, yakın yolcu vagonlarından birinde bulunacağım. Her istasyonda görüşürüz.”
Koyun Baba da. Bunçuk da sevinçten uçuyorlardı. Bu devlet kuşu, nasıl olmuştu da en dar zamanlarında başlarına konmuştu?”²⁵⁹

Koyun Baba’yla Bunçuk’un tren yolculukları, koyun yüklü yük vagonunda oldukça zor şartlar altında başlar. Vagonun her yanı koyun pisliğiyle dolu olunca Koyun Baba’yla Bunçuk, oturacak yer bulamamış, İstanbul’a kadar uzun ve yorucu yolu ayakta gitmek zorunda kalmışlardır. Bütün bunların yanında tacirin Koyun Baba’yla Bunçuk’u koyunların başına dikmesinin asıl sebebi, yolda koyunların kuyruklarını kesen hırsızların varlığı dolayısıyladır. Yolda bu tehlikelerden korunabilecek güçleri vardır. Çünkü Koyun Baba, sürgün olduğu memlekette

²⁵⁸ A.e., s. 61–62.

²⁵⁹ A.e., s. 62.

mağarada yaşarken, hayatta kalabilmek ve karnını doyurabilmek için ok atmayı öğrenmiş, oku ve yayı çok iyi kullanır duruma gelmiştir. Koyun Baba'yla Bunçuk'un yolculuk süreci şöyle anlatılır:

“Yarım saat sonra, Koyun Baba'yla Bunçuk bir yığın koyunun içinde, açık vagona dikiliyor, tren, raylar üzerinde tangır tungur gürültüler çıkararak Fırat'ın boz bulanık suyu kıyısından bağlar, bahçeler arasından batıya doğru ilerliyordu. Vagonun içinde buram buram koyun sidiki tütüyor, keskin bir gübreyle koyun kokusu. Koyun Baba'yla Bunçuk'un genizlerini yakıyordu. Sonra, bağlar bahçeler arkada kaldı. Tren, kel dağlar, ıssız vadiler, kayalıklar arasından geçmeye başladı.

Yere otursalar, vagonun tabanı koyun çişleriyle ıpslak, gübre doluydu, ayakta dikildikçe de ayaklarına kara su iniyordu. Koyun Baba:

“Dayanacağız Bunçuk, başka çıkar yol yok. Sarsıntıdan içimiz dışımıza çıksa da İstanbul'a varmak zorundayız.” dedi.

Tren Çetinkaya istasyonunda durunca koyun taciri, kucağında bir yığın yiyecek, daha çok söğüşle çıkageldi:

“Alın şunları, karnınızı doyurun. Amanın, gözünüzü seveyim. Geceleyin ikiniz birden uyumayın. Nöbetleşe uyuyun. Tehlike var.”

“Ne tehlikesi?”

“Burda işittim. Hırsızlar, Adana'dan İstanbul'a trenle götürülen bütün yozların kuyruklarını kesip almışlar.”

“Koyunlar sağ mı kalmış?”

“Evet, evet, salt kocaman kuyruklarını alıp götürmüşler. Çok dikkatli olun. İstanbul'a sağ salım varırsak size üç - beş kuruş yardım da ederim. Siz, burdayken gözlerim arkada kalmaz. Yanında tabanca, bıçak ney var mı?”

“Tabancam yok ama şu sırtımdaki yay onun görevini görür.”

“İyi atar mısın?”

“Havada uçanla yerde kaçanı evvel Allah kaçırmam.”²⁶⁰

Koyun Baba'yla Bunçuk, bekçilik yaptıkları koyunlarla birlikte sağ salım İstanbul'a ulaşırlar. Böylece erkek kıyafetleriyle İstanbul'a ayak basan Bunçuk için yepyeni bir hayat başlamıştır.

Celâlettin Çetin'in “Göçük” isimli romanında daha önce “Göç Sebepleri”, “Göç Vasıtaları”, “Göç Şekli” bölümlerinde göç süreci ve bu göç sürecinde karşılaşılan sıkıntılara dolaylı olarak değinmiştik. “Göçük” isimli romanda, İbrahim'in köyünden ayrılıp İstanbul'a gidinceye kadar ki göç süreci çok uzun bir süreç olmuştur. İbrahim, Van Özalp'in Karakoç köyünde babası ve üvey annesiyle birlikte yaşarken, özellikle üvey annesinin zulümlerine dayanamayarak evden ayrılıp önce dayısının yanına gelir. Dayısının yanında biraz kaldıktan sonra onun büyükşehir tutkusunu bilen dayısı, arkadaşı Kamyoncu Şehmuz'un yanına şoför muavini olarak verir. Bir müddet Şehmuz'un yanında çalıştıktan sonra İstanbul'a gider. Göç

²⁶⁰ A.e., s. 63.

sürecinin başlangıcı olan, İbrahim'in damı lovlarken okuduğu kitap yüzünden üvey annesiyle kavga etmesi ve bu sebeple evden ayrılması romanda şöyle anlatılır:

— “İbraam, ulen İbraam...”
— “Ne var ana?”
— “Ne ediyen orada?”
— “Lovluyam ya ana...”
— “Ulen gavurun doğurduğu, o dingecik aklınla beni mi kandıracan... Az evvel söylediklerin eşitmedim mi sanki?”
— “Bi şey demedim ana.”
— “Dedin... Dedin kulaklarımla duydum. O kadın cezasını çekecek dedin.”
— “Yok ana öyle bi şey demedim.”
— “Dedin, yezidin dölü, dedin... Yoksam gene bir fenden mi var?”
— “Ne fendim olur ki ana... Burada bi şey okudum da...”
— “Bah hele bah... Her şey bitti demek, iş okumaya kaldı. Tez in aşağı, nerdeyse gün üstümüze varacak tez in...”
— “İniyom ana.”

(...)Bu sırada koluna yapıştı kadın onun. Sarstı, silkeledi... Sonra mintanının aralık yerinden ucu görünen kitaba ilişti gözleri. Birden çekip aldı kitabı. Elinde tuttu bir süre, sonra sağına soluna, önüne arkasına baktı kitabın ve öfkeyle yırtmaya başladı. İbrahim üstüne atladı bu sırada, elini tuttu onun ve ağlamaklı bir sesle:

— “Yırtma ana, yırtma n’olur yırtma!” diye yalvardı. Ama bu gözü dönmüş kadın dinlemedi onu, bir bölümünü yırttı kitabın, bir bölümünü de buruşturup yere attı. Ve gene hışımla yürüdü üstüne:

— “Hadi durma öyle... Hayvanlar aklıktan ölecek!” diye bağırdı.

İbrahim olduğu yere çakılmıştı sanki. Hiç kımıldamıyordu. Gözleri dolu doluydu... Genç yüreği bir inip, bir kalkıyordu.

— “Ne o, ne bakarsın öyle?” dedi kadın. İbrahim gene kıpırdamıyor ve kin dolu, nefret dolu bakışlarını onun yüzünden ayırmıyordu.

— “Sana söyleyem ulen itin dölü, ne durursun öyle.”

Taş kesilmişti sanki İbrahim, hiç kıpırdamıyordu. Kadın bir kaç kez daha tartaklayınca, birden koluna vurdu onun ve:

— “Deyme bana, deyme artık yetti, yoksam.....”

— “Bak hele bak... N’olacakmış yoksam.”

— “Gidecem artık... Hem de heç dönmiyecem.”²⁶¹

İbrahim'in bu tür çıkışlarıyla daha önce karşılaşan üvey anası, onun bu sözlerini ciddiye almak istemez. Ancak İbrahim, bu kez çok ciddidir, bıçak kemiğe dayanmıştır. İbrahim, üvey annesinin engellemelerine rağmen gitmeye kararlıdır.

“(...)İçeride bir köşeye dürüp koyduğu keçe kilimini aldı. Kilimin arasında babasının bayramda aldığı mintanı, yuvarlak cep aynası, bir iki eski kitap, tahta saplı bir bıçak, yamalı bir pantolon, eski bir asker kayışı ve okul diploması ile nüfus kimliği vardı. Onları bir torbanın içine yerleştirdi çabuk çabuk ve kapığı gibi bu torbayı çıktı. Kapı eşliğinden atlarken durdu. Düşündü kısa bir süre ve geri döndü. Geceleri yattığı o nemli köşeye yürüdü gene. Eski kilimi de almak istiyordu. Dağlarda davar otlatırken, bu keçe kilimin üstünde sayısız geceler geçirmişti.

(...)

Nemli köşede duran keçeyi de kucaklayıp çıkarken birden yolunu kesti onun Hacer:

— “Bırak onu, nereye götürürsen o keçeyi?” dedi.

²⁶¹ Çetin, a.g.e., s.27–29.

— “Benim değil mi, götürecem elbet.” diye yanıt verdi İbrahim. Gene üstüne yürüdü onun kadın, tutup keçeyi almak istedi koltuğundan... İtişip kakıştılar bi süre. Ve dayanamadı İbrahim avazı çıktığı kadar bağırdı:

— “Bırak... Bırak beni zalim kadın...”

Bu sırada koynuna girdiği o iri yapılı dul çıkıp geldi:

— “Ne olur Hacer, ne edersen gene?” dedi.

— “Baksan ya bacım, bu itin dölü eyice azıttı.”

— “Etme anam, etme... Sen de çok eziyet edersin ona, yazıktır.”

İbrahim daha bir duygulandı ve keçeyi fırlatıp attı yere:

— “Al... Al da başına çal!” dedi, sonra için için ağlıyarak çekip gitti. İşte gidiş o gidişti.

Evden çıkarken, yani o tozlu, topraklı yollara düşerken aklında yalnız dayısı vardı... Ona gidecek, onu bulacaktı. Ondan da yardım görmezse daha uzaklara gidecekti. Önemli olan kaçmaktı, cehenneme dönen bu yaşamdan, bu üvey ana baskısından kurtulmaktı. Ve düşünüyordu büyük kentlerin yolunu tutmaktı.²⁶²

İbrahim’in evden ayrıldıktan sonra ilk hedefi dayısının yanıdır. Bunun için birkaç saat yürüyerek Hızan’a dayısının yanına varması gerekmektedir. Hızan’a vardıktan sonra, dayısı Kadirlerin Hüseyin’i bulur. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

“Köye en yakın İlçe Hızan’dı. Ama gene de yürüyerek dört-beş saat çekerdi Hızan. Yürüdü hiç durmadan, dinlenmeden yürüdü. Köy gerilerde kaldıkça, zaman zaman bir gariplik çöktü üstüne, bir yalnızlık...”

Öğleden sonra Hızan’a vardı. Pazar kurulmuştu o gün, dayısı mutlak pazar yerindeydi. Koltuğunda çıkını uzun bir süre dolaştı pazarda. Rastladığı bir iki köylüye sordu. “Kadirlerin Hüseyin’i gördünüz mü?” dedi. Ve az sonra, pazar yerindeki kahvehanelerden birinde dayısını buldu. Hemen eline sarıldı onun, öptü öptü, ağladı.

“Neyin var karaoğlan, otur hele.” dedi dayısı, sonra çay ısmarladı. İçi dolu dolu anlattı her şeyi.²⁶³

Dayısı Kadirlerin Hüseyin, İbrahim’in üvey annesiyle ilgili durumundan ve büyükşehir tutkusundan zaten haberdardır. Çevresinde akıllı, iş bilen adam olarak tanınan Kadirlerin Hüseyin, İbrahim’i anlayışla karşılar ve ona yardımcı olmak ister.

— “Peki ne iş yapabilirsen, söyle bakayım?”

— “Valla dayı, beni bir tanıdık şoförün yanına versen eyi olur. Sana bir kere daha demiştim. Muavinlik yaparım, sonra da şoförlüğü öğrenirim dayı. Başka başka yerlere giderim, bakarsın iyi işler tutarım.”

Düşündü bir süre dayısı... Sonra kararını açıkladı :

— “Sen bir zaman benim yanımda kal... Davarları sağarsın, kasabaya süt götürürsün... Bu zaman zarfında ben gelen giden tanıdık şoförlerle konuşurum, sana istediğin işi bulurum.” dedi.

Sevinçten içi titredi İbrahim’in... Yeniden sarıldı ellerine dayısının ve coşku içinde sordu :

²⁶² A.e., s.29-31.

²⁶³ A.e., s.30- 31.

— “Şey... Acep çok uzar mı ki bu işi bulmak?”
— “Yok canım, onların buradan geçmelerini beklemeli... Hem tanıdığım biri var... Şehmuz’dur adı. Bu yanlara çok gelir gider Şehmuz. Çok yaman adamdır. Onun ne zaman buraya uğrayacağını soracam anladın mı?”
— “Anladım dayı... Sen nasıl münasip görürsen... Hem çok şükür o zalim kadından kurtuldum artık, kendi başımın çaresine bakacam. Sen babama vaziyeti anlattırsan olmaz mı dayı?”
(...)
Bir akşam geç vakit gene pazardan döndü dayısı ve onu yanına çağırdı.
— “Hadi gözün aydın İbrahim, gözün aydın, işin oldu... Yarın sabahnan gideceksin.”
— “Nereye?” diye sordu İbrahim coşku içinde.
— “O dediğim şoför Şehmuz’u buldum. Söylemişim saa, onunla çok eskiden tanış oluruz. Anlattım senin vaziyetini, kabul etti. Şansına onun muavini de hastalanmış, zaten birine ihtiyacı varmış.
— “Peki nereye gidermiş dayı o Şehmuz efendi... Yani nereye gidecem ben onunla... Uzaktır herhâl gettiği yerler.”
Sevinçten ne diyeceğini, ne soracağını bilemiyordu İbrahim. Dayısı ona Şehmuz’un nerelere gittiğini, hangi kentler arasında sefer yaptığını bir bir anlattı. Sonunda:
— “İşte artık bundan sonra iş sana düşüyor. Gözünü dört aç, onun sözünden çıkma heç.” dedi.”²⁶⁴

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli eserinde romanın başkahramanı İbrahim’in, göç sürecinde kamyonda çalışırken bir köyün mezarlığında ölmekten kurtardığı Kezban’ın peşine düşenlerle mücadelesi, Kezban’la ilişkiye girmesi, yine onun onayını da alarak hayalinin peşinden koşarak İstanbul’a gitmesi daha önce farklı başlıklar altında değişik yönleriyle işlendiği için burada tekrar işlemeyi gereksiz buluyoruz.

Orhan Kemal’in “Kötü Yol” isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran, kendisini İstanbul’a götüreceği, artist yapacağı vaadiyle kandırıp iğfal eden Reşat’ın iş yerine uğrayıp da İstanbul’a gideceğini öğrenir öğrenmez, zaten kafasında hep kurduğu İstanbul’a gitmeye karar verir. Böylece Nuran’ın İstanbul’a göç süreci başlar:

“Yazıhaneden kurşun gibi çıktı. Bir solukta eve geldi. Annesi de dönmemişti daha. Geçirecek vakti yoktu, annesine iki satır bir şeyler yazıp aynanın önüne, görülecek şekilde koyduktan, küçük valizine de birkaç iç çamaşırını çabucak yerleştirdikten sonra, komşulara filân görünmeden evden fırladı.
Hazır yüz lirası da vardı yanında. Reşat’ı istasyonda bulursa bulur, bulamazsa gene atlayacaktı trene.
İstasyona geldiği zaman trenin kalkmasına yirmi dakika vardı. Sağa sola bakındı. Göremedi. Bilet aldı. Bayağı sert bir rüzgâr çıkmıştı. Saçları uçuyordu. İstasyon

²⁶⁴ A.e., s.32–34.

betonunda tur atan sulu liselilerin “Sist, bomba!”, “Yavrum!” filânlarını duymuyordu bile.”²⁶⁵

Nuran, Reşat’ı istasyonda bulamazsa da artık İstanbul’a gitmeyi kafasına koymuştur. Ancak Reşat’la istasyonda karşılaşır, ona kendisini İstanbul’a götürmeye ve kendisine sahip çıkmaya mecbur olduğunu söyler. Böylece birlikte trene binerler:

“Reşat’ın şeytan zekâsı ancak yeni işlemeye başlamıştı. Genç kızı elinden trene çekti. İkinci kompartımana girdiler. Pencere önüne karşılıklı oturmadan önce, Reşat kendi bavulunu yerleştirdi, Nuran’inkini de üstüne koydu.

Tren çok geçmeden kalktı. İstasyon binalarının aydınlık pencereleri gerilere kayıyordu. Akşam hafifçe inmiş, yaz günlerinin ağır pusu altındaki şehir alaca karanlıklarda erimişti.

Bir ara göz göze geldiler.

Reşat:

— Kaçmıyordum, dedi.

Nuran dargın dargın bakıyor, inanmıyordu. Genç kızın inanmadığını bilen Reşat’sa, onu inandırmak istiyordu.

— Yalnız, bir zaman için buralardan uzaklaşmak, bilhassa, hanımefendiden kaçmak istiyordum!

Nuran müthiş bir şüphenin endişesiyle sordu:

— Hanımefendiden mi?

— Evet

— Niçin?

— Bana çirkin, çok çirkin tekliflerde bulundu.

Genç kız boğulacak kadar sinirli:

— Meselâ? dedi.

— Meselâ, kocasını öldürtecekti bana!

— Neee?

— Dur, telâşlanma hemen. Kocasını öldürtmekliğim için teklifte bulunmuştu. Şayet bu işi başarırım, bana İstanbul’da muazzam bir garaj açacak, çifte çifte arabalar hediye edecekti. Reddettim. Tehdit etti. Ben de...

— Nasıl tehdit?

— Bana sataşmak istedi, sonra da seni vururum dedi.

— Sen de?

— Ben de kendiliğimden işi bıraktım!

Buraya kadar iyi, güzeldi. Bütün bunlar dürüst bir insanın yapması gerekenler.

— Pekiii, dedi Nuran. Buraya kadar iyi, hoş. Bundan sonrası hiç hoş değil!

— Nasıl yâni?

— Bize uğrayıp, durumu anlatamaz mıydın? Bilhassa bana. Diyemez miydin ki, durum böyle böyle, buradan uzaklaşmam lâzım. Seni iğfal ettim. Benimle birlikte gel!

— Diyemezdim.

— Niçin?

— Senden sıkılıyordum. Sonra, biliyorsun, karımdan hâlâ resmen ayrılmamışım. Diyordum ki kendi kendime, basar giderim... İstanbul’dan bir mektupla durumu bildiririm. Alacağım cevaba göre hareket ederim... Neyse, olan oldu, geçen geçti. Sen daha atik davrandın. Böylesi daha iyi...”²⁶⁶

²⁶⁵ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.149–150.

²⁶⁶ **A.e.**, s.151-152.

Reşat, daha İstanbul'a gelmeden trende Nuran'ı bırakıp kaçmayı aklından geçirirse de İstanbul'a varınca onu bir şekilde başından atmanın yolunu bulacağını düşünerek bu düşüncesinden vazgeçer. Nuran'sa pek de neler olduğunun farkında değildir. Reşat'la İstanbul hayalleri kurarken kasabada bıraktığı annesi gelir aklına:

“Tren ıslak fişiltılarla başını almış doludizgin gidiyordu. Reşat bir sigara yaktı. Karanlıkların içinde daha karanlık tepeler, bir takım ev karaltılarının aralarından geçiyorlardı. Bakıyor ama dışarısını görmüyordu. Düşünüyordu sadece: Ne çıkacaktı gelmesinden? Kaçmak istedikten sonra gene de kaçırdı... Erenköy, ya da Pendik'te trenden usulcacık inse, İstanbul'a otobüsle gitse de, kızı trende kendi hâline, kendi kaderiyle başbaşa bıraksa ne lâzım gelirdi? Pendik, Erenköy de şart değildi. Genç kızın uyuyakaldığı herhangi bir istasyonda. İner. İstanbul'a bambaşka yollardan geçer giderdi. Polise mi başvurur? Ne hakla? İğfal edildiğini söylese bile, sarı çizmeli Memed ağa. Yaşı on dokuz. Dâva ettiği adamın adresini bile bilmiyor.

— Ne düşünüyorsun? dedi genç kız.

Attı:

— Seni!

— Bilemedin bir hafta sonra, Yeşilçam sokağındaki filmcilerle temasa geçip sana güzel bir rol kopardığımızı düşünüyorum!

En zayıf yanına dokunmuştu genç kızın. Reşat'ı birdenbire affederek, gözleri sevinç ve neşeden parlamaya başladı:

— Ah Reşat, o günleri görebilecek miyim?

— Elbette göreceksin. O günler çok, hem de çok yakın. Trenimiz o günlere doludizgin gidiyor. Haydi, bana “Ey güzel İstanbul” şarkısını söyle!

(...)

Tren, inen geceye dökülen bu tatlı sesle sanki daha da coşmuş, ıslak fişiltıları artmıştı. Koşuyordu. Ovada, dağlara doğru koşuyor, alabildiğine koşuyordu.

Neden sonra bir istasyona yaklaşırken, geceyi ürperten net, capcanlı sesiyle ötmeye başladı.

Nuran'ın şarkısı bitmişti. Annesini hatırlamıştı birden. Şimdiye gelmiş miydi acaba eve? Gelmişse mektubu bulmuş muydu? Bulmuşsa okutmuş muydu?”²⁶⁷

Nuran'ın İstanbul'a göç süreci Reşat'ın varlığıyla Nuran için sorunsuz ve mutlu geçmiştir diyebiliriz. Çünkü Nuran, Reşat'ın kendisine İstanbul'da sahip çıkacağına, onun artist olması için yardımcı olacağına inanmaktadır.

Yaşar Kemal'in “Deniz Küstü”, “Kuşlar da Gitti” isimli romanları, Orhan Kemal'in “Yalancı Dünya” ve “Sokaklardan Bir Kız” romanları, Aysel Özakin'in “Alnımda Mavi Kuşlar”, Tarık Dursun K.'nın “Kopuk Takımı”, Şahap Sıtkı'nın “Horoz Değirmeni”, Levent Engin'in “Suçlu” romanları daha önce “Göçün Sebepleri”, “Göç Vasıtları”, “Göç Şekli” gibi farklı başlıklar altında değişik vesilerle incelediğimizden tekrara düşmemek için burada bu romanlardaki göç süreçlerini tekrar ele almayacağız.

²⁶⁷ A.e., s.152–54.

4. BÖLÜM

4. 1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇENLERİN DURUMU

4.1. Göçmenlerin İstanbul'la İlgili İlk İntibaları

Güzelliğini kelimelerle tarif etmeye imkân olmayan İstanbul'a, farklı sebeplerle ister köyden, ister kasabadan, isterse başka bir büyük şehirden göçenlerin; burayı görünce hayret edeceği, hayranlık duyacağı, etkileneceği kaçınılmaz bir durum olacaktır. Daha önce İstanbul'u görmeyen insanların bu şehirle, bu şehrin insanıyla ilgili ilk intibaları, hem İstanbul'a gelenlerin profilini çıkarabilmemiz hem de bu gelenlerle birlikte İstanbul'un yeni yapısını anlayabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

4.1.1. İstanbul Boğazı

Anadolu'dan İstanbul'a gelen insanların; özellikle daha önce hiç deniz görmeyenlerin ilk dikkatini çektiği, hayret ve şaşkınlık içinde kaldıkları, hayranlıkla gözlerini alamadıkları ilk şey İstanbul Boğazı olmuştur.

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında Halo Dayı, oğlu İdiris'le birlikte İstanbul'a ulaştıkları zaman kamyonun kasasından baktıklarında gördükleri deniz, onları oldukça şaşırtmıştır. Daha önce hiç deniz görmeyen Halo Dayı ve oğlunun İstanbul Boğazı ile ilgili yorumları oldukça ilginçtir.

"Biraz sonra güneş doğdu, Halo Dayı, şöyle bir başını kaldırdı kamyonun:
—Oğul, hele hele oğuuul!... dedi. Baksana şu yana, bi su, bi su, deniz dedikleri bu olsa gerek... Ulaannn amma da su bee, amma da su!...
İdiris, kalktı baktı denize:
—Ulaaaa, dedi, bubaa bu ne ki?
—Deniz oğul, deniz... Umman denizi... Hodayı hikmet işde, yılmış suyu burya!...
—Hodayı hikmet tarla yapsaydı burayı buba?
—Günaha girme oğul!... ”²⁶⁸

²⁶⁸ İzgü, a.g.e., s.99.

Halo Dayı ve oğlu İdiris, İstanbul'a geldikleri ilk gün bilmedikleri bu şehirde iş aramış, akşam olunca da otelin pahalı olduğunu düşünerek tavsiye üzerine geceyi geçirecek bir sabahçı kahvesi ararken yine deniz karşılarına çıkar. Bu kez o ilk şaşkınlıklarından farklı olarak, denize daha uzun bakma fırsatı bulurlar.

“Oduncuları geçtiler, Yenikapı'ya indiler. Sirkeci de indikleri zaman, ilk şaşkınlıktan denizi görememişlerdi doğru dürüst, burada birdenbire deniz karşılarına çıkınca. Halo Dayı:

— Breh breh breh. oğul baksana şu suyaa!...dedi.

— Daşmış gibi buba...

Unuttular sabahçı kahvesini, denizin dibine dek geldiler. Kıyıda bir motor, birkaç kayık vardı. Ayrıca kıyıda ki kaldırımda insanlar dolaşıyorlardı.

— Lan oğul, bu su nee?

Deniz gittikçe kararıyordu. Daha şimdiden yanlarından geçmekte olan arabalar ışıklarını yakmışlardı. Başlarını arkaya çevirmeden bir zaman denizi ve içinden aka aka giden ışıklı motorları, vapurları izlediler.”²⁶⁹

Orhan Kemal'in “Gurbet Kuşları” romanında Sivas'ın köylüğünden İstanbul'a gelen İflâhsızın Memet, Haydarpaşa'da trenden iner inmez, Gafur Ağa'sını bulmak üzere vapurla karşıya geçer. Aslında karşıya geçerken İstanbul'u, vapuru, denizi ilk kez gören biri olmasına rağmen İflâhsızın Memet ve yanındaki diğer gurbetçiler, buralara sadece bakarlar. Bu bakışlarda özel bir dikkat, bir algıma yoktur.

“Biletler nasıl alındı? Kıyıya usulcacık yanaşan vapura nasıl binildi? Vapur nasıl, ne zaman yürüdü?

Yadırgı bakışların ağırlığından İkinci'nin henüz iyici tenhaliğinden kurtulunca ferahladılar. Üzerinden hiç sarsılmadan, yağ gibi akıp geçtikleri mavi deniz, uzaklarda taa uzaklarda ne idükleri belirsiz ağaçlıklı yapılar. Konuşmuyor, konuşamıyorlardı. Bakıyorlardı sadece.”²⁷⁰

Haydarpaşa'da vapura binince ilk kez gördüğü denizle ilgili şaşkınlık veya hayranlık ifadesine benzer hiçbir insani tepki vermeyen İflâhsızın Memet, karşıda inip Gafur Ağa'sına gidebilmek için tekrar Yemiş vapurunu beklerken bu kez denizi fark eder. Ama onun tek düşüncesi Gafur Ağa'sını bulup İstanbul'da çalışmaya başlamaktır. Bu yüzden denizle ilgili yorum yapmayı bile kendince boş görür.

“Köprüyle Eyüp arasındaki iskelelere uğraya uğraya işleyen vapurlara binmek için, tel örgü ardında bekleyen omuz omuz kalabalığın arasına katıldı. Tel örgülerin ötesinde kirlî deniz. Buranın denizi Haydarpaşa'nın denizine benzemiyordu. Pisti.

²⁶⁹ A.e., s. 116–117.

²⁷⁰ Orhan Kemal, a.g.e., s.7.

Pisti ya, nesine gerekti pis, temiz. Deniz pis olmuş, temiz olmuş. Pislik temizlik karın doyurmazdı. Birazdan Gafur Ağa'sını bulup da yanına girdi miydi, eh!"²⁷¹

Yine aynı romanda İflâhsızın Memet'in babası İflâhsızın Yusuf, kız kardeşi Ümmü ve iki erkek kardeşi ile birlikte trenle Haydarpaşa'ya gelmiştir. Memet çalıştığı kabzımalcının köşkünde yine burada tanıştığı ve köşkün hizmetçisi olarak çalışan karısı Ayşe'yle birlikte kalmaktadır. İflâhsızın Yusuf'un oğlu ve geliniyle birlikte köşke gelirlerken İflâhsızın Yusuf'un ve çocuklarının denizi görüp görmediği romanda işlenmemiştir. Ancak köşke gelirken İflâhsızın Yusuf, trende dolandırılmasını bir türlü hazmedememesi, kendisinin daha önce Çukurova'yı görmüş biri olmasından hareketle büyükşehri gören tecrübeli bir insan olduğunu ispatlamak için oğluyla münakaşaya girmesi sırasında, Çukurova-İstanbul karşılaştırması yapar. İstanbul'un tek farkının deniz olduğunu düşünür.

"Önden yürüyen oğluna âdeta nefretle baktı. Bir an pişman olur gibi oldu buraya gelişine. Burası Çukurova değilmiş. Olmadığında ne vardı sanki? Fazladan denizi mi? İstanbul'un fazladan denizi varsa, Çukurova'nın da pamuğu vardı."²⁷²

İflâhsızın Yusuf, asıl köşkten Memet'in patronu Hüseyin Bey'le sebze haline giderken çevresine bakma ve İstanbul'u görme fırsatı bulur. İşte bu sırada gördüğü deniz, onda hayranlık ve şaşkınlık uyandırır. Ama yine Çukurova görmüş olduğu için Hüseyin Bey'le de kendisini kıyaslamaya çalışarak bu durumunu belli etmez.

"Yusuf tramvayları küçük trenler sanıyor, ağasından hiçbir şey sormuyordu. Sorarsa, yabani sayabilirdi. Saymamalıydı, çünkü o da Çukurova'yı görmüştü, Çukurova'nın pamuğunu görmüştü, fabrikalarını görmüştü. Deniz görmemişti, tramvay görmemişti ama ağası da pamuk görmemişti ki, ödeşebilirlerdi.

(...)

Tramvaydan rıhtım kıyısına indiler. Sağ yanları yemyeşil deniz. Yusuf hayranlıkla karışık bir şaşkınlık içindeydi, ama ağasına yabanî dedirtmeyecek, her şeyi biliyormuş gibi davranıp hiçbir şey sormayacaktı.

Bilet gişesine gittiler. Hüseyin Korkmaz, iki birinci bileti aldı, kapıya doğru yürüdüler. Demir kapıların ötesinde gene deniz. Ama bu sefer deniz demin ki yemyeşil deniz değil, boza çalan mavi bir denizdi. Bu deniz de o denizin parçası olduğu hâlde, neden..."²⁷³

Hasan İzzetin Dinamo'nun "Koyun Baba" isimli romanında Koyun Baba ve Bunçuk, koyun yüklü vagonla sağ salim İstanbul'a gelirler. Koyunlar trenden

²⁷¹ A.e., s.10.

²⁷² A.e., s. 314.

²⁷³ A.e., s. 353–355.

indirilerek Haydarpaşa’da bir çayırılıkta iki üç gün dinlendirilir. Sonra, koyunlar mavnalarla Haydarpaşa’dan Haliç kıyılarına taşınır. Sütlüce Mezbahası dolaylarında, Kâğıthane çayırlarında, yine Koyun Baba’yla Bunçuk’un çobanlığında gezdirilip otlatılır. Koyun Baba ve Bunçuk’un, hem Haydarpaşa’da kaldıkları hem de mavnalarla karşıya geçtikleri sıralarda ve Haliç kıyılarında denizi görmüş olmaları gerekir. Romanda ancak bu konuda herhangi bir dikkat yoktur. Koyun Baba ve Bunçuk, koyunların mezbahaya teslim edilmesinden sonra hak ettikleri parayı alırlar. Yine Koyun Baba ve Bunçuk, Haliç vapurlarından biriyle karşıya geçerek Tahtakale’de eski kıyafetler alırlar. Ancak Bunçuk, işler yoluna girinceye kadar erkek kıyafetleriyle gezmek zorunda kalacaktır. Koyun Baba trende giydiği kıyafetleri de yanına alarak Bunçuk’la Yenikapı sahiline iner. Trende giydiği kıyafetleri deniz kenarında kimliğiyle birlikte bırakmayı düşünür. Böylece onu herkes denizde boğuldu zannedecek, o da Tahtakale’den aldığı kıyafetlerle İstanbul’da Buncuk’la yepyeni bir hayata başlayacaktır. Koyun Baba, planını uygulamaya koyarken üzerindeki pislikleri de temizlemek için denize girer. İşte bu sırada Bunçuk’un denizi ilk kez algıladığını görmüş oluyoruz.

“Koyun Baba, bir kez suya dalıp çıktıktan sonra kulaç atarak açılmaya başladı. Bunçuk, şaşkın, ona bakıyordu. O da bacağındaki kıl örmesi erkek pantolonunun paçalarını sıvayarak suya girdi. Ancak denizin kocamanlığı onun üzerinde bir tanırtkisi yapıyordu. Bu kocaman su, şaşılacak bir şeydi. Çarıkların içinde yanıp pişmiş olan, esmer uzun ayakları serin suyun içinde birdenbire tatlı bir rahatlık duydu. Ayağının altındaki kumlar eriyip yitiyor, sanki onu denizin ötelere doğru sürüklemek istiyordu. Koyun Baba’ya baktı. O, şimdi salt kara bir baş olarak görünüyordu.”²⁷⁴

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli eserinde Elazığ’dan İstanbul’a kaçan Celâl ve Güllü’nün bindikleri otobüs İstanbul’a girince, yine onların da ilk dikkatlerini çeken şey İstanbul Boğazı olmuştur. Yolculardan birinin İstanbul’a geldiklerini haber vermesi üzerine otobüsteki herkes dışarı bakar:

“Herkes ister istemez dikkat kesildi. Dağı, taşı, denizi taradı gözleriyle. Bir yanda yeşillik, yeşillikler arasında evler, apartmanlar; öte yanda göz alabildiğine uzanan masmavi deniz, deniz üzerinde ileri - geri gidip gelen irili ufaklı gemiler, kayıklar...”

— Hey gidi koca İstanbul, hey!..²⁷⁵

²⁷⁴ Dinamo, a.g.e., s. 71.

²⁷⁵ Kaleli, a.g.e., s. 108.

4.1.2. İstanbul'daki Ulaşım Vasıtaları

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet, Haydarpaşa'da trenden iner inmez, Gafur Ağa'sını bulmak üzere vapurla karşıya geçer. Daha önce "İstanbul Boğazı" başlığı altında da işlediğimiz gibi vapura ilk kez binen biri olmasına rağmen İflâhsızın Memet ve yanındaki diğer gurbetçiler şaşkınlık ve heyecanla vapuru ve vapur yolculuğunu algılayamamışlardır. Ancak karşıda inip de Yemiş'e gitmek üzere tekrar vapura binmek isteyince bilet alışından, vapura binişine, vapurdaki mevkiinden inişine kadar her açıdan bu vapur yolculuğu işlenmiştir. Böylece İflâhsızın Memet'in vapurla ilgili ilk intibalarını bu bölümde net bir şekilde görebilmekteyiz. İflâhsızın Memet vapura binmek için önce bilet alınacağını öğrenir, sonra gideceği yeri bir türlü biletçiye anlatamaz. O, Gafur Ağa'sını İstanbul'da herkesin tanıdığını zanneder. Ancak biletçi kabzımal olduğunu söyleyince "Sebze-Meyve Hali"nde olduğunu tahmin ederek bilet verir. İflâhsızın Memet, aynı duraktan farklı yerlere giden vapurların mantığını anlamaz. Kocaman vapurun geçerken onu pekala Yemiş iskelesine bırakabileceğini, gideceği vapuru söyleyen biletçinin kendi tasarrufuyla, gelen vapura değil bir sonraki vapura bindirdiğini düşünür.

— Ulan vapur kalkacak, çabuk ol! Ne iş tutar bu hırt?
— Kabzımal. Biletçi bileti uzattı:
— Yemiş. Bundan sonraki vapuru bekle. Elinde bilet, uzaklaşırken biletçinin sinirli sesi:
— Paranın üstünü al!
Dönüp aldı. Yolcular tek mil binmişlerdi vapura, tel örgülü kapılar kapanmıştı. Bir kenardaki tahta sıraya oturdu. Babasının dediği gibi, akil sır ermezdi şu şehir adamlarının işine. "Bu değil, bundan sonraki!"
Burun deliğinden birini tıkayıp ötekinden yere hıhladı.
Bu vapur olsa ne vardı sanki? Koca vapur, gidiyordu işte. Gafur Ağa'sının oraya da uğrasa...²⁷⁶

Vapur gelip yanaştıktan sonra kalabalık İflâhsızın Memet'i önüne katıp sürükler. İflâhsızın Memet, kötü sözler, hor bakışlar altında vapura biner, ancak kalabalık onu birinci mevkie itmiştir. İflâhsızın Memet için birinci ya da ikincinin hiçbir anlamı yoktur. Biletin yeterli olduğunu düşünür. Etrafındaki kadınlara

²⁷⁶ Orhan Kemal, a.g.e., s.14.

bakarken dalıp gittiği esnada görevli bilet sorar, hem biletçi hem de çevredeki insanlar karşısında komik duruma düşer.

“— Bilet!

Öyle dalmıştı ki, ürktü. Sanki biletçi, avratlara baktığını görmüş, “Ne bakıyon elin avratlarına, ayı?” demişti. Kızardı, bozardı, hiç lüzum yokken gülüverdi.

Biletçi sabırsızdı:

— Bilet diyorum gülüyorsun be oğlum, versene biletini!

Davrandı. Yanakları al al, arandı. Bilat, heye bilat amma nereye koymuştu? Ayağa kalktı, ceplerini araştırdı, buldu birden:

— Aha burada efendiğa. Cibimin astarına girmiş de...

Kadınlar acıyarak bakıyorlardı.

Biletçi, bileti görünce büsbütün huylandı:

— Al biletini geç ikinciye!

Biletini aldı ya anlamadı. Biletçiye pel pel bakıyordu.”²⁷⁷

Biletçi uzaklaşıp gidince İflâhsızın Memet, birinciden çıkıp kapı önünde dikilmeye başlar. Biletçinin gönderdiği ikincinin neresi olduğunu bilmiyordur. Ne yapacağını bilmez bir hâlde bakarken, bu defa biletçi bavulun biletini de sorar. Hem ikinciye gitmediği hem de bavulun biletini almadığı için azarlanır ve hor görülür.

“Bütün bunlardan habersiz, biletçi işini bitirip de dışarı çıkınca, az önce kızdığı “Ayı” yı bavulu, yorganıyla kapı önünde dikilir gördü, yeniden tepesi attı:

— Ne dikiliyorsun burda? İflâhsızın Memed:

— Ben mi? dedi.

— Hayır, baban!

— Bubam İflâhsızın Yusuf dirler, köyde kaldı...

— Başlarım şimdi babanın suratından. Geç, ikinciye!

İyi ama “İkinci” nereydi? Bavulunu yerden tam almıştı, gene biletçi omzundan yakaladı:

— Bavulun bileti nerde? Pel pel baktı:

— Bavulun biladı mı?

— Biladı değil, bileti. Evet, bavulun bileti nerde?

Açık kapıdan birinciye kaydı gözleri. Deminki kırmızı dudaklı kadınlar taa içerdeydi.

— Yok mu? Almadın mı?

— Virmediler.

— Virmedilermiş. İstemezsen virmezler tabi. Pis, şivesi bozuk. Geç ikinciye haydi, bir daha bavula bilet almadan binme, marş!

Bavulu, dürülü yorganıyla yekindi. Yekindi ya nereye? “İkinci” neydi? Nerdeydi?

— Daha duruyor musun?

Tekme yemiş gibi karşıya geçti, durdu. Biletçi görünmüyordu. Helanın yanıydı burası. Kül renkli rüzgar bir yandan bir yana esiyordu. Aldırdığı yoktu. Hoşuna bile gidiyordu. Lakin biletçinin “İkinci” dediği yer... Gene yanlış bir iş yaparsa azarlanacaktı.”²⁷⁸

²⁷⁷ A.e., s.20.

²⁷⁸ A.e., s.22–23.

Biletçi biraz dolaştıktan sonra, İflâhsızın Memet'i yine ikinciye geçmemiş olduğunu görünce, onun inadından böyle yaptığını düşünür. Kızarak Yemiş durağında inmesini söyler. Yemiş durağında vapur iskeleye yanaşıp da halatlara bağlanınca İflâhsızın Memet vapuru canlı zanneder.

“— Yemiş!

Kendine geldi. Vapur iskeleye ağır ağır yanaşmıştı. İskeleye demir babalara geçirilen halatlar... Bu vapur dedikleri de beygir gibi, canlı. Beygiri nasıl yularından bağlarsa, vapuru da bağlıyorlardı.”²⁷⁹

Aynı romanda İflâhsızın Yusuf, Memet'in patronu Hüseyin Bey'le sebze haline giderken ömründe ilk kez vapur görmesi ve bu vapura binecek olması dolayısıyla heyecanlanmış, şaşkınlık ve hayret dolu gözlerle vapura binmiştir. Hüseyin Bey, birinci mevkiden bilet alır, ancak ikinci mevkie oturmak ister. İflâhsızın Yusuf, bu birinci, ikinci kelimelerinin anlamını bile bilmez. Ancak daha önce “İstanbul Boğazı” başlığı altında da işlediğimiz gibi vapura ilk kez binen biri olmasına rağmen, gururundan bu durumunu Hüseyin Bey'e belli etmek istemediğinden çevresiyle ilgili hiçbir soru sormaz.

“Haydarpaşa'dan kalkan vapur yaklaşıyordu. Demir kapının ardında, konuşmadan dikiliyorlardı. Vapur geniş bir eğriyle yanaşıp, erkenci satıcılarla birlikte erkenci işçileri boşaltıncaya kadar konuşmadılar. Yusuf şaşkınlık içindeydi. Her an bir şey sormak istiyor, kendine yediremediğinden, sormuyordu.

Kapılar açıldı, vapura girdiler.

Hüseyin Korkmaz:

— Biladımız birinci ya, ikinciye oturalım, gel! dedi.

İkincinin geniş salonu işçiler, erkenci esnafla doluydu. Boş bir sıraya oturdular. Biletleri birinci olduğu hâlde neden ikinciye oturmuşlardı? Birinci neydi, ikinci ne? Birinci daha pahalıysa, ikinci, yani daha ucuz dururken ne diye pahalıya binmeliydi? Sormadı, sormamak için kendini tuttu.”²⁸⁰

Muzaffer İzgü'nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, Halo Dayı ve İdiris uzun bir yolculuktan sonra geldikleri kamyon, İstanbul Harem iskelesine yanaşınca yine kamyon kasasında karşı tarafa arabalı vapurla geçerler. Tabi onlar, koskoca kamyonu ve diğer araçları bu vapurun nasıl taşıyabildiğine hayret ederler. Eğer kımıldarlarsa vapurun batabileceğini düşünerek hiç hareket etmemeye çalışırlar. İdiris korkudan titremektedir.

²⁷⁹ A.e., s.25.

²⁸⁰ A.e., s. 356.

“Kamyon, araba vapuruna girdi... Halo Dayı:
—İdiris, dedi, çok sallanma, papurun içine girdik, batar matar...
Titremeye başladı İdiris... Onun için, bu kamyonun içindeki vapur gezintisinin tadına varamadı. Oysaki yöreye bakınsa, Boğaz’ın güzelliğini bir parçacık olsun görebilecekti... Daha araba vapurundayken, sürücü, Halo Dayı’nın yanına geldi:
—Dede dedi, vapurdan iner inmez, oraya Sirkeci derler, oradan her yana otobüs vardır, sizi ora da indirelim, olmaz mı?
—Sen bilin oğul...”²⁸¹

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl, Güllü’yle, İstanbul’a kaçar. Askerlik sebebiyle köyünün dışına bir kez çıkmış Celâl’le, daha önce köyünden hiç dışarı çıkmamış Güllü’nün, bindikleri otobüs Harem iskelesinden arabalı vapurla karşıya geçerken hayret ve şaşkınlık içinde çevrelerine bakmaları ve yeni yeni oluşmaya başlayan ilk İstanbul intibaları oldukça önemlidir. Romanda arabalı vapura bindirilen taşıtların çokluğu, vapurdan görünen İstanbul, vapurun çevresinde üşüşen martılar ve Celâl’le Güllü’nün hayranlıkla karışık şaşkınlıkları şöyle anlatılır:

“Harem’e girdi otobüs, geçti sıraya, kuyruk oldu, durdu. Ne de çok taşıt vardı ya! Kum gibi kaynıyordu her yan. Araba vapurunun biri kalkıyor, öteki yanaşıyordu rıhtıma. Alıp alıp gidiyordu otobüsleri içindeki yolcularla birlikte. Bir ejderha gibi ağzını açmış, yutuyordu gelen otobüsleri. Kendi otobüsleri de hareket etti, geçti vapurun içine. Dalganın etkisiyle hafif hafif sallandılar oturdukları yerde. Celâl’e iyice sokuldu, yapıştı Güllü. Yanak yanağa geldiler. Sıcaklığını duydu Celâl’in. Sonra utandı, usulca aralaştı. Dışarı baktı.

(...)Vapur kalktı sessizce. Döndü, hız aldı. Kayboldu genç kızla genç erkek. Martılar uçuştı etrafta. Beyaz beyaz, tatlı tatlı... Hiç görmemişti bunları Adak köyünde. Kanat vurmada süzülür bir tanesi. Güllü’nün gözleri aktı ardı sıra. Her şey tatlıydı burda, güzeldi, boldu. Karaköy tarafına baktı. Galata kulesine doğru yükseldi, Beyoğlu’na kaydı; döndü Beşiktaş’ı, Bebeği, Boğaz’ı taradı gözleriyle. Dürttü Celâl’e :

— Celâl gurban, bunlar hep ev mi? dedi.

— He, dedi Celâl. O da Güllü değin alıklaşmış, büyük bir hayranlık ve de şaşkınlık içindeydi. Bir martı daha uçuştur vapurla beraber ağır ağır. Açtı kanatlarını, süzülür gelin gibi. Başını oynattı sağa sola. Denizi gözetledi dikkatle. Hafif dalga vardı denizde. Bir taş düşercesine, aniden dalış yaptı denizin mavi suyuna. İrkildi Güllü, martının düşüşüyle. “Bir vuran mı oldu?” diye bakındı çevresine. Belini doğrulttu, başını uzattı, dikkat kesildi iyice. Martı hışımla indi su yüzüne. Sabun gibi kaydı karın kısmıyla. Ayakları göründü belli belirsiz. Başı kayboldu bir anda. Sonra kanat çırpı, yükseldi yeniden. Gagasında küçük bir şey belirdi. Tuttuğu nefesini bıraktı Güllü. Vurulmamıştı martı. Kendi yapmıştı bu oyunu, geçim için. Hayranlığı arttı, sevdi martıyı.

Yanaştı Sirkeci iskelesine vapur.”²⁸²

²⁸¹ İzgü, a.g.e., s. 99.

²⁸² Kaleli, a.g.e., s. 109–110.

Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında Hüseyin'le Mehmet, önce Ankara'ya giderler, orada iş bulamayınca da birkaç gün sonra İstanbul'a gelirler. İstanbul'a otobüsle gelen Hüseyin'le Mehmet, askerlik dışında ilk kez gurbete çıkmışlardır. Ankara'dan bindikleri otobüsle birlikte her türlü aracın da İstanbul'da araba vapuruna binebilmesi, Hüseyin ve Mehmet'in yanı sıra, İstanbul'a ilk kez gelen gurbetçileri oldukça şaşırtmıştır.

"Otobüs Üsküdar'a gelmiş araba vapuruna girmek üzereydi. Otobüsün büyük bir sarsıntı ile vapura girişi ikisini de yerinden fırlattı. Hayret dolu bakışlarla etraflarını süzüyorlardı. Her çeşit nakil vasıtalarının vapura girişleri pek gariplerine gitmişti.

Sirkeci'ye varmışlar, muavinin:

— Buraya kadar, demesiyle otobüste bulunanlar inmeye başlamışlardı."²⁸³

Anadolu'dan İstanbul'a göçenlerin buraya vardıklarında yine dikkatlerini çeken; şaşkınlık, korku ve hayranlıkla izledikleri ulaşım vasıtalarından biri de tramvay olmuştur.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet'in patronu Hüseyin Bey'le babası Yusuf sebze haline giderken çevresine bakma ve İstanbul'u görme fırsatı bulduğunu, daha önce "İstanbul Boğazı" bahsinde işlemiştik. İflâhsızın Yusuf, İstanbul'la Çukurova'yı kıyaslarken oranın denizden sonra bir de tramvayı olmadığını, bunun dışında birbirinden fazla bir farkı bulunmadığını söyler. Hüseyin Bey'le sebze haline giderken ilk kez gördüğü ve bindiği tramvayın küçük tren olduğunu düşünür, bu aracı merak etse de gururundan ona hiç bir şey sormaz.

Yine aynı eserde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet, köydeki babasına yazdığı mektupta İstanbul'u anlatırken, dil ile tarif edilemeyecek bu şehirde ilk dikkat çektiği şeyler, denizinin yanı sıra tramvay ve diğer taşıtlar olmuştur.

"(...) İstanbul da bir İstanbul. Dilinen tarifi gayri mümkünsüz. Gafur Ağam köy yerine geldiğinde ağnadırdı ya, o biçim işte, ondan da tevatür. Papurlar, deniz, trambalar, tomafile, otoboslar ki, Çukurova kaç para? Bilenler söylüyor, Çukurova İstanbul'un yanında köy kalırmış."²⁸⁴

²⁸³ Tutkun, **a.g.e.**, s.15.

²⁸⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 267.

Anadolu'dan İstanbul'a göçenlerin buraya vardıklarında, yine dikkatlerini çeken şey İstanbul'daki taşıtların fazlalığı olmuştur. Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında, Halo Dayı ve İdiris, Sirkeci'de vapurdan inince bir anda İstanbul'la yüz yüze gelir ve büyülenirler.

"Sirkeci'nin kalabalığı, Sirkeci'nin otobüsleri, otomobilleri bir anda büyülemişti ikisini de..."²⁸⁵

Yine aynı romanda Halo Dayı ve oğlu İdiris, İstanbul'a geldikleri ilk günün akşamında geceyi geçirecek bir sabahçı kahvesi ararken Yenikapı'ya inerler. Halo Dayı, oğlu İdiris'e Yenikapı'daki gazinoları göstererek aradıkları sabahçı kahvelerinin bunlar olabileceğini söyler ve oğluyla birlikte oraya ulaşmak için yolun karşısına geçmek isterler. Halo Dayı ve oğlu İdiris, otomobilin çokluğundan bir türlü karşıdan karşıya geçemezler. Hatta İdiris, ezilme tehlikesi bile geçirir. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

"Karşıya geçmek için hayli güçlük çekerler. Durmadan işliyordu yol, hem de arabalar çok hızlı geçiyorlardı. Birbirlerinin ellerinden tutuyorlar, "Haydi," diyorlar, sonra tekrar geri dönüyorlardı..."

Bilmem kaçınıc "Haydi" den sonra Halo Dayı, o yaşına karşın karşıya geçti. Ama İdiris o gecede kalmıştı. Baba yüreği, korkuyordu oğlu bir arabanın altında kalır diye. Kızıyordu da, hem de sesli sesli:

— Hey poh yiyenler, ayağı mı gırık ne bu düzülerin, heç enmezler mekineden... İdiris!...

— He buba!

— Gop bu makine geçince...

Gerçi İdiris de karşıya geçti ama, bir acı fren, bir, "Ayı oğlu ayı!" markasını alarak..."²⁸⁶

Lütfi Kaleli'nin "Görgü" isimli romanında Celâl ve Güllü'yü Elazığ'dan İstanbul'a getiren otobüs, arabalı vapurla karşıya Sirkeci'ye geçer. Vapur Sirkeci'ye yaklaşınca gördükleri taksiler, otobüsler, Celâl ve Güllü'yü hayrete düşürür.

"Yanaştı Sirkeci iskelesine vapur. Aman ne de çok taksi vardı burada? Bir polis orta noktada, eliyle işaretler yapıyordu durmadan. Bir yoldan taksiler geçince, öte yoldan gelenler duruyordu. Yığılıyordu duran taraf, peş peşe uzayıp gidiyordu taksi seli. Araba mezarlığıydı Sirkeci garının önü. Karşıda Ankara caddesi, bu yanda

²⁸⁵ İzgü, a.g.e., s .100.

²⁸⁶ A.e., s .119-120.

Eminönü göz alabildiğine taksi ve de Belediyenin kırmızı beyazlı otobüsleriyle doluydu.”²⁸⁷

Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer, İstanbul’a gelince hemşehrisi Memiş’in yerleştirdiği fırında çalışırken hırsızlıkla suçlanınca, onu suçlayan ustayı fırına sürer. Onun güçlü, kuvvetli ve yürekli olduğu duyulunca bu yönünü kullanacağı bir iş teklifi yapılır. İş teklifini görüşmek için ilk kez İstanbul caddelerine çıkmış olur. İstanbul sokaklarında ve caddelerindeki araçların fazlalığı onu şaşırtır.

“Memiş ile Sefer, karşıya geçiyorlar arabalar arasından, akın akın yukarlara doğru kayıp giden arabalar, birbirinin ardına takılmış da birbirine kuyruk olmuş ha giderler giderler, az gider uz giderler, durur kalkar, kalkar durur, kim bilir nerelere giderler! Sefer şaşkın ve durgunluk gelmiş aklına, büyük kent insanının neden böylesine aceleci olduğunu soruyor kendinden, bir karşılık bulamıyor.”²⁸⁸

4.1.3. İstanbul İnsanı

Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerin bu şehirde ilk dikkatini çeken şeylerden biri de kalabalığı olmuştur. İstanbul’da caddelerde akan insan selinin, Türkiye’nin hiçbir yerinde görülmesi mümkün olmayan bir durum olması sebebiyle, İstanbul’a ilk kez gelenlerde şaşkınlık ve korku meydana getirmektedir. Göçmenler, bu kalabalık içinde kendilerine benzer birilerini görünce ancak rahatlayabilmektedir.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında Sivas’ın köylüğünden İstanbul’a gelen İflâhsızın Memet, Haydarpaşa’da trenden iner inmez, Gafur Ağa’sını bulmak üzere bir kalabalığa karışarak vapurla karşıya geçer. Aynı şekilde kalabalıkla birlikte vapurdan iner. Ancak ilk şaşkınlık ve heyecanla bu kalabalığın farkına varamaz, kalabalığı algılayamaz. Daha sonra vapurdan inip de Yemiş’e gitmek üzere yeni bir vapur kalabalığına karışınca, daha önce sadece kadınlar gözüne çarpmış, onlara hayret etmişken bu sefer İstanbullu insanı, kalabalığı ilk kez fark eder.

“Vapurun gelip yanaştığı tel örgülü kapının ardı gene kalabalıklaşıyordu. İstanbul buydu demek? Lakin İstanbulluların tümü de varlıklı değildi. İçlerinde çoğu

²⁸⁷ Kaleli, a.g.e., s. 111.

²⁸⁸ Selimoğlu, a.g.e., s.122.

‘senin benim gibi’ydi. Senin benim gibi olanlarsa, herhâlde dışarıdan gelmişlerdi. Taşralı. Yadırgı. Öyle ye gurbete düşen bir o muydu?²⁸⁹

İflâhsızın Memet, asıl Yemiş’te vapurdan indikten sonra tam anlamıyla kalabalığı algılar. Sebze halinin sokağı, meşguliyeti olan bir kalabalıkla doludur. İflâhsızın Memet, kalabalıktan birini durdurup bir şey sormaya korkar.

“Kamyonlarla arabalar başlı kışlı duruyorlardı. Sebze küfeleri, meyva sandıkları, gürültü. Elinde tahta bavulu, omuzunda yorganı, sokuldu. Taa yanlarına gelip uzun uzun dikildiği hâlde kimse dönüp de ne istediğini sormadı. Patırlı bir kalabalık, bir gidip geliş. Sormaktan da korkuyordu. Herkeste dumanı üstünde bir öfke. Sorsa, soruverse azarlalıyiverirlerdi belki de. Azarlamıyacak birini gözüne kestirmeliydi.”²⁹⁰

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, Halo Dayı ve İdiris, arabalı vapurdan inip de İstanbul’da ayaklarını ilk kez Sirkeci’de yere basınca gördükleri manzara karşısında korkuya kapılırlar. Çünkü İstanbul ne köylerine, ne de buraya gelmeden önce geçtikleri kasaba ve şehirlere benzemektedir.

“Sirkeci’nin kalabalığı, Sirkeci’nin otobüsleri, otmobilleri bir anda büyülemişti ikisini de.. Hele hele ortada fırt fırt düdük öttüren trafik polisi. İlk anda Halo Dayı’nın içine bir korkudur düştü. Biraz sonra, istasyonun önüne gelince, korkuyu attı üzerinden. Çünkü kendileri gibi sırtı yorganlı birilerini daha görmüştü. Artlarından:

—Hemşehrim, hemşehrim.. diye bağırdı, ama duymadılar, Anadolu Saz’ın önünden hızlı hızlı uçup gittiler. Bilinçsiz, bunlar da o yöne doğru yürüdüler. İstanbul ne köye benziyordu, ne de Ankara’ya. Babasının ardı sıra yürüyen İdiris, bazen istemeyerek bu alışkanlığı bozmak zorunda kalıyordu, çünkü babayla oğulun arasına, ya bir insan, ya bir el arabası, ya da bir araba giriyordu...”²⁹¹

Yine aynı romanda Halo Dayı, İstanbul’daki ilk gününde nerelerde inşaat işi bulabileceğini sormuş, insanlar da onu Kocamustafapaşa tarafına yönlendirmiş, o da oğluyla birlikte tarif üzerine oraya gidebilmek için otobüse binmiştir. Halo Dayı, otobüsten dışarı bakarken İstanbul’un kalabalıklığına hayret eder, oğlu İdiris’e kalabalığı gösterir.

“Halo Dayı da, sahanlığın camından dışarıyı, kaldırımları izliyordu. İkide bir oğlunu dürterek,

²⁸⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.15.

²⁹⁰ **A.e.**, s.26.

²⁹¹ İzgü, **a.g.e.**, s.100.

—Hele İdiris oğul, hele, bu ne galabalık, bu galabalık? Diyordu.”²⁹²

Mesut Tutkun’un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında Hüseyin’le Mehmet, Sirkeci’de araba vapurundan indikten sonra İstanbul’da kapıcılık yapan arkadaşları Veli’ye gidebilmek için, gönderdiği mektubun zarfındaki adresi birine sormak isterler. Tam bu sırada onları uzaktan takip eden Abdi isimli bir adam yanlarına yaklaşıp kendisinin memleketten gelecek bir arkadaşı beklediğini, arkadaşının köyden mektup gönderdiğini, arkadaşı gelecek diye ona iş ayarladığını, ancak uzun zamandan beri beklediği hâlde gelmediğini, arkadaşını onlara tarif ederek görüp görmediklerini sorar. Hüseyin’le Mehmet büyük bir saflıkla tarif ettiği adama benzer birisini görmediklerini söylerler. Abdi de güya hayıflanarak arkadaşına dolgun ücretli bir inşaat işi bulduğunu anlatır. Sonra Hüseyin’le Mehmet’e çalışmak için mi İstanbul’a geldiklerini sorar. Bu arada Hüseyin Abdi’ye elindeki zarfı uzatarak Veli’nin adresini onlara tarif etmesini ister. Abdi, Anadolu’dan gelen saf kimsesiz insanları bu şekilde daha İstanbul’a iner inmez, gözleri açılmadan kandırarak patronuna getirir, o da onları güya paralarını toplu vermek bahanesiyle karın tokluğuna inşaatlarda çalıştırır, sonra da beş kuruş vermeden bırakır. Abdi, bu güçlü kuvvetli iki delikanlıyı da dolandırır. Zarfta yazılan adrese bakarak böyle bir adresin İstanbul’da olmadığını söyler. Emmioğlunun müteahhit olduğunu, onlara iş ve barınma imkanı sağlayacağını söyler ve onları emmioğlunun olduğu kahveye götürmek ister. Abdi’nin arkasından yürüyerek kahveye doğru gitmeye başlayınca Hüseyin’le Mehmet ancak o zaman çevresini fark etmeye, algılamaya başlarlar. İstanbul’un kalabalığı onları korkutur. Mehmet, bu kadar insanın İstanbul’da nasıl iş bulabildiğine hayret eder.

“Abdi önde Mehmet’le Hüseyin arkada yürüyorlardı. Ara sıra Abdi arkasına dönüp:

— Aman peşimi bırakmayın. Beni kaybederseniz bir daha birbirimizi bulamayız.

Bu söz onları daha çok dikkatli hareket etmeye sevk etmişti. Bir saniye olsun gözlerini Abdi’den ayırmıyorlardı. Arabaların arasından, kalabalık içinden yürüye yürüye onlarca çok uzun gelen köprüyü geçerken Mehmet Hüseyin’e:

— Len Hüseyin şu galabalığa bak. Bunların hepsi nerede iş bulup da çalışıyo?

Hüseyin Mehmet’in daha fazla konuşmasına meydan vermeden omuzu ile sırtına vurarak :

²⁹² A.e., s. 107.

— Gonuşmanın, sağı sola bakmanın şimdi sırasımı len. Önüne bak yürü. Birbirimizi bi gaybedersek yandık demektir.”²⁹³

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl sevdiği kız Güllü’yle birlikte yeni bir hayat kurmak üzere asker arkadaşı Cemil’in yanına İstanbul’a kaçmışlardır. Elazığ’dan İstanbul’a geldikleri otobüs, Sirkeci’de arabalı vapurdayken Celâl ve Güllü’nün gördükleri araba ve insan seli onları hayrete düşürür.

“(…)Bunca taşıtın arasında insanlar kaynıyordu karınca gibi. Köprü. Köprünün üstünden geçen taşıtlar, insanlar... Altından geçen motorlar. Yan taraflarda duran beyaz, büyük vapurlar sallandı hep. Döndü Güllü’nün başı. Çıktı vapurdan otobüs. Sirkeci, sahil yolu...”²⁹⁴

Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer, Karadeniz’den gemiyle İstanbul’a gelir. Kendisi bir Karadeniz çocuğu olarak daha çok bir denizci algısıyla İstanbul’un deniziyle ilgili her şeyi dikkatini çekmiş, İstanbul’un kalabalıklığına, keşmekeşine bu gözle bakmıştır. Sefer’in İstanbul’un kalabalığı ile ilgili ilk intibaları romanda şöyle anlatılmıştır:

“Güneşin ilk ışınları limanın sularında oynasırken teknelerin bordasında ve düdük sesleri arasında koşuşan römorkörler, motorlar ve kayıklar çoktan uyanmış. Posta gemisi, makineler stop yavaş yavaş ilerleyip kendine yol açarak, — palamarlar çoktan hazır bekliyor — ve gemi, büyük kentin rıhtımına yanaşıyor çok geçmeden. Bağırıp çağırılmalar, koşuşma ve telâş, gürültülü limandan gelen denizsi ve deniz kokan seslerin yükselip alçalması, büyük bir deniz kentinin soluk alıp vermesi. Yaklaşan uzaklaşan ve artan eksilen uğultular Sefer’in yeni bir dünyaya ayarlanan kulaklarında, güvertede itilip kakılan dalgın bakışlı Sefer’in gözlerine yansımış yepyeni renklerin keşmekeşi. Kollarını açmış bekliyor İstanbul denen yosma. Tahtadan çantasını eline alan Sefer, gemiden çıkanların arasına katılıp, merdivenden iniyor. Bir iki saniye sonra, işte rıhtımda! Gözleri çevresinde dolanıyor bir süre. Yanından önünden geçenlerin arasında dolanıyor gözleri sağlı sollu ve soldan sağa doğru gözleri. Birden, kuşkulu yüzünde birden, bir aydınlık dolaşüyor yüzünde. Gülümseyen göz ve yüz, aradığı adam işte orada, ötede, ötesinde az bir şey, işte şurada, o da gördü, o da gördü Sefer’i — beni gördü beni Hızır’ın Memiş gördü, bana doğru geliyor, kalabalık arasından bir yol açıp kendine, bana doğru geliyor— iki adam birbirine atılan! Memiş kollar Sefer kollar rıhtımda buluşuyor, iki hemşehrinin sarmaş dolaş kolları, kucaklaşan iki adam rıhtımda!”²⁹⁵

Aynı romanda Sefer, İstanbul’a gelince hemşehrisi Memiş’in yerleştirdiği fırında çalışmaya başlar. Fırından hemen hemen hiç çıkmaz, orda yatar kalkar.

²⁹³ Tutkun, **a.g.e.**, s.21–22.

²⁹⁴ Kaleli, **a.g.e.**, s. 111.

²⁹⁵ Selimoğlu, **a.g.e.**, s.82–83.

Çünkü kazandığı para çok azdır. Paranın bir kısmını memlekete göndermektedir. Ustası bir gün onu hırsızlıkla suçlamaya kalkınca Sefer, dayanamaz ve ustayı fırına bir ekmek gibi sürmeye kalkar. Birkaç kişi Sefer'in elinden ustayı zor alır. Sefer, Memiş'in yanına çekip gider. Ancak namı duyulur ve fedailik teklifi yapılır. Verilen adrese arkadaşı Memiş'le gider. Bu vesileyle İstanbul içine, caddelerine sokaklarına ilk kez girince, İstanbul'un o güverteden gördüğü İstanbul'dan ibaret olmadığını, içerilerde çok daha kalabalık bir kentin, korkutucu bir keşmekeşin olduğunu anlar.

“Büyük kente ayak basalı Sefer, kentin iş kesimini, büyük caddeleri, sokakları, insanları, dükkânları böylesine yakından, böylesine iç içe, böylesine bir keşmekeş içinde, ilk kez görüyor. Garip bir içgüdüyle, gerçekten de korkulacak bir yer olduğunu duyuyor bu kocamış, fenlenmiş, güngörmüş yosma kentin. Gideni ve geleni hesap kitap edilemez bir cadde... her iki yanına da mağaza ve dükkânlar boylum boylum dizilmiş. Güneş zar-zor sızmış yapılar arasından şaşmış kalmış, her yeri ısıtmamış, yüksünmüş, ve mağaza camlarının ardında dünyanın malı mülkü yan gelmiş de kurulmuş: Sefer böyle görüyor büyük kent caddesini.”²⁹⁶

Orhan Kemal'in, “Sokaklardan Bir Kız” isimli romanının başkahramanı Nuran'ın babası Cemâl, karısı yüzünden katil olunca hapse düşer. Nuran'ın annesi de bu olaydan sonra ortadan kaybolur. Annesiz, babasız yapayalnız kalan Nuran'ı babasının isteği üzerine amcası alıp İstanbul'a getirmiştir. Tren yolculuğu sonunda İstanbul'a ulaşan çocuğun, İstanbul'da en çok dikkatini çeken şey şehrin kalabalıklığıdır.

“Sonra deniz, vapur, telâşlı bir kalabalık.

Vapura girmişlerdi. Öyle kalabalıktı ki!

(...)

Vapur köprüye yanaşmıştı. Kalabalıkla birlikte inmişlerdi. İnsan kaynaşıyordu köprüde. Taşıtlar. Sonradan adlarının tramvay olduğunu öğrendiği küçük trenlerden birine binmişlerdi. Burası da kalabalıktı. Kocaman yapıların aralarına sıkışmışçasına daracık yollardan kıvrılarak gitmişlerdi.

İstanbul ne güzeldi!”²⁹⁷

Orhan Kemal'in “Yalancı Dünya” isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman, Reji asistanı Bülent Nejat Coşkun ile birlikte İstanbul'a gelir. Romanda Neriman'ın İstanbul'daki hayatı hayal kırıklıklarıyla başlar. Beraber geldikleri otelden Bülent Nejat Coşkun asker kaçağı olduğu için götürülür. İstanbul'a gelir gelmez

²⁹⁶ A.e., s.121–122.

²⁹⁷ Orhan Kemal, a.g.e., s.75.

yapayalnız kalan Neriman'ın bu şehirdeki daha ilk günü çok hareketli geçer. Civa Film'in sahibi Recep Civa, önce Bülent Nejat Coo'yu asker kaçağı olduğu için şikayet eder, ardından da Coni'yi, Neriman'ı garsoniyerine götürmesi için görevlendirir. Bülent Nejat Coo'nun gidişiyle sarsılan Neriman'ın düştüğü bu bataкта gözü, İstanbul'u görecek durumda değildir. Ancak Coni'yle yolda garsoniyere giderken ve garsoniyer de Neriman, İstanbul'u görme, düşünme fırsatı bulur.

“Araba. Neriman'ı şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükleyen birtakım dar sokaklardan, büyük caddelerden geçip, şaşkınlığını büsbütün artıran çok büyük binaların sıra sıra uzandığı hareketli, kalabalık bir caddeye çıkmıştı.

— Şurda inelim aslan!

— Çabucak atlayıverin, dedi şoför.

İndiler.

—Galsaray burası, dedi Coni.

(...)

İçi kabardı birden, gözlerinden yaşlar boşandı. Sonra bir hıçkırıktır tutturdu. İçeri girdi, kendini karyolaya bıraktı, başını avuçları içine aldı. Ne yapmıştı, ah ne yapmıştı? Demek annesinin çokluk dilinden düşürmediğince, davulun sesi uzaktan hoş gelmişti? Koskoca İstanbul şehrinin baş döndürücü kalabalığı içinde yapayalnız ve beş parasızdı.”²⁹⁸

Sevinç Çokum'un “Zor” isimli romanında İstanbul'da oturan Hatice Hala'sının yanına gelen Kerim'in, otobüsten inişinden halasının evine gelinceye kadar ki kısmı işlenmemiştir. Dolayısıyla Kerim'in otobüsten inişinden halasının evine gelinceye kadar ki bölümünde İstanbul'la ilgili ilk intibalarını ancak köyüne yazdığı mektupta öğrenmiş oluyoruz. Kerim mektubunda İstanbul'un kalabalıklığından söz eder.

“(…)Şimdilik buralarda yabancılık çekiyorum. Ne de olsa şehirde yetişmedik. Bizim görgümüz olsun, sokakta yürüyüşümüz olsun, onlarınkinden başkadır. Aynı zamanda sokakları çok dolaşık. Taksiyle gelirken şaşkın oluyor insan. Düpdüz bir yol değil. Siz de bilirsiniz. Kendi köyümüzde yürümek, giyinmek değişik bir şekildedir. İnsan gezdikçe her tarafı öğrenmiş olur. Çok kalabalık yerler. Hep merdiven çıkılıyor. Halam beni görünce sevindi. Cümlenize selâm eder ellerinizden öperim. Halam da selâm eder. Fevzi Ağabeyim ve Gülnur Ablam da selâm ederler.”²⁹⁹

Anadolu'da özellikle kırsalda yaşayanların İstanbul'a gelince ilk olarak kadınlar ve kadın erkek ilişkilerindeki samimiyet, dikkatlerini çekmektedir. İstanbullu kadınların saçları, gözleri, dudakları, kılık kıyafetleri, kokuları,

²⁹⁸ A.e., s. 305–306.

²⁹⁹ Çokum, a.g.e., s.27.

davranışları kırsaldaki kadınlara hiç benzememektedir. Kırsalda başörtüsü takan, vücudunu örtecek şekilde giyinen, inançlarının ve geleneklerinin müsaade ettiği ölçüde erkeklerle konuşan kadınların yanında büyümüş; onlara eş, evlat, kardeş olmuş erkekler, sadece bu yakın çevresindeki kadınların belki saçlarını görmüş, tenlerine dokunmuş, ama kadın denen canlıyı bu hâliyle bu kadar yakından ilk defa tanıma fırsatını ancak İstanbul’da yakalayabilmişlerdir. Durum böyle olunca da İstanbul’a Anadolu’dan gelen erkekler için İstanbullu kadınlara kapılıp gitme en büyük tehlikelerden biri olmuştur.

İstanbul’un çok farklı güzellikleri, ilk görenleri hayrete düşürecek birçok özelliği olmasına rağmen Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında Sivas’ın köylüğünden İstanbul’a gelen İflâhsızın Memet’in bunlar dikkatini çekmeyi başarmamışken, İstanbul’a yeni gelmenin şaşkınlığı içinde Haydarpaşa’dan karşıya geçerken, yine oradan da Yemiş’e giderken bindiği vapurlar da gördüğü kadınlar onun dikkatini yoğun olarak çekmiştir.

“Başını kaldırdı. Mavi etekleri savrula savrula bir kadın iniyordu merdiveni. Savrulan etekler altında görünüp yiten bacaklar aklındaki şehir adamını da, şehir adamlarının işlerini de silip götürdü. Avrât da avrattı hani. Hapdarpaşa’dan beri görüp durduğu. Birbirinden güzel, çalımları birbirinden ziyade avratlar. Tümü de avrat değildi tabii, kızlar da vardı.(...)”

Merdivenden inmeye başlayan yeni bir etek, etekler altında görünüp yiten yeni bacaklar aklındaki köylü, kardeşlerini, babasını, arkadaşlarını filan siliverdi. Bu avradın bacakları, bundan öncekinden de güzeldi. Kar gibi, beyaz beyaz. Adam yatınca bu bacakların arasında yatmalıydı ki! Tam da Gafur Ağa’sının köy kahvesinde anlattığı. Demek Gafur Ağa’sı böyle avratlarla... Böyle avratlarda din, iman olmazdı mücerret. Tümü de cehennemlik. Cehennemlik ya, erleri var mıydı ola? Varsa, ne işin başındaydılar? Kazançları? Kazançları bol olmalıydı. “Olmasa, avratlarının giydiği ipeklere para mı dayanır?”³⁰⁰

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, Halo Dayı ve İdiris’in de İstanbul’a gelince ilk dikkatini çeken şeylerden biri buranın kadınları olmuştur. İdiris tamamen kendinden geçmiş İstanbul’da artık kadın dışında hiç bir şey düşünemez olmuştur. Halo Dayı, iş ve geceyi geçirecek bir yer bulabilmek için uğraşırken İdiris, sadece babasının ardına takılır ve etraftaki kızlara, kadınlara bakar. Askerde iken okuma yazma öğrenemeyen, patates soymak dışında hiçbir iş yapamayan bu saf oğlanın aklını, askeriye’nin mutfağından hariçten yiyecek

³⁰⁰ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.14–15.

alabilmek için gelen Yaman Murtaza, cinsellikle ve kadınlarla alâkalı bir yığın hikâyeyle doldurur. İdiris de İstanbul’da rastladığı her kadında bu hikâyeleri görmektedir. Köyde evlenmeyi düşündüğü Mihrican da bu kadınların yanında artık bütün özelliğini yitirmiştir.

“İdiris boyuna mini etekli kızlara, kadınlara, bakıyordu. Aman Allah, ne de çok kadın kız vardı burada? Kum gibi, kum... Hep Murtaza’nın öykülerindeki kızlar, kadınlar gibi, dolgun bacaklı, geniş kalçalı; yürürken şöyle yerleri titreten kadınlar kızlar... Hele şu geçen, şu geçen...”

“Aboooooov. Her yanı cııldak, e anam, e babam nasıl gıyar da bööyle güzel bi avradı koklarlar, o yanını bu yanını sıkırlar? Töbe töbe, sıksan o saat gırılır ince beli, çıt diye orta yerinden, yapışmaz yapışdırasın, bağlanmaz bağlayasın. Abov ki abovv...”(...)

Halo Dayı ve İdiris, gösterilen yere geldiler. İdiris’in aklı karışmıştı, biletiçinin yanındaki koltukta oturan kadına bakınca. Mini eteğinin altındaki bacaklarını cömertçe açmıştı, otobüsün yaylanışına uygun, sudan çıkmış taze balık gibi titriyordu etleri... Dizkapağının, parlaklığı, aklı ve yuvarlaklığı büyüleyivermişti bir anda İdiris’i. Sonra, Yaman Murtaza gelmişti aklına:

“Dizinden öpecen avradı, avrat kişneyecek...”

“Nasıl kişnerdi kim bilir bu avrat? Aynısı yazıda aylarca beslenmiş besili gısraklar gibi.. Yimiş yimiş otu, dikmiş gulağını, çıkmış yola... Yok canım, yok, Murtaza’nın annatdığı avratlardan da tevatürmüş şu İsdanbıl’ın avratları. Hem niden bunlar bu gadar ak ki? Gar gibi, pambık gibi... Mihrican? Mihrican da ak amma, Allah vekil, bu gadar deel, bunnar apak, süt gibi, gaymaklı yoğurt gibi.

—Şincik oğul endik mi mekineden, bulduk mu işi, galır aşama yatacak, yer, ona da Allah kerim, buluruk. Görüyon, bunca insan, hepsi de başını dikip bir delik buluyorlar, biz mi bulamadık da galdık orta yerde?

İdiris’in duyduğu bile yoktu babasını, biletiçiyle dinelen birinin arasındaki boşluktan o kadını izliyordu. Ve diyordu ki:

“Cenabı Rabbim, eğerkim bizim köy avratlarını yaratmak uçun bi gün uğraşıyosa, bunu yaratmak uçun tam bi hafda uğraşıyordur.”³⁰¹

Aynı romanda yaşlı olmasına rağmen Halo Dayı’nın bile kadınlar dikkatini çekmiştir. Bu kadınlara bakmanın günah olduğunu, hatta düşününce bile boy abdesti gerektiğini anlatır.

“Deminki, pırasa alan kızı Halo Dayı da görmüştü.

— Amma oğul biliyon mu? dedi. Şu İsdanbıl’ın avratları heç mi heç yaramaz. Çok üryan geziyorlar, bizim Mehdi Hoca derdi ki, böyle üryan gezen avratlar öteki dünyaya getdikleri zaman, bu dünyada nereleri açık gezdilerse oralarına gocaman gocaman cehennem akraplarından yapışdıracaklar, derdi. Çıplak gezen avrat akrabın acısıyan anam yandım, anam öldüm dedikçe zebaniler daha büyük, daha büyük akraplar yapışdıracaklarmış orasına burasına... Anan görse bunnarı, İmamgızı görse, aklını yitirir vallaa, aklını.”³⁰²

³⁰¹ A.e., s. 104–107.

³⁰² A.e., s. 101.

Lütfi Kaleli'nin "Görgü" isimli romanında İstanbul'a kaçan Celâl ve Güllü'nün otobüsleri Harem iskelesinden arabalı vapurla karşıya geçerken özellikle köyünden dışarı hiç çıkmamış Güllü'nün, samimi görüntüler sergileyen bir çifti fark etmesi ve bir kadın gözüyle İstanbul kadınıyla ilk kez karşılaşması çok önemlidir. Güllü, Celâl'le kaçmasına onun yavuklusu olmasına rağmen aralarında bu denli bir yaklaşma olmamıştır. Annesiyle babasını da bu şekilde hiç görmemiştir. Hele kalabalık bir ortamda etraftaki insanlara rağmen, bu çiftin bu kadar rahat davranması Güllü'yü son derece şaşırtmıştır. Çünkü ona göre bu tür şeyler gizli olması gereken şeylerdir.

"Kendi otobüsleri de hareket etti, geçti vapurun içine. Dalganın etkisiyle hafif hafif sallandılar oturdukları yerde. Celâl'e iyice sokuldu, yapıştı Güllü. Yanak yanağa geldiler. Sıcaklığım duydu Celâl'in. Sonra utandı, usulca aralaştı. Dışarı baktı. Kendi yaşlarında bir kız, kucak kucağaydı bir gençle. "Karı - kocalar herhâlde" dedi. "Ama ayıp" diye ekledi ardından. "İbadet de gizli, kabahat da." Bir süre onları izledi. Şakalaşıyorlardı, gülüyorlardı. Hiç önemsemiyorlardı kimseyi. Yalnız gibiydiler onca insanın içinde. Sanki bir odada, kapalı bir odada zevkleniyorlardı baş başa. Babasını, annesini anımsadı Güllü. Hiç görmemişti onları böyle kucak kucağa. Evliydi. Niye kucaklaşmıyorlardı açık açık? "Vel hâyâ, vel iman" dedi kendi kendine. İnceydi, kısaydı; ama temizdi, güzeldi kızın giysileri. Saçı da uzun, tel teldi. Sarı saçları omuzlarına dökülüyordu. Çıplaktı omuz başından aşağı kolları. Dizden bir karış yukarıdaydı etekliği. Pembe, düz bir bacağı vardı, sütun gibi uzanan. "Bir içim su" dedikleri değin güzeldi, biçimliydi dudakları, Al aldı yanakları; ak beyazdı gerdanı. Hüri gibi, melek gibi güzeldi, kusursuzdu genç kız... Kendisine baktı Güllü. Çok hoyrat, çok kaba geldi giysileri. Başörtüsünün ucu bir yana gitmiş, hırkasının yakası kaymış, ta omuzuna çıkmış, arkaya dönmüş. Kırmızı güllü fistanı buruş buruş olmuştu. İki eliyle başörtüsünü düzeltti. Kaymış yakasına el attı hırkanın, önde birleştirdi iki yakasını. Fistanının eteğini çekti, uzattı bacaklarından aşağı. Sıkıldı, bunaldı, terledi durduk yerde. Vapur kalktı sessizce. Döndü, hız aldı. Kayboldu genç kızla genç erkek."³⁰³

4.1.4. İstanbul Silueti/Manzarası

Minareleri, kubbeleri ve tarihi dokusuyla bir medeniyet merkezi olan İstanbul; şehri tanıyan her insanın zihninde yer edecek bir silueti olan dünyadaki ender şehirlerden biridir. Gazetelerde, dergilerde, afişlerde, sinema filmlerinde çokça görülen bu İstanbul silueti, belli bir zihni olgunluğa erişmiş insanların daha çok farkına vardığı ve dolayısıyla hayran olduğu, üzerinde düşündüğü, bir tablo gibi algıladığı bir görüntüdür. Kırıldan İstanbul'a karınlarını doyurmaya, ekmek parası

³⁰³ Kaleli, a.g.e., s. 109-110.

kazanmaya gelen insanların bu manzarayı fark etmeleri, ona entelektüel anlamda bir hayranlık duymaları beklenemez.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında Sivas'ın köylüğünden İstanbul'a gelen İflâhsızın Memet'in Haydarpaşa'da trenden iner inmez aklında bir an önce Gafur Ağa'sını bulup işe yerleşmek vardır. Bu amaçla önce karşıya geçmek için, sonra karşıda Yemiş'e gitmek için vapura biner. Ancak normalde vapur yolculuklarında bütün ihtişamıyla görünen İstanbul silüetini kaygılarla dolu olan Memet fark etmez bile. Memet'in, vapurun penceresinden bakıp da bu manzarayı fark etmemesi romanda şöyle anlatılır:

"Bakışları vapurun geniş penceresinden dışarıya kaydı. Parçalanmış kirli bulutların ardında yanıp sönen, uzaklardaki pencere camlarında yansıyan güneş. Güneşin ısıttığı damlar, çatılar, sislere gömülü, minareler, cami kubbeleri. Görmüyordu. Bakıyordu oysa."³⁰⁴

Yine kabızmal olduğunu zannettiği Gafur Ağa'sının yanına gidebilmek için tekrar başka bir vapura binmek zorunda kalan İflâhsızın Memet, kadınlar dışında İstanbul'un hiçbir güzelliğini fark edemez.

"Vapurun yürüdüğünü anlamadı. Alt alta, üst üste damları, kubbe minareleriyle İstanbul, vapurun geniş penceresinin ötesinde kayıyordu. Yanıp sönen güneşin şavkı birden gözlerini alınca kendine gelir gibi olduysa da gene daldı."³⁰⁵

Celâlettin Çetin'in "Göçük" isimli eserinde romanın başkahramanı İbrahim, İstanbul'a trenle gelir. Romanda İstanbul'un İbrahim'in karşısına bir kartpostal gibi çıktığı anlatılsa da, mekânlar üstüne özel bir dikkat yoktur. Yazar köyden gelen biri olan İbrahim'e derinlikli şeyler düşündürebilmek ve söyletebilmek için, onu kitap okuyan ve sürekli bir okuma merakı olan biri olarak göstermiştir. Ancak yine de İbrahim'in fark ettiği bu kartpostallardaki İstanbul'dan ne yazık ki romanda bahsedilmemiştir.

"İstanbul kartpostallarda olduğu gibi, Nusret'in anlattığı gibi çıktı karşısına İbrahim'in. Yalnız bütün güzelliğini, dostluğunu, cana yakınlığını bir yana itip,

³⁰⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 18.

³⁰⁵ **A.e.**, s. 19.

parayla pulla çıktı. En önemlisi hiç affetmeyen, hiç acımayan yanlarıyla çıktı
İstanbul...³⁰⁶

Dine ve geleneklere bağlı Kırsal bölge insanı, her ne kadar ekmek parası için İstanbul'a gelmiş olsa da, onların bu dini hassasiyetleri gereği büyük camileri ve yine göğe yükselen minareleri fark etmeleri normaldir. Bu fark ediş ve hayranlıkta hiçbir estetik algı yoktur.

Zeyyat Selimoğlu'nun "Deprem" isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer, Karadeniz'den gemiyle İstanbul'a girerken şehrin o bahsettiğimiz silüetini fark eder ve büyük bir hayranlıkla o camilere ve minareler bakar. Gördükleri kendi köyündekine benzemiyordur. İstanbul'un büyüklüğünü böylece kıyaslayarak, onun azameti karşısında ezilir, hatta gurbete çıkışını sorgular:

"Bir sabah gün doğarken, Karadeniz Boğazından içeri giren posta gemisi Sefer'i getiren, boğazın sularını açarak iki yana, dillere destan kentin rıhtımlarına doğru yaklaşıyor yolu keserek. Sefer tepeden tırnağa merak kesilmiş, öngüverte üzerinde, tepelerden göğe doğru uzana parmak parmak minareler karşısında kendinden geçti geçiyor. "Oyy anam; bu nasıl bir diyar ki cami minareleri bulutlarla başabaş, göğü tutup çekmiş aşağı, kendine tavan yapmış. Bizim köy de bulutlar çok yukarda dururdu, gökler ulaşılmaz kadar uzakta. Buranın bulutu göğü başka, insanları eziyor. Yanlış bir adım mı attım yoksa, gurbete çıkarak ben?" Bir seksene yakın boyuyla Mitarili delişmen Sefer, gittikçe küçüldüğünü duyuyor, büyüklüğü karşısında bu yabancı diyarın. Yalnızlığı artıyor, ama adım atılmıştır artık geri dönmek yoktur hesapta."³⁰⁷

Tarık Dursun K.'nın "Kopuk Takımı" isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan ve arkadaşı Amerikalı, otobüsle İstanbul'a gelirler. Otobüs, arabalı vapuru beklerken uyanan Hasan, İstanbul'un o bildik silüetiyle birdenbire karşılaşır.

"Sabahın ilk ışığında uzaktan sisler içinde göğe doğru yükselen minareler, irili ufaklı birbirine sırt vermiş binalar... Gözün alabildiğine uzattığı deniz...
—Tamam, İstanbul! Üsküdar'dayız... dedi. Ayaklarımı uzatmak istedim, uzatamadım. Her yanımlı tutulmuştu. Gerinince çatır çatır etti. Amerikalı:
—Araba vapurunu bekliyoruz, dedi gülerek. Gelsin, karşıdayız."³⁰⁸

Yine İstanbul'daki diğer binaları salt kendi bölgelerindeki evlerle karşılaştırmaları sonucu bu apartmanların yüksekliği göçmenlerde bir hayret ve

³⁰⁶ Çetin, a.g.e., s.162.

³⁰⁷ Selimoğlu, a.g.e., s.81–82.

³⁰⁸ K., a.g.e., s.119.

şaşkınlık meydana getirmektedir. Bunun dışında özellikle kıraç topraklardan İstanbul'a gelen göçmenlerde, buraların yeşilliğinin uyandırdığı ilk izlenim hayranlıktır. "İstanbul'la İlgili İlk İntibalar" ana başlığı altında bu konu farklı vesilelerle işlendiğinden tekrara düşmemek için burada sadece bu şekilde bir hatırlatmayla yetinmek istiyoruz.

4.1.5. İstanbul Mekânları

İstanbul, bir taraftan Anadolu'ya öbür taraftan da Avrupa'ya uzanan demiryolu ağının başlangıç noktasıdır. Anadolu'dan ve Trakya'dan göç edenlerin göç vasıtası olarak treni kullanmaları hâlinde İstanbul'da gördükleri ilk mekânlar tren garları olacaktır. Özellikle daha önce hiç doğduğu yerlerden dışarı çıkmamış veya hiç kent görmemiş insanların, İstanbul gibi bir şehre geldiklerinde gördükleri bu mekânlar, azameti ve işleviyle, bir nevi eskiden etrafı surlarla çevrili şehirlerin giriş kapıları gibi, şehre giriş yaptıkları mekânlar olarak addedilebilir. Memleketlerinde gördükleri en büyük yapılarla asla kıyaslanamayacak kadar devasa yapılar, şehre ilk defa gelenleri azametiyle ezerek, âdeta ne kadar büyük bir şehre geldiklerini hatırlatır niteliktedir.

4.1.5.1. Haydarpaşa Garı ve Diğer Mekânlar

1872'de işletmeye açılan Haydarpaşa'daki Anadolu demiryolunun ilk istasyonu, daha geride banliyö hattı ölçüsünü aşmayan küçük bir bina idi. Asıl 1906'da II. Abdülhamid zamanında, kazıklar çakılarak doldurulan arazi üstünde mimar Otto Ritter ile Hel-muth Cuno'nun projelerine göre Prusya neo-Rönesans üslûbunda yapımına başlanan Haydarpaşa Garı, 1908'de tamamlanmıştır. I. Dünya Savaşı içinde Almanya'dan gelerek buradan cephelere sevk edilen patlayıcı maddeler ve cephaneler bir sabotaj sonunda patlamış, çıkan yangında gar binası tamamen yanmıştır. Haydarpaşa Garı'nın 1930'lu yıllardan itibaren restoresi başlamış, 1938'de de gar ilk görünümünü yeniden kazanmıştır. Garın önündeki rıhtımda

1915'te Türk neo-klasik üslûbunda çok güzel bir vapur iskelesi yapılmıştır.³⁰⁹

Haydarpaşa Garı; sırtlarında yatakları, ellerinde tahta bavulları ve köylü kıyafetleriyle göçmenlerin doldurduğu bir mekân olarak, 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçün âdeta bir sembolü olmuştur. Haydarpaşa Garı, bu özelliğiyle 1950 sonrası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçün işlendiği eserlere de yansımıştır. Kırıldan veya başka şehirlerden demiryoluyla İstanbul'a gelen roman kahramanlarının İstanbul'da gördükleri, temas ettikleri ilk yapı olması dolayısıyla bu yapıyla ilgili ilk intibaları çok önemlidir.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında Sivas'ın köylüğünden trenle İstanbul'a gelen İflâhsızın Memet, Haydarpaşa'da trenden inmeden anlatıcı tarafından genel olarak "Kurtalan"dan kalkan kuşluk treniyle İstanbul'a "taşı toprağı altın diye" gelen "Gurbet Kuşları"nın ilk heyecan ve telâşlarını tasvir eder. Anadolu'dan İstanbul'a gelen gurbetçileri anlatan bu tabloyla, 1950'den itibaren başka roman ve hikâyelerde karşılaştığımız gibi Türk sinemasında da görsel nitelikte çokça rastlamak mümkün olacaktır.³¹⁰ İndikleri mekân Haydarpaşa Garı olsa da göçmenlerin bu yapıyla ilgili bir dikkatine rastlayamıyoruz. İstanbul'da iş, aş olduğunu duyan göçmenler, neredeyse bir sürü gibi kalabalığın akışına kendilerini bırakıp hareket etmektedirler.

"Taa Kurtalan'dan kalkıp, yolu üzerindeki irili ufaklı istasyonlardan topladığı çeşitli yolcularla tıka basa dolu "Kuşluk Treni" Haydarpaşa garına çılgılık çılgılığa girdi. Ağırlaştı. Sonra da ıslak fişiltılarla rayların üzerine upuzun serildi kaldı.

(...)Vagonlardan bavul, sepet, heybeleriyle inenler, öteberilerini vagon pencerelerinden hamallara uzatanlar...

"Gurbet kuşları" katarın en arka vagonlarından iniyorlardı, kara kara, kuru kuru. Ne karşılamaya gelenler vardı, ne de çoğunun bavullarıyla sepeti, hatta yorganı. Yorganı olanlar, yorganlarını birer er kaputu gibi dürmüş, kınnapla çeke çeke bağlamışlardı. Bir, beş, on değil, yirmi, otuz, kırk, elli, belki de daha çoktular. Anadolu içlerinden kopup gelen her tren, her "Kuşluk Treni", her gelişinde gurbet kuşlarını toparlayıp getiriyordu İstanbul'a."³¹¹

³⁰⁹ DİA, XVII, s.39

³¹⁰ İstanbul Geceleri (Mehmet Muhtar, 1950) , Gurbet Kuşları, (Halit Refiğ, 1964), Gelin (Lütfi Akad, 1973), gibi filmlerde ve daha pek çok filmde de Haydarpaşa tren garının merdivenlerinden yorganı, tahta bavulu ve saziyla inen kahraman mizansenleriyle karşılaşırız. Buradaki Haydarpaşa tren garının merdivenleri "İstanbul'a gelişini sembolize" etmektedir. Bkz. Alper Kırklar, **Toplumsal Değişim ve Türk Sinemasında İstanbul İmgelemi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

³¹¹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 5.

Yine aynı romanda İflâhsızın Memet'in babası Yusuf, kız kardeşi Ümmü ve iki erkek kardeşi de Memet'in mektupla onları İstanbul çağırması üzerine yine Kuşluk treniyle Sivas'tan Haydarpaşa'ya gelirler. İflâhsızın Memet ve karısı Ayşe, Haydarpaşa'da onları beklemektedir. Romanda Memet'e babasının mektup yazıp geleceği günü söylemesinden bahsedilmez. Biz Haydarpaşa'da beklerken babasının mektupla geleceğini haber verişini, Ayşe'den öğrenmiş oluyoruz. Romanda Haydarpaşa'ya tekrar gelmesiyle Memet'in geçmişe giderek kendi trenden inişini hatırlaması veya Haydarpaşa'yı mekân olarak algılaması yine yoktur. Nihayet Haydarpaşa garında tren görünür. Romanda Kurtalan'dan gelen tren adeta bir canlı varlık gibi anlatılır.

“Taa Kurtalan'dan kalkıp, yolu üzerindeki irili ufaklı istasyonlardan topladığı çeşitli yolcularla tıka basa dolu “Kuşluk treni”, Haydarpaşa Garı'na çığlık çığlığa sırada İflâhsızın Memed yerinde duramıyordu.

Ayşe elinden çekti:

— Noluyon laan?

— Ya bu trenden çıkmazlarsa?

— Mektupta yalan mı yazdılar diyecen yani?

— Ne biliyim ben?

— Çıkarlar canım, herhâl çıkarlar...

—

—

Rayların üzerinden çığlık çığlığa gelen koca katar yavaşladı, sonra da enson soluğunu “Fışış” diye bırakıp, cıvıl cıvıl insan kaynaşan vagonlarıyla çok büyük bir solucan, bir ölü solucan gibi seridi kaldı.”³¹²

İflâhsızın Memet'in babası Yusuf, kız kardeşi Ümmü ve iki erkek kardeşi Haydarpaşa'ya indiğinde de Gar'da yine o bildik tabloya rastlarız. Göçün ve “İstanbul'a gelişin sembolü” olan Gar, her zaman olduğu gibi yeni göçmenlerini karşılamaktadır. Burada göçmenlerin ilk intibai olarak sadece hayran bir şekilde Gar'ın çıkış kapısına doğru yürüdükleri belirtilir. Memet'in kılık kıyafetiyle babasının karşısına bir İstanbullu gibi çıkması, yeni gelenlerle karşılaştırıldığında İstanbul'un insanı nasıl değiştirdiğini göstermesi bakımından çok önemlidir.

“Yorganları tahta bavullarıyla beşi, arka vagonlardan inip Haydarpaşa Garı'nın betonlarını kirleten kalabalıkla birlikte hayran, Garın çıkış kapısına ağır ağır yürüdüler. Memed'in üstünde lacivert ceket, bacağında hâkiden, eski bir gabardin

³¹² A.e., s. 311.

pantolonu vardı. Saçlarını ıslatıp sıkı sıkı taramıştı. Ceketinin mendil cebinde kopçalı sarı bir kopya kalemle pembe bir mendil sokuluydu.”³¹³

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli eserinde romanın başkahramanı İbrahim; uğruna köyünü, sonra sevgilisi Kezban’ı geride bıraktığı İstanbul’a trenle gelir. Haydarpaşa Garı’nın İbrahim üzerinde etkisi, İbrahim’in Haydarpaşa Garı ile ilgili intibaları romanda anlatılmaz. Romanda sadece bir göçmen olarak İbrahim’in Haydarpaşa’ya inen bütün göçmenlerle aynı davranış özellikleri gösterdiği belirtilir.

“Haydarpaşa garında belki birinci, on bininci, yüz bininci telâşlı adımdı onunkiler. Hem yalnız telâşlı olsa iyi... Korkaktı, şaşkın, cahil ve utangaçtı...”³¹⁴

Orhan Kemal’in, “Sokaklardan Bir Kız” isimli romanının başkahramanı Nuran, İstanbul’a trenle gelmiş/getirilmiştir. Nuran’ın adından bahsedilmese de Haydarpaşa Garı’nda indiğini, mekân olarak Haydarpaşa Garı’yla ilgili ilk intibasını küçük bir kızın algısıyla öğrenmiş oluyoruz. İşlediğimiz diğer romanlarda İstanbul’a göçen kahramanlar, Haydarpaşa Garı’na bu gözle bakmamıştır. Burada belki de diğer göçmenlerin Haydarpaşa’ya bakışlarında İstanbul’a geliş nedenlerinin, yaşları itibarıyla hayattaki önceliklerinin etkisinin büyük olduğu tespiti yapmak yerinde olacaktır.

“Bir gece sonra tren büyük bir istasyona girmişti. Bu istasyon kadarını görmemişti. Yüksek çinko çatı, çatının altında beton meydan, kocaman kocaman yapılar. Bu yapılara telâşla girip çıkan gar memurları.

Amcası elinden çekerek indirmişti trenden. Kocaman ayaklı, kocaman kocaman adımlı amcası, âdeta sürüklemişti.

Sonra deniz, vapur, telâşlı bir kalabalık.”³¹⁵

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında kahramanlar, İstanbul’a geldikleri ilk gün akşama kadar iş aramış, akşam olunca da geceyi geçirmek üzere tavsiye edilen sabahçı kahvelerini aramaya başlamışlar, Cerrahpaşa’dan yürüyerek sora sora Aksaray’a, oradan Yenikapı’ya, oradan da Sirkeci’ye kadar gelmişler, ancak sabahçı kahvesi bulamamışlardır. Halo Dayı Sirkeci Gar’ını görünce sabah indikleri yer olduğunu hatırlar, döne dolaşa tekrar buraya gelince Halo Dayı, İstanbul’un o kadar da büyük olmadığını aklından geçirir.

³¹³ A.e., s. 313.

³¹⁴ Çetin, a.g.e., s 162.

³¹⁵ Orhan Kemal, a.g.e., s.75.

Gar'ın önündeki tostçuya sabahçı kahvesini sorar, o da Halo Dayı'ya geceyi içerde geçirebileceklerini, tuvalete gitme bahanesiyle içeri girebileceklerini söyler. Halo Dayı, askere trenle gittiği için buranın hükümetin yapısı olduğunu anlar ve korkarak kapıdaki görevliye tuvalete girmek istediklerini belirtir. Görevli sırtlarında yorganları, ellerinde bavullarıyla kılık kıyafeti müsait olmayan bu adamlara inanmazsa da içeri girmelerine izin verir. Yazar, Halo Dayı ve oğlunun İstanbul'daki bu ilk günlerinde dolaştıkları mekânların hiç birini Sirkeci Garı gibi ayrıntılı vermez. Gardan içeri giren Halo Dayı ve oğlu İdris'in geceyi geçirecekleri yer, roman da anlatıcı tarafından şöyle gösterilir:

“Sevindi Halo Dayı... Girdiler bekleme salonuna. Tatlı bir sıcaklık yüzlerini yaladı. Bir yığın insan oturmuşlardı kanepelere. Çocuklar, yaşlı kadınlar. Almanya işçileri... Ortalıkta bir uğultu duyuluyordu, ama hiç kimse de belirgin olarak ağzını açmıyordu. Suskundu insanlar, asık yüzlüydü. Karşılıklı oturanlar birbirlerinin yüzlerine bakıyorlar, sonra, yanlarındaki bir şeyler söylemiş gibi, o yana, bu yana dönüyorlar, sonra yine önlerine bakıyorlardı. Bazıları, yağlı bir kâğıdın arasındaki yağa bulanmış hamur parçasını börek diye yiyordu Arada bir çocuk ağlaması duyuluyor, bir annenin poflayarak “Amaaan amaaan, sus hadi, sus!” demesiyle tamamlanıyordu. Uzun bir bankonun önünde ayakta çay içenler vardı. Kahveci ocağını bu bankonun gerisine kurmuştu. İsteyene çayı uzatıyor, garsonsuz çay kahve satışı yapıyordu... Yaşlı bir adam sepetinin içine koyduğu Türk bayraklarından bir ikisini eline almış.

— Haydi işçilere bayrak, bayrak!... diye kanepelerin arasında dolaşıyordu...

Halo Dayı ve İdris, en uçtaki kanepenin iki kişilik boşluğuna oturdular...

— Oğul, dedi, görüyor mu Allah bizimnen barabar, ne güzel yer bulduk? İsicacık, çay da içek mi?

Hiç seslenmedi İdris... Tatlı sıcaklık, bir anda ikisinin de uykusunu getiriverdi. Halo Dayı gözlerini yeni yummuştu ki yanında oturmakta olan adam:

—Dayı, dedi, burada uyumak yasaktır, uyuyanı dışarı atarlar...

Aklı ermedi Halo Dayı'nın:

— Niye ki? dedi. Ha oturmuşun, ha uyumuşun...

— Hükümetin kararı öyle...

— Hökumatın kararı?...³¹⁶

Celâlettin Çetin'in “Göçük” isimli romanının başkahramanı İbrahim, sürekli İstanbul hayali kuran, dolayısıyla İstanbul'u simgeleyen birçok şeyle ilgili hafızasında ön bir bilgiye sahip biri olarak, şehirle ilgili ilk intibalarının ve algılarının daha yoğun olması beklenirken, romanda İbrahim'in heyecanı ve yaşamış olacağı bu duygu yoğunluğu çok işlenmemiş veya yazar özellikle İbrahim'i İstanbul'a geliş sebebine odaklayarak, bilinçli bir tercih yapmıştır. Romanda İbrahim'in vapurdan

³¹⁶ İzgü, a.g.e., s.124–125.

indikten sonra Arnavutköy otobüsüne bininceye kadar ki sürede vapur iskelesi, Galata Köprüsü, Yenicamii, deniz ve gemileriyle İstanbul’la ilgili ilk izlenimleri şöyle anlatılmıştır:

“İskelede kalabalıklar arasına nasıl girdiğini bilemedi. Fırdöndü kapılardan, fırdöndü turnikelerden nasıl çıktığını bilemedi. Ayakları yerden kesiliyordu sanki. İtiliyordu ikide bir, sendeliyordu. Ve sıcak bir rüzgâr esiyordu hemen kulağının dibinde, uğultulu bir rüzgâr. Titriyordu arada bir coşkudan, gözlerinin içi yanıyordu. İşte o adını yüzlerce kez dinlediği köprü, o geceleri açılan, sabahları kapanan köprü, ayaklarının altındaydı şimdi. Lodos vardı o gün İstanbul’da. Köprü ek yerlerinden bir kalkıp bir iniyordu. Ama o farkında değildi bunun. Ne çalkantılı denizin, ne Yeni Cami önündeki güvercinlerin, ne de geride beyaz köpükler bırakarak kalkıp giden gemilerin. Yalnız sık sık ansıdığı ve de farkında olduğu koynundaki paralardı. Bir de Şehmuz’un verdiği Kürt Hasan’ın adresiydi. Sıkı sıkı tutuyordu şimdi avuçlarında bu adresi. Önce trende İstanbul’u bilen birine sormuştu Kürt Hasan’ın oturduğu köşkü, sonra vapurda bir başkasına sormuştu. Yeni Camiin oradan binecekti otobüse ve doğru Arnavutköy’e gidecekti.”³¹⁷

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli romanında Celâl ve Güllü’nün Elazığ’dan bindikleri otobüs, Harem iskelesinden arabalı vapurla karşıya geçtikten sonra son durak olarak Topkapı’ya gelir. Topkapı’da iner inmez Celâl, asker arkadaşı Cemil’in yanına gitmek üzere, minibüsle Zeytinburnu’na gider. Ancak Celâl ve Güllü İstanbul’a gelir gelmez ayak bastıkları bu semtin bir İstanbul semti olduğuna şaşırırlar. Öyle ki bazı evler kendi köylerindeki evlerinden daha kötü durumdadır.

“İndiler aşağı. Yollar kalabalıktı. Evdi her yan, göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. Kimi evler yüksekti. Kimi evler de küçüktü. Adak köyündeki evlere benzeyenler de vardı. Bazıları daha da kötü, oturulacak gibi değildi. Hem yürüdüler, hem seyrettiler etrafı. Şaşılar İstanbul’da olduklarına. “Demek ki, bura da İstanbul’un köyü!” dedi Güllü. “Ama büyük bir köy!” Celâl, cep defterini çıkardı hemen. Açtı, buldu adresi. Yaklaştı yoldan geçen birine :

— Cemil Temizdil’i tanır mısın? dedi. Adam, dik dik yüzüne baktı Celâl’in.

— Yok, dedi alaylı. “Sarı çizmeli Memed ağa. Adresi yok mu elinde?”³¹⁸

³¹⁷ Çetin, a.g.e., s.162–163.

³¹⁸ Kaleli, a.g.e., s.116.

4.2. Göçmenlerin İstanbul'a Kimin Yanına Geldikleri

Türkiye'de 1950 sonrasında hız kazanan göç, genellikle sosyo-ekonomik nedenlerle ülkenin çok farklı bölgelerinden başlayarak iş gücü ve istihdam açığı olan, sanayileşen, kişi başına düşen millî gelirin daha yüksek olduğu, daha çok batıdaki illere doğru olmuştur. Daha önce göçe neden olan itici ve çekici faktörlerden bahsetmiştik. Buradan hareketle 1950–1980 arası daha çok kırsaldan kente ve ekonomik nedenlere dayalı içgöçün, aynı dönem de Türk romanına yansısı da neredeyse aynı oranda olmuştur. Burada İstanbul'un çekici faktörlerinin daha fazla olması dolayısıyla diğer göç alan illere göre özel durumunu da belirtmek isteriz. Yine İstanbul'un bu özel durumunun da Türk romanında yansısını bulduğunu “Göçün Sebepleri” başlığı altında incelemiştik. 1950 sonrası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçün izini sürdüğümüzde; evden kaçma, kan davası vb. olağan dışı durumlar dışarıda bırakılırsa, göçmenlerin İstanbul'da yitip gitmemek için ya bir hemşehrisinin, ya bir tanıdığının yanına geldiğini ya da birbirlerine destek olmak amacıyla memleketten bir arkadaşı veya akrabasıyla birlikte geldiğini tespit etmiş oluruz.

4.2.1. Hemşehrilerinin veya Akrabalarının Yanına Gelme

Daha önce “Göçün Sebepleri” başlığı altında, hemşehrileri ya da akrabalarından aldıkları mektuplar ve ya davetler üzerine, bulundukları yerlerin göçe iten sebeplerinin de oluşturduğu ortam dolayısıyla göçmenlerin İstanbul'a geldiklerini belirtmiştik. Tekrara düşmemek için göçün sebepleri ve göç sürecinin üzerinde durmadan roman kahramanlarının direkt İstanbul'da kimin yanına geldiklerini özet şeklinde vermek istiyoruz.

Orhan Kemal'in “Gurbet Kuşları” romanında Sivas'ın köylüğünden İflâhsızın Memet, hem köylüsü hem de annesinin akrabası Gafur Ağa'sının üç yıl önce gönderdiği mektupta kendisine iş bulabileceğini söylemesi üzerine İstanbul'a gelir. Ancak Gafur Ağa'sı onu hiç de beklediği gibi karşılamaz, çünkü Gafur, köye gönderdiği mektupta kendini kabzımal olarak anlatmış, okuma-yazma öğrendiğini söylemiştir. Oysa “tırnaksızın” biridir, mektupta anlattıklarının tümü yalandır.

“Gafur’un başı hafifler gibi olunca sokuldu. Etli yüzü terlemişti. Ellerini ardına koyup düşünceli düşünceli bekledi. Gafur’un gözü dünyayı görmüyordu. Birinde baktı, gördü gibi geldi Memed’e ya, görmemişti.

İflâhsızın Memed genç irisi, az daha sokuldu. Kantarın yanında durdu. Gafur gene görmeyince, elini kantarın sarı topuzuna dostça koydu. Gafur Ağa’sının şakayı köy yerinde sevip İstanbul’da sevmediğini nereden bilecek?

Gafur, söğüp sayacak kadar hırslı, döndü. Dükkân komşularından sulu biri sanmıştı. Karşısındaki hemşehrisi değil de yadırgı biri olsaydı tamamı. Ana avrat dümdüz gider, tekme bile atardı. Lakin hemşehrisiydi, İflâhsızın Memed!

İsteksizlikle:

— Sen miydin? dedi.

İflâhsızın Memed karşılanişını soğuk bulduysa bozmadı:

— Benim ya Gafur ağa. Kim bellediydin?

— Bırak. Hoş geldin.

— Hoş bulduk. Bu kantar, teknil bu öteberiler senin mi?

— Eh işte.

— İşleri böyütmüşsün maşallah...

Terli, kalın, simsiyah kaşlarını elinin tersiyle silen Gafur:

— Allah’ın sayesinde, dedi. Demek geldin?

— Geldim Gafur Ağa, seni deyi geldim!

Gafur’un canı sıkıldı:

— Beni deyi mi?

— Seni deyi ya Gafur Ağa. Gel dediydin ya.. Aha nektüp...³¹⁹

Gafur, aslında kabzımalın yanında çalışmaktadır. Okuma-yazma da bilmemektedir. Köydeki herkes onu İstanbul’da yükünü tutmuş biri sanmaktadır. İflâhsızın Memet’in kalmasına izin verirse bütün gerçekleri hatta kendisine “tırnaksız” dendiğini bile öğrenecek, gidip köyde herkese anlatacaktır. Gafur, bütün bunlardan korktuğu için Memet’e sahip çıkmaz. Böylece İflâhsızın Memet’in ortada kalacağını ve gerçekleri öğrenmeden köye çekip gideceğini düşünür.

“Gafur mektuba yan gözle baktı. Ellerini beline dayadı, bakışlarını hal kapısına kaldırdı:

— O zamandan bu zamana üç yıl geçti.

— Doğru Gafur ağa, doğrusun ya, kısmet şimdiymiş. Anam bu yaz sen sağ ol...

En güçlü silahını kullanmıştı. Gafur’un birden değişip, “Ya! Demek anan, anacığın öldü? Vay benim öksüz Memed’im.. Niye öldü? Nasıl öldü ?” demesini bekledi. Demedi. Bes:

— Başın sağ olsun, dedi.

İflâhsızın Memed bozuldu. Niye? Niye yanmamıştı? Uzaktan da olsa hısıımıydı!

Gafur:

— Vallaha. Memmed, dedi. Şimdi vakıtlar o vakıtlar değil!

Memed soğuk soğuk:

— Ne gibi yani?

— Şu gibi ki, işler durgun, kesat senin anlayacağın yazdığım sıra gelseydin iş vardı. Şimdi...

— Şimdi yok mu?

Yok değil, bulunur a, çeti. İstanbul’a ırgat, maraba akıyor. Akın akın geliyorlar. İstanbul’luktan çıktı. İstanbul’u pisletiyorlar, kirletiyorlar teknil... O vakıt gelseydin, şimdiye sen de benim gibi... Bak bu dükkâna! Ben bu dükkâna ele geçirip bu hâle

³¹⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 29–30.

koyana kadar...”³²⁰

İflâhsızın Memet, babasının söylediği “Köprüyü geçene kadar ayıya dayı de, sakala göre tarak vur.” sözünü hatırlayarak Gafur’un gururunu okşayacak sözler söyler ama Gafur, gerçeğin öğrenilmemesi için onu yanında istememektedir. Dolayısıyla Memet’in bütün çabaları boşadır.

“Gafur memnun, çalımlı çalımlı öksürdü. Bir cigara yaktı. Köy yerinde, “Kabızimal dükkânı benim!” demişti. Aslında onun değildi. O da işçiydi ya, İflâhsızın Memet’e doğrusunu söyleyip piyasasını ne diye düşürecek? Oğlan yarın kalkar, köye “Gafur Ağa’m var ya Gafur Ağa’m? Gittim, gördüm. Tevatür bir dükkânı var ki, dilinen tarifi gayri mümkünsüz!” gibilerden adım yüceltirdi. Onun için, dükkânı gördüğü, Gafur’un sandığı yeterdi. Buradan umudunu kesmeli, basıp gitmeliydi. İstanbul’du burası. Yapım, yıkım üstüne iş mi yoktu? Varsın, gitsin, arasın, bulsun. Bulurken iyi bir terlesin ki, anlasın Gafur Ağa’sının ne adam olduğunu. Gafur geldiğinde kim arka çıktıydı? Kim kayırdıydı? Kim iş bulduydı? İş bulmak kolay değildi öyle... Köyden kalk, bin trene, gel İstanbul’a, düş Gafur’un yanına. Gafur yanına alsın. Üçün beşin yoluna bak, giyin kuşan, karı kız ardında dolan. Sonra da deste deste fotoğraflarla köy yerine var, İstanbul’da şöyle yaşadım, böyle yaşadım de, beni işe alan Gafur Ağa’mdı deme, Gafur Ağa’nın da el kapısında bir işçi olduğunu söyle, burda size fort atmış, yalan. Kabızimal mabızimal değil, o da bir işçi diye köylüyü güldür...”

— Burda, bu halde sana göre iş yok, dedi. Olsa bile, az buçuk okuma yazma bilmek lazım.(...).”³²¹

Gafur, İflâhsızın Memet’i yanından defetmek için okuma-yazma bilmemesini bahane etmiştir. Gafur, İflâhsızın Memet’e şayet okuma-yazma bilseydi belki bir iş verebileceğini, ama bu şartlarda ona iş olmadığını söyler. Çünkü Gafur biliyordu ki, bu öyle bugünden yarına halledilebilecek bir mesele değildir. Durumu gören haldeki hamallardan biri Gafur uzaklaşınca, onunla ilgili gerçekleri anlatır. Ancak Memet, yine de ümidini kesmeyerek bir kere daha Gafur’un yanına gider. Bu sefer Gafur, onu kesin bir dille reddederek başından savar. Köylüsü, uzaktan akrabası İflâhsızın Memet’i İstanbul’da bir başına bırakır.

—“Seni deyi geldiydim de...
Gafur’un esmer yüzü birden mosmor kesildi:
— Beni deyi niye geliyorsun oğlum?
— Bir iş miş...
— Ne işi?
— Eyi kötü bir iş işte...
— Ne işi oğlum? Okuman yazman var mı?
— Yok.
— Başka ne iş gelir elinden?
— Hamballık, mumballık...

³²⁰ A.e., s. 30.

³²¹ A.e., s. 31.

— Burası hambal yeri mi? Hacet kapısı mı? Ben sana ta ne zaman gel diye yazdım. O zaman gelseydin iş vardı. Şimdi yok. Başkasını çıkarıp yerine seni mi alayım? Allah, kitap razı olur mu? İflâhsızın Memed, sebze halinin yüksek tavanına gözlerini kaldırdı. Sonra bakışlarını koca halin içinde şöyle bir dolaştırdı, daha sonra gene Gafur Ağa'sına döndü:

— Kocca bir hal mesela... Senin yanında olmasa da, bir bildiğinin yanında bi iş uyduraman mola?

Gafur kesti attı:

— Uyduramam İş yok!

İçini çekti:

— Seni deyi geldiyydim Gafur ağa...

— Ben senin anan mıyım, baban mı? Bana niye güveniyorsun?

— Gel didiydin, iş miş bol didiydin, nektüp saldıydın...

— Saldıysam iki yıllık bir salıntı. İki yıldır aklın nerdeydi? O zaman iş vardı. O zamandan bu zamana iş seni bekler mi? Babanın uşağı mı iş? Memmed olmazsa Ehmed olur, Ehmed olmazsa Hasan, Hasan olmazsa Hüseyin. İş babanın uşağı değil. İstanbul bura. Burda herkes herkesin gözünü oyar. Kardaş kardaşynan düşman olur. Bura İstanbul...

Dükkândan çıktı gitti.”³²²

İflâhsızın Memet artık kesin olarak durumu anlamıştır. Ağlayacak gibi olur. Ne yapacağını bilemez. Az önce Gafur'la ilgili bilgi veren Hamal Veli, tekrar yanına gelir ve üzülmemesini söyler. İflâhsızın Memet'i kaldığı yere götürür, İstanbul'da yıkım, yapım işinin çok olduğunu ve kolayca iş de bulabileceğini söyler.

Aynı romanda İflâhsızın Yusuf; kızı Ümmü, oğulları Hasan ve Ali, Sivas'ın köylüğünden Memet'in memlekete mektup salması üzerine İstanbul'a gelirler. İflâhsızın Memet, Gafur'un kendisine arka çıkmamasına rağmen köyüne dönmemiş, önce İstanbul'da yıkım işlerinde çalışmış, hem okuma yazmayı hem de duvarcılık ustalığını öğrenmiş, sonra Gafur'un hapse düşmesiyle bir şekilde onun çalıştığı kabzımal dükkânında çalışmaya başlamış, bu arada patronu Müteahhit Hüseyin Bey'in köşkünün Hizmetçisi Ayşe'yle de evlenmiş ve köşkte kalmaya başlamıştır. İstanbul'a işleri kendince yoluna koyan Memet, karısı Ayşe pek taraftar olmasa da babasını ve kardeşlerini İstanbul'a çağırır. İflâhsızın Yusuf, oğlunun yanına gelmesine rağmen daha trenden iner inmez araları açılmaya başlamış, oğlunun bu tavırlarını karısına bağlayan Yusuf, oğlunun karısından nefret eder olmuştur. İflâhsızın Yusuf, Memet'in patronu Hüseyin Bey'le ve karısıyla tanışınca itaatkârlığı ve kendi deyimiyle “sakala göre tarak” vurmasıyla göze girmeyi başarmış hatta oğlunun yerine gözünü dikmiştir. Gelişinin daha ilk haftasında

³²² A.e., s. 37–38.

Hüseyin Bey, okuma yazma bilen, iş yerinde gazete okuyan dik başlı Memet yerine kendisini düşünmüş; hale, kabzımalcı dükkânına giderken Yusuf'u da götürmüştür.

“Babayla oğul yalnız kalmışlardı dükkânda. Yusuf bir iskemle çekip oturmuş, oğluna bakmıyor, konuşmaya onun başlamasını bekliyordu. Memed de tıpkı onun gibi. O da babasının laf atmasını, konuşma kapısını babasının açmasını bekliyordu. Haydarpaşa’dan beri terslik, alınganlık eden oydu. Ne demişti? “Burası İstanbul, seni söğüşlemişler baba!” Vay ben de şehir gördüm, ben Çukurova gördüm, ben yabani miyim? Ya o gece Hüseyin Bey’e kestiği? Anşa arka çıkıyor diye kıza demediğini komayışı?

(...)

Oğlunu nefretle gözden geçirdi. Başını önüne eğmişti aksi aksi. Ucunu bırakmak istemedi. Dalına binecek, içini iyice boşaltacaktı. Karşılık vermezse mesele yoktu, verirse...

— El kızına uyup uyup babaya surat etmeyi mi belledin İstanbul gurbetinde, terbiyesiz?

(...)

— Terbiyesiz olmasan, babanı ayağının tozuynan kenarda koyup el kızının yanına gitmen. Bunca yıl seni dünyaya getiren, kahrım çeken o değeldi!

— Biliyorum.

— Lafımı kesme, dinle. Senin bildiğin yanıldığına yetmez daha. İstanbul gurbetine çıkalı daha bir sene dolmadı. Bense en azından on, on beş yıldır gurbet beklerim. Senin gibi değil, gurbetçiyim ben gurbetçi! Senin belleyip bir kenara attığın duvarcılığı yıllar yılı kullandım, ekmeğinizi çıkardım da senin gibi el kapısına, elden arta kalmışlara nefsimi indirmedim!

Memed nefretle baktı:

— Anşa’yı karıştırma!”³²³

Ülkede bir “Vatan Cephesine” yazılma furyası başlamıştır. Hüseyin Bey ve karısı da menfaatleri icabı partili oldukları için üye kaydı yapmaktadırlar. İflâhsızın Yusuf; oğlunu iyice payladıktan, içini iyice boşalttıktan sonra Hüseyin Bey ve karısının, Memet’in Demokrat Parti’ye yazılmasını istedikleri haberini verir.

“— Beri bak, dedi.

Memed sıkıntıyla baktı.

— Ne var?

— Akşam gene ağaynan birlikteydik, sabahleyin de birlikte geldik. Ağa da, hanım da senin kendi partilerine yazılmanı istiyorlar haberin olsun!

Memed’in yüzünden isteksizliğin sıkıntısı geçti.

Bunu sezen Yusuf üsteledi:

— Duydun mu? Yoksa burda ekmek yiyemen habarın olsun!

Memed omuz silkti.

— Ne omuz silkiyon lan? İşinden atar seni, başka yerde de ekmek bulamazsın!

(...)

— Dimek yazılmayacan?

— Yazılmayacam.

— Anşa’yı ordan, seni de burdan attı mı nörürsünüz?

— Atarsa atsın. Biz zati durucu değiliz...

³²³ A.e., s. 358–360.

Yusuf'un ağız açık kaldı. Demek durucu değillerdi? Bir bakıma iyi miydi ne? Anşa'nın yerine Ümmü, oğlunun yerine de kendi. Ooooh!"³²⁴

Bu olaydan sonra Memet, köşkten ayrılmış; Ümmü, Ayşe yengesinin yerine köşkte hizmetçiliğe, İflâhsızın Yusuf ise kabzımal dükkânında çalışmaya başlamıştır. Hüseyin Bey, Yusuf'un çalışmasından çok memnun kaldığı ve inşaattan da anladığını bildiği için onu İstanbul'un dışına bir şantiyenin başına gönderir. İflâhsızın Yusuf, iki oğlunu da yanına alarak şantiye ye gider ancak, kızı Ümmü İstanbul'da Hüseyin Bey'in köşkünde hizmetçi olarak kalır.

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında İdiris, İstanbul'da tesadüfen karşılaştığı asker arkadaşı Yaman Murtaza'nın, kendisinin kadın zaafını bilmesinden ve saflığından istifade ederek, iki çocuklu dul baldızı ile babasından gizli bir şekilde evlenmiş, Halo Dayı'nın öküz almak için biriktirdiği tüm paraları çalmış ve yaşlı babasını bir başına bırakarak kaçmıştır. İdiris, babasından ayrı olduğu zaman zarfında Halo Dayı'yı hiç arayıp sormamış, aradan uzun bir müddet geçtikten sonra Halo Dayı'nın kaldığı bekâr odasına memleketten annesi, dul kalmış kız kardeşi ve onun üç çocuğuyla gelmiştir.

"Yazın ortasında bir gün işten geldiğinde, avluya girince donakaldı... İdiris, İmamgızı, Zalha ve üç küçük torunu dineliyorlardı karşısında. Önce gözlerine inanamadı. Düşte sandı kendini, kurduğu düşlerin, içinde sandı... Ama İdiris'in:

— Buba, dediğini duyunca, birden soluğu kesilir gibi oldu...

— Lan İdiris, kız İmamgızı, Zalhaaa... Lan çağalar, Meyro, Esan, Osmaan... Lan geldiniz demek?... Aboooov!...

Önce sarıldı oğlunun boynuna, sonra karısına baktı:

— İmamgızı, İmamgızıııı... dedi.

Büyük kızının karşısına geçti:

— Gız Zalhaa, Zalhaaa!...

— Lan Esaaan, gurban dedesi Esaaan... Aboooov... Nerden çıktınız hele, nahal geldiniz hele...

Oturdular hemen bahçenin toprağının üstüne, İdiris:

— Buba, dedi, ben getdim melmekete...

Zalha ağlamaya başladı.. İmamgızı da tane tane dökmeye başladı.

— Bacımın eri ölmüş, dedi İdiris. Galmış çağalarıynan yalnız, aldım geldim onu da...

— Eyi oğul, eyi...

Halo Dayı, hangisine bakan, hangisine bir şeyler sorsun şaşırılmıştı. Torbasının içinden bir somun çıkardı, Osman'a uzattı:

— Yiyin dedeleri gurban olmuş, hadi yiyin!... dedi.

Sonra, İdiris'e döndü:

— Senin avrat duruyor mu? diye sordu

— Duruyor buba...

³²⁴ A.e., s. 360–361.

— Eee nahal izin verdi melmekete getmene.
— Verdi, on beş gün galdım geldim.”³²⁵

Halo Dayı karısı, torunları ve iki kızıyla bir gecekonduya çıkmış, öküz parasını biriktirdikten sonra karısıyla köyüne Mescitli’ye dönmüştür. Kızı ise İdiris’in saf, hiç evlenmemiş bir arkadaşına üç çocuğuyla vararak İstanbul’da kalmıştır.

Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli romanında Sefer, karısı Zekiye’yle erkek çocuk meselesi yüzünden yaptığı kavga sonucu İstanbul’a gelir. Sefer’i İstanbul’da gemiden inişinde hemşehrisi, köylüsü Memiş karşılar. Memiş gurbette köylüsünü görmekten, Sefer de İstanbul denen bu koca kentte tanıdık birisini bulmaktan memnundur.

“Tahtadan çantasını eline alan Sefer, gemiden çıkanların arasına katılıp, merdivenden iniyor. Bir iki saniye sonra, işte rıhtımda! Gözleri çevresinde dolanıyor bir süre. Yanından önünden geçenlerin arasında dolanıyor gözleri sağlı sollu ve soldan sağa doğru gözleri. Birden, kuşkulu yüzünde birden, bir aydınlık dolaşüyor yüzünde. Gülümseyen göz ve yüz, aradığı adam işte orada, ötede, ötesinde az bir şey, işte şurada, o da gördü, o da gördü Sefer’i — beni gördü beni Hızır’ın Memiş gördü, bana doğru geliyor, kalabalık arasından bir yol açıp kendine, bana doğru geliyor— iki adam birbirine atılan! Memiş kollar Sefer kollar rıhtımda buluşuyor, iki hemşehrinin sarmaş dolaş kolları, kucaklaşan iki adam rıhtımda!

— Sefer hoş geldin Sefer, çok iyi gördüm seni.

— Sağol Memiş, hoş bulduk.

(...)

— Desene sonunda sen de çıktın bizim gibi gurbete.

— Öyle oldu.

— Burada ne iş tutmak niyetin?

— Bilmem ki... ne olursa yaparım. Para getirsin de ne olursa olsun, yaparım.”³²⁶

Memiş, ilk kez gurbete çıkan, hem de bu gurbeti İstanbul gibi bir kentte yaşayacak olan köylüsü Sefer’e İstanbul’u anlatır. Burada geçinebilmenin, iş bulabilmenin güçlüğünden, İstanbul’un kendine özgü yasası olduğundan ve nasıl bir bataklık olduğundan bahseder.

“— Ekmek arslanın ağzındadır burada.

— Arslanın ağzındaki ekmekten sana pay düşmüyor mu?

— Çok küçük bir kırıntı, bir tırmata. Ben kayıkçılıkta kaldım, Öteye gidemedim. Yengenin babadan kalma bir evi var bereket, az bir şey de geliri. Yoksa geçinemezdik. Buraya ilk geldiğimde, baktım kollarımdan başka bir şey yok bende. Okuma yok, yazma yok. Kafa desen, bu büyük kentin yasasına uymuyor. Sefer... çok

³²⁵ İzgi, a.g.e., s.356–357.

³²⁶ Selimoğlu, a.g.e., s.82–83.

kurnaz olacaksın burada, çok akıllı. Yakanı bir kaptırdın mı boş bulunup bu kente, bir daha kurtulmak yoktur onu bilesin. Göreceksin, çok büyük bir bataklık! Kocaman yapıları, geniş, uzun sokakları, taşları, duvarları seni aldatmamalı. Büyük bir bataklığın üzerine kurulmuştur bu diyar. Bütün gördüklerinin altında derin bir bataklık var.”³²⁷

Sonuçta Memiş, Sefer’e karısının bir akrabasının fırınında iş bulur. Fırında yatıp kalkacaktır. Kazandığı para gerçekten çok azdır. Para harcamamak için fırından dışarı çıkmak istemez, birkaç kez köylüsü Memiş’in İstanbul’u gezdirme teklifini türlü bahanelerle geri çevirir.

Tarık Dursun K.’nın “Kopuk Takımı” isimli eserinde İzmir’de yaşayan romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan ve arkadaşı Amerikalı, çocukluk arkadaşları Tanka Kemal’in yanına İstanbul’a göç etmişlerdir. Sinço ve Amerikalı, otobüsle İstanbul’a gelince Amerikalının İstanbul tecrübesi sayesinde Kemal’in evine direk giderler. Kemal, İstanbul’da jigololuk yapmaktadır. Hasan Kemal’e temelli İstanbul’a geldiğini söyleyerek kendisine iş ayarlamasını ister. Ancak Amerikalı daha önceki gelişlerinde kadın yüzünden hastaneye düşüp, ölüm tehlikesi geçirince kadın işine tövbe ettiğinden, sadece Hasan’a jigololuk işi ayarlar. Amerikalıya ise Hasan, jigololuk yaptığı kadına, kocasının patronu olduğu yere işe aldırır.

Sevinç Çokum’un “Zor” isimli eserinde romanın başkahramanı Kerim, okuyamadığı için, bir meslek öğrenmek amacıyla İstanbul’da oturan Hatice Hala’sının yanına gelir. Hatice Hala, okuyamayan yeğeninin memlekette ziyan olmasına gönlü razı olmaz ve İstanbul’a çağırır. Halası İstanbul’da Kerim’i bir demirci ustasının yanına verir. Kerim halasının yanında kalacak ve meslek öğrenecektir.

Mesut Tutkun’un “Biz İnsan Değil miyiz” isimli romanında Mehmet’le Hüseyin, önce bayramda köye geldiğinde kendilerini Ankara’ya davet eden köylüleri Ali’nin yanına, o yardım etmeyince de birkaç gün sonra Mehmet’in, İstanbul’da kapıcılık yapan köylüsü Veli’nin yanına gelirler. Veli, Mehmet’e gönderdiği mektupta İstanbul’da iyi bir iş bulabileceğinden söz etmiştir. Gurbete çıkan Mehmet’le Hüseyin, birkaç günlük Ankara macerasından sonra köye dönmek istememektedirler. Çünkü köyde, para kazanıp dönmeye söz verdikleri insanlar

³²⁷ A.e., s.84.

vardır. Bu sebeple İstanbul'a gitmek ve Veli'yi bulmak akıllarına gelir. Belki Veli onlara yol yordam gösterir, iş bulmalarına yardımcı olur diye düşünmektedirler. Ancak Mehmet'le Hüseyin, İstanbul'a iner inmez Abdi isminde bir dolandırıcı tarafından kandırılarak köylüleri Veli'ye gitmeleri engellenirler.

Kerime Nadir'in "Bir Çatı Altında" isimli romanında apartmanın kapıcısı Bilâl Haşo'nun yerine apartmana kapıcı almak için yapılan mülâkatta, Bilâl Haşo'nun hemşehrisi, aralarındaki hemşehrilik ilişkisinden bahsederken çevredeki neredeyse bütün apartmanların kapıcılarının Arapkirli olmasından hareketle İstanbul'a bir şekilde gelmeyi başaran insanların daha sonra gelenlere yardımcı olduğunu, iş imkânı sağladığını öğrenmiş oluruz.

—Nerelisin?
—Arapkirli...
Bu cevap kat maliklerini hemen tedirgin etmişti. Zira Bilâl Efendi de Arapkirli idi.
Hulûsi Bey önündeki kâğıtta yazılı olan ikinci soruya geçmeden:
—İstanbul'da çok hısım ve akrabalar var mı? diye sordu.
Pey çok sayılmaz. Şu arka yandaki "Çilek" apartmanında amcam oğlu kapıcıdır. Aşağıdaki caddede iki yeğenim gene kapıcılık yaparlar iki ayrı apartmanda... Yeni yapılan şu karşiki büyük bloklara da bizim dayıları salık verdik. Sanırım mal sahipleri ile anlaşmışlar. İşte biz de burada olursak...
İsmail Rüzgâr:
—İmparatorluk kurulmuş olur! diye atıldı. Yahu siz bütün memleket halkı topluca mı, göç ediyorsunuz İstanbul'a?...
—Eh, birlikte kuvvet olur Beyim!
—Kime karşı kuvvetli olmak için?
—Bunu ahval ortaya koyar.
—Bu herif Bilâl Haşo'dan da kurnaz!" diye içinden geçirdi İsmail Rüzgâr.
O sırada Tiryal Hanım Abdülsâbir Efendi'nin kulağına uzanmış:
—Sakın Bilâl Efendi'nin akrabası olmasın bu adam? diyordu.
—Öyle değildir de, o göndermiş olabilir!
Rauf Bey hafifçe gülümseyerek:
—Arapkirliler hep birbiriyle akrabadır zaten!.. diye ekledi."³²⁸

Yaşar Kemal'in "Deniz Küstü" isimli romanında bütün ailesi öldürülen on on bir yaşlarındaki Zeynel, öldürülme korkusuyla İstanbul'a kaçarak köyden ya da kasabadan eski komşuları Laz Refik'in Menekşe'deki evine sığınır. Ancak hemşehrilerinin yanına gelmesine rağmen Zeynel, çok eziyet çeker. Zeynel'e hemşehrilerinin bu kötü muamelelerini biz daha sonra ünlü bir gangster olunca

³²⁸ Kerime Nadir, **a.g.e.**, s.251-252.

Menekşe'yi yakacağını düşünen Menekşelilerin korkulu bekleyişi sırasında yaptıkları konuşmalardan öğrenmiş oluyoruz.

“Menekşeliler, özellikle Süleyman, Ramazan, Hüseyin, Arap Ali, Gemicî Hüsnü, Adanalı Cafer paniğe kapılmışlardı. Kimsenin gözüne doğru dürüst uyku girmiyordu. Burada bu çocuğa, akrabaları da içinde, kimse hiç iyi davranmamıştı. Balığa çıkarmışlar o soğuklarda kışlarda, payını vermemişler, çocuk da, Zeynel de bir şey söylememiş, boynunu bükmişti. Herkes her işini ona buyurmuş, herkes onu bugüne kadar uşak gibi kullanmıştı. Şimdi Menekşeliler bir korku olmuşlar, bir gece gelecek, bütün şu gecekonduılara ateş verecek, gecekonduılardan dışarıya çıkanları da kurşunlayacak Zeynel Çelik çetesini bekliyorlardı. Gelecekti, hemen yakınlarda Zeynel Çelik buraya gelecek, Menekşelilerin ona çektirdiklerinin hesabını soracaktı.

“Tabii yakacak Menekşe'yi...”

“Tabii öldürecek hepimizi...”

“Sen, sen Allahsız, Rize'den dağlardan gelmiş bu ağzı var dili yok çocuğu sen, sen Duran, bir de hemşehrisi olacaksın, sen balığa götürdün de ırzına geçmeye kalkmadın mı, çocuk elini, bacağını, kalçalarını ısırdı, ısırdı kopara. vazgeçmedin mi, bunu da gelip kahvede bir bir, ağzının suyu akarak anlatmadın mı? Şimdi yaşatır mı sanıyorsun bu çocuk?”

“Sen Temel, sen de onun akrabası olacaksın bir de, sen onu, bir karış hasta çocuğu ölüm hâlinde dışarı, sokağa, çamurların üstüne atmadın mı? Fatma Abla olmasa Zeynel ölmez miydi, sen ölümlerden ölüm beğen, sen Laz Temel.”³²⁹

4.2.2. Arkadaşının Yanına Gelme

Lütfî Kaleli'nin “Görgü” isimli romanda sevdiği kız Güllü'yü ailesinden isteyen Celâl, ailenin vermemesi üzerine Güllü'yle anlaşır ve birlikte İstanbul'a, asker arkadaşı Cemil'in yanına kaçarlar. Cemil, askerdayken Celâl'e köyüne dönmemesini kendisiyle İstanbul'a gelmesini önerir. Cemil'in adresini alan Celâl köyüne döner. Ancak Güllü'yle kaçmaya karar verince, hem kendilerini kimsenin bulamayacakları bir yer olması, hem de iş imkânlarının olması sebebiyle Cemil'in yanına gitmeye karar verirler. Bu kararını Cemil'e haber verecek vakit yoktur. Ellindeki adresle onu İstanbul'da bulmayı ümit etmektedir. Bu düşünceyle Elazığ'dan bir otobüsle İstanbul'a gelirler. Otobüs'ün son durağı Topkapı'da inerek ellerindeki adrese göre Zeytinburnu'na giderler. Ancak ellerindeki bu adres bir ev adresi değil, iş adresidir. Celâl, yanında Güllü'yle Zeytinburnu'nda Boya ve Mensucat fabrikası arar. Bir iki fabrikaya sorduktan sonra, akşam olmak üzereyken

³²⁹ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s.210–211.

Cemil'i sordukları fabrikanın bekçisi öyle birinin burada çalışmadığını söyler. Celâl'in dünyası başına yıkılır, fakat ısrar eder. Bekçi bir de içeriye sordurur.

“Gitti, büyük binanın kapısından kayboldu Bekir. Yeniden umutlandı Celâl. “İnşallah içerdedir Cemil, gelir. Koymaz bizi yolda yolakta..” Dilekler diledi, adaklar adadı ziyaretlere. Az sonra göründü Bekir. Geldi ta kapıya değin:

— Tamam hemşehrim. İçerde çalışıyormuş, dedi. “Haber verdim, şimdi gelir. Bekleyin biraz.”

Dünyalar kendinin oldu. Uçup uçup gitti, havalandı ezik gönlü Celâl'in. Güllü'nün elini iyice sıktı avucu içinde. Eli acıdı Güllü'nün. Yüzüne baktı Celâl'in. Bir çocuk gibi sevinçliydi.

— Cemil şimdi gelir, dedi Celâl. “Göreceksin ne can çocuktur.”

Cemil hiç değişmemişti, kapıda görünür görünmez tanıdı Celâl. Koşmak geldi içinden. Zor tuttu kendini. Ama duramadı yerinde. Ayak değişti iki de bir.

Cemil etrafa bakındı. Tanıdık birileri yoktu görünürlerde. Köylü giysileri içinde bir kadın, bir de erkek duruyordu kapı önünde. “Kim ki bunlar?” dedi içinden. Kendini arayacak bir tanıdığı, bir akrabası yoktu bunlar gibi. Gözlerini kıstı, iyice baktı duranlara. “Hayırlısı” dedi, yürüdü kapıya doğru. Yanaştı.

— Cemil! dedi gür sesiyle Celâl. Cemil durdu, hareketsiz kaldı. Tanımaya çalışır gibi yaptı, iyice baktı Celâl'e. Çıkaramadı kim olduğunu. Böyle kasketli, sakallı, bıyıklı kim vardı tanıdıklarından?

— Tanımadın mı Cemil? dedi Celâl. Kendini tanıtmama gereğini duydu : “Ben asker arkadaşın Celâl. Elazığlı Celâl!..”

Hareketlendi Cemil:

— Vay Celâlcğim, dedi birden. Geçti kapıdan, çıktı dışarı hemen. Sarılıp kucaklaştılar boyun boğaz. Güllü'yü kışkandırırçasına öpüştüler. Güllü, kenarda kaldı yalnızca. Onları seyretti sessiz sessiz. Omuzuna vurdu Cemil Celâl'in:

— Amma değişmişsin be Celâl, dedi. “Vallahi tanıyamadım. Kendini tanıtmıyadın yine tanımayacaktım kardeşim. Çok değişmişsin be!..”³³⁰

Cemil asker arkadaşı Celâl'i yolda bırakmaz, evine götürür, misafir eder. Cemil yeni evlidir. Fabrikanın yakınlarında gecekondu da karısı ve annesiyle birlikte oturmaktadır. Zor şartlarda yaşasa da evini arkadaşına açan Cemil, daha sonra onun iş bulmasına da yardım edecektir.

Celâlettin Çetin'in “Göçük” isimli romanında İstanbul'a gidebilmek için önce evinden ayrılarak dayısının yanına sığınan İbrahim, hayallerini iyi bilen dayısı tarafından kamyoncu Şehmuz'un yanına yardımcı olarak verilir. Bir müddet sonra Şehmuz, onu İstanbul'a gönderir. Bir de ona arkadaşı Kürt Hasan'ın adresini vererek, arkadaşının ona yardımcı olacağını söyler. İbrahim Haydarpaşa'da trenden inip vapurla karşıya geçinceye ve Arnavutköy otobüsüne bininceye kadar korku ve

³³⁰ Kaleli, a.g.e., s. 123.

heyecan içinde para kesesini ve Kürt Hasan'ın adresini elinde sıkı sıkı tutar. Nihayet Arnavutköy'e ulaşır.

“Yaz başıydı. Gene çilek kokuyordu o akşam Arnavutköy. Ama İbrahim bilmezdi bu kokuyu, tanımazdı. Eleniçası, Eftemiyası, bir bir sokaklara dökülmüştü. Ilık bir Haziran akşamıydı. Deniz kıyısında, hele hele akıntıburnunda etekleri uçuşuyordu genç kızların. Ve meyhanelerde ve nemli ıslak ağlarda ve tavla pullarında bini bir paraydı küfürlerin. Elbet bunları da görmedi, fark etmedi İbrahim. Kaldırım taşlarına çarptı anlamsız yere, gelene geçene çarptı. “Önüne bak oğlum!” diyenler oldu. Her defasında sustu, utandı...

Yüzü gözü yandı sonra. Ah, şu Kürt Hasan'ın oturduğu o büyük köşkü bir bulsaydı. Bir sokulsaydı, bir sığınsaydı onlara, gerisi kolaydı artık. O zaman kimseye çarpmayacaktı belki ve kimse “dağdan mı geldin oğlum” demiyecaktı ona. Ve daha sonra yürüyecekti onlar gibi kaldırımlarda, ılık çalacaktı, gülecekti... Üstü başı düzelecekti sonra, konuşması düzelecekti.

Son kez sordu yaşlı birine:

— “Sekbanlar sokak nere ki?”

Dik, dimdik bir yokuşu gösterdi ona yaşlı adam. “Yokuşu dönünce hemen, göreceksin.” dedi.

Çok değil beş on dakika sonra, köşkün yüksek duvarlarına ve çift kanatlı geniş kapısına uzun uzun baktı İbrahim.

Yer yer boyaları dökülmüş, solmuş, ahşap bir köşktü burası. Pancurları sıkı sıkı kapatılmış ve eski parke, eski kumaş ya da naftalin kokularına bürünmüş bir köşk.³³¹

Şehmuz ustasının İbrahim'i gönderdiği Kürt Hasan, daha önce Şehmuz'la birlikte kaçakçılık yapmış namlı bir kabadayıdır. Arnavutköy'de de herkes ona saygı duymaktadır. Celâl Paşa Köşküne şimdilerde hakim olan Kürt kadını Firdevs, gençliğinde Celâl Paşa'nın çapkın oğluyla ilişki kurmuş, akıllı ve zekiliğiyle köşkü ele geçirmiş, bir müddet sonra kendi yöresinden Kürt Hasan'ı köşke aldırıştır. Şehmuz'un selamıyla, işte bu köşke yerleşen İbrahim, Kürt Hasan'ın kendine başka bir iş bulacağını beklerken, artık yaşlı bir kadın olan Firdevs Hanım'ın zevklerini tatmin etmektedir.

4.2.3. Kimsesi Olmadan Gelme

Muzaffer İzgü'nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı, oğlu İdiris'le birlikte hiç kimseleri olmadığı hâlde İstanbul'a gelmişlerdir. Halo Dayı'nın yaşlı olması, İstanbul'da kimsesi olmaması, yol iz bilmemesi sebebiyle herkes İstanbul'a gitmesine karşı çıkmıştır. Hiç kimse, karısı İmamgızı bile, onun İstanbul'a

³³¹ Çetin, a.g.e., s 163–164.

gidebileceğine, gitse de iki öküzle sağ salim geri dönebileceğine inanmamaktadır. Köylüler fikrinden dolayı Halo Dayı’yla dalga geçer, arkasından konuşur, gülerler.

“(...)Gocamış deyyus aklını yitirmiş... Na na, fazla deel, Kirman Yarığı’nın ötesinden çark geri... Bu yaştan sona, tandır yorgan, Onun yeri... Bubası Kirman Yarığı’nın depesine çıkarmış da, o niye Isdanbıl’a öküz parası gazanmaya gedemezmiş... Ehe gocca avanak, Kirman Yarığı’nın depesinden düşdün mü lappadak ölen, amma İstanbul, insanı gıgıl gıgıl öldürür, her gün orandan burandan et gopar gopara, ganını içe içe, etini yiye yiye... Belli, bana bes eynat yapıyor.. Amma ben bilirim ona çit zamanı, gapımda it gibi dolandırmazsam bana da Dingil Zako dimesinler...”

O sabah, duvar dibinde güneşleyen sessiz değillerdi her zamanki gibi. Gözleri güneşte, elleri koyunlarında değildi... Konuşuyorlardı. Halo Dayı’yı konuşuyorlardı hep... İçlerinden biri:

“Ben getdim, bilirim, diyordu, gençdim o zaman, amma ben bilirim. İş bulamadın mı yandın, kimse dönüp bi tas su vermez. Amma genç insan, daşı sıkça suyunu çıkarır. Halo Dayı sıkça, sulu armudun suyunu çıkaramaz. Belli ki su toprak çekiyor. Bırak elleme getsin. Ölsün...”³³²

Halo Dayı, herkese inat iki öküz almak için yola düşer. Yaşlı babasını bir başına gurbete gönderdi diye herkesin kendisini suçlayacağını düşünen İdiris, babası yola çıkar çıkmaz yorganını kaparak ardından yetişir. Böylece Halo Dayı ve İdiris yol iz bilmedikleri, hiç kimseyi tanımadıkları hâlde İstanbul’a gelmişlerdir.

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı bir genç kız olan Gül, babasının onu bir erkekle yakalaması üzerin mahalle arkadaşlarının önünde hortumla dayak yemesini de bahane ederek cebinde altmış lirayla bilmediği, kimseyi tanımadığı hâlde İzmir’den İstanbul kaçır. Gül, cebindeki üç beş kuruşla İstanbul’da kimsesi olmadan ne yapacağını, nasıl idare edeceğini evden kaçarken düşünmemiştir. Ancak otobüsün mola verdiği bir yerde bütün bunları düşünmeye başlamıştır. Otobüs’ün hostesiyle bu mola yerinde yaptığı konuşmada onun İstanbul’da hiç kimsesi olmadığını öğrenmiş oluruz.

“Otobüs yolcularının çoğu lokantadaydı... Herkes garsona yiyecek bir şey ısmarlıyordu. Bunun bir zorunluluk olacağını geçirdi aklından. Gül, sonra cebinde kalan parayı hesapladı. Hem ne yapacaktı bu parayla koca İstanbul’da. Otelin iki geceliğini bile karşılamazdı bu para... Sonra ne yapacaktı? Ne yiyip, ne içecekti? Üstelik Basmahane’den binerken otobüse bir sandviç olsun almayı unutmuştu. Bütün bunları düşünürken ve bakışları masanın damalı örtüsünde takılı dururken, hostes seslendi:

- “Hey... Kendine gel... Neyin var, niye daldın öyle?”
- “Hiç öyle düşündüm işte....”
- “Bir derdin mi var?”

³³² İzgü, a.g.e., s. 35.

— “Söyle be kardeş, belki yardımcı olurum sana.”
(...)
— “Sakladığın bir şey var.”
— “Hem beni yabancı tutma, ben de bir ablan sayılırım senin.”
— “Sağolun teşekkür ederim.”
— “Kimsen yok mu?”
— “Vaar”
— “Nerdeler, İzmir’de mi?”
— “Evet”
— “Peki niçin gidiyorsun İstanbul’a, kime gidiyorsun?”
— “Hiç kimseye.”
Sustu Gül, başım önüne eğdi ve sessizce ağlamaya başladı.”³³³

Romanın ilerleyen bölümlerinde Gül’ün bir başına gittiği İstanbul’da yolda tanıştığı, bindiği otobüsün hostesi tarafından kötü yola düşürüldüğünü görürüz.

Levent Engin’in “Suçlu” isimli romanında Murat, annesinin randevu evinde çalıştığını öğrenmesi üzerine, dayanamayarak çocuk yaşta olmasına rağmen İstanbul’a kaçmıştır. İstanbul’da ona sahip çıkacak kimsesi olmadığı için çok büyük sıkıntılar çeken Murat’ın, bir gün Kâzım Baba dediği bir motor ustasını yolda gasp etmeye kalkan hırsızların elinden kurtarması, Kâzım Baba’nın da ona dükkânında çalışmayı teklif etmesi üzerine Kâzım Baba’ya hayat hikâyesini anlatırken onun İstanbul’a niçin geldiğini, tek başına İstanbul’da neler yaşadığına öğrenmiş oluruz.

“Bir anam, bir de kız kardeşim vardı vaktiyle. Babam dersin bir hırsız kurşunu ile ölmeden evvel polisti. Ben evden kaçtım. İyi mi ettim, kötü mü bilmiyorum. Yalnız o zamanlar içine düştüğüm bunalımdan kurtulabilmem için kaçmam gerekiyordu. Kaçtığım zaman da iyi ettiğimi zannetmişim. Sonra orada burada süründüm. İş aradım kovuldum. Bir bakkal yanında çalıştım. Kimim kimsem yok diye istismar edildim. Bir gün çekemeyeceğim kadar bir yükü sırtıma vurdular. Yere yıkıldığım zaman sahibi küfretti. Ben de malları ezip oradan kaçtım. Bir müddet boş dolaşım. Aç kaldım. Açlık belâsı lokantacıları dolandırıp karnımı doyurdum. Sonra hamallık yapmaya karar verdim. Başladığını gün de örgütlenmiş hamalların hışmına uğradım. Önce ölesiye dayak yedim. Sonra beni kendileriyle beraber götürdüler. Hırsızlık sırasında yakalandık. Onlara erketelik yaptığım için kırkbeş gün hapis yedim. Hâkim insafı çıktı ve tecil etti. Sonra yine orada burada çalıştım. Sonra da sana rastladım baba. İşte hayat hikâyem.”³³⁴

İlhan Engin’in “Tecavüz” isimli eserinde romanın başkahramanı Fatma, kocasını öldüren ve kendisine tecavüz eden Rasim’in İstanbul’a kaçtığını duyunca

³³³ Çetin, a.g.e., s 45–47.

³³⁴ Levent Engin, a.g.e., s.140

onu öldürüp intikamını almak için, üzerinde bulunan bütün mal varlığını satarak tek başına, kimi kimsesi olmadığı hâlde İstanbul’a gelir.

“İstanbul bir büyük şehirdi. İstanbul, bir uçsuz bucaksız şehirdi. Fatma, otobüsten indiği zaman şaşkın bakındı çevresine, arandı. Kendisini Kasımpaşa’ya götürecek bir vasıta arıyordu. Yolda gelirken, hep yanındaki kadına sormuş, Pendik’ten sonra ona hep İstanbul demişlerdi. Bu şehir bu koca şehir nerde başlıyordu. Nerde bitiyordu. Büyük köprünün üzerinden geçmişler, Topkapı’ya kadar çeşitli semtlerden kuş misali uçup gelmişler, her yeri sormuş soruşturmuş ama Kasımpaşa adına rastlamamıştı. Bu gördüğü kadar büyük bir şehir değildi. Görmediği daha şehrin yarısından fazla olmalıydı. Sonunda çıkını aldı. Yürüdü bir süre. Surlardan içeri girdi. Bakındı. Sonra bir otomobile bindi.

— “Kasımpaşa” dedi. Sonra indirdiği yerde indi. Ondan, ta kendi kasabasından buraya kadar gelirken ödediği paradan çok para aldı şoför. Fatma, korktu birden. Burda parasız kalması bile işten değildi. İş arasa bulabilir miydi? Yoksa iki gün sonra aç kalacaktı. Bir korku kapladı içini. Bir endişe kapladı.”³³⁵

Yaşar Kemal’in “Kuşlar da Gitti” isimli romanında Hayri, öldürülme korkusuyla daha çocuk yaşta Rize’den İstanbul’a kaçmak zorunda kalır. Rize’de kanlıları Hayri’yi gölge gibi izlemeye başlayınca, bir gün izini kaybettirerek onların ellerinden kurtulmuş ve bir takayla İstanbul’a gelmiştir. Çocuk yaşta İstanbul’da onu himaye edecek kimsesi olmadığından başından birçok olumsuz hadise geçmiştir. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

“Hayri o zaman bu zamandır İstanbul’dadır, işte. Çok olmuş geleli, girmedeği, girip çıkmadığı iş, yapmadığı hırsızlık kalmamış. Kalmamış ama, bunların da, bu köksüz işlerin de sonu yokmuş.”³³⁶

Burhan Arpad’ın “Alnımdaki Bıçak Yarası” isimli romanda evden kaçan İzmirli iki kız kardeş’in hayalleri artist olmaktır. Ancak İstanbul’da onları kollayacak bir tanıdıkları olmadığından, kadın satıcılarının tuzağına düşmüş ve onların sermayesi olmuşlardır.

Şahap Sıtkı’nın “Horoz Değirmeni” isimli romanında Şaban, kandırdığı Nevhiz’i erkeklere pazarlayarak para kazanmak amacıyla İstanbul’a getirmiştir. Şaban’ın da İstanbul’da kimsesi yoktur. Zaten Nevhiz, Kayseri’de Şaban’ın peşine düşmekle baştan uçuruma yuvarlanmıştır.

³³⁵ Engin, a.g.e., s.108–109.

³³⁶ Yaşar Kemal, a.g.e., s.72.

Pınar Kür'ün, “Yarın Yarın” isimli romanında Hüseyin Efendi; eşi ve çocukları Rıza, Ali, Kadriye ve Hasan'la köydeki arazisini satıp İstanbul'a göç etmiştir. Romanda Hüseyin Efendi'nin İstanbul'da bir tanıdığı olup olmadığı ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Demirtaş Ceyhun'un, “Yağmur Sıcağı” isimli romanında Arabacı Osman'ın da Adana'dan İstanbul'a geldiğinde burada ona yardım edecek, ona yol iz gösterecek bir tanıdığı yoktur. Ancak Osman daha önce uzun yıllar Adana'da gurbette kaldığından tecrübelidir. İstanbul'da da o Adana'da yaptığı işi, at arabacılığı yapmaya devam ederek ekmeğini kazanabilmiştir.

İrfan Yalçın'ın “Pansiyon Huzur” isimli romanında boyacı Ahmet ve karısının Erzincan'ın köyünden İstanbul'a gelirken bir hemşehrisi veya bir tanıdığının yanına gelip gelmediği hakkında bir bilgi yoktur. Sonuçta boyacı Ahmet ve karısına İstanbul'da sahip çıkan kimse olmamış, Ahmet boyacılık yaparken karısı da kötü yola düşmüştür.

Reşat Enis Aygen'in “Sarı İt” isimli romanında da Saka İbiş'in, Çankırı'nın köyünden İstanbul'a göçtüğü görülür. Romanda Saka İbiş'in ailesi ve İstanbul'a gelişi ile ilgili ayrıntılı bir bilgiye rastlanmaz. Romandan anlaşıldığı kadarıyla İbiş'in İstanbul'da ona yol iz gösterecek, himaye edecek kimsesi olmadığı görülmemektedir.

Yaşar Kemal'in “Deniz Küstü” isimli romanında ki Kör Mustafa'nın da Antep'ten İstanbul'a gelişinde, İstanbul'da bir tanıdıklarının veya hemşehrilerinin yanına geldiklerine dair bir bilgiye rastlayamıyoruz.

Maddi anlamda sıkıntısı olmayıp, daha iyi hayat yaşabilmek için İstanbul'a göçenlerin, belli bir seviyede eğitim almış veya zaten bir meslek sahibi olmaları sebebiyle geldikleri İstanbul'da tanıdığı, hemşehrisi, akrabası olmasa da bu vasıflara haiz olmayan kişiler göre zorlanmadıkları veya daha az zorlandıkları görülmektedir.

Kerime Nadir'in “Bir Çatı Altında” isimli romanında Abdülsâbir Efendi, üç kızı ve iki karısıyla Adana'dan İstanbul'a göç etmiştir. Romanda Abdülsâbir

Efendi'nin İstanbul'da bir tanıdığı olduğu, onun vasıtasıyla buraya geldiği konusunda bir bilgi olmaması ve Abdülsâbir Efendi'nin de maddi anlamda bir problemi olmaması daha iyi bir hayat için İstanbul'a geldikleri ihtimalini akla getirir.

Hakkı Özkan'ın "Grevden Sonra" isimli romanında Nuri, Ankara'da işsiz kalınca karısıyla birlikte İstanbul'a göçer. Nuri, tamamen iş bulma imkânını göz önünde bulundurarak İstanbul'a göçmüştür. Çünkü Nuri, yaptıkları grev sebebiyle işten çıkarılır ve Ankara'da grevci diye tanınır. Bu sebepten elinde bir mesleği olduğu için İstanbul'da bir tanıdığının, bir hemşehrisinin yanına gelmeye çok da ihtiyacı olmadığını düşündüğümüz Nuri'nin, İstanbul'da işleri beklediği gibi gitmez. Nuri, günlerce iş arar ve iş bulamaz. Karısıyla birlikte artık aç kalma sınırına dayandığı sırada eski bir tanıdığa rastlar, böylece iş bularak aç ve açıkta kalmaktan kurtulur.

Yine aynı romanda Nuri'nin komşusu Fehim de bir mesleği olmasına rağmen şehir şehir dolaşıp çalıştıktan sonra, son ümit olarak İstanbul'a karısı ve çocuklarıyla gelmiştir. Daha önce gurbet tecrübesi ve bir mesleği olması sebebiyle bir tanıdığa ihtiyaç duymadan rahatça iş bulabilirim ümidiyle İstanbul'a gelmişse de o da açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Çoluk çocuk, Nurilerin evinde karnını doyurur. Nuri, çalıştığı fabrikada Fehim'e iş bulunca Nuri sefaletten kurtulur.

Abdullah Demir'in "Ormanlar ve İnsanlar" isimli romanında Eyüp'ün başına gelen tecavüz olayından sonra, dile düşme korkusundan çocuk yaşta evden kaçmış; farklı yerlerde çalıştıktan sonra nihayet İstanbul'a gelmiştir. Eyüp'ün de İstanbul'da kimi kimsesi yoktur. Ancak evden ayrılıp İstanbul'a gelinceye kadar ki süre içinde başka yerlerde de tek başına olarak kaldığı ve çalıştığı için, İstanbul'da yalnız olmasına rağmen sıkıntı çekmemiş ve çok başarılı olmuştur.

"Aşevi çıraklığı, garsonluğu, işçilik yaptı çeşitli illerde. Sonra şoför yardımcısı olup kapağı İstanbul'a atınca şoför oldu. Bir kamyonunda çalıştı; ördeklerden biriktirdi biraz. Sonra bir taksiye geçti; çok kazandığı günler ve gecelerde yarısını cebe attı, örneğin: Çevredeki yakın illere mal sahibinin haberi olmadan yolcu getirip götürdü. Böylece biriktirdiği paraları yemedi içmedi; on bin liraya az kullanılmış bir taksi alıncayadek her türlü yoksunluklara göğüs gerd. Bağımsız çalışıp on bin lira daha biriktirince arsalar aldı sapaca bir yerden ucuz ucuz; oralara da devlet ve özel kişiler tarafından inşaatlar yapılvırince, kıymetleniverdi, elli bin liraya sattı. O para ile güzel bir ev aldı. Üç yıl sonra yüz elli bin liraya, dışardan taksi getirtmek de yasak

ediliverince taksiyi de elli bin liraya sattı. Bir apartman aldı Şişli’de. Üç yıl sonra onu da beş yüz bin liraya sattı. Böylece milyoner oldu.”³³⁷

Aysel Özakın’ın “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan; entelektüel, öz güveni olan bir genç kız olarak hiçbir tanıdığı olmadan İstanbul’a gelir. Gerçi ailesine bir kütüphanede iş bulduğunu ve orada çalışacağını söylese de aslında daha önce şiirlerini gönderdiği dergide veya basın sektöründe bir iş bulabileceğini düşünerek İstanbul yolunu tutmuştur. Hâlbuki durum hiç de öyle değildir. İstanbul’a geldiğinin ertesinde Cağaloğlu’na gider. Derginin bulunduğu hanı bulur. Burada çalışabileceğini düşünür.

“Kapıyı tıklattı. Açtı. Küçük bir odaydı. Yerlerde iplerle bağlanmış dergi tomarları, raflar da kitaplar, dergiler, duvarlarda afişler vardı. Üç tahta iskemle, örtüsüz eski bir masa... Derginin sahibi olan orta yaşlı adam onu şaşkınlıkla süzdü. Armağan kendini tanıttı. Dergi sahibi kalkıp onun için pencere kıyısına bir iskemle koydu. Sigara tuttu. Armağan’ın sigara içme alışkanlığı yoktu. Ama uzatılan paketten heyecanla bir sigara aldı. Heyecanını gizleyemediği için kızırıyordu kendine.

“İstanbul’u çok sevdim.”

Dergi sahibi gülümsedi. Yorgun ve alaycı bir gülümseme idi bu.

“Buraya gidip gelirken dört saatim yollarda geçiyor dedi. İstanbul artık yaşanmaz hâle geldi. Bazan çekip gitsem diyorum. Bir kıyı kasabasında yaşasam. Balık tutarım. Bol bol okurum. İstanbul rezalet bir şehir. Ama sizin için başlangıçta ilginçtir tabii...”

Yeniden güldü dergi sahibi. Sustu sonra. Bir an pencereye yönelen bakışları dalgınlaştı.

“İstanbul’da bir yakınınız, tanıdıklarınız falan var mı?” diye sordu.

“Yok sayılır”. dedi Armağan. “Ama önemli değil. İş bulmak istiyorum.”

“Nasıl bir iş?”

“Gazetelerde falan çalışmak istiyorum. Ya da dergilerde... Burada da çalışabilirim.”

Dergi sahibi yerdeki tomarlara baktı.

“Burada mı? dedi gülerek. Burada bütün işleri ben ve Salim yapıyoruz. Üstelik galiba gelecek sayıyı çıkaramayacağız.”

“Neden?”

“Parasızlıktan...”

Armağan sustu. Gözlerini eğdi.

“Yine bir kütüphanede iş arasanız...”

“Ararım. Ama bir gazetede çalışmayı daha çok isterim.”

Gülümsedi.

“Ancak düzelticilik falan gibi bir iş bulabilirsiniz.”

“Neden? Muhabir olamaz mıyım?”

“Zor...”³³⁸

³³⁷ Demir, **a.g.e.**, s. 112–113.

³³⁸ Özakın, **a.g.e.**, s.32–33.

Serhat Kestel'in "Korkunç ve Güzel" isimli romanında anne ve babaları ölen romanın başkahramanı Nevin, kardeşi Sevin'le birlikte bir tanıdığı olmadan İstanbul'a göç etmişlerdir. Nevin, Akşam Sanat Okuluna gitmiş ve dikiş dikmeyi öğrenmiştir. Kardeşi Sevin de çok başarılı bir öğrencidir. Nevin, İstanbul'da hem rahatlıkla mesleğini yapabileceğini ve bu işten para kazanarak evi geçindirebileceğini hem de kız kardeşini okutabileceğini düşünür. Bu nedenle kimseye ihtiyaç duymadan Malatya'dan İstanbul'a gelir, bir mesleği olduğu içinde sıkıntılar çekse de geçinebilir.

4.2.4. İstanbul'u Bilen Birisiyle Birlikte Gelme

Orhan Kemal'in "Yalancı Dünya" isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman, İstanbul'a sevgilisi Reji asistanı Bülent Nejat Coş ile birlikte gelmesine rağmen, İstanbul'a geldikleri gecenin sabahında Bülent Nejat Coş asker kaçağı olduğu için götürülünce, hiç bilmediği şehirde tek başına kalır. Neriman, Bülent Nejat Coş'un patronu Recep Civa'nın kendisine sahip çıkacağını beklerken tam tersi onun da müdahaleleriyle kötü yola sürüklenir. Neriman, Bülent Nejat Coş'un götürülmesiyle aslında İstanbul'a gelir gelmez uçuruma yuvarlandığını anlar. Neriman, Recep Civa'nın ayakçısı Coni tarafından Bülent Nejat Coş'yla birlikte kaldığı otelden alınıp Garsoniyere getirildiği zaman içinde bulunduğu durumun daha da iyi farkına varır.

"Ne yapacaktı? Nereye gidecek? Parası yoktu ki vapura tekrardan atlayıp geldiği yere dönsün. Hiç olmazsa imam efendilere gitsin, "Hanım Sultan'a" her şeyi açık açık anlatsın, ağlasın, gerekirse Ispartalıya yalvarıp kendini kabullendirsın.

Apartmanlar, arabalar, elbiseler, filim yıldızlığı... O kadar uzaklardaydı ki şimdi. Bütün bunlara kabil değil ulaşamayacaktı.

Yanı başındaki karyolaya korkuyla baktı. Sonra havı yer yer dökülmüş kırmızı kadife örtüyü ucundan tiksintiyle tutup kaldırdı. Yüzü alelade basmadan kirli bir yorgan. Onu da hafifçe kaldırdı. Pis bir yatak çarşafı. Yüzleri kirli yastıklar, yastıkların altında birtakım bezler...

İçi bulandı. Yorganı örttü, kırmızı kadife örtüyü çekti üzerlerine."³³⁹

Orhan Kemal'in "Kötü Yol" isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran,

³³⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 306.

abisi İhsan'ın arkadaşı Şoför Reşat'la İstanbul'a kaçmıştır. Nuran, kendisini İstanbul'a götüreceği, artist yapacağı vaadiyle kandırarak iğfal eden Reşat'ın İstanbul'a, onu almadan gittiğini öğrenince, evden kaçarak istasyonda Reşat'ı yakalar ve birlikte İstanbul'a giderler. Nuran istasyonda Reşat'ı yakalayamasa bile yine İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. Reşat İstanbul'a gelir gelmez onu bir arkadaşının evine götürür, amacı bir an önce kızı başından defetmektir. Yani Nuran'ı koruyup gözetecek İstanbul'da bir tanıdığı yoktur.

“Nuran, trende İstanbul'a yaklaşıp da, onu, o yıllarca hasretini çektiği memleketi uzaktan görünce Reşat'ın ellerine sarılmış, onları heyecanla öpmüş, öpmüştü. O anda ne anne, ne de hele abi! O anda kendisi vardı, İstanbul vardı, Yeşilçam sokağı vardı. Bir an için Reşat bile yoktu. Gelmişlerdi işte sonunda. Pek pek bir hafta içinde giyinip kuşanacak, Reşat'la birlikte Yeşilçam'da şansını deneyecekti.

Reşat'sa, aldırmiyordu. Necdet'in evine geldikleri gece, Necdet'e şöyle demişti: — Bu mu? Oropunun biri! Sinema delisi. Takıldı peşime. Sizin buradan bir oda verin, altı aylık peşin. Altı ay sonraya Allah kerim!

Şoför Necdet üzerinde durmamıştı bile. Altı aylık karşılığı altı tane yüzlüğü alınca, külüstürünün gerekli yerlerini onartmış, üst yanıyla da Beyoğlu'ndaki çiçek pazarı meyhanelerinde sırtı sıra bir hafta akşamcılık yapmıştı.

Sabahleyin erkenden uyandı. Reşat karyolada uyuyordu. Ona biraz da korkuyla baktı. Yakışıklı, hem de çok yakışıklıydı, ama yalancıydı. Müthiş yalancı hem de. Bir hafta olmuştu şuraya geleli işte. Bugün, yarın bugün, yarın... sallayıp duruyordu. Gerçi Necdet Abi'nin kendi akran yetişkin kızı Ayten, Ayten'in mahalledeki etekleri havalı, dudakları boyalı arkadaşları onu da yanlarına alıp İstanbul içinde enine boyuna dolaşıyorlardı, ama, istemiyordu bunu Nuran. O buraya mahalle kızlarıyla gezip dolaşmak için değil, Yeşilçam sokağında şansını denemeye gelmişti. Reşat güya haftasına kalmadan onu tanış filmciye götürecekti, filmci, hatta sokağı dolduran filmciler güzelliği karşısında hayran olacak, hemencik mukaveleler, ardından avanslar, daha sonra da filmlerde çeşitli roller alıp, üne kavuşacaktı!”³⁴⁰

Nitekim öyle de olur. Arkadaşının kızı Ayten ona Beyoğlu'nu gezdirir. Yeşilçam Sokağına götürür. Orada tanıştığı insanlarsa onu artist yapmak bahanesiyle kötü yola düşürürler.

Hasan İzzetin Dinamo'nun “Koyun Baba” isimli eserinde Bunçuk, daha önce İstanbul'da yaşayan hatta orada eski eşi ve çocukları olan Koyun Baba'yla yani memleketlerine sürgün gelen Ahmet'le İstanbul'a gelir. Ahmet eski Felsefe öğretmenidir. Siyasi görüşleri yüzünden sürgün edilmiştir. Ancak İstanbul'a gelince denizde boğulmuş süsü vererek kendini unutturur. Yeni hayatında bu eğitilmiş hâliyle tâbii ki başarılı olma ihtimali yüksek olacaktır. Öyle de olmuştur. Yaşamaya

³⁴⁰ A.e., s.167–169.

başladıkları gecekondu mahallesinin ustası olan Ahmet, mahallede sevilen, sözü dinlenen biri olmuştur. Dolayısıyla Bunçuk, birlikte geldiği Ahmet'in himayesinde yaşadığı için İstanbul'da pek de zorluk çekmez.

Necati Cumalı'nın “Yağmurlar ve Topraklar” isimli eserinde romanın başkahramanı Nihat, avukatlık yaptığı Ege kasabası Urla'dan, müzik öğretmeni olan ve kendisine destek olacağına da inandığı karısıyla, ideallerinin arkasından avukatlığı bırakıp yazarlık yapmak üzere İstanbul'a göç etmiştir. Nihat'ın da gerek eğitimi, gerek daha önce burada okuduğu için yaşam şartlarını bilmesi dolayısıyla İstanbul'da yaşabilmek ve ideallerini gerçekleştirebilmek için kendisine yardımcı olacak, himaye edecek birilerine çok da ihtiyaç duymayacaktır.

4.3. Göçülen İstanbul İlçe ve Semtleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin %75'i kırsal alanlarda yaşamakta idi. 1950 yılına kadar bu durumda çok da büyük değişiklikler olmamıştır. Ancak 1950 yılından sonra kırsaldan kente doğru göç ivme kazanmıştır. Buna göre “Türkiye'nin şehirleşme düzeyinin 1955'te %28,8'e, 1960'ta %31,9'a 1965'te %34,4, 1970'te %38,5'e, 1975'te %41,8'e, 1980'de %43,9'a ³⁴¹ çıktığı görülmektedir.

Tarih boyunca bir cazibe merkezi olan İstanbul, bu yönüyle daha önce de belirttiğimiz gibi sürekli göç alan bir yer olma özelliğini de taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile başkent olma özelliğini kaybetmiş, Ankara yeni başkent olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar ki dönemde özellikle gayrimüslimlerin İstanbul'dan göçleriyle İstanbul'un nüfus artış hızı Türkiye'nin diğer büyük şehirlerin gerisinde kalmıştır.

1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte yukarıda belirttiğimiz gibi hız kazanan göçe paralel olarak Anadolu'dan İstanbul göç de ivme kazanmıştır. Bu

³⁴¹ D.İ.E., “Genel Nüfus Sayımı”, 20.10.1985, Ankara, 1989, s.4.

süreç 1950’den bu yana aynı hızla devam etmektedir. Öyle ki “günümüzde, her yıl İstanbul’a bir Anadolu kentinin ekleniyor”³⁴² olduğu ifade edilmektedir. Anadolu’dan İstanbul’a “ilk göç dalgasıyla gelenler, Haliç çevresiyle sur dışındaki sanayi kuruluşlarının çevresinde yerleşmiş, Kâğıthane ve Zeytinburnu’nda, ilk gecekondulu mahallelerinin çekirdekleri oluşmuştur.(...)1951’de İstanbul’da gecekondulu sayısı 8500 iken, 1957’de sadece Zeytinburnu 26 bin konutta 60 bin nüfusun yaşadığı bir mahalle hâline gelmiş ve nüfusu hızla artarak ilçe olmuştur. Zeytinburnu’nun ardından Eyüp-Rami bölgesinin yakınlarında, şehre ikinci büyük gecekondulu mahallesi olan Taşlıtarla ortaya çıkmıştır. İlk kez 1950’lerde Bulgaristan ve Yugoslavya’dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle oluşan Taşlıtarla, daha sonra Anadolu’dan gelen göç akınlarıyla da büyümüştür. 1950’lerin üçüncü büyük gecekondulu alanı Kâğıthane çevresinde gelişmiş, yeni sanayi alanları açılması Halkalı, Maltepe gibi denetim dışı alanların parsellenerek gecekondulaşmasına neden olmuştur.”³⁴³

1960–1980 yılları arasında, Türkiye’de sanayileşmeye paralel olarak, kırsaldan kente göç devam etmiş, İstanbul bu göçten nasibini en çok alan illerden olmuştur. “1960–65 yılında Türkiye’deki içgöçün %22’si İstanbul’a yönelik gerçekleşirken, 1962’de 78.000 olan gecekondulu sayısı, 10 yıl sonra 195.000’e çıkmıştır.”³⁴⁴

1950 sonrası ülkemizi ve dolayısıyla İstanbul’u etkileyen bu önemli göç olgusu elbette Türk romanında yansımaları bulmuştur. Bu konunun işlendiği romanlarda Anadolu’dan İstanbul’a göçen özellikle alt gelir grubundaki roman kahramanlarının, belli semtlere ve yukarıda bahsettiğimiz gecekondulu bölgelerine bir şekilde yolları düşmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç edenlerin, İstanbul’da hangi semtlere geldiklerini tespit etmeye çalışacağız. 1950’li yıllardaki İstanbul’un ilçe sayısı ile

³⁴² Birsan Gökçe, **Türkiye’nin Toplum Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınları, Ankara, 1996, s.92.

³⁴³ www.kentli.org/makale/mia.htm 8-9-10 Kasım 2004 tarihleri arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde gerçekleştirilen “Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge” konulu “Dünya Şehircilik Günü”, 28.Kolokyumu’nda sunulan bildiridir. Mehmet Çakılcıoğlu, **İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi/ Değişimi**, Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, ODTÜ, 2004.

³⁴⁴ A.y.

1980'deki İstanbul'un ilçe sayısı aynı değildir. Bu süreçte artan nüfusa göre daha önce bir ilçeye bağlı bucak olan yerlerin, daha sonra ilçe olduğunu, yeni yeni semtlerin teşekkül ettiğini görmekteyiz. Bu sebeple çalışmamızda daha anlaşılır bir tasnif yapabilmek için 2011 yılı itibariyle İstanbul'un ilçeleri ve ona bağlı semtleri baz aldık. Ancak karışıklığı önlemek içinde 1950–1980 arası semtlerin durumunu da belirttik.

4.3.1. Zeytinburnu(Kazlıçeşme/ Beşelsizler/ Yeşiltepe)

Zeytinburnu'nun İstanbul'da ilk gecekondu yerleşmesinin olduğu yer olduğu bilinir.³⁴⁵ Tansı Şenyapılı'ya göre sanayinin mekânsal yerleşimine ilişkin alınan kararlar sonucu deri, tekstil, çimento ve diğer bazı dallardaki iş yerleri Zeytinburnu'nda toplanmıştır. Merkezin bekâr odalarından ve geçiş bölgelerinden taşan nüfus, herhangi bir iş bulma ümidi ile sanayi nüvesinin çevresindeki bu zayıf denetimli tarım alanlarına derme çatma kulübeler yaparak yerleşmeye başlamıştır.³⁴⁶

Zeytinburnu, Kazlıçeşme ve Havalisini Güzelleştirme Derneği'nin kamu görevlilerinin katıldığı bir törenle açılışı ile gecekondualarının yasallaşmasının ilk adımı atılmış ve doğusu Fatih ilçesi, batısı Bakırköy ilçesi topraklarında kalan bir yer olarak yönetilirken aldığı göçlerle 1953'te bucak, 1 Eylül 1957 tarihinde ilçe olmuştur.³⁴⁷

1950 sonrası Türk romanında İstanbul'a göç olgusunun işlendiği romanlarda, başlangıcından İstanbul'a vardıkları ana kadar göç sürecini takip edebildiğimiz roman kahramanları içinde Zeytinburnu'na yerleşmeyi tercih edenler olduğu gibi, bu kahramanlar vesilesiyle Zeytinburnu'nda göçüş sürecini bilmediğimiz yeni göçmenlerin, bir gecekondu mahallesi içinde kurmacaya dahil olduğunu görmekteyiz.

³⁴⁵ Tansı Şenyapılı, “Cumhuriyetin 75. Yılı, Gecekonduunun 50. Yılı”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Bilanço 98, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.302.

³⁴⁶ **A.e.**, s.302–303.

³⁴⁷ Faik Akçay, **Zeytinburnu; Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti**, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1974, s.15–16.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İflâhsızın Memet'in müteahhit Hüseyin Bey'in köşkünün yanındaki inşaatta çalışırken bahçesinden su almak için girdiği Hüseyin Bey'in köşkünde hizmetçilik yaparken tanıdığı Ayşe'de İstanbul'a Anadolu'dan gelen bir gurbetçidir. Ayşe'nin İstanbul'a geliş hikâyesine romanda çok kısa bir temas vardır.

"Garip bir gurbet kuşuydu o. Anadolu bozkırının uçsuz bucaksızlığında yitmiş saz damlı, kerpiç evleriyle unutulmuş köylerinden birinden, on yıl önce el kapılarına getirilmişti. Ne anası vardı, ne babası. Köse bir dayısı vardı, o da aylar, hatta yıllardır görünmüyor, yeğenini arayıp sormuyordu."³⁴⁸

Romanda Zeytinburnu'nda gecekonduda yaşayan ve Ayşe vesilesiyle tanıdığımız Rıza'nın ve Hatça'nın nereden geldiklerinden söz edilmese de onların da göçmen olduğu hem yaşayışlarından hem de şivelerinden anlaşılmaktadır.

"(...)Yorgundular. Hatça Abası yere oturmuş, dizlerini dikmişti. Trenlerse gelip gelip gidiyorlardı. Bu yorgunluğun üstüne ne lazım demişti Hatça Abası. (...)Şıp, anlamıştı:

"Pilav!"

"Ne pilavı?"

"Bulgur."

"Yanına ne ister?"

"Ayrılan!"

"Ne duruyoruk ya?"

İkisi iki yandan, biri sovanı doğramış, biri yoğurdu ezip ayrılan yapmış, bir gülme, bir türkü, bir mani... Trenlerse dütt geliyor, dütt gidiyordu. Bol soğanlı pilav tenceresi ateşten duman duman indiği sıra Hatça Abasının eri de gelmesin mi? Sofra bezini bahçeye sermişler, çoluğu çocuğu toplamış, güle söylye çal kaşık..."³⁴⁹

Zeytinburnu'nda yaşayan Hatça Abla'sı Ayşe'nin her anlamda idealize ettiği bir tiptir. Ayşe'nin Hatça Abla'sından başka konuşacağı, derdini anlatacağı, ona sahip çıkacak kimsesi yoktur. Ayşe sık sık Hatça Abla'sının yaşadığı Zeytinburnu'na gelir, çalıştığı köşkten yiyecekler getirir ve onunla dertleşir.

"Haftada, on beşte, pek pek de yirmide bir giderdi Zeytinburnu'ndaki Hatça Abasıgile. Gideceği günün akşamı buzdolabından aşırıldığı meyvelerle, pastırma, sucuk parçaları, peynir kabını akşamdan kese kâğıtlarına sarıp, sıkı sıkı bağlar, bahçeye saklardı. Eli boş gitmek istemezdi Hatça Abasıgile. Hatça Abası paketi elinden "Ne zahmet ettin kız?" diye alır, mutfığa giderler, peyniri bakır kaba ıslarlar, pastırma, sucuk parçalarını da püfür püfür esen pencereye asarlar, sonra da alçak

³⁴⁸ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.135–136.

³⁴⁹ **A.e.**, s. 189–190.

iskemleler kapıp, mutfak kapısıyla pencere arasının hava akımına oturur, başlarındaki birbirlerinden ayrı geçen günlerde olanları birbirlerine anlatmaya.”³⁵⁰

Ayşe’nin Hatça Abla’sı, Zeytinburnu’nda yaşadığı gecekondusunda kocası Rıza çalıştığı hâlde çocukları da olduğu için evde çamaşırcılık yaparak kocasına destek olur. Hatça Abla’sı sadece evde çamaşırcılık yapmakla kalmaz dikiş de diker. Ayşe, başkalarının kirli çamaşırlarını yıkayan Hatça Abla’sına hiç erinmeden, her gittiğinde yardımcı olmaya çalışır.

“Bir gün Hatça Abasıgilde, gece yatısına kalacaktı. Dağ taş çamaşır yıkamışlardı Hatça Abasıyla. Şunun, şunun çamaşırı. Parasıyla. Hatça Abasının kocası çalışıyor, kazanıyordu ya, Hatça Abası bu, boş durur mu, evde çamaşır yıkıyor, dikiş dikiyordu. Singer dikiş makinesi de alacaklardı. Belki de başka marka. Taksitle. Singer’i taksitle verirlerse ne vermezlerse başka. Alaman makinesi mi, İtalyan makinesi mi?”³⁵¹

Hatça Abla’sı ise Ayşe’nin yaptığı iş ve çalıştığı semt gereği başına gelebilme ihtimali olan olaylara karşı onu uyarır ve hep yol gösterir. Ayşe, köşkte hizmetçilik yapmasına rağmen, civardaki diğer köşkların hizmetçileri gibi olmamış, eline erkek eli değmemiş namuslu bir kızdır. Ayşe’nin en büyük hayali Zeytinburnu’nda oturan Hatça Abla’sının yaşadığı gibi bir hayatı olmasıdır. O civar köşklerdeki diğer hizmetçi kızlar gibi evin beyini ayartmak ve apartmanlarda lüks bir hayat yaşamak derdinde değildir. Hatça Abla’sının kocası Rıza gibi çalışkan, güçlü kuvvetli, karısının sözünü de dinleyen bir eri, onun çocukları gibi çocukları ve onun oturduğu ev gibi Zeytinburnu’nda bir gecekondusu olsun istemektedir.

“(…)Hatçam gibi var mı? Ben de senin gibi... Senin gibi bir Rıza bulsam da, benim de yurdum yuvam olsa...”

İçini çekti. Zeytinburnu, gecekondular kalabalığı. Bir yaz akşamının devrilmiş güneş altındaki gecekondular kalabalığı geçti içinden. Basamaklarına kadar insan dolu trenin çılgık çılgıca gelişi. Elllerinde somunlar, sebze meyve dolu ya da birtakım paketlerle yuvalarına dönen yorgun erkekler. Böyle erkeklerden biri de kendim erkeği olsa. Genç, yakışıklı değil, otuzluk, hatta otuzu da aşkın olabilir. Koltuğunda evinin somunları, elinde sebze dolu file, yorgun argın eve gelse. Ayşe gecekonduların daracık sokağında, Hatça Abası gibi, koşsa, erkeğinin elinden somunlarla fileyi alsın. Sonra eve gelseler. Çocuklar... Bir kız iki oğlan. Hatça Abasının çocukları gibi. Çeviriverseler babalarının çevresini. Her biri bir laf, bir gevezellikie güldürseler babalarını. O da fırsattan faydalanarak koşsa, gitse, bakraçla su, bir de leğeni getirse. Ayakkaplarını çıkarsa adamın. Kocaman kocaman ayaklar. Terden iyice şişmiş, yer yer pamuklanmış. Rıza Ağasının kiler gibi leş gibi koksunlar isterse. Soğuk suya soksa onları. Kızarmış, pişmiş, pamuklanmış ayakların leğendeki

³⁵⁰ A.e., s. 242.

³⁵¹ A.e., s. 189.

soğuk suda yan yana, uslu iki güvercin gibi yatışı. Yatsalar. Alsa onları avucuna, okşasa, öpse hatta Hatça Abası gibi. “Ne demiye öğrenecekmişim? Erkeğim benim. Erkeğimin yorgun ayakları. Koksun kız, ne var koktuğunda ? Onların kokusu bana levanta, kolonyadan daha burcu gelir!”³⁵²

Ayşe, Hatça Abla’sını o kadar idealize etmiştir ki bir gün köşke yalnız gelen Hüseyin Bey’e evin hanımını sorduğunda, “Hanımı sattım.” cevabı bile onu hayallere daldırmış, çalıştığı köşkün hanımını da Hatça Abla’sı gibi hayal etmiş ancak bütün bu zenginliğin ve köşkün Hatça Abla’sının o Zeytinburnu’ndaki hayatı gibi olamayacağı fikrine onu ulaştırmıştır.

“Ah, Hatça Abası gibi olabilse!

Zeytinburnu, gecekondu. Hatça Abasıgilin gecekondusu gerilerdeydi. Sırtını trenin başını alıp gittiği yöne dönmüş, iki odalı, bir salonlu. Salon dediyse hani sözün gelişi. Ufacık, duvarları sıvasız. Amma şu içinde yaşadığı köşk yok mu, Hüseyin Bey’in köşkü, vallaha da değişmez, billaha da. Neden? Çünkü Hatça Abasıyla kocası, çocukları... İcini çekti. Çocuklar, ah çocuklar. Ne severdi çocukları. Bir evin gülü, çimeni, buzdolabı, radyosu, elektriğiymiş çocuklar. Çocuğun olmamış da buzdolabın, çamaşır makinenin, radyon olmuş kaç para?”³⁵³

Ayşe, hizmetçilik yaptığı köşkün yanındaki inşaatçı çalışırken bahçesinden su almak için geldiği sırada İflâhsızın Memet’i tanımış ve çok beğenmiştir. Ancak köşkte kalan Gafur da Ayşe’ye yaklaşmak istemektedir. Fakat o Memet gibi birini hayal etmektedir. Ayşe İflâhsızın Memet’in kendine yüz vermemesi sebebiyle morali bozuk bir hâlde Zeytinburnu’na geldiği bir gün Hatça Abla’sı, Memet’in gerçekten kaçırılmayacak birisi ise peşine düşmesi gerektiğini söylemektedir. Biz bu konuşma sırasında hem Zeytinburnu’ndaki gecekonduhanları, hem Hatça Abla’sının gecekondulu hayatını kısmen görmüş oluruz. Hatça’nın İflâhsızın Memet’le ilgili Ayşe’ye akıl verirken ve kendisinin Rıza’yı nasıl elde ettiğini anlatırken Zeytinburnu’nda gecekondulu mahallesinde oturanların profilini de onun ağzından dinleriz. Burada Rıza’nın evlenip Zeytinburnu’nda gecekonduya yerleşmeden ve fabrikaya işçi olarak girmeden önce İstanbul’da özellikle Anadolu’dan göçenlerle birlikte ortaya çıkan bir sektör olan işportacılık³⁵⁴, Hatça’nın ise köşklere birinde hizmetçilik yapmakta olduğu görülmektedir.

³⁵² A.e., s.138-139.

³⁵³ A.e., s.188-189.

³⁵⁴ TDK Büyük Sözlükte İşporta, “Gezici satıcıların mallarını koymaya yarayan yayvan sepet veya bu işi gören, ona benzer araç, sergi.” şeklinde tanımlanmaktadır.

“(…)Ayşe anlamıştı hatasını, bahçeye çıktı. Güneşin altındaki kırmızı kiremitli gecekondular, paslı tenekeler, üzerlerinden MADE IN USA damgalarıyla tahta duvarlar, pörsümüş, kulakları düşmüş ay çiçekleri, dargın sarmaşıkların tozlu yeşili her şey pörsümüş gibiydi.

— Ooo Hatça Abaa!!

Evin ardına dolandı, ordaydı Hatça Abası. Çamaşır seriyordu. Yanına gitti. Yanma gelindiğini anladığı hâlde Hatçe aldırmadı.(…)

Hatçabasının çamaşırlarını sermeye yardım etti.

Hafta ortası olduğundan gecekonduların hemen hemen bütün erkekleri işteydi. Kadınlardan evde kalanlarsa birer işle uğraşıyorlardı. Kızgın güneşin altında Zeytinburnu gecekonduları hâlsiz, terli, bezgindi.

(…)Diyom ki,başka yerde iş bulur giderse diyon!.

Hatça Abası öyle anlıyordu ki, onu. O da kızken tıpkı Ayşe gibiydi. Kocasını o zaman Ayşe’nin anlattığı oğlan gibi gencecik, yalabuk. Yüzüne bakılıncaya yanakları al al kızaran, ham traş bir oğlandı. Hatça, Kızıltoprak’taki köşklere birinde çalışıyordu. Şimdiki kocası da meyve satıyordu Her akşamüstü kalın sesiyle semti çınlatarak geçer, en çok da onların köşkünün hizasında dururdu. Mahsustan değil, yol uğrağı dört yol ağzıydı da ondan. Hatçe nedense bu sese vurulmuştu ilkin… Kalın, sıcak bir ses, tam erkek sesi. Üzüm alırdı. Köşkün beyi akşam üzerleri gelirken paketler dolusu meyve getirdiği hâlde, meyveye de hiç lüzum yokken, evdekilere çaktırmada dışarı çıkar, üzüm alırdı. Böyle tanışmışlardı. Ahbaplık, ahbaplıkları ilerlemişti Hatçe olmasa adamın bu işleri beşir edeceği yoktu. Hatçe umut vermiş, eşelemiş, sormuş soruşturmuş darılmasına, utanmasına aldırış etmemişti. Hatta adam kısa doğru üzümçülüğü bırakıp şimdi çalıştığı Haliç’teki emaye fabrikasında iş bulup giderken… (…)

—İş bulur giderse, seni unuttur. Sen sen ol, oğlanın yularını eline al! dedi.

Ayşe merakla:

— Nasıl?

— Ayya bak, soruyor bir de. Nasılı var mı kız? Kız ol, kadın ol, kancık ol cırnağını (tırnağını) geçir. Madem kafana yatkın, kaçırma elinden. Ben cırnağımı geçirmeseydim enişten bana kalır mıydı?³⁵⁵

Ayşe, o gece Hatça Abla’sında kalır. Hatça Abla’sı İflâhsızın Memet’le olan durumunu kocası Rıza’ya da anlatır. Rıza’da karısı gibi Hatça’yı hısmı gördüğü ve ona her zaman destek olduğu için o da Hatça gibi bu işe olur vermektedir. Sabah Rıza işe giderken Ayşe’de köşke dönecektir. Rıza ile birlikte gecekondudan çıkar, istasyona kadar yürürler. Böylece sabahın erken saatinde biz hem Zeytinburnu’nun gecekondular mahallesi görmüş hem de genellikle Anadolu’dan gelen kadınlı erkekli, göçmen gecekondular ahalisinin işlerine dağılmak üzere istasyondaki ve trendeki hâllerine şahit olmuş oluruz.

“Eniştesinin ardından o da yolu tuttu. Gecekonduların kiremit, tahta, paslı teneke kalabalığı arasındaki daracık yollardan istasyona geldi. Kadınlı erkekli erkenci işçiler doldurmuştu istasyonu.

(…)

Uzaklardan kopup gelen elektrikli tren önlerinde de hızla uzana kaldı birden. Çok beklemeydi. İstasyondaki kadınlı erkekli işçi kalabalığıyla birlikte koşup

³⁵⁵ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s.245–249.

girdiler. Kendiliğinden açılıp kendiliğinden kapanan kapılar kapandıktan sonra tren acı, bet sesiyle başını aldı yekindi.

Bütün kompartımanlar omuz omuzaydı. Yan yana dikiliyorlardı. Eniştesi bir şeyler anlatıyor, Ayşe onun omuzu üzerinden taa karşıdaki pencerelere bakıyordu. Pencerelerin ötesinde şimşek hızıyla değişen evler, mavi deniz, denizin üzerinde balıkçı kayıkları.”³⁵⁶

Ayşe ile İflâhsızın Memet’in evliliği, Gafur’un da hapse girmesiyle Memet’in Hüseyin Bey’in köşküne yerleşerek Kabzımal dükkânında işe başlaması romanda uzun uzadıya işlenmez. İflâhsızın Yusuf, kızı Ümmü ve iki oğluyla birlikte İstanbul’a Memet’in yanına gelince biz Haydarpaşa’da Memet’le Ayşe’nin evlendiğini öğrenmiş oluyoruz. İflâhsızın Yusuf, oğlunun kendisine sormadan evlenmesini hazmedemez. Zaten oğluyla anlaşmazlıklarının bütün kaynağı olarak gelini Ayşe’yi görür. Ayşe ise özellikle Gafur’un hapisten çıkmasıyla kocasına ve kayın pederine kendisinin namusuyla ilgili yalan yanlış şeyler söyleyebileceğini de düşünerek bir an önce köşkten ayrılmak istemektedir ancak bu teklifin Memet’ten gelmesini beklemektedir. Nihayet, Ayşe ile İflâhsızın Memet’in köşkten ve işlerinden ayrılmasına sebep olacak bardağı taşıran son damla, Hüseyin Bey’in ve Hanımı’nın Ayşe’yle birlikte “Vatan Cephesi”ne katılmalarını istemeleri, İflâhsızın Yusuf’unda bu konuda baskı yapması olur. Zaten Ayşe’nin Hatça Abla’sı da Zeytinburnu’na taşınmaları konusunda daha önce Ayşe’ye telkinlerde bulunur. Bu son olaydan sonra Hatça ve Rızalara oturmaya gelen Ayşe’yle Memet o gece Zeytinburnu’na taşınmaya karar verirler.

“Ayşe gene de boynunu büktü, bir süre kendi kendine, kendi yalnızlığı, garipliği, yetimliğine ağladı. Sonra hem ağladı, hem de Hatçaba’sının çamaşırlarına yardım etti. Çamaşırlar bitip, serildikten sonra iki kadın, evin bahçesine sofrayı serdiler, hamur tahtasını üzerine koydular. Güneş devrilinceye kadar bulgur pilavı, turşu hazırlandı. Güneş iyice devrilip, karanlık alacası Zeytinburnu gecekondularını yutunca, Hatçe küçük gemici fenerini yaktı, gecekondularının duvarındaki her zamanki çiviye astı.”³⁵⁷

İşten önce Rıza, sonra da İflâhsızın Memet gelir. İflâhsızın Memet iyice bunalmış, olan bitenin farkına varmış ve nihayet Zeytinburnu’na gelmeye karar

³⁵⁶ A.e., s.251–253.

³⁵⁷ A.e., s.377.

vermiştir. Ayşe, kocasının kendiliğinden ulaşmasını beklediği o güzel habere oldukça sevinmiştir.

“—Müjde Hatçaba, enişte müjde, Memmed da dediğime geldi!

Merakla sordular:

—Ne oldu?

—Söyliyek Hatçabama da bize burda bir oda bulsun, dedi.

Memmed de ağır ağır gelmişti. Hatçe:

—Öyle mi Memmed?

Duymuştu zaten:

—Öyle, dedi. Baba maba... Bıktım usandım be... Sofraya o da ötekiler gibi bağdaş kurup oturdu. İki kadın güle oynaya bulgur pilavını, turşuyu, üzüm kabını, destiyle suyu getirdiler. (...)Konuşmuyorlar ama hepsinin içinde de bu: Anşagil'i köşkü bırakıp Zeytinburnu'na yerleşmeleri. El kapılarında hizmetçilik etmektense biri zenaatını kullanarak duvarcılık yapar, öteki de yakın fabrikalardan birinde bir kadın işi bulur, sırt sırtaverip geçinir giderlerdi.

Yemeklerini bitirip çekildikten, erkekler cigaralarını yaktıktan sonra yarenlik başladı:

Hatçe:

— Bu akıl iyi çocuklar, dedi. Vallaha da iyi bu akıl, billaha da. El kapısında kemikçilik ideceğinize...

(...)

Hatçaba'nın kocası:

— Yarın birkaç kuruşunuz olursa, bu yakınlarda elli altmış metre arsa alır...

Hatçe kocasını tamamladı:

—Bir gecekondu da siz oturtursunuz!..

Memmed gülerek karısına baktı. Kadın anlayışlı anlayışlı başını salladı. Bunu gecelerce düşünmüş, hayaller kurmuşlardı. Babasıyla kardeşleri öbür odada ayrı baş çeker, ya da babasıyla şeytanları pek barışan Hüseyin Korkmaz'ın salondaki masası başında yarenliği sardırırlarken onlar hep bu gecekondu üzerine konuşmuşlardı. Ayşe'nin bir kenarda birkaç kuruşu vardı. Bu birkaç kuruşu verince arsayı alamasalar bile borçlanırlar, ikisi de çalışacağına göre, nasıl olsa öderlerdi.

Hatçaba'nın eri:

— Orasını düşünmeyin, dedi. Zeytinburnu'nun içinde olmasa bile, şu yukarlarda, Beştelsizler'de, Yeşiltepe'de ucuz arsalar var. Birazını verirsiniz, birazını da yavaş yavaş...³⁵⁸

İflâhsızın Memet'le Ayşe'nin Zeytinburnu'na taşınışı burada oda tutmaları, Ayşe'nin işe girmesi, Memet'in duvar ustası olarak çalışmaya başlaması romanda işlenmez. Romanda Ayşe ve Memet'in durumunu Gafur hapisten çıkınca bakkal çırağıyla sohbeti sırasında öğrenmiş oluyoruz. Gafur hem Ayşe'ye hem de Memet'e düşmandır. İflâhsızın Yusuf'un oğluyla arasının açıldığını duyunca sevinir. Yusuf'un yanına giderek Memet'i ve Ayşe'yi kötüler. Bu arada tekrar köşk de kalmaya başlar. İflâhsızın Yusuf'un Hüseyin Bey tarafından Bilecik'teki şantiyeye gönderilmesi onu sevindirmiştir. Memet'in kardeşi Ümmü, köşkte hizmetçi olarak

³⁵⁸ A.e., s.381-383.

kalacaktır. Gafur Memet'e ve Ayşe'ye olan kininden Ümmü'ye sahip olur. Ancak yine de kini soğumamıştır. Bunu Memet'e anlatmak, Ayşe'ye de aynı şeyleri yapabileceğini söylemek ister. Bu arada kabzımal dükkânında yaraladığı kâtip Gafur'la barışmaz. Hüseyin Bey'de maaşının çalıştığını, kâtip affedinceye kadar işe gelmemesini, dolaşmasını söyler. Eli boş olan Gafur, Memet'i ve Ayşe'yi bulmak umuduyla sık sık Zeytinburnu'na gitmeye, oralarda gezmeye, Demokrat Parti ya da Vatan Cephe'lilerin bulunduğu kahvelerle sendika lokallerine girip çıkmaya başlar. Nihayet bir akşamüstü Zeytinburnu istasyonunda Memet'e üstü başı harç bulaşıkları içinde; işten döndüğü sırada trenden henüz inmişken rastlar. Memet'in ardına düşerek takibe başlar. Böylece biz de Memet ve Ayşe'nin Zeytinburnu'nda oturdukları yeri, yeni hayatlarını öğrenmiş oluruz. Memet yürürken Rıza'nın tavsiye ettiği, Ayşe'nin de çok istediği, ancak kendisinin çekindiği kendi gecekondualarını yapma fikrini düşünür.

“Memet hem yorgun, hem de düşünceliydi gerçekten de. Düşüncesinin sebebi, Hatçe'nin kocası, Zeytinburnu'nun epeyce yukarılarındaki düzlüklerde satılık arsalar vardı. Madem bir gecekondu sahibi olmak istiyorlardı, paranın bir bölümünü Ayşe, birikmiş parasıyla ödesin, arsaya sahip olsunlar, sonra da Hacı Baba'dan gerekli briket, kireç, kum gibi yapı araçlarını aydan aya taksitle alsınlar.”

Memet hem dalgın dalgın yürüyor, hem de girecekleri ağır borç yükünü düşünüyordu. Anşa'nın birikmiş parasıyla arsayı aldılar diyelim, gene yarıdan çok borçları kalacaktı. Aydan aya arsaya taksit ödeyecekler, Hacı Baba'ya borçlanıp, gene aydan aya, gene taksit. Arsa ve Hacı Baba'nın borçları dünya kadar tutacaktı. Çalışıyordu ama, ya hastalanır da çalışamazlarsa? Ya borçlarını zamanında ödeyemezlerse? Ödeyemediler mi, arsa ellerinden gidiyordu. Arsa ellerinden gittiği gibi, verdikleri para da yanıyordu.

İstasyondan çıktı, Zeytinburnu gecekonduları arasındaki daracık yollardan hep o düşünceli hâliyle geçti. Ardında, onu uzaktan izleyip duran Gafur'dan habersiz, kırlara düştü. Buraları Gafur bilmiyordu. Demek taa buralara gelmişlerdi? İyice تنها yerler. Değil avrada dolanmak, adam boğazlansa kaynar giderdi.

(...)Aydan aya yetmiş lira veriyorlardı daracık bir odaya. Aybaşı geldi mi, kirayı sıkıysa götürüp odanın göçmen sahibi berbere vermesinler. Ertesi sabaha bırakmıyor, gece yarısı da olsa hemen geliyor, açıyordu ağzını. Onun için, boğazlarından kesip, kirayı ayın ilk günü denkleştiriyorlardı.

“Arsayı alalım bitsin gitsin!” diye geçirdi. “Kiraya verdiğimiz biraz fazlasını arsayla Hacı Baba'ya veririk, dişimizi eyice sıkarak, ne yapalım? Sonunda iyi kötü bir ev saabi oluruk...”³⁵⁹

Ayşe ile Memet Zeytinburnu'nda Beştelsizler'de, eskiden bir ahır olarak kullanılan, suyu olmayan derme çatma odada kalmaktadırlar. Yine birçok işçiye oda oda kiralanmış bu barınakta çok kötü şartlarda ancak yüksek bir kirayla

³⁵⁹ A.e., s. 416–417.

oturmalarından³⁶⁰ dolayı Hatça ve kocası Rıza onlara sürekli gecekondular yapmaları konusunda telkinlerde bulunurlar. Ayşe hamiledir, çocuğunu kendi evinde doğurmak istemektedir. Ayşe sürekli eşine bu konuda baskı yapmakta ancak Memet, borçlanmaya cesaret edemediği için bir türlü ikna olmamaktadır. Memet yolda uzun uzun düşünür nihayet artık Ayşe'nin, Hatça ve Rıza'nın bu konuda haklı olduğu fikrine ulaşır. Ayşe'ye müjdeli haberi verir. Ayşe haberi duyunca çok sevinir hamile olmasına rağmen fabrika dışında ek iş bile yapabileceğini söyler. Nihayet aybaşında arsalarını alırlar.

“Zeytinburnu’na, gelip geçen trenlere uzaklardan kuşbakışı bakılan bir tepe üzerinde küçük bir toprak parçası. Bu küçük toprak parçasına Ayşe’nin birikmiş parası verilmiş, arta kalan için de aydan aya yetmiş lira ödenmesi uyuşulmuş, birtakım senetler, bonolar imzalanmış, durum çeşitli kefillerle sağlama bağlanmıştı. Ne olursa olsun, kiracılıktan kurtulmuşlardı ya. Artık ne aybaşları, ne ev sahibinin korkusu. Aydan aya yetmiş lira verdikleri ahırdan, arsalarına taşınmışlardı. Ne çıkardı? Gündüzleri güneş, geceleri kalabalık bulutlar, kalabalık bulutların arasında yanıp sönen ay... Olsun, olsun. Ev sahibinden, kira derdinden kurtulmuşlardı ya!

Dehşetli bir heyecanla ağlamaya başladılar, sonra karı koca kapanıp topraklarını öptüler.”³⁶¹

Zeytinburnu’nun Ayşe ile Memet’in arsa aldıkları kısım tamamen gecekonduların yeni yapılmaya başlandığı yerdir. Romanda Ayşe ile Memet’in arsalarının çevresindeki insanlar da bir gecekondular yapma telaşı içindedirler. Bu yeni gelen komşularının ilk heyecanlarını anlamaktadırlar. Ancak onların bilip de Ayşe ile Memet’in henüz bilmedikleri şeyler vardır.

“Çevrelerinde, yıkılan İstanbul’un evsizlik cehenneminden kaçıp gelmiş insanlar. Daha önce gelmiş, barınaklarının temelini kazan, kazılmış temellere duvarları çıkmaya çalışan, ya da sadece briket gibi, tuğla gibi, kum, kireç, çimento gibi yarınki barınaklarının araçlarını bekleyen insanlar; yağmurla, karla, ayazla, çamurla savaşmaya ahdetmiş insanlar!

Kapanıp topraklarını öpen genç karı kocaya bakıyor, şaşmıyorlardı. Onlar da daha önce aynı his, aynı özlem, aynı hasretle bu topraklara gelmiş, bu topraklara kavuşmanın hasretini tıpkı tıpkısına onlar gibi topraklarını öperek gidermişlerdi.

Gidermişlerdi, ama çok geçmeden de anlamışlardı toprağa kavuşmakla işin bitmeyeceğini. Toprağa kavuşmak işin başıydı henüz. Küçük bir arsaya sahip olmakla bitmiyordu. Hele Hacı Baba’dan briket, ya da tuğlalarını, kireç, kum,

³⁶⁰ Mehmet Narlı, çalışmasında Ayşe’yle İflâhsızın Memet’in köşkten ayrıldıktan sonra Hatça Abla’nın yanına taşındıklarını sonra da gecekondular arsası satın aldıklarını yazmıştır. Ancak görüldüğü gibi onlar önce tek odalı bir odaya kiraya çıktıktan sonra gecekondular arsası satın alırlar. Bkz. Mehmet Narlı, **Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme**, Kültür Bankanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 452.

³⁶¹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 420–421.

çimentolarını alsınlar, hele temelleri kazmaya, duvarları yükseltmeye başlasınlar. O zaman, işte o zaman anlayacaklardı dünyanın kaç bucak olduğunu”³⁶²

Ayşe ile Memet, henüz konduyu yapmadıkları hâlde arsada kalırlar. Komşuları “Yeşiller” dedikleri görevlilerin eğer rüşvet vermezlerse kondu yaptırmayacaklarını söyler. Ortada yine köşkten ayrılmalarına sebep olan “Vatan Cephesi”ne katılma meselesi dolaşır. Eğer buraya katılırlarsa belki de gecekondu yapımına izin alabilecekleri söylenmektedir. Hacı Baba’dan inşaat malzemesini alınca Ayşe, malzemeler çalınmasın diye başlarında beklemek için işten ayrılmıştır. Ayşe ise kondunun Hacı Baba’dan alınan inşaat malzemelerini beklemeden önceki günlerde, hamile olduğu hâlde sabahın erken saatlerinde fabrikadaki işinin başına koşmakta, fabrikada akşamlara kadar çalıştıktan sonra, Bakırköy’de Yeşilyurt evlerinde tahta silmekte, bekâr çamaşırlarını halletmekte, sonra eve gelip kocasının ayaklarını yıkayarak akşam yemeği hazırlığına geçmektedir. Ayşe’nin bekçilik yaptığını gören komşu kadınlardan biri gelerek Ayşe’ye rüşvet vermeden konduya başlamamalarını, başlarsa yıkılacağını söyler. Ancak bu tür tartışmalara ne Ayşe ne Memet kulak asar. Onlar bir an önce kondularına başlamak ve bitirmek isterler. Bir an önce biterse Ayşe fabrikadaki işine dönebilecek, arta kalan zamanlarda tahtaya gidebilecek, çamaşır yıkayabilecektir. Kış bastırmadan kendi kondularında oturmayı arzu etmektedirler. Gafur’sa onları uzaktan takip etmektedir. Özellikle, V.C’ye girmemekte ve rüşvet vermemekte direndiklerini duyunca görevlilerden evlerini başlarına neden yıkmadıklarını sorar. Onlar da her şeyin bir zamanı olduğunu söylerler. Bu arada Ayşe ile Memet’in arsalarının olduğu yerde gecekondu yapımı devam etmektedir. Romanda Zeytinburnu’nun bu Yeşiltepe mevkiindeki gecekondu yapımı şöyle anlatılır.

“Ne olursa olsun, Zeytinburnu’na, gelip geçen trenlere kuşbakışı bakılan tepenin üzerinde temeller kazılmaya, kazılan temellerdeyse duvarlar yükselmeye başlamıştı. Başka çareleri yoktu. Kış geliyordu. Fırtına, yağmur, kar! Çalışıyordu, harıl harıl çalışıyordu ama, gece yarısından sonra. Çünkü, gece yarısından sonra yeşiller uykuda olurlar, keser ya da mala seslerini duymazlardı! Gerçekten de duymazlar mıydı?”³⁶³

³⁶² A.e., s. 421.

³⁶³ A.e., s. 426.

İflâhsızın Memet, sabahın erken saatlerinde kalkmakta, akşam karanlıklarına kadar duvarcılık yapıp, akşam elektrikli trenle evine gelmekte, yıkanıp karnını doyurduktan, ardından da üç, beş saat uyuduktan sonra, diğer gecekonduarda başlayan keser sesleriyle uyanarak küçük gemici fenerlerinin ışığı altında sabaha dek çalışmaktadır. Ayşe gece keser seslerini duyar duymaz uyansa da kocasının çok yorulduğunu bildiği için uyandırmaya kıyamazsa da evlerine kavuşabilmek için bunu yapmak zorunda kalmaktadır.

“Dışarıda çoğalan keser sesleri.

Keser sesleri korkak, keser sesleri çekingen. Hacı Baba’nın kerestelerine inen keserler bile korkuyordu “Yeşiller”den. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir keser, dünyanın hiçbir yerindeki hiçbir keresteye böylesine çekingen inemez. Zeytinburnu sırtlarındaki Yeşiltepe’de gecekonduları kurmaya çalışan keserler bile korkak, ürkek, çekingen!

Havada içten içe kaynayıp kabaran karanlık bulutlar...

Ayşe hâlâ horul horul uyumakta olan kocasını uyandırmaya kıyamıyordu ama uyanması, kalkıp başkaları gibi karısıyla birlikte işe girişi lâzımdı. Eylül ortalarından, bulutların tepede tehdit gibi homurtuyla dolaşmalarından geçtim, briket duvarlar bir an önce çıkılmalı, “Yeşiller” keser seslerini işitip yırtıcı kuşlar gibi yetişmeden çatı yerine oturtulmalıydı. Uykuya, yorgunluğa kalırsa, o da en az kocası kadar yorgun ve uykusuzdu.

Bütün bu yorgunluk, uykusuzluklarının acısını yakında çıkaracaklardı Allah izin verirse. Hatçabasıgil gibi. Onlar da bir zamanlar tıpkı böyle, ne gece, ne gündüz, sırt sırta verip çalışmışlar, ama şimdi? Şimdi rahattılar. Çocuklarını okutuyor, büyütüyorlardı. Ne ev sahibi, ne kira derdi. Hatça gene el çamaşırı yıkıyordu ya, o kadarı olacaktı artık. İş el çamaşırı yıkayıp, el tahtası silmeye kalsın.

Keser sesleri!”³⁶⁴

Ayşe ile Memet gece keser sesleriyle uyandıktan sonra Ayşe briketle harç taşımakta, Memet ise duvarı örmektedir. Ayşe ile Memet sabaha kadar konu yapımıyla uğraşırken düşmanları Gafur’sa etraflarında dolaşmaya devam etmektedir. Bir sabah, duvarlarının çoğu örülmüş çatısız inşaatın önünde bulaşık yıkayan ve az sonra gecenin yorgunluğunu atmak için eski çuvalların üstünde uyuyacak olan Ayşe’ye doğru yabancı biri yaklaşır. Nihayet Gafur, kendini Ayşe’ye gösterir. Gafur, Ayşe’nin canını yakmak için Memet’in kardeşi Ümmü’nün kendisiyle ve bakkal çırağıyla ilişkisinden bahseder. Memet’i kötüleyerek kendisinin de çok güçlü olduğunu, gecekonduğunu yıktırabileceğini söylemesi üzerine Ayşe Gafur’la tartışır ve onu kovar. Ancak Ayşe, Memet’e bu olaydan bahsetmez. Ertesi gün Zeytinburnu Yeşiltepe’ye Yeşiller’in gecekonduları yıkmaya geleceklerine ilişkin bir haber yayılır. Yeşiller geldikleri zaman her şeyi darmadağın ettiği, kullanılır hiçbir sağlam

³⁶⁴ A.e., s. 428–429.

malzeme bırakmadığı bilinmektedir. Kondulular ümitsizce beklerken bir Vatan Cephesi ocağı açılırsa yıkımın olmayacağı ile ilgili başka bir haber daha yayılır. Gece yıkım ekipleri gelir ve bin bir zahmetle yapılan Yeşiltepe konduları yerle bir edilir. Bu yıkım romanda şöyle anlatılır:

“Tetikte, korkulu, çok korkulu bir günün gecesi gelip çattı.

İstanbul uzaklarda ılık içindeydi.

Barlarda pavyonlarda Roken-rol çılgınlıkları.

Gecekondular antenlerini germiş, küçük gemici fenerlerinin sarı ışığında duvarlar ağır ağır yükseliyordu. Duvarlar yükselirse, çatılarla üzerleri kapanırsa!

Birden nasıl olduğu anlaşılmayan bir gürültü. Yerden biter, gökten iner gibi Yeşilliler. Elleri kazmalarla yıkma ekibi. Çocuk çılgınlıkları, kadın yaygaraları arasında yıkma ekibinin yeni yükselmekte olan yapılara dalıp toz duman içinde her şeyi yerlere serisi.

Yıkıyorlardı. İnsan emeğine, dışten tırmaktan artırılmış, göz nuruyla yoğurulmuş insan emeğine acımadan yıkıyorlardı. Ortalık çılgık çılgıydı, ortalık duman duman.

Yukarıda kabarık duran bulutlar.

Aşağıda hıçkırık.”³⁶⁵

Memet ve Ayşe’nin de bütün çalışmaları boşa gider, bütün hayalleri bu yarım konduyla yıkılır. Mehmed mahvolmuş bir hâlde kondusunun yıkıntıları önünde otururken, Ayşe de yanı başında dururken Ayşe’nin gözü el fenerleriyle ciplerin ışıkları arasında gülümseyerek kendilerini seyreden Gafur’a ilişir. Onun istediği şey Ayşe’ye acı çekertmek, onları zayıf ve güçsüz düşürmektir. Ayşe kocasının kadın gibi ağlamasını göstermemek ve onun amacına ulaşmasına engel olmak için kocasını dürterek kaldırmaya çalışır. Bütün gece kondusu yıkılanların söylediği o bildik sözü söyler:

“— Kalk lan kalk. Gene yaparık, yenisini yaparık!”³⁶⁶

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli romanında Celâl ve Güllü, Elazığ’dan Celâl’in asker arkadaşı Cemil Temizdil’in yanına İstanbul’a gelirler. Celâl’in asker arkadaşı Cemil’in verdiği adreste “Cemil Temizdil. Boya ve Mensucat Fabrikası, Zeytinburnu - İstanbul” yazılıdır. Celâl ve Güllü Topkapı’da otobüsten iner inmez adresi bulmak üzere Zeytinburnu minibüslerine binerler. Daha önce “İstanbul’la

³⁶⁵ A.e., s. 443.

³⁶⁶ A.e., s. 444.

İlgili İlk İntibalar” başlığı altında bu konuyu dolaylı olarak işlemiş, Celâl ve Güllü’nün İstanbul’da gittikleri ilk semt olan Zeytinburnu’na ayak bastıkları zaman bu semtin bir İstanbul semti olduğuna şaşırdıklarını söylemiştik. Öyle ki bazı evler kendi köylerindeki evlerinden daha kötü durumdadır.

“— Zeytinburnu, son durak! dedi muavin. Şaştı Celâl bu işe. Güllü de şaştı. Zeytinburnu o değin uzak yer değilmiş. Yürüseler de olurmuş. “Bunun burası İstanbul. Gözünü aç, çarpılma Celâl!”

“İndiler aşağı. Yollar kalabalıktı. Evdi her yan, göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. Kimi evler yüksekti. Kimi evler de küçüktü. Adak köyündeki evlere benzeyenler de vardı. Bazıları daha da kötü, oturulacak gibi değildi. Hem yürüdüler, hem seyrettiler etrafı. Şaşılar İstanbul’da olduklarına. “Demek ki, bura da İstanbul’un köyü!” dedi Güllü. “Ama büyük bir köy!”³⁶⁷

Celâl, Zeytinburnu’nun büyüklüğünü, nüfusunu tahmin edemediği için Cemil’i ismiyle bulabileceğini zanneder. Cebindeki defteri çıkararak yoldan geçen bir adama Cemil Temizdil’i tanıyıp tanımadığını sorar. Adam da Celâl’le dalga geçerek “sarı çizmeli Memet Ağa” der. Celâl’e Cemil’in adresi olup olmadığını sorar. Celâl de adresi söyleyince adam karışık bir şekilde fabrikayı tarif eder. Celâl ve Güllü fabrikayı ararken Zeytinburnu sokaklarına dikkat ederler. Köy yolları gibi yollar, derme çatma binalar görürler. Anadolu’da erkeklerin hiç değilse askerlik sebebiyle köyleri dışına çıkma, şehir görme ihtimali varken kadınların böyle bir şansı yoktur. Bu sebeple Anadolu’da birçok köyde, köye gelen öğretmenler dışında saçı açık, kısa kollu ve kısa etekli bir kadın görmek mümkün olmadığı için kadınların bütün görüp görebilecekleri; bu, şehirden gelen kadın öğretmen imajı kafalarda böyle yerleşmiştir. Dolayısıyla Güllü kısa etekli ve kısa kollu kadın görünce onun hemen öğretmen olduğunu düşünür.

“Fabrika düşü, Cemil’in düşüyle hiçbir şey görmüyordu Celâl. Yürüyorlardı durmadan. Yol boyu fabrikaya benzer büyük bir yapı görmediler, kuşkulandılar. Acaba yanlış mı gelmişlerdi, yoksa adam mı yanlış tarif etmişti? Bilmiyorlardı. Durdular, bakındılar sağa - sola. Köy yollarından farksız, bakımsız yollarda çocuklar oynuyorlardı. Yandaki kulübeden bir kadın çıktı. Bir kulübeye baktılar, bir kadına baktılar. Kadın gençti, güzeldi. Kısa etekli, kısa kolluydu. Ne işi vardı bu kulübede? “Öğretmen olmalı” dedi Güllü. Kadın, bir yerlere bakındı. Oynayan çocuklara dikkat kesti. Bağırды:

—Hakan!”³⁶⁸

³⁶⁷ Kaleli, a.g.e., s. 116.

³⁶⁸ Kaleli, a.g.e., s. 117.

Celâl, fabrikayı henüz bulamayınca tekrar sorma ihtiyacı hisseder. Yolda durdurduğu bir adama yine sorar. Adam Celâl ve Güllü'yü şöyle bir süzdükten sonra fabrikayı tarif eder. Celâl ve Güllü bu sefer yeni tarife göre fabrikayı bulurlar, ancak kapıdaki bekçi, bu fabrikanın “İleri Mensucat Fabrikası olduğunu, aradıkları fabrikanın yolun öbür tarafında bulunduğunu söylerler. Celâl ve Güllü yolun öte tarafını düşünürken hava birden kararır yağmur bastırır. Celâl'in köyündeki yağmurlar aklına gelir. Şimdi her yanın köydeki sakız gibi çamurdan olacağını düşünerek korkar. Herkesin koştuğu bir kahvenin saçak altına doğru Celâl ve Güllü de koşarlar. Her yanı sel alacak şekilde yağmur yağmaya devam eder. Ancak Celâl ve Güllü'nün beklediği şekilde köydeki gibi yollar çamur olmaz. Çünkü burası asfalt olduğu için yollar kupkuru. Celâl ve Güllü şaşkınlık içinde birbirlerine bakarlar.

Celâl ve Güllü, fabrikayı ararken akşamı ederler. Nihayet yolun öbür tarafına ulaşarak fabrikayı bulurlar. Ancak kapıdaki bekçi öyle birini tanımadığını söyler. Sorduğu ikinci kişi de tanımadığını söyleyince Celâl umutsuzluğa kapılır. Adresi göstererek ısrar eder. Bir de içeri sordururlar ve içerde Cemil Temizdil diye bir çalışanın olduğu, az sonra çıkacağı haberi üzerine Celâl ve Güllü rahat bir nefes alırlar. Az sonra Cemil gelir, Celâl'i tanımakta zorlansa da onu gördüğüne sevinir. Cemil'in sıcak karşılaması Celâl ve Güllü'yü umutlandırır. Cemil, Celâl ve Güllü'yü karşı ve annesiyle birlikte oturdukları iş yerine çok yakın gecekonduya götürür. Gece onları misafir ettikten sonra ertesi gün Celâl'e birlikte iş bakarlar. Nihayet Celâl'e yine Zeytinburnu'nda başka bir fabrikada iş bulurlar. Romanda Celâl ve Güllü'nün hikâyesi burada birden bittiğinden biz Celâl ve Güllü'nün nerde ev tuttukları ve nasıl yaşadıkları hakkında bir bilgi elde edemeyiz.

Vedat Türkali'nin “Bir Gün Tek Başına” adlı eseri, romanın başkahramanı Kenan'ın veya yardımcı kahramanlarından birinin Anadolu'dan İstanbul'a göç etmeleri sebebiyle tezimize dahil olmuş değildir. Gerçi romanın başkahramanı Kenan'ın sevgilisi Günsel, İstanbul'a Sivas'tan gelen biri olsa da tezimizin kapsamı içinde öğrenci göçleri yer almadığı için bir göçmen olarak çalışmamıza dahil edilmemiştir. Vedat Türkali'nin “Bir Gün Tek Başına” adlı eserinin tezimize dahil edilmesinin asıl sebebi, romanın başkahramanı Kenan'ın Kazlıçeşme'de, göçmenlerle kurduğu dostluk ve buradaki göçmenlerdir. Kenan'ın devrimci sevgilisi

Günsel, abisi gelince Kenan'ı sadece o sıralar ihmal eder, “son derece bencil, ürkek ve kuşkucu bir kişilik yapısına sahip olan Kenan”, Günsel'in kendisini sevmediğini hatta devrimci abisinin onu beğenmemiş olabileceğini düşünür. Bu sıkıntısını fark eden Günsel, onun küçük burjuva bunalımlarından bıktığını söylemesi üzerine Kenan'ın kuşkuları artar. Günsel'in yanından ayrıldıktan sonra yürümeye başlar. Kendini birden Yenikapı tren istasyonunda bulur, nereye gideceğini bilmeden trene biner. Sonra kendini Kazlıçeşme'de inmiş bulur. Kenan kendi iç bunalımıyla devrimci duygularının karıştığı bir algıyla Kazlıçeşme sokaklarına, kondulara, fabrikalara, insanlara gözlemci bir tavırla ve meraklı bir nazarla bakar.

“Tren bir iki yerde durup kalktı. İnenler binenler oldu, yine de değişmemiş gibiydi vagon. İhtiyar da inmişti. Dışarı baktı Kenan, kuleleri gördü birden. Yedikule'yi geçiyorlardı. Şehirden kopmuş gibi oldu birden, çabucak kapıya yürüdü. Zeytinburnu'nda ineyim. Tren durunca istasyona boşalan kalabalıkla birlikte kendini dışarda buldu. İnenler, binenler çarçabuk yer değiştirmiş, tren kalkıp gitmişti. İstasyon boşalmış gibiydi. Bakındı yöresine, merdivene doğru yürürken yandaki kocaman yazıyı gördü: KAZLIÇEŞME... Niye burada indim? Niye Zeytinburnu'nda inecektin ki?.. Merdivenden indi, uzaklaştı istasyondan, yanlardaki sokaklardan birine saptı. Çiseleyen yağmur altında vıcık vıcık çamurlu sokaklarda yürümeye başladı. Gelen giden, koşuşan bir kalabalık çıkıveriyordu insanın karşısına, hem de hiç, umulmayan izbe sokaklarda. Yine konu mahalleleri başlamıştı. Kimi evlerden radyo sesleri geliyor, gülüşmeler, bağırıp çağırımlar duyuluyordu. Yanık bir ninni sesi duydu birden. Güzel sesli genç bir kadın doğuluya çalan ağzı ile tatlı bir ninni tutturmuştu. Arsaya açılan bir sokağın ucunda bir fabrikanın geceye yüklenmiş koskoca karaltısı çıkıvermişti önüne. Yürüdü sokağın ucuna kadar, başka fabrikalar da vardı ilerlerde. Dumanlı bacaları, ıslak gecede kırpışan ışıklarıyla... Gece vardiyası mı yapıyorlar?... Niye geldim buralara ben?... Kimi işde, kimi evde, kendi dünyasında herkes. Nasıl ilişki kurulur bunlarla? Kız haklı aslında, sevdikleriyle bile yakınlık kurmasını beceremeyen, ayağı havada pis bir küçük burjuvayım ben. Nasıl arılar gibi yaşıyorlar bu evlerde, bu fabrikalarda... Arılar gibi yaratıyorlar. Yine de sapsarı yüzleri. Öyle alışmışlar ki verdiklerinin çok azını almaya, her şeyimi vermeye hazırım da umursamıyorlar bile. Biraz üstlerine varsam iyice kuşkulananacaklar. Bizim Sait öğretmen, Ankara'da Soğuksu'da lastik fabrikası kurdu, çalıştırdı sizi. Dört milyonum var diyor şimdi. Altı senede... Öyle mi yapayım ben de?...³⁶⁹

Kenan'ın sağa sola bu tuhaf bakışlarından şüphelenen iki adam ona bir yer mi aradığını sorarlar. Kenan o anda ne cevap vereceğini bilemez kahve ya da lokanta gibi bir yer aradığını söyler. Adamlar Kenan'a, kahvenin ve lokantanın yanyana olduğunu kendilerinin de oraya gittiğini ve onları takip etmesini söylerler. Kenan'a kahveyi gösterdikten sonra uzaklaşırlar. Kenan'ın Kazlıçeşme'de gördüğü sokağı ve dükkânları değerlendirmesi, kahvedeki ve lokantadaki insanlara, lokantanın iç

³⁶⁹Türkali, a.g.e., s.243.

mekânına ve yiyeceklere gerçekten bir burjuva bakışıyla bakması, bir göçmen mahallesini bize bu bakış açısıyla tanıtmaları önemlidir.

“Kenan yürüdü kahveye doğru. Buğulu camlardan içeri baktı. Çay, kahve içenler, kâğıt, tavla oynayanlar, konuşanlar... Tam bir işçi kahvesi. Girecekti ki, içinde bir ezilme duymaya başladı. Arandı, kahvenin yanındaki boş arsadan sonra tek katlı tuğla bir yapıdaki lokantayı gördü. İlerde lokantaya benzer bir iki yer daha seçebiliyordu. Uzaktan uzağa, ışıklı başka kahveler, bakkallar, tatlıcı dükkânları... Ağır ağır yaklaşıp girdi lokantaya. Aşçı dükkânı, ciğerci, lokanta arası bir yerdi. Meyhaneye benzer bir yanı da vardı ya, pek içen yoktu görünürde. Sekiz on kadar masa vardı. Kapiya yakın bir boş masaya oturdu.(...) Çiçekli muşamba kaplı masada ters çevrilmiş dört tabak, dört de bardak vardı. Tabağı çevirmek istemişti ki arkadan koşan, kirden siyaha kaçmış beyaz ceketli bir garson hemen yaptı o işi. Altın dişli, bıyıklı, sırtık, yaşı belli olmayan cinsten, kösemsi bir adamdı.

(...)

— İçki alacak mısın ağbicum?...

Garson aynı sırtık yüzle bekliyordu. Kenan ne diyeceğini bilemeden baktı adama, sonra:

— İçki mi?... dedi. Ramazan değil mi?...

Takılmak için söylemişti. Kimi yerlerde içki vermezlerdi Ramazan’da. Hele Anadolu’da gündüzün yemek bile bulamazsın. Daha da sırtıttı garson:

— İdare ediyoruz, dedi. İsterseniz cılbır yaptırırım size.

Çılbır, beyaz peynir, salata söyledi. Garson gidince şöyle bir bakındı, tam karşısındaki duvarda cemekânlı mutfakın iki yanında yüzleri birbirine dönük Atatürk’ün mereşal üniformalı bir resmiyle Menderes’in büyücek bir fotoğrafı asılmıştı. Bir sırtıma vardı Menderes’in Atatürk’e bakan yüzünde.”³⁷⁰

Kenan yemek yerken yan masaya üç göçmen oturur. Kenan, göçmenlerin dış görünüşlerinden ve şivelerinden nereli olabileceklerini hatta hangi mezhepten olabileceklerini bile tahmin eder. Anadolu’nun çok farklı yerlerinden gelen işçilerin bir arada oturduğu Kazlıçeşme’de, göçmenlerin profilini görmek açısından Kenan’ın bu göçmenlerle ve daha sonra onlara katılacak başka insanlarla sohbeti çok önemlidir. Romanda yazar tarafından, göçmenlerin Anadolu’ya göre İstanbul’a gelince dini açıdan bir çözülme yaşadıkları da, Ramazan ayı olduğu hâlde önce teraviye gidip, orada yer bulamayınca lokantaya gelip içki içmelerinden hareketle özellikle vurgulanır.

“(...)İnce kemikli, gaga burunlu, mavi gözlü, buğdaysı bir genç cıvıl cıvıl bir Karadeniz ağzıyla:

— Ula Çâzum, dedi, ula baksanıza ha buraya!...

Kâzım dediği sırtık garson geldi.

— Bize bi yeni aç peşun. Bağa bir gıymalı yomurta, salata. Bak buralara da...

Ötekiler de bir şeyler söylediler. Kenan ilgiyle izlemeye başladı. Ötekiler sessizdi. Bu da inadına gürültücü. Gözlerinin içi alaylı gülüyordu konuşurken. Boyuna konuşmak istiyordu. Ötekilerden birinin başı hep önündeydi. Kara kaşları,

³⁷⁰ A.e., s.244-245.

pos bıyıklarıyla doğuluya benziyordu daha çok. Üçüncüsünün, nereye çeksen gider, anlamsız, pembe bir yüzü vardı. Kulakları saydam gibi ince idi. Üstünde kırmızı damarlar görünüyordu. Adları ne ki bunların? Şu Karadenizli ya Harun, ya İlyas'tır. Bir ara Kenan'la göz göze geldiler. Kırk yıllık tanıdık gibi gülerek:

— Sen de mi yer pulamadun? dedi.

Kenan pek sevinmişti bu yakınlaşmaya ama anlamamıştı.

— Ne yeri?., dedi.

Karadenizli bütün dişleri dışarda, gaga burnu daha da sivrilmiş, makara gibi bir gülme tutturdu önce, tam söze başlayacakken kırmızı suratlısı:

— Sus ulan, dedi, tüm kâfir ettin zati bizi.

Öteki aldırmadı. Kenan'a eğildi:

— Ha bunlar beni teraviye götürdü, yer pulamaduk. Ben de çekûp ceturdum puraya. İyü etmedum mi?..

Doğulu gibi olan da bıyık altı gülüyordu. Belki de Alevî!..³⁷¹

Kenan'la bu üç göçmen arasında içki masası sohbeti ilerledikçe göçmenlerin niçin ve nereden İstanbul'a geldiklerini, ne iş yaptıklarını, aile yaşantılarını, siyasi görüşlerini öğrenmiş oluyoruz. Kenan'la birlikte içki masasında oturan bu üç göçmenden Karadenizli Cemal ve posbıyık, uzaktan eniştesi Mustafa Rize'nin Pazar'ından aynı köyden geldikleri ve lastikte çalıştıkları, İstanbul'a geleli epey olan Mustafa'nın bir gecekondu olduğu, Cemal'le ikisinin orada kaldığı, diğeri Haymanalı olan Reşit'in deride çalıştığı, üçünün de köyde evli olduğu, ancak Reşit'in İstanbul'da da evlendiği, ikisi köydeki karısından, biri de buradakinden üç oğlu olduğu söz konusu edilir. Sohbet ilerledikçe aralarına herkesin hürmet ettiği Süleyman Dayı da gelir.

Sohbet koyu ve samimi olmasına rağmen Kenan'ın, her hâliyle okumuş yazmış takımından olduğu belli olduğu için göçmenlerde şüphe de uyandırır. Laf dinden, memleketten, kadından açıldıktan sonra dönüp dolaşıp siyasete gelir. Göçmenlerden biri Kenan'ın Demirkıratçı olup olmadığını sorar. Kenan şüphe uyandırmamak, insanları huzursuz etmemek için kelimeleri seçerek kullanmaya çalışır. Göçmenlere hiçbir siyasi partiden olmadığını işçiden, emekçiden yana olduğunu söyler. Masa genişledikçe genişler. Yeni katılanlar memleketin farklı yörelerinden, farklı mezheplerden göçmenler olması, birbirlerinin ırklarıyla, mezhepleriyle ilgili çok ağır şakalar yapmalarına rağmen yine de aynı masada oturmaya eğlenmeye devam ederler.

“Teraviden mi dönüyorlardı ki? Muşambalılardan biri tam söze başlayacak olan Cemal'e baktı, Karadenizli ağzına benzetme çabasıyla alaylı:

³⁷¹ A.e., s.247.

— La Camal ne çeseysun cene? dedi. Hamsi paluğu bu pelledun?

Söyleyeceği söz ağzına tıkmış gibiydi Cemal'in. Bozuldu birden. Ötekiler gülüşmeye başladılar. Kenan da anlayışlı bir gülümsemeyle baktı Cemal'e. Olur böyle şakalar!.. Cemal yine de kızgınlığını yenememişti, döndü sırtarak yaklaşan adama:

— Hamsi çesilur mu guyrukli çürt, dedi. Senun çibi oçüzleri çeseyrük piz.

Öteki aldırmadan gelip masaya çökmüştü. Cemal Kenan'a döndü:

Gusurina pakmayasun ağpi, dedi. Tağdan inmedur, adam edemeduk daha...

Yeni gelenlerden birkaçı daha oturmuştu masa yakınına. Kenan'ı görünce çekingenleşir gibi oldular bir ara, sonra daldılar. Masanın havası değişmişti birden. Kürt, lâz şakaları, sövgü ile karışık söz atmalar, yerli yersiz gülmeler, kahkahalar... (...)Hele Mustafa'nın ağır ağır anlatması öyle tatlıydı ki... Bulanık bakışları hiç değişmeyen Süleyman Dayı'dan başka hepsi gülüyorlardı. En çok da "Kürtler"... Kürtler dedikleri, ilk gelip Cemal'e takılan Malatyalı Hüseyin'le, biri Elazığlı, ikisi Maraşlı, ıslak ceketli üç işçiydi.(...)

Arkadaşlara da içki versenize, dedi Kenan...

Şöle bir bakınırken çabucak ekledi:

— Şu masayı da çeksek...

Kimse yerinden kılmıdamadı. Duymamış gibiydiler. Cemal belki de istemiyordu masaya yerleşmelerini. Ötekiler de oralı değildi. Islak ceketli Maraşlılardan biri kalktı, bir şey demeden çıkıp gitti. Kenan Hüseyin'e bakıp üsteledi:

— Yoksa Ramazan diye...

Cemal yetiştii hemen:

— Ne Ramazani ağpiyduğum?... Kizilbaştir o... Tinsuz...

— Ne tinsuzu? Kurban olmuş tinsuza!

Alevî sünnî atışmaları başladı birden. Ula İsiyn davşanun ayağı kaç? Mumi nasıl söndireysuuz? Piley misun ağpiyduğum, Hazreti Eli'nin ketisi teyiler davşana ha bular.. Hüseyin aldırmiyordu, ara sıra alaylı bir söz atıyordu Cemal'e; Cemal parlıyor, sövgü ile karışık söyleniyordu bir süre, tam susacağı sıra bir taş daha atıyordu Hüseyin. Konuşma kurnazla farfaranın düellosuna dönüşmüştü. Ara sıra tanıkların karıştığı düello... En çok karışan da, Cemal'in yenik düştüğü sıra yardımına koşan Mustafa'ydı. Sinsi ve kinliydi bakışları. Bu arada bir büyük şişe rakı daha boşalmış, yenisi açılmıştı. Garson üç kadeh daha koydu masaya. Haymanalı yeni gelenleri sessizce destekler gibi doldurdu kadehleri."³⁷²

Sahur vakti yaklaştığından, sahur için gelecek diğer göçmenlerin, bu içki masasını görmemeleri için sohbeti bitirmeleri konusunda masadakiler, lokantacı tarafından uyarılırlar, bu uyarılara kulak asmayınca kavga çıkar ve sonunda hep birlikte Kazlıçeşme karakoluna düşerler. Oradan da Emniyet Müdürlüğüne götürülürler. Kenan Müdüriyette kendine gelmeye çalışır. Ancak başında korkunç bir acı hisseder. Kazlıçeşme karakolundan Emniyet Müdürlüğüne götürülürken bir polis, Kenan'ın Kazlıçeşme'de bu göçmenlerle oturup içki içmesini eleştirir.

"Yüzü yanık polis demişti de, efendi olacaksın içecek başka yer mi yok Boğaziçi'nde. Bu serserilerle, cahil işçi hepsi bunların, yakışıyor mu size bunlarla... Hele sabahı bulun bakalım. Sabah hastaneye gidersiniz. Ağır bir durum yok."³⁷³

³⁷² Türkali, **a.g.e.**, s. 255-256.

³⁷³ Türkali, **a.g.e.**, s. 259.

Kenan'ın Kazlıçeşme'de geçirdiği bu gecedan sonra hayatı altüst olacaktır. Etrafındaki devrimciler sevgilisi Günsel'i özellikle bu olaydan sonra sivil polis olmakla suçlayacaklar ve Kenan aksini ispatlayamayacaktır. Sonuçta bu durum Kenan'ın 27 Mayıs ihtilalinden bir gün önce 26 Mayıs'ta intihar etmesiyle sonuçlanacaktır.

Yaşar Kemal'in "Kuşlar da Gitti" isimli romanında Hayri, Mahmut ve Uzun Süleyman, Anadolu'dan yeni geldikleri için, insanların daha insaflı, daha inançlı, vicdanlı olabileceklerini düşünerek Sirkeci'de satamadıkları "azat buzat" kuşları Kazlıçeşme'de satabileceklerini düşünürler. Trenle Kazlıçeşme'ye gelirler. Hayri, Mahmut ve Uzun Süleyman'ın geldikleri Kazlıçeşme meydanı romanda şöyle anlatılır:

"Mahmut onları aldı doğru Kazlıçeşme'nin en büyük alanına götürdü. Alanda kireç taşından kabaca yapılmış bir çeşme, çeşmenin musluğundan iki parmak kalınlığında bir su akıyor, suyun altında bir teneke doluyor, başında ayağı yalın, kırk saç örgülü büyük gözlü kumral bir kız bekliyordu, kızın arkasında sıraya girmiş yalın ayak öteki kızlar, ayakları lastik ayakkabılı, basma fıstanlı kadınlar, yaşlı nineler kuyruğu uzayıp gidiyordu. Alanın bir köşesinde on beş, yirmi kişi bir şeyin başına birikmişler gürültüyle, belki bir motosikleti, onarmaya çalışıyorlardı. Üç çocuk ötede çember çeviriyordu. Bunlar getirdikleri kafesleri alanın ortasına koydular. Bir anda da bu kadar çocuk, nasıl, nereden geldikleri belli olmadan, büyücek bir kalabalık başlarına birikişirdi. Önce çocuklar, onların yanında çok yaşlılar, su kuyruğundaki kadınlar, motosiklet onarıcıları... Kalabalık gittikçe büyüyordu. Gelen önce kalabalığı merakla yarıyor gelip kafeslerdeki kuşları görüyor, sonra bu kuşların niye buraya getirildiklerini bilemeyip merak ediyor, halkaya girip bekliyordu."³⁷⁴

Kazlıçeşme meydanında toplanan bu kalabalıktan biri cesaret ederek kafestekileri sorar. Bir başkası bu kuşları ne yapacaklarını sorar. Kalabalık içinde genç-yaşlı, kadın-erkek aralarında kuşlar hakkında yorum yaparlar, bu arada da Hayri, Mahmut ve Uzun Süleyman da bilgi vermeye çalışırlar. Ancak kalabalık içinde de Hayri, Mahmut ve Uzun Süleyman'ın bu kuşları toplayıp kafese tıktıkları için eziyet ettiklerini düşünenlerin sayısı artmaya ve onlara kötü bakmaya başlarlar. İçlerinde sövenler, bağırarlar yüzünden Kazlıçeşme meydanı kaynamaya başlar. Çocuklar linç edileceklerini zannederken bir anda bir panikten istifade canlarını zor kurtarıp kaçarlar.

³⁷⁴ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s. 93.

“Kazlıçeşme alanı artık bir uğultuydu. Kimi kafesleri parçalayıp kuşları salıvermek, kimi şu uzun oğlanı, şu alana yatırıp eşek sudan gelinceye kadar onu ıslatmak istiyor, kimi de onu savunuyordu. Mahmut’la Hayri kalabalığın ortasında sessiz öyle kalakalmışlar, kalabalığın odak noktası uzamış gitmiş boynu, bir iyice pörtleyip şaşkınlıkla dışarı uğramış gözleriyle Süleyman olmuştu. Durmadan, kan ter içinde herkese, her alay edene, söğene, yüzüne tükürene, ona acıyana, onu tutana, insanlıkla soru sorana laf yetiştirmeye çalışıyordu.

Ne oldu, ne olmadı, Mahmut mu bir şey yaptı, Mahmut’un bir arkadaşı mı geldi, bir polis düdüğü mü öttürdü, nasıl olduğunu Mahmut da bilmiyor, bir anda kendilerini kalabalıktan kurtulmuş, Kazlıçeşme istasyonunda buldular. Trene bindiler, oooh, dünya varmış. Kazlıçeşme’nin alanından uğultular, tartışmalar, haykırışmalar daha ta buraya kadar geliyordu.”³⁷⁵

Demirtaş Ceyhun’un “Asya” isimli eserinde romanın başkahramanı Kürt kökenli Abuzer’in İstanbul’a gelişi 1950 öncesi olduğu için tezimizin kapsamı gereği çalışmamıza bu yönüyle dahil edilmemiştir. Ancak Abuzer’in Kazlıçeşme tarafalarında bir gecekonduya oturmaya başlaması ve Kazlıçeşme’deki Demokrat Parti iktidarıyla yoğunlaşan inşaat faaliyetlerinden bahsetmesi sebebiyle çalışmamıza dahil ettik.

“Sonra, kırk sekizde miydi, neydi, berattır deyip, askeriye mahkemesi salıverdi bizi. Salıverdi salmasına ya, peşimizi bıraktılar mı ki? İşte o sıralardı evlenmem. Kazlıçeşme taraflarında bir de gecekondu uydurmuştum kendime, Rumeli göçmeniydi bizim avrat. Anlayacağın, bizim avradın göçmen hısımlarının arasında, kendi hâlimizde, kıt kanaat geçinip gidiyorduk. Asya da bir yıl falan sonraydı, doğmuştu. Hani, toprağı bol olsun, yiğit mi yiğit bir avrattı ki bizim avrat, hakkını ödeşebilemem. Hani, öylesi Kürt karılarının arasında bile zor bulunur bir cinsten. İşte biz de Zeytinburunlu, olmuştuk yaşayıp gidiyorduk kendi hâlimizde, anlayacağınızı. Bir iki yıl sonraydı zannımca, Paşa düştü. Demokratlar kazandı. Bir sevindikti bizler, artık demokratlık olacak diyerekten. İlk sıralar cidden, inşaat işleri bir çoğaldı ki babam, breh breh breh... Bizim oralar bir büyüdü ki ikinci İstanbul oldu hani. İnşaat işleri zibil gibi yani. Amma velâkin ortada değişen bir şey yok, esasta. Gene ağanın beyin borusu ötmeye. Ötmeye ki, öylesine işte... Ötmeye ki, askeriye hükümeti gitmiştir, Paşacılık hükümeti bitmiştir diyerekten ki sevincimizi kursağımıza tıkamakta. Elli ikide miydi, neydi? Gene toplandılar bizi, verdiler mahkemeye, işçi milleti, köylü milleti diyenlerin köküne kiprit suyu diyerekten. Mapus ettiler sürdüler Anadolu mapusanelerine.”³⁷⁶

Aynı romanda Abuzer, Anadolu şehrinde gecekondu yapan ve gecekonducularının yıkılması korkusunu yaşayan komşularına, İstanbul’da Kazlıçeşme’de ve diğer gecekondu bölgelerinde edindiği tecrübeleriyle yaptıkları kondularını yıkılmaktan nasıl koruyabileceklerini şöyle anlatır:

³⁷⁵ A.e., s. 98–99.

³⁷⁶ Ceyhun, a.g.e., s. 155.

“İstanbul’un Kazlıçeşme’sinde bizim de bir gecekondumuz oldu bir zamanlar. Unutmayın ki, İstanbul’un bir icadıdır bu gecekondun mereti de, ha... Yani, ilk siz mi bildiniz şıpın işi ev yapmayı sanırsınız? Tehööö, İstanbul’da dağ taş gecekondun doludur ki, bir ucundan bir ucuna yaya gidilemez vallahi. Zeytinburnu’su öyle, Taşlıtarla’sı öyle...”³⁷⁷

Hasan İzzetin Dinamo’nun “Koyun Baba” isimli eserinde Bunçuk, memleketlerinde Koyun Baba dediği sürgün Ahmet’le İstanbul’a gelir. Ahmet eski bir siyasi suçlu olduğundan artık geçmişini, ailesini silip Bunçuk’la yepyeni bir hayata başlamak istemektedir. Bu sebeple kendisine İstanbul’da denizde boğulmuş süsü vermek ister. Bunçuk’la birlikte Tahtakale’de üzerine giyecekler alır. Sonra yürüyerek Yenikapı’ya gelirler orada eski kıyafetlerini deniz kenarına bırakır ve üzerine de kimliğini koyar. Bunçuk’la beraber yürümeye başlarlar. Bu sırada, yürüyüş boyunca çevresinde gecekondun semtleri belirmeye başlar. Tezimizde Bunçuk ile Ahmet’in asıl yerleştikleri yerin ismi direk verilmemiştir. Bazı ipuçlarıyla yerleştikleri yerin Yeşilköy civarındaki bir gecekondun bölgesi olduğunu tahmin ettiğimizden “Bakırköy (Yeşilköy/Menekşe)” başlığı altında işlenecektir. Yenikapı’dan yürümeye başlayan Bunçuk ve Ahmet Yedikule ve ardından Zeytinburnu gecekondularının arasından geçerler. Ahmet, sürgüne gitmeden önce, İstanbul’da yaşadığı dönemde kır gezintileri yaptığı bu yerlerde şimdi yolunu bulmakta zorlanacak kadar çok gecekondunun yapılmasına hayret eder. Romanda, Zeytinburnu gecekonduları Bunçuk ve Ahmet’in yürürken buradan geçmeleri vesilesiyle şöyle anlatılır:

“(...)Birkaç yıl önce küt kuyruklu tarla farelerinin, kaplumbağaların yaşadığı bu ıssız yerler, bu Tanrının bile işine yaramayan eski kireçli deniz altı toprağı nasıl olmuştu da en kısa Japon şiiri türü Hai-kaileri andıran bu bodur, cüce evlerle dolmuştu? O zamanlar, salt ıssız bir kırdan birkaç aylak saat geçirip kendine güzel bir pastoral düşünce, şiir şöleni çekmek üzere gezip dolaştığı bu yerlere üşüşen yoksul, çaresiz halk yığınları, korkunç bir çaba içindeydiler.”³⁷⁸

4.3.2.Kâğıthane (Gültepe)

Reşat Enis Aygen’in “Sarı İt” isimli eseri, romanın başkahramanı Selim Reşit’in veya Saka İbiş hariç, romanın diğer kahramanlarının Anadolu’dan İstanbul’a

³⁷⁷ A.e., s. 214.

³⁷⁸ Dinamo, a.g.e., s.81–82.

bir göç hikâyeleri yoktur. “Sarı İt” isimli romanın tezimize bu bölümde dahil edilmesinin sebebi, bir sendikanın genel sekreteri Selim’in ve sendikanın başkanı olan romandaki karakterlerden Cumhuriyet Ünal’ın işçileri ikna edip grevden vazgeçiren ve “Sarı Sendika” kurmaya çalışan bir fabrikanın patronunun oyununu bozmak için Selim’in karısı Aysima ve arkadaşı Müzehher’i fabrikaya iki işçi olarak sokmaları ve durumun anlaşılması içinde Aysima ve Müzehher’e Gültepe taraflarında bir oda kiralamalarıdır. Aysima ve Müzehher’in Gültepe’ye gelmeleri ile birlikte Anadolu’dan İstanbul’a göçen ve bu gecekondu semtinde zor şartlarda yaşam mücadelesi veren göçmenleri görmüş oluyoruz. Daha Aysima ve Müzehher’in Gültepe’ye minibüse geldikleri andan itibaren buraların nasıl yerler olduğuyla ilgili birçok şey öğreniriz.

“Birinci Levent” otobüs terminali arkasındaki arsada üç otomobil, bir minibüs ard arda duruyordu. Kasketli bir adam, önündeki arabayı göstererek bağıyordu:

— Tepeler, tepeler! Diyordu; Çeliktepe, Gültepe...

— Yazın toz, kışın çamurtepe! Diye de eğleniyordu. ³⁷⁹

Aysima ve Müzehher’in Gültepe’ye gitmek için bindikleri direksiyonu bile yarım olan minibüste, yolcuların ifadesiyle “kelle koltukta” giderler. Yolda polis çevirmesi olduğunu gören şoför, minibüsten atlayıp kaçar. Başka bir minibüsle aktarma yaparak Gültepe’ye varırlar.

Romanda, daha çok göçmenlerin yaşadığı Gültepe’deki Aysima ve Müzehher’in ilk geceleri, Gültepe ve diğer gecekondu semtlerinin uzaktan görünüşü şöyle anlatılır:

“Güneş battı mı, gazyağı bitmiş lâmbalara dönüyordu bu tepeler. Kimi taş, kimi tuğla, irili ufaklı, ecişbücüş yüzlerce evle gündüzleri çiçekbozuğu suratlara benzeyen çöpür tepeler... Göl kenarlarına yan yatmış mandalar gibiydi karanlıkta tepeler: Gültepe’si, Çeliktepe’si, Ortabayırı...”

Aysima, ilk gece, karşı tepede üç sarı ışık saydı. Saat dokuzdu. Saat onda ikiye düştü bu sarı ışıklar... On birde tek kaldı. Oysa gün ışıyınca dek pırıl pırlıdı uzakta Şişli, Esentepe, Kuştepe, Mecidiyeköy...

Gece, karanlık bir deniz gibi dolduruyordu boşlukları ve Şişli, Mecidiyeköy, Esentepe, Kuştepe ışıklı bir kıyıya benziyordu.

Karşı tepelerde keçi yolları vardı. İnce, beyaz şerit gibi duruyordu bu yollar... Kumaş paketlerini saran kâğıt iplere benziyordu. Sabahları, karınca gibi kaynıyordu yollar... İnsanlar, hareket hâlinde bir çizgi oluyordu. Kestirmeden Kuştepe’ye, Şişli’ye, Mecidiyeköy’e, Esentepe’ye çıkıyordu işçiler... ³⁸⁰

³⁷⁹ Aygen, a.g.e., s. 335.

³⁸⁰ A.e., s. 337.

Ertesi gün Nazmiye Hanım'ın tarifiyle Aysima ve Müzehher, fabrikada iş alabilmek için mahallenin kütüğüne yazılmak gerektiğinden muhtarın yanına giderler. Muhtar'ın odasında, yine Gültepe'ye yerleşmiş göçmenlerle karşılaşılır. Burada gördükleri esnaftan Nalbur Laz İsmail, Gültepe'ye eski gelenlerden, buraları iyi bilenlerden olacak ki Gültepe'nin bu olumsuz durumunun sebeplerini anlatır ve bazı tespitlerde bulunur.

— “Yıllar oldu Gültepe, Çeliktepe insanla dolalı... Diyordu; hâlâ zifiri karanlıktır sokaklarımız... Kaldırımsızdır yollarımız... Evlerimizde gaz lâmbası yanar... Çeşmelerimizdeki onluk boruları bile yirmilik yapmazlar...

— Belediye encümenine seçilenler çürük adamlar! Diyordu kelimelere basa basa, uygarlık girmesini istemezler Gültepe'ye, Çeliktepe'ye... Elektrik gelirse, otobüs gelirse “okumuş” da gelir diye korkarlar... “Okumuş” gelirse kim seçer onları encümene? Sorarım size... Bu durum sürüp gitmeli ki dümenlerini çevirebilsinler. Ahhh,ah, diyordu; söyletmeyin beni...

— Söyle, söyle İsmayıl Aga... Sen bari konuş ta yüreğimiz ferahlasın...

— Bir cami yarışmasıdır gider Gültepe'de, diyordu lâz İsmayıl Aysima ve Müzehher'e bakarak; her mahalle bir cami yapmak ister kendine... El birliği, söz birliği yok ki millette! Tencere tava, herkeste bir hava... Yarım kaldı camilerin dördü de... Anca, yaz mevsiminde, Cuma namazlarını kılabiliyoruz kubbesiz, camsız penceresiz camilerde... Evlerinin tek odasını, hayrına cami yapmıştır bazılarımız...”³⁸¹

Gültepe muhtarı, Aysima ve Müzehher'in ilgiyle dinlediğini görünce, gözlerini onlara çevirip semtte yapılan camileri işaret ederek, işçi semti olan buralarda beş vakit namaza gidecek insan olmadığını söyler. Bir caminin, Belediye Reisi ve Kaymakamın cuma günü kurbanlar kesilerek törenle temelini atıldığını, ancak daha sonra caminin çöktüğünü, sonradan anlaşıldığı üzere planının ve mühendisinin olmadığı için çöktüğünü anlatır. Bu arada Aysima ve Müzehher'e ancak geliş sebeplerini sormayı akıl eder. Onlar da buraya taşındıklarını ve mahallenin nüfus kütüğüne yazılmak istediklerini söylerler. Bu sırada Nalbur Laz İsmail öfkeyle yine gecekondü semtleri Gültepe, Çeliktepe ve civarda yüz elli kahve olduğunu, günün her saatinde buraların dolu olduğunu, buna göre bu mahallelerde işsiz güçsüzlerin sayısının fazla olduğunu, bu kadar işsiz güçsüzün olduğu yerde asayiş problemlerinin olmasının doğal olduğunu söyler. Nalbur Laz İsmail; Gültepe, Çeliktepe'nin, neden bu kadar tehlikeli olduğunu şöyle anlatır:

³⁸¹ A.e., s. 341.

“(...)Ahlâk, sıfırın altında yirmiye düştü burada... Malımızın, ırzımızın bekçisi kendimiz olduk yahu! Jandarma şikâyetle kulak asmaz... “Sünnet Köprüsü”nde güpegündüz adamın kesesini sünnet ediverirler... “Cendere”de insan boğazlıyorlar, jandarmanın ruhu duymuyor... Padişahların cellâtları kelle düşürmüş bu “Cendere”de! “Keçi deresi” soygun yatağı! En küçüğünden en büyüğüne Gültepelî’nin cebinde tabanca, sustalı bıçak... Arama tarama ekipleri gelmeden, haberi geliyor berduş kahvecilere... “Tertibat alın!” deniyor...”³⁸²

Aysima ve Müzehher, Gültepe Mahallesi’nin kütüğüne kayıt olduktan sonra güzel kızlar da oldukları için fabrikaya işçi yazılmaları uzun sürmez. Fabrikada “Optik Kontrol” servisinde çalışmaya başlarlar. Artık Gültepe Mahallesi’nde ikamet ettikleri için buradaki insanların çektiği sıkıntıları bizzat yaşamaya başladıklarından biz de romanda bu vesileyle bir gecekondu ve göçmen bölgesi olan bu mahallelerin sıkıntılarını öğrenmiş oluyoruz. Hem Aysima ve Müzehher’in hem de bütün Gültepe ve civarındaki mahallelerin ortak sıkıntıları ve nasıl bir çözüm buldukları romanda şöyle anlatılır:

“Susuzluk ve ışıksızlığı en çok yakındıkları Gültepeliler’in... Aysima ve Müzehher de bundan yakınıyordu. Gültepe, Çeliktepe ve Ortabayır’daki susuzluğu sömürenler de türemişti. İki genç kadın, çeşme başlarında saatlerce sıra beklemeyi göze alamamışlardı. Kamyoncu Sefer’den doldurtuyorlardı tenekelerini... Bazan da saka İbiş su getiriyorlardı. Şoför Sefer, galvanizden, musluklu bidonlar yaptırmıştı kamyonuna... Kâhtaneden su taşıyor, tenekesi otuz kuruştan satıyordu.

— Vatan, millet, diyordu; halka hizmet olsun diye yapıyoruz bu işi!

Şoför Sefer, her seferinde iki yüz teneke su satıyordu. Dört seferde iki yüz kırk lira sağ para! Sudan kazanıyordu. Su gibi kazanıyordu açığöz Sefer...”³⁸³

Daha önce farklı başlıklar altında söz konusu ettiğimiz Çankırı’nın bir köyünden İstanbul’a gelen Saka İbiş’i ve onun hikâyesini, Aysima ve Müzehher’in Gültepe Mahallesi’ne taşınması ve su bulamamaları vesilesiyle burada öğrenmiş oluyoruz.

“Saka İbiş de bir âlem di. Köyünden İstanbul’a geldiği zaman, çocuklar gibi bir suratı vardı Çankırlı İbiş’in... Kocaman ağzındaki bir çift ön üst dişi ile yeni diş çıkarmış bebeklere benziyordu. On dokuzundaydı ama geçirdiği bir hastalık yüzünden sapır sapır dökülüvermişti dişleri, iki ön dişi kalmıştı. Yaşını bilmiyordu. Bildiği tek şeyi adının ibiş oluşu...”³⁸⁴

Saka İbiş, İstanbul’a ilk geldiğinde Emirgan’da bir çiftlikte çalışmaya başlar. İlk ayın sonunda çiftliğin kâhyasının verdiği kâğıt parayı, kandırıldığını

³⁸² A.e., s. 345.

³⁸³ A.e., s. 348.

³⁸⁴ A.e., s. 348.

düşünerek almak istemez. Çünkü ömründe kâğıt para görmemiştir. Kâhya onu bu parayı almaya zor ikna eder. Çiftliğin sahibi ölünce İbiş'in de işi bozulur. Biriktirdiği parayla bir eşek satın alır. Gültepe'de sakalığa başlar. Romanda Saka İbiş'in bundan sonraki hikâyesi şöyle anlatılır:

“Tenekesini yirmi kuruştan sattığı su ile gül gibi geçiniyordu Gültepe’de İbiş,..
Kamyoncu Seferin tek kızmadığı saka, İbiş’ti.
— Allahın fukarası, diyordu; geçinsin o da...
Çankırılı, üzerine titriyordu boz eşeğinin...(..)
Karakaçanımı evlât sevgisiyle okşardı. Üzerinde çamurun parça parça
kerpiçleştiği kuyruğunu sıvazlardı.
— Hadi benim oğlum, derdi; hadi benim kıymatlım!
Boz eşeğin kuyruğunda, boynunda göz boncuğu...
— Eşeğe baktıkça gözümün önüne çiftliğin beyi gelir, diyordu çeşme başında
kadınlarla yârenlik ederken; verdiği paralan iyi ki saklamışım. Ama şunlar... (Ağzını
bir karış açıp takma dişlerini gösteriyordu) eskisi gibi bir işe yaramıyor gayrı!
Çiftlikte yediklerinin tadı damağında kalmıştı. Çiftliği unutamıyordu bir
türü.”³⁸⁵

Aysima ve Müzehher, ev sahibi Nazmiye’yi bir sabah öfkeli bir hâlde görünce öfkesinin sebebini sorduklarında, Belediye Başkanının Gültepe’deki parkı satarak belediye memurlarının maaşını ödemeyi düşündüğünü duyunca çok sinirlendiğini söyler. Tezimizin konusu olan kurmaca dünyanın dışında gerçek hayatta da yazılı ve görsel medyaya yansıyan haberlerde gecekonduların yıkımlarına rastlamaktayız. Bu gecekonduların yıkım haberlerinde³⁸⁶ çok sık duyduğumuz, yıkım ekiplerine karşı çıkan halkın devreye güvenlik güçleri de girince müdahaleye engel olabilmek için İstiklâl Marşı okuması, evlerine Türk bayrakları ve Atatürk posterleri asmaları hemen bütün yıkımlarda klâsikleşmiş sahnelerdir. İşte Nazmiye Hanım da Aysima ve Müzehher’e Laz İsmail’in akıllı adam olduğunu, park yapılırken parkı ellerinden kimsenin alamaması için bulduğu bir çözümle biraz daha para harcayıp

³⁸⁵ A.e., s. 348.

³⁸⁶ **Olaylı Yıkım:** Tarabya Ferahevler Mahallesi Sakinleri evlerinin yıkımını önlemek için ellerinde bayraklarla İstiklâl Marşı söylediler. Ancak yinede yıkımı durduramadılar. (Milliyet,13.07.1987, s. 14) **Kâğıthane’de Olaylı Yıkım:** Kâğıthane’deki yıkımda gergin saatler yaşandı. Polise taş ve sopalarla saldıran gecekonducular evlerini ateşe verdi. 8 ev yandı. Polis direnişçileri gaz bombasıyla dağıttı İki kişi gözaltına alındı.(...)Polis, kendilerine taş ve sopayla saldıran gecekonduculara gaz bombasıyla karşılık verdi. Bazı gecekonducular ellerine aldıkları Türk Bayrağı’yla yıkıma engel olmaya çalıştı. (<http://www.stargazete.com>, 7.09.2005)

İstanbul’da Olaylı Yıkım: İstanbul’un Avcılar ilçesinde başkasına ait arazi üzerine gecekondular inşa eden kişiler, yıkım için gelen ekiplere engel olmaya çalıştı.(...) Türk bayrağı açarak bir gecekondunun çatısına çıkan gecekonducular, ekipleri yıkımdan vazgeçirmeye çalıştı. Bazıları ise üzerlerine benzin döküp kendilerini yakmakla tehdit etti. Yıkıma direnen 3 kişi polis tarafından gözaltına alındı. (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/> 20.01.2007)

Atatürk heykeli dikme teklifini kabul ettiklerini, bu sayede büyük ihtimalle parkı kurtarabileceklerini anlatır. Göçmen Nazmiye, Gültepe’de her gün gecekonduların yapılmasını ilginç bir benzetmeyle şöyle anlatır:

— Gecede bir iki ev doğar Gültepe’de, diyordu; bu evlerin ebe kadınları da belediye çavuşlarıdır; kaçak inşaat kovalamakla geçer bu kaldırım kargalarının ömrü... Her inşaat yerinde “para kokusu” vardır... Ama manavda, kasapta yafta, mafta var mı diye arayan soran olmaz!³⁸⁷

Aysima ve Müzehher, Gültepe’de yaşamaya başlayınca buranın ulaşım vasıtalarını da kullanmak isterler. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi buralarda sivil minibüsler çalışmaktadır. Gültepe’ye halkın kullanacağı belediye otobüsü bağlanmamıştır. Aysima ve Müzehher, fabrikaya giderken, belediye otobüsüne rastlarlar. Otobüse doğru koşmalarına rağmen otobüs durmaz. Çünkü bu otobüs, sivil halk için değil, idarenin Gültepe’de oturan şoför ve biletçilerini işe götürüp getirmek için kullanılmaktadır. İşte tam bu sırada Aysima ve Müzehher’in fabrika arkadaşlarından bir genç kızın Gültepe’ye şoför ve biletçileri almaya gelen otobüse bu durumu şöyle haykırır:

“— Tuuuuhhh size, diye haykırdı otobüstekilere; kalpsizler, tuuuuhhh sizin müdürünüze, idarenize! Diye söylendi, iki yüz elli şoför ve biletçi için araba kaldırır da on beş bin nüfuslu Gültepe’ye araba işletmez bunlar... Kalpsizler! “Alektirik olmıyan yere otobos işletmem!” Dermiş idarenin patronu. Alektirik idaresi de “araba gidiyor” diye, üç gecekondusu olan yere direk sokar, alektirik verir...”³⁸⁸

Aslında genç kızın Gültepe’de olan bütün bu olayların aklın mantığının almayacağı olaylar olduğunu anlattığı şu cümlesi her şeyi özetler:

“— İnsanın aklı durur bu Gültepe’de vallaha...”³⁸⁹

Aysima ve Müzehher’in Gültepe’de gecekonduda oturduklarından evlerinde doğal olarak biriken çöpleri de atması gerekecektir. Çöpleri Mehmet Onbaşı at arabalarıyla on günde bir toplamakta, Gültepe’ye yakın boş bir tepeye dökmekte, bu çöpler de karasinekler ürettiğinden, kara bulut gibi Gültepe’yi saran sineklerle mikrop olarak geri gelmektedir. Yine Aysima ve Müzehher’in çöp

³⁸⁷ Aygen, **a.g.e.**, s. 352.

³⁸⁸ **A.e.**, s. 352.

³⁸⁹ **A.e.**, s. 352.

döktükleri sırada ev sahipleri Nazmiye, mahallenin habercisi olarak çöp dökmeye gelenlere belediyenin boş yerleri metresini on liradan satışa çıkardığını, bu gidişle gecekonduarın arsalarını da onlara satmaya kalkacağını söyler. Belediyenin işinin ev yıkmak, can yakmak olduğunu ama, evini müteahhide yaptırırsan, belediyesinin de, jandarmanın da gözünü yumacağını, çünkü belediyenin de jandarmanın da müteahhitle ortak çalıştığını anlatır.

Aysima, Sarı Sendikayla mücadele için girdiği fabrikada patronun kocası Fuad Bener’le aşk yaşamaya başlar. Gültepe’den ayrılır. Müzehher, Gültepe’de sendika için kalmaya devam edecektir. Selim Reşit, karısı Aysima’yı görmeye geldiğinde ev sahibi Nazmiye’den Gültepe’deki konduya uzun zamandır uğramadığını öğrenir. Müzehher’in vardiyasını bekler ve gerçeği ondan öğrenir. Aysima ile sevgilisini polisle basmayı düşünür. Onları bulunca Aysima’nın yanındakinin oğlu Fuad olduğunu duyunca vazgeçer. Oğlunun mutlu olmasını ister. Bu sebeple Selim Reşit, sendika başkanı Cumhur Ünal’a artık Aysima’nın patroniçenin kocasının sevgilisi olduğu için fabrikanın sendika işiyle artık uğraşmak istemediğini söyler. Bu arada sendika Müzehher’in yanına başka bir kız bularak Gültepe’de mücadeleye devam eder. Selim Reşit, bir sabah gazetede fabrikanın patroniçesinin araba kazasında öldüğünü, kocasınınsa kurtulduğunu yazar. Artık fabrikanın patronu Fuad Bener’dir. Böylece Fabrikayla işçiler arasında iyi bir anlaşmaya imza atılır.

“İri kıyım, pas bıyıklı, başı bereli, kara gözlüklü bir adam Gültepe Mahallesi’nin çamurlu sokaklarında hızlı hızlı yürüyordu. Sert rüzgâra karşı paltosunun yakasını kaldırmış, kulaklarına kadar bir yün kaşkol sarmıştı.

Akşam çökmüş olduğundan gecekonduarın çoğunun pencerelerinde sarı, soluk ışıklar yanmıştı.

Adam dar bir yokuşun bitiminde, çöplüğe dönüşmüş olan bir bayıra sırt vermiş küçük bir evin kapısına vardı. Bu ev, yarısı tuğla, yarısı tahta olan eski ve tek katlı bir yapı idi. Pencereden çıkan çarpık soba borusundan ince bir duman yükseliyordu. Ama perdeler sımsıkı kapalı olduğundan dışarıya hiç ışık sızılmıyordu.”³⁹⁰

Peride Celâl’in “Evli Bir Kadının Günlüğünden” romanında Selma, zengin bir muhitte büyümüş ve yetişmiştir. Mehmet’le tanışmadan önce Anadolu’lu sosyalist bir genç olan Ali’yi sevmektedir. Ali sayesinde öğrendiği fikirlerle yapmacıksız bulduğu Anadolu insanına, emekçilere hayranlık duyar. Selma; zengin yaşamı,

³⁹⁰ Kerime Nadir, **a.g.e.**, s.238.

burjuva düzenini eleştiren biri olmasına rağmen, kendisinin bilmediği ama annesinin ayarladığı bir kaza esnasında, kendisi gibi üst tabakadan ancak yine kendisiyle aynı kafa yapısına sahip zengin bir genç olan Mehmet’le tanışır ve evlenir. Peride Celâl’in “Evli Bir Kadının Günlüğünden” romanını, Selma ve kocası Mehmet’in özellikle hayranlık duydukları Anadolu’dan göçen kapıcının karısı Fatma ve yine kayın validesinin Selmalara hizmetçi olarak gönderdiği Gülsüm Hanım, dolayısıyla tezimizde işledik. Özellikle Selma ve Mehmet’in oturdukları apartmandaki kapıcının karısı Fatmaların Gültepe’de yerleri olması ve sık sık Gültepe’ye gidip gelmeleri vesilesiyle “Kâğıthane (Gültepe)” başlığı altında da işlemeyi uygun bulduk.

Selma, mağrur bir duruşu olan Fatma’ya kocası Mehmet’le “Asık Suratlı Dev” ismini vermişlerdir. Selma Fatma’da Ali’de gördüğü o Anadolu insanının bakışını bulmaktadır. Onun bir tablosunu bile yapmaya başlamıştır. Kocası Mehmet de Fatma’yı boylu poslu ve iyice güzel bulur. Romanda Selma, burjuva hayatının vermiş olduğu bunalımla pencerenin önünde oturmuş kapıcının karısı Fatma’yı, onun Gültepe’deki arsasını düşünür, sonra kendisini gülünç bulur.

“Oğlan anası bizim Fatma... Dört tane sümüklü, koca gözlü, pis yaramaz oğlan... Pazarları giyiniyorlar, pazarları siliniyorlar... Baba önde, oğlanlar sıram sıram arkada, en arkada Fatma başı dik yürüyüşü ağır, gülerekten...

Pazarları, Gültepe’ye giderlermiş. Orada Fatma’nın kardeşleri varmış, kocasının. Ağabeysinin iki katlı evi varmış. Bütün bu haberler Gülsüm Hanım’dan. Gülsüm Hanım kente çıkmış çivi. Evi var, işi var, yarı kentli olmanın sevinci parlıyor çakır gözlerinde. İnceden, kurnaz, çokbilmiş bakıyor bana “Bir gün sayenizde onlar da bir ev sahibi olurlar nasılsa” diyor. Fatmalar’ın yeri varmış Gültepe’de, damı çekecek paraları yokmuş.”³⁹¹

Selma’nın kocası Mehmet, babasından para almayı başarabildiği takdirde emekçilerin sorunlarını işleyen bir dergi çıkarmayı planlamaktadır. Selma bu fikri başından beri destekler ve çıkartacakları dergide yazılar yazmayı heyecan ve ümitlerle bekler. Dergide “Toplum ve Kadın” olarak düşündüğü kendi köşesinde ilk röportajı Anadolu’dan İstanbul’a göçen Fatma’yla ve Gültepe’deki yakınlarıyla yapmayı tasarlar.

“Bu iş yürürse, dergi işi; röportajlar yapacağım Gültepe’ye gitmek, bizim kapıcının yakınlarıyla konuşmak istiyorum. Gülsüm hanımı anlatmak, kentin insanları nasıl bozduğunu yansıtmak köşemde, sonra Fatma’yı almak önüme onunla

³⁹¹ Peride Celâl, **a.g.e.**, s.173.

konusmak, bozulmamış biriyle, köyünden neden koptuğunu, neden geldiğini bilme-
yen biriyle... Kaya gibi eğilmeyen sağlam, korkusuz biriyle...”³⁹²

Selma, Fatmaların Gültepe’deki yerlerine dam yapabilmek için kayın pederinden yardım istemeyi aklından geçirir, sonra yine bu fikrinin kentli olarak bir köylünün başını eğdirmek, onun fakirliğini yüzüne vurmak olduğunu düşünerek bu fikrini saçma bulur.

4.3.3.Fatih (Edirnekapi/Kocamustafapaşa/Samatya/ Yedikule/ Cerrahpaşa/Aksaray/Küçükpazar /Unkapanı / Sirkeci)

Osmanlı Devletinde, İstanbul deyince bugün Fatih ilçesi sınırları içindeki sur içindeki tarihî yarımada akla gelirdi. Osmanlı döneminde bu tarihi yarımada yani asıl eski İstanbul dediğimiz kısmın sınırları şöyleydi:

“Cağaloğlu, Nuruosmaniye, Hocapaşa, Akbıyık, Alemdar, Kadırga, Soğukçeşme, Gedikpaşa, Divanyolu, Koska, Soğanağa hep bu eski İstanbul’un merkez mahalleleridir. Sonra yavaş yavaş yakın çevreleri başlar. Mercan, Vefa, Horhor, Şehzadebaşı, Yeşildirek, Küçükpazar, Gedikpaşa, Kumkapı, Aksaray olarak genişleyen şehir Zeyrek’ten başlamak üzere, Cibali, Ayakapı, Küçükmustafapaşa, Fener, Balat, Ayvansaray, Eğrikapı, Edirnekapi yoluyla İstanbul’un taşrasına ulaşır.

Fatih; Çarşamba’sı, Haydar’ı, Draman’ı, Sulukule’si, Atıkali’si, Hırka-i Şerif’i, Karagümrük’ü, Malta’sı, Yavuz Selim’i, Sofular’ı, Kızıtaşı’sı, Şehzadebaşı’sıyla ve Horhor semtleriyle tekrar Aksaray’a kavuşur. Bu ana merkezde, Sirkeci-Edirnekapi arasındaki aksta, ana yolda, daha çok Müslüman ahali yerleşmiştir. Sahil kesimlerinde Samatya’da, Yedikule’de, Cerrahpaşa sahillerinde, Langa’da daha çok azınlıklar otururdu. Topkapı, Silivrikapı, Mevlanakapı, Belgratkapı, Edirnekapi, Eğrikapı gibi surlardaki kapılar yoluyla İstanbul dışarıya, Rumeli’ye açılırdı.”³⁹³

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de zaten sur içinin hanlarında ve bekâr odalarında göçmenler kalmaktaydı. Ancak 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla hız kazanan İstanbul’daki imar faaliyetleri ve sanayileşme ile birlikte yoğun olarak yaşanan Anadolu’dan İstanbul’a göç sürecinde, memleketlerinden gelen öncü erkek bekâr göçmenlerin özellikle ilk yerleştikleri yerler de yine sur içindeki bekâr odaları olmuştur. Özellikle sur içindeki yapım-

³⁹² A.e., s.174.

³⁹³ A. Halûk Dursun, İstanbul’un Tarihi Mekânları/Osmanlı Dönemi İstanbul’u, **Şehir ve Kültür: İSTANBUL**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Yayını, Ed. Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010, s.111.

yıkım işlerinde çalışan vasıfsız amelelerin önceleri mevsimlik, sonra kalıcı göçleriyle buralar artık tamamen dolmuştur. Sanayinin sur dışına taşınması ile buralara çalışmaya gelenler artık çalıştıkları yerlerin yanına küçük kulübecikler yaparak barınma ihtiyacını gidermeye çalışmışlardır. Zamanla sur içindeki hanlarda ve bekâr odalarında kalanlar, ailelerini de getirerek, sur dışında bu yeni yerleşim yerlerinde oturmaya başlamışlardır. Bütün bunların 1950 sonrası Türk romanında da bir yansıması tabii ki olmuştur.

Sirkeci, “20. yüzyılın ilk yarısı boyunca, ucuz otellerin, gurbetçilerin, nakliyat şirketlerinin merkezi olmuştur. Özellikle Gar’ın arkasındaki oteller gurbetçilerin mekânı”³⁹⁴ olan Sirkeci’yi, 1950 sonrası Türk romanında göçmenlerin genellikle İstanbul’a geldiklerinde ayak bastıkları ilk yer olarak “İstanbul’la İlgili İlk İntibalar” başlığı altında işlemiştik bu sebeple tekrara düşmemek için burada işlememeyi uygun bulduk.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında, hem köylüsü hem de annesinin akrabası Gafur Ağa’sının gönderdiği mektupta kendisine iş bulabileceğini söylemesi üzerine, Sivas’ın köylüğünden İstanbul’a gelen İflâhsızın Memet’e, daha önce mektupta yazdıkları her şeyin yalan olduğunu öğrenmesin diye Gafur Ağa’sı yanında iş vermemiş, ona yardım etmeyerek İstanbul’da bir başına bırakmıştır. İflâhsızın Memet’in dünyası başına yıkılır. Romanda İflâhsızın Memet’in bu hâleti ruhîye ile halin kapısında durduğu sırada Balıkpazarı’nın yıkılışı anlatılmaktadır. Ancak İflâhsızın Memet, bu yıkımı algılayamamaktadır. “1955–1956 yıllarında Unkapanı-Eminönü yolunu açma çalışmaları sırasında balıkçı ve meyhaneleriyle ünlü Balıkpazarı da yok olmuştur.”³⁹⁵ Yol yapımı için istimlâk edilen yerlerdeki bütün binalar yıktırılmıştır.

“Halin büyük kapısında durdu, güneş dolu caddeye sinirli sinirli baktı. Sağda, solda tozu dumana katarak Balıkpazarı’nın eski, köhne yapılarına toslayıp yıkan istimlâkin dev makinelerini görmüyordu. Birden taa karşıda, yıkıntıların arasından karşıya geçmekte olan köylüsüyle hamal Veli’ye gözü ilişti. Gidiyorlardı, yan yana. Gidiyorlardı ya, İflâhsızın Memet büyük bir kusur işlemişlerin tasası içindeydi. İstanbul’a ayak bastığı andan beri her şeyi gören gözleri, sağda, solda kocaman

³⁹⁴İlber Ortaylı, Vahdettin Engin, Erhan Afyoncu, "Payitaht-ı Zemin: Eminönü / Bir Dünya Başkenti", Eminönü Belediyesi, İstanbul, 2008, C.1, s.37.

³⁹⁵A.e., s.36.

kocaman yapılara toslayan dev makineleri görmüyordu. Demek bu büyük, çok büyük, kalabalık, yadırgı şehirde...³⁹⁶

Gafur’la Memet’in konuşmalarına şahit olan Hamal Veli, ona yardım etmek istemiş, onu kendi kaldığı yere götürmüştür. İflâhsızın Memet, İstanbul’da ilk olarak, Veli sayesinde eski bir konak olan, şimdi Anadolu’dan gelen bekârların kaldığı harap kargir evde geceliği elli kuruşa Küçükpazar’da kalır. İflâhsızın Memet’in kaldığı bu eski konak romanda şöyle anlatılır:

“— Akşam pek eğlenceli olur bizim bura. Ustalar mustalar, ameliyeler mameliyeler gelir. Ustalardan biriynen görüşür sana iyiden kötünden bir iş de uydururuk belki!

Ferahladı. Madem iyiden kötünden bir iş uyduracaktı, iyi. Koynundaki harçlığı tükenmez, gecedен geceye elli kuruşa da kıyabilirdi.

Evden içeri besmeleyle adımım attı. İçerisi çok pis kokuyordu. Karanlık altevde ya kedi, ya da it ölüsü olmalıydı.

— Abarruuuuuh, dedi. Pek pis kokuyor!

— Aldırma. Bunun burası gurbet. Bir varmış bir yokmuş hesabı. Yarın iş bulur çıkar gidersen ne koku kalır ne bir şey.

Alt evin karanlığı bol alacasında basamakları çamur içinde bir merdiven. Basıldıkça gıcırdayan çamurlu merdiveni ağır ağır çıktılar. Sofada durdular. Geniş bir sofaydı. Memed yüksek tavana baktı. Oymalı tahtalarında yağlı boyaları iyice solmuş uçan melek tasvirleriyle bu konak bilmem hangi Abdülhamit paşasının kızlarından birine düğün hediyesi olarak özenile bezenile yapılmış, temeline besili kurbanların kanı akmış, yanık sesli hafızların ramazanlarda çeşitli dualar, mevlütlerle gümbür gümbür gümbürdemiş bir konaktı. Yıllar yılı çeşitli değişimlerle elden ele geçiş, elden ele geçerken de hoyratça hırpalanışlarla canlı cenaze hâline gelen konağı şimdilerde Anadolu’dan İstanbul’a iş için gelmiş, Anadolu’dan İstanbul’a iş için gelmiş, gurbet kuşları dolduruyordu.

Hamal Veli’nin ittiği kapıdan geniş bir odaya girdiler. Geniş, yüksek tavanlı bir odaydı. Duvarların tekmi sızaları dökülmüş, kurşun kalemle acemice ayıp resimler, dalgalı denizler, dalgalı denizlerde vapuru, yelkenliyi hatırlatan resimler yapılmaya çalışılmıştı.³⁹⁷

İflâhsızın Memet, Veli’yle eski konağa geldiğinde gündüz olduğu için bekâr odasını işleten Hacı Emmi’den başkası yoktur. Veli Hacı Emmi’ye durumu anlatarak izni olursa Memet’in burada kalmak istediğini söyleyerek onay alır.

Akşam olunca evde kalan bütün ameleler bir bir dökülmeye başlar. Herkes İstanbul’da yapım yıkım üstüne çok iş olduğunu söyler. Hacı Emmi evde kalan Bekir’in yanında İflâhsızın Memet’e iş bulur. Hacı Emmi komisyon alacaksa da İflâhsızın Memet, şimdilik ses çıkarmaz. Ertesi gün Bekir’in yanında çalışanlar

³⁹⁶ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 40-41.

³⁹⁷ **A.e.**, s. 44-45.

toplaşıp işe gitmek üzere yola çıkarlar. Amelelerin işe giderken geçtikleri Küçükpazar, Balıkpazarı romanda şöyle anlatılır:

“İş yerinin yolu tutuldu.

Sabahın taze güneşi, Küçükpazar’ın bozuk parkelerinde parlıyordu. Caddeye çıktılar, sonra da yıkıntı hâlindeki Balıkpazarı’na saptılar. Masmavi göğün altında derinden derine buldozer uğultuları. İflâhsızın Memed, istimplâkin dev makinelerine yeni dikkat ediyordu.”³⁹⁸

Romanda İflâhsızın Memet, Gafur’un da kaldığı kabzımalcı dükkânının sahibi Müteahhit Hüseyin Bey’in Kadıköy’deki köşkünün yanındaki inşaatta çalışıncaya kadar Küçükpazar’daki bekâr evinde kalır. Ancak bu arada hem Kastamonuludan okuma yazma, hem yine burada duvarcılık öğrenmeye başlar. Müteahhit Hüseyin Bey’in Kadıköy’deki evinin hizmetçisi Ayşe’yle evlenince Gafur’un da hapse girmesiyle hem kabzımal dükkânında çalışmaya hem de Küçükpazar’daki bekâr evinden ayrılıp köşkte kalmaya başlar.

Serhat Kestel’in “Korkunç ve Güzel” isimli eserinde romanın başkahramanı Malatya’dan İstanbul’a küçük kardeşi Sevin’le göçen Nevin, İstanbul’da ev bulma sıkıntısı çeker. Yoğun aramalar sonunda buldukları yerin ev sahibi, gelecek yıl aylıkla verirsiniz diyerek, bu yıl için bir yıllık peşin istemesi üzerine Nevin de bütün birikimini bir yıllık peşine vererek, ancak Edirnekapi’da henüz bitmemiş bir apartmanın bodrum katına yerleşirler. Edirnekapi’da bulup yerleştikleri, iç içe iki küçük oda ve bir holden oluşan bu evin aylık kirası iki yüz elli liraya gelir. Nevin, dikiş dikerek hayatını karınları doyacak şekilde kazanırken kış ortasında oturdukları apartman satılır. Kiracılar, yeni ev sahibinin cimriliğiyle ünlü olduğunu öğrenirler. Yeni ev sahibi, herkesin ucuza oturduğunu, kiralar peşin alındığı için bir şey demeyeceğini, ama gelecek yıl herkesten ellişer lira kirayı arttırmasını isteyeceğini haber gönderir. Bunun üzerine Nevin, yine sabahtan akşama kadar ev aramaya başlar. Hiç olmazsa verdiği peşinin altı aylığıyla yeni bir ev tutmayı ummaktadır. Ancak eski ev sahibi aldığı parayı vermez, ödedikleri kiranın karşılığı olarak sonuna kadar evde oturmalarını söyler. Yıl sonunda mahkemeye verseler de durum değişmez. Nevin de yeni evini Çarşamba’da bulur. Dikiş işleri iyi gider, işleri artar. Çarşamba’da da beş yıl otururlar. Daha sonra Fatih’te bir çatı

³⁹⁸ A.e., s. 114.

katına taşınırlar. Fatih’te taşındıkları apartman ve apartman komşuları romanda tanıtılırken özellikle Sultan Hanım’ın göçmenlerle ilgili söyledikleri İstanbulluların göçmenlere bakışını da bize vermiş olur:

“Fatih’te bir ara sokak. Çamurlu. Pis. öbek öbek, çöp tenekeleri akşamdan kalma. Çöpçü o gün de gelmemiş.

Köşe başında beş katlı bir apartman. Kapısının camı kırık. Merdivenler ne kadar temizlense kedi pisliği kokusu önlenemiyor. Ev sahibi kırık camı yaptırmıyor ki...

Bir numarada dört üniversiteli erkek oturuyor. Dördü de Ürdün’lü. İki türlü çantaları var: Biri kitapları için, diğeri kaçak öteberiler.

Üç numaranın radyosunda ezan alabildiğine. Sultan Hanım bir yandan:

— Apartmana bir hoparlör koydursunlar bari. Ne biçim insanlar bunlar! Adamı dinden imandan ederler...

Diyor, bir yandan:

— Tövbe... Tövbe...

Sultan Hanım kökten İstanbul hanımı idi. Altmışına yakın. Dini bütün. Ama Sultan Hanım üç numaradan içeri adım atmamıştır. Ne kendi yaşındaki Mevli’ti Hüsnüye Hanımdan, ne de gençleri çok sevdiği hâlde onun kızından hoşlanıyordu. Hiç. Onlar “göçmen” di çünkü. Sevmiyordu: Arı gibi üşüşmüşlerdi bu yabansı yüzlüler güzelim İstanbul’a. Adım başında onlar... Kaçının kanı dökülmüştü bu topraklar için? Dilleri başka, gelenekleri başka, yaşamak bağlayışları bile başka. Sokulmuyorlardı çıkarları olmadıkça. Kız alıp vermiyorlardı, ölseler. Oysaki çıkarlarını baltalayanlardan kaçıp bize sığınmışlardı. Üstelik sevmiyorlardı bizi. Kaynaşmıyorlardı. Çok terbiyeli, çok ince İstanbul hanımları, tertemiz giyimli, çok saygılı eski İstanbul beyleri yitmişti onların arasında...

Yok, İstanbul başka İstanbul şimdi. Kendine özgü kişileri ile de dillerde, gönüllerde ün salan bu güzel kent, göçmenlerin akını ile bir işçi yurdu oluvermişti. Sultan Hanımın göçmenlere kızgınlığının kökü bu idi,

(...)

Avni Beyler dördüncü katta oturuyorlardı. Yakışıklı bir görünüşü vardı Avni Bey’in. Boylu boslu, sarışın mavi gözlü, en çok kırk beşinde.

(...)

Yirmi dört yıllık evliliklerinin tek ürünü bir oğulları var: Doğan. Bu yıl Doktorluk okulunu bitirecek. Görünüşü tıpkı babası.

Beş numara çatı katı. İki oda bir hol. Çevresi taraça. Taraça ortaklaşa, ama öteki katlar salt çamaşır asmak için çıkarlar. Uzaktan da olsa İstanbul’u doyulmaz güzelliklerini buradan seyredilemek Nevin ile kardeşi Sevin’e özgüdür.”³⁹⁹

Aynı romanda Nevin, alt komşuları Avni Bey’e âşık olunca, İstanbul’da oturduğu hâlde görmediği, bilmediği şehri ona Avni Bey gösterir. Bir gün Avni Bey’le gezerken, samimi bir hâlde iken daha önce kendi apartmanlarına da girip çıkan ama birbirlerinin yüzünü hiç karşılaşmadıkları, Can adında bir genç tarafından görülürler. Genç kızları ağına düşüren Can; yaşlı, evli bir adamla gezdiğini görünce Nevin’i takip eder, onu kolay elde edeceğini düşünür. Can, kendisi için kaçırılmayacak bir fırsat olan bu durumu kullanarak Nevin’in evine gelir ve ona

³⁹⁹ Kestel, a.g.e., s.7-11.

tecavüz eder. Nevin'in İstanbul'da onu koruyacak kimsesi olmayan yalnız bir kadın olmasını fırsat bilerek, ona şantaj da yapar. Can'ın sürekli söylediği yalanları yakalayan Nevin, nihayet onu hayatında çıkarıp kendisini her hâliyle kabul eden Osman'la evlenmeye karar verir. Romanda anlatıcı, Osman'ın bir padişahın oğlu gibi Nevin'e mutluluğun kapılarını açtığını anlatmadan önce, Fatih'te oturdukları apartmandaki insanların da değiştiğini anlatır ve romanın "altıncı bölüm"üne şöyle bir giriş yapar:

"Şarkıların süsü "Güzel İstanbul"... O yüce imparatorun adını taşıyan ilçe: Fatih... Ve sonra bakımsız nice ara sokaklardan biri.. Çamurlu ya da tozlu. Gelişigüzel kaldırımlarda öbek öbek çöp tenekeleri. Çirkin kediler birinden öbürüne abanıyor. Kıçı yeşil parıltılı kurt sinekleri tokluğun ve bağımsızlığın mutluluğu içinde."⁴⁰⁰

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında Halo Dayı, oğlu İdiris'le birlikte İstanbul'a gelince Sirkeci'de gördüğü ilk inşaata girer ve iş aradığını söyler. İnşaattaki adam da iş için Kocamustafapaşa'ya, Fatih'e ya da Beşiktaş'a gitmeleri gerektiğini ifade eder. Bunun üzerine Halo Dayı, oğlu İdiris'le birlikte Kocamustafapaşa'ya gitmek üzere otobüse binerler, ancak otobüste biri, Cerrahpaşa'da inmelerini burada birçok inşaat olduğunu anlatır.

"Halo Dayı, yanında dinelmekte olan delikanlıya:
— Oğul, dedi, geldik mi Böyükpaşa'ya. Delikanlı:
— Ne büyük paşası? dedi. Mıstafapaşa, Mıstafa...
— Yoo, gelmedik daha..., Haseki var, Cerrahpaşa var... Siz ne yapacaksınız orada?
— İş oğul iş, amelelik işi.
— Hee...
— Sen de mi dede?
Delikanlı şaşkın baktı yüzüne. Sanki bir cenazeye bakarmış gibi. Anladı Halo Dayı, biraz boynunu dikleştirdi, biraz göğsünü öne doğru itti, güçlü tuttu yandaki demiri. Ama delikanlının bakışı hiç değişmedi...
— Dede, dedi, siz en iyisi Cerrahpaşa'da inin, hem orada hastane yakın, hem de çevresinde inşaatlar var...
Halo Dayı, hastane esprisini anlamadı.
— Eyi oğul, dedi delikanlıya.
Gerçekten biletçi, "Cerrahpaşa!..." der demez, baba oğul aşağıya atladılar.
— Tevatür bir meydanlık oğul!
— Heye buba.
Oysa küçücük bir alandı orası, hatta alan da değil, otobüslerin durabilmeleri için yolu biraz genişletmişlerdi, hepsi e denli. Gökten düşen bir meteor gibi devinimsiz durdular epeyce. (...)Geçen birine:
— Cerrahpaşa niresi? diye sordu.

⁴⁰⁰ A.e., s.172.

Adam:

— işte, dedi, burnunuzun ucu. Karşiki yapı.

— Ya inşaat? dedi.

— Ne inşaatı? diye sordu adam.

— Biz amaleyyik de oğul, iş uçun sordum.

— Şurdan girin sokağın içine, bir yığın yapılan inşaatlar var.⁴⁰¹

Halo Dayı, oğlu İdiris’le birlikte sokağın içine girip inşaat aramaya başlar. Yaklaşık yüz metre sonra bir inşaat görür görmez, sanki iş hazır ve onları bekliyormuş gibi koşarak inşaatı girerler. Romanda Halo Dayı ve oğlu İdiris’in inşaatı girmesiyle birlikte yapının hem bekçiliği hem çavuşluğunu yapan Kastamonulu bir çavuş onların önüne çıkar. Bu tür yapılarda çavuşlar, özellikle hemşehrilerine iş vermek isterler. Bu sebeple Halo Dayı ve İdiris’in memleketlerini sorduktan sonra inşaatı artık amelelik işi kalmadığını, onlara temele veya beton dikmeye gitmeleri gerektiğini ancak, bu yaşlı hâliyle Halo Dayı’ya kimsenin iş vermeyeceğini söyler. Bu arada Halo Dayı çavuşun Kastamonu’dan geldiğini dört yıldır İstanbul’da olduğunu öğrenir. Çavuş Halo Dayı ve oğluna özellikle işçilerin sabahları toplandığı Kâzım’ın kahvesini tarif eder. Bazı inşaatlarda amelelerin yatmasına izin verdiğini, eğer inşaatı iş bulabilirse belki kalacak yer işini de halledebileceklerini belirtir. Hâl böyle olunca Halo Dayı ve oğlu Kâzım’ın kahvesine giderler, ancak orada, amelelik işinin sabah olduğunu ve sabah gelmeleri söylenir. Halo Dayı, yatacak yerlerinin de olmadığını belirtmesi üzerine Aksaray’da sabahçı kahvelerinde geceyi geçirebilecekleri ifade edilir. Bunun üzerine Halo Dayı ve oğlu sabahçı kahvesini bulmak için yola çıkarlar, sora sora karınlık çökene kadar tekrar farkında olmadan Sirkeci’ye gelirler. Sabahçı kahvesini sorduğu biri, Gar’da geceyi geçirebileceklerini anlatır. Geceyi Gar’da geçiren baba oğul ertesi gün bu sefer yürüyerek tekrar Cerrahpaşa’ya giderler. Ancak dünkü kahvenin yerini bilmediklerinden önüne gelene kahveciyi tarif ederek kahveyi bulmaya çalışırlar. Yolda biri onları komisyoncu Mehmet Efendi’ye yönlendirir. Komisyoncu Mehmet Efendi normalde yüzde yirmi komisyonla bunlara iş bulabilecekken Halo Dayı’nın yaşlılığına acır ve onlara bir inşaatı tarif eder. İnşaatın müteahhidine selam yollayarak baba oğlu oraya gönderir. Halo Dayı ve oğlu inşaatı geldiklerinde birkaç ameleli çalışır hâlde görürler. Patron ise o anda inşaatı ayrılır. Halo Dayı, bir

⁴⁰¹ İzgü, a.g.e., s.107–108.

kenarda kamaya sap takmaya çalışan inşaatın çavuşu Sarıbıyık'a amelelik işi için geldiklerini, çalışmak istediklerini söyler. Bunun üzerine Sarıbıyık elindeki kazmayı uzatarak, "Buyur çalışın." der. Halo Dayı, kendini kabul ettirebilmek için bütün gücüyle kazmaya yüklenir. Sarıbıyık onları işe alır, ancak Halo Dayı yaşlı olduğu için elli, oğlunu da diğer işçilerden yirmi beş lira eksikle çalıştıracağını söyler. Halo Dayı bu işe pek sevinir lâkin şimdi kalacak yer problemi vardır.

— Yaa, dedi Halo Dayı, ben demedim size, bizim yatacak yerimiz de yok...

Başka bir işçi:

— Bu patronun bir inşaatı daha olacak, onun en altı bitmiş, gerçi ben iki gece yattım yatamadım, her yan şırıl şırıl su, isderseniz bi söyleyin Sarıbıyığa, söylesin patronuna, sizi orada yatırsın...

Genç İşçi:

— Yok, dede, dedi, siz orada galamazsınız...

— Galırık oğul, neresi olsa galırık...⁴⁰²

Halo Dayı, Sarıbıyık'ın yanına kahveye gider ve akşam kalacak yerleri de olmadığını, nerede olsa kalabileceklerini söyler. Sarıbıyık patrona soracağını, ondan sonra kendisine sonucu ileteceğini belirtir. Sarıbıyık paydos yaklaşırken kahveden gelince Halo Dayı'ya patronla konuştuğunu öbür inşaatla kalabileceklerini haber verir. Paydostan sonra Sarıbıyık, Halo Dayı ve İdris'i kalacakları yerleri göstermek üzere birlikte inşaattan ayrılırlar.

— Gelin benle, dedi... Yalnız yolları iyi tanıyın, yarın sabah işe gelirken şaşırmayın...

Sarıbıyık Fethi önde. Halo Dayı arkasında, en arkada İdris, yola düştüler... Bir yol ayrımı, bir kasap dükkânı, bir kuvafor, sonra geniş bir cadde, dön oradan sola, yürü elli adım, yarım bir inşaat...

Bu inşaat da Recai Bey'in... Ama nedense bir türlü hız veremiyor bu inşaatla, çünkü ortaklaşa yaptıkları için, çatal kazık girmiyor yere; aslında Recai Bey çok iyi adam, ortağı Orhan Bey anasının gözü mü gözü...

— Yaa, dedi Sarıbıyık, anlaşıyorlar, bizimki ben yüz masraf ettim, sen de et o kadar diyor, öteki yanaşmıyor, yanaşmayınca da bu inşaat böyle yarım kalıyor... Hâlbüsa ki Orhan Bey he dese, bu apartman sekiz daire olacak, her biri bilmem kaç lira. Ama dedim ya, çatal kazık...

Apartmanın kapısında kireçli, inşaat artığı tahtalardan yapılmış derme çatma bir kapı vardı. Sarıbıyık, asma kilite anahtarı soktu ve çevirdi. Kapı yüklenerek açıldı, alt tarafı yere sürüyordu. Kapıyı kapattılar, karanlık bir merdivenden aşağıya, bodrum katına indiler. Köşedeki küçük pencerede dışarının ışığı sızıyordu. Sarı bıyık:

— Gün battığı için öyle, dedi, sabah olunca buradan ışık girer... Nasıl, iyi mi?

Halo Dayı, yorganını attı yere:

— Daha nasıl olsun ki? dedi... Eyi, çok eyi...

— Burada yoktur ya, inşaatlardan çimento torbaları ister, altınıza sererseniz iyi olur. O zaman hiç soğuk almazsınız...

⁴⁰² A.e., s.143.

Halo Dayı:

— Yok yok, almak, dedi. Bizim memlekette guvvatlı soğuk olur.

Sarıbıyık:

— Yalnız, dedi, kanunda sizin burada yatmanız yasaktır. Çünkü, devlet baba, vatandaşının böyle bodrum katlarında kapısız, penceresiz yerlerde yatmasına izin vermez, buna da kanunda İskân ruhsatı derler...

Halo Dayı anlamamıştı:

— Eee, dedi, biz kefirmizden yatmıyok ki burada, paramız yok da ondan...

— Yoo, ne olursa olsun belediye izin vermez gitsin benim vatandaşım otellerde yatsın der... Siz onun için. buradan dışarı çıkarken veya içeriye girerken, bir belediye zabıta memuru görürse, biz bu inşaatta çalışıyoruz falan deyin ki, sonra başımızı belediyeye belâya sokmayın ...⁴⁰³

Sarıbıyık, Halo Dayı'dan Samatya'daki bu inşaatta kalabilmeleri için de haftada onar lira ücret ister. Patronun bu parayı, ilerde belediye ceza yazarsa falan diye istediğini, kendisinin patronu ikna ettiğini, kendisinin de göçmen olduğunu zamanında çok gariplik çektiğini onun için kendilerine yardım ettiğini söyler. Halo Dayı ve oğlu ışıksız, susuz, rutubetli inşaatta camsız pencereye çimento kâğıdı çakarak ve altlarına da birkaç torba serip üstlerine yatakları atarak kalmaya başlarlar.

Halo Dayı ve oğluyla aynı inşaatta çalışan Kırşehir'in köylüğünden İstanbul'a çalışmaya gelen Durmuş'la İdiris, arkadaş olurlar. Durmuş, İdiris'e bir Pazar İstanbul'u gezdirdikten sonra, akşam Samatya'daki inşaata bırakır. İdiris, Durmuş'u içeri davet eder. Durmuş içeri girerken inşaatın hâlini görünce Halo Dayı ve oğluna burada kalınmayacağını anlatmaya çalışır.

“—Eyi... Gel isdersen biraz, bubamnan oturun...

—Geliyim...

İdiris önde, Durmuş arkada, bodrum katına indiler. Her taraf şırıl şırıl nemdi.

— Vallaha ölürsünüz burda, dedi. Selamünaleykûm Halo Dayı...

Halo Dayı, bulgur pilavı pişiriyordu. Elindeki tahta kaşığı, teneke kutunun yanına koyduktan sonra:

— Hoş geldin oğul, gel hele gel, dedi.

Durmuş, yorganın ucuna İlişti.

— Ben dedim ona, get, ne oturan bre herif, Durmuş'nan gavede otur, dedim.

— Hem oturduk, hem gezdik dayı...

(...)

— Nasıl, soğuk oluyo mu bura geceleri?

— Bak, pencireye kâât çakdım, sona altımıza da kâât serdim, eyi...

— Daha önce gelseydiniz, bizim odada yer vardı iki hemişerim getdi, onların yerine iki dene Çorumlu aldık. Her birimize ayda yüz lire düşüyo...

— Eee bizimki daha az desene, hafdalığı on lire.⁴⁰⁴

⁴⁰³ A.e., s.148–149.

⁴⁰⁴ A.e., s.167–168.

Durmuş, Halo Dayı'yı Sarıbıyık'a karşı uyandırmaya çalışır. Bu yerin paralı olamayacağını, bekçilik ettikleri için üstüne para bile almaları gerektiğini, paraları arada Sarıbıyık'ın yediğini, hatta yevmiyelerdeki kesintilerin de muhtemelen Sarıbıyık'ın cebine girdiğini, patronun bu işlerin hiçbirinden haberdar olmadığını söyler. Ertesi hafta da İdiris, Durmuş'un kaldığı ve İdirislere yakın bir yerde bulunan bekâr odasına giderler.

“Eve varmışlardı... Her yanından tahtalar sarkan ahşap bir yapıydı bu. Kapkaraydı tahtaları, kim bilir, kaç yılın baharını, kışını görmüşler, yağmura karşı durmuşlardı.

Kapının yanındaki ipi çekip avluya girdiler...

Tahta bir merdivenle çıkılıyordu yukarıya. Bu merdivenler de zamanla aşınmış yuvalanmışlardı.

— Cık cık, dedi Durmuş,

İdiris önde, Durmuş arkada merdivenleri çıktılar. İçerde sekiz kişi vardı. Daha merdivenden ayak kokusu duyuluyordu. İçeriye geçince, bu koku bol biberli pişirilmiş yemek kokusuna karışıyordu. Her yer yorganlarla doluydu. Köşede de bir yatak vardı.”⁴⁰⁵

Halo Dayı ve İdiris'in hayatları tek düze devam ederken İstanbul kışa girer. Halo Dayı ve İdiris, Samatya'daki inşaatta geceleri kıldan yapılmış kazaklarıyla yatarlar. Kapıya da boydan boya kalın bir bez çakmalarına rağmen kapıdan giren ayaz, gece yarısından sonra iliklerine kadar işler, öyle ki geceleri soğuktan uyanmaya başlarlar. Halo Dayı ve İdiris köydeki gibi tandır kurmayı bile düşünürlerse de, tandır için gerekli olan yorganın İstanbul'da çok pahalı olacağını düşünerek vazgeçerler. Onun yerine hem altlarına hem de yatarlarken yorganlarının üzerlerine de birkaç tane çimento torbası kâğıdı yaymalarına rağmen üşümekten kurtulamazlar. Halo Dayı, oğluna yaza çok bir şey kalmadığını, dişlerini sıkmaları gerektiğini sürekli hatırlatır.

Halo Dayı ve İdiris'in hayatı aynen devam ederken bir akşam eve geldiklerinde, karşı apartmanın kapıcısı belediyeden bir memurun onlara bıraktığı kâğıdı verir. Halo Dayı okuma yazması olmadığı için kâğıtta ne yazdığını anlamaz. Kapıcı belediyenin, yani hükümetin onları çağırdığını söyler. Hem Halo Dayı hem İdiris hükümet sözünden korkarlar. Onlara göre hükümet asker ister, yol parası ister, vergi ister, tanık ister. Bir de belediyede dayak yiyeceklerini düşünürler. Kapıcı kâğıdı okuyarak onları jandarmanın falan çağırmadığını, Fatih'teki belediye sarayına

⁴⁰⁵ A.e., s.177.

gitmeleri gerektiğini söyler. Halo Dayı ve İdiris kahveye giderek orada kravatlı birine yine kâğıdı okuturlar. Kravatlı adama dayak yiyip yemeyeceklerini sorarlar. Adam belediyeyle ilgili bir iş için çağırdıklarını söyler. Sabah erkenden belediye sarayını sora sora bulurlar. Ancak binanın büyüklüğünden korkarlar. Belediye kapısındaki kapıcı, Halo Dayı'nın elindeki kâğıda bakarak müdürün kendisiyle fotoğraf çektirmek istediğini söyleyerek dalga geçmesini gerçek zannederek baba oğul, müdürün yanına fotoğraf çektirmek üzere çıkarlar. Halo Dayı ve İdiris korku içinde adamın odasına girerler, başlarında kasket olduğu için azar işitirler. Sonra ellerindeki kâğıdı göstererek fotoğraf için geldiklerini söylerler:

— “Siz hangi semtte oturursunuz?” diye sordu.

— Biz mi? dedi Halo Dayı, ismine bişe diyorlar ya...

— Samatya...

— Heye...

(...)

— Aşşadaki adam, sizin biznen foturaf çekdireceğinizi söylediydi de...

Alaylı alaylı konuştu bu kez öteki:

— Evet, dedi çektirip baş ucuma asacağım...

Sonra tekrar sertleşti:

— O bodrum katında oturamazsınız. Belediye yasalarına göre, oturma izni alınmamış bir yerde vatandaş oturamaz. Oturma izni de niye alınır, bakalım orası Türk vatandaşının oturmasına yaraşır bir yer mi, penceresi nasıl, havalandırması nasıl, ısıtması nasıl, vatandaşın sağlığına uygun mu, değil mi? Bunlar incelenir, ondan sonra karar verilir, evet, burada vatandaş oturabilir diye... Şayet vatandaşın oturamayacağı derecede sağlığına zararlı bir yerse, oraya oturma izni verilmez, anladınız mı?

Halo Dayı anlamamıştı ama, bilirdi yine yöntemi:

— Annadık beğim, dedi, İdiris de annadı.

— Şimdi oradan çıkacaksınız...

— Nerye gidek beğim?

— Nereye canınız isterse, başka ev tutacaksınız.

— Niye?

Adam tekrar kızmaya başladı:

— Allah Allah, niye diyor yahu? ... İhtiyar, laf anlamaz mısın sen, orası senin sağlığına zararlı, işte belediye buna izin vermiyor... Yani, hasta olursun.

— Olmam beg... İdiris de olmaz... Biz zaten orda bilem yorganla yatıyok gene de hasda olmuyoruk. şurda zatime yaza ne galdı ki?...

— Yahu, biz sizi düşünüyoruz, şunun dediğine bak be!...

— Beğim siz bizi heç düşünmeyin, alışgınlık...

— Sız bizim melmeketteki evleri görseniz...

Adam, elini tak diye masanın üzerine vurunca, İdiris sıçrayıverdi korkudan...

— Bana bak, ihtiyar, tutanak tutulmuş, orada oturma olduğuna ilişkin, kaçak oturma... Şayet bir daha yakalarsak, kapıya mühürü vurur geçeriz . Haydi bakalım, şimdi gidebilirsiniz...⁴⁰⁶

Halo Dayı ve İdiris belediyeden çıktıktan sonra adamın niye kendilerini düşündüğüne akılları ermez. Onlar bildikleri gibi yaşamaya devam ederler.

Halo Dayı ve İdiris'in çalıştıkları inşaat bitince Patron Recai Bey, yakınlarda yeni bir inşaata başlar. Artık Sarıbiyık gitmiş onun yerine Tufan diye biri gelmiştir. Hem Tufan hem de Patron Recai Bey, Halo Dayı'nın dürüst çalışmasından memnun oldukları için onu bu yeni inşaatın çavuşu yaparlar. Kalacak yer olarak da bu yeni inşaatın yanındaki kulübeyi verirler. Halo Dayı ve İdiris eski inşaatın bodrumundan eşyaları buraya taşıyarak, burada kalmaya başlarlar. Halo Dayı, çavuş olduğundan yevmiyesi de artmış, artık daha çok kazanır olmuştur. Tam daha iyi şartlarda para biriktireceğiz derken İdiris, askerlik arkadaşı Yaman Murtaza'ya rastlar. Yaman Murtaza boyalı dudaklı, kabarık saçlı kadın isteyen İdiris'i; iki çocuklu, İstanbul'a on yıl önce göçmüş dul baldızı Seher'le Halo Dayı'dan gizli evlendirir. Yine İdiris, Halo Dayı'dan gizli Yaman Murtaza'nın karısı hastaymış diye, Halo Dayı vermek istemezse de, ev tutmak ve eşya almak için bir miktar para alır. Daha sonra İdiris kendi hakkı olan parayı alıp da Seher'in yanına kaçar. İstanbul'da yapayalnız kalan babası, oğlunu memlekete göndermiş gibi davranır. Bir süre sonra İdiris gelir, karısından ayrılacağını babasına inandırır, ama bu sefer de babasının parasını çalarak kayıplara karışır. Halo Dayı, öküz almak için geldiği İstanbul'da hem paradan hem de evlattan olmuştur. Bir müddet sonra kaldığı kulübeyi de boşaltmak zorunda kalan Halo Dayı, daha önce Durmuş'un kaldığı bekâr odasına gider. Kısmetine evin evdecibaşısı Hacı ölmüştür, odada kalacak yer de vardır. Halo Dayı, bir ara hasta olur, ancak sonra iyileşir, tekrar aynı bölgede betonculuk ekibi kuran Durmuş'un yanında çalışmaya başlar. Halo Dayı, karısı, kızı ve kızından torunlarıyla oğlu İdiris'in, bu bekâr evine gelinceye kadar burada Fatih bölgesinde yatar kalkar. Halo Dayı, daha sonra buradan karısı, kızı ve torunlarıyla gecekonduya geçer.

4.3.4. Beyoğlu (Kasımpaşa/Tarlabası/ Tophane/Dolapdere)

Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında Hüseyin'le Mehmet, Ankara'dan İstanbul'a gelmek üzere bindikleri otobüsle Sirkeci'ye inerler.

Kılık ve kıyafetlerinden, hâl ve tavırlarından onların kimsesiz gurbetçi olduğunu tahmin ederek, uzaktan takip eden inşaatlarda çalıştırmak üzere böyle kimsesiz gurbetçileri kandırıp, dolandıran Abdi isimli bir adam yanlarına yaklaşır. Hüseyin’le Mehmet’e güya memleketten gelecek arkadaşına bulduğu dolgun ücretli bir inşaat işini teklif eder. Hüseyin’le Mehmet’e, ellerindeki İstanbul’a hemşehrilerine geldikleri adresin de yanlış olduğunu söyler. Durum böyle olunca Hüseyin’le Mehmet, Abdi’nin iş teklifini kabul ederler. Abdi, onları güya müteahhit olan emmioğlunun yanına kahveye götürür. Bu kahve Tophane taraflarında bir kahvedir. Abdi, kahvede Hüseyin’le Mehmet’in karınlarını doyurduktan sonra yatacakları yeri göstermek üzere romanda anlatıldığı kadarıyla yine bu civarda bir hana götürür. Romanda buraya gelirken köprüden geçip geldikleri anlatılır. Abdi’nin, Hüseyin’le Mehmet’i yatacakları yere götürürken tekrar köprüyü geçtiklerinden bahsedilmediğine göre bu kalacakları semt; yine Beyoğlu’nda, Tophane tarafında bir yer olsa gerektir. Romanda Hüseyin’le Mehmet’in Süleyman’ın yanında çalıştıkları birkaç ay boyunca kaldıkları semt değişmemiştir.

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı Gül, İzmir’den İstanbul’a kaçarken otobüste tanıştığı Türkan tarafından Şişhane’deki Naciye Hanım’ın işlettiği bir randevu evi olan 5 numaralı daireye götürülür. Naciye Hanım tarafından beş bin lira karşılığında, Ayı Mahmut dedikleri fabrikatöre, bu evde bekâreti satılır. Daha sonra Gül, bu eve ve bu işe alışır.

“Nitekim öyle oldu sonraları, öyle kabul etti Gül. Ve Şişhane’deki bu dar sokakta hep onun, o satıcı kadının dediği oldu. Onun dediğinden çıkmadı gül, ona karşı koymadı, koyamadı... Hem başka Mahmut Beyler de geldi misafirliğe, başka yerlere gidildi birlikte... Boğazlara, çalgılı gazinolara gidildi. O tek kişilik odada, o tek kişilik somyada başka ağırlıklar duydu üstünde Gül... Ve artık öyle kötü bakmadı, bakamadı İstanbul’a...

Üstelik kafasının içi artık zonklamadı, acı duymadı, pişmanlık duymadı artık. Yalnız bir şarkı vardı çalgılı gazinolarda öğrendiği... O şarkının plağını aldı Gül ve pikaba hep o plağı koydu:

— “Kapıldım gidiyorum, bahtımın rüzgârına...”

Evet, kapılmıştı Gül... Hem öyle çılgın, öyle belâlı rüzgâra kapılmıştı ki, ne yaşadığı günleri, ne de gelecek günleri değerlendirecek durumdaydı. Çünkü bu dar sokaklar, hep geniş caddelere, geniş meydanlara, renkli ve hareketli deniz kıyılarına açılıyordu.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁷ Çetin, a.g.e., s. 97.

Gül, 5 numaralı dairedeyken kazancının çoğunu Naciye Hanım alsa da en azından kalacak bir yeri vardır. Polis tarafından daire basılınca Gül, İstiklâl Caddesi'ne yakın bir otelde kalmaya başlar. İstiklâl Caddesi'nde yine sahipsiz üçüncü gün dolaşırken Naciye'nin evinde tanıdığı bir kızla karşılaşır. O da onu Organizatör Şadi Bey'e götürür. Şadi Bey Gül'ün yaşını büyütür, ismini değiştirir ve Adana'da bir pavyona gönderir. Gül, bir yolunu bulup tekrar İstanbul'a çok sevdiği İstiklâl Caddesi'ne döner. Burada yine Naciye'nin orda tanıştığı kızlardan biri bu sefer Gül'ü Organizatör Osman Bey'e götürür. Gül, birkaç aylık hamiledir de. Gül Osman Bey'e başından geçenleri hiç eksiksiz anlatır. Osman, Gül'e bir iyilik yaparak onu bu hâliyle kabul edecek "Yumuk Demir"le tanıştırır. Yumuk Demir, onu Tebebaşı'ndaki evine götürür. Gül'e nikâh yapmaz, ama karı koca hayatı yaşarlar. Gül çok mutludur, burada ev hanımı olmuştur. Çocuğunu büyötmekte ve Yumuk'u beklemektedir. Ancak iki üç yıl sonra işler değişir. Bir sürü karanlık olay, hapse girip çıkmalar, Yumuk'un kıskançlığı derken, sonunda Yumuk Gül'ü terk eder. Gül, o eski hayatına geri döner.

Orhan Kemal'in, "Sokaklardan Bir Kız" isimli romanının başkahramanı Nuran, amcası tarafından İstanbul'a getirilir. Haydarpaşa'dan amcasının oturduğu semte kadar geliş Nuran'ın ağzından anlatılır. Ancak Nuran'ın amcası ve ailesiyle yaşayacağı bu semt bir kıyı semti diye söylenir ismi verilmez. Daha sonra annesi onu alıp Beyoğlu'nda Tarlabası'ndaki bir apartman katına getirmiştir.

" (...)Yoksa amcasının mahallesindeki gibi yakışıklı gençler vurucu kırıcı balıkçı İlyaslar, paralı bakkallar, kasaplar, manavlar, hatta onlardan çok daha yakışıklı, vurucu kırıcı, paralı çapkınlar Tarlabası'ndaki evlerinin bulunduğu semtte yok değildi. O kadar çoktular ki hem de. Nuran'ı her vesileyle rahatsız ediyorlardı ama Nuran'ın istediğı değildi hiç biri. Erkek denince İhsan Abi gibi genç, babası gibi de evcimen insanlar aklına geliyordu. Bunlar çirkin de olsalar zarar yoktu.

Sabahleyin annesini, akşamın örselenmiş yorgunluğu içinde derin derin inleyerek uyur bırakır, elinde file, tutardı. Beyoğlu Balıkpazarı'nın yolunu. Balıkpazarı uzak da değildi. Mevsimine göre, çeşitli sebzelerle, et, arada balık, tavuk, dönerdi eve."⁴⁰⁸

Orhan Kemal'in "Kötü Yol" isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran, abisi İhsan'ın arkadaşı Şoför Reşat'la İstanbul'a kaçır. Reşat İstanbul'a gelir gelmez;

⁴⁰⁸ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 163.

onu, çocukluk arkadaşı Şoför Necdet'in evine getirir. Nuran'ın İstanbul'da kaldığı ilk semt Beyoğlu'ndaki Aynalıçeşme semtidir.

“İstanbul'a gelmişler, Aynalıçeşme'den Kasımpaşa'ya inen yokuşlardan birindeki kocaman bir ahşap eve misafir olmuşlardı. Bu ev, şoför Reşat'ın çocukluk arkadaşı, eski futbolculardan Necdet'in eviydi. Şimdi şoförlük yapan Necdet, kırk sularında, annesi, babası, erkek kardeşi, üç kız kardeşi, karısı ve kızıyla bu evde oturuyorlardı. Bu evin katlarından birinde, alt, daha alt katlardaysa boyuna değişen, çeşitli kiracılar.

Nuran, trende İstanbul'a yaklaşıp da, onu, o yıllarca hasretini çektiği memleketi uzaktan görünce Reşat'ın ellerine sarılmış, onları heyecanla öpmüş, öpmüştü. O anda ne anne, ne de hele âbi! O anda kendisi vardı, İstanbul vardı, Yeşilçam sokağı vardı. Bir an için Reşat bile yoktu. Gelmişlerdi işte sonunda. Pek pek bir hafta içinde giyinip kuşanacak, Reşat'la birlikte Yeşilçam'da şansını deneyecekti.

Reşat'sa, aldırımıyordu. Necdet'in evine geldikleri gece, Necdet'e şöyle demişti:

— Bu mu? Orospunun biri! Sinema delisi. Takıldı peşime. Sizin buradan bir oda verin, altı aylık peşin. Altı ay sonraya Allah kerim!”⁴⁰⁹

Aynı romanda Nuran'ın abisi İhsan'ın kendisini buluncaya kadar, hayatının da Beyoğlu'nda geçtiği görülmektedir. En son yine Beyoğlu'nda pansiyonda kalırken abisi İhsan onu bulunca alıp Anadolu'ya götürmüştür. Ancak romanda Nuran'ın yeni hayatı, bu semtin ismi ve büyüğü etrafında şekillense de adı, sokakları, caddeleri bolca söylene de göçülen ve yerleşilen bir yer olarak işlenmediğini görüyoruz.

Orhan Kemal'in “Yalancı Dünya” isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman'ın, evden artist olmak uğruna kaçarak geldiği İstanbul'da birçok olumsuz hadisenin Beyoğlu'nda başına geldiğini söyleyebilirsek de romanda bu semt, Neriman'ın göçüp, yerleşik hayata geçtiği bir semt olarak işlenmemiştir.

Yaşar Kemal'in “Kuşlar da Gitti” isimli romanında Semih, yakaladığı şahini İstanbul'un en yaman kişisi kuşların dilinden anlayan Ali Şah'a götürür. Bu vesileyle Dolapdere'de oturan, Edirne'den gelen ancak belki de kökeni Arnavutluk olan çeribaşı Ali Şah ve bir göçmen semti olan Dolapdere ile ilgili bilgi almış oluyoruz. Romanda anlatıcı Dolapdere'nin yetmiş iki milleti barındırdığını ve Dolapdere'nin büyüğü, bir başka dünya olduğunu şöyle anlatır:

“Ali Şah Dolapdere'de oturur. O Dolapdere ki İstanbul'un en cümbüşlü, karmaşık, büyüğü yeridir, İstanbul büyüktür, geniştir, uçsuz bucaksızdır, içinde karınca gibi insan kaynar ya, büyüklüğünün, genişliğinin, türlü türlü büyüğünün bir sınırı vardır, bellidir. Dolapdere küçüktür ama bir dünyadır, türlü büyüğü, genişliği, büyüğü, insanı, kaynaşması sonsuzdur. Korkmadan demeliyiz ki türü içinde şu Dolapdere bu

⁴⁰⁹ A.e., s. 167–168.

yeryüzünde bir tanedir. Yoldur, labirenttir, gecekondudur, randevu evidir, kârhane'dir, namuslu, kızıoğlan kızdır. Kiri İstanbul'u götürür. Temizliği sakız gibi gıcır gıcır. Bir insan meşheridir, doğudan, batıdan, güneyden kuzeyden ipini koparan soluğu burada almıştır. Oto tamircileri, lüks feneri, denizci fenerleri, iki tekerleği kalmış bir bisikletten yepyeni bir bisiklet çıkaran bisiklet onarıcıları, oto yapanlar, deniz motoru, yepyeni tekneler icat edenler, kabara çakanlar, bez dokuyanlar, tombalacılar, tombala çekenler, kaçak sigara satanlar, içkiyi en efendice içenler, zilzurna sarhoş olanlar oradadır. Yetmiş iki milletin adam olmamış, dikiş tutturamamışları gelmişler oraya sığınmışlar, bir baltaya sap olmuşlardır. Dolapdere'nin insanlığının, hergeleliğinin, açmazının, düşüklüğünün, dostluğunun, sevgisinin, hayınlığının ölçüsü yoktur. Velhasıl büyüklü bir beldedir orası. Nereden gelmişse gelmiş, ister bey konağından, ister çingene çadırından gelmiş olsun oraya düşen Dolapdere'nin çamurundan, hayuhuyundan bir daha yakasını kurtaramaz. İsterlerse dünyayı bağışlasınlar o kişi bir daha Dolapdere'den çıkamaz. Çingenesi, İngiliz'i, Fransız'ı, Kürdü, Lazı, Türkü, Türkmen'i, Acemi, Arabi bir kere kapılanmaya görsünler Dolapdereye, öldür Allah bir daha oradan dışarıya çıkamazlar. Yetmiş iki dil konuşulur Dolapdere'de. Yanık tenli Çingeneler sarışın göçmenler, uzun boylu Kürtler, güzel gözlü Gürcüler binbir türkünün, bin bir lehçesini, getirmişlerdir buraya. (...) İşte böylesi bir Dolapdere'nin en ünlü kişisi Ali Şahtır. Burada ayı oynatıcısı kemancı Rüstem de, kemençeci Halim de, yosma Gülizar da ünlüdür ama Ali Şahın üstüne erişecek kimse çıkmamıştır şimdiye kadar Dolapdere'den. Sulukule'nin en ünlü çingeneleri, çeribaşları bilem hünerde, insanlıkta, dostlukta, mertlikte eline su dökemezler Ali Şah'ın. Ali Şah kırmızı kuşak bağlar, eski Edirne Çingenelerinin çeribaşısıdır. "A be more," diye Arnavut ağzıyla konuşur. Kim bilir Ali Şah belki de Arnavutluktan olur, onun mekânı bellisizdir, kurdun da mekânı bellisiz olur. Kim bilir ne zaman, elini kolunu sallaya sallaya Dolapdere'ye babasının evine girer gibi rahatlıkla girmiş, girer girmez de burasının en ünlü kişisi, akıldanesi, güvenilir, dert açılır kişisi olmuştur."⁴¹⁰

4.3.5 Gaziosmanpaşa (Taşlıtarla)

1958'e kadar Taşlıtarla, Eyüp'ün Rami Bucağı'na bağlı olan Küçükköy'ün bir mahallesidir. 1962'de Taşlıtarla'daki 18 bin gecekonduda yaklaşık 90 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Eyüp İlçesi'nde kurulan Göktepe Bucağı'nın merkezi durumundaki Taşlıtarla, nüfusun hızla artmasına bağlı olarak 1963'te bucak çevresindeki alanlarda oluşturulan Gaziosmanpaşa İlçesinin merkezi olmuş ve bundan sonra Gaziosmanpaşa adıyla anılmaya başlamıştır.⁴¹¹

Hakkı Özkan'ın "Grevden Sonra" isimli romanında Ankara'da işsiz kalınca karısıyla birlikte İstanbul'a göçen Nuri ve yine başka şehirlerde çalışıp şansını denemek üzere İstanbul'a gelen Fehim, şehre geldiklerinde önce Balat

⁴¹⁰ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s. 66–67.

⁴¹¹ <http://www.gaziosmanpasa.bel.tr/>

olduğunu tahmin ettiğimiz semtte oturmuşlar daha sonra Taşlıtarla'da gecekonduyu yapmaya karar vermişlerdir.

Nuri ve Fehimler, gecekonduyu fikrini düşünüp taşındıktan sonra konduları yapmak için, uygun bir yer bulabilmek umuduyla Taşlıtarla'ya gelirler.

Nuri ve Fehimler, gördükleri manzara karşısında heyecanlanırlar. İstanbul'a göç eden insanların profili ve köylerindeki yaşamlarını buraya taşıyan göçmenler, romanda şöyle anlatılır:

“Balkanlardan, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden iş aramak, yerleşmek için, delice akan bir su gibi şehre doluşan insanlardı bunlar. Köylerini İstanbul'a kurmuşlardı bütün alışkanlıklarıyla. Kimi Almanya'ya ya da başka yabancı ülkelere çalışmaya gidiyor ya da yakınlardaki fabrikalarda çalışıyorlar, amelelik yapıyorlardı yollarda, yapılarda...

Taşlıtarla şehre gidip gelenlerle dolup dolup boşalıyordu.”⁴¹²

Nuri ve Fehim, eşleriyle birlikte kondularını yapabilmek için uygun bir yer bulabilmek umuduyla Taşlıtarla'da uzun süre gezerler. Ancak birçok yer daha önceden parsellenmiş olduğundan, paraları da olmadığından kolayca yer bulabilmeleri mümkün değildir. Taşlıtarla'nın merkezine daha uzak yerlere doğru ilerler. Oralarda henüz el değmemiş, tek tük evlerin bulunduğu boş yerler bulurlar. Önce buraları çer, çöp, kaya, çalı, çırpı var diye beğenmezler... Daha sonra kendilerine göre adam edebilecekleri bir yer keşfederler ve neşe içinde evlerine dönerler. Asıl mesele bundan sonra gecekonduyu yapabilecek parayı nereden bulacaklarıdır? Bunun için kiradan daha uygun olacağı düşüncesiyle gecekonduyu parasını faizciden almaya karar verirler. Ancak faizci hangi teminatla para istediklerini sorarak dalga geçer. Nihayetinde kerpiç dökme işini kendileri yapmaya, diğer malzemeleri de kendileri temin etmeye karar verirler. Böylece gecekonduyu yapımına başlarlar.

Önce Fehim'in, daha sonra da Nuri'nin kondusunu yapmaya karar verirler. Nuri ve Fehim, gündüzleri işe giderek geceleri de sırayla çalışarak gecekonduyu yapma işine girişirler. Gündüzleri de kadınlar sırayla inşaatın başında beklemeye başlar. Gecekonduyu arsasının yan tarafındaki komşu ile tanışarak iyi ilişkiler kuran Sabahat, kendi gibi Ankaralı olan hemşehrisi Melahat Hanım vasıtasıyla evde dikiş dikerek

⁴¹² Özkan, a.g.e., s.86-87.

para kazanabilecek bir iş alır. Nuri'nin karısını da bu işe dahil ederler. Melahat Hanım ve eşi, Fehim ve karısına ev bitinceye kadar yanlarında oturma teklifinde bulunurlar. Fehim ve Sabahat kabul ederek hemen Taşlıtarla'ya taşınırlar. Ancak romanda Nuri'nin gecekondü yapma işi gerçekleşmemiş olduğundan Taşlıtarla'ya taşındıklarına şahit olmayız.

4.3.6. Eyüp (Balat/Fener)

Hakkı Özkan'ın "Grevden Sonra" isimli romanında Ankara'da işsiz kalınca karısıyla birlikte İstanbul'a göçen Nuri ve yine başka şehirlerde çalışıp şansını denemek üzere İstanbul'a gelen Fehim, şehre geldiklerinde Balat olduğunu tahmin ettiğimiz semte yerleşmişlerdir. Buranın tahmini olarak Balat civarında bir yer olduğunu, romanda Fehim'in evden iş aramak için çıktığı sırada yürürken etrafında gördüklerinden çıkarabiliriz.

"Merdivenleri usulca indi. Ev sahibiyle karşılaşmak istemiyordu. Bir yakalandı mı çenesini kurtarabilene aşkolsun. İyi biliyordu: "Kirayı ne zaman vereceksiniz?" diye tutturacaktı. Sokak kapısını usulca kapadı. Acele adımlarla Unkapanı'na doğru yürüdü. Dar, yıkıntılı, birbirinin içine girmiş sokaklara saptı. Sabah sabah halin önü ana baba günüydü: hamallar, satıcılar, atlar, arabalar... Yurdun dört bucağından kopup gelmiş kamyonlar iç içe girmiş görünüyordu."⁴¹³

Romanda anlatılan yer muhtemelen Yemiş'teki sebze meyve hali olsa gerektir. Yemiş İskelesi, bu iskele "hale yakın olması nedeniyle hal iskelesi" olarak da bilinir. "Dış Balat'ta, Haliç yoluyla İstanbul'un diğer bölgeleri ile iletişimi sağlayan iskeleler bulunmaktaydı. Bunlar, Eminönü'ndeki kapanlarla bağlantılı olan, meyve ve sebze gelişi için kullanılan Yemiş İskelesi, Odun İskelesi, Eyüp ve Galata arasındaki ulaşımı sağlayan vapur iskelesi, Hasköy-Balat arasındaki sürekli ve yoğun trafiği karşılayan kayık iskelesi, mavnaların (açık denize atık, çöp boşaltan gemi) yanaştığı iskele olarak sıralanmaktaydı."⁴¹⁴ Romanda bahsedilen 1984 ile 1989 yılları arasında, Haliç Uygulamaları sırasında Yemiş İskelesi ve çevresi tamamen

⁴¹³ A.e., s.12.

⁴¹⁴ Nurdan Siyahhan, **İstanbul'un Semtleri: Balat**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kentim İstanbul, Yayınları, İstanbul, 2003.

ortadan kalkması⁴¹⁵ ile bu sebze meyve halinin de ortadan kalktığı bilinmektedir. Yine romanda Nuri ve Fehimler'in oturdukları semtin Balat olduğunu destekleyen bir başka işaret de uzun zamandır işsiz olan Nuri'nin, iş bulduğu zaman karısını Haliç'e ve köprüye doğru bir gezintiye götürme isteğidir. Muhtemelen Nuri, karısıyla Yemiş iskelesi yakınlarından köprüye doğru yürüme düşüncesindedir.

“O akşam eve erken gitmek karısını koluna takıp hiç olmazsa köprüye kadar uzanmak, gönlünü almak istiyordu. Köprünün korkuluklarına dayanarak Haliç'i, Haliç'i kucaklayan tepelerdeki kırmızı damlı, salkım saçak evleri, fabrikaları, camileri, Haliç'in bulanık, kara, pis kokulu sularındaki ağır ağır seyreden eski Şirketi Hayriye zamanından kalma vapurları, gemi leşlerini, Haliç'in kıyılarına bağlanmış hurda gemileri ya da başka nedenlerle kıyılara bırakılmış motorları, kıyılara çekilmiş boyaları dökük ya da pırıl pırıl boyalı sandalları, motor direklerindeki arsız martıları seyredelerdi. Galata köprüsünün arkasına gerilmiş bir tiyatro ya da sinema dekoru gibi duran köhne Üsküdar, Sarayburnu'yla, Üsküdar'la sarmaş dolaş görünen köprü üstünde ısıltı ısıltı akan taşıtlar... Sonra güneşin camlardaki renk cümbüşü... Güneşin tepelerin koynunda erimesi... Akşamdan serin üfürtiler... Bir ateş böceği yağmuruna tutulmuş hissini uyandıran ışıkların çoğalışı... Dertlerini unuturlar, biraz hava alırlardı. Koca yaz geçmek üzereydi. Bir yerlere gidememişlerdi. Karısını gezmeye götürmemişti. Gemi direklerindeki arsız martı çığlıklarını, şuradan buradan düşmüş çapkın vapur düdüklarını duyar gibiydi kulaklarında. Karısı bu küçük gezintiye kim bilir ne kadar sevinecekti!”⁴¹⁶

Romanda Nuri ve Fehimler'in oturdukları evin ve sokağın bulunduğu mekâna vurgu yapılmadığını, özel bir dikkatin olmadığını görüyoruz. Tezimizde Nuri ve Fehimler'in oturdukları ev, “Göçmenlerin Barındıkları Mekânlar” başlığı altında tekrar işlenecektir.

Zeyyat Selimoğlu'nun “Deprem” isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer'in hemşehrisi Memiş, Fener'de oturmaktadır. Memiş, Hanönü İskelesinde kayıkçılık yapmakta, oradan kayıkla karşıya evine gitmektedir. Memiş, İstanbul'a çalışmaya gelen hemşehrisi Sefer'e, Fener'de oturduğu evi şöyle anlatır:

“— Benim ev bu suyun karşısında, karşı kıyıda. Fener derler bir yer var, sağa karşıya düşer, işte orada. İki kat bir ev işte, yengenle bana yetiyor bir katı, öbür kat da kirada. Hadi atla gidelim.”⁴¹⁷

Aynı romanda Sefer, İstanbul'a gelince hemşehrisi Memiş'in yerleştirdiği fırında çalışırken hırsızlıkla suçlanınca, işten ayrılarak bir müddet Hanönü'de

⁴¹⁵ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s.37.

⁴¹⁶ Özkan, **a.g.e.**, s.48-49.

⁴¹⁷ Selimoğlu, **a.g.e.**, s.87.

Memiş'in kayığında kalır. Sefer'in Hanönü iskelesinde kayıkçılık yaparken hem İstanbul'da başına gelenler sebebiyle, hem gurbette olmanın getirdiği bir psikolojiyle Haliç'e bakışı oldukça ilginçtir.

“Şu... şu Haliç... Şu Haliç denen denizinde bu kocamış büyük kentin, bir koku var, ağır ve bulaşıcı bir koku var bu denizde, sık sık alıyorum o kokuyu içimde duyuyorum. Bir çürüme, bir bozulma, bir ekşime tadında bir koku var sık sık alıp veriyorum o kokuyu bütün kentle birlikte, içimde duyuyorum, yanımda duyuyorum, arkamda ve önümde... Bizim oralarda deniz böyle kokmazdı. Yoksa bu kocamış büyük kent bütün insanları ve evleri ve bütün sokakları, alanları ve insanları, insanları ile hep birden, çürümekte olan bir kent midir, bozulmuş mudur? Bu kent, içindeki bozukluğun, içindeki çürümenin kokusunu, bütün yollarından, bütün bayırlarından, bütün kanallarından akıtarak şu denize dökmektedir herhâl ki, işte bu koku ondan!”⁴¹⁸

4.3.7. Bakırköy(Menekşe/Yeşilköy)

Hasan İzzetin Dinamo'nun “Koyun Baba” isimli eserinde Bunçuk'un Ahmet'le İstanbul'a geldiğini, Ahmet'in eski bir siyasi suçlu olduğundan artık geçmişini silip Bunçuk'la yepyeni bir hayata başlamak istediğini, bu sebeple kendisine İstanbul'da denizde boğulmuş süsü vermek için, denizin kenarında elbiselerini ve kimliğini bıraktığını, daha sonra Bunçuk'la beraber yürümeye başladığını yürüye yürüye Yeşilköy civarına geldiğini “Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında “Zeytinburnu” ilçesi bölümünde değinmiştik. Bunçuk ve Ahmet'in İstanbul'da yeni bir hayat kurmak üzere yerleştiği gecekondu semtinin Yeşilköy civarında bir yer olduğunu, gecekonduların yıkılması gündeme geldiğinde yıkımı durdurmak isteyen halkın valiye çıkması ve onun da yıkımı durdurmak için Yeşilköy Bucak Müdürünü araması ve daha romanda birçok kez geçen Yeşilköy Bucağı ifadesi bu gecekonduların bağlı olduğu mıntıkanın Yeşilköy bucağı olduğunu, gecekonduların da muhtemelen bu civarda olduğunu göstermektedir.

“Vali, yanındaki bir iki kişiyi kadınların işitebileceği biçimde şunları buyurdu:

⁴¹⁸ A.e., s.110.

‘Hemen Yeşilköy Bucak müdürü Nurettin Bey’e bildirin. Yıkım durdurulsun. Bütün gecekondu üstüne hangisi 1950’den önce hangisi sonra yapılmış birer tutanak tutulup mahkemeye verilsin.’⁴¹⁹

Yenikapı’dan yürümeye başlayan Bunçuk ve Ahmet tahta artıklarından, kontrplaklardan, briketlerden, çerden çöpten şeylerle yapılmış, yoksul görünüşlü, cüce evler, kulübeler olan Yedikule ve ardından Zeytinburnu gecekondualarının arasından geçerler. Ahmet’le Bunçuk, uzun zamandır yürüdükleri hâlde labirent gibi yollardan bir türlü çıkışı bulamazlar. Ahmet’le Bunçuk, daha önce belirttiğimiz gibi eskiden Ahmet’in kır gezmesine geldiği; tarla farelerinin, kaplumbağaların yaşadığı ıssız yerlerin, verimsiz kireçli deniz altı toprağının üstünde sayısız gecekondu kuran, yoksul halkın büyük bir gayretle sürekli bina yapmaya devam ettiğini görürler. Ahmet bu manzara karşısında Bunçuk’a kendilerinin de böyle bir evleri olacağını söyler. Ahmet Bunçuk’la birlikte bu gecekonduaların içinden kuzeye giden bir yolu takip ederek, daha ilerilere doğru yürümeye devam ederler. Bu yol onları kırlara kendi gecekondualarını yapacakları yere götürecektir. Romanda bu gecekonduların yapımları, Ahmet’in düşünce dünyasıyla, halkın “kanunlara baş kaldıran köstebek ruhu” ile Devlet denen devle nasıl bir masalsı bir mücadeleye girdiği şöyle anlatılır:

“Kuzeye doğru ilerleyen eğri büğrü yolu izleyerek kırlara düştüler. Kent, burada durmuştu. Halkın, evsizliğe karşı ayaklanarak minyatür evler biçiminde başladığı yürüyüş, şimdilik burda durmuşsa da bu yürüyüşün bittiğini göstermezdi.

Evceğizlerini buraya dek yürütmüş olan halk, bunlara “ilâve” denen yeni odalar ekleyerek kırların sahipsiz boşluğuna doğru yeni bir saldırıya hazırlanıyordu. Bütün bu sınırdaki evlerden bitmez tükenmez kazma, kürek, keser, testere sesleri geliyordu. Halkın kanuna baş kaldırmış köstebek ruhu, karanlıkta dev gibi çalışıyordu. Devlet deviyse onun güçlü korucularını uyutmak için her türlü olanağı kullanarak sahipli - sahipsiz toprakları fethediyordu. Halkın bu kahraman köstebek ruhu, devleri yenmenin bütün yollarını, yöntemlerini masallarında olduğu gibi biliyordu. Bir cılız halk çocuğunun bir ejderhayı nasıl yeneceğinin stratejisi ile taktiği, halkın yeryüzü uygarlıklarını yaratan gücünü kendi çıkarına kullanmaya başladığı sıradaki koşullara göre ayarlanıyordu. Halk, cepheden saldırılardan çok kaçak doğuşuyor, bunun bütün inceliklerini kullanınca ejderhanın yorgunluktan dili kürek gibi dışarı çıkıyor, suyun başından ayrılmamak için karşısındaki cılız kahramanın mevzilerine saldırmaktan bir süre vazgeçmek zorunda kalıyordu.”⁴²⁰

⁴¹⁹ Dinamo, a.g.e.,221.

⁴²⁰ A.e., s.83- 84.

Ahmet bu düşüncelerle Bunçuk’la sığınacak bir ağaç altı gölgelik ararken karşısına yaşlı biri dikilir. Göçmen olduğu Orta Anadolu şivesinden anlaşılan yaşlı kadın, Ahmet’ten gecekondusu için yardım ister. Ahmet az çok çivi çakmayı, keser tutmayı becerebildiğini, yardım edebileceğini söyler. Ahmet’in isteği de eski hayatından tamamen kurtulmak olduğundan dışarıdan bir işçi, halktan biri gibi görülmesine çok sevinir. İşte tam bu noktadan Bunçuk’la yeni bir hayata başlama düşüncesi meyvesini vermiş olur. Kadın kendisinin Niğdeli olduğunu ve adının Gülizar olduğunu söyler. Ahmet’te yanındaki çocuğun oğlu olduğunu ve Amasyalı olduklarını ifade eder. Ahmet, Gülizar kadına kendisinin usta olmadığını belirterek Bunçuk’la birlikte yardımcı olmaya çalışacağını belirtir. Bunçuk’la birlikte çalışmaya başlayan Ahmet’i bütün komşu konducular da izler. Gülizar Kadın’ın gecekondusunu yaparken Ahmet Bunçuk’a, buralarda bir kulübe yapabileceklerini söyler. Yukarıdan gözüken uçsuz bucaksız boş arazileri göstererek buraların ilerde gecekondularla dolacağını, kendilerinin de halkla beraber olarak onların yanında bir dam gecekondusu yapmaları gerektiğini ifade eder.

Bu arada Ahmet, Gülizar Bacı’ya oğluyla birlikte kendilerinin de buralarda bir gecekondusu yapma isteğinden bahseder.

Ahmet ile Bunçuk, ertesi gün Gülizar Bacı’nın gecekondusunu bitirdikten sonra diğer komşular da Ahmet’ten kendi kondularını yapmalarını isterler. Böylece Ahmet yeni hayatında, yeni mesleğini belirlemiştir. Ahmet’in buralarda en çok ihtiyaç duyulan bir işi yapıyor olması, ona kısa sürede kendi gecekondularını yapacak parayı kazandırır. Bunçuk’un da hamile olduğunu öğrenen Ahmet, artık çevresine güven veren bir insan olarak da tanınınca Bunçuk’u giydiği erkek kıyafetlerinden kurtararak karısı olarak tanıtmaya karar verir. Şehre indikleri bir gün dönüşte Bunçuk, kadın kıyafetleriyle gecekondusu mahallesine gelir. Ahmet, Bunçuk’u daha önce yanındaki erkek çocuğunun ablası, karısı Sevda olarak tanıtır. Ahmet Usta, kendi gecekondusunu tamamlar. Bunçuk’la birlikte bu gecekondusu mahallesinde artık bilinen tanınan bir insan olarak bu mahallede gelecekle ilgili yeni planlar yapmaya başlar.

Yaşar Kemal’in “Deniz Küstü” isimli romanının geçtiği bir gecekondusu semti olan Menekşe, Rize’den çocuk yaşta kaçıp gelen Zeynel, yine memleketinden

bir vesileyle İstanbul'a gelmek zorunda kalan Antepli Kör Mustafa'nın gelip yerleştikleri semt olması sebebiyle tezimizde işlemeyi uygun bulduk.

"Deniz Küstü" isimli romanda Zeynel, bütün ailesi öldürülünce Rize'den kaçarak İstanbul'un Menekşe sahiline gelir. Menekşe'deki memleketten eski komşuları Laz Refik'in evine sığınır. Romanda Zeynel'in sadece ilk geldiğinde yerleşik olarak Laz Refik'in evinde kaldığını görmekteyiz.

"İstanbul'a, Menekşe'ye geldi, köydeki, ya da kasabadaki eski komşuları Laz Refik'in evine sığındı. Eve girdi, bir daha altı ay dışarı çıkmadı. Çıktığında da birisi ona bir şey söyleyecek, azıcık bakacak olsa soluğu evde alıyordu. On altı, on yedi yaşlarında, karıncayı incitmekten korkan çocuk, birden Menekşe'nin Ali kıran baş keseni kesildi. Nerde kavga, nerde kötülük, nerde hırsızlık Zeynel orada... Birkaç yıl içinde Zeynel Menekşe'nin. Florya'nın, Çekmece'nin. Yeşilköy'ün, yani Bakırköy'den bu yanın baş belâsı oldu."⁴²¹

Zeynel'in Menekşe'de evden ziyade sokaklarda yatmak zorunda kaldığını, bütün İstanbul polisinin onun peşinde olduğu ünlü bir gangster olunca Menekşe'de ona kötü davrananlardan intikam alacağını düşünen Menekşelilerin Zeynel'in gelmesini korkuyla beklerken yaptıkları konuşmalardan öğrenmiş oluyoruz.

"Sen Temel, sen de onun akrabası olacaksın bir de, sen onu, bir karış hasta çocuğu ölüm hâlinde dışarı, sokağa, çamurların üstüne atmadın mı? Fatma Abla olmasa Zeynel ölmez miydi, sen ölümlerden ölüm beğen, sen Laz Temel."

(...)

"Ona bu mahallede hiç kimse iyi davranmadı."

"Zavallı, koca Zeynel Çelik şu kayıkların arasında büyüdü, şu köhne teknelerin içinde yattı kalktı yaz kış, aç susuz... Hepimizin sıcak evi varken o... Soğuktan..."

"Bir sabah kahveye geldim ki, kapıda Zeynel, büzülmüş kapıya, kaskatı donmuş kalmış. Açtım kapıyı, sıcak çay yaptım. Yaaa, sıcak çay yaptım, Zeynel bunu hiç unutmur mu? Zeynel akıllı, hem yüreklidir, çayı yaptım götürdüm ki Zeynel'e, Zeynel çayı tutamaz, ağzına dayadım çayı, Zeynel kenetlenmiş ağzını açamaz, sonunda çayı bir yana koydum, aldım onu kucağıma ovdum ovdum, bir iyice ovdum, açıldı çocuk, ben de ona sıcak çayı içirdim. O gün Zeynel tam otuz altı tane sıcak çay içti, ben de Zeynel'den bir kuruş çay parası almadım."

"Yalan yalan, yalan söylüyorsun, sen babana, baban ölse de, son solukta olsa da parasız çay vermezsin, yalan!"⁴²²

Yine aynı romanda, Antep'in, Urfa'nın, Mardin'in, Diyarbakır'ın en namlı sınır kaçakçısı olan, öldürdüğü, öldürttüğü adamın haddi hesabı olmayan Antepli

⁴²¹ A.e., s.83.

⁴²² A.e., s.211–212.

Kör Mustafa, memleketinde kaçakçılar birbirlerine düşünce, İstanbul'a Menekşe'ye kaçmış biri olarak tanıtılır. Menekşe'ye gelince kendisine imece usulü nasıl gecekondou yapıldığı Selim Balıkçı'nın ziyareti sırasında Kör Mustafa ve karısı tarafından uzun uzun anlatılır.

"Aklında mı Selim Balıkçım, Ağam, gecekondouyu yaparken nasıl yardım ettin bize, aklında mı? Suyumuz yoktu su verdin, ekmeğimiz aşımız yoktu bizi doyurdun, en güzel balıkları tuttun bize. Sen olmasan biz o kış ölürdük. Aklında mı, o günlerde de, gene böyle hiç konuşmazdın. Aklında mı gecekondouyu yıkmaya gelen polisler şöyle bir baktın da, polisler hemen yüz geri ettiler de kaçtılar gittiler. (...)

Selim Balıkçının ne istemeye geldiği hiç akıllarına gelmiyordu. Selim Balıkçı bir iki kere koltuğunda kımıldayacak oldu, Mustafa Bey:

"Rica ederim Selim Balıkçı Ağam, daha ne kadar oturdunuz ki..." diye yakındı.

Karısı da kocasını yalnız bırakmadı, somurtup nazlanarak:

"Daha ne kadar oldu ki geleli sayın Selim Balıkçı Beyimiz, biz sizin yabancınız mıyız? Hele bir çocuklar duysalar sizin buraya geldiğinizi, sevinçlerinden, kıskançlıklarından çıldırırlar... Biz çok sıkılıyoruz efendim bu kocaman köşte çok, sıkıntıdan ölüyoruz. Mustafa'yla o Menekşe'deki gecekondoumuzu ağlayarak arıyoruz. Biz bu salhanede yalnızlıktan delireceğiz efendim, çıldıracağız. Çocuklar fabrikatör oldular, başlarını kaşıyacak zamanları yok, bize nasıl uğrasınlar fıkarcıklar. Mustafa diyor ki, keşki eski günler gibi, gecekondoudaki gibi olabilsek, aah... Oturun, oturun biraz daha... Mustafa Bey çok sevinecek, azıcık daha otursanız efendim," diye ona yalvardı."⁴²³

4.3.8. Beşiktaş

Sevinç Çokum'un "Zor" isimli romanında Kerim'in İstanbul'da oturan Hatice Hala'sının yanına bir meslek öğrenebilmek için hangi semte gittiği net olarak belirtilmemiştir. Ancak Hatice Hala'sının özellikle oğlu ve gelininin onu istememesi üzerine yine akrabaları Nigar Hanımlara gelir. Nigar Hanımlar Beşiktaş'ta oturmaktadır. Romanda bu evin iki katlı ahşap olduğu anlatılmıştır. Beşiktaş semtinin direk olarak Kerim'le alâkalı işlendiği kısımlar çok azdır. Bir gün iş çıkışı Kerim, Kâzım, Bekir birlikte yürürler. Daha sonra denize girerler. Bekir çocuklara bu akşam kendilerine gitme, saz takımı bulup âlem yapma teklifinde bulunur. Gece de herkesi kamyonla Selim evlerine bırakacaktır. İlk kez içip sarhoş olan Kerim olanları hayal meyal hatırlar. Kamyonda tanımadıkları biri onu dürterek, "Beşiktaş'a geldik. Hadi in bakalım!" demesi Kerim'in İstanbul'da halasından sonra kaldığı semtin Beşiktaş'ta olduğunu gösterir. Yine Kerim'in ilk kez sarhoş olduğu, eve gelip de

⁴²³ Yaşar Kemal, a.g.e., s.249-351.

Nadir Abisinden dayak yediği gecenin sabahı büyük bir hayranlık duyduğu Nadir Abisiyle takıldığı zamanları hatırlarken yine Beşiktaş civarından bahsedilir.

“Stadın orada bir boşluk, bir tenhalık vardı. Isık çalışları, patlamış mısır yiyişleri aklına geldi. Nadirin yanında nasıl da güvenliydi. “Şişe atana bozulurum bak!” Yüksek sesle konuşarak Dolmabahçe’den bir çabuk gelip geçerlerdi. Konuşmaları yola sığmazdı. Neden sevdiklerinin yanında değildi şimdi? Herkes böyle midir? Herkes sevdiklerinden uzakta mıdır?”⁴²⁴

Aynı romanda Kerim’in ablasıyla birlikte kiraya çıktıkları artık İstanbul’da yerleştikleri Piyale’den bahsedilir. Bu Piyale’nin Piyalepaşa mı, Küçük Piyale mi Büyük Piyale mi, yoksa sadece Piyale mi olduğu konusunda tereddütlerimiz sebebiyle hangi ilçeye ve ya semte bağlı bir yer olduğunu tam olarak tespit edemedik. Bu sebeple Kerim ve ablasının taşındığı bu semti “Romanda Neresi Olduğu Belirtilmeyen Semtler” başlığı altında işlemeyi uygun bulduk.

Tarık Dursun K.’nın “Kopuk Takımı” isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan ve Amerikalı; İstanbul’a gidince, daha önce İstanbul’a göçen Kemal’in jigololuğunu yaptığı yaşlı ve zengin bir kadının Beşiktaş’taki apartmanında, Kemal’in yanında kalırlar. Romanda oturlan Beşiktaş semti üstüne özel bir dikkat yoktur. Ancak Kemal zengin bir kadının jigolosu olduğu için kadının apartmanının olduğu semt tabii ki arasına kendi de geleceğinden üst gelir grubu insanların oturacağı bir semttir ve oturlan dairenin konforu da yine belli bir gelir grubuna hitap edecek şekildedir.

4.3.9. Kadıköy

1950 sonrası Türk romanında İstanbul’a göçülen semtlerin izini sürdüğümüzde Kadıköy’ün Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerin tercih ettikleri semtlerden biri olmadığı görülmektedir. Ancak Kadıköy gibi özellikle üst gelir grubundaki insanların oturdukları semtlerde Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerin genel

⁴²⁴ Çokum, a.g.e., s.165–166.

olarak kapıcılık, hizmetçilik veya inşaat sektöründe işçilik nedeniyle oturdukları görülmektedir.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İflâhsızın Memet'in köylüsü ve annesi tarafından uzaktan akrabası olan Gafur, İstanbul'a ilk geldiğinde bekâr odalarında kalmış, daha sonra çalışmaya başladığı kabzımal dükkânı sahibi Müteahhit Hüseyin Bey'in de isteğiyle, onun Kadıköy'deki köşkünün çalışanlarının kaldığı bölümde kalmaya başlamıştır. Aynı şekilde Müteahhit Hüseyin Bey'de Niğde'nin köyünden İstanbul'a gelmiş; kahvelerde, bekâr odalarında kalmış sonunda çalışmaya başladığı kabzımalcı dükkânından sonra Gafur gibi köşkün çalışanlara ayrılmış kısmında kalmaya başlamış, yaşlı patronun karısıyla ilişki kurunca daha sonra köşkün sahibi olabilecek bir yol açılmış, böylece Anadolu'dan İstanbul'a gelip sınıf atlamayı başarmıştır. Yine köşkte çalışan daha sonra İflâhsızın Memet'in karısı olacak olan Hizmetçi Ayşe'de Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş dayısı tarafından Kadıköy'deki köşke hizmetçi olarak yerleştirilmiştir. Ayşe'nin abla dediği Kazlıçeşme'de oturan Hatça'da Kadıköy'de aynı mahallede hizmetçilik yapmıştır. İflâhsızın Memet ise Gafur gibi Sivas'ın köyünden İstanbul'a gelmiş, tesadüfen Müteahhit Hüseyin Bey'in Kadıköy'deki köşkünün yanında inşaatta çalışırken köşkün hizmetçisi Ayşe ile tanışmış, daha sonra o da Ayşe ile evlenerek köşkün çalışanlarının kaldığı bölüme yerleşmiş, aynı zamanda da kabzımal dükkânında çalışmaya başlamıştır. İflâhsızın Memet vesilesiyle babası Yusuf, kız kardeşi Ümmü ve iki erkek kardeşi de Kadıköy'deki köşke gelmişler, İflâhsızın Memet'le Ayşe köşkten ayrılınca Ümmü köşkte hizmetçilik yapmaya başlamıştır. Romanda tasvir edilen Kadıköy semti, alt gelir grubu insanların kırsaldan İstanbul'a gelip yerleştikleri diğer semtler gibi göçmenlerce doldurulan, fakir ve bakımsız değil, daha çok köşklerin bulunduğu nezih insanların oturduğu bir semt olarak tasvir edilmiştir.

"Kadıköy'ün güzelliği başkaydı Şirin şirin köşkler, bahçeler, ağaçlar, ağaçların aralarında kısa fistanları renk renk kızlar, kadınlar..."⁴²⁵

⁴²⁵ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.238.

Romanın bir başka yerinde yine tasvir edilen Kadıköy semti, yine aynı şekilde tasvir edilmiştir.

“Tramvaya bindiler, tramvay henüz terü tenhaydı başını almış yokuş aşağı uçarken, sağda soldaki zarif köşkler, daha çok da boy atmış, koyu yeşillikler, koyu yeşilliklerin kuytularındaki renk renk iskemleler, masalar, bir ağaçtan bir ağaca kurulu hamaklar, yerlerde çocuk oyuncakları, şu bu hızla gerilere kayıyor, her kayanın yerini yeni yeni başkaları dolduruyor, sonra onlar da silinip gidiyordu.”⁴²⁶

4.3.10. Şişli

1950 sonrası Türk romanında İstanbul’a göçülen semtlerin izini sürdüğümüzde Şişli’nin, Anadolu’dan İstanbul’a göç eden daha çok üst gelir grubu insanların tercih ettikleri semtlerden biri olduğu görülmektedir. Ancak Şişli gibi üst gelir grubu insanların oturdukları semtlerde, Anadolu’dan İstanbul’a göçen alt gelir grubu insanların genel olarak kapıcılık, hizmetçilik nedeniyle bu semtlerde oturdukları görülmektedir.

Kerime Nadir’in “Bir Çatı Altında” isimli romanı, Şişli’nin Bomonti⁴²⁷ semtinde Kevgirci Sokağı’ndaki altı katlı çift daireli Ferace Apartmanı’nda oturan üç kızı ve iki karısıyla Adana’dan İstanbul’a göçen Abdülsâbir Efendi; bu apartmanın önce kapıcısı, sonra sınıf atlayarak apartman sakini olan Arapkirli Bilâl Haşo ve yine Bilâl Haşo’nun yerine apartmana kapıcı olarak alınan Malazgirt’in köyünden İstanbul’a göç ettiği bilinen Şaban Albasan sebebiyle tezimizin bu bölümünde işlenecektir.

Kerime Nadir’in “Bir Çatı Altında” isimli romanında Ferace Apartmanının bulunduğu yer için “Aralara sıkışıp kalmış birkaç eski binayı saymazsak, buraya ‘Modern Bloklar Sitesi’ demek de mümkündür.”⁴²⁸ ifadesi kullanılmaktadır. Bu itibarla yukarıda bahsettiğimiz üzere Ferace Apartmanı, üst gelir grubu insanların

⁴²⁶ A.e., s. 354–355.

⁴²⁷ Bomonti, İstanbul’un Şişli ilçesine bağlı, ismini 1902 yılında İsviçreli Bomonti Kardeşler tarafından kurulan Bomonti Bira Fabrikası’ndan alan bir semttir. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi nin kampüsünün kurulduğu yer. Kent nüfusunu Ermeniler ve Gürcüler oluşturmaktadır. Bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bomonti>

⁴²⁸ Kerime Nadir, a.g.e., s.6.

oturduğu bir apartmandır. Bu apartmanda belli bir standardın üstünde geliri olmayan insanların oturması ancak kapıcılık veya hizmetçilik şeklinde mümkün olabilir. Nitekim Abdüssâbir Efendi, Adana'dan göç etmiş bir zengindir. Bilâl Haşo ve Şaban Albasan alt gelir grubundan muhtemelen ekonomik sebepler yüzünden Anadolu'dan İstanbul'a göçmüş insanlar olduklarından kapıcı olarak bu apartmanda oturabilmeleri mümkün olmuştur. Kapıcı Bilâl Haşo kardeşi Hurşit Haşo'nun yasa dışı karanlık işlerinden dolayı zengin olmuş ancak sınıf atlayarak bu apartmanın bir sakini hatta yöneticisi olmayı başarabilmiştir.

Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında Hüseyin'le Mehmet, İstanbul'a köyden arkadaşları kapıcı Veli'yi bulmak üzere gelmişlerdir. Veli Şişli-Osmanbey'de kapıcılık yapmaktadır. Hüseyin'le Mehmet, İstanbul Sirkeci'ye geldiklerinde bir işçi avcısı tarafından dolandırılarak ellerindeki adresin yanlış olduğu söylenmiş, hemşehrilerinin yanına gitmelerine engel olunmuştur. Kendilerini dolandıran Abdi tarafından gezmeye çıkartıldıkları bir gün Hüseyin'le Mehmet, Veli'yle tesadüfen karşılaşmışlar, biz de bu vesileyle Anadolu'dan İstanbul'a göçerek Şişli Osmanbey'de kapıcılık yapan bir göçmen olan Veli'nin hikâyesini öğrenmiş oluruz.

Şişli Osmanbey'de kapıcılık yapan Veli'nin kılık kıyafetinden de anlaşıldığı üzere durumu çok çok iyidir. Ancak karısı ile kaldıkları kapıcı dairesinde aldıkları maaşla bu kadar iyi giyinmek, Anadolu'dan göçmüş birinin en azından kılık kıyafet yönüyle bile olsa bu kadar çabuk sınıf atlaması anormal bir durumdur. Nitekim Veli, çok ısrar ederek o akşam Hüseyin'le Mehmet'i Şişli Osmanbey'de oturduğu kapıcı dairesine götürdüğünde de dairenin içinin de çok lüks olması sebebiyle, ancak daha sonra Veli'nin burayı bir randevu evi gibi kullandığı, bu paraların oradan geldiği anlaşılmaktadır.

“İri iri, yüksek yüksek binaların bulunduğu bir semtin sokağına girdiler. Veli:
— İşte şu ilerdeki penbe boyalı bina bizim. Bizim dediysem benim idarem altındaki yer yani. Anadolu'da köylerde bu işe kapıcılık diyorlar. Bu iş kapıcılık değil, apartman idareciliği. Bu binanın her şeyi benden sorulur. Sekiz dairesi vardır, sekiz dairesinde de hep ileri, yüksek aileler oturur. Benden izinsiz de bi şey yapamazlar.

Binadan içeriye girmişler, zemin kattaki daireye geçmişlerdi.

Kapıdan Hüseyinler'i Veli'nin karısı karşıladı. Mehmetleri görünce sevindi ve şaşırdı.

— Hoş geldiniz. Nereden çıktınız böyle? Buyurun gelin içeri, dedi.
Oldukça temiz ve bir köy eviyle hiç alâkası olmayan tertipte bol eşyalı bir odaya geçtiler. Veli:
— Haydi Huriye bize şöyle bir tarhana çorbası yap. Uzun zamandır biz de yemedik.
Bu sıra kapının zili çaldı. Huriye kapıyı açar açmaz gelenlere:
— Bi dakika bekleyin dedi ve Veli'ye seslendi. Veli kapıya geldi, bir Hüseyin'lerin olduğu odaya baktı birde gelenlere. Yüzü hafifçe kızarmıştı.
— Bu gün gelmeseydiniz iyiydi. Misafirlerini vardı da, diyebildi.
(...)
— Görürlerse ayıp olur, yarın gelin.
— Görmezler, görmezler. Görseler dahi tanıdıklarım dersin. Bizim kim olduğumuzu bilecek değiller ya.
Veli biraz tereddüt gösterince delikanlı:
— Hadi hadi çekinme. Bu sefer sana daha fazla vereceğim, der ve hemen genç adam elini pantolon cebine sokar, yeni bir elli liralık çıkararak Veli'ye uzatır.
Veli parayı görünce dayanamaz, eliyle işaret ederek yavaşça: Girin içeri, der.
Kapıyı örter, misafir odalarının tam karşısına düşen yatak odalarını göstererek:
— Çabuk geçin, bu sefer fazla kalmayın ha. İdare edin vaziyeti. Aman fazla ses çıkmasın. Dedim ya köyden misafirlerim var. Çakarlırsa durumu çok ayıp olur.
(...)
Arkadaşlarının yanına gitti. Büfeye yaklaştı, üstündeki radyoyu büyük bir özeni ile açtı. Radyoda alafranga bir müzik vardı. Bu sefer pikaba seçtiği bir plâğı koydu. Radyonun hoparlöründen çıkan bir türkü sesi gürültüyle odayı doldurdu.
Hüseyinler bütün bu olanları büyük bir hayranlık içinde seyrediyorlardı. Plaklar birbirini peşine çaladursun gene köyden, eski günlerden konuşmaya başladılar.⁴²⁹

Afet Ilgaz'ın "Aşamalar" isimli romanında, İzmit'te evlerinde hizmetçileri olacak kadar maddi anlamda buranın standartlarının üzerinde bir geliri, yine İzmit'e göre kalburüstü bir arkadaş çevresi olmasına rağmen Arif ve Sevda renksiz ve durağan buldukları bu ilden, yine daha çok üst gelir grubu insanların oturduğu İstanbul'un Şişli'sine göç ederler. Bu göçün sebebini daha önce "Göçün Sebepleri" başlığı altında incelemiştik. Tekrara düşmemek için özetlersek Arif, Şişli'de konforlu bir dairede oturmak, cumartesi-pazar günleri lüks otellere gidip çay içmek, pavyonlarda eğlenmek, iyi filmler getiren dev sinemalara gitmek, tiyatroları izleyebilmek düşüncesiyle göç etmiş, Sevda da bütün bunlar için göç etse de İstanbul'dan korkmaktadır.

"Salondan bir camekânla ayrılan yemek odasında yemek yiyorlardı. Arif iki gün izin alarak, evin yerleştirilmesine yardımcı olmuş, çoğu elektrik ve mekânikle ilgili araçların takılması işini de kendisi yapmıştı. Sonra da Sevda yemek yapamadığı için çıkmış, bir mezeciden çeşitli soğuk yiyecekler almıştı. Arif'in hoşuna gidiyordu İstanbul'a, özellikle Şişli'ye taşınmak. Mezeciden midye dolması alırken, bu hoşnutluğu özellikle daha iyi duydu. Çevresindeki bu büyük kent uğultusu, bu rahat ve süslü insanlar, bu temiz yollar ve güzel apartmanlar hoşuna gidiyordu.

⁴²⁹ Tutkun, a.g.e., s.72-74.

Sevda, tam tersine, Şişli'ye geldi geleli öyle bir ürkekleşmişti ki, mutlu olma olasılığı bir yana, tuzağa düşmüş çaresiz bir hayvan gibi umutsuzluğa kapılmıştı. Ancak geceleri, evlerinin önündeki kocaman sokak lâmbası yanıp da, daire dışardan gelen bu ışıkla pırıl pırıl bir aydınlığa büründüğü zaman, pencerenin önüne geçip dışarıya bakarak rahatlayabiliyordu; elektrikleri söndürüyor, kendisini neresi olduğunu bilmediği bir düşler dünyasında sayıyordu.

İzmit'teyken o kadar korktuğu ve içinde rahat edemediği "paralılar" dünyasının burda daha da pekiştiğini, daha da kalın duvarlarla kendisini, öylesine utançla düşündüğü "yoksullar" dünyasından ayırdığını sanıyordu.

(...)

İşte ordaydı yoksullar dünyası. Kendi apartmanlarının iki yüz metre ötesinde, lağım borularının boşaldığı bir derenin hemen yanında...

Eve girip çıkarken başını o yana çevirmemeye çalışıyor, onları görmemek ve tedirginliğini arttırmamak istiyor, ama tam tersi, gözlerini oradan ayıramıyordu. İki yüz adımlık bir yerdı ama o yöne doğru da gidemiyordu Sevda. Yalnız o yönlerden, hiç arkası kesilmeksizin birtakım yoksul kılıklı insanların, çocukların, çiçek satan çingene kadınların, kendi penceresinin önünden gelip geçtiklerini görüyordu. O da tıpkı karşı apartmanlarda oturanların yaptığı gibi bunlara, elinde çay fincanı ya da sigarasıyla ve düşünceli düşünceli bakıyor, ya da bakmaz görünüyordu. Karşı apartmanlardakilerden tek ayrımı, onların bakışlarındaki gurur, kendini beğenme ve böyle olmadıklarından ötürü duydukları sevinç yerine, saklayabildiği üzüntü ve mutsuzluğuydu.⁴³⁰

Sevda, kendini tam olarak Şişli de yaşayan üst tabaka insanlardan hissetmez. O Şişli'de hem zengin hem fakir insanları bir arada görebildiğini, ancak Nişantaşı'nın tam anlamıyla "halk" dediğimiz kitleden soyutlanmış, sadece İstanbulluların oturduğu bir "seçkinler bölgesi" olduğunu düşünmekte ve Şişli'yi bu anlamda Nişantaşı'na tercih etmektedir. Romanda Sevda'nın bakış açısıyla Şişli ve Nişantaşı şöyle karşılaştırılır:

"Nişantaş'a yaklaşırken, sonunda Şişli'ye yaklaştığını görmekten gelen bir rahatlığın içine dolduğunu, şaşkınlıkla ayırmıladı. Artık Şişli'ye alıştıyordu duyularına bakılırsa. Bu seçkinler bölgesi hâlinde kendi içine kapanmış gibi görünen Nişantaş ve Nişantaşlılar da onu hiç mi hiç ilgilendirmiyorlardı. Caddelerde yürüyen süslü ve şık kadınları, kuklalara benzetti. Duyguları, canlılıkları, değişiklikleri ve hiçbir ciddi tasaları olmayan, bununla birlikte ciddi mutlulukları da tanımayan, bütün bunların dışında, kendi ölçülülükleri içinde rahat rahat yürüyen, gezinen, yaşamak için gerekli olanı hiçbir engele rastlamadan yaşayabilen güzel, ince, hayranlık uyandırıcı, rahat kuklalar...

"Şişli öyle değildir bak. Yahudice, Ermenice, Anadolu'nun her türlü ağzı orda duyulur. Caminin önünde iş arayan kasketli ve çuha giysili, ayakları lastikli bir köylü kalabalığı hiç eksik olmaz. Bunlar boyuna araçlarla, simsarlarla heyecanlı ve kızgın, biraz da umutsuz tartışmalar hâlinde dirler. Sokaklarda ordan oraya koşan perişan kapıcı çocukları, caddelerde çamur vardır. Ama bu arada ışıkların yanmasıyla birlikte Şişli'nin zenginlikleri göz kamaştırmaya başlar. Apartmanların perdeleri açık pencerelerinden tavanlara asılmış kristaller caddelere ışık yağdırır. Özel arabalar, dolmuşlar, süslü, güzel ama konuşurken nedense bağrışan kadınlarla başları tülbentli,

⁴³⁰ Ilgaz, a.g.e., s.28-29.

hırkacı ve basma entarili sessiz, aceleci, çalışkan yürüyüşleriyle kapıcı kadınları birbirlerine çarparak gelip geçerler. Öyle Nişantaş'daki gibi her yeri "butik"ler doldurmamıştır. Mezeciler, büfeler, bakkallar, lokantalar... İşte yaşamın kaynaştığı, açılıp saçıldığı, gizlendiği ama birdenbire ortaya çıktığı böyle garip bir yerdir bu Şişli..."⁴³¹

Yine aynı romanda Seveda, bir başka gün Nişantaş'ndan geçerken yine aynı duygularla Nişantaş ve Şişli karşılaştırması yapar. Şişli'nin de kalburüstü insanların oturduğu seçkin bir semt olduğunu, ancak Nişantaş'ın bir başka soyluluk taşıdığını, kendisinin iyi bir semtte oturmasına rağmen yine de buraya özendiğini söyler.

"İstanbul biraz boş, biraz sessiz ama her zamanki gibi ışıklar içinde parlıyordu. Nişantaş'ndan geçtiler, Seveda kendisi de seçkin bir semtte oturuyordu ama bu Nişantaş'ndan geçerken her zaman korkuyla karışık bir özenme duymadan edemezdi. Bu Nişantaş'ın havası başkaydı. Burda sanki yüzyıllardan beri İstanbullu olanlar, İstanbul'un gerçek sahipleri, bütün güzellikleri, incelikleri, yaşamayı bilen ve sonuna dek, her şeyleriyle mutlu olan, buna da layık olanlar oturur gibi bir duygular karmaşığı içinde kalırdı. Burda oturanlar davranışlarında yanlış yapmazlardı herhâlde, ölçülüydüler, bilgili ve kültürlüydüler, gelecekleri sağlam ve güvence altındaydı, aşkı, yaşamayı, gerekirse bir sürü aşklar tanımayı, mutluluklar denemeyi bilirlerdi.

Bu düşüncelerle Seveda apartmanların pencerelerine bakıp kristal avizelerin bile bir soyluluk taşıdıklarını, hiç de kendi evindekilere benzemediğini, perdelerden bile bir soyluluk ve süreklilik aktığını kabul etmek zorunda kaldı."⁴³²

4.3.11. Arnavutköy

Celâlettin Çetin'in "Göçük" isimli eserinde romanın başkahramanı İbrahim, kafasında İstanbul'a gidebilme fikri ile üvey annesinin eziyetlerine daha fazla katlanamayarak evinden ayrılır, önce dayısının yanına sığınır, sonra kamyoncu Şehmuz'un yanına yardımcı olarak girer, bir müddet sonra da Şehmuz tarafından İstanbul'a Arnavutköy'e arkadaşı Kürt Hasan'ın yanına gönderilir. Arnavutköy de alt gelir grubunda olan göçmenlerin tercih ettiği bir semt değildir. İbrahim'in de buraya gelişi bu anlamda kendi tercihi olmamıştır. Şehmuz, daha önce birlikte sınırda kaçakçılık yaptıkları ve kendisine can borcu olan, İstanbul'da geniş çevresi olduğunu da bildiği ve ona burada iyi bir iş bulabileceği inancıyla İbrahim'i Arnavutköy'e Kürt Hasan'ın yanına göndermeyi tercih etmiştir. Bu açıdan Arnavutköy, romanda diğer

⁴³¹ A.e., s.225.

⁴³² A.e., s.52-53.

alt gelir grubu göçmenlerin birlikte inşa ettikleri gecekondu semtlerindeki fakirliğin, pisliğin, geri kalmışlığın diz boyu yaşandığı semtler de olduğu gibi, olumsuz bir bakış açısıyla verilmemiştir.

“Yaz başıydı. Gene çilek kokuyordu o akşam Arnavutköy. Ama İbrahim bilmezdi bu kokuyu, tanımazdı. Eleniçası, Eftemiyası, bir bir sokaklara dökülmüştü. Ilık bir Haziran akşamıydı. Deniz kıyısında, hele hele akıntıburnunda etekleri uçuşuyordu genç kızların. Ve meyhanelerde ve nemli ıslak ağlarda ve tavl pullarında bini bir paraydı küfürlerin.”⁴³³

“Göçmenlerin İstanbul’a Kimin Yanına Geldikleri” başlığı altında İbrahim’in yanına geldiği Kürt Hasan, kaldığı köşk ve köşk ortamı işlendiğinden tekrara düşmemek için burada bir kez daha işlememeyi uygun bulduk. Ancak İbrahim’in göçtüğü Arnavutköy’de Kürt Hasan’dan beklediği şekilde bir iş sahibi olamaz. İbrahim, Celâl Paşa’nın oğluna sırf sabah akşam birer bardak süt verebilmek için köşkte beş inek beslemektedir. Köyünde olduğu gibi burada da süt sağmakta, sağılan sütün iki bardağı Celâl Paşa’nın oğluna ayrıldıktan sonra gerisi satılmaktadır. Bunun dışında İbrahim, delikanlılara düşkün Kürt kökenli evin hanımı Firdevs’in kadınsı ihtiyaçlarını gidermektedir. Birkaç ay burada çalıştıktan sonra İbrahim, köşke sık sık Firdevs’i ziyarete gelen yine delikanlılara düşkün Didar Hanım’ın damadının yanında iş bulması sonucu Arnavutköy’den ayrılmıştır.

4.3.12. Romanda Neresi Olduğu Belirtilmeyen Semtler

1950 sonrası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçülen semtleri tespit ederken bazı romanlarda roman kahramanlarının göçtükleri semtin ismi verilmemiş ve ayrıca semtin karakteristik özelliklerini vurgulayan ipuçlarına da ulaşılamamış olduğundan göçülen semtin neresi olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Tezimizde bu semtleri “Romanda Neresi Olduğu Belirtilmeyen Semtler” başlığı altında işlemeyi uygun bulduk.

Orhan Kemal’in, “Sokaklardan Bir Kız” isimli romanının başkahramanı Nuran, amcası tarafından İstanbul’a getirilir. İstanbul’da Nuran’ın amcası ve ailesiyle

⁴³³ Çetin, a.g.e., s 163–164.

yaşadığı bu semtin bir kıyı semti olduğu söylene de ismi verilmez. Romanda Nuran'ın semte gelişi, semtin insanları ve evler kendi ağzından şöyle anlatılır:

“İstanbul ne güzeldi!

Ama bu güzellik çok sürmemişti. Şehrin kıyı mahalleleri yıkık harap, eski evleri, birtakım kale duvarlarıyla başlamıştı. Başlamıştı ama, bütün bu yıkıklık, haraplık ve eskiliğin ardında masmavi deniz!

Tramvaydan inmişlerdi. Birbirini kesen daha dar, sokaklardan geçmişlerdi. Amcası hep hep sigara içiyordu. Hava soğuktu ama, gök masmaviydi. Güneş vardı. Taşlarının aralarından otlar fışkırmış eski duvarlarda tenbel tenbel yatan insansız, çocuksuz tenbel güneş.

Sonra birden cıvı cıvı insanlarla çocukların, tenhalığı uçurtmaları, futbol toplarıyla yendikleri bir meydanlığa çıkmışlardı. Öyle sevmişti ki bu meydanlığı! Evler, tahtaları kararmış ama yüksek evler, pencerelerinde gülen, şarkı söyleyen kadınların karşıdan karşıya konuştukları şakalaştıkları evler. Bu evlerden birinden ayakları takunyalı, çirkin bir kız koşarak gelmişti.”⁴³⁴

Aysel Özakin'in “Alında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, İstanbul'a göçtükten sonra gazetede musahhihlik yapmaktadır. Ancak İstanbul'da oturduğu semte, özel bir dikkat olmadığı gibi, bilgi de yoktur. Ancak romanda özellikle Armağan'ın abisi Tahir ve yengesi Sevim'in oturduğu mahalle üzerinde durulmuş, bu mahalle Armağan'ın gözüyle anlatılmış ancak hangi semt olduğu belirtilmemiştir. 12 Mart döneminde hapishanede kalan Tahir, karısıyla birlikte açığa alınınca ideolojileri doğrultusunda daha çok çalışmak, daha etkin olmak için İstanbul'a göçmüş, kendisi bir sendikanın seminerlerinde öğretmenlik yaparken, karısı Sevim ise fabrikada çalışmakta ve kadın işçileri devrimci bir kadın derneğine kazandırmak için çaba hamcamaktadır. Armağan, bir aydır İstanbul'da olmalarına rağmen Tahir ve Sevim yanına yeni gitmektedir. Armağan'ın abisini ziyarete gitmek için bindiği semt otobüsü bile, İstanbul'un az gelişmiş bir semtine gittiği izlenimini daha baştan bize hissettirmektedir. Otobüsten inince de geldiği mahallede Armağan'a kılık kıyafetinden dolayı tuhaf bakılır:

“Armağan'ın elindeki adrese doğru yol alan halk otobüsü fabrikaların arasında ilerliyordu. Çok eski, hurda sayılabilecek kadar eski, kirli bir otobüstü bu. Boyaları dökülmüştü. Kanapelerinin uçları yırtılmıştı. Kirli sünger parçaları görülmüyordu. Üstlerindeki solmuş örtüler ise arkalarından bezlerle, lâstiklerle tutturulmuştu. Siyah ince bir çamur örtüsü kaplamıştı yeri. Üst üste ayakkabı izleri seçiliyordu.

⁴³⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 77–78.

Armağan'ın oturduğu yerin camı da çatıyordu. Gürültülerle, sarsılarak yol alıyordu otobüs ve yolcularının hemen hemen hepsi yoksul görünüyordu. Bindikleri bu kirli, hurda otobüse alışkın gibiydiler. Otobüs Armağan'ın ilk olarak gördüğü sokaklara geldi. Duvarlarda beyaz, kırmızı, siyah yazılar vardı. Bu yazılar çeşitli siyasal grupların sloganlarıydı: Sokaklar tozlu, duvarlar is içindeydi. Fabrika önlerinde rastlanan işçilerin yüzleri duman rengindeydi. Çocuklar çamurlu kapı önlerinde oynuyorlardı. Yağmur çiseliyordu. Mobilya atölyeleri, oto tamircileri, lehimciler, kaynakçılar da vardı yol kıyılarında, İçeri karanlık, kapı önleri çamurlu küçük dükkânlar... Daha çok çıraklar görülüyordu içerde. Boyası kurumuş yazılar da seçiliyordu duvarlarda. Tek tük sağcı sloganlar da görülüyordu. Armağan pencereden bakarken sarsıntılı ve karışık bir çağda yaşandığını düşünüyordu. Otobüstekilerin ellerindeki gazetelerin başlıkları dünkü olayı veriyordu. "Bu hesabı kim verecek?" diyordu bir başlık. Otobüs tıklım tıklım doluyordu. Yüzler sınıksız bir dalgınlığa gömülmüş görünüyordu. Hiçbir gülüşe rastlanmıyordu. Armağan pencereden bakıyordu. Biletçiye ineceği durağın adını söyledi. (...)

Armağan halk otobüsünde biletçiye doğru dönüp ineceği durağın adını yineledi. "Bağırdım bağırdım duymadın hanım." diyerek çıkıştı biletçi. Armağan iki durak ötede inmiş oldu böylece. Karşıya geçip bir başka otobüsü beklemesi gerekiyordu. Yağmur ince ince yağıyordu hâlâ. Bir saçağın altında durup bekledi. Karşıda lehimci ve tornacı atölyeleri vardı. Çıraklar kararmış yüzleriyle Armağan'a baktılar. Pantolonu, ince trençkotu ve omuzuna asılı büyük deri çantasıyla buralarda rastlanmayan şık, değişik bir kadın görünümündeydi. Oysa Armağan'ın çocukluğu bu mahalleyi andıran bir mahallede geçmişti. Yanından geçenler de yarı çapkın, yarı alaycı bakışlarla süzüyorlardı onu. Armağan tedirgin oldu. Uzak, yabancı görünüyordu onlara. Çamurlu kaldırımda yürümeye koyuldu. Bakımsız, yoksul yolların duygusuna kaptırmak istedi kendini. Islanıyordu ve yanından geçen araçlar üstüne çamurlu sular sıçratıyorlardı.⁴³⁵

Armağan, ilk kez geldiği abisinin evinin penceresinden mahalleye, sosyal duyarlılığı olan bir genç kız olarak karamsar bir bakış açısıyla baktığını görürüz. Ancak Armağan için bu mahalle, kendisinin çalıştığı, dolaştığı, oturduğu, uğruna kasabasından kalkıp geldiği İstanbul değildir. Armağan, burada çok farklı bir tabloyla karşılaşır.

"Pencereye yaklaştı. Toprak ve taş yığınlarıyla kaplı çorak bir alan uzanıyordu karşıda. Alanın çevresinde çoğu sıvasız, badanasız, çatısı tamamlanamadan içlerine girilip yerleşilmiş evler vardı. Evlerin arkasında uzun, siyan fabrika bacaları görülüyordu. Toprak düzlükte gidip gelenlerin adımları ince yollar oluşturmuştu. Basıla basıla sertleşmiş sarı toprak yollar... Çocuklar okuldan çıkmışlardı. Bu ince yollardan geçerek evlerine geliyorlardı. Siyah çarşafli iki kadın da geliyordu karşıdan. Gelenlere karşılık gidenler de vardı. Karşıdaki evlere ve cam fabrikasına doğru... Cam fabrikasındaki uğultu kesilmiyordu bir türlü. Koyu bir duman inmiş, mahallenin çevresini sıkı sıkı sarmıştı. [Sanki onu şehirden ayırmak istiyordu.! Siyah uzun fabrika bacalarından boğum boğum siyah duman yükseliyor, yayılıyor, dağılıyor, yine aşağılara iniyordu. Bu bacalar da mahallenin sakinleri gibiydi. Kimse "Bunların aramızda, yanı başımızda ne işi var?" diye düşünmüyor muydu acaba?

⁴³⁵ Özakin, a.g.e., s.70–74.

Dumanla, kirli yollarla, sıvasız evlerle, ağır, suskun bir hüznle kaynaşmış bir mahalleydi bu. Bu boş kuru toprakta bir ağaç yeşerse, çiçek açsa, çocuklar kahkahalar atarak koşsa, gökyüzü masmavi görünse sanki şaşacaktı herkes. Başka bir mahalle olacaktı o zaman. Doğanın bütün güzellikleri başını alıp gitmişti buradan. Renkler, kokular, yaprak hışırtıları, mevsimler... Çocuk oyunları, parlak kadın tenleri, çevik ve neşeli erkek bedenleri yoktu bu mahallede. Burada İstanbul yoktu.”⁴³⁶

Sevinç Çokum’un “Zor” isimli romanında, kardeşi Kerim İstanbul’a geldikten sonra çocuğu olmadığı için kaynanası ve kocası tarafından hor görülen Sırma da İstanbul’a kaçar. Önceleri İstanbul’da oturan Hatice Hala’sının yanında kalarak evlere temizliğe giden Sırma, daha sonra bir ilaç fabrikasının yemekhanesinde iş bulur. Yemekhanede bulaşık yıkar, yemekten sonra masalardan tabakları kaldırır, yerleri silip süpürür. Bu işyerinde çalışırken tanıştığı Naciye Hanım, ona bir ev bulur.

“Naciye Hanım, bizim oralı. Yemekleri o dağıtır, bölüştürür. Piyale’de yengesinin üç katlı bir evi var oğlanım. Yarısı ahşap. Evin bahçesine de tek odalı bir kulübe kondurmuş. “Sen merak etme” diyor Naciye Hanım. Yengesinin gönlünü yaparmış. Hem kiracısından memnun değilmiş yengesi. Çıkartmak istermiş. O çıkınca biz tutacağız evi. Mutfağı da varmış o evciğin.”⁴³⁷

Romanda Kerim’in ablasıyla birlikte kiraya çıktıkları İstanbul’da yerleştikleri “Piyale” diye bir yerden bahsedilir. Bu Piyale’nin Piyalepaşa mı, Küçük Piyale mi Büyük Piyale mi, yoksa sadece Piyale mi olduğu belirtilmediğinden hangi ilçeye veya semte bağlı bir yer olduğunu tam olarak söylememiz mümkün değildir. Bu sebeple Kerim ve ablasının taşındığı bu semti “Romanda Neresi Olduğu Belirtilmeyen Semtler” başlığı altında işlemeyi uygun bulduk. Sırma ile Kerim’in Piyale’de buldukları evi görmeye gittiklerinde mahalle ve evin içinde bulunduğu durumu anlatan aşağıdaki bölüm belki direk hangi semtte olabileceğini göstermezse de evin muhtemelen göçmenlerin oturduğu, yoksul bir semte olduğuna dair ipuçları verir niteliktedir.

“Sırma, o daracık yolda içindeki kaynamayı bastıramayarak yürüyordu. Evler... İnsanın yüzüne sokulurcasına yakın pencereler... Tavuklar... Üç katlı bir

⁴³⁶ A.e., s.100.

⁴³⁷ Çokum, a.g.e., s. 216.

evin kapısını çaldı kadın. Yokuşun hemen dibindeler... Bir pencere açıldı. Altın bilezikli bir kadın... Başında oyalı yemenisi...

—Geliyorum şimdi!

Sırma, eşarbinin uçlarıyla yüzünün terini sildi. Aşağıya inen kadının elindeki anahtara sevincini açığı koyarak baktı.

—Kardeşimle evi bir görelim dedik.

—İyi ettiniz.

Kadının dişlerinin çoğu altın kaplamalıydı... Yandaki tahta kapıyı itti. Köy evlerinin kapılarının gıcirtısı... Duvarların sakladığı o ufacık ev birden ortaya çıktı. Sırma, kardeşini dirseğiyle dürttü.

—Bahçeyi bir güzel donatırız. Kara lâhana dikeriz, mısır bile ekeriz.

Çerçeveleri boyasız pencereler, kaldırılmış resimlerin duvarlarda bıraktığı açık renkte izler, çiviler, yer yer sökülüp yırtılmış koyu mavi bir yer muşambası, birkaç ölü hamamböceği, soba deliğinin çevresinde karalık...

—Nasıl? Geniş değil mi...

—Geniş görünüyor, dedi Kerim.

—Mutfığa bakalım bir yol..

—Ev sahibinin mutfığı göstermekte bir isteksizlik duyduğu belliydi.

—Şu camı kiracılar kırmış. Ben bu mutfığı ak pak teslim etmişim onlara.

—Doğrudur, dedi Sırma. Ovulup silindiği gibi tertemiz olur.

—Abdestlik yanı nere? dedi çocuk.

Ev sahibi mutfak içindeki bir kapıyı açtı. Takunyalar, bir konserve kutusu, aşınmış bir süpürge..

— İşte burası.

— Ya yıkanma yeri? diye sordu Kerim.

— İster mutfakta yıkanın, ister hamama gidin. Hamamlar ne güne duruyor? Olmadı, bir küçük iskemle atarsınız şuraya. Suyun akacağı delik var nasıl olsa. Ocakta su ısıtırsınız, ilerde yıkanma yeri de yaptıracağım.

Yeniden odaya döndüler. Kerim, boş duvarlarda gözlerini gezdirdi.”⁴³⁸

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanının başkahramanı İbrahim, İstanbul’da adam yaralama suçundan hapse girip çıktıktan sonra hemşehrisi Nusreti bulur. Nusret onu kaldığı hanın bodrum katına götürür. Tam olarak hangi semtte olduğu belli olmayan bu hanın, sur içinde bu tür hanların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde olduğu muhakkaktır. İbrahim handa kalırken, Bakırköy’e el arabası ile gitmekte; Aksaray’a, Beyazıt’a köprüyü geçerek Tophane’ye yürüyebilmektedir.

4. 4. Göçmenlerin Barındıkları Mekânlar

İnsanoğlunun en temel ve vazgeçilmez ihtiyaçlarından biri barınma ihtiyacıdır. İnsanoğlu ilk çağlardan itibaren tabiat şartlarından, dış dünyadan gelebilecek her türlü tehlikelerden korunma hissiyle kendisini güvende hissedeceği

⁴³⁸ Çokum, a.g.e., s. 220.

mekânlar bulmuş veya yaşadığı çevrenin şartlarına uygun barınma yerleri inşa etmiştir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan ve en basit ifadesiyle coğrafi anlamda bir mekân değiştirme süreci olarak değerlendirebileceğimiz göçün sonucunda, yeni gelinen yabancı bir mekânda kendisini hangi tehlikelerin beklediğini bilmeyen göçmenin, ilk düşündüğü şeylerden biri barınma problemini çözmek olacaktır.

İstanbul bilinen eski tarihinden bu yana bir liman kenti olmasının yanında ayrıca üç büyük imparatorluğun da başkentliğini yapmış bir şehir olarak, cazibe merkezi olmuş ve sürekli topraklarında nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Artun Ünsal'ın “Geçmişten Günümüze İstanbul'un Lokantaları”nı çalışmasında anlattığı yeme içme merkezli de olsa İstanbul'un nüfusundaki bu hareketliliği tesbiti dikkat çekicidir. Artun Ünsal bu hareketliliği şöyle anlatır:

“Büyük bir liman kenti ve ticaret merkezi olan İstanbul'un, öteden beri seyyar yemekçiler cenneti olması boşuna değildir. Fatih, Bayezid ya da Eminönü gibi kentin işlek meydanlarında sabahın erken saatlerinde toplanan; ailesi olmayan ya da ailesinden uzak kalmış göçmenler, bekâr odalarında geceleyen işçiler ya da işsizler, yoksullar, garibanlar, başka bir deyişle, sokakta ucu ucuna yaşayanlar içindir gezgin ya da sabit yemekçiler. Meydanlarda ya da ara sokaklardaki aşçı dükkânlarına, seyyar yemekçilerin oraya buraya attıkları sandalye ve taburelerinin çevrelediği mütevazı sofralarında çorba, pilav, nohutlu pilav, şişkebab, tava balık, börek, muhallebi ve helvanın dışında çok şey bulunmazdı. Ama fiyatları da ucuzdu. Zaten çoğu insan için önemli olan, yemek yeme değil ‘açlık gidermek’ ti.”⁴³⁹

Osmanlı Devleti döneminde, özellikle aileleri ve barınacak yerleri olmayan hamamların külhanlarında (ateş ocaklarında) yatıp kalkmak zorunda kaldıkları için kendilerine “külhanbeyi” adı verilen bir sosyal gurubun oluşmasında fetihle birlikte memleketin çeşitli yerlerinden İstanbul'a yapılan göçlerinde etkisi olduğu söylenebilir.⁴⁴⁰ Yine İstanbul'a taşradan çok sayıda kişinin göçler yoluyla geldiği ve bu durum da çoğunlukla başkenti olumsuz yönde etkilediği için XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren külhanbeylerinin önemli bir kısmının barınmaya başladığı

⁴³⁹ Artun Ünsal, Geçmişten Günümüze İstanbul'un Lokantaları, **Şehir ve Kültür: İSTANBUL**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Yayını, Ed. Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010, s.390.

⁴⁴⁰ Bkz. Mehmet Demirtaş, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Bir Zümrenin Alt-Kültür Grubuna Dönüşmesi: Külhanbeyleri**, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, No 1, Yıl 2006, s.113-141.

hanlarda, bekâr odalarında ve sabahçı kahvelerinde buraları kontrol altında tutulmak amacıyla sayımların yapıldığı bilinmektedir.⁴⁴¹

14 Mayıs 1950 seçimleriyle Demokrat Parti, Türkiye’de 27 yıllık tek parti iktidarını bitirerek yönetimi ele almış, kuruluşundaki liberal felsefeyle özellikle İstanbul’da sanayi, ulaşım, alt yapı ve imar faaliyetleri başlatmıştır. Bunun sonucu olarak İstanbul’da işgücü açığı doğmuş; nüfus artışı, kullanılan ya da ekilebilen toprakların artık son sınırına ulaşması, toprakların miras yoluyla bölünerek küçülmesi vb. sebeplerle topraklarının ekonomik olarak yetersiz hâle gelmesiyle geçinemeyen veya işsiz kalan kırsaldaki insanların yoğun iş ihtiyacı olduğu haberleri üzerine İstanbul’a hücumu başlamıştır. Kırsaldan İstanbul’a yaşanan bu yoğun göç dalgası barınma sorununu da beraberinde getirmiştir. “Beyoğlu, Taksim, Şişli, Nişantaşı” gibi semtlerde yapılan apartmanlarda yaşama modası sebebiyle buralar, “Eski İstanbul’un tarihî semtlerinin konaklarında oturanları kendisine çekmiş ve boşalan konaklar İstanbul’a göçün ilk zamanlarında, Süleymaniye gibi semtlerde, göç edenlerin barınma ihtiyacını oda oda yerleşilerek karşılamıştı.”⁴⁴²

Özellikle tarihi yarımadadaki var olan barınma yerlerinin artık gelenleri karşılayamayacak duruma gelmesiyle dar gelirli göçmenler, hazine arazileri üzerine derme çatma kulübeler inşa ederek, barınma ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kalmışlar böylece gecekondu dediğimiz barınaklar ortaya çıkmıştır.

1950 sonrasında kendini daha belirgin bir şekilde göstererek İstanbul’u etkileyen göç olgusu ve beraberinde ortaya çıkan barınma problemi elbette Türk romanında yansımaları bulmuş, Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarının, İstanbul’daki barınma problemleri ve barınma mekânları romanlarda işlenmiştir. Tezimizin bu bölümünde 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç edenlerin, İstanbul’da barınma mekânlarını tespit etmeye çalışacağız.

⁴⁴¹ Demirtaş, **a.g.e.**, s.120.

⁴⁴² Korkut Tuna, “İstanbul’un Sosyolojik Dönüşümü”, **Şehir ve Kültür: İSTANBUL**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Yayını, Ed. Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010, s.362.

4.4.1. Geçici Barınma Mekânları

1950 sonrası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç eden bütün roman kahramanları elbette bir tanıdığa ya da bir hemşehrisinin yanına geliyor değildir. İş bulabilme, para kazanabilme, ünlü olabilme, daha özgür bir hayat yaşayabilme umuduyla İstanbul'da kimsesi olmadığı hâlde gelen göçmenler, muhakkak ki ilk etapta geçici de olsa bir barınma problemi yaşamışlardır.

4.4.1.1. Garların ve Vapurların Bekleme Salonları/ Sabahçı Kahveleri/ Açık Hava

İstanbul'da bir tanıdığı, bir hemşehrisi kendilerine arka çıkacak bir hamisi olmayan göçmen olarak gelen roman kahramanları, özellikle İstanbul'a geldikleri ilk günlerde veya paralarının olmadığı sonraki zamanlarda kendilerine geçici olarak barınma mekânları bulmak zorunda kalmışlardır.

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında, İstanbul'a geldikleri ilk gün iş aramaya başlayan Halo Dayı ve oğlu İdiris'e, sordukları biri tarafından sabahları amelelerin toplanıp buradan işe dağıldığı bir kahve tavsiye edilir. Halo Dayı ve oğlu İdiris bu tavsiye edilen kahveye hayli geç bir vakitte geldikleri için hâliyle kahvede kendileri gibi ameleleri bulamazlar. Ancak kahveci tarafından amelelere iş bulan komisyoncuya yönlendirir. Komisyoncu kâğıt oynamaktadır. Halo Dayı'yla hiç ilgilenmez, sonuçta Halo Dayı derdini anlatabilirse de komisyoncu ertesi gün gelmelerini ister.

— Biz oğul, ne işi olsa yaparık, daş daşırık, torpeh gazarık, ne işi olursa, siz yiter iş deyin...

— İyi, dedi adam, elindeki birliyi masaya vururken, yarın sabahleyin gelin, o zaman bir iş buluruz...

Halo Dayı gidemedi, daha doğrusu bir adım attı kapıya doğru, sonra geriye döndü:

— Oğul, dedi, bizim bu gece yatacak yerimiz de yok...

Adam:

— Önceden haber verseydiniz, size Hilton'dan yer ayırtırdım, dedi.

Garson da güldü bu şakaya ötekiler de. Yalnız Halo Dayı'yla İdiris gülmediler.

Halo Dayı:

— Han mı ki o Hilton dediğin yer?

— Han dayı han... Neyse, siz bu gecelik başınızı sokacak bir yer bulun da, bakalım yarına, belki bir şeyler buluruz...

Halo Dayı biraz daha dineldi, sonra oğluna dönerek:
— Yörü oğul, dedi.
Garson kapıda yakaladı onları:
— Dayı, dedi, şayet paranız azsa sabahçı kahveleri vardır Aksaray’da, orada idare edersiniz.
— Aksaray mı oğul, nere ki ora?
— Bu yolu tutun gidin, her önünüze gelene sorun...”⁴⁴³

Halo Dayı, gurbetteki bu ilk günlerinin gecesinde İstanbul’da başlarına ne geleceğini bilemediğinden cebindeki üç beş kuruşu da çok pahalı bulduğu otele vermek istememiştir. Halo Dayı ve oğlu İdiris’e de geceyi geçirmeleri için tavsiye edilen ilk mekân sabahçı kahvesi olması bu yüzdendir. Daha önce “Göçmenlerin İstanbul’la İlgili İlk İntibaları” başlığı altında Halo Dayı ve oğlunun sabahçı kahvesi ararken başlarına gelen hadiseleri işlemiştik. Yine aynı bölümde “İstanbul Mekânları” başlığı altında Halo Dayı ve oğlunun Sirkeci Garı’nda sabahladığından bahsetmiştik. Tekrara düşmemek için burada kısaca değinmek istiyoruz. Yürüyerek Aksaray, Yenikapı, oradan da Sirkeci’ye kadar gelen, ancak sabahçı kahvesi bulamayan Halo Dayı ve oğlu İdiris’in, sabahçı kahvesini sordukları adamın tuvalete gitme bahanesiyle içeri girerek geceyi Gar’da geçirebileceklerini söylemesi üzerine, sırtlarında yorganları, ellerinde bavulları ile tuvalet mazeretiyle içeri girerler. Dışarıya göre sıcacık olan bekleme salonu doludur. Bir sürü insan kendileri gibi sırf geceyi geçirmek için Gar’ı tercih etmişlerdir. Halo Dayı’nın sıcaklığın etkisiyle gözlerinin ağırlaşması üzerine yolculardan birinin burada uyumayı hükümetin yasakladığını, görevli gelir sorarsa Edirne’ye gitmek üzere tren beklediklerini söylemeleri gerektiğini söyler. Gar’da görevlinin muhtemelen her zaman karşılaştığı bir hadise olsa gerekir ki içeri girip geceyi geçirmek isteyen haybecileri sık sık uyarır.

“Görevli memur yine geldi, yine armut gibi sarkan insan kafalarını sarstı, salladı uyandırdı. Bu kez kızgındı biraz:

— Bakın, dedi, yemin ediyorum, bir daha gediğimde kimi uyuyor görürsem, hop hemen dışarıya! Burayı babalarının oteli bellediler yahu!...

(...)

Başını salladı, sert adımlarla bekleme salonunun kapısına vardı, oradan son gözdağını savurdu:

— Son olsun bu, bir daha girdiğimde kimi uyuyor görürsem, hemen dışarı atarım!..

Aslında, görevli memur da biliyordu bunların çoğunun yolcu olmadığını, akşamı burada geçirdiklerini. Parasız garibanlardı çoğu. Ama, buyruğu veren müdürdü. Memur, müdürünün buyruğunu yerine getiriyordu. Daha doğrusu,

⁴⁴³ İzgü, a.g.e., s.113–114.

görevini yapmış olmak için saatte bir buraya uğruyor, insan kafalarını sallıyor, sarsıyor, uyandırıyor...

Memur gittikten sonra

— Oğul, dedi Halo Dayı, bu herif çalıyı dakdı bize, isdersen uyumiyak, sona bizi atar matar da dışarı...

Yanlarındaki, uykulu uykulu konuştu:

— Uyuyun gitsin, benim üçüncü akşamım burada, bir türlü atamadılar dışarıya. Dün gece de bana taktı kancayı. “Sen dün akşam da burdaydın.” dedi. Ben de. “Ne yapayım. Edirne trenim kaçırdım.” dedim...

—Hah hah, dedi Halo Dayı. Edirne yahu Edirne, oğul İdiris, biz Edirne’ye gedyorduk.

— Ne zaman buba?

— Herife oğul herife, bu şapgalı herife öyle diyecekdik...

Bekleme salonu yine uykuya daldı. Horultular, poğamalar, derin soluk almalar bir anda doldurdu koca salonun içini. İnadına, kaloriferdeki görevli de hızlı çalışıyordu bugün, sıcacıktı içerisi. Hele, kalorifer radyatörlerinin yanlarında uyuyanları şu anda kaldırıp kuş tüyü yatağa götürseniz, hepsinin de bir gözü burada, şu kuru sıralar üzerinde kalırdı.

(...)

Gün doğarken, görevli memur son kez geldi, son kez başları salladı. Sonra, tümüne birden:

— Sabah oldu, acaba kahvaltıda ne istersiniz? diye alaylı alaylı sordu gitti. Nedendir bilinmez, ondan sonra hiç uyumadı millet. Birkaç kişi tuvalete gitti, birkaç kişi kahvecinin bankosunun önüne... Bu sırada, bir tren düdüğü öttü hırçın hırçın... Camların boz rengi yitti. Gittikçe aklaştılar, dışarısı aydınlanmıştı. İstanbul’da yeni bir gün daha başlıyordu...⁴⁴⁴

1950 sonrası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçenlere baktığımızda, özellikle geldikleri ilk günlerde barınma problemi çekenlerin büyük bir kısmının İstanbul’da bir tanıdığı olmadan gelmelerinden kaynaklanan bir problem olduğunu tespit etmiştik. Nitekim Halo Dayı ve oğlu İdiris’in de İstanbul’da yol yordam gösterecek kimselerinin olmaması onların böyle bir sıkıntı yaşamalarına neden olmuştur. Aynı şekilde yine özellikle evden kaçmalarda da aynı durumun yaşanması söz konusudur. Levent Engin’in “Suçlu” isimli romanında çocuk yaştaki Murat, Ankara’dan İstanbul’a kaçmış, cebinde parası olmadığı için otele gidememiş ilk bir kaç gece barınma problemini vapur iskelesinin bekleme salonunda geçirerek halletmiştir. Murat’ın bekleme salonlarında geçirdiği o günler romanda şöyle anlatılmıştır:

“Küçük kafasında büyük idealleri vardı bir ara ama şimdi hiç bir şey düşünemiyordu. Gece olmuştu ve yatacak yer meselesi bir problem olarak ortaya çıkmıştı.

Köprüdeki yolcu salonlarından bir tanesine girip oturdu. Kılığı kıyafeti düzgündü. Sakin oturuşu ile vapur bekleyen diğer yolculardan hiç farkı yoktu. Vakit ilerleyince uyku tatlı tatlı bastırdı. Başını arkasına dayayıp uyumaya çalıştı. Rahat

⁴⁴⁴ A.e., s. 131–133.

değildi. İkide bir sıçrayarak uyanıyor, tekrar uyuyordu. Boynu tutulmuştu. Sert tahta üzerinde oturmaktan kalçası ağrımişti. Doğru dürüst uyuyamadığından vaki de bir türlü geçmiyordu.

Kalkmaya karar verdiği zaman saat gecenin üçüydü. Biraz dolaşıp uyuşan azalarını açmaya karar verdi. Uyku gözünden aktığı hâlde uyuyamamıştı. Dolaştıkça açıldı. Uykusu dağıldı. Zihni berraklık kazandı.

Cebindeki bir kaç lira onu bir iki gün daha idare edebilirdi. Sonra açlık başlayacaktı. Sefaleti düşünmeye düzum görmedi. Durumu zaten sefaletti. Bir iş bulması lâzımdı. Bir yatacak yeri olmalıydı. Sabah olunca ilk iş olarak yarınını garantiye alacak tedbirlere başvurmalıydı.

(...)

Murat tam on gün dolaştı kapı kapı. Hani taşralıların ağızlarına pelesenk ettikleri bir lâf vardı, “İstanbul’un taşı toprağı altındır” diye. Onun; “İstanbul’un taşının toprağının açlık” olduğunu, ilk lâfı söyleyenlerin yanıldığını anladı. Bu on gün zarfında vapur iskelelerinde uyulamaktan, kuru ekmek yemekten imanı gevremişti.”⁴⁴⁵

Sabahçı kahvehaneleri, daha çok kent merkezinde ve işlek yerlerde bulunan günün 24 saati açık olan ve gece işçilerinin, ıssız güçsüz takımının devam ettiği, müdavimlerden çok gelip geçici müşterilerin yer aldığı mekânlardır.⁴⁴⁶ İstanbul’a gelen gurbetçilerden de barınma problemini gideremeyenlerin bu kahvelerde sabahladıkları bilinmektedir.

Ahmet Çakal’ın “Serseriler Arasında” romanında, anlatıcı konumdaki romanın başkahramanı hamurkârdır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde çalışmış bir de şansını burada denemek için İstanbul’a gelmiştir. Romanın başkahramanı hamurkâr olduğu için özellikle mevsimlik işçi olarak kışın Anadolu’dan İstanbul’a gelip çalışan, yazın köylerindeki işlerini yapmaya giden işçiler sebebiyle kışın işsiz kaldığı zamanlar kendi gibi hamurkâr, serseri arkadaşlarıyla sabahçı kahvelerinde sabahlamaktadırlar.

“Günler akıp gidiyor. Tersoluk başlıyor.

Bu gece sabahçıya takılıyor.

Sabahçının yeri oldukça sotalı. Sahibi de eski kıyakçılardan.

Bir lira veren sabaha karşı kelleği vuruyor masaya. Hoş vermeseler de bir şey demiyor ya.

Polis bir gecede belki on defa burayı yokluyor. Her gece burada birkaç işçiyi (Hırsız) kapıyor. Sabaha karşı bir kar yağmaya başladı. Tam da yağacak zamanı bulmuştu. Böyle ters günlerde kışın kahrı çekilir mi? Uyku kara bir dağ gibi üstüne çöküyor.

— Kalk da gidelim, şimdi bizim ora açmıştır.” dedi İbo.

⁴⁴⁵ Engin, a.g.e., s.77–78.

⁴⁴⁶ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, **Kahve**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, C.5, s.105.

Saat yediye geliyor, ama daha ortalık karanlık.”⁴⁴⁷

Hasan İzzetin Dinamo’nun “Koyun Baba” isimli eserinde Ahmet’le İstanbul’a gelen Bunçuk da geldikleri gecekondu mahallesindeki ilk gecelerini, gecekonducularını yapmaya yardım ettikleri bir göçmen olan Gülizar Bacı’dan yatmak için aldıkları çullarla açık havada geçirirler. Ahmet, Bunçuk’a erkek kıyafetleri giydirdiği ve baba oğul olduklarını söylediği için birlikte yatmaları acayip karşılanmamış, gecekonducularını yapıncaya kadar Ahmet’le Bunçuk açık havada birlikte yatmışlardır. Romanda bu gecekondu mahallesindeki ilk geceleri şöyle anlatılır:

“Sonra alırsız, Gülizar Bacım. Yalnız şimdi kendimize yatacak bir yer bulmaya çalışalım.”

“Şimal yazdır. Altınıza, üstünüze birer çul versem şu kondunun içinde ya da dışında uzam uzanıverirsiniz, olur biter.”

“Olur bacım, olmaz mı hiç?”

“Zabahınan erkenden beton ney işine başlar bitirirsiniz. Hiç olmazsa, İsmail onbaşidan gayrisine para yedirmeyiz diyorum. Ben şimdi çullarınızı getireyim. Baba oğul uzanın, dinlenin.”

(...)

Sırt üstü yere uzandılar. Toprak sıcaktı. Bunçuk’un başı, Ahmet’in pazulu sağ kolunun üstünde dinleniyordu. Serin yaz rüzgârı, ötelerden bir yerden belli belirsiz, kır çiçeği kokuları getiriyordu. Daha çok sarı yabani hardal çiçeği kokusunu andıran bu koku, ağır gecekondu kokularının yanı başında kuytu bir düş bahçesi yaratıyordu.

Gülizar kadın, şilteye benzer kaba bir şeyle ona benzer yorganımsı bir örtü getirdi. Sonra, başuçlarına bir testi de kuyu suyu ile teneke bir maşrapa bırakarak hayırlı bir gece diledi.

Biraz ötede son kez su dökerek soyunup yatağa girdiler. Ayı postunu da battaniye gibi yorganın üzerine örttüler.⁴⁴⁸

4.4.1.2. Kahvehane Köşeleri/ Bekâr odaları/ Hanlar/ İnşaatlar/ Fırın vb. Çalışılan Yerler/ Tekneler

Anadolu’dan İstanbul’a gelen bekâr göçmenlerin İstanbul’daki belli bölgelerde bulunan kahvehanelerde, bekâr odalarında, hanlarda kaldığını bu bölgelerin Cumhuriyet’ten önceki dönemlerde de bu özellikleriyle bilindiğini daha önce ifade etmiştik.

⁴⁴⁷ Çakal, a.g.e., s.24.

⁴⁴⁸ Dinamo, a.g.e., s. 93–94.

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerin barındıkları mekânlara baktığımızda çoğunlukla kahvelerin üstünde kalacak yerler olduğunu görmekteyiz. Altları kahve olan hanlar, bekâr odaları veya otel dedikleri, ancak bekâr odası olabilecek barınma mekânları vardır. Göçmenlerin verdikleri isimlerle mekânların işlevleri arasında problem olduğundan biz romanlarda sadece ismi geçtiği şekliyle değil, işlevini de düşünerek bir tasnif yapmaya çalıştık.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında, İflâhsızın Memet’i kendi kaldığı bekâr odasına götüren Hamal Veli, kendisinin her yıl İstanbul’a geldiğini anlatırken hemşehrilerinin takıldığı Unkapanı’ndaki arkasında yatılabilen bir kahveden bahseder.

“— Sen gelir misin bu İstanbul’a?
— Ben mi? Gelirim.
— Hangi köyden olursun
— Divriği’nin köylüğünden. Bu İstanbul’da bizim hemşehriler çok. Unkapanı’nda eyleşirler çokluk. Kayfe var orda bizim hemşehrilerin. Pehlivanın kayfesi. Kayfenin ardında yatardım ben ya, bakma...”⁴⁴⁹

Bu tür insanların aynı zamanda kalabildiği kahvelerin genellikle Unkapanı Küçükpazar tarafında olduğu görülmektedir. Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında, önce Gafur’un, sonra İflâhsızın Memet’in, en sonunda da İflâhsızın Yusuf’un patronu olan Müteahhit Hüseyin Bey, Niğde’nin en fakir köylerinin birinde doğmuş küçük yaşta anasını ve babasını kaybedince dayısıyla İstanbul’a gelmiş, burada da dayısını kaybedince, gurbette yapayalnız kalmıştır. İşte bu sırada Hüseyin Bey, Unkapanı’ndaki kahvelerde barınır. Sınıf atladıktan sonra karısıyla gittiği üst düzey bir bürokratin evinde geçmişi şöyle hatırlar:

“Duvarlardaki soyut tablolara bakmakta olan karısına gözlerini yavaşça kaldırdı. Hey gidi dünya hey! Kim derdi, kim bilirdi ki Niğde köylerinden birinde hem de galiba en fakirinde doğacak, anasını babasını küçük yaşta yitirecek, dayısıyla İstanbul’a gelecek, dayısını da yitirecek, Unkapanı, Küçükpazar kahvelerinin artlarındaki bekâr odalarında barınacak, hatta kahvelerden birinin biraz yaşlı genç çocuklara düşkün ocakçısının okşamarına katlanacak; katlanmak ne kelime? Bir sabah, sabahın çok erken saati, daha camlar bile ışımadan ocakçı...”⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 42.

⁴⁵⁰ **A.e.**, s. 75.

Ahmet Çakal'ın “Serseriler Arasında” romanında, anlatıcı konumdaki romanın başkahramanı kışın işsiz kaldıklarında zaman zaman kendi gibi hamurkâr serseri arkadaşlarıyla bu tür mekânlarda barınmaktadırlar. Yine işsiz oldukları bir günün gecesinde, oturdukları esnaf kahvesinden sabahçı kahvesine gidecekleri sırada arkadaşları, Tophane’de Kürtlerin hanının olduğu hem de çok ucuz olduğunu söyler. Gecenin bir yarısı Tahtakale’den Tophane’ye yürürler. Nihayet altı kahve olan hanı bulurlar. Romanda bu barındıkları mekân anlatıcı konumdaki romanın başkahramanı tarafından şöyle anlatılır:

“Hanın altı kahve, Zaten her taraf kahve dolu.
Yatak kalmaz diye hemen yukarı çıktık. Karanlık bir merdiven. Merdivenin yarısında ışık yandı. Acaba buranın bir parolası mı! Yoksa bir dümen mi?
Kapının gerisinde kirli bir masa etrafında saçlı sakallı üç adam, önlerinde koskocaman bir defter.
Yatacak yer sorduk.
(...)
Adımızı, adresimizi deftere yazdı.
“— İkişer buçuk lira” dedi.
Uzunlamasına bir bina her iki duvarın dibine doğru alt üst ranza yataklar. Belki seksen yatak bir arada. Sobanın etrafı da hasır serili. Gece o hasırların üstüne de adam yatıyor. Oranın fiyatı bir liraymış.
Hasırların üstüne dört beş adam bağdaş kurmuş oturuyorlar. Herbirinin yanında dürülü bir yorgan var.
Bidon bozması koca sobanın üstünde adamın biri yemek kaynatıyor. Adamın üstü başı kirden pis pis kokuyor. Epeyi yaşlı saçlı sakallı birbirine girmiş.
Yemek pişince plastik tabaklara böldü. Tabağı bir liradan satıyor.
Sobanın yanında oturuyoruz. Etrafımıza ürkek ürkek bakıyorum. Hancı salınarak geldi yanımıza.
“— Hemşehriler üstünüzde bit varsa ilâç vereyim.” dedi.
“— Sağol ağabey öyle bir şey yok bizde.”
“— Utanmayın, çekinmeyin. Sabahleyin yataklara bakarım. Eğer böyle bi şey gürürsem, sonunu siz düşünün.”
Öteden adamın biri derin derin kaşınıyor. Ellerini koltuğunun altında hiç çıkmıyor. Hancı ona doğru zorladı.
“— Ula pis moruk, saray gibi hanımı bite boğdun.”
“—Yok vallaha Reşo Efendi, bit mit yok.”
“— Yok da neye durmadan keman çalıyorsun.”
“— Biraz kirlenmişim de.”
Hancı çekip gitti.
Yanımızdaki ihtiyar:
“— Edem (ağabey) nirelisin?” dedi.
Memleketi söyledim.
“—Çalışyon nu bi yerde?”
“— Yok.”
“— Zor edem zor, şo zamanda iş bulmak zor. Biz de Gahramanmaraşlıyık. Uşaklar inşaatta çalışırlar, ben de bulursam yük mük taşıyım.”
Üç dört tane daha adam geldi. Hepsini ihtiyarın yanına çöktü.

Yeni gelenlerden biri yatağın arasından bir saz aldı, saz çaldı, türkü söyledi. Gece geçip gitti.”⁴⁵¹

“Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı Anadolu’dan göçmenlerin bir kısmının bekâr odalarında, hanlarda kalarak barınma problemini çözdüğünü işlemiş, buralarla ilgili de kısmen bilgi vermiştik. Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında, Sivas’ın köylüğünden İstanbul’a Gafur Ağa’sının yanına gelen İflâhsızın Memet’e, Ağası yanında iş vermemiş, üstelik onu İstanbul’da bir başına bırakmıştır. İflâhsızın Memet’in İstanbul’da kalacak bir yeri, gidecek bir kimsesi olmadığından ne yapacağını bilemez. Gafur’la Memet’in konuşmalarına şahit olan Hamal Veli, ona yardım etmiş ve onu kendi kaldığı bekâr odasına götürmüştür. İflâhsızın Memet, İstanbul’da epeyce bir süre eski bir konak olan, şimdi ise Anadolu’dan gelen bekârların kaldığı bu mekânda geceliği elli kuruşa kalır.

Yine Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı, oğlu İdiris genç olduğu için sıkılmasın diye kendileriyle aynı inşaatta çalışan Kırşehirli Durmuş’la arkadaş olup gezmelerini ister. Bir hafta sonu İdiris, Durmuş’un kaldığı kendi inşaatlarına yakın bir yerde bulunan bekâr odasının bulunduğu eve giderler. Ev eski ahşap bir evdir. İdiris önde, Durmuş arkada tahta merdivenleri çıkarak içerde yoğun bir ayak kokusu ve yemek kokusunun birbirine karıştığı, her yerin yatak ve yorganlarla dolu olduğu, sekiz kişinin bir arada oturduğu bekâr odasına girerler.

“Hoş geldin gardaş, dediler. Oturanlardan biri, çakmağını onarmaya çalışıyordu. Bir diğeri, burnunu karıştırıyordu. Bir başkası oturmuş kargacık burgacık bir yazıyla köye mektup yazıyordu. Biri de elini donunun içine atmış, hatır hatır kaşınıyordu...”

(...)

— Otur hele, dedi İdiris’e, yabancı gibi durma...

İdiris oturdu. Durmuş yumurtaları aldı, şarabın mantarıyla oynamaya başladı. Hacı’dan bıçak istedi, altına vurdu, bıçakla dürtükledi, tıpayı açtı... Oturanlardan biri:

— Sen biliyon mu Durmuş, adam olman, dedi.

— Geç be, dedi Durmuş, sizin gibi benim para bekleyen çocuklarım yok memlekette, ipimnen guşağım...

(...)

Diğer yedi kişi, yarın sabahтан işe gidecekleri için hemen uyumuşlardı. Yalnız içlerinde o mektup yazanla, bir de Hacı uyanıktı. Durmuş:

— Ne o, melmekete mi? diye sordu mektup yazana.

⁴⁵¹ Çakal, a.g.e., s.49-51.

— Heye, dedi adam başını kaldırmadan.
— Yaz, beni İsdanbıl’a vali edecekler, ne diyonuz, gabul edim mi, etmeyim mi diye de yaz...
Mektup yazan adam güldü. Durmuş a:
— Kefin yerindedir Durmuş gardaş, dedi. Olsaydı bizim gibi senin de yedi çağan, bak baalım o zaman içebilir miydin bu zıkgımı?...
Adam tekrar güldü, başını salladı. İdiris’e göz kırptı, sonra yazmasına devam etti.”⁴⁵²

Mesut Tutkun’un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında Hüseyin’le Mehmet, İstanbul’a geldiklerinde daha Sirkeci’deyken bir oyuna gelerek farkında olmadan bir dolandırıcı şebekenin eline düşerler. Güya Hüseyin’le Mehmet Müteahhit Süleyman tarafından işe alınırlar. Paralarını sonra topluca vermek vaadiyle karın tokluğuna çalıştırılacak, sonra da beş kuruş vermeden kapının önüne konulacaklardır. Sirkeci’de Abdi tarafından tuzağa düşürülen Hüseyin’le Mehmet’e Tophane taraflarında oldukça kötü bir bekâr odasında yatacak yer vermişlerdir. Romanda Abdi’nin Hüseyin’le Mehmet’i götürdüğü bundan sonra kalacakları bu mekân şöyle anlatılır:

“(…)Abdi gene önde,Hüseyinler arkasında bir kaç köhne ve dar cadde geçtiler. Sonra çıkmaz pis bir sokağa saptılar. Eğri büğrü ahşap evler. Tek tük sokakta gidip gelen şekilsiz insanlar.

Abdi kapısı arkasına kadar dayalı bir evden içeri girdi. Onu Hüseyinler takip etti. Altı yedi basamakla inilen bir zemin katın yarı aralık duran kapısından içeri daldılar. Rutubet dolu, sidik kokan pis bir hava burunlarına çarptı. İç içe iki odadan ve dipte kapısız bir helâdan ibaret izbe bir yerd burası. Karanlıkta evela etraflarını göremediler. Abdi cebinden bir kibrit çıkardı ve ateşledi. Bir kaç adımı ilerleyerek pencere içinde duran mumu yaktı. Ölü bir ışığın aydınlatığı bu odaya Hüseyin ve Mehmet şöyle bir göz gezdirdiler. Yerde yan yana serilmiş yatak demeye bin şahit, adeta muşambalaşmış şilteler. Bunların bir kaçında kendilerinden geçmişesine uyuyan saçlı sakalı birbirine karışmış insanlar.

Abdi, Hüseyin’le Mehmet’e dönerek yavaş bir sesle :

— Arkadaşlar, boş bulduğunuz yere uzanın. Söyle yol yorgunluğunuz çıksın hele. Dediğim gibi birkaç günde burada idare ediverin de işler yoluna girdikten sonra sizi daha rahat bir yere geçiririz.

Abdi yeleğinin cebinden bir saat çıkararak baktı.

— Saat öylenin biri olmuş. Akşama kadar şöyle iyice bir kestirin. Bende bu zamana kadar emmimin oğlunu bulur sizin şu iş meselesini hallederim. Akşama gelir sizi buradan alırım. Beraber hem akşam yemeğini yer hem de konuşuruz. Hadi şimdilik Allaha ısmarladık.

Abdi sözünü bitirir bitirmez dışarı çıktı.

Hüseyin’le Mehmet konuşmadan etraflarını bir kere daha süzdüler. Odanın kapı yanında boş iki şilteye gözleri iliştiler. Yorgunluktan konuşacak hâlleri kalmamıştı. Elleri ile şilteleri şöyle bir düzelttiler. Şilteler rutubetten adeta sıırıslıklam olmuştu.

⁴⁵² İzgü, a.g.e., s.178–180.

Kendi yorganlarını iplerinden çözerək şiltelerin üstüne serdiler. Soyunmadan uzanmışlardı. Çok geçmeden kendilerinden geçmişlerdi bile.⁴⁵³

Celâlettin Çetin'in "Göçük" isimli romanının başkahramanı İbrahim, İstanbul'da kısa bir müddet hapis yatıktan sonra cezaevinden çıkar çıkmaz hemşehrisi Nusret'i bulur. Nusret onu kendi kaldığı hana götürür. Tam olarak hangi semtte olduğu belli olmayan bu han romanda şöyle anlatılmıştır:

"Hanın bodrum katındaki bir odada sekiz kişi bir arada yatıyorlardı . Burada, özellikle yaz aylarında, ter kokusu, ayak kokusu, tütün kokusu birbirine karışırdı. Kış geceleri ise, daha çok tüten sobanın dumanında, yağlı ve de isli bir koku yayılırdı ortaya.

Nusret önce arkadaşlarıyla bir bir tanıştırdı onu. Hepsi yorgun bir savaşıydı bu saatlerde. En önemlisi Dayıbaşı'yla tanıştırdı. Dayıbaşı orada, o odada yatanların korktukları, çekindikleri ve saygı duydukları adamdı. Çünkü sabahları el arabalarını tepelene doldurup yola çıkmak ve mahalle aralarında ve apartman kapılarında satış yapmak ancak Dayıbaşı'na bağlıydı. (...)Yaptığı bu işe karşılık, yanında çalışan bu garibanlar, sağladıkları günlük kârın yarısını çıkarıp ona verirlerdi. Elbet yapılan nakliye masrafı da ayrıca ödenirdi Dayıbaşı'na. Aslında bu bir çeşit haraca kesme, bir çeşit komisyondur ama, başka da çareleri yoktu onların.

— "İşte," dedi Nusret, "size çok önceden bahsettiğim arkadaş."

— "Hoş geldin delikanlı." dedi Dayıbaşı ve arkasından hemen sordu :

— "Herşeyin hazır mı?"

İbrahim birden anlayamadı neyi sorduğunu, toparlayamadı. Ama artık bu işlerin içinde pişen Nusret onun yerine konuştu:

— "Hazır sayılır Dayıbaşı... Konuştuk yarın bir araba alacağız ona. Bir de terazi alırız... Kısmet olursa iki güne kadar o da çıkar bizimle işe."

(...)

Daha sonra bu işi yapanların, yani içi meyve ya da sebze dolu el arabalarıyla kentin sokak ve caddelerine düşenlerin hepsi yakınlık gösterdi İbrahim'e. Çoğu doğuluydu bu garibanların... Bir kaç da İç Anadolu'dan gelmişti. Ama hemen hepsi aynı amaç, aynı tutkuyla çıkmıştı yola. Ve ilk İstanbul sabahında ya da gecesinde şaşkına dönmüştü hepsi, tökezlemişti.

Ama şimdi korkmuyorlardı İstanbul'dan öyle kolay kolay, tökezlemiyorlardı. Artık önemli olan Dayıbaşı idi onlar için. Dayıbaşı ile ters gitmemekti. Ve Dayıbaşı'nı mutlak hoşnut etmekti. Ondan sonrası kendi gücüne, kendi takatına kalıyordu artık. Ne kadar çok sokak arşınlar, ne kadar bağırabilirsene, iteklediğin araba o kadar çabuk boşalırdı. Ve elbet katlayıp katlayıp buruşuk paraları, yastığın altına koymak ve uyumak, istenilen sonuca varmak demekti.

İşte bunları o gece geç vakitlere kadar dinledi İbrahim."⁴⁵⁴

Zeyyat Selimoğlu'nun "Deprem" isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer, İstanbul'a gelince hemşehrisi Memiş'i bulur. Memiş hemşehrisine karısının akrabası bir fırıncıda iş ayarlar. Sefer hırsızlıkla suçlanıncaya kadar çalıştığı fırında yatar kalkar. Ancak romanda İstanbul'a gelir gelmez kalmaya başladığı bu fırın

⁴⁵³ Tutkun, a.g.e., s.23–24.

⁴⁵⁴ Çetin, a.g.e., 185–187.

üzerinde genel olarak durulmasına rağmen yattığı yerle ilgili fazla bilgi verilmemiştir.

“Sefer’in iş tutması fırında, bir zorluk çıkarmadan gerçekleşiyor, fırın sahibi amca, tezgâhın arkasını Sefer’e açmakta bir sakınca görmüyor:

— Madem ki hemşehridir, sen de kefil oluyorsun, gelsin çalışsın tezgâhta. Olur, arkada yatacak yer var, orda yatar geceleri. Başlangıçtır, çok para veremeyiz, şu kadar, şu kadar işte, yatacak yer de gösterdik, yer de bizden elbette. Ne dedin? Memlekette çoluk çocuğu mu var dedin, anası mı var bir de? İyi ama topunun geçimini buradan sağlamak olacak şey mi Memiş? Ne yapalım, aylığını, hiç değilse bir bölümünü onlara gönderir, kendisi de buradan idare eder gider. Onlar da boş durmuyor ya elbette kendi yağlarıyla kavrulmanın bir yolunu bulurlar, yok yok, daha fazla veremem. İsterseniz, dediğim kadar olur, bakalım, hele bir az çalışsın, gözünü de açar adam olursa, daha da artar elbet. Zaten tanış diye alıyorum onu, bil, hani ona bir iş çıksın diye, o kadar. Yoksa adamsız da yürütürüm tezgâhtaki işi ben. Olur, yarın gelsin başlasın. Peki, öyle de olur, bu akşam burada kalır isterse, tamam, yarın sabah başlasın, tamam!”⁴⁵⁵

“Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında Anadolu’dan gelen amelelerin bir bölümünün barınma ihtiyaçlarını çalıştıkları inşaatlarda inşaat bitinceye kadar kalarak giderdiklerini işlemiştik. Özellikle Halo Dayı ve İdris’in Samatya’da kaldıkları inşaat ve yine daha sonra Halo Dayı’nın amale çavuşu olması dolayısıyla yeni yaptıkları bir inşaatın yanındaki kulübecikte kalması sebebiyle konumuza dahil edilmiştir. Tekrara düşmemek için orada işlediğimiz kısımları özet şeklinde vermeyi uygun bulduk. Halo Dayı ve oğlu İstanbul’a geldiklerinin ikinci günü bir inşaatla amelelik işi bulurlar. İşe başlamışlardır ancak henüz barınma problemini halledememişlerdir. Halo Dayı inşaatla diğer amelelerle kalacak yerle ilgili konuşurken biz de İstanbul’da amelelerin bir kısmının yatacak yer işini, bitmemiş inşaatlarda kalarak çözdüğünü anlamış oluruz:

“Bir işçi konuştu:

— Bu İstanbul öyle deel dedee, hayat bahalı, çok bahalı... Eğerkim çoluk çocuk burda olsa, insan acından ölür bu paraynan. Bereket bi çavuş hemişerim var da, onun apartumanında galıyorum geceleri... Alt gat da, bitince inşaat bakalım nedeciye?

— Yaa, dedi Halo Dayı, ben demedim size, bizim yatacak yerimiz de yok...

Başka bir işçi:

— Bu patronun bir inşaatı daha olacak, onun en altı bitmiş, gerçi ben iki gece yattım yatamadım, her yan şırl şırl su, isderseniz bi söyleyin Sarıbıyık’a, söylesin patronuna, sizi orada yatırsın...

Genç İşçi:

— Yok, dede, dedi, siz orada galamazsınız...

— Galırık oğul, neresi olsa galırık...

⁴⁵⁵ Selimoğlu, a.g.e., s.92–93.

Diğer işçiler de, kimi hemşehrilerinde kalıyorlardı, kimi patronun bitmiş bir bodrum katında, kimisi, sekizi onu bir araya gelip tuttukları odalarda... Ama hiç birinin de şimdilik boş yerleri yoktu. Zaten patrondan izinsiz yatılan bodrum katlarına çavuşlar kimseleri sokmuyorlardı. İti vardı, uğursuzu vardı, olur ki bir kutu fayans alır giderlerse, nereden bulacaklardı... Sonra, birlikte tutulan evler için daha birkaç ay önceden sıraya giriliyordu. “İrecep köve gitdiği zaman, Gadir yatacak... Mamit da gedince Şeref yatacak.”⁴⁵⁶

Halo Dayı ve oğlu Samatya’daki inşaatta yaz kış çok zor şartlarda kalmışlardır. Onlar, kışın pencereleri naylonlayarak, kendi altlarına ve üstlerine bolca çimento torbası kâğıdı sererek soğuktan kurtulmaya çalışırlar, çoğu zaman soğuktan uyuyamazlar. Üstelik Belediye’den de inşaatta oturma izni olmadığından barındıkları yeri boşaltmaları konusunda ikaz alırlar.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında Müteahhit Hüseyin Bey’in köşkünün yanındaki inşaatta çalışan amelelerin de inşaatta kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak aralarında İflâhsızın Memet’in de olduğuna dair herhangi bir bilgi olmadığı gibi Gafur’un inşaattaki amelelerin yanına gidip kumar oynaması İflâhsızın Memet’in orda kalmadığını göstermektedir.

“(…)Kumar vardı gene. Gözü birden. Gafur’a ilişti. Dizlerinin üzerine oturmuştu, hırslıydı. Zarlari kapıyor, sallayıp sallayıp attıktan sonra, yumruğunu göğsüne vuruyordu.

Ona neydi Gafur’un kumarı falan? Arabasının yanına geldi, kornaya kısa kısa, kesik kesik bastı. Çok geçmeden köşkün alt kattaki odasında ışık yandı. Gafur da yapıdan koşarak geldi:

— Hoş geldiniz hanımefendi!

Sertçe:

— Hoş bulduk, ama ne yapıyorsun sen orda?

— Ben mi? Heç. Uşaklar zar oynuyorlar, ben de uyumayım diye sizi bekledim.

— Arabayı garaja sok!

— Başüstüne.

— Sonra, nedir bu çalgı gece vakti?

(...)

Hanımefendi zarif iskarpinleriyle kırmızı kumları ezerek köşk merdivenine yürürken, Gafur da Opel’in yanına geldi, girdi direksiyona, arabayı garaja sokup karşı yapıya tekrardan gitti. Semt bakkalının çırağı bir zarda felk olmuş, bir kenarda bağlama çalmaya çalışan hamal Veli’nin yanına çekilmişti.

Gafur kapıda durdu:

— Veli kardaş, dedi.

Bir zamanlar Yemiş’te aynı yerde çalıştıkları, hemşehrisi İflâhsızın Memed’e arka oldu diye araları açılan, ama şimdi İflâhsızın Memed’in ne mal olduğunu anlayan, ondan nefret eden Veli, Gafur’a tatlılıkla bakarken bağlamayı kucağına indirdi:

— Buyur.

— Hanım diyor ki, gece vakti bağlama çalmayı bıraksınlar diyor...

Veli elindeki tezhanayı bağlamanın telleri arasına sokup ayağa kalktı:

⁴⁵⁶ İzgü, a.g.e., s.143–144.

— Aha bıraktım.
Gafur memnun, içeri girdi. Ayakta durdu.”⁴⁵⁷

Levent Engin’in “Suçlu” isimli romanında İstanbul’a geldikten sonra birkaç gün vapur iskelelerinin bekleme salonlarında sabahlayan Murat, yine iş aramak üzere dolaşırken ihtiyar bir bakkalın çuval taşıdığını görür ve bir somun ekmek ve helva karşılığında yükü taşıyabileceğini söyler. Bakkal, semtin tek bakkalı olduğundan bir çırağa ihtiyacı vardır. Murat’ı gözü tutar. Murat uzaklaşırken bakkal ona seslenir. Murat bir kusur işlediğini düşünerek bakkalın yanına gelir.

“— Merak ettim neye buralarda gezindiğini de. Hiç görmemiştım seni daha evvel.

—Elbet. Buralı değilim ben.

—Niye geziyorsun buralarda öyleyse?

—İş arıyorum.

—İyi, bak bu çok iyi. Ben de seni bunun için çağırılmışım zaten.

Murat’ın gözleri ışıdı. İşte bu şanstı. Allah’ın inayetiydi. Hani derlerdi ya “Allah darda kalan kulunu görür,” diye. Doğruydu.

—Olur, ne vereceksin aylık?

—Ayda yüz elli. Yetmez mi?

Murat kendince bir takım hesaplar yaptı. Hiç yoktan elbet iyiydi. Aç dolaşıp açıkta kalmaktan daha iyiydi.

—Yalnız, benim yatacak yerim de yok.

—Olur. Buluruz. Buradan da yer içersin oldu mu?

Murat sevindi. Bundan daha iyisini zaten bulamazdı. Yemek yatmak bir de yüz elli. Daha ne olacaktı, yani?

—Pekâlâ amca.

—Haydi öyleyse. Şu andan itibaren işe alındın. Başlayalım. Bu gün bir güzel dükkâna ısın. Yarından itibaren mesleği de öğretirim.

Murat eline bir süpürge alarak ortalığı süpürmek suretiyle ilk işine başladı. İhtiyar Murat’a baktı. İtimada şayan görünüyordu. Evi burada olmadığına göre dükkânda yatacak, böylece de bekçilik yapmış olacaktı. Böyle birisini bu zaman da yüz elli liraya bulamazdı. Sonra hele bir ay sonu gelsindi!”⁴⁵⁸

Yaşar Kemal’in “Deniz Küstü” isimli romanında Rize’den kaçarak İstanbul’un Menekşe sahiline gelen Zeynel’in kimsesiz olduğu için teknelerde, yattığını öğrenmekteyiz.

“Zavallı, koca Zeynel Çelik şu kayıkların arasında büyüdü, şu köhne teknelerin içinde yattı kalktı yaz kış, aç susuz... Hepimizin sıcak evi varken o... Soğuktan...”
“Bir sabah kahveye geldim ki, kapıda Zeynel, büzülmüş kapıya, kaskatı donmuş kalmış. Açtım kapıyı, sıcak çay yaptım.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.163–164.

⁴⁵⁸ Engin, **a.g.e.**, s.84–85.

⁴⁵⁹ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s.212.

Yine yazar aynı romanda, Haliç'te yan yana dizilmiş eski takalarda insanların barındıklarından, aralarında Anadolu'dan gelen gurbetçilerin de olduğundan söz eder.

“Azapkapı Camisinin karşısında, sebze halinin önünden başlayıp Haliç'i ortasına kadar arka arkaya, borda bordaya yanaştırılmış eski, karanlık, katran kokulu Laz takalarının buğulu kokusu, ağırlığı, bitkinliği içinde birbirlerine sokulmuş uyumuşlardı, şafakla birlikte vapur düdükleleriyle uyandılar. Bu eski takalarda insanlar oturuyorlardı, bekârlar, gurbetçiler, işsizler. Birbirlerine, özellikle kadınlara sonsuz saygılı. Kıyıda ki esrarkeşler, sigara kaçakçıları, hırsızlar, yankesiciler buraya giremiyorlardı. Haliç ne kadar kirliyse bu takalara sığınmışlar o kadar aydınlıktı.

Karanlıkta düştüler buraya, bu boş, eski, katran kokan geminin başaltında birbirlerine sokulup taş gibi uyudular, yorgunluktan bittiktiler.”⁴⁶⁰

4.4.1.3. Pansiyonlar/ Oteller

İrfan Yalçın'ın “Pansiyon Huzur” isimli eserinde romanın başkahramanı İnci'nin işlettiği pansiyonda, Anadolu'dan İstanbul'a gelenlerle karşılarız. Manisa Akhisarlı olan Ayla, orada öğretmenken birlikte olduğu nişanlısı tarafından terk edilince başka biriyle evlenmiş, o da Ayla'nın kız olmadığını görünce eziyet etmiş, sonunda Ayla da dayanamayarak kaçmış, yolu en son bu pansiyona düşmüştür. İlginç, hastalıklı bir durumu olan Ayla, bu pansiyona sadece girerken biraz para vermiş, onun dışında burada bedava kalmıştır. Pansiyonda kalan Arif, Ayla'nın bu durumunu şöyle anlatır:

“İnci, Ayla'yı besleme gibi kullanmaya başlamıştı. Ona yerleri sildiriyor, bulaşık yıkıyor, dahası helâyı bile temizletiyordu. Ayla hiç ses çıkarmıyor, “Peki İnci Ablacığım, peki İnci Ablacığım,” diyerek verilen her işe koşuyordu. İnci ona bazen, “Kız orospu,” bazen de “Ayla Hanım” diyordu. Benimle biraz konuşacak olsa hemen bir iş tutuşturuyordu eline. Ayla'nın gündüzleri ne yaptığını merak eder olmuştum iyiden iyiye. Bütün gün ne yapıyordu? Ne yiyor, ne içiyordu? İnci'yle birlikte idare ediyor desem, olacak şey değildi bu. Çünkü İnci bir dilim ekmeğe kendi muhtaçtı. Herhâlde arada bir dışarı çıkıyor, orospuluk falan yapıyor, diye düşünüyordum. Bir akşam, yemek yemeden Pansiyona gelmişim. Kapı kapalıydı. Vurdum. Ayla açtı. İnci'yi sordum. Ağlamaya başladı.

“Noldu, niye ağlıyorsun?”

“Dövdü beni.”

“Niye?”

“Kurdeleleri yarım santim kısa kesmişim. Değil oysaki. Saçlarımdan tuttu, duvara vurdu kafamı.” “Nerde şimdi, yatıyor mu?”

⁴⁶⁰ A.e., s.313.

“Yatıyor. Kimse rahatsız etmesin beni, dedi. Rahatsız edenin dedi... Sövdü işte...”

Kapıya vurdum, bekledim bir süre. Ses yoktu. Bir daha vurdum, öfkeli bir ses:

“Kim o, diye bağırdı. Rahatsız etmeyin beni.”

Kapıyı açıp ışığı yaktım.

“Kalk, dedim sertçe. Kalk!”

“Rahatsız etme beni Arif Bey. Çok kötüyüm.”

(...)

“Ben, de Ayla da çok açız. Bize bir şeyler al sen bu akşam. Hele bu...”

Ayla’yı gösteriyordu. Ayla çocuksu çocuksu gülümsüyor, ayaklarının ucuna bakıyordu.

“Günlerdir bir şey yemiyor. Nasıl yaşıyor, kafam almıyor? Yine ben ekmek falan yiyorum. Bize bir şeyler al... Açız biz... Aç... Anladın mı? Kendin karnını doyurup doyurup geliyorsun buraya! Ama biz açız...”

Üstüme yürüyordu. Kendimi suçlu hissettim. Oysa ben de bir şey yememiştim daha. Açlık başına vurmuştu besbelli. Sinirlerini bozmuştu. Ceketimi yırtacaktı nerdeyse.

“Aç olunca daha yalnız hissediyorum kendimi, dedi. En yalnız insan benim bu dünyada şimdi. Çünkü açım. Ayla’yı dövdüm. Acıdı mı kafan?”

Yumuşamıştı. Gülümsüyordu. Cevap vermedim.

“Ayla’yı dövdüm, diye tekrarlıyordu habire. Saçlarından tutup kafasını duvara vurdum. Orospuluk yapacam, dedi bana.”⁴⁶¹

Ayla, İnci tarafından bir gece yarısı orospuluk yaptığı gerekçesiyle sokağa bırakılır. Asıl nedense Ayla’nın yemek yediğini söylemesidir. Ayla’nın hem gidecek bir yeri hem de cebinde hiç parası yoktur. Pansiyonda kalan Arif ve Umut da İnci’yi ikna edemez. Gece onlar da Ayla’yla çıkarak en azından bu gecelik bir otele yerleştirmek isterler, ancak yakınlarda bir otel bulamazlar. Bir müddet buldukları sabahçı kahvesine takılırlar. Daha sonra sabaha karşı bir otele yerleştirirler. Arif o günden sonra bir daha Ayla’dan haber alamaz.

Orhan Kemal’in “Kötü Yol” isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran, bir gece çalıştığı pavyonun çıkışında abisi İhsan’ın onu bulduğu sırada, Tarlabası civarında bir pansiyonda kalıyordur. İhsan, Nuran’ı bulunca kaldıkları pansiyona birlikte giderler. Romanda pansiyonu mekân olarak gördüğümüz sahne bu esnadadır.

“(...)İhsan da fazla uzatmadı, kız kardeşini bileğinden çekerek Tarlabası’ya indirdi.

— Nerde oturuyorsun?

Nuran zangır zangır titreyerek:

— Bu cadde üzerindeki apartmanlardan birinde pansiyonerim, dedi.

— Birisiyle mi yaşıyorsun?

— Hayır.

⁴⁶¹ Yalçın, a.g.e., s.88-89.

— Ya?
— Yalnızım, tek başıma...
— İyi ya. Gidelim!

Nuran'ın pansiyonuna gelinceye kadar konuşmadılar...

Pansiyondan girdiler. Nuran alışkın elle düğmeyi buldu, elektriği yaktı. Bol ışık İhsan'ın birden gözlerini kamaştırmıştı. Nuran kapıyı yavaşça örterek kurbanlık koyun gibi, abisinin karşısına geçti. Artık döğse de, söğse de, bıçağını tabancasını çekip vursa da razıydı.⁴⁶²

Aysel Özakin'ın "Alnında Mavi Kuşlar" isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, İstanbul'a gelince ilk birkaç gününü bir otelde geçirir. Armağan'ın otele gelişi şair olmasının, okuduğu kitapların ona kazandırdığı düşüncelerin ve çantasındaki maaşının ona verdiği güven sebebiyledir. Armağan, işte bu güvenle özgür bir genç kız olarak Taksim'de bir otel odasında yalnız kalabileceği inancındadır.

"Sonunda bir kapıya yaklaştı. Beyaz saçlarını geriye yatırmış, ince yapılı, kravatlı, sakın bir erkek oturuyordu girişte.

"Birkaç gün kalmak istiyorum. Tek kişilik uygun bir oda verir misiniz?"

Yaşlı adama hayatında kötülük ve hile taşımayan uygar bir insan olduğunu göstermek ister gibi içtenlik ve cesaretle baktı. Yaşlı adam iyiyi kötünden ayırt edebildiğini ve insanların sırlarına saygı duyduğunu sezdirenen bakışları ve gülümsemesiyle Armağan'a bir anahtar uzattı.

Armağan İstanbul'da aradığı uygarlığa kavuştuğunu düşünüp mutlu oldu o an. Valizlerini taşıyan delikanlıyı izledi. Daha önce de otellerde tek başına kalmış gibi görünmek, acemiliğini gizlemek istiyordu. (...)

"Teşekkür ederim." diyebildi.

Çocuk odadan çıkınca Armağan kapıyı kilitledi. Pardösüsüyle kendini yatağa attı. Gülümsedi. Başarmıştı. İstanbul'a yerleşmişti artık. Taşra kadınlığının geleneğinden, çekingenliğinden kurtulmuştu.⁴⁶³

Armağan, Anadolu'da iken okuduğu kitaplardan hareketle kendine güvenen bir genç kızın, İstanbul gibi medenî bir şehirde tek başına bir otelde kalmasının yine medenî olmanın bir gereği olarak düşünse de -hatta İstanbul'a otel odasına yerleştiğinde de otel görevlilerine aynı özgüvenle davransa da - her şeyin kitaplarda yazılanlar gibi olmadığını veya her şeyin olması gerektiği gibi olmadığını, otel odasında yaşadığı büyük korkuyla çok iyi anlamıştır.

"Otele geldiğinde girişteki salonu dolu buldu. Hepsi erkekti. Taşradan gelmiş esnafları andırıyorlardı. Yüksek sesle konuşuyorlardı. Ona anahtarı uzatan yaşlı adamın yüzünde yorgunluğun gölgeleri vardı. Bir Armağan'a, bir salondaki kahkahalara doğru baktı. Armağan ona gülümsedi:

⁴⁶² Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.248–249.

⁴⁶³ Özakin, **a.g.e.**, s.29–30.

“İyi akşamlar.” dedi.
Odasına çıktı. (...)
Yatakta, sokak lambasının aydınlığına yüzünü çevirerek kendini umutlarına bıraktı. Uyudu.
Gece yansından sonra bir tıkırtıyla irkilerek uyandı. Soluğunu tutarak dinledi. Kapıda bir anahtar dönüyordu Anahtar deliğin kıvrımlarını arıyordu. Ortalık sessizdi. Kapıdaki ses Armağan’ın bütün benliğini sardı. Bir an donup kaldı Sonra birden doğruldu.
“Kim o?” diye mırıldandı.
Anahtar yine tıkırtılarla aranıyordu.
Armağan kapıya doğru atıldı birden. Kendi kalbinin hızlı atışlarını ve şakaklarındaki zonklamayı duyuyordu.
“Kim o?” dedi yavaşça.
Kapının ötesinde bir an sessizlik oldu. Anahtar deliğin içinde hareketsiz durdu.
“Kimsiniz?” Kısık, titrek bir çığlık koy verdi birden.
“Aç.” diye mırıldandı, bir erkek sesi.
Aynı ses derin ve boğuk bir tonda yineledi:
“Aç... güzelim... Numarayı bırak...”
Armağan birden bütün gücünü topladı. Ürkekliği geçti. Ağzını kapıya yaklaştırarak:
“Defolun! dedi. Bağırırım. Bütün oteli uyandırırım. Defolun...”
Kapının ötesinde yeniden sessizlik oldu. Hafif bir hırıltı duyuldu. Sonra anahtar ağır ağır geri çekildi. Koridorun sessizliğinde hantal, yorgun adım sesleri duyuldu. Armağan elini alnında gezdirdi. Boğazı düğümleniyordu. Ağlamamaya, kendine karşı yenik görünmemeye karar verdi. Bu sınavdan başarıyla çıkmıştı işte. Hayatı tanımak için tehlikelerle karşılaşmak gerekiyordu belki.”⁴⁶⁴

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı bir genç kız olan Gül; tanıdığı, ona yardımcı olacak kimse olmadığı hâlde İzmir’den İstanbul kaçar. Ancak İstanbul’a giderken bindiği otobüsün bayan hostesiyle samimi olarak, onun yardımlarıyla ilk gece bir otelde kalır. Sonraki gecelerini ise hostes tarafından kandırılarak götürüldüğü randevu evinde geçirecektir.

Orhan Kemal’in “Yalancı Dünya” isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman, İstanbul’a sevgilisi Reji asistanı Bülent Nejat Coşkun ile birlikte gelerek ilk geceyi bir otel odasına geçirirler. Sabah Bülent Nejat Coşkun asker kaçağı olduğu gerekçesiyle otelden alınıp götürülünce Neriman, Bülent Nejat Coşkun’un patronu Recep Civa’nın adamı Coni tarafından otelden alınıp garsoniyere getirilir. Daha sonra İstanbul’da Bülent Nejat Coşkun’un patronu da kendisine sahip çıkmadığından kötü yola sürüklenecek, bir süre hayatı pavyonlarda geçecektir.

⁴⁶⁴ A.e., s.39-40.

4.4.2. Kalıcı Barınma Mekânları

1950 sonrasında ivme kazanan kırsaldan kente göç sürecinde Anadolu'dan İstanbul'a gelişlerdeki ilk dalgada, tabir caizse öncü kuvvetler diyebileceğimiz göçmenlerin bir nevi keşif süreci geçirdiklerini söyleyebiliriz. Bu ilk dalgada daha çok ailenin bekâr olan büyük erkekleri veya yine tek başına gelen evli erkekler -bazıları mevsimlik, bazıları para kazanıp geri dönmek üzere- merkezdeki hanlarda, bekâr odalarında geçici barınma mekânlarında kalmaktaydılar. Ancak daha sonra artık memlekette ailelerini getirmeye, yeni gelenler özellikle hemşehrilerinin yanına aileleriyle birlikte gelmeye başladılar. İşte bu yeni göçmenler daha çok aileleriyle birlikte yaşayabilecekleri barınma mekânlarına ihtiyaç duyarlar. “Konut arzının sınırlılığı kira ödentisinin yükselmesine neden olmaktadır. Düşük gelir grubu içinde yer alan, göç yoluyla kente gelen kesim ise yüksek kira ödentisini karşılayabilecek ne sürekli bir gelire ne de sürekli bir işe sahip olamamaktadır. Bu nedenle göçmen grubun gecekondulaşma yapısına yöneldiği görülmektedir.”⁴⁶⁵ Yine Anadolu'dan İstanbul'a gelen aileler için apartman görevlisi olmak en cazip işlerdendir. Kapıcılık yapan erkekler hem aileleriyle birlikte oturabilecekleri bedava barınma mekânına kavuşmuş olmakta hem de eşlerine ve çocuklarına da apartmanda temizlikçilik veya hizmetçilik gibi iş imkânları sağlamış olmaktadır. Böylece kira vermeden, eve giren birden fazla gelir imkânı sebebiyle bu grubun daha sonraki süreçlerde maddî anlamda sınıf atladıkları görülmektedir. İşte yaşanan bu önemli sosyal değişim sürecinin elbette Türk romanına yansımaları olmuştur.

4.4.2.1. Gecekondular

Gecekondulaşma sadece bizim değil özellikle kırsal nüfusu, kent nüfusundan fazla olan tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru evrilen birçok ülkede görülen bir olgudur. Gecekondulara; Meksika'da jacale, Panama'da rancho, Brezilya'da favela, Arjantin'de favela, Tunus'ta gourbeville,

⁴⁶⁵ Ercan Tatlıdil, “**Kentleşme ve Göç**”, Sosyolojiye Giriş, ed. İhsan Sezal, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2003, s. 358.

Cezayir’de casbah, Fas’ta bidonville, Hindistan’da bustee adı verilir ve bu ülkelerde büyük kentler nüfusunun %20 ile %70’i arasında kalan bir kesiminin yaşamını simgelemektedir. Dünyadaki birçok ülkede kent nüfusunun, Lima’da %36’sı, Caracas’ta %35’i, Manila’da %35’i, Calcutta’da %33’ü, Ankara’da %65’i, İstanbul’da %45’i, İzmir’de %35’i gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır.⁴⁶⁶

Kentsel imara açılmamış, alt yapısı gerçekleştirilmemiş, tarla niteliğindeki arsalar üzerinde (çoğu kez başka şahsa ve kamuya ait) kısa dönemde ve uygun teknolojiye bağlı kalmayarak yapılan konut türü gecekondu, genellikle bu tür konutların yapımında konut sahibiyle birlikte akrabaların ya da hemşehrilerin yer aldıkları görülmektedir. Özellikle gecekondu yapımı bir başkasının arazisinde ya da imar dışı alanlarda olup yerel yönetimlerin kontrolü dışında ise, gecekondu sakinleri sorumluluğu paylaşacak kadar birbirlerine bağlıdır. Gecekondu yapımında genellikle kullanılan ucuz malzeme, ülkelerin ve kentlerin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Tahta, taş, briket, kerpiç ve tenekelerle kısa sürede bir barınak niteliği gösteren gecekondu tamamlanabilmektedir.⁴⁶⁷

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a özellikle aile olan veya aile kurma isteği olan alt gelir grubu göçmenler, gecekondu bölgelerinde ya gecekondu sahibi olmak için çaba sarf edip bir barınağa kavuşurlar ya da yine bu bölgelerde kendi gecekondu yapıncaya kadar –kirası normal evelere göre ucuz olduğundan- kirada otururlar. Tezimizde “Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında Anadolu’dan İstanbul’a göçülen gecekondu semtlerini işlerken bu semtlerde roman kahramanlarının barındıkları gecekondu ve gecekondu mahallelerini ve buradaki halkın yaşayışını kısmen aktarmış olduk. Burada tekrara düşmemek için daha önce işlediğimiz bölümleri özet şeklinde vermeyi uygun bulduk.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında İflâhsızın Memet, Müteahhit Hüseyin Bey’in köşkünün yanındaki inşaatta çalışırken kendisi gibi Anadolu’dan gelen ve köşte hizmetçilik yapan Ayşe’yle tanışır. Müteahhit Hüseyin Bey aynı zamanda Gafur’un çalıştığı kabzımalcı dükkânının da patronudur. Gafur’un

⁴⁶⁶ Ruşen Keleş, **100 Soruda, Türkiye’de Kentleşme Konut ve Gecekondu**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972, s.186.

⁴⁶⁷ Tatlıdil, **a.g.e.**, s. 358.

Ayşe’de gönlü olsa da Ayşe asla onu kabul etmez. Gafur yerine, onun köylüsü, önce mektupla hava olsun diye İstanbul’a çağırdığı, gelince de köye dönüp gitsin diye ilgilenmediği İflâhsızın Memet’e âşık olur. O sırada Gafur hapse düşünce İflâhsızın Memet Ayşe’yle evlenir ve köşke yerleşir. Gafur’un yerine dükkânda çalışmaya başlar. Babası ve kardeşlerini de köyden çağırır. Ancak Ayşe’nin yegâne hayali, İstanbul’da kendisine yakın gördüğü, arkadaşım diyebildiği tek insan olan ve Zeytinburnu’nda gecekonduya yaşayan Hatça Abla’sı gibi bir gecekondu sahibi olmak orada yaşamaktır. Kayın babasının ve İflâhsızın Memet’in kardeşlerinin İstanbul’a gelmelerini pek istemezse de kocasına söz geçiremez. Ancak İflâhsızın Yusuf daha Gar’da oğlu Memet’le tartışmaya başlar. İflâhsızın Yusuf, oğlunun İstanbul görmüş hâlini ukalâ bulmakta, gelininden de hiç hazzetmemektedir. Nihayetinde İflâhsızın Memet, çok kısa bir süre sonra görünürde “Vatan Cephesi”ne girme mevzuu yüzünden köşkten ve işinden ayrılarak Ayşe’yle birlikte Zeytinburnu’nda eskiden bir ahır olarak kullanılan, suyu olamayan derme çatma odaya kiraya çıkarlar. Kendileri gibi işçi insanlara kiralanmış olan bu odalar da, zor şartlarda üstelik de hak etmediği bir değerinde otururlar. Ayşe ile Memet’in kaldıkları yer şöyle anlatılmıştır:

“Kendileri gibi, sağda solda çalışan insanlara kiralanmış odaların bulunduğu avlunun karanlık pencerelerinin önünden geçerek, evlerine geldiler. Kapı yarı açıktı. Duvarlar bel vermiş. İçeri girdiler. Kısıklı bir küçük idare lambasının sarı sarı yandığı odada tek pencere yoktu. Burası aslında insanların oturması için değil, hayvan ahır olarak yapılmış, yıllar yılı ahır olarak kullanılmış, İstanbul’da istimlak başlayıp da yıkım arttıkça, şehirden sürülüp çıkanlara kiraya verilmeye başlanmıştı. İlk zamanlar on beş liraya kiralanmıştı. İstimlâkin sürdüğü insanlar çoğaldıkça, öteki odalar gibi, bu ahırın da değeri arttı, en son yetmişe çıktı.

(...)

Memet her akşamki gibi, harç bulaşıkları içindeki pantolonunun paçalarını dizlerine kadar çemirledikten sonra kapının eşiğine oturdu, karısının döktüğü suyla ayaklarını yıkamaya başladı. Suyu bol harcayamıyorlardı. Tenekesi yirmi beş, hatta ellidendi. O da tek eşekle bilmem taa nerelerden getiren aksi sakanın keyfine göre...⁴⁶⁸

Hatça ve kocası Rıza, onların bu kadar kira vereceklerine kendi gecekondualarını yapmaları gerektiğini her fırsatta söylerler. Ayşe de aynı şekilde düşünmektedir. Hamile de olduğunu öğrenince çocuğunu kendi evinde doğurmak istediğinden, Memet’e baskısını daha da arttırır. Ancak borçtan korkan Memet,

⁴⁶⁸ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 416.

önceleri bu işe yanaşmasa da daha sonra, gecekondü fikri aklına yatar. Nihayet gecekondü arsasını alırlar. Gecekondulaşmanın henüz başladığı Zeytinburnu'nun Yeşiltepe Mevkii'nde, gecekondü yapma telaşı içinde olan diğer kondulular önünde Ayşe ile Memet aldıkları arsanın toprağını öperler. Daha ortada kondü olamadan arsa da kalmaya başlarlar. Ancak gecekondü yapmak öyle kolay değildir:

“Hacı Baba'dan briket, kum, kireç, çimento alındı. Arsadan başka, yarınki barınaklarının gerekli araçları için de aydan aya taksit ödeyeceklerdi. İki borcun birleşmesi, içinden çıkamıyacakları kadar yük görünüyor, karı kocayı, bütün gece ayın altında kara kara düşündürüyordu.

—Ya ödiyemezsek? diyordu Memed.

Ayşe de aynı şeyi düşünse bile, kocasına destek olmak için

—Öderiz, diyordu. Evelallahın izniylen öderiz!

—Çok korkuyorum!

— Korkma. Dişimizi sıkıp bir hafta içinde evimizi meydana çıkarırsak, ondan sonra kapımızı kilitler, ben de giderim işe. Çamaşıra giderim, tahtaya giderim...

İşi bırakmıştı Ayşe. Komşular her ne kadar birbirlerine, birbirlerinin mallarına göz kulak oluyorsa da, gene de bilinmez, İstanbul'un gözden sürmeyi çeken ipsisizleri vardı. Yazının yüzünde başıboş bırakabilirler miydi öteberilerini?”⁴⁶⁹

Gecekondü mahallesinde yaşayanlar, Ayşe ile Memet'e “Yeşiller” dedikleri görevlilere rüşvet vermek gerektiğinden, “Vatan Cephesi”ne girilmezse konduların yapımına izin verilmeyeceği, yapılanların da yıkılacağını söylerler. Ayşe ile Memet bu olaylardan çok da haberdar değillerdir, söylenenlerin ciddiyetini henüz kavrayamamışlardır. Memet, gündüzleri işe gidip gece karısıyla birlikte harıl harıl gecekondü yapmaktadır.

“Ayşe, çevredeki gecekondularda tek tük başlayan keser sesleriyle uyandığı sıra, kocası yanı başında horul horul uyuyordu. Kulak verdi: Keser sesleri, evet. Demek “Yeşiller”den gizli çalışanlar işe başlamışlardı? Kendileri de onlardan. Dişlerinden tırnaklarından arttırdıkları parayla dörtte bir bölüğünü verdikleri arsalarına iki gecedir gece yarısından sonra kaçak çalışarak, gecekondularını oturtmaya bakıyorlardı. Hacı Baba'dan yüksek fayızla satın aldıkları briketler bir buçuk odalık gecekondunun duvarlarını henüz yarı bellerine kadar yükseltebilmişti. “Allah izin verirse” bu gece, bu geceden sonraki gecelerde de, gece yarısından sonra, başkaları gibi çalışıp “Kondü”yu kuracak, çatısını da oturtuktan sonra temelli kurtulacaklardı.

Kocasını uyandırması gerekiyordu ya, kıyamıyordu da. Sabahın erken saatlerinde düşüyordu yollara. Akşam karanlıklarına kadar yapıarda duvarcılık, akşam elektrikli trenle evine geliyor, yıkanıp karnını da doyurduktan sonra vuruyordu kafayı. Üç, beş saat uyku, ondan sonra da şimdiki gibi, öteki gecekonduların keser sesiyle uyanıp, küçük gemici fenerlerinin ürkek sarı ışığında arı gibi çalışmaları gerekiyordu.

“Kondü”ların henüz yarım adam boyu duvarları arasında serili yer yatağından

⁴⁶⁹ A.e., s. 424.

havaya baktı. Ay yoktu. Atılmış pamuk yığınlarını hatırlatan kirli bulutlar. Eylül ortalarının artık yavaş yavaş derlenip toplanarak İstanbul göklerinde çalımla dolaşmaya başlıyan bulutları, yağmur bulutları. Birkaç ay sonranın yağmuru, karı, ayazını taşıyarak Yeşiltepe barınaksızlara ellerini çabuk tutmalarını hatırlatıyorlardı. Eller çabuk tutulmalı, “Yeşiller”le ötekilere rüşvet mi, avanta mı her neyse verilmeli, briket, tuğla, kerpiç üst üste konup duvarlar çıkılmalı, çatı oturtulmalıydı!”⁴⁷⁰

Ayşe ile Memet geceleri kondularını tamamlamaya çalışırdı. Baş düşmanları olan Gafur, onların izini bulmuştu, siyasi gücünü de kullanarak kondularını yıktırmak isteyecekti. Gafur, Memet’in işe gittiği gündüz Ayşe’nin karşısına çıkar onunla tartışır, Memet’in kardeşinin koynuna girdiğini şimdi isterse de gecekondularını yıktırabileceğini söyler. Ayşe, Gafur’u adam yerine koymaz ve yanından kovar, ancak kocasına Gafur’un buraya geldiğini söylemez. Ancak bir sonraki gün, işin içinde Gafur’un parmağının da olduğu anlaşılan gecekonduların yıkılacağına dair bir haber dolaşmaya başlar. Ancak belki Vatan Cephesi’ne girilse bir umut olabileceği söylene da halkı yönlendiren öğretmen buna karşı çıkar.

“Gecekondu sahiplerinin kolları omuz başlarından kırıldı sanki. Ne yapacaklardı? Şimdi ne yapacaklardı? Yıkılınca da hani briketleri, tuğlaları, keresteyi meresteyi sağlam kosalar. Hayır, her şeyi, kül ufak ediyor, bir daha işe yaramaz hâle getiriyorlardı.

Arkasından bir başka haber;

— Bir VC. ocağı açılırsa...

Bunun ne olduğunu bilmeyenlerin yanında bilenler de vardı. Ama öğretmen, semtin sevgilisi, dostlar dostu öğretmen:

— Hayır! demişti.

Öğretmen madem “Hayır” demişti, bunda elbette bir hayır vardı.

Tetikte, korkulu, çok korkulu bir günün gecesi gelip çattı.”⁴⁷¹

O gecede kulaklar dikkat kesilmiş, konduların yapımı sürer. Ancak birden korkunç bir gürültüyle ortalık yıkım ekipleriyle dolar. Bağrısmalar, kadın, çocuk çığlıkları arsasında ortalık toz duman olur. Yıkım ekipleri hiç kimsenin gözünün yaşına bakmadan konduları yıkamaya başlarlar. Düşmanları Gafur’un bakışları arasında, Memet’in gecekondularının yıkıntısı yanındaki hâli ve Ayşe’nin düşmanını sevindirmek istemeyen vakur duruşu romanda şöyle anlatılır:

⁴⁷⁰ A.e., s. 427–428.

⁴⁷¹ A.e., s. 443.

“Memed de mahvolmuşçasına çöküvermişti evinin yıkıntıları önüne. Ayşe yanıbaşında. Bir ara gözüne Gafur ilişti: El fenerleriyle ciplerin çapraz ışıkları arasında gülümseyerek bakan, memnun yüzü. Ayşe kızdı, deli oldu hatta. Kocasının, onun Memmed’inin böyle kadın gibi çöküp ağlamasını mı gösterecekti ona? Onun maksadı bu değil miydi?

Omuzundan tutup çekti:

— Kalk lan kalk. Gene yaparık, yenisini yaparık!”⁴⁷²

Demirtaş Ceyhun’un “Asya” isimli eserinde romanın baş kahramanı Kürt kökenli Abuzer, daha önce İstanbul Kazlıçeşme tarafalarında bir gecekonduda oturmuştur. Abuzer, Anadolu şehirlerinden birinde gecekonduda yapan ve gecekondularının yıkılması korkusunu yaşayan komşularına, İstanbul’da gecekonduda bölgelerinde kazandığı tecrübeleri aktararak komşularının yaptıkları gecekondularını yıkılmaktan nasıl kurtarabileceklerini anlatır. Onun paylaştığı tecrübeler vasıtasıyla, sözlerinden bu işin püf noktalarını öğrenmiş oluruz.

“(…)Demem şu ki. İstanbul’da da bu işin kanunu böyledir. Yapıyı kondurur kondurmaz, karı kızanla dolduracaksın ki, yürekleri elvermeye zabıtacılara yıkmaya. Üstelik, bir de hamile bir avrat oturtun mu içine, tamam. İstanbul yerde öyle olmuştu ki artık, parayla, evinin içine oturup, dam başına yıkılınca kadar çıkmayan hamile avratlar vardı. Yani, kirala bir hamile avradı, gerisine karışma. Kanununda böyle yazılıymış. Meskene, mahkemeden karar olmadan girilemezmiş ve de içinde avrat olan yapıya mesken denirmiş, anladın mı kurban. Bu nedenle, evler tekmiil doldurulmalı derim.”⁴⁷³

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında İdiris, asker arkadaşı Yaman Murtaza’yla İstanbul’da karşılaşır. Yaman Murtaza, İdiris’in gerçekten kadına düşkün, ama bir o kadar da saf biri olmasından faydalanarak aynı evde kaldıkları iki çocuklu dul baldızını İdiris’le evlendirmek ister. Ancak güya İdiris arkadaşı olduğu için ona bu iyiliği yapıyormuş gibi davranır. İdiris bu fikri hiç düşünmeden, sorgulamadan kabul eder. Murtaza, evlilik için beş altı bin lira para gerektiğini söyler. Halo Dayı’ya Murtaza’nın hastası olduğu için kendisinden borç istediğini söyler. Halo Dayı hiç istemezse de bu ilk parayı verir. Daha sonra İdiris, Halo Dayı da bulunan kendi hakkını gizlice alarak kaçır. İşte Murtaza’nın baldızı İdiris’le bu paralarla bir gecekonduya çıkar. Ancak romanda bu mekân işlenmez.

⁴⁷² A.e., s. 443–444.

⁴⁷³ Ceyhun, a.g.e., s. 214.

Yine aynı romanda İdiris; annesi, ablası ve yeğenlerini memleketten getirince Halo Dayı, kaldığı bekâr odasında ancak iki gün barındıktan sonra mecburen bir gecekondu tutmak zorunda kalır. Hiç biri burayı yadırgamaz, çünkü köylerindeki yaşantının aynısı burada da vardır.

“(…)Üçüncü günü öğleden sonra yaya olarak yola düştüler. Yoruldular, dinlendiler. Sonunda bir mahalleye geldiler. Halo Dayı,bir işçinin yardımıyla ev tutmuştu buradan. Tek odalı bir gecekondu... Öyle yorulmuşlardı ki daha evin kapısından girer girmez, kendilerini yere attılar...

Ne İmamgızı, ne Zalha, ne de çocuklar hiç yabancılık çekmediler. Çünkü tüm mahalle kendileri gibiydi. Her evde bir İmamgızı vardı, her çamaşır leğeninin başında bir Zalha vardı... Sokaklara birikmiş pis suların içinde, İhsan’lar, Osman’lar, Meryem’ler oynuyorlardı... Sokaktan geçen elektrik telleri olmasaydı, burası da İstanbul’un Mescitli’siydi sanki... Halo Dayı bitpazarından tiftik tiftik olmuş iki yorgan daha aldı. Sonra, bir tahta leğen... Eski torbayı da bozup pencereye perde yaptılar.”⁴⁷⁴

Hasan İzzetin Dinamo’nun “Koyun Baba” isimli eserinde memleketlerinde Koyun Baba dediği sürgün Ahmet’le İstanbul’a gelen Bunçuk, Ahmet’le birlikte geçmişlerinden tamamen sıyrılarak yepyeni bir hayat kurma hayaliyle her şeye yeniden başlamak istemektedirler. Yenikapı’dan Zeytinburnu yönüne yürümeye başlayan Bunçuk ve Ahmet önce Yedikule sonra Zeytinburnu gecekondularına ulaşırlar. Romanda, Zeytinburnu tarafında gördükleri Ahmet’in kendi dünya görüşüyle yorumladığı gecekondular ve bu gecekondularda oturan göçmenler şöyle anlatılır:

“Tahta artıklarından, kontrplâklardan, briketlerden, daha birçok çerden çöpten şeyden yapılmış son kerte yoksul görünüşlü, cüce evler, kulübeler arasından geçiyorlardı. Eğri büğrü sokaklarda kışın kalın çamurundan doğmuş kalın bir toz katı vardı. Damlara örtülmüş olan katranlı muşambalardan güneşin etkisiyle soluğu tıkayan çok ağır, yoğun bir katran kokusu kalkıyor, evlerin mini - mini, daracık yollarından ağu gibi akıyordu. Ahmet’le (Koyun Baba, artık salt Ahmet’ti) Bunçuk, epeydir yürüdükleri hâlde bir çıkar yol bulamamışlardı. Bir labirent sistemi içine düşmüş gibi dönüp dolaşıp hep eski yere geliyorlardı. (...)Her evden şimdi bile kazma, keser, testere sesleri geliyordu. Yurdun yoksul bölgelerinden göç etmiş halk yığınlan, burda mini-mini aygıttan, dev gibi umutlariyle devletin, hükümetin başlarının üzerine kaldırdığı kanunun demir yumruğuna karşı koymaya çalışıyorlardı. Bu kanunsuz kenti devletin kanunlarına boş vererek kurmayı sürdüren çaresiz insanlar, Türk köylüsünün en yürekli bölüğüydü.

Sokaklarda, köylerde olduğu gibi, alt yanları çıplak çocuklar geziniyor, ufacık bahçelerinde iyi beslenmemiş genç, yaşlı kadınlar, çamaşır yıkıyor, her yandan türlü yurt diyeleklerinde konuşmalar işitiliyordu. Edirne, Trabzon. Kastamonu, Erzurum, Artvin, Van halkının damlaları olan ailelerin kendilerini belli eden konuşmaları, her

⁴⁷⁴ İzgü, a.g.e., s.359.

yanda bol bol işitiliyordu. Ahmet, bu gezip dolaşma sırasında gecekondun adı verilen, Türk halkının devlete karşı bir ayaklanması demek olan bu evceğiz mahşerinde Türkiye'nin dört bir yanından kopmuş türlü halk demetlerinden bir sergiyi görüyordu. Trakya'nın Rumelili, sarışın, kumral, mavi gözlüleri, güneyin, doğunun esmerleri, kendi diyelekleri kılık-ları kültürleriyle buradaydılar. Evlerden ekşi tarhana, kuru fasulye, balık kızartması, yanmış yağ kokuları geliyordu. Küçük çocuklarına ninni söyleyen, bir yandan da büyük çocuklarını azarlayan genç annelerin sesleri işitiliyordu. Omuzlarındaki sırtlara yoğurt tepsilerini asmış Anadolu lu yoğurtçuların, sebzedcilerin, leblebicilerin, basmacıların sesleri, bütün öbür sesleri bastırıyordu.”⁴⁷⁵

Ahmet bu düşüncelerle Bunçuk'la sığınacak bir yer ararken karşısına göçmen olduğu Orta Anadolu şivesinden anlaşılan bir yaşlı kadın dikilerek, Ahmet'ten gecekondusu için yardım ister. Ahmet az çok çivi çakmayı, keser tutmayı becerebildiğinden yardım edebileceğini söyler. Ahmet, Gülizar Bacı'nın kendisine teklif ettiği işten dolayı dışardan bir işçi gibi görülmesine çok sevinir. İşte tam bu noktadan Bunçuk'la yeni bir hayata başlama düşüncesi meyvesini vermiş olur.

“Kadıncağz, şalvarını eteklerini savurarak onların önünde dinç erkek adımlarıyla yürüyordu. En sonra yeni yapılmış bir gecekondunun önünde durdular. Bu boş kırlara yaslanmış sınırdaki son gecekondulardan biriydi. Bu bir sıra yeni gecekondun, halkın, kireçli bomboş, sahipsiz kırlara doğru yapacağı yeni saldırılar için en ileri mevziler ya da ateş hattı durumundaydı. Kulübenin yeni kırılen, kadronları kontrplaklarından hoş bir reçine, yeni tahta kokusu yayılıyordu. Yere çakılmış kadronlar çepeçevre yeni kontrplaklarla örtülmüş, dört köşe bir oda yapılmıştı. Bu bir tek odalık kulübenin damı, önden ince, zayıf çatı kırışlerinin üzerine ivedi çakılmış evceğizin iskeleti bütünlenmişse de oturulacak duruma gelebilmesi için üzerinde daha epeyce çalışılması gerekiyordu.”⁴⁷⁶

Ahmet, Gülizar Kadın'a ne yapılacağını sorar. O da kontrplakları göstererek bunların konduya çakılacağını, muşambaların da çıtayla çatıya örtüleceğini, kendisinin de tepeye çıkarak bekçilik edeceğini söyler. Ahmet ise kendisinin usta olmadığını belirterek, becermeye çalışacağını ifade eder. Bunçuk'la birlikte çalışmaya başlayan Ahmet'i bütün komşu konducular da izler. Ahmet'in düşünce dünyası, Gülizar Kadın ve onun gecekondusu etrafında oluşan düşünceler, romandaki anlatıcı tarafından Yunan Mitolojisinden benzetmelerle göç olgusu ve bir baş kaldırış örneği olarak gösterdiği gecekondular şöyle anlatılır.

⁴⁷⁵ Dinamo, a.g.e., s.81- 82.

⁴⁷⁶ A.e., s.85.

“Ahmet, kan ter içinde çalışırken Gülizar kadın, torba yoğurdundan ayran yaparak getiriyordu. Şimdilik eşyası, biraz ötedeki bir köylüsünün kondusunda bulunuyordu. Her tanıdık ya da hemşehri bir başka köylüsünü ya da tanıdığını çağırıp burda ev bark sahibi etmek istiyordu. Devletin hiçbir işe yaramayan topraklarını fethetmek savaşı, böylece sistemli, önüne durulmaz bir biçimde ilerliyordu. Devletin ileri karakolları demek olan bütün ufak memurlar, halkın tuzağına düşmekten kurtulamıyordu. Küçük memur, halkın uzaktan tehlikesiz görünen ölümsüz kayalıklarına doğru sürüklenirken bir mutluluk iklimine doğru yürür gibi kendilerini güven içinde duyuyordu. Onları bu tehlikeden korumak için kendini geminin direklerine bağlayan bir Ülis de olmadığından ufak memurlar, halkın tehlikeli denizinde boğuluyor, böylece de tarihin, uygarlık tarihinin en mutlu olayı meydana geliyordu: Bir başı boş koyun sürüsü sanılan halk, devlet devinin demirden kanunlarını kibrit çöpünden çitler gibi çiğneyerek yasak bölgeleri, yasak cennetleri fethetmek olanağına kavuşuyordu. Böylece de toplumların gelişmesini engelleyen, bu gelişmenin yollarını tıkayan tutucu toplum barajları kolayca aşılyordu. Halk, köylerdeki, kentlerdeki gettoların duvarlarını yıkıp kokmuş bir suya benzeyen toplum bataklığının pis, ağulayıcı sularını cehennem deresine doğru akıyor, toplum bahçelerine Teokritos’la Vergilius’un çoban türkülerinden canlandırıcı bir aydınlık getiriyordu. İşte, Gülizar Nine de Niğde’de ki köyünün gettosundan kaçmış, en büyük kentin yanbaşında yeni bir kuruculuğun tatlı sıtması içinde çırpınarak köklerini yeni bir ıslak toprağa daldırmış yaşlı bir çınar gibi gençleşme izleri gösteriyordu.”⁴⁷⁷

Ahmet’le Bunçuk, Gülizar Kadın’ın gecekondü damını çakarken yukarıdan bütün gecekondü denizine bakarlar. Ahmet, burasının kendileri için de bir umut kapısı olabileceğini düşünerek Bunçuk’a, buralarda bir kulübe yapma kararını verdiğini, Gülizar Bacı’nın bu yaşlı kadın hâliyle becerebildiği işi kendilerinin de yapabileceğini belirtir. Boş arazileri göstererek, ilerde bütün bu boş arazilerin evle dolacağını, halkın hem kaderine hem de devlete karşı saldırıya geçtiğini ve bu savaşta halkın galip geleceğini söyler. Kendilerinin de halkla beraber, onların yanında bir dam yaparak, bu kadar evin yıkılmasını önleyen çözüm neyse ondan bir şekilde kendilerinin de faydalanması gerektiğini ifade eder. Verilen işin eksiksiz olarak yapıldığını gören Gülizar Bacı, Ahmet’e teşekkür eder ve kendilerinin konu yapabilmesi için bir rüşvet çarkının olduğunu, eğer böyle bir çark olmasaydı insanların köylerinden şehre göç edemeyeceklerini söyleyerek, rüşvetle bile olsa kendilerine bu fırsatı verenlere dua eder.

Ahmet, Gülizar Bacı’ya oğluyla birlikte Anadolu’dan yeni geldiklerini, kendilerinin de buralarda bir konu yapma isteğini anlatır. Gülizar Bacı da çok iyi olacağını, usta olduğuna göre buralarda rahatça konu yapabileceğini söyler.

⁴⁷⁷ A.e., s.87-88.

Ahmet ile Bunçuk bu gecekondlu mahallesinde ilk gecelerini Gülizar Bacı'dan yatmak için altlarına ve üstlerine aldıkları çullarla açık havada, gökyüzü damının altında geçirirler. Romanda bu gecekondlu bölgesinin gecesi ve kahramanların yeni bir güne uyanmaları şöyle anlatılır:

“Bir yerlerden ilk cırcır böceklerinin uyku veren sesleri geliyordu. Yeni, boş toprakları kaplamak üzere sinmiş bir orduya benzeyen gecekondlu yığınları susuyordu. Yorgun, argın işçi yığınları, gaz lambalarını söndürmüş, ya da kısmış uyuyordu. Ara sıra köpek havlamaları, bebek viyaklamaları işitiliyor, sonra, yine büyük yorgunluk sessizliği gecenin dibine bir tortu gibi çöküyordu. Uzaklarda bekçi düdükları, hırsızlara, “kaçın yoksa yakalarım ha” diye sesleniyordu.
(...)

Sabah güneşi, yüzlerine vurmada önce uzak yerlerdeki işlerine yetişmek için karanlıkta uyanan işçi yığınlarının konuşmaları, ayak sesleri, öksürükleriyle uyandılar. Hemen her gecekondudan sokağa fırlayan kadınlı - erkekli işçiler, öksürüyordu. Yerlere fırlatılan balgamların “hak tuvv” sesleri işitiliyordu.”⁴⁷⁸

Ahmet ile Bunçuk ertesi gün Gülizar Bacı'nın kalan işlerini bitirirler. Ancak yapılan işi gören komşular, Ahmet'ten kendi kondularının eksikleri ve yeni kondu yapımı için de randevu istemeye başlarlar. Ahmet artık “Ahmet Usta” olmuştur. Ahmet Usta, kısa sürede para kazanmaya başlar. Bu arada bir de kondu yeri belirler. Artık gündüzleri iş paydosundan sonra orada dinlenir, geceleri de orada yatmaya başlarlar. Belirledikleri bu yerin yanındaki komşu gelip, Ahmetlere burada kondu yapmaya müsaade etmeyeceğini söylemesi üzerine Ahmet, burada barınmak istemesinde bir maksat olduğunu, kendisini daha fazla söyletmemesini çok yüksek tonda ifade edince komşu, Ahmet'i görevli zanneder ve buralara her türden insanın gecekondlu yapmaya geldiğini ondan böyle tepki verdiğini belirterek özür diler.

“Ne bileyim ben beyim, dedi, insanoğlu anlaşılıyor ki. Alışmışız, hep beş parmağı bir sanıyoruz. Bir sürü parmak, Kürt, Lâz, Çingene, berduş, randevu evi sahibi doldurmuş buraları. Biraz gözümüzü açmasak bizim lahanaların üzerine de gecekondlu kuracaklar. Ben ne bileyim sizin görevli olduğunuzu. Sizi de o berduşlardan biri sandım.

Bağışlayın beni. Kulübem nah şuracıktı. Ara sıra gelip bir çayımı içerseniz çok sevinirim, beyim. Haydi, şimdi, kalın sağlıcakla.”⁴⁷⁹

Ahmet, Bunçuk'un midesinin bulanıp durmasından şüphelenir. Ancak Bunçuk'un bir bebek beklediğini anlamıştır. Ahmet Usta ile Bunçuk şehre inerler

⁴⁷⁸ A.e., s.95.

⁴⁷⁹ A.e., s.101–102.

artık Bunçuk'un kadın elbiseleri giyme vakti gelmiştir. Ahmet usta daha önce erkek kıyafetleri giyen Bunçuk'u karısının kardeşi olarak tanıtmıştır. Şimdiki Bunçuk'sa köyden gelen karısı Sevda'dır artık ve karısı gelince de kardeşini köyüne göndermiştir. Ahmet Usta hem diğer göçmenlerin kondu yapımlarına yardımcı olmakta, hem de kondu yapımına ses çıkarmamaları için görevli olanlarla da usulü üzere konuşarak avantalarını ayarlamaktadır. Ahmet Usta, kendi gecekondusunu da tamamlamış, artık gecekondu mahallesinde sevilen, sözü dinlenen bir usta olmuştur. Ancak Ahmet Usta'nın yerleştiği bu konduda başka hayalleri vardır:

“Ahmet usta, kulübenin yöresinde büyükçe bir bahçe çevirmişti. Kazıklar, dikenli teller, daraba tahtalarıyla bunu komşuların sahiplendiği bahçelerden temelli olarak ayırmaya çalışıyordu. Bu kış, buraya yemiş ağaçları dizecek, bir de tavuk kümesi konduracak, legorn tavukları besleyecekti. Eğer, bu alanda bir umut görürse ilerde küçük bir tavuk çiftliği kuracak, geçimlerini bununla sürdürmeye çalışacaktı. Gecekondu ustalığının da sonu gelmek üzereydi, ölü Ahmet beyi bir daha yattığı mezardan kaldırmayı hiç düşünmüyordu. Artık, sonuna dek gecekondu ustası ya da tavukçu Ahmet olarak yaşamayı düşünüyordu.”⁴⁸⁰

Ahmet'le Sevda'nın ve gecekondu mahallesinde oturan diğer göçmenlerin başındaki en büyük belâlardan biri gecekondu yapılan bu arazilerin, kolayca zengin olunabilecek bir kapı olarak görülmesidir. Bu itibarla romanda küçük bir memur olan Nevres'in bu gecekondu işinden nasıl rant sağladığını, her şeyini kaybettiği için intihar etmeyi düşünen arkadaşı Mazhar'a anlatırken öğrenmiş oluruz. Anadolu'dan İstanbul'a yaşanan yoğun göç dolayısıyla artan gecekondu bir sektör, bir rant kapısı hâline gelmiştir.

“Bilirsin. Sen vaktiyle ailenin kalan servetle bizim yanımızda bey paşa çocuğuydun. Ben beş para tutmamış küçük bir memurdum. Bu gidişle eşeğin kuyruğu gibi uzayıp kısılacığımız yok diye düşünürken baktım, kapıda yepyeni bir fırsat, uysal bir köpek gibi gelmiş kuyruk sallıyor: Gecekondu çağı. Halk, hükümetin kanunlarını memurlarını, devleti çiğneyerek Amerika'nın fethine benzer bir istilaya girişmiş. Burda büyük bir iş potansiyelinin yattığını sezdim, ilk önce elimdeki ufak harçlığımla gecekondu alanlarından birinde bir gecekondu yaptım. Bunu sattım. Baktım, kârı tatlı. Sonra, dört beş tane daha yapıp sattım. Sonra, kafam biraz daha sömürgence, piççe işlemeye başladı. Issızca bir bölgedeki ucuz bir arsayı satın alarak üzerine bir gecekondu kurdum. Elbette, bu arada, polisini, bekçisini, jandarmasını, belediye zabıtasını usulünce gördüm, kulaklarını buktum. Benim arsanın üzerinde yemlik olarak kurduğum gecekondu, hemen kafesteki ötücü kuşlar gibi birçok gecekondu kardeşini yanına çağırmakta gecikmedi. Sorumlu memurları durmadan ayrı ayrı gördüğümünden lâf olsun diye tutulan tutanaklar, işleme konmadan

⁴⁸⁰ A.e., s.174.

ötede yırtılıp atılıyordu. Böylece, bir yıl gibi az bir zaman içinde benim arsanın üzerine iki yüze yaklaşık konu ile ilâve yapıldı. Kendim yem olarak yaptığım gecekonduya yoksul bir aileyi geçici olarak konuk ettiğimden o da konucu gibi görünüyor, oraya durmadan av çekiyordu. Konducular, her yerde olduğu gibi çok çalışkan insanlardır. O Tanrının ıssız dikenliğini, çalılığını temizleyip düzleyerek kız gibi güzelleşirdiler. Yolunu yaptılar, suyunu, elektriğini getirdiler.

“İşte, bu iş de olup bitince baktım ki bütün ispinozlar, sakalar, floryalar, isketeler çakırdikenlerinin üzerine konmuş, hemen ipi çektim, ağı üzerlerine kapadım.”⁴⁸¹

Nevres Mazhar’a bir süre sonra araziye gittiğini, kendi tapulu arsasına gecekondu yapan insanlara buranın kendi tapulu arazisi olduğunu söylediğini, itiraz etseler de onları mahkemeye verdiğini, mahkemenin yıkım ve boşaltma kararından sonra, bin bir zahmetle yaptıkları kondulardan ayrılmak istemeyen halkın arsaların parasını ödeyerek tapularını aldıklarını söyler. Nevres, işte bu iş vesilesiyle milyoner olduğunu, şu anda yeni bir iş üzerinde çalıştığını, işin sonunda multimilyoner olacağını eğer birkaç bin lira bulursa bu işe onu da sokabileceğini belirtir. Bu yeni iş Ahmetlerin bulunduğu gecekondu mahallesindedir. Nevres buralardan nasıl rant sağlayacağını şöyle anlatır:

“(…)Gözüme kestirdiğim yeni bir gecekondu bölgesinde yeni bir para tarlası satın alacağım. Sen, istersen buna sembolik olarak katıl. Göreceksin, az zamanda tarladan nasıl taş yerine mor binlikler toplayacağız. Sonra, hepsini söylemişken işin bir püf noktasını da söyleyeyim: Gecekonduların bir su taşkını gibi ilerlediği ucuz, verimsiz, kısır, kıraç topraklardan bir bölümünü tapu dairesinde üstümüze geçirdikten sonra bu arsalarımızın zamanla doğurduğunu, büyüdüğünü görürüz. Yani, aziz kardeşim, burdan bir kaplumbağa sırtı büyüklüğünde bir toprak aldık mı zamanla bunun sınırlarını istediğimizce genişletebiliriz. Yooo! Para ödeyerek, yeniden toprak satın alarak değil. Ufacık toprağımız kırk bin metre kare iken olur yüz kırk bin metre kare. Bundan birçok memurun da karnı doyar. Bizim karnımızsa sindirim zorluğundan patlayacak duruma gelir. Şimdi, şu sırada benim İzmir gecekondu bölgelerinde beş yüz gecekonduluk, Ankara’da üç yüz gecekonduluk, burda bin gecekonduluk bir av alanım var. Birkaç yıl içinde bunları çözümleyebilirsem -ki bu mutlaka olacaktır- şu karşında gördüğün eski yoksul kardeşin, bir multimilyoner olacaktır.”⁴⁸²

Nevres, Mazhar’a bu yeni av sahasını göstermek üzere Ahmetlerin oturdukları gecekondu mahallesine gelirler. Ancak iyi giyimli oldukları için halk onlardan şüphelenir, hoş karşılamaz. Sonuçta linç edilmekten kurtularak araçlarına kendilerini zor atarlar. Nevres’in, Mazhar’a yaşanan bu hadiseyi yorumlayışı gerçekten çok ilginçtir.

⁴⁸¹ A.e., s. 108.

⁴⁸² A.e., s. 110.

“Hâlâ şaşkınca kendisine bakan arkadaşına:

“Gecekonducuların sırtından tatlı tatlı geçinmeye çalışan salt biz olsaydık bu rezalet hiçbir vakit olmazdı. Ne yazık ki ayrıntı kabaran, dingonun ahırını gibi gecekondu bölgelerine dalıp türlü yöntemlerle soygun yapmaya çalışıyor. Köylü, nasıl, iyi giyimli bir kentli köyünün sınırından içeri ayak attığında tedirgin olur, bir taun geliyormuşçasına gizlenecek delik ararsa şimdi gecekonducular da o hâle geldi. Zaten bunların yüzde doksanı da köylü. Eski efendi, bey alerjisini içinde taşıyor. Onu her an yabancı bir cisim gibi kusmaya hazır. İşte, bugün başımıza gelen iş, bu nedenlerden doğdu. Ama, bu, işimizi yarıda bırakmak için bir neden değil. Balta girmemiş bir ormanda avlanmaya çıkmış insanlara benzeriz biz. Ordaki görünmez tehlikeler, kazalar burda da var. Ama bizim elimizde her türlü tehlikeyi alt edecek dürbünlü bir silâhımız da var: Para. Onunla düşmanın alnının patına ateş eder, onu o anda zararsız duruma getiririz. Şimdi, hemen seninle tapuya gidip gördüğümüz arsalardan bir bölümünü kapatalım. Sonra bu vahşi konducuların nasıl kuzu kuzu ellerimizi yaladıklarını göreceksiniz.”⁴⁸³

Ahmet’le Sevda’nın ve gecekondu mahallesinde oturan diğer göçmenlerin başındaki belâlardan bir başkası ve asıl önemlisi de gecekonducularının devlet tarafından yıkılmak istenmesidir. Gerçi gecekondu halkı her ne kadar rüşvet verse de yeni alınan bir kararla 1950 sonrası yapılan bütün gecekonducuların yıkılması söz konusu olunca, bu bölgede yapılan bütün konducular yıkılma tehdidi ve tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Ancak Ahmet’e göre gecekondu yıkımlarıyla ilgili otoriteyle savaşmanın ve sonunda galip gelmenin yolu, onlar yıktıkça yenisini yapmaktır. Gecekondu yıkımlarında sık sık duyduğumuz bu cümle, devletin herhâlde gecekonduculaşmanın önünü kesmemesinin önemli sebeplerinden biridir. Çünkü devlet, gecekondu oturmaktan başka çaresi olmayan bir halkın, böyle bir iradesiyle sürekli karşılaşmıştır.

Ahmet’le Sevda’nın ve gecekondu mahallesinde oturan diğer göçmenlerin gecekonducularını yıktırmaktan kurtarabilmeleri için ilk etapta buldukları çözüm, gecekonducuların 1950 öncesinde yapıldığını ispatlamak olacaktır. Henüz bu çözüme ulaşmadan mahalleden bir iki ev kaybedilse de yıkım, evlerin yapıldığı tarihi tespit etmek üzere durdurulur. Gecekonducuların yıkımını tamamen durduracak en önemli iş ise, bir oy deposu olan bu gecekonduculardan hükûmete oy çıkacağını garanti etmek olacaktır. Bunu içinde mahallede ocak açılması gerekmektedir ve bu da sonunda yapılır. Yapılan kongrede şu cümleler siyasi tercihlerle gecekonduculaşmanın paralel gittiğini göstermek açısından çok önemlidir:

⁴⁸³ A.e., s. 117–118.

“Arkadaşlar, biz bu parti ocağının yakamızda bir süs olsun, bize yeni bir ünvan getirsin diye açmadık. Hele hiç birimizin mebus olmaya, başbakan olmaya, en sonra cumhurbaşkanı olmaya hiç niyetimiz yok. Biz, yalnız ve yalnız gecekondumuzu kurtarmak istiyoruz. Bu ufacık yuvalarımızı elimizden geldiğince güzelleştirerek onların içinde çocuklarımızla birlikte mutlu günler görmek istiyoruz. Eğer bu evler bir kez yıkılıp giderse artık hiçbirimiz Türkiye’nin hiç bir noktasında bir yenisini kuramayız. Buna gücümüz yetmez. Kiraya düşerek ev sahiplerinin bitip tükenmeyen ağız kokularına katlanacağız. Evlerimizi kutsal bir tapınak gibi korumalı, onlara yaklaşan her türden tehlikeyle bir asker gibi dövüşmeye hazır olmalıyız? Şimdiden sonra bizim büyük yurdumuz - her zaman olduğu gibi – Türkiye ise, küçük yurdumuz da şu küçük bahçeler içindeki çerden çöpten evceğizlerimizdir.”⁴⁸⁴

Yaşar Kemal’in “Deniz Küstü” isimli romanının geçtiği bir gecekondu semti olan Menekşe’nin gecekonduları üstüne romanda özel bir vurgu yapılmadığı görülmektedir. Ancak bölgesinin en namlı sınır kaçakçısı olan, Antepli Kör Mustafa, memleketinde kaçakçılarla birbirlerine düşünce, İstanbul’a Menekşe’ye gelir ve kendisine imece usulüyle bir gecekondu yapılır. Romanda bu gecekondunun nasıl yapıldığı Selim Balıkçı’nın ziyareti sırasında Kör Mustafa tarafından şöyle anlatılır:

“Aklında mı Selim Balıkçım, Ağam, gecekonduyu yaparken nasıl yardım ettin bize, aklında mı? Suyumuz yoktu su verdin, ekmeğimiz aşımız yoktu bizi doyurdun, en güzel balıkları tuttun bize. Sen olmasan biz o kış ölürdük. Aklında mı, o günlerde de, gene böyle hiç konuşmazdın. Aklında mı gecekonduyu yıkmaya gelen polisler şöyle bir baktın da, polisler hemen yüz geri ettiler de kaçtılar gittiler.”⁴⁸⁵

Hakkı Özkan’ın “Grevden Sonra” isimli romanında, İstanbul’a göçen Nuri ve Fehim, Ankara’dan geldiklerinde sur içinde kira da oturmaya başlamışlar, ancak kira bellerini bükünce, Taşlıtarla’da gecekondu yapmaya karar vermişlerdir. Nuri, bir matbaada çalışmaya başlamış, işsiz olan komşusu Fehim’e de kendi yanında iş bulmuştur. Taşlıtarla’ya taşınıp gecekondu yapma fikri bir akşam yemeği sonrası ortaya çıkmıştır. Nuri ve Fehim ailece bir akşam yemeği yedikten, sedirlere çekilip sigaralar tütürülmeye başladıktan sonra düşünceli görünen Fehim’e ne düşündüğünü sorması üzerine Fehim, biraz paralarının olması hâlinde karısıyla birlikte bir gecekondu yapma isteklerinin olduğunu söyler. Sohbet uzadıkça geçim şartları, çalışma şartlarını düşünen Nuri’nin de bu gecekondu fikri aklına yatar. Nihayet Fehim’in karısı Sabahat bir gün Taşlıtarla’yı görme fikrini ortaya atar.

⁴⁸⁴ A.e., s. 270–271.

⁴⁸⁵ Yaşar Kemal, a.g.e., s.249.

Nuri ve Fehimler'in ailece bu gecekondu fikri iyice kafalarına yatmaya başladıktan sonra Fehim, karısı ve çocuklarıyla birlikte Nuri'yi ve karısını da alarak bir pazar günü, tasarladıkları kondularını yapmak için uygun bir yer bulabilmek umuduyla Taşlıtarla'ya götürür. Nuri'nin karısının buraların suyu ve elektriği olmamasını eleştirmesi üzerine Fehim'in karısı Sabahat; suyu, elektriği, yolu olmasa da kira vermediği bir evinin olması için her şeye razı olacağını söyler. Taşlıtarla'da Fehim ve Nuriler, ailece dolaşırken çevrede görünen evler ve manzara karşısında gecekondu kurma hayalleri romanda şöyle anlatılır:

“Bazı evler yürekler acısıydı, içindeki insanlar gibi. Eski tenekelerden, tahtalardan, kerpiçlerden yapılmış penceresiz inlerdi. Köpeği bağlasalar durmazdı. Bazı bahçelerde elma, dut, armut ağaçları, erikler, incirler, allı güllü, bin bir kokulu çiçekler buram buramdı. Koyunlar, kuzular, kuşlar, kediler, köpekler, kazlar, tavukların artlarında dolanan, sık sık üzerlerine çıkan azgın horozlar vardı.

(...)

Bu evlerden biri kendilerinin olsaydı. Bahçesini çiçeklerle, ağaçlarla süslerler, kuyu açar, şenlendirirlerdi. Bütün iş toprağı ete geçirmekteydi. Soğan, sarımsak, marul, patlıcan, mevsimine göre her şey yetiştirirlerdi. Hem güzel bir uğraş olur, hem de faydalanırlardı.

Boş arsalar, tepeler, çukurlar, çalılıklar, taşlıklar, evlerle, insanlarla doluyordu her gün biraz daha çoğalarak. Köyden şehre çılgın bir akıntıydı bu...”⁴⁸⁶

Nuri ve Fehim, eşleriyle birlikte kondularını yapabilecek uygun bir yer bulmakta oldukça zorlanırlar. Çünkü buraları başkaları tarafından önceden parsellenmiştir. Ancak parası olan kolayca yer bulabilmektedir. Bedava bir arsaya konabilmek için merkezden daha uzak el değmemiş yerlere gitmek gerekir. Onlar da merkezden iyice uzaklaşarak tek tük evlerin bulunduğu boş yerlere gelirler. Ancak buraları adam edilmesi için biraz çalışılması gereken yerlerdir. Nihayet uzun aramalardan sonra kendilerine göre ev yapılabilecek bir yer keşfederler. Bundan sonra sıra gecekondu yapabilecek parayı bulmaya gelmiştir. Faizciden bile alsalar, kiradan daha uygun olacağını düşünürler ve parayı faizciden almaya karar verirler. Faizci, kendilerine ancak teminat karşılığı para verebileceğini söyler. Nuri ve Fehim'in teminat gösterecek herhangi bir varlıkları olmadığından bu fikir de işe yaramaz. Sonuçta Nuri askerde kerpiç dökmeyi öğrendiğini, bu işi kendileri yaparlarsa gecekonduyu kurabileceklerini düşünürler ve gecekondu yapımına başlamak üzere tekrar Taşlıtarla'ya gelirler.

⁴⁸⁶ Özkan, **a.g.e.**, s.86-87.

“ Kerpiçten, tuğladan, topraktan briketten, çerden çöpten, tenekelerden yapılmış evlerin aralarında kalan eğri böğrü, dar, bazı yerleri diz boyu çamur, bazı yerleri toz toprak, inişli çıkışlı, çöplü, bulaşık, kokulu yolları aştıktan sonra kondular gitgide seyrekleşti. İnş gitgide uçurumlaştı. İki tepe arasına düştüler, iki tepe arasındaki yer çalıydı, çırpıydı; çerdi çöptü. Yukarlardaki evlerden, sağdan soldan atılan çöpler leş gibi kokuyordu. İlerdeki molozların bulunduğu yer hafif bir düzlük yapıyordu. Nuri’nin daha önceden söylediği doğrudu. Bulundukları yer bir balkona benziyordu. Çalışılırsa düzeltilebilirdi.

Manzara güzeldi; püfür püfür bir hava ile şifalı olduğu söylenen aşağılardaki cılız bir su insanın iştahını açacağa benziyordu. Etrafı büyük bir sevgiyle seyreden Sabahat, gülümseyerek:

- İşte evimiz burası, dedi, iyi ki kimse kapmamış.
- Allahın dağı dedi, Fehim.
- Ama bizim evimiz.
- Öyle. Havaya, suya bakılırsa bize ekmek yetmeyecek.
- Kiraya vereceğimiz parayı ekmeğe veririz.

Nuri güldü. Yapacağı küçücük evi, içindeki sıcaklığı, doğacak çocuğunu düşündü. Mutlu mutlu gülümsedi. Çocukları sıhhatli olacaktı açık havada. Al yanaklı oğlan çocuklar bu yokuşlarda yuvarlanarak büyüyeceklerdi. Neşeyle oynayacaklardı. Şerit gibi bir yol görünüyordu aşağılarda. Yol, kıvrıla büküle taa ilerlerdeki bir köye doğru akıyordu incele incele. Sonra tepeler, tepeler, tepeler, ağaçsız, insan eli değmemiş... Biribirinden ufak, biribirinden büyük, üzerlerinde çalılardan, yaban böceklerinden başka bir şey bulunmayan tepeler... Tek tük evler...”⁴⁸⁷

Fehim’in çocukları da olduğundan önce, onun gecekondusunu yapmaya karar verirler. Nuri ve Fehim, geceleri sırayla çalışarak gecekonduyu yapmaya başlarlar. Gündüzleri kimse arsaya ve gecekonduya sahip çıkmasın diye de kadınlar yine sırayla inşaatın başında beklemeye başlar. Kadınlar, gecekonduyu arsasının yan komşuları Melahat Hanım’la tanışır ve onun vasıtasıyla evde dikiş dikerek para kazanabilecekleri bir işe girerler. Bu arada Fehim ve eşine, Melahat Hanımlar’dan ev bitinceye kadar yanlarında oturma teklifi gelince hiç düşünmeden kabul ederek buraya taşınırlar.

Bu arada Nuri, kerpiç kesmek için eski tahtalardan bir kalıp yapar. Kerpiçlerin sağlamlaşması için çamurun içine katmak üzere saman da alırlar. Hafta sonu, kerpiçleri dökecekleri çocukların oynadığı bataklığa gelirler.

“Kollarını sıvadılar, pantolonlarını dizlerine kadar düzdüler. Balçık çamuru yandaki düzlüğe kürek atmaya başladılar. Çamurdan süzülen sular tekrar bataklığa dönüyordu... Kızgın güneş altında kalan çamur kısa zaman sonra koyulaşmaya, katılaşmaya yüz tutuyordu.

İki, üç saatlik bir çalışma ile kocaman bir çamur kütlesi meydana getirdiler. Yapış yapıştı çamur, kıvamındaydı. (...)

⁴⁸⁷ A.e., s.120.

Nuri ile Fehim de çamurun içine girdiler, karmaya başladılar. Biraz killi toprakla saman karıştırdılar içine. Çamur ayaklarının altında mayalanıyor, lük lük ediyor, kaymaklaşıyordu. Bir sigara içimi dinlendirdiler çamuru. (...)

— Hadi iş başı, dedi, Nuri. Yeter tembellik.

— Kerpici nasıl yapacağız?

— Kolay. Ben sana öğretirim.

Nuri kürekle yumuşak çamuru alıyor, kerpiç kesmeye yarıyan kalıbın bölmelerine dolduruyordu. Sonra elleriyle kalıbın içindeki çamuru bastırıyor, kalıbı çekiyordu; tuğlaya benzeyen kaba kaba, büyük büyük kerpiçler çıkıyordu ortaya.

— Kolaymış, dedi, Fehim.

— Elbette kolay,

Çalışmaya koyuldular. Terler alınlarında boncuklaşıyor, kızgın güneş altında susuz kalmış otlar gibi kavruluyorlardı, ama gene de direniyorlardı. Büyük bir çabayla sürdürüyorlardı çalışmalarını. Kerpiçler kalıplardan çıktıkça neşeleniyor, daha büyük bir istekle işe giriyorlardı. Gün yavaş yavaş kararırken dünya kadar kerpiç kesmişlerdi. Kaba, hantal kerpiçler kocaman sahaya serilmişler kuruyorlardı. Sonra yukarıya taşınacaklar, hantal kerpiçler konduyu meydana getireceklerdi. İş ilerledikçe Fehim mutlu mutlu gülümsemeye başlamıştı. Konduyu yapacaklarına aklı kesmiş olmalıydı.”⁴⁸⁸

Ertesi gün Nuri ve Fehim’e Melahat Hanım’ın kocası Rüstem Usta’da yardıma gelir. Çocuklarla arası iyi olan Rüstem Usta, bataklığın etrafındaki çocukları da bu işe dahil eder. Kuruyan kerpiçler taşınmaya başlanır. Taşınan kerpiçleri Fehim istiflerken, Nuri de gecekondunun temelini atar. Öteki hafta sonu el birliğiyle gecekondun yapımına devam edilir. Ancak hesapta olmayan bir şey olur. Birden bir yağmur yağar gecekondunun kerpiçleri üzeri örtülmeden erir gider.

“— Şu hâle bak her şey çamur deryası oldu, dedi, Fehim.

— Ne yapalım! Her şeye yeniden başlayacağız, dedi, Nuri.

Fehim üzüntüyle konuştu:

— Her şeye yeniden mi başlayacağız!..

— Evet.

Yeni bir umutla işe girişti.

Fehim bezgin bezgin onu seyrediyordu.

Nuri döndü, bütün umutlarını yitirmiş gibi duran Fehim’in kara suratıyla karşılaştı:

— Ne duruyorsun? Bu iş durmakla yürümez, dedi.

— Çok haklısın, dedi, Rüstem usta.

Kadınlar seslerini çıkaramıyorlar, önlerindeki işle meşgul görünüyorlardı.

Çocuklar dışarı fırlamışlardı bile.

Fehim, Nuri’ye uyması, çalışması gerektiğini anladı, onun yanına yürüdü.

Büyük bir güçle kazmalarla küreklere sarıldılar. Her şey kolaylaştı adeta.”⁴⁸⁹

Bir iki gün içinde biten Fehim’in kondusunun büyükçe bir odası, bir mutfuğu, bir yüznumarası, yıkanacak küçük bir yeri vardır. Hep birlikte evin içini dışını sıvarlar ve ak bir badanayla badanalarlar. Sabahat’la Fehim daha badanaları

⁴⁸⁸ A.e., s.149–151.

⁴⁸⁹ A.e., s.156.

kurumadan evlerine taşınırlar. Fehim evin bitmesi üzerine Nuri'ye sarılıp yanaklarından öperek şöyle der:

“— Teşekkür ederim, dedi. Bu iyiliğini unutmayacağım. Şimdi seninkine ne zaman başlayacağız?
— Hemen.
— Evet, iyi olur. Yağmurlar başlamadan bu iş bitmeli. Her gün beraber işe gider geliriz.
— iyi olur.”⁴⁹⁰

Ancak, Nuri'nin gecekondusuna bir türlü başlayamazlar. Nuri, Fehim'in gecekondusunu yaparken yakalandıkları yağmurda ıslandığından uzun süre hasta kalır. Hasta hasta işe gitse de gecekondusu işi biraz soğur gibi olur. Fehim de yarım ağız yardıma hazırım falan dese de kendi işi bittiğinden pek gönüllü görünmez. Bu arada gecekondusu yıkımlarının haberi gelmektedir. Nuri'nin karısının sağda solda gecekonduların yıkılmaya başladığını söylemesi üzerine Nuri'nin cevabı yine bütün gecekondusu yıkılanların sanki ağız birliği etmişçesine verdikleri o bildik cevaptır:

“— Onlar istediği kadar yıksın, biz gene yaparız. Yeter ki bir kere işe el atalım.”⁴⁹¹

Nuri, konu meselesini konuşmak için Fehim'i arar. Çünkü havalar soğumaya başlar, sık sık yağmur yağmaktadır. Karısının da hamileliği ilerlemektedir. Bir an önce gecekondusu işine el atmak gerekmektedir. Nuri, Fehim'i bulunca onu çok düşünceli görür. Çünkü kapıya görevli gelmiş, karısına gecekonduyu birkaç güne yıkacaklarını söylemiştir. Fehim durumu Nuri'ye anlatır. Nuri onca emekten sonra tam kendi gecekondularına başlayacakken bu işin çıkmasına çok sinirlenir. Bu işin bir çaresi olması gerektiğini düşünür. Fehim'e gecekonduyu yıktırmayacağını söyler. Onları konuşurken gören iş arkadaşları Kenan, yanlarına gelir. Meseleyi anlatınca bu işi halledebileceğini söyler. Gerçekten de hükûmet partisine mensup olanın gecekondusunun yıkılmayacağını belirten Kenan, arkadaşı Cemil'e bu iş için rica da bulunur. Fehim de partiye geçmeyi kabul eder. Böylece gecekonduyu yıkılmaktan kurtarır. Ancak romanda Nuri'nin gecekondusu yapabildiğine şahit olmayız.

⁴⁹⁰ A.e., s.157.

⁴⁹¹ A.e., s.195.

4.4.2.2. Eski Ahşap Evler/ Kapıcı Daireleri/ Apartman Katları/ Köşklerin Müstemilatları

1950–1980 arası Türk romanında, Anadolu’dan İstanbul’a gelen, özellikle aile olan veya aile kurma isteği olan alt gelir grubu göçmenlerin, asıl İstanbul’da bulunan eski ahşap evlerde ucuz olması sebebiyle ya satın alma ya da kiralama şeklinde oturduklarını görmekteyiz.

Orhan Kemal’in, “Sokaklardan Bir Kız” isimli romanının başkahramanı Nuran’ın, amcası tarafından İstanbul’a getirilerek annesinin kendisini çocukluktan genç kız oluncaya kadar gelip almadığı ve bu yüzden uzun süre yaşamak zorunda kaldığı ev, eski ahşap bir evdir. Romanda Nuran’ın amcasının yanında kaldığı evin bulunduğu mahalle ve ev kendi ağzından şöyle anlatılır:

“(…)Evler, tahtaları kararmış ama yüksek evler, pencerelerinde gülen, şarkı söyleyen kadınların karşıdan karşıya konuştukları şakalaştıkları evler. Bu evlerden birinden ayakları takunyalı, çirkin bir kız koşarak gelmişti.(…)

Karanlık, dar bir merdiveni, çivilerinden laçka tahtalarını gıcırdata gıcırdata çıkmışlardı. Minare merdiveni gibiydi. Bir zamanlar İhsan abi’yle çıkmış ardı minareye. Yüreği çarpmıştı Nuran’ın. Şimdi de öyle. Üstelik yanında da İhsan abi yoktu artık. Yüreği çarpmaya başlamıştı yeniden. Bu asık suratlı, küfürbaz, hırçın oldukları her hâllerinden anlaşılan insanlar, bu köhne, yıkıldım yıkılacak ev, evler...”⁴⁹²

Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli romanında Memiş, Fener’de oturmaktadır. Memiş, İstanbul’a çalışmaya gelen hemşehrisi Sefer’i, Fener’deki evine götürdüğü sırada biz Memiş’in kendi evinde oturduğunu öğrenmiş oluruz.

“—(…)İki kat bir ev işte, yengenle bana yetiyor bir katı, öbür kat da kirada. Hadi atla gidelim.”⁴⁹³

Hakkı Özkan’ın “Grevden Sonra” isimli romanında Nuri ve alt komşusu Fehim, Anadolu’daki kentlerden İstanbul’a aileleriyle göçmüş meslek sahibi insanlardır. İstanbul’a geldiklerinde kiracı olarak yine asıl İstanbul dediğimiz, sur içinden ahşap ve çok eski olduğu anlaşılan bir eve girmişlerdir.

⁴⁹² Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 78–79.

⁴⁹³ Selimoğlu, **a.g.e.**, s.87.

Romanda Nuri ve Fehimler'in oturdukları mekâna özel bir dikkatin olmadığını görüyoruz. Sadece, Nuriler'in ikinci katta oturduğunu, ağır yüklü bir kamyon geçince evin temelinden sallandığını, bu sarsıntıdan ikinci katın daha çok etkilendiğini, alt katta Fehimler'in oturduğunu biliyoruz. Ancak Fehimler taşınmak üzere evi toplamaya geldikleri zaman, nasıl bir evde hangi şartlarda oturdukları daha net bir şekilde ortaya çıkar.

“Fehim Sabahat'la beraber çocukları onlara bırakıp eve gittiler. Evdeki kırık döküğü çarçabuk topladılar. Ev sahibine olan borçlarını ödediler. Onlar tek beygirlik arabaya eşyalarını yüklerlerken ev sahibi topal, bacağını sürükleyerek odaları dolanıyordu. Kiracısının evden çıktığına memnundu. Oraları işçi semtiydi, kiralar durmadan artıyordu. Küçük bir oda iki yüz, iki yüz elli lira kiraya verilebiliyordu. Yüznumarasız, mutfaksız, banyosuz, bir oda...”⁴⁹⁴

Kapıcılık, “Göçmenlerin Yaptıkları İşler” başlığı altında daha geniş işleneceğinden burada sadece Anadolu'dan İstanbul'a gelen göçmen konumundaki roman kahramanlarının barındıkları bir mekân olarak kapıcı dairelerini işleyeceğiz.

Coğrafi olarak yer değiştiren göçmenin, gelmiş olduğu yeni yerde karşılaştığı en büyük problemlerden biri olan barınma problemini derhâl ve kira ödemeksizin çözen kapıcı daireleri; aynı zamanda göçmenin elektrik, su, ısınma gibi ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Kapıcı dairelerinde barınan apartman görevlisine yaptığı iş karşılığı olarak maaş ödenirken, ayrıca ailenin diğer bireylerine de para kazanma imkânı tanıdığı gibi, İstanbul'un en iyi semtlerinde oturmak gibi bir lüks de sağlamaktadır. İşte o zamanın şartlarına göre belli bir vasıf da gerektirmeyen veya çabuk kazanılabilecek bir vasfın yeterli olduğu (kalorifercilik) kapıcılık mesleğinin, bu özelliklerinden dolayı göçmenlerin en çok tercih ettiği mesleklerden biri olduğu görülmektedir. 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçen roman kahramanlarından bazılarının da apartman hayatıyla birlikte ortaya çıkan kapıcılık veya bir başka ismiyle apartman görevliliği işini yaptıkları görülmektedir.

Mesut Tutkun'un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında Hüseyin'le Mehmet'in İstanbul'a geldiklerinde bulmayı düşündükleri Veli, Şişli-Osmanbey'de kapıcılık yapmaktadır. Veli'nin yaşadığı semt, kaldıkları kapıcı dairesi, dairedeki

⁴⁹⁴ Özkan, **a.g.e.**, s.146–147.

eşyaları köyden gelen arkadaşları Hüseyin’le Mehmet’e oldukça lüks gelmiştir. Veli bu dairede karısıyla birlikte kalmaktadır. Karısının da köyden geldiği görülmektedir. Veli’yle birlikte mi yoksa sonra mı geldiğiyle ilgili bir bilgi yoksa da Veli’nin kapıcılıkla birlikte yaptığı işten de hareketle, burada feleğin çemberinden geçtiği, eşini daha sonra getirdiğini söylemek pek de yanlış olmaz. Zaten Anadolu’dan İstanbul’a gelen evli erkekler, burada iş ve özellikle barınma problemini kesin halletmeden eşlerini getirmemektedir. Şişli-Osmanbey’de kapıcılık yapan Veli’nin hikâyesi ve yaşadığı ortam, daha önce “Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında işlendiği gibi daha sonra da “Göçmenlerin Yaptıkları İşler” başlığı altında işleneceğinden bu şekilde özet vermeyi yeterli bulduk.

Tarık Dursun K.’nın “Kopuk Takımı” isimli romanında İzmir’den, İstanbul’a göçen Sinço lakaplı Hasan ve Amerikalı, Kemal’in jigololusu olduğu kadına ait apartmanın bir katında onun yanında kalırlar. Kemal zengin bir kadının jigolosu olduğu için kadının dairesi üst gelir grubu insanların oturacağı lükslüktedir.

— “Amerikalı evin içinde gezindi. Odalara girip çıktı, tuvaleti açtı, baktı.
— Herifin helâsı da alafıranga ha! dedi.
— Cadı dediğin mi tuttu bu daireyi sana?
— Tutmadı. Bu apartman onun.
— O da burda mı oturuyor?
— Hayır. Şişli’de bir apartmanı daha var. Orda oturur. Arada bir gelir buraya...
— Ne zamanları?
— Ya’u, genç değil dedik ya. Haftada bir anca. Zaten, çokluk ben öbür tarafta kalıyorum. Burası süs. Hani kaçamak yapıyorum demek için.
Amerikalı:
— İyi... dedi. Çok iyi. Biz buraya postu seriyoruz arkadaş. Habib gelse çıkaramaz bizi burdan, ona göre...
Kemal çiğlik etmedi. Zaten öyle bir oğlan da değildi.
— Dilediğiniz kadar kalın... içerde iki divan daha var. Ayrıca bir de yataklı kanepe var. Biriniz onda, bininiz öbüründe yatarsınız. Yalnız...
Durdu.
— Yalnız ne?
— Cadı, çokluk salıları düşer. O zaman toz olursunuz. Sinemaya, minemaya kapanırsınız gidince gelirsiniz yine...
— İş salıya kalsın, merak etme. Daha bugün perşembe... sabahleyin?
(...)
Kemal sözü değiştirdi. Bana:
— Geliş, gezmeye değil herhâlde, ha Sinço?
— Değil... dedim. Temelli geldik aşağı yukarı.
— Bak, bu iyi... Peki, iş n’apacaksınız?
Amerikalıyla bakiştık. Kemal yanlış anladı bunu, alındı, araya girdi.
— Demem, o demek değil. Dilediğiniz kadar kalabilirsiniz burda. Sakın aklınıza bir şey gelmesin. Ben, şey için sordum bunu, şey...

Amerikalı kesti:
— Ney o şey?
— E, ya'u! Yani, diyorum ki, önceden bir hazırlık mazırlık yoksa, biz de bakarak olalım. Cadının tonla tanıdığı boynuzlu vardır. Nazi geçer. Birine söyleriz, iteleriz sizi.”⁴⁹⁵

Serhat Kestel'in “Korkunç ve Güzel” isimli romanda Malatya'dan İstanbul'a küçük kardeşi Sevin'le göçen Nevin, İstanbul'a ilk geldiğinde barınma problemi yaşar. Ancak çok yoğun aramalar sonucu henüz bitmemiş bir apartmanın bodrum katına yerleşirler. İç içe iki küçük oda ve bir holden oluşan bu daire için bir yıllık peşin vermişlerdir. İki kız kardeşin, bu daireyi ararken geçici olarak nerede barındıkları ile ilgili romanda herhangi bir açıklama yoktur. Nevin'in kardeşi Sevin'le birlikte oturduğu apartmanın satılması üzerine, bir yıl sonra bu sefer bir çatı katına taşınırlar. Romanda bu kat şöyle anlatılır:

“Beş numara çatı katı. İki oda bir hol. Çevresi taraça. Taraça ortaklaşa, ama öteki katlar salt çamaşır asmak için çıkarlar. Uzaktan da olsa İstanbul'u doyulmaz güzelliklerini buradan seyredebilmek Nevin ile kardeşi Sevin'e özgüdür.”⁴⁹⁶

Kerime Nadir'in “Bir Çatı Altında” isimli romanında, Şişli'nin Bomonti semtindeki Kevgirci Sokağı'nda bulunan altı katlı çift daireli Ferace Apartmanı'nda Arapkirli Bilâl Haşo ve yine daha sonra Bilâl Haşo'nun yerine alınan Malazgirtli Şaban Albasan, bu lüks semtte kapıcı dairesinde barınmaktadırlar. Romanda kapıcı dairesi, kapıcılar ve onların aileleri çok önemli yer tutmuş, baştan sona kurgunun içinde ana karakterleri ve ana hikâyeyi çoğu zaman gölgede bırakacak kadar ön plana çıkmıştır. Bu açıdan bu konu “Göçmenlerin Yaptıkları İşler” başlığı altında daha geniş şekilde işlenecektir.

Afet Ilgaz'ın “Aşamalar” isimli romanında Arif ve Sevda, İzmit'ten İstanbul'un Şişli semtine göç ederler. Üst gelir grubu içerisinde gösterebileceğimiz Arif ve Sevda, yine üst gelir grubu insanların oturduğu bir semte gelirler. Buradaki evleri de hizmetçisi ve hizmetçi odası olan lüks bir evdir. Sevda, daha İzmit'teyken evde verdikleri davette arkadaşlarına İstanbul'daki bu daireyi şöyle anlatır:

⁴⁹⁵ K., a.g.e., s.122-124.

⁴⁹⁶ Kestel, a.g.e., s.11.

“(...)Kadınlar da Sevda’yı dinliyorlardı bu İstanbul’a gitme konusunda. Onları en çok ilgilendiren de Sevda’ların Şişli’de aldıkları kat ve bu katın ne zaman boşalacağı, kiracının istendiği zaman çıkıp çıkmayacağı konusuydu. Sevda birçok kez anlattığım unutarak, kendisini İstanbul’da oturmaya en çok çeken bu büyük, güzel, rahat katı anlatıyordu kadınlara. Sevdanın babasının yardımıyla ve geri kalan parası taksitle ödenmek üzere geçen yıl almışlardı bu katı. Sevda, orda kendilerinin şu rahatsız evde oturmak için verdikleri para kadar bir para karşılığında oturan aileye için için kin duyuyordu.

“Yüz otuz metre kare... Salon, yemek odası, iki yatak odası, sandık odası, hizmetçi odası...” diye anlatıyordu kadınların sessizce dinleyişlerinden biraz da tedirgin olarak.

Hizmetçi odası derken özellikle kadınlara bakıyordu. Onlar dalgın dalgın Sevda’ya bakıyor, mutlaka hizmetçi kullanılmasını gerektiren bu görkemli daireyi, gözlerinde canlandırmaya çalışıyorlardı.

“Kalorifer, şofben, gömme banyo...” diye sürdürüyordu konuşmasını Sevda.”⁴⁹⁷

1950 sonrası Türk romanında roman kahramanı olarak verilen ortalama bir Anadolu insanını İstanbul’a göçüp de direk köşkte oturması zaten beklenemez. Ancak romanın olay örgüsünde işlenen, zamanı tespit edemediğimiz popüler romanlar dışında, roman kahramanının eskiden İstanbul’da oturup bir vesileyle Anadolu’ya giden üst gelir grubundan bir kahraman olması veya yine İstanbul’a göçüp de çok farklı yollarla sınıf atlaması hâlinde Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarının köşkte oturmuş olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında üst gelir grubundaki insanların oturdukları mekânlar olan köşklerde, Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerin ancak kapıcılık, hizmetçilik veya inşaat sektöründe işçilik nedeniyle oturdukları görülmektedir.

Yine Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında Müteahhit Hüseyin Bey de Anadolu’dan İstanbul’a gelmiş; kahvelerde, bekâr odalarında kalmış, çalıştığı kabızımcı dükkânın yaşlı sahibinin gözüne girerek köşkün çalışanlara ayrılmış kısmında kalmaya başlamış, yaşlı patronun karısıyla ilişki kurmuş, daha sonra bu yol onu köşkün sahipliğine kadar götürmüş, bu yolla Anadolu’dan İstanbul’a gelip sınıf atlamayı başarmıştır.

Orhan Kemal’in “Yalancı Dünya” isimli eserinde, romanın başkahramanı Neriman’ın oturduğu kasabada konserve fabrikası olan Hayri Girsavaş, kızını Reji Asistanı Bülent Nejat Coş’yla evlendirebilmek ister. Bunu için eskiden bin türlü dolandırıcılıkla zengin olduktan sonra, kaçtığı Anadolu kasabasından tekrar

⁴⁹⁷ Ilgaz, a.g.e., s.17–18.

İstanbul'a gelip Suadiye'de bir köşkte oturur. Ancak romanda mekân olarak bu köşk üzerinde durulmaz.

Celâlettin Çetin'in "Göçük" isimli eserinde romanın başkahramanı İbrahim'in geldiği Arnavutköy'deki köşkün hanımı Kürt Firdevs de daha önce köşk sahibinin oğlunun çapkınlığından faydalanarak, köşkün hizmetçiliğinden hanımlığına kadar yükselmiştir.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında bu köşkün alt katında, çalışanların kaldığı kısımda, Anadolu'dan İstanbul'a gelen hizmetçi Ayşe, İflâhsızın Memet'in köylüsü Gafur, İflâhsızın Memet, onun babası ve kardeşleri kalmışlardır. Bunun dışında Ayşe'nin abla dediği Kazlıçeşme'de oturan Hatça da daha önce Kadıköy'de başka bir köşkte hizmetçilik yapmıştır.

Celâlettin Çetin'in "Göçük" isimli romanında İbrahim, ustası Şehmuz'un arkadaşı Kürt Hasan'ın yanına Arnavutköy'deki köşke gelmiştir. Ancak İbrahim, köşkte çalışan konumunda olup, köydeki gibi inek beslemekte, süt sağmaktadır. Bir de köşkün hanımı Firdevs'in zevklerini tatmin etmektedir.

Aysel Özakin'in "Alnında Mavi Kuşlar" isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, İstanbul'a göçtükten sonra gazetede musahhihlik yapmakta ve kız arkadaşı ile birlikte bir apartman dairesinde kalmaktadır. Ancak İstanbul'da kaldığı bu apartman dairesi ile ilgili özel bir dikkat yoktur.

Yine aynı romanda Armağan'ın abisi Tahir ve yengesi Sevim'in İstanbul'a göçtükten sonra oturdukları evden, Armağan'ın onları ziyareti sebebiyle bahsedilmiş ve Armağan'ın gözüyle bu ev şöyle anlatılmıştır:

"Eve geldiler. Duvarları nem kokan, mavi badanalı yeni bir yapının üçüncü katında oturuyorlardı. Merdivenler karanlıktı. Otomatığı yoktu."⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ Özakin, a.g.e., s.98.

4.5. Göçmenlerin Toplandıkları Mekânlar

1950–1980 yılları arasında yaşanan kırsaldan kente göç, milyonlarca insanın büyük kentlere gelmesine ve oralarda yerleşmesine neden olmuştur. Köyden kente net içgöç 1945–1950 arasında 214.000 iken, 1950–1955 arasında 904.000’e çıkmıştır. Büyük bir sıçrama ile başlangıçtaki sayı 4’e katlanmış, 900.000 civarındaki bu miktar daha sonraki iki beşer yıllık dönemde de aynı kalmıştır. 1965–1970 yılında tekrar bir sıçrama olmuş ve köyden kente göç edenlerin miktarı bir önceki sayıyı 2’ye katlamış ve 1.939.000’e ulaşmıştır. Daha sonraki iki beşer yıllık dönemde bu miktar pek fazla değişmemiş, 1975–80 arasındaki beş yılda ise 1.692.000 civarındadır.⁴⁹⁹

Geniş kitlelerin yaptıkları bu coğrafi olarak yer değiştirme olayı, hem ayrıldıkları yerleri hem gittikleri yerleri ekonomik, sosyal, kültürel birçok açıdan derinden etkilemiş, toplumsal anlamda bir değişime ve dönüşüme sebebiyet vermiştir. Bu büyük göçmen grupları, kentin meslekî yapısına uyum sağlayacak becerilerden yoksun olan, eğitimsiz ve kent yaşamını tanımayan gruplardır. Geldikleri kentlerde onların ihtiyaçlarını karşılayabilecek mekânizmalardan, sorunlarına çözüm bulabilecek mercilerden yoksundur. Bu nedenle göçmenler kendi “uyum stratejileri”ni yaratmak ve uygulamak zorunda kalmışlardır.⁵⁰⁰

Kırsaldaki hayatlarını, düşünce yapılarını da göçten sonra değiştirmedikleri için göçmenler; kişisel, yüz yüze, birincil ilişkilerle (patronaj ilişkisi) barınak bulmak, bir gecekondü inşa etmek, bir marjinal sektör faaliyetine başlamak ya da benzer yardımlar için, en yaşlı ya da en tecrübeli kişinin liderliğinde bir araya gelen, bildik akraba-aile işbirliği şeklinde hayatlarını idame ettirdiler. Daha sonra bu karşılıklı destek yerini, kente daha önce yerleşmiş patronlar ve hemşehri grupları tarafından sağlanan daha geniş ve örgütlü koruma şebekelerine bırakmıştır.⁵⁰¹

⁴⁹⁹Bahattin Akşit, “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış” **Türkiye’de İçgöç**, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998, s. 25.

⁵⁰⁰ Kıray, **a.g.e.**, s.185.

⁵⁰¹ **A.e.**, s.185–186.

İşte “kişisel, yüz yüze, birincil ilişkiler” kurabilmek içinde göçmen gruplarının toplandıkları, bir araya geldikleri bir takım yerler olmalıdır. Bu ihtiyacı da özellikle ilk göçmenlerle birlikte kahvehaneler görmeye başlamıştır. Uzun yıllarda bu toplanma ve bir nevi dayanışma mekânları daha sonraları, hemşehri dernekleri ve lokalleri şeklinde bir sivil toplum örgütü hüviyetine kavuşmasıyla işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra hemşehriliğin dışında emekçi göçmenlerin dayanışma için bir araya geldikleri sendikalar da göçmenlerin toplandığı mekânlardır.

4.5.1. Kahvehaneler

İstanbul'daki ilk kahvehane'nin, 1554 yılında Tahtakale'de açıldığı bilinmektedir. Kahvehanelerin açılmasıyla birlikte bu mekânların etrafında yeni bir sosyal hayat meydana gelmiştir.⁵⁰² Müslüman erkek nüfus için, ilk kez cami yakınlarında namaz saatini bekleyen kişilerin, zaman geçirme mekânı olarak ortaya çıkan kahvehaneler, giderek kendilerine özgü bir işleve kavuşmuştur.”⁵⁰³

İstanbul'da kahvehanelerin açılmasıyla Osmanlı toplum yapısındaki farklılık kahvehanelere de yansımış ve farklı kahvehane türleri ortaya çıkmıştır. Özellikle bu türlerden ikisi, mahalle kahvehaneleri ve esnaf kahvehaneleri işlevleri sebebiyle çalışmamız için önemlidir.

Mahalle kahvehaneleri, “kentlin tamamına yayılan ve her mahallede bir merkez oluşturma yoluyla gündelik yaşamın kültürel dolaşım sistemlerini kuran önemli bir buluşma mekânı olmuştur. Bu yönüyle mahalle kahvehaneleri, kahvehane türleri arasında tarihsel devamlılık gösteren ve en yaygın olan mekânlardır.”⁵⁰⁴

⁵⁰² Selma Akyazıcı Özkoçak, **Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri, iç. Osmanlı Kahvehaneleri - Mekân, Sosyalleşme, İktidar**, Der. A.Yaşar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s.20.

⁵⁰³ Burçak Evren, **Eski İstanbul'da Kahvehaneler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 49.

⁵⁰⁴ Selin Şahbaz, **Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi: Aydın Merkez Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007, s.53.

Esnaf kahvehaneleri, tümüyle İstanbul'un ticaret merkezi diyebileceğimiz yerlerde kurularak şehrin iktisâdî yaşamı içinde oluşan üretime dayalı kültür geleneğinin mekânları olmuştur.⁵⁰⁵

Sema Erder'in Ümraniye ile ilgili çalışması, Ümraniye merkezli ve daha yakın dönemi analiz etmiş olsa da bizim tezimizi de destekleyecek olması bakımından kahvehanelerle ilgili tespiti oldukça ilginçtir:

“Ev dışı mekânlar arasında "kahveler" özel bir yer tutmak tadır. Kahveler, genellikle yakın-uzak akraba dışındaki hemşehrileri kapsayan, dolayısıyla daha geniş bir ilişki ağını gösteren mekânlar olarak önem taşımaktadır. Burada birkaç tür hemşehri kahvesinden söz etmek mümkündür. Özellikle belirli büyüklüğe ulaşmış hemşehri gruplarının bulunduğu gecekondu mahallelerinde, her hemşehri grubuna ait kahveler olduğu gözlenmiştir.

Bu kahveler, daha çok atfedilen hemşehri grubuna mensup hanelerin erkeklerinin gündelik olarak bulunduğu, kendi gruplarıyla ve özellikle de mahalleyle ilgili sorunların tartışıldığı, haberleşmenin sağlandığı mekânlardır. Bu kahvelerin müdavimleri arasında hemşehri gruplarının ileri gelenlerini ve yerel enformel liderlerini bulmak mümkündür.(...)

İkinci tür hemşehri kahveleri, hemşehri grubunun, ya geldikleri yöreden getirdikleri hünelerleri nedeniyle ya da burada sürdürdükleri dayanışma sonucunda aynı meslek kolunda yoğunlaşmaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. (...) Bu ilişkiler de akrabalık ilişkilerinden ve akrabalık benzeri hemşehri ilişkilerinden farklıdır. Yine ev dışında süren, hanenin yetişkin erkeklerinin katıldığı ve genellikle kent düzeyinde daha geniş bir hemşehri grubunu kapsayan ilişkiler söz konusudur ancak bu ilişki türünün niteliği, yoğunluğu ve konusu daha önce sözü edilen ilişkilerden çok daha farklıdır. Buradaki hemşehrilik ilişkisi, daha çok meslekî dayanışma ilişkisi ile örtüşmektedir. Bu tür meslek gruplarının bulunduğu kahveler ise kentin değişik kesimlerinde oturan ve çalışan hemşehrilerin ulaşabileceği, genellikle daha seyrek gidilen ve kentin daha merkezî bir konumunda olan kahvelerdir.”⁵⁰⁶

1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla Anadolu'dan İstanbul'a göçün ivme kazandığı ilk dönemlerde hemşehri ve esnaf kahvehaneleri Anadolu'dan çalışmaya gelen özellikle bekâr erkek göçmenlerin bir araya geldikleri mekânlar olarak göze çarpmaktadır. 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçün izini sürdüğümüzde İstanbul'a göç eden neredeyse bütün bekâr erkek göçmenlerin kahvehanelerle az ya da çok muhakkak bir teması olmuştur.

Orhan Kemal'in “Gurbet Kuşları” romanında İflâhsızın Memet, bekâr odasında birlikte kaldığı Kastamonulu ile bir hafta sonu gezmeye çıkarlar. Kastamonulu İflâhsızın Memet'i babasının yıllarca takıldığı Beyoğlu yakınlarındaki

⁵⁰⁵ Evren, a.g.e., s. 50.

⁵⁰⁶ Sema Erder, “İstanbul'da Bir Kent Kondu: Ümraniye”, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s.248–249.

bir esnaf kahvesine götürür. Daha çok göçmenlerin bulunduğu bu kahve Kastamonulunun babasının yıllardır aynı kahveye geliyor olmasından da anlaşılacağı üzere, genellikle birbirini tanıyan insanların müdavimi olduğu bir esnaf kahvesidir. Göçmenlerin, Anadolu'dan İstanbul'a göçüp zamanla cepleri para görmeye, sosyal statüleri değişmeye başlasa da sürekli geldikleri kahveyi değiştirmedikleri, çalışmadıkları hafta sonlarını daha çok bu tür mekânlarda toplanarak geçirdikleri, Kastamonulu ile İflâhsızın Memet'in hınca hınç dolu bu kahvede oturamamasından da belli olmaktadır.

“Kastamonulu bir ara:

— Haydi babamgilin kahvesine gidelim, dedi.

İflâhsızın Memed babasının kahvesi olduğunu bilmiyordu:

—Babanın malı mı?,

—Yok canım.

—Ya?

—Başkasının. Başkasının ya, babam çok sever o kahveyi. Otuz yıldır gelir İstanbul'a, hep o kahveye çıkar. Şimdi varalım görelim de bak, arkadaşlarıyla Altıkollu'ya oturmuştur gene...

(...)

Otururlardı oturmasına ya çok kalabalıktı kahve, omuz omuza. Gözleriyle çevreyi araştırmış, iskemle görememişti. Boş iskemle. Kocaman kocaman bıyıklı hamallar, yapı ustaları, yıllar yılı İstanbul, hem de Beyoğlu'na rağmen ne dilleri, ne de kılık kıyafetleriyle İstanbul'a uyamamış sırık hamalları, Şişli, Nişantaşı, Maçka, Osmanbey gibi kibar semtlerde yoğurt, sebze satıcıları... Dilleri, kılık kıyafetleriyle İstanbul'a uymamışlardı ama gözlerindeki ışıltı, kocaman bıyıklarındaki hazla İstanbul'un açıkgozlülüğünü belki de öz be öz İstanbulludan çok daha kolaylıkla kapmış, bankalara cari hesaplar açmışlardı. İçlerinde apartman kapıcıları, emlak komisyoncularından daha çok kazanan ev, dükkân simsarları, hizmetçi komisyoncuları vardı, çaylarını zevkle yudumluyor, cugaralarını keyifle fosurdatıp kahvenin cigara dumanından zaten ağır havasını büsbütün ağırlaştırıyorlardı.”⁵⁰⁷

Anadolu'dan İstanbul'a gelen bekâr erkeklerin gurbette yitip gitmemek birbirlerine destek olmak amacıyla hep aynı mekânlarda toplanarak bir dayanışma sergiledikleri görülmektedir. Kahvehaneler, ilk göç dalgasında hemşehrilerin iş dışında bir araya geldikleri, daha sonra farklı bir hüviyet kazanacak olan dernek ve lokallerin bir nevi öncüsü durumundadır. Aynı romanda Hamal Veli, İflâhsızın Mehmet'e kendisinin önceleri devam ettiği böyle bir kahvehaneden bahseder.

⁵⁰⁷ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 219.

“ —(...)Bu İstanbul’da bizim hemşehriler çok. Unkapanı’nda eyleşirler çokluk. Kayfe var orda bizim hemşehrilerin. Pehlivanın kayfesi. Kayfenin ardında yatardım ben ya, bakma...”⁵⁰⁸

Hemşehri kahvehaneleri dışında aynı meslek gruplarının toplandığı esnaf kahveleri de mevcuttur. Ahmet Çakal’ın “Serseriler Arasında” romanında, anlatıcı konumdaki romanın başkahramanı fırıncı olduğu için o da bütün fırıncıların gittiği aynı kahveye takılır.

“Neyse bir çuval laf edip kafa şişirmeyelim hemen kahvenin yolunu tuttum. Tüm fırın işçileri bu kahveye takılıyor oradan işe gidiyorlar. Burada her cins arkadaş var. Herbiri bir yola koşuyor, çoğu da eski fırıncılardan.”⁵⁰⁹

Yine aynı romanda anlatıcı konumdaki romanın fırıncı olan başkahramanının oturduğu kahveye gelen polis herkese mesleklerini sorar. Burası esnaf kahvesi olduğundan genellikle aynı meslek gruplarının aynı kahveye devam ettiği görülmektedir.

“Bizim sıraya döndü.
“—Fırıncı.”
“—Fırıncı.”
Cavit’e döndü:
“—Ne diyor bunlar” dedi.
“— Onlar fırın işçisi.”
“—Yaa, öyle mi? Bunlar hep burda mı kalır?”
“— Burası esnaf kahvesi. Onlar buradan iş bekler.”
“—Hım” dedi başkalarına döndü.
(...)
Sıra Şapkalı’ya geldi:
“—Fırıncıyık ağa be.” dedi Şapkalı.
Çakal, Ahmet, Serseriler Arasında, Ağaoğlu Yayınevi, y.y., 1978, s.36
“—Ne iş yapıyorsun?”
“—Tahta sürerik.”⁵¹⁰

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçenler için çoğu zaman gerek mahalle kahvehaneleri gerekse esnaf kahvehaneleri bir nevi iş ve işçi bulma trafiğini de yönetmekte, âdeta iş bulma mekânları gibi de işlev görmektedir. Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, Halo Dayı ve oğlu İdris’in İstanbul’a geldikleri ilk gün burada tanıdıkları kimse olmadığından,

⁵⁰⁸ A.e., s. 42.

⁵⁰⁹ Çakal, a.g.e., s.8.

⁵¹⁰ A.e., s.36-37.

rastgele önüne gelen herkese sora sora iş ararken girdikleri bir inşaatın çavuşu, onlara işçi takımının geldiği bir kahveyi tarif eder. Ancak o kahveye sabah gitmek gerektiğini, ondan sonra iş bulunamayacağını söyler. Bu kahvede ameleleri yönlendiren bir komisyoncu bulunmaktadır. Kahvede insanlara iş verdiği için sürekli boyun eğilen komisyondan, Halo Dayı ve oğlu da klasik “ocağına düştük, sen büyüksün, yap bir babalık” şeklinde ifadelerle Anadolu insanının iletişim şekliyle iş isterler. Romanda bu durum şöyle anlatılır:

“Kahveye vardıklarında, birkaç kişi kağıt oynuyorlardı. Kahvenin kapısından ilk kez Halo Dayı girdi, ardından oğlu. Garson:
— Buyruun! dedi gevrek sesiyle. Sonra masaya geldi:
— Çay, kahve, bağı yanıklara da gazoz, dedi.
— Yok, dedi Halo Dayı, biz heç birini içmiyecek, biz iş arıyoruz oğul, amalelik işi...
Garson:
— Sabahları dayı, dedi... Buraya sabahleyin geleceksiniz. O zaman gelip işçi, götürüyorlar. Öğlen oldu nerdeyse...
— Burda heç öyle iş yok mu?
— Bilmem ki...
Kağıt oynayanlardan birine seslendi:
— Cevat, baksana şunların derdine... İş arıyorlar!... dedi.
Kağıt oynayan adam, “bana ne” der gibilerden eliyle şöyle bir işaret yaptı, hiç o tarafa bakmadan kağıdın birini masaya attı:
— Sinek. dedi.
Halo Dayı kalktı, Cevat denen adamın yanına yaklaştı.
— Oğul, dedi, et bize bi eyilik, iş arıyoruz, garibik, yeni geldik Isdanbıl’a...
(...)
— Sen de mi?
Sonra kağıttan kaldırdı başını, Halo Dayı’ya baktı. İdiris’i süzdü.
— Sonbahar, dedi, işler kısa şimdi!
Halo Dayı, sanki karşısındaki adam isterse iş bulmuş gibi yalvardı ona:
— Oğul, bi iş, garibik, yatacak yudacak yerimiz de yok.
(...)
— Biz oğul, ne işi olsa yaparık, daş daşırık, torpeh gazarık, ne işi olursa, siz yiter iş deyin...”⁵¹¹

Mesut Tutkun’un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında Hüseyin’le Mehmet, İstanbul’a geldiklerinde onları kandıran Abdi ve Müteahhit diye tanıttığı Süleyman’ın devamlı takıldıkları kahvehane Tophane’dedir. Romanda Abdi, Hüseyin’le Mehmet’i kahveye ilk kez getirildiğinde kahvehane şöyle anlatılır:

“Burası Tophane’nin ara sokaklarında ufak bir kahve idi. Yedi kadar masası, bunların birkaçında oturmakta olan üç beş kişi vardı. Hepsı kılıksız ve biçimsiz

⁵¹¹ İzgü, a.g.e., s.110–113.

kimselerdi. Kimisi masanın üstüne başını koymuş horul horul uyuyor, kimisi başını ellerinin arasına almış böylece düşünüyordu.

Abdi boş bir masayı işaret ederek:

— Oturun arkadaşlar şu masaya. Ben hele size yiyecek bir şeyler getireyim dedi.

Mehmet’le Hüseyin, Abdi’nin gösterdikleri masaya geçtiler. Sandalyalara adeta külçe hâlinde çöktüler. İyice yorulmuşlardı. Karınları da epeyce acıkmıştı. Abdi’nin göstermiş olduğu bu ilgi onları pek sevindirmişti.

(...)

Güler bir yüzle masaya yaklaştı:

— Kusura bakmayın arkadaşlar. Sizi hem beklettim hem de yiyecek pek fazla bir şey bulamadım. Neyse hele siz şunları bir yeyiverin. Bundan sonra daha çok oturup bir arada nasıpleneceğiz.

Abdi hem konuşuyor, hem de torba kâğıtları yırtarak getirdiklerini masaya yayıyordu.

Üç tane domates, iki tane iri salatalık, bir somun ekmek, ufak bir kâğıda sarılı tuz.

Büyük bir iştihla ortadakiler yenmiş üstüne çaylarda içilmişti.”⁵¹²

Hüseyin’le Mehmet, ilk kez bu kahvehanede Abdi tarafından Süleyman’la tanıştırılırlar. Bu kahvehane müteahhit gibi görünen Süleyman’ın, sanki yazıhanesi imiş gibi kullanılır. Süleyman için bu kahve, ona bağlı işçilere yiyeceklerini verdiği, çaylarını ısmarladığı önemli bir toplanma mekânıdır.

“Abdi biraz durdu ve Süleyman’a beraberinde getirdiği iki delikanlıyı tanıttı:

— İşte bunlar abi, söylediğim arkadaşlar. Süleyman palabıyığını şöyle elinin tersi ile sıvazladı. Ciddi bir pozla Hüseyin’le Mehmet’i süzdü. Gözü tutmuştu. İşe yarardı bunlar. Abdi sahiden iyi iş yapmıştı bu sefer. Kızgınlığı dağılmıştı, eliyle işaret etti.

— Geçin oturun şöyle dedi. Ortada dolasan garsona dönerek:

— Bana bak Mistik. Bize şöyle namuslu tarafından dört çay getir.

— Başüstüne Süleyman abi, diyerek oda ocakçıya bağardı:

— Yap abimlerin masasına dört namuslu çay.

Hüseyin göz ucu ile Süleyman denen adamın hareketlerine bakıyor, onu tahlile çalışıyordu. Amma da iri gövdeli idi ha. Sonra itibarlı bir kimseye de benziyordu. Kasabadan köylerine gelen uzatmalı onbaşı da böyle idi. Onun da sözü dinlenir, istediği hemen yerine getirilirdi. Her yerde bu adamlar bulunuyordu demek.”⁵¹³

Ahmet Çakal’ın “Serseriler Arasında” romanında, anlatıcı konumdaki romanın başkahramanı Anadolu’nun birçok memleketlerini gezdikten sonra bir de şansını burada denemek üzere İstanbul’a gelir. Romanın başkahramanının elinde mesleği vardır. Dolayısıyla İstanbul’a inince, o da ilk olarak mesleğini yapabileceği bir iş bulmak üzere esnaf kahvesini sorar ve doğruca oranın yolunu tutar.

⁵¹² Tutkun, a.g.e., s.22–23.

⁵¹³ A.e., s.31–32.

“—Abem, hâle gideceksin.  n ne bi cami gelecek, ordan içeri daleceksin,  tane kahave gelecek önüne.  şte hora Tahtakale, esnaf kahvesi. Tamam mı?”

“Tamam” diye d  m  t m yola.

  le sonuna doğru kahveye yardım, içeriden şöyle bir tur attım. Mideme yatma adamları. Buraları çok kötü anlatmı lardı, kimseyle arkadaş olmaya gelmezdi. Dı arda, sa a ın altında düşünceli, kaygılı oturuyorum. Kahveci  ay getirdiği zaman ona buranın yabancısı olduğumu söyledim. “Abi, ben buranın yabancısıyım, daha bugün geldim, eğer i  çıkarsa ben giderim.” dedim.

Kahveci beni alayla s z d , dudak büktü:

“—Ne i  yaparsın?”

“—Yardımcıyım.”

“—Olur, otur bakalım, i  çıkarsa gönderirim.”

“— Sa ol abi.”

(...)

Derken;

Kahveci cama vurdu, döndüm baktım beni  a ırıyor. Sevinerek ko tum.

“— Adam arıyorlar, i e gider misin?”

“—O da ne demek oluyor, helbette giderim. Gitmeyip de, burada barbut mu ataca ım?”

“— Giderim abi.”

Takılıp gittim.”⁵¹⁴

  in olmadığı hafta sonu pazar günleri, bir de yine açık havada  alı ılamayacak yağmurlu günlerde göçmenlerin vakit geçirdikleri yerler kahvelerdir. Muzaffer özgü’n n “Halo Dayı ve  ki öküz” romanında, Halo Dayı ya lı olduğu için, asıl önemlisi de para harcamak istemediği için kahveye gitmez. Ancak oğlu  diris sıkılmasını diye, bu tür zamanlarda kahveye gönderir.

“Halo Dayı:

— Oğul  diris, sen gençsin bana bakma, isdersen o Durmuş’un dediği gaveye get, oturursunuz...dedi.

(...)

Kahveye gelinceye dek, bu kızların vücutlarının neden bu denli güzel olduğunu düşündü. Bulup çıkaramadı, salt:

“Bu melmeketin suyundan, torpa ından.” dedi.

Kahveye girince Durmuş’u gördü. Bir arkadaşıyla oturmu lar, çay içiyorlardı. Yanlarına yaklaştı:

— Sel m naleyk m, dedi.

Ötekiler:

— Aleykümselam, dediler.

Durmuş, bir sandalye çekti:

— Gel otur, dedi. Sonra kahveciye seslendi:

— Bir  ay daha!...

— Eee, dedi Durmuş, bakıyom gaveye alı ıyon ha?

 diris sırttı, gelen çayın  ekerini attı, karıştırmaya başladı.”⁵¹⁵

⁵¹⁴  akal, a.g.e., s.66-67.

⁵¹⁵ özgü, a.g.e., s.160.

Anadolu'dan İstanbul'a göç edenler için kahveler, birçok ihtiyacın karşılandığı, mektupların yazdırıldığı, memleketten gelecek mektuplar için adres gösterilen mekânlardır. “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, inşaatın bodrum katında kalan Halo Dayıların inşaatla suları olmadığından, sularını kahveden doldururlar. Halo Dayı, memlekete mektup yazılacağı zaman hemen kahveden birini gözüne kestirir ve ona rica minnet mektup yazdırır.

“Bakkaldan zarf kâğıt aldılar... Esnaf kahvesine geldiler. Ayakçının işi bitmiş, gitmeye hazırlanıyordu:

— Hayrola dayı? dedi.

— Oğul, babayın hayrına taze bi mekdup yazıver.

— Tam da gidiyordum ha, yarın yazsak?

— Sen bilin oğul, madem işin var...

— Kısa mı?

— Ne diyeceğiz ki oğul, gıssa gıssa...

Ayakçı, kalem kâğıdı aldı, köşedeki küçük masanın başına geçti.

— Sevgili karıcığım... dedi

— Yoo yoo, dedi Halo Dayı, kalkıp yanına gelerek, beni köve düd mü edecen bre herif, yaz yaz. İdiris'in anasına... Biz çok eyiyik, senin de eyi olmanı Cenabı Allahdan dilerik... Burda babam çavış oldu...

— İsterseniz yüzbaşı oldu diye yazayım?.. dedi ayakçı.

(...)

— Bitti mi? dedi ayakçı.

— Bitdi oğul, elin golun dert görmeye...

— Verin ben atayım, yolum postanenin üstü...

— Hay Allah ırzı gele.

Halo Dayı, parayı verdi ocakçıya. Oturup birer de çay içtiler, sonra kalkıp kulübelerine geldiler...”⁵¹⁶

Kahveler, ayrıca her zaman gurbetçilerin imdadına yetiştiği mekânlardır. O kadar insan arasında, başına muhakkak benzer problemler gelen insanlar olabileceği için de birçok problemin çözüldüğü, muhakkak bir bilenin olduğu mekânlardır. “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, Halo Dayı ve oğlunun oturdukları inşaatı boşaltmaları için belediyeden bir tebligat gelir, yandaki binanın kapıcısı Halo Dayı'ya tebligatı verirken durumu izah etse de Halo Dayı bir türlü anlamaz ve hemen kahvenin yolunu tutar. Tebligatı, yine kahveden kravatlı birini gözüne kestirir ve ona okutur.

“Acı haberin ne olduğunu öğrenebilmek için adeta koşarcasına kahveye geldiler. Halo Dayı, kravatlı birini gözüne kestirdi, yanına yanaştı:

— Efendi oğul, dedi, biz ikimiz de kör cahılık, şu kâatda ne diyor, bi oku hele dayına...

⁵¹⁶ A.e., s.250–251.

Kravatlı adam, kâğıdı eline aldı, baş tarafını okudu, son tarafını okudu. Sonra da:

— Amca, dedi, sizi belediyeden çağırıyorlar, hakkınızda bir zabıt tutulmuş.

— Zabıt mi dutmuşlar?

— Zabıt zabıt, yani tutanak...

— Dutanak?

— Evet, tutanak... Evde olmadığınız için tutanağı size tebliğ edememişler, onun için sizi belediyeye çağırıyorlar.

— Niye çağırıyorlar?

Kravatlı adam

— Tutanak için, dedi

— N'apacaklar bizi?

— Bilmem ki...

Halo Dayı, kimsenin duymayacağı bir sesle:

— Acep bizi orda döverler mi den oğul? Diye sordu.

— Niye dövsünler? dedi kravatlı adam. Galiba sizi bir iş için çağırıyorlar, dışarıya su mu akıttınız, yoksa belediye yasaklarının birine mi uymadınız, işte çağırıp bunu söyleyecekler...

Halo Dayı yine ikircikliydi, anlamamıştı çünkü... Belediye neydi, belediye yasakları neydi, tutanak neydi, hiç birini bilmiyordu ki...

— Sağ ol oğul, dedi.⁵¹⁷

Mahalle Kahveleri, mahalleli erkekler için bir toplanma mekânı olduğundan, bu kadar insanın toplandığı ortamda elbette her türlü konu konuşulacaktır. Ama her zaman mevzu döner dolaşır ucundan kıyısından mutlaka siyasete gelir. Bu açıdan siyasi kamplaşmaların yoğun yaşandığı yıllarda kahvehanelerin de ideolojilere göre de ayrıldığı görülmektedir. Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında Gafur, hapisten çıktıktan sonra patronu tarafından kabul edilip tekrar köşkte kalmasına rağmen, yaraladığı kâtip barışmaya yanaşmayınca iş yerine gidemez. Bütün işlerin girdisini çıktısını bilen kâtime çok ihtiyacı olduğundan patron; Gafur'a maaş vermeye devam edeceğini, bir müddet olay soğuyana kadar gönlünce gezebileceğini söyler. O da, İflâhsızın Memet'in ve Ayşe'nin Zeytinburnu'nda olduğunu bildiği için onlara bir kötülük yapabilmeyi kafasında planlayarak, buralarda her gün boş boş dolaşmaya başlar. Gecekondu mahallesindeki Demokrat Partili kahvecinin mekânına takılır.

"Kahve arı kovana gibi işliyordu. Erkenci işçilerden birçoğu, uzak uzak öten fabrikalara yollanıyorlar, kahve boşalır gibi oluyorsa da, değişen vardiyayla birlikte, çok geçmeden, yeni müşterilerin şakacı, uğultucu kalabalığı kahveyi dolduruyordu.

Öğretmenin gözüne birden gene o, geçenki adam ilişerek sordu:

— Yahu kim şu adam?

Göçmen, içeriye Selamünaleykümle giren adama baktı:

⁵¹⁷ A.e., s.212–213.

— Tanımıyorum, dedi.
(...)
Kahveye geçen gün de gelen yabancı, öğretmen radyoyu çit diye kapatışına bozularak yerinden kalktı, radyoya yaklaştı, açtı:
— Neden kapatıyorsun?
Öğretmen ters ters baktı:
— Sana ne?
Kısa siyah bıyıklı, küstah yapılı adam:
— Ne demek bana ne? dedi. Ben DP. liyim, hem de VC. li. Burası da DP. li kahvesi, kapatamazsın!
Kapatırsın, kapatamazsın derken uzıyan bir tartışma.
Öğretmen:
— Sen kimsin be? dedi. Sen buralı mısın da işimize karışıyorsun?
— Nereli olursam olayım, karışırım elbette!
— Karışamazsın!
— Öyle bir karışırım ki... Yaptırdığın kaçak gecekondu bile haberim var!
Öğretmenin tepesi attı:
— Olsun be, dedi. Elinden geleni geri koma!”⁵¹⁸

Reşat Enis Aygen’in “Sarı İt” isimli eserinde, Aysima ve arkadaşı Müzehher’in Gültepe’de bir fabrikaya işçi olarak girebilmesi için burada oturduklarına dair muhtardan muvafakatname almaya gittiklerinde, mahallenin esnafı Laz İsmail’in, göçmenlerin oturduğu bu gecekondu bölgesindeki mahalle kahvehanelerini eleştirmesi, buralarda kahvehanenin gördüğü işlevi anlatması bakımından önemlidir.

“Nalbur Lâz İsmayılın öfkesi üstündeydi:
— Gültepe, Çeliktepe, şu tepe bu tepe. Tam yüz elli kahve var yahu! Diyordu; yüz elli kahvenin yüz ellisi de günün her saatinde dolu... İşsiz güçsüzün sayısını var hesapla gayrı... İşsiz güçsüzün çok olduğu yerde jandarma da yetersizse asayişten söz edilir mi? Düşünün ki yetmiş iki buçuk millet burada! Romanya’sından, Yugoslavya’sından kalkıp gelmiş, Bulgaristan’ından, Arnavutluğundan, Türkiye’nin dört bucağından gelmiş karmakarışık seksen bin insan... Esrarcılık burada! Kumarcılık burada! Kanun girmemiştir buraya... “Ülen lâz! Silâhını neden taşırsın?” Diye sorarlar bana... Benim silâhım bir yere patlamaz. Yalnız kendimi korumak için kullanırım. Beni vururlar ama kestirtmem başımı!”⁵¹⁹

Yaşar Kemal’in “Deniz Küstü” isimli romanında Menekşe’deki mahalle kahvesi çok önemli bir mekândır. Selim Balıkçı’nın ve Zeynel’in yaşadığı mahalledeki bu kahve, romanın olay örgüsünün de başladığı yerdir. Zeynel; kahveye gelir, herkesin içinde İhsan’ı öldürür, Selim de Balıkçı Zeynel’in elindeki tabancasını alır ve onu döver, yüzüne tükürerek çeker gider. Selim’in çıkışıyla kendine gelen

⁵¹⁸ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 438–439.

⁵¹⁹ Aygen, **a.g.e.**, s. 344.

Zeynel, bütün kahvedekilere elinde silâhla, çocukluğunda geldiği Menekşe’de mahalle halkının kendisine yaptıklarının hesabını bir bir sorar. Kahvedeki bu hesaplaşmayla biz, Zeynel’in hayat hikâyesinin bir kısmını görmüş oluruz. Daha sonraki zamanlarda yine bu Menekşe’deki mahalle kahvesi birçok olayın konuşulduğu bir mekân olur. Romanda, bu anlamda en önemli mekânlardan biri bu kahvehanedir. Romanda Menekşe’deki mahalle kahvesinde olay örgüsü şöyle başlar:

“Kahvenin kabaca yontulmuş kapısı sert bir tekmeyle ardına kadar açıldı, içeriye, elinde bir toplu tabanca tutan Zeynel’den önce, tozla toprakla birlikte, dışarda denizi kudurtan lodos girdi. Zeynel önce kapıda bir an ikirciktendi, sonra ağır, temkinli, eşikte durup yolu kesti, tabancasını İhsana doğru çevirdi üst üste ateş etmeye başladı. Kahvedekiler bir an öylece dondular kaldılar.

İhsan:

“Yandım anam,” diye keskin bağırdı. (...) Donmuş kalmış kahve kalabalığının arasından Selim Balıkçının bir yay gibi gerilip, İhsanın “yandım anam” demesiyle birlikte Zeynel’in üstüne atılması, tabanca tutan elinin bileğine sarılması bir oldu. Selim tabancayı almış şaşkınlıkla bir elindeki ağzından duman çıkan tabancaya, bir orada durmuş kalmış Zeynel’e bakıyordu. Birden bütün kahve saklayan bir tokadın sesiyle irkildi, ama gene de hiç kimse yerinden kıpırdamıyordu. Selim Zeynel’i sol eliyle boynundan tutmuş sağ eliyle veriştiriyordu.

(...)

“Haktuuuu,” dedi Selim, Zeynel’in yüzüne kocaman bir tükürük attı. Bir daha, bir daha tükürdü. Tükürüğü Zeynel’in suratında kırbaç gibi saklıyordu.

Elleri yanlarına düşmüş Selim, bacakları feldirdeyerek, sarhoş gibi yalpalayarak kapıdan çıktı, plajın köprüsünün üstüne gitti, oradan döndü kahvenin kapısına geldi, orada durur gibi, bir şeyler düşünür gibi, bir şeyleri anımsar gibi yaptı, başını uzattı kapıdan içeriye birisini ararmış gibi baktı, hemen de başını geri çekti, Martı gazinosunun önünden Florya plajlarına vurdu, lodoslu denizin dalgaları bir ağaç boyu yükseliyor, asfaltın üstüne çat diye düşüyordu.

O gittikten biraz sonra ortada iki büklüm kalakalmış Zeynel, bir uykudan uyanırmışçasına uyandı, sağına soluna bakındı, yerde yatan İhsan’a bakmadan üstünden bir adım atıp kahve ocağının altındaki tabancasına vardı, eğildi onu yerden aldı, gene İhsan’ın üstünden atlayıp kapıya kadar yürüdü, kapıda sırtını aydınlığa verip durdu.

(...)

Kahvenin içinde, elinde tabanca yürümeye başladı, hem yürüyor, konuşuyor, arada da bir kere durup aşağıya, ayaklarının yanındaki ölüye bakıyor, gene dolanıyordu uzun adımlarla kahvenin içinde, ölünün ta eşige kadar akmış gitmiş kanına özellikle basmamaya dikkat ederek...⁵²⁰

4.5.2. Lokantalar/Lokaller ve Sendikalar

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç edenlerin daha çok ekonomik sebeplerle İstanbul’a geldikleri gerçeğinden hareketle,

⁵²⁰ Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 5-7.

göçmenlerin İstanbul’da toplandıkları mekânların maddî anlamda onlara hitap eden mekânlar olması gerekir. Bu açıdan göçmenlere en uygun ve en çok tercih edilen toplanma mekânlarının kahvehaneler olduğunu daha önce de tespit etmiştik. Özellikle göçle gelen kitlenin, maddî problemler sebebiyle toplanma mekânı olarak lokantalara ve meyhanelere çok da rağbet etmedikleri, yine Anadolu’dan İstanbul’a göç eden kitlenin, büyük çoğunluğunun eğitim seviyesi düşük olduğundan lokaller ve sendikalara da çok itibar etmedikleri görülmektedir.

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç edenler için lokantaların, meyhanelerin, lokaller ve sendikaların sürekli bir toplanma merkezi olarak işleyen çok fazla esere rastlayamadık.

Vedat Türkali’nin “Bir Gün Tek Başına” isimli eserinde romanın başkahramanı Kenan, devrimci sevgilisi Günsel’le tartıştıktan sonra amaçsız yürüyerek Yenikapı tren istasyonu kadar gelir, nereye gideceğini bilmeden gelen trene biner. Sonra yine aynı şekilde kendini Kazlıçeşme’de inmiş bulur. Kenan, dalgın ve bunalımlı bir hâlde sağa sola bakarken onun bu durumundan şüphelenen iki adam nereyi aradığını sorarlar. Kenan suçluymuş gibi bir psikolojiye kapılarak ne cevap vereceğini bilemez. Adamlara o anda düşünmeden kahve ya da lokanta gibi bir yer aradığını söyler. Adamlar Kenan’a, kahvenin ve lokantanın yerini tarif ederler. Kenan, açlık hissettiğini düşünerek kahveye girmez. Kahvenin yanındaki lokantayı görür ve oraya girer.

“Ağır ağır yaklaşıp girdi lokantaya. Aşçı dükkânı, ciğerci, lokanta arası bir yerd. Meyhaneye benzer bir yanı da vardı ya, pek içen yoktu görünürde. Sekiz on kadar masa vardı. Kapıya yakın bir boş masaya oturdu. Öğlende de iki sandviçle geçirmişti. Günsel’le buluşacağı saati, Teşvikiye’deki evde baş başa yiyecekleri yemeği düşünmüştü bütün gün. Kısmet buraymış. Çiçekli muşamba kaplı masada ters çevrilmiş dört tabak, dört de bardak vardı. Tabağı çevirmek istemişti ki arkadan koşan, kirden siyaha kaçmış beyaz ceketli bir garson hemen yaptı o işi. Altın dişli, bıyıklı, sırtık, yaşı belli olmayan cinsten, kösemsi bir adamdı.

— Paltonuzu alalım ağbi...

İçerisi ılıktı. Gerilerde bir soba yanıyor olmalıydı. Kenan paltosunu çıkardı, hemen yanındaki beyaz duvara çakılmış çiviye elbirliğiyle taktılar.

— Izgara ne var?...

Garson sırtarak boynunu büktü.

— Izgara söndü ağbi, ciğer yahni var, fasulye piyazı, kuru fasulye etli, kıymalı patates, kıymalı yumurta, nohutlu yahni... Daha bir iki saydı. Aslında yiyebileceği hiç bir şey yoktu. Karşı masadakilere baktı, nohut yiyorlardı. Dolu ağızla gülerek bir şey anlatıyor biri, öbürü de hem ağızını aç kapaya şapırdatarak çiğniyor, hem de sallayarak gülmeden dinliyordu.

— İçki alacak mısın ağbicim?...

Garson aynı sırtık yüzle bekliyordu. Kenan ne diyeceğini bilemeden baktı adama, sonra:

— İçki mi?... dedi. Ramazan değil mi?...

Takılmak için söylemişti. Kimi yerlerde içki vermezlerdi Ramazanda. Hele Anadolu’da gündüzün yemek bile bulamazsın. Daha da sırttı garson:

— İdare ediyoruz, dedi. İsterseniz cılbır yaptırayım size.

Çılbır, beyaz peynir, salata söyledi. Garson gidince şöyle bir bakındı, tam karşısındaki duvarda cemekânlı mutfağın iki yanında yüzleri birbirine dönük Atatürk’ün mereşal üniformalı bir resmiyle Menderes’in büyücek bir fotoğrafı asılmıştı. Bir sırtıma vardı Menderes’in Atatürk’e bakan yüzünde.”⁵²¹

Kenan, yemek yerken yan masaya üç göçmen oturur. Yemek söyledikten sonra Kenan’a yan masadakilerden biri laf atarak camide yer bulamadığı için mi buraya geldiğini sorar. Böylece aralarında sohbet başlar. Göçmenler, kendi hayat hikâyelerini anlatırlar. Sohbet ilerledikçe başka biri daha aralarına katılır. Zaman ilerledikçe masa memleketin çok farklı yerlerinden insanlarla genişlemeye devam eder. Buraya gelen göçmenlerin hepsinin birbirini tanıyor olması; farklı siyasi görüşlerden, farklı memleketlerden ve farklı mezheplerden insanların birbirleriyle siyasi görüş, ırk ve mezheple ilgili çok ağır şakalar yapmalarına rağmen kaldıracabiliyor olmaları, lokantacıyla da aynı samimiyetle konuşmaları, bize daha önce çokça buralarda toplanmış olduklarını düşündürür.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında Ayşe’nin, Zeytinburnu’nda gecekondu da oturan Hatça Abla’sının kocası Rıza’nın sendikaya gittiğini görüyoruz. Ancak romanda Rıza’nın işçi haklarına duyarlı olduğu, DP ve VC karşıtı olduğu birkaç kez Hatça ile konuşmasında vurgulansa da onun, sendikaya gitmesi üstünde durulmamıştır. Romanda sadece yemekten sonra “Sendikaya gidiyorum.” deyip evden çıkması dışında, bir toplanma mekânı olarak sendika işlenmemiştir

Aysel Özakın’ın “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan’ın abisi Tahir, öğretmenken 12 Mart döneminde hapishanede yatmış; karısıyla birlikte açığa alınınca da devrim için daha etkin olmak amacıyla İstanbul’a göçmüş, kendisi bir sendikanın seminerlerinde öğretmenlik yaparken, karısı Sevim ise fabrikada çalışarak oradaki kadın işçileri devrimci bir kadın derneğine kazandırmaya uğraşmaktadır. Ancak romanda adı verilmeyen bu semtte, göçmenlerin sendikada toplanması ile ilgili elimizde veri yoktur.

⁵²¹ Türkali, a.g.e., s.245.

4.6. Anadolu'dan Geline Mekânlarla İstanbul'un Karşılaştırılması

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç eden roman kahramanları, nereden gelmiş olurlarsa olsunlar İstanbul'da hayret edeceği, şaşkınlık geçireceği, hayranlık duyacağı mutlaka farklı bir şeyle karşılaşmaktadırlar. Göçmenlerin, İstanbul'daki hayatlarında gördükleri her yeni şeyde, yaşadıkları bazen olumlu, bazen olumsuz her türlü farklı olayda, memleketlerinde alıştıkları hayatla burayı kıyasladıklarına şahit oluyoruz.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İflâhsızın Memet, İstanbul'a geldiğinde, Haydarpaşa'dan Gafur Ağa'sının yanına gidene kadar buranın büyüklüğünün başka hiçbir yerle kıyaslanamayacak derecede olduğunu, köyden Gafur Ağa'sından sonra İstanbul'a gelen ikinci kişi olarak kendisinin ne kadar şanslı olduğunu düşünür.

"Daha giden yıldan önceki yıl da kendi gelmişti Gafur Ağa'sı. Şehirli biçimi siyah paltosu, mavi pantolonu, sarı kunduraları, sarı ağızlığı, kutu kutu şehir cigaraları.. Köy kahvesine kurula kurula girmiş, köylüyü "Merhaba ağalar!" diye selâmlamıştı. Babası da ordaydı o sıra, kahvede. Yanına sokulmuş, İstanbul'dan konuşmuşlardı. Babası her yıl Çukurova'ya iniyordu. İstanbul'a hiç sifhahı yoktu. Gafur Ağa'sı, "İstanbul," demişti, "İstanbul gibi var mı? İnsan gurbete düşünce İstanbul'a düşmeli. Çukurova heye, zengin melmeket, epmeği bol melmeket ya, kulağasma. Yazın Çukurova'nın zenginleri bile İstanbul'a gelirler. Niye? Isıccak!"

Babası, "Doğru," diye başını sallamıştı. "Emmim derdi ki, İstanbul dediğin dilinen tarifi gayrî mümkünsüz, derdi. İstanbul bir belde, beldelerin de şâhı!" (...)

Koca köyde kendinden başka kim vardı İstanbul'u gören ? Bir Gafur Ağa'sı. Gafur Ağa'sının da köye pek uğradığı yoktu. Kahvede İstanbul'u anlatırken herkes Gafur Ağa'sını dinler gibi dinleyecek, şaşacaklardı."⁵²²

Göçmenlerin İstanbul'da gördükleri, duydukları en ufak bir şey memleketlerini hatırlamalarına sebep olmaktadır. Yine aynı romanda İflâhsızın Memet, Gafur Ağa'sının yanına giderken vapur daha iskeleye yanaşmadan önce biletçi ona bavulu için de bilet alması gerektiğini söyler. İflâhsızın Memet'in onu tasdikleme anlamında kafasını sallaması, biletçinin de dalga geçmek için torbayı çok sallama düşürsün demesi üzerine, "torba" kelimesi ona köyünü hatırlatır.

⁵²² Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 8–10.

“(...)Torbayı duymuştu, aklında torba. Kıl torba, ahır, hayvanın yemliğı. Hayvanın yemliğindeydi kıl torba. Gülüverdi. Köse Hasan emmisinin kızı Emine’yi bir gün... Amma çocukken, ahıra sokmuştu. Geceydi. Fıskıların üstüne uzanmışlardı, yan yana. Sonra çırayla anası gelmişti, birden. Lâkin Emine de Emine’ydi. Kınalı elleri vardı. Boyu az kısaca amma, cilveli. Uzunların Haydar’a amma cilve yapardı ha. Uzunlar da hani varlıklı insanlar. Sırt mırt alırlar Emine’ye, boynuna beşibirlik. Uzunların Haydar, tezek kardırmaz Emine’ye, inek sağar bes. İyi ya, bu İstanbul’un inekleri nerde? Yaylıma hangi yoldan giderler? Yaylıma giderken taksi maksı çarpmaz mı? Sürü dağılmaz mı?

— Yemiş!

Kendine geldi. Vapur iskeleye ağır ağır yanaşmıştı. İskeleye demir babalara geçirilen halatlar... Bu vapur dedikleri de beygir gibi, canlı. Beygiri nasıl yularından bağlarsa, vapuru da bağlıyorlardı.”⁵²³

Yine aynı romanda İflâhsızın Memet, bekâr odasına yerleştiği zaman, yattığı döşekte bir yandan yarın gideceği işi düşünürken bir yandan da birlikte kaldıkları ve onu işe alan Bekir Usta, oradan babasının ustası, oradan da Sivas ve Çukurova aklına gelir. Yine İstanbul’u oralarla mukayese ederek, İstanbul’un elbette hiç bir yerle kıyaslanmayacak kadar büyük olduğu kanaatine varır.

“Gözleri karanlık odanın pencere camlarına gitti. Kirli camlar dışardan vuran elektriklerin sarısıyla aydınlıktı. Saat kaçtı acaba? Geceyarı mı? Olsun. Nesine gerekti geceyarısı, akşam, ikindi? Yarın işe gidecek. Yevmiyesinin kaç olduğundan Veli’ye ne? Bekir Usta yanında çalıştıracak. Bekir Usta baba adam. Baba deyince, babasını adam eden de Kılıç ustaymış. Bekir usta, Kılıç usta, ustalar. Ustalar çırakları adam eder, çırak usta olur, usta olan çıraklar kendilerine yeni çıraklar bulurlar, ustalar çırakları... marifet usta olmakta. Usta oldun da zenaatı bileğine taktı mı, bırak. Ustalık gibi yok. Babası duvar ustası olduydu, Çukurova’dan kaptıydı ustalığı. O, İstanbul’dan kapacak. İstanbul, kocca şehir. İstanbul gibi yok. Çukurova ne ki İstanbul’un yanında? Vızırtı. Bir de Suvaz. Babası Suvazı beğenirmiş ya, Çukurova’nın yanında vızırtı derdi. Çukurova da İstanbul’un yanında vızırtı. İstanbul gibi şehir...”⁵²⁴

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında, Halo Dayı’nın ve özellikle oğlu İdiris’in, sokakta çokça gördükleri İstanbullu kadınlarla memleketlerindeki kadınları karşılaştırdıklarını görmekteyiz. Bu konuyu “Göçmenlerin İstanbul’la İlgili İlk İntibaları” başlığı altında “İstanbul İnsanı” alt başlığıyla işlediğimizden tekrara düşmemek için burada ele almadık. Aynı romanda Halo Dayı ve İdiris, inşaatın bodrum katında ilk kez bir misafir olarak, inşaatta birlikte çalıştıkları Durmuş’u ağırlarlar. Halo Dayı yemek olarak hazırladığı bulgur pilavıyla, memleketteki pilavı karşılaştırır.

⁵²³ A.e., s.24–25.

⁵²⁴ A.e., s. 99.

“ Baba oğul ortaklaşa kullandıkları bir kaşıkla. Durmuş da ötekiyle giriştiler bulgur pilavına... Halo Dayı:

— Yağından mı, duzundan mı, suyundan mı, bilmem yoğsam havasından mı, heç benzemiyor bizim oranın pilavlarına. Ben diyom ki, şu kâat yağları... Neyise memlekette hep bulgurdu, heç olmazsa burada ara sıra fasulye gaynadıyok, patatis gaynadıyok... gecen gün de ilahana haşladık amma, ne ben sevdim, ne de oğlan. Dökmedik, yidik... Biber isden mi biber?

— Ver, dedi Durmuş.

Halo Dayı, merdivenin ucundaki bir tahta parçasını kaldırdı, altından küçük bir kesekâğıdının içindeki biberi aldı getirdi. Sofraya biber konunca, daha başka türlü oldu iştahlar, soğan, bir bibere batırılıyordu, bir tuza, sonra bulgurun ardından atılıyordu ağza. Hele, üç beş kaşıkla içilen buz gibi su, tamam ediyordu mideleri, çivi gibi...”⁵²⁵

Aynı romanda İdiris’in memleketten annesini, kız kardeşini ve onun çocuklarını İstanbul’a getirmesi üzerine Halo Dayı ailesiyle yaşayabileceği bir barınak kiralamak zorunda kalır. Tabiidir ki ekonomik sebeplerle bir gecekondu kiralarlar. Bu gecekondu mahallesinde hiç zorluk çekmezler. Çünkü buraları köyleriyle karşılaştırdıklarında neredeyse kendi köyleri gibidir.

“(...)Halo Dayı, bir işçinin yardımıyla ev tutmuştu buradan. Tek odalı bir gecekondu... Öyle yorulmuşlardı ki daha evin kapısından girer girmez, kendilerini yere attılar...

Ne İmamgızı, ne Zalha, ne de çocuklar hiç yabancılık çekmediler. Çünkü tüm mahalle kendileri gibiydi. Her evde bir İmamgızı vardı, her çamaşır leğeninin başında bir Zalha vardı... Sokaklara birikmiş pis suların içinde, İhsan’lar, Osman’lar, Meryem’ler oynuyorlardı... Sokaktan geçen elektrik telleri olmasaydı, burası da İstanbul’un Mescitlisiydi sanki...”⁵²⁶

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli romanında Celâl ve Güllü, Celâl’in asker arkadaşı Cemil’i bulmak üzere Elazığ’dan İstanbul’a, Zeytinburnu’na gelirler. Daha öncede “İstanbul’la İlgili İlk İntibalar” ve “Göçülen İstanbul Semtleri” başlıkları altında işlemiş olduğumuz bu konuyu, Celâl ve Güllü’nün Zeytinburnu ile kendi köylerini karşılaştırması sebebiyle burada tekrar ele alma gereği hissettik. Celâl ve Güllü’nün Zeytinburnu’yla kendi köylerinin evlerini, sokaklarını karşılaştırmaları sonucunda, buraların köye benzediğini, hatta bazı evlerin durumunun köydeki evlerden daha kötü olduğunu gördüklerini söylemiştik. Cemil’in çalıştığı fabrikayı aradıkları sırada havanın birden kararıp yağmur bastırmasıyla kendi köyündeki

⁵²⁵ İzgü, a.g.e., s.169.

⁵²⁶ A.e., s.359.

yağmurlar aklına gelen Celâl, korkuya kapılır. Köydeki yağmuru, yağmurdan sonraki çamuru ve yolları düşünür.

“(…)Karardı her taraf. Bir bulut kapladı gökyüzünü. Kara bir bulut. Akşam oldu sanki. Şişmek çaktı, ateş saçtı kara bulutlar arasından. Şıp, diye bir yağmur tanesi düştü bohçayı tutan elinin üstüne. Bir esinti oldu, durdu. Tanecikler çoğaldı. Kaçışmalar başladı sağa - sola. Toprak yol ıslandı, renk değişti birden. Tatlı toprak kokusu geldi burnuna. Köyünde de böyle kokardı toprak. Özellikle yaz yağmuru toprağa düşünce alev alev olurdu koku. Susuzluktan çatlamış toprak, renk değişir, bütünleşirdi sonra. Çamurlaşır çok, aman vermezdi yürümeye. Sakız sakız olurdu, çekip alırdı ayakkabıları ayaklardan... (..)Celâl ile Güllü de koşup girdiler o saçağın altına. Bir yağmur yağdı ki, gözler görmedik biçimde. Denizden alıp aktarıyordu sanki. Sel yürüdü hemen... Bir eziklik çöktü Celâl’in içine. “Dinmez bu yağmur” dedi. Yağmur dinse bile çamurdan nasıl çıkacaklarını düşündü. Yolun öte geçesindeki Fabrikaya nasıl giderlerdi? Akşam olur, karanlığa kalırsa kimden sorar, kimden öğrenir, Cemil’i nasıl bulurdu? Perişan olurdu hepten. Çaresiz, beklediler herkes gibi. Tavla oynayan, kağıt oynayanlar hiç umursamıyorlardı bu deli yağmuru. Ayakta bekleyenlerin yüzüne baktı Celâl. Onlarda da bir telaş yoktu. Kimi sigara içiyor, kimi elindeki paketi tutuyordu. Alışkındılar demek böyle yağmura. Çok sürmedi, yavaşladı, dindi yağmur. Birden başlayıp birden kesti. Oysa Adak köyünde böyle olmazdı hiç. İnce ince başlar, çoğalır, sicim gibi yağar; yavaşlar, yeniden incilir ve devam ederdi saatlerce. Yağdığını sindirirdi toprağa. Birden sel olup gitmezdi yağmur suları. Toprakta kalır, yumuşardı toprak. Saçağın altındakiler azaldı. Sonra bir Celâl bir Güllü kaldı orada. Onlar da çıktılar yola, yolun öte geçesine yürüdüler. Çamur olmadı ayakları köydeki gibi. Asfalt yola çıktılar, kupkuruydu her taraf. Sanki biraz önceki o şiddetli yağmur buraya yağmamıştı. Ter temizdi yollar. Şaşılacak şeydi bu. Birbirinin yüzüne baktılar.⁵²⁷

“Göçmenlerin İstanbul’la İlgili İlk İntibaları” başlığı altında Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer’in, Karadeniz’den bir gemiyle İstanbul boğazına girişini, camilere ve minareler hayranlıkla bakarak kendi köyündekilerle karşılaştırmasını daha önce işlemiştik. Hemşehrîsi Memiş’in bir fırıncının yanında iş bulması ile Sefer, nasıl daha önce memleketindeki cami ve minarelerle İstanbul’dakileri karşılaştırdıysa, şimdi de buradaki ekmekleri kendi köyündeki ekmekle karşılaştıracaktır.

“İki adam kalkıyorlar tepsi başından. Sefer’in karnı doymuş, ve bir iş tutmak umudunun verdiği o kıvançla, yerinde duramayan bir Sefer var şimdi, atılmaya hazır bekliyor. Son bir bakış atıyor tepsinin üzerinde kalmış parça ekmeğe, demek bu ekmek, şu... İşte şu, şuradaki ekmek işte buğday unundan, şu ekmek – beni işe koyuyor demek! Camileri gibi ekmeği de çok bir başka bu kentin. Bizim memleketin ekmeği ki mısır unundandır köyde güçsüz ve kendi içine kapanmıştır köyümüz gibi, ezilmiş ve sert kabuklu, suskun ve gelişmemiş utangaç bir ekmektir! Demek büyük kentlerde, ekmek böyle oluyor, dışa dönük, serpilmiş, kabaran bir ekmek, kafa tutan,

⁵²⁷ Kaleli, a.g.e., s. 119–121.

girişken ve çalımli, sözünü geçiren bir ekmek ki demek, Sefer'i böyle işe koyuyor.”⁵²⁸

Aynı romanda Sefer, memleketindeki camileri, minareleri, ekmekleri İstanbul'dakilerle karşılaştırması gibi, kendi memleketindeki iki dereyi birbirine bağlayan köprü diye bildiği şeyle buradaki köprüyü karşılaştırınca hayretler içerisinde kalır.

“Demir dubalar üzerinde uzanan köprüyü gözünden ayıramıyor Sefer. Camileri, ekmeği gibi köprüsü de bir başkadır bu kentin, hani öyle ki, nasıl dese... ne dese... üzerinden dünya âlemi yuvarlaya yuvarlaya geçersen geçirirsin, bana mısın demez, öyle bir köprü! Ve Sefer düşünüyor: “Bizim Mitari'deki, hani Kalaylama deresini iki yakasından birbirine bağlayan bir köprü vardır siz onu bellediniz köprü deyince, oy anam, aldanmışsın, kanmışsın, hiç bir şey bilmemişsin. Gözlerin kapalı gezmişsin bu yaşlı yaşına dek, hiç bir şey bilmemişsin. Bilmeden kal ki orada öyle, sakın İstanbul'u görme ki, gözlerinin damarları çatlamasın şaşkınlıktan, hayretten, yüreğin ikiye bölünmesin görüp öğrendiğinden.”⁵²⁹

Sefer, çalıştığı fırında hırsızlıkla suçlanması olayını unutmak ve toparlanmak için geçici bir süre ile hem geceleri Memiş'in kayığında kalır hem de iki kıyı arasında Haliç'te kayıkçılık yapar. İki kıyı arasında gidip gelirken, sık sık Haliç'i düşünerek bu denizi kendi memleketindeki denizle karşılaştırarak Haliç'in pis kokusu ve kirliliğiyle buranın insanı arasında bir bağ kurar.

“(...)Şu... şu Haliç... Şu Haliç denen denizinde bu kocamış büyük kentin, bir koku var, ağır ve bulaşıcı bir koku var bu denizde, sık sık alıyorum o kokuyu içimde duyuyorum. Bir çürüme, bir bozulma, bir ekşime tadında bir koku var sık sık alıp veriyorum o kokuyu bütün kentle birlikte, içimde duyuyorum, yanımda duyuyorum, arkamda ve önümde... Bizim oralarda deniz böyle kokmazdı. Yoksa bu kocamış büyük kent bütün insanları ve evleri ve bütün sokakları, alanları ve insanları, insanları ile hep birden, çürümekte olan bir kent midir, bozulmuş mudur? Bu kent, içindeki bozukluğun, içindeki çürümenin kokusunu, bütün yollarından, bütün bayırlarından, bütün kanallarından akıtarak şu denize dökmektedir herhâl ki, işte bu koku ondan!”⁵³⁰

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç eden roman kahramanlarının İstanbul'da gördükleri ve yaşadıkları her yeni şeyle memleketlerini

⁵²⁸ Selimoğlu, **a.g.e.**, s.90–91.

⁵²⁹ **A.e.**, s.91–92.

⁵³⁰ **A.e.**, s.110.

karşılaştırmaları çoğu zaman memleket özlemiyle yapılan karşılaştırmalar ve kıyaslamalardır.

4.7. Memlekete Gönderilen Mektuplarda Anlatılan İstanbul

En eski haberleşme araçlarından biri olan mektup, haber vermek bir şey sormak veya istemek için, birine gönderilen yazıdır. “Mektubun birincil özelliği, var oluş nedeni iletişimdir, yani haberleşme. Mektup yazan kişi, mektubunu yönelttiği, hitap ettiği kimseye her şeyden önce öznel haberler verir, bir bakıma içini döker.”⁵³¹ Bu açıdan mektup, “diğer bütün yazılı metin türleri içerisinde en sıcak bir insanîliği, en samimi bir frekansı en kolay yakalayabildir.”⁵³² İşte 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçün işlendiği romanlarda, yazarların kurmacanın dünyası içinde bütün hünerlerini göstererek can verdiği kahramanlara, gurbetten memlekete yazılan mektuplar vasıtasıyla, herhâlde samimiyetle, İstanbul’la ve gurbetle ilgili düşüncelerini en içten bir şekilde söyletmesi beklenir. Ancak 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç eden kahramanların genellikle İstanbul’da rutin olayların dışında, çok önemli olaylar olduğunda memleketlerine mektup gönderdiklerini görmekteyiz. Çünkü kırsal kesimden gelenlerin çoğunun okuma-yazma bilmediği görülmektedir. Mektup gönderen de mektubu alan da okuma-yazma bilmeyince mektupların birebir karşılıklı iç dökme yerine biraz daha farklı bir üslûpta yazılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Mektupların köylerde genellikle muhtara geldiği düşünülünce, okuyanın da muhtar veya okuma yazma bilen bir başkasının olması muhtemeldir. Mektubu gönderen de bütün bunları bildiğinden, muhtemel dinleyicilerin hepsine hitap edecek şekilde mektubu yazar veya yazdırır.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında, İflâhsızın Memet, İstanbul’a gelip de kendi ayakları üzerinde durmaya, duvarcılık işini bellemeye, en önemlisi de Kastamonuludan okuma-yazma öğrenmeye başladığı zaman, artık köye

⁵³¹ Gürsel Aytaç, “Edebiyatta Mektup”, Mektup Seçkisi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 7.

⁵³² M. Fatih Andı, “Yazısı Silinmiş, Kâğıdı Sarı... Aramızdan Çekilen Dost: Mektup”, Hayata Edebiyatla Bakmak, 3F Yayınevi, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2008.

mektup salmanın vakti gelmiştir. Ancak Memet, okuma-yazmayı tam anlamıyla öğrenerek mektubu kendi yazmak ister. Bu süreçte, mektupta neler yazacağını, karşı tarafta bunun nasıl etkilerinin olacağını hep hayal eder. Nihayetinde okuma-yazmayı tam anlamıyla öğrenince de köye mektup yazar. Tabii babası okuma-yazma bilmediği, köyde bütün mektuplar muhtara gideceği ve muhtemelen de mektubun kahvede okunacağını bildiği için, mektubu bütün bu muhatapları düşünerek kaleme alır. İflâhsızın Memet'in gönderdiği mektup köye muhtara ulaşınca önce muhtar kendisi okur. Genç erkeklere düşkün muhtarın, Memet'le ilgili başka planları vardır. Muhtara göre Memet, İstanbul'da başarısız olup dönecek, babası Çukurova'ya gitmek zorunda kalacak, artık annesi de olmayan, köyde yalnız olan Memet, ergeç muhtarın kucağına düşecektir. Ancak Memet'in İstanbul'da başarılı olduğu haberini alınca oldukça üzülse de İflâhsızın Yusuf'a oğlundan mektup geldiğinin haberini verir. Bu haber üzerine başta İflâhsızın Yusuf, Memet'in köyden arkadaşı Abdullah ve meraklı köylüler heyecanla kahveye gelirler. İflâhsızın Yusuf, sevinçle muhtarın yanına koşarak, mektubu alır, yüzüne gözüne sürerek bir müddet ağlar. Sonra muhtara yalvararak mektubu okumasını ister. Muhtar mektubu okumadan önce, Memet'in İstanbul'da okuma-yazmayı bellediğini, mektubu kendisinin yazdığını, ayrıca eline mala alıp yakında duvar ustası olacağını özetler ve daha önce Memet'i İstanbul'a göndermemesi konusunda İflâhsızın Yusuf'a çok telkinlerde bulunduğunu, ancak Memet'in başarılı olarak onu utandırdığını belirterek, Memet'i ve babasını övücü sözler söyler. İflâhsızın Yusuf, bu haberi duyunca daha mektup okunmadan muhtarın dizlerine kapanarak ağlamaya başlar ve sanki bütün bunların gerçekleşmesinde muhtarın payı varmış gibi, onun ve hükümetin sayesinde bu işin olduğu düşüncesiyle muhtara ve hükümete dualar eder. Muhtar da artık Demokrat Partiye geçmesini ister. İflâhsızın Yusuf da Demokrat Parti'ye geçeceğini söyleyince muhtar keyifle mektubu okumaya başlar.

“Muhtar da memnun, iştahla:

— Dinle, dedi. “İzzetli bubam, kardaşlarım, efendiler, bacım Ümmü hanım. Bunca ay oldu mektup yazamadım. Nasılsınız, iyi misiniz? Ben iyiyim. İstanbul'un kurdu oldum tekmil. İstanbul da bir İstanbul. Dilinen tarifi gayri mümkünsüz. Gafur ağam köy yerine geldiğinde ağnadırdı ya, o biçim işte, ondan da tevatür. Papurlar, deniz, trambalar, tomafil, otoboslar ki, Çukurova kaç para? Bilenler söylüyor, Çukurova İstanbul'un yanında köy kalırmış. Bu mektübü kendim yazıyorum. Duvarcılık da belledim. Bizim Gafur'u sorma. Dırnaksız Gafur diyorlar. Köyden onu deyi vardiydım İstanbul'a ya, kulağasma. Ortada kaldım. Allah razı olsun Hambal

Veli'den. Yadırgı bir uşak amma, bana arka oldu. Sonra sonra Allah yörü kulum didi. Burada iş tevatür. Ne diyom biliyon mu? Bacımı, kardaşlarımı topla, tirene bin, gelin buriya. Korkmayın, gelin. Benim kazancım hepimize yeter. Sen de çalıştın mı, parayı koyacak yer bulamak dinime imanıma...”

Muhtar memnun, durdu. Çevresindekileri gözden geçirdikten sonra: — Duyuyonuz mu? dedi. Partimizin kuvvatını ağnıyonuz mu?

(...)

Muhtar mektuba devam etti:

— “... işte böyle baba. Mücerret gelin. Arkadaşlarımın cümlesine selam ederim. Muhtar emmime mahsus selam edip iki ellerinden pus ederim. Kahveci İdibıdının Halil ağama mahsus selam ederim. Bil-cümle din kardaşlarım mahsus selam ederim. Beni sorup suval idenlere mahsus selam ederim. Bacım Ümmü hanıma mahsus selam edip ayrıca iki gözlerinden pus ederim. Aman baba, ne yapın yapın gelin. Gözlerim yolda. Gelmeden bana mektüp salın, sizi Haydarpaşa’da karşılayım. İstanbul bir tevatür, İstanbul dilnen tarifi gayri mümkünsüz...”

Muhtar mektubu zarfa koyup uzattı... İflâhsızın Yusuf aldı, ardında oğulları, kahveden sevinçle çıktı. İnce, uzun bacakları birbirine dolaşarak evinin yolunu tuttu.

Ümmü, onları kapıda dört gözle bekliyordu. Yalnız Ümmü değil, Ümmü’nün kız arkadaşları, kadınlar, ihtiyarlar da. ”⁵³³

İflâhsızın Memet’in, bu mektuptan sonra bir mektup daha gönderdiğini, İflâhsızın Yusuf’un kızı ve iki oğluyla İstanbul’a gitmek üzere bindiği Kurtalan Ekspresinde öğrenmiş oluruz. İflâhsızın Yusuf, mektubu yine muhtara okutunca bu kez çocuklar gibi sevinmiş, oynamıştır. Oğlunun daha bir yıl bile geçmeden İstanbul’daki başarılarına hayret eder. İflâhsızın Memet, mektubunda şöyle söylemektedir:

“Baba” diyordu oğul mektubunda, “kurban buba. Bacımı, kardaşlarımı al, kuşun kanadıyla gel. Burada iş tevatür olduktan başka, dırnaksız Gafır ağamın da yerine geçtim. Şimdi ben Üsüyün ağamın sebze halındaki dükkânındayım, ağamın işlerine bakıyom. Kâtip de ben, hambal da, ameliye de. Bi bakıyom ki, dime gitsin. Üsüyün ağam da, avradı da beni tevatür seviyorlar. Bubam bubam, durmayın gelin. Orda durmaynan heç bi şey ütemezsiniz. Burası Çukurova’ya benzemez. Burası İstanbul, dilinen tarifi gayi mümkünsüz...”⁵³⁴

Mesut Tutkun’un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında Hüseyin’le Mehmet, İstanbul’a geldikten sonra, Hüseyin köydeki anasına sık sık mektup yazmasına rağmen, mektupları muhtar alır, her defasında oğluyla birlikte açar, okur, yırtar, anasına ulaştırmaz. Köye gelen beşinci mektubu da muhtar alır, oğluna mektubu okumasını, Hüseyin ancak köye dönmeyeceğini yazıyorsa mektubu anasına verebileceğini, aksi takdirde yırtıp atmasını söyler. Çünkü muhtarın oğlu Recep, Hüseyin’in yavuklusu Fatma’yı sevmektedir. Fatma ise İstanbul’dan gelecek

⁵³³ A.e., s.268.

⁵³⁴ A.e., s.298.

Hüseyin'i beklemektedir. Muhtar oğlunun durumuna üzülmektedir. Fatma, eğer Hüseyin'den ümidi keser ve İstanbul'dan dönmeyeceğine kanaat getirirse ancak o zaman oğlu Recep'e varabileceğini düşünen muhtar, Hüseyin'den gelen bütün mektupları yırtar. Böylece Hüseyin İstanbul'a gitmiş, köyü unutmuş, arayıp sormamış olacak, Fatma'nın da ondan umudu kalmayacaktır. Ancak Recep'in okuduğu mektupta Hüseyin'in köye dönmek gibi bir durumu olmadığı gibi, köyle ilgili palanları bile vardır. Hüseyin anasına mektupta şunları yazar:

“Seygili anacığım.

Evvelâ farz olan Tanrı selâmını gönderir, iki elinden muhabbetle öperim. Anacığım, buraya geleli tam yüz yedi gün oluyo. Size bununla dört mektup yazdım. Henüz birisine olsun cevap yollamadınız. Seni, Fatma'mı çok özledim. Hepiniz burnumda tütüyorsunuz. Sana para yollayacaktım ama bizim mütahit olan Süleyman Efendi henüz para çekmemiş. Hiç masrafımız olmuyo. Sadece günde birer lira öğle yiyeceği için harcıyok. Akşamları da Abdi, Allah'ın verdiğiinden bişeyler getiriyö, onu yiyök, kahvede biraz oturduktan sonrada yatmaya gidiyök. Cumartesi pazar demeden çalışıyök. Geçenlerde Memed, inşaatta ufak bir kaza geçirdi. Dört gün gadar yattı, ama şimdi çok iyi. Bizim paralar hep Süleyman Efendi'de birikiyo. Abdi diyoki “Böylesi daha iyi. Elinize toplu olarak para geçer. Hem siz ne olur ne olmaz bu garip memlekette çaldırırsınız, bi şeytana uyar harcarsınız.” böyle diyo Abdi. Burada yövmiyeler on iki buçuk lira. Memed'le dün öğle yemeği yerken hesap ettik, masraflarımız çıktıktan sonra gelene gadar elimize üç bin liranın üstünde para geçecek. Burada akıl verdiler elinize geçen paraylan tarla değil, sağlır inek alın diye. Dört tane ineğiniz olsa beşer kilodan yirmi kilo süt alırsınız. Bunun getireceği parada size yeter diyolar. Benim aklıma çok yattı, getireceğim paraynan iki inek daha alıriz, kalanını da eve ve düğüne harcarız.

Canım anam, bizi hiç merak etme. Süleyman Efendi'den para alır almaz sana elli lira gönderecem. Kendine iyi bak Fatma'ya göz kulak ol. Bana arasıra mektup yazın. Bu gurbet ellerde sizden alacağımız mektuplarla teselli buluyök. Fatma'ya da ediresemi ver, o da mektup yazsın.

Burada mektubumu bitirirken tekrar ellerinden öper, bütün tanıdıklara selâmlarımı yollarım, Fatma'ya ve anasına da çok selâm.

Oğlun Hüseyin”⁵³⁵

Mektup bitince, muhtarın oğlu hemen yırtar. Muhtar da çok sinirlenir, Hüseyin'le ilgili daha başka planlar yapmak gerektiğini düşünür. Muhtar, Mehmet'le Hüseyin'den gelecek bütün haberlerin önünü mektupları yırtarak kesmeyi başarmıştır. Bu arada Mehmet'in yavuklusu da İstanbul'a giden bir daha gelmiyor diyerek, başkası ile evlenmeye karar verir. Ancak Fatma, muhtarın oğlu Recep'in bütün ısrarlarına rağmen onunla evlenmeye yanaşmaz. Recep de Fatma'yı kaçırarak zorla sahip olmaya çalışırken Fatma, eline geçirdiği bir aletle Recep'i öldürür, hapse

⁵³⁵ Tutkun, a.g.e., s.55–56.

düşer. Herkes muhtarın korkusuna Fatma'nın aleyhine şahitlik yapar. Bu arada yaşanan bütün olumsuzluklara ve oğlundan haber alamamasına üzülen Hüseyin'in annesi de ölür. Bütün bunlardan Hüseyin'in haberi yoktur. Köydeki kardeşinden gelen mektupla Mehmet, olan biteni öğrenirse de Hüseyin, köye çekip gitmesin diye söylemez. Ancak bu son olayı yani Fatma'nın hapse düşme haberini daha fazla saklayamaz. Mehmet'e söylemek zorunda kalır. Hüseyin köye gitmeye karar verir. Mehmet'se kardeşinden gelen son mektupta yavuklusunun başkasıyla evlendiğini duyunca köye dönmek istemez.

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında da ne Halo Dayı ne de oğlu İdiris, okuma-yazma bilmektedir. Gurbete geleli aylar geçmesine rağmen memlekete mektup gönderememişlerdir. Halo Dayı'nın mektubu geciktirmesinin sebeplerinden biri muhakkak mektup yazdırmak için birilerine yalvarmak istememesi olduğu gibi, asıl sebebinin köydeki insanların ondan pek de umutlu olmamaları, onun da bu düşüncüyü boşa çıkaracak henüz büyük paralar kazanamamasıdır. Halo Dayı köye gidecek mektubun, başkası tarafından okunacağını, muhtemel dinleyicilerinin de olacağını farkında olduğundan, bir de o zamanlar Anadolu'da erkeklerin eşlerine hitaben mektup yazması ayıp sayıldığından, mektubu karısına kendi ağzından değil de oğlunun ağzından yazdırmak ister. Halo Dayı, oğluyla birlikte zarfı ve kâğıdı alarak kahveye gelir. Kahvede gazete okuyan birini görünce, ondan mektup yazmasını rica eder. Mektup yazmasını istediği adamın kalemi olmayınca Halo Dayı kahveciden kalem ister. Halo Dayı'yı iyi tanıyan kahveci, bütün kahveye Halo Dayı'nın karısına mektup yazdıracağını ilan edince, herkes mektup yazan adamın başına toplanır. Gözler kâğıtta, kulaklar Halo Dayı'da karısına neler yazdıracak diye merakla beklemeye başlarlar.

"Halo Dayı seslendi mektup yazan adama:

— *Benim gıymatlı anam...*

(...)

— Pekiyi, niye sevgili karıcığım diye yazdırmıyorsun?

Güldü Halo Dayı, başını salladı Mektup yazana:

— Sen yaz efendi, dedi, bunnar gendilerine eylencelik arıyorlar... *Nasılın eyi misin?*

— İyi iyi, seni bekliyor...

— *Bizden suval edecek olursan...*

— Babam her gece seni sayıklıyor...

— *Çok eyiyik... Suval edeceğin öküzlere gelince...*

— Bize mi diyorsun Halo Dayı?

— Amma zevzeksiniz haa... Suval edeceğin öküzlere gelince, öküzlerin ikisinin de ayakları tamam... Guyrukları da tamam... Birinin de garnı az tamam... Galdı geriye, ötekinin garnıyan, ikisinin gafası... Bubam o gafaynan garınları da temamladı mı, bil ki melmekette...

— Suyu kızdır...

Halo Dayı'nın tepesi attı:

—Eee, dedi, çok oluyunuz haa!...

Mektubu yazan da gülüyordu... Devam etti Halo Dayı:

— Bizi heç marag etme. Mekdübün sonuna kadar eyiyik. Ol tarafda bulunan herkeşe *selâm ederik*. Bubam da, *Dik Yussuf'a*, *Dingil Zako'ya*, *Şişgo Bedo'ya selam eder...* *Ve diyor ki...* *Gelsinler, Kirman Yarığı'na baksınlar diyor, yarılmış mı yarılmamış mı?*...

Ötekiler, birbirlerine,

— Ulan bu yarık da ne ki? diye sordular.

Halo Dayı'nın dilinin ucuna bir laf geldi ama, zor tuttu kendini.

— *Beni garşıya çıkacağınız zeman ayrıca bildiririm. Helbette bubam o zaman iki öküznen girecek köve...* *Hadi eyvallah, bizim burda adiresimiz belli deel...* *Ellerinden öperim gıymatlı anacığım...* *Oğlun İdiris...*

— Yaz altına, sevgilin Halo...

Halo Dayı kızdı:

— Poh yiyin he mi? dedi.

Ötekiler kahkahayla güldüler. Mektubu yazan adam, zarfın üzerini de yazdıktan sonra, Halo Dayı zarfı kapattı, baba oğul postanenin yolunu tuttular. Sora sora postanenin olduğu yeri buldular, pulunu yapıştırıp attılar.⁵³⁶

Halo Dayı, yine uzun müddet köye mektup gönderemez. Çünkü hayatlarında büyük değişiklik olmamıştır ve köyde özellikle Halo'nun öküz alıp geleceğine inanmayanlara verecek yeni bir haberleri yoktur. Halo Dayı'nın, patronun inşaattaki işleriyle ilgilenen yeni çavuşuyla arası çok iyidir. Halo Dayı'nın hilesiz, dürüst çalışması çavuşun dikkatini çekmiş, patrona anlatmıştır. Patron, çavuşu başka inşaatları takip etmek üzere görevlendirince de Halo Dayı'ya bu inşaata çavuş olması konusunda teklif götürür. Halo Dayı için bu dünyada alabileceği en büyük rütbelerden biridir. Halo Dayı, teklifi tereddütsüz kabul eder. Bu büyük haberin derhâl memlekete bildirilmesi gereklidir. Halo Dayı ve oğlu hemen kahvenin yolunu tutarlar. Kahvenin ayakçısı çıkmak üzereyken yakalar ve mektup yazmasını rica ederler. Kahveci biraz naz yapsa da mektup yazmayı kabul eder.

“Ayakçı, kalem kâğıdı aldı, köşedeki küçük masanın başına geçti.

— Sevgili karıcığım... dedi

— Yoo yoo, dedi Halo Dayı, kalkıp yanına gelerek, beni köve dü t mü edecen bre herif, yaz yaz. *İdiris'in anasına...* *Biz çok eyiyik, senin de eyi olmanı Cenabı Allahdan dilerik...* *Burda babam çavuş oldu...*

— İsterseniz yüzbaşı oldu diye yazayım?.. dedi ayakçı.

— Oğul bu şehir uşağı niye geveze oluyor böyle?... Yaz yaz, *burda bubam çavuş oldu. Gocaman Recai Ağa, tumafilelinin yanına bubamı cıgırarakdan dedi ki:*

⁵³⁶ İzgü, a.g.e., s.236–238.

Artık seni burya çavış etdim dedi. Bubam çavış olunca, yemiye de yirmi beş lire arttı. Hepisi işçiler artık bubam paydos dimesen işi bırakmıyorlar. Eğer kim bizdeki başka suval edicek olursanız, burda heç bi yaramazlık hâl yoktur, sizlere duvacıyık. Ablalarım selâm eder ellerinden öperim. Zelha'ya selâm ederim. Enişterime selâm eder ellerinden öperim. Ol tarafda bulunan döşü gıllı geçi doğurmuşdur şinciye, sakın ola ki onu öteki geçinin yanına salma, sona usdüne biner, belini girar... Daşlı yeri ekecem, biçecem diye urgaşıp da bir goyup bir alma, zahmatını yanına goma. Ununu büyük gızdan temin et, gelince ödeşirik. Allah'a emanat ol anam...İdiris'in bubası Caviş Halo...

— Bitti mi? dedi ayakçı.

— Bitdi oğul, elin golun dert görmeye...

— Verin ben atayım, yolum postanenin üstü...⁵³⁷

Celâlettin Çetin'in "Göçük" isimli eserinde, Van Özalp'in Karakoç köyünden İstanbul'a göçen, çocukluk arkadaşı Nusret'le devamlı mektuplaşan romanın başkahramanı İbrahim'in de hayalinde hep İstanbul'a gitmek vardır. Nusret, mektuplarıyla İbrahim'in yeni yeni hayaller kurmasına sebep olur. İbrahim'in köyde neler çektiğini bilen ve köyde kalarak da hiçbir yere varılamayacağını farkında olan Nusret, bu yüzden ısrarla İbrahim'i İstanbul'a çağırır. Nusret, İbrahim'e İstanbul'a neden gelmesi gerektiğini ve İstanbul'da neler yapabileceğini mektubunda şöyle yazar:

"Eylenme kardaş, vakit geçirme hiç, çık gel İstanbul'a." demişti. "Bir araban olur senin de... İçine karpuz koy mevsimine göre, şeftali koy, armut koy, kabak, patlıcan koy." demişti. Sonra ne demişti Nusret:

*"Öyle davara getmek, öyle oduna getmek yok buralarda. Hem hepisi asfalt yolların... Biraz gayret ettin mi, biraz itekledin mi arabayı dört bir yanını dolanırsın İstanbul'un. Gezersin dilediğin gibim, satarsın.... Dinenirsin serinlik yerlerde. Cebin para görür sonra. Üstün başın olur. İnsan içine çıkarsın. Beyoğlu'na, Taksim'e çıkarsın. Vapurlara binersin istediğin zaman, kayfelere gidersin. Senin anlıyacağın hayat yok bizim oralarda. Çık gel kardaş, çık, gel İstanbul'a." demişti.*⁵³⁸

Zaten İstanbul hasreti ile yanıp tutuşan İbrahim, Nusret'in mektubunun geldiği bu günlerde üvey anasının eziyetlerine de daha fazla katlanamaz ve bir an önce İstanbul'a gidebilmek üzere evden ayrılır. Dayısının yanına gider, dayısı onu kamyoncu Şehmuz'un yanına muavin olarak yerleştirir. Türölü maceralardan sonra Şehmuz İbrahim'i İstanbul'a gönderir. İbrahim'in İstanbul'daki hayatı hiç de beklediği gibi olmaz. Bu arada memlekette peşinde belâlıları olan yavuklusu,

⁵³⁷ İzgü, a.g.e., s.251.

⁵³⁸ Çetin, a.g.e., s.24–25.

çocuğunun annesi vardır. Ancak İbrahim, para kazanmadan, kendi tabiriyle “biti kanlanmadan” dönmek istememektedir. İstanbul’dan sürekli Şehmuz’la mektuplaşır. İstanbul’da başına hep olumsuz şeyler gelmiş, para falan da kazanamamıştır. Artık İstanbul’da kendisinin bir geleceğinin olmadığını anladığı, pes ettiği zaman Şehmuz’a yine mektup yazar. Romanda Şehmuz’a yazdığı mektup ve sonrası anlatıcı tarafından şöyle verilir:

“Oturdu o gece yatağının üstünde ve bir gazeteyi dörde katlayarak, Şehmuz’a mektup yazdı. Her şeyi anlattı Şehmuz’a. Bütün belâlı yanlarıyla İstanbul’u, İstanbulluyu anlattı. Artık bir pişmanlık, bir hayıflanma seziliyordu bu mektupta. Ama gene de açıktan açığa, böyle giderse, çıkıp geleceğim demiyordu. Diyemiyordu. Öte yanda sanki planlamıştı İstanbul her şeyi, hep üstüne gidiyordu bu garibanın. Bir organ naklinde, sun’i bir organdı sanki o... Bünye itiyordu onu hep, kabullenmiyordu...”⁵³⁹

Sevinç Çokum’un “Zor” isimli romanında Kerim, hem geldiği bölge -ki bir sahil kasabası olduğunu biliyoruz- hem kuşak itibariyle İstanbul’a ilk göç dalgasıyla gelen kuşaktan daha şanslıdır. Daha fazla okuyamadığından bir meslek sahibi olabilmesi için İstanbul’a gönderen bilinçli bir aileye ve İstanbul’da da ona yol gösteren yardımsever akrabalara sahiptir. Çocuk yaştaki Kerim, okuma-yazma bildiği, memleketteki ailesinde de mektubu okuyacak kimseler bulunduğu için iletişimi mektupla çok rahat sağlamaktadırlar. Daha İstanbul’a geldiği ilk günün akşamında hemen ailesine, İstanbul’u ve köyünü de karşılaştırdığı ve durumunu da bildirdiği şöyle bir mektup yazar:

“Pek Kıymetli Zühre Ninem, babam, anam ve ablam.”
Ben bu sabah İstanbul’a varıp, halamgilin evine yerleştim. Emaneti de verdim. Hepisi memnun oldular. Sabah, halam beni dükkâna götürdü. Göreceğim işleri daha bilmiyorum. Demir döveceğiz herhâlde. Şimdilik buralarda yabancılık çekiyorum. Ne de olsa şehirde yetişmedik. Bizim görgümüz olsun, sokakta yürüyüşümüz olsun, onlarınkinden başkadır. Aynı zamanda sokakları çok dolaşık. Taksiyle gelirken şaşkın oluyor insan. Düpdüz bir yol değil. Siz de bilirsiniz. Kendi köyümüzde yürümek, giyinmek değişik bir şekildedir. İnsan gezdikçe her tarafı öğrenmiş olur. Çok kalabalık yerler. Hep merdiven çıkılıyor. Halam beni görünce sevindi. Cümlenize selâm eder ellerinizden öperim. Halam da selâm eder. Fevzi Ağabeyim ve Gülnur Ablam da selâm ederler.

Kerim⁵⁴⁰

⁵³⁹ Çetin, a.g.e., s.208.

⁵⁴⁰ Çokum, a.g.e., s.27.

4.8. Göçmenlere İstanbul'da Avantaj ve Dezavantaj Sağlayan Durumlar

Göçmenlerin göçten önce, göç esnasında ve göçten sonraki hayat hikâyelerine bakıldığında yaş, cinsiyet, ekonomik durum, eğitim durumu, meslek sahibi olup olmama, yalnız veya birlikte göç etmiş olma, kırsaldan veya kentten göç etmiş olma, göçülen yerde tanıdığın olup olmaması gibi durumlarının, göçün her aşamasında kendilerine avantaj ya da dezavantaj sağladığı görülmektedir. 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte kırsaldan İstanbul'a yaşanan yoğun göç dalgası esnasında bahsettiğimiz göçmenlere bu avantaj ya da dezavantaj sağlayan durumların, daha göçün ilk dalgasında kendini çok net hissettirdiği ortadadır. Özellikle bu ilk dalgada gelen göçmenlerin daha çok kırsaldan göç eden, ekonomik açıdan alt gelir grubunda yer alan erkek, okuma-yazma oranı düşük, bir meslek sahibi olmayan,⁵⁴¹ bir hemşehri grubu içerisinde birlikte hareket eden insanlar olduğu bilinmektedir.

1950 sonrası göç sürecinde göçmenlerin sosyal hayatta karşılaştıkları yukarıda zikrettiğimiz avantaj ve dezavantajlı durumların, 1950–1980 arası Türk romanında da yansımaları bulmak mümkündür. Anadolu'dan göç eden roman kahramanlarının göçten sonra, İstanbul'da yukarıda zikrettiğimiz avantaj ve dezavantajlı durumları yaşadıklarına şahit oluruz. İstanbul'a tek başına veya biriyle birlikte göçmüş olmanın göç sürecinde ve İstanbul'da barınma konusunda sağladığı avantaj ve dezavantajları daha önce muhtelif vesilelerle işlediğimizden tekrara düşmemek için burada özet şeklinde vermeyi uygun bulduk.

⁵⁴¹ Bazı araştırmacılar bu görüşün aksini iddia etmektedir. Zeki Erdoğan çalışmasında, şehre göçenlerin genelde köyde ekonomik durumları orta ve üst gelir grubunda kimseler olduğunu, okuma-yazma ve bilgi beceri bakımından da yine daha ilerde olan kimselerin göçe katıldıkları sonucuna ulaşmıştır. Bkz. Zeki Erdoğan, **Kırsal Bölgelerden Ankara Kıbrıs Bayraktar İlkokulu Gecekondulu Bölgesine Göç ve Göç Edenlerin Kentleşmesi**, Ankara, 1977, s.26.

4.8.1. Okuma Yazma Bilme

1928 yılında gerçekleştirilen harf devriminden sonra Türkiye’de büyük bir okuma-yazma seferberliği başlatılmış, bu tarihten itibaren Türkiye’de okuma-yazma oranı çok hızlı bir artış eğilimine girmiş, 1950 yılında kadınlarda % 19; erkeklerde % 46 olan okuryazarlık seviyesi 1980’li yıllarda ise kadınlarda %55 ve erkeklerde % 80’e yükselmiştir.⁵⁴² 1950 yılı için baktığımızda erkeklerde % 46 olan okuma-yazma oranı içinde kentli nüfusun payının daha fazla olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda ilk göç dalgasıyla kırsal kesimden gelen göçmenlerin, özellikle belli bir yaş üstünde olanlarının birçoğunun okuryazar olmadığını söyleyebiliriz. 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç eden roman kahramanlarının da özellikle erken dönem göçlerinde bu durumun neredeyse birebir yansımaları görmüş oluruz.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında, yukarıda bahsettiğimiz bu erken dönem göçmenlerinin okuma yazma bilmediklerini görüyoruz. İflâhsızın Memet’den daha önce İstanbul’a gelen hemşehrisi Gafur, okuma-yazma bilmemektedir. Gafur’un okuma-yazma bilmemesinin kendisine dezavantaj sağlayıp sağlamadığı konusu üzerinde romanda çok durulmazsa da çalıştığı kabızmalcı dükkânında okuma-yazma bilmemesi, dükkânın İstanbullu kâtibinin istediği gibi at oynatmasına ve okuma-yazma bildiği, bu işlerden anladığı için gözden çıkartılamamasına sebep olmaktadır. Patron Hüseyin Bey, Gafur’dan bıçakla yaraladığı kâtibin kendisini affetmemesi üzerine, olay soğuyana kadar bir müddet dükkâna uğramamasını söyler.

Aynı romanda İflâhsızın Memet, Sivas’ın köylüğünden Gafur Ağa’sının yanına gelince, daha önce Gafur Ağa’sı köyde okuma-yazma öğrendiğini kabızmalcı dükkânı olduğunu söylediği için, onun köyde söylediklerinin yalan olduğunu öğrenir ve gider köye onu rezil eder diye Memet’le ilgilenmez, böylece Memet’in köye dönüp gideceğini düşünür. Ancak Memet, Gafur Ağa’sına iş konusunda ısrar edince

⁵⁴² İsmet Koç, M.Ali Eryurt, Tuğba Adalı, Pelin Seçkiner, **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008**, Ankara, 2010, s.15-16.

Gafur, İstanbul’da okuma-yazma bilmeyene iş bulmanın çok zor olduğunu söyleyerek bu dezavantajından dolayı ona göre iş olmadığını söyler.

“— Burda, bu hâlde sana göre iş yok, dedi. Olsa bile, az buçuk okuma yazma bilmek lâzım. Okuma yazma bilsen, kâtibin yanma yardımcı verirdim seni. Lâkin okuma yazman olmayınca... Memed:

— Doğru, dedi.

Gafur kopçan sarı kopya kalemim çıkardı, bir kenardaki beyaz ambalaj kâğıtlarının üstüne rasgele imzasını atmaya başladı. Bir, beş, on... Okuma yazma bildiği üzerine köylüsüne fikir verecekti. Köye varınca: “Gafur ağam gibi yok!” demeliydi İflâhsızın Memed. “.. koca İstanbul’un kocca hâlinde dükkân sahibi olduktan başka, okuma yazma bile bellemiş anam avradım olsun!” Bir ara başım imzalar attığı kâğıttan kaldırdı:

— İşte böyle Memmed, dedi. İstanbul büyük şehir. Okuma yazma bilmek lâzım. Okuma yazma bilmeyene ekmek virmezler burda. Burda ekmek yiyebilmek için...

Memed’in ağzından kaçırverdi:

— Sen nasıl belledin? Kızdı:

— Bana ne bakıyon? Benim aklım başka, fikrim başka. Kendini bennen bir mi tutuyon?

Sırtım döndü. Köylüsüne olan öfkesini, dükkânda şakalaşan hamallardan aldı:

— N’oluyorsunuz lan ayılar, n’oluyorsunuz ? İşyeri mi bura, güleş yeri mi?

Memed’i bırakıp iki dükkân aşağıdaki komşusuna gitti.”⁵⁴³

İflâhsızın Memet, kabzımalcı dükkânın önünde köylüsü tarafından yüzüstü bırakılınca, olaylara şahit olan Hamal Veli ona sahip çıkmış, kendi kaldığı bekâr odasına götürmüştür. İflâhsızın Memet, bir yandan inşaatlarda çalışırken, bir yandan da Kastamonulu arkadaşından okuma-yazma öğrenmiştir. İflâhsızın Memet’in okuma-yazma öğrenmesi, kısa bir süre sonra ona kapıları açmış, yavuklusu Ayşe aracılığıyla, yaralanma sebebiyle işe gelemeyen kabzımalcı dükkânının kâtibinin ve hapse giren Gafur’un yerine derhâl işe girmesini sağlamıştır. Bunun dışında İflâhsızın Memet’in, Kastamonuludan okuma-yazma öğrenir öğrenmez köye mektup yazması da köydeki herkesin gözünde değerini arttırmış, onlarda bir imrenme duygusu uyandırmıştır. İflâhsızın Memet’in okuma-yazma öğrenmesi ve artık gazete, kitap okumaya başlaması ile, sanki sihirli bir değnek değmiş gibi, köyden geldiği andaki saflığı ortadan kalkmış, şivesi değişmeye başlamıştır. Çok kısa sürede böyle büyük bir değişime uğraması roman tekniği açısından bir zayıflık, bir zorlama olduğu söylenebilirse de “Toplumcu Gerçekçi” akımın yazarlarının savunduğu

⁵⁴³ Orhan Kemal, a.g.e., s.31-32.

görüşler göz önünde bulundurulduğunda ihmal edilebilir bir durumdur. Okuma-yazma bilmiyorken İstanbulluların kendisini aşağılamalarını, hem anlamaz hem de anlasa da tepki veremezken, okuma-yazma öğrendikten sonra aşağılamalara muhatap olmamakta, muhatap olanları da korur duruma gelmektedir. İflâhsızın Memet, babası ve kardeşlerini Haydarpaşa'dan alırken kendisi geldiği zaman nasıl İstanbulluların hakaretlerine maruz kalmışsa; şimdi de babası, kardeşleri ve diğer gurbetçiler de aynı hakarete uğrarlar. Ancak İflâhsızın Memet; artık okuma-yazma bilmektedir, kılık kıyafeti de değişmiştir, daha önce Kastamonulu nasıl kendisini savunduysa şimdi de o Anadolu'dan gelen göçmenleri savunur.

“Yorganları tahta bavullarıyla beşi, arka vagonlardan inip Haydarpaşa garının betonlarını kirleten kalabalıkla birlikte hayran, garın çıkış kapısına ağır ağır yürüdüler. Memed'in üstünde lâcivert ceket, bacağına hakiden, eski bir gabardin pantolonu vardı. Saçlarını ıslatıp sıkı sıkı taramıştı. Ceketinin mendil cebinde kopçalı sarı bir kopya kalemle pembe bir mendil sokuluydu.

—Aylara hele aylara:

—Sürü, şerefsizim sürü!

Memed zınk diye durdu. Bu türlü konuşmakta olan şehirlilere sertçe baktı:

—Ayı sizin gibi olur, dedi. Neremiz ayı bizim? Şehirliler de durdular.

—Sana mı söylüyoruz?

—Sana ne? Memed gene dikildi:

—Onlara da söyleyemezsiniz!

Ve bir zamanlar Kastamonulunun şehir uşaklarına söylediklerini olanca hıncıyla tekrarladı:

— Onlar da sizin kadar bu vatanın evlâdı! Matrak biri:

— Domates mi dedin? dedi.

— Domates dedim, yin mi? Domates miymiş? Ayı sizin gibi olur. Terbiyesizler!

Kalabalık ne şehirlilerin hakareti, ne de İflâhsızın Memed'in arka çıkışının farkındaydı. Çok ayaklı, kocaman bir gövde gibi garın çıkış kapısına ilerlemeye koyuldu.”⁵⁴⁴

Yine aynı romanda babasıyla arasının açılmasına sebep olan şeylerden biri de Memet'in okuma-yazma öğrenmesiyle çevresine bilgiçlik taslamasıdır. İflâhsızın Memet'in okuma-yazma bilmesi, babasıyla daha ilk tartışmasında onun belini büken ve direk ona üstünlük sağlayan bir vasıf olmuştur. Haydarpaşa'dan köşke geldikleri zaman Ümmü'nün babasına “Buraları cenneti ala mı?” demesi üzerine Yusuf'la Memet arasında tartışma başlar. Babasının her defasında oğlunun karşısına çıkardığı Çukurova tecrübesi, böylece bu tartışmada kitaba yenik düşmüştür

⁵⁴⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 313.

“— Sen daha Cenneti âlâ görmemişsin! Memed bıyık altından güldü. Yusuf gördü:

— Ne gulüyon?

— Heç.

— Heç deġel, söyle, ne güldün?

— Cenneti âlâyı kim görebilir ki buba?

— Söz temsili. Bura Cenneti âlâysa, Çukurova...

— Buba bırak şu Çukurova'yı!

Köşke çıkılan taş merdivenin önünde hırsla durdu:

— Sen ne biliyon Çukurova'nın Cenneti âlâ olmadığını ?

— Sen ne biliyon?

— Ben biliyom!

(...)

— Ben de biliyom.

— Neyi?

— Çukurova'nın Cenneti âlâ olmadığını! Yusuf deliye dönerek:

— Nirden biliyon lan? dedi. Memed en güçlü silâhını kullandı:

— Okumam yazmam var, az buçuk kitap okuyok!

Yusuf'un bel kemiği sanki kırıldı. Geliniyle çocuklarının önünde yenilmişti.

Renkten rengen girerken:

— Bende bunca yaş yaşadım, dedi. Senin bildiklerini ben unuttum. Hey oğlum hey. Senin ağzın süt kokuyor. On olmya dokuz istersin...⁵⁴⁵

İflâhsızın Memet'in babasıyla arasının açılmasına ve onun karşısında dezavantajlı duruma düşmesine sebep olan okuryazarlık, aynı şekilde Hüseyin Bey karşısında da dezavantajlı duruma düşmesine sebep olmuştur. Hüseyin Bey, Memet'in öyle iş yerinde gazete falan okumasından, dik başlılığından pek haz etmemiş, İflâhsızın Yusuf'u görünce onun kendisine kul köle gibi davranması gururunu okşamış, bu sebeple Memet'i gözden çıkarmıştır.

“(...) Ben senin gibi candan, senin gibi mert bir insan aradım yıllar yılı. Ne Gafur kafama yattı, ne de oğlun. Kâtip dersen, el adamı zati. Gafur'un derdi zora, benim malımı kâtipnen talan etmek. Kâtip dediğin sen daha iyisini bilirsin, şehir uşağı, bir esaplı şeytan. Şehir adamı gözden sürmeyi çeker. Öyle deġel mi?

Yusuf yerinde kımıldandı, iştahla:

— Aboo, dedi. Ağama hele. Şehir uşağını bilmem mi? Şehir uşağı di, dur orda. Emmim derdi ki, şehir uşağı bir cin dirdi. Siz siz olun şehir uşağının dolabına girmeyin. Neden? Emmim gibi yoktu da ondan. Şimdikiler ne emmi tanıyor, ne baba, ne bir şey. En biri benim oğlan... Okuma-yazma belleyişin burnu Kâf dağına vardı. Okuma-yazma dediğin de ne?

Hüseyin Korkmaz sinirli sinirli:

— Hiç, dedi. Hava. Okuma-yazma biliyorlar diye avur zavurlarından geçilmiyor!⁵⁴⁶

Muzaffer İzgü'nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında da daha önce “Memlekete Gönderilen Mektuplarda Anlatılan İstanbul” başlığı altında Halo

⁵⁴⁵ A.e., s. 314–315.

⁵⁴⁶ A.e., s.332–333.

Dayı'nın ve oğlu İdiris'in okuma-yazma bilmediğinden ve memlekete mektup gönderme konusunda çok sıkıntı çektiklerinden bahsetmiştik. Bunun dışında Halo Dayı ve oğlu İdiris'in okuma-yazma bilmemeleri sebebiyle İstanbul'da özellikle otobüsü binme, yol iz bulma konusunda çok sıkıntı çektiğini söyleyebiliriz. Ancak asıl önemlisi Halo Dayı ve oğlu İdiris'in okuma-yazma bilmemeleri, komisyoncular ve amale çavuşları için bir avantaj olduğundan işe girmeleri kolaylaşır. Komisyoncular ve amale çavuşları için avantaj olan bu durum, Halo Dayı ve oğlu İdiris için dezavantajdır. Çünkü onları işe alanlar; onları kolayca kandırabileceklerini, onların sırtından para kazanabileceklerini düşünmektedirler. Nitekim Halo Dayı ve oğlu İdiris, amele çavuşu tarafından kandırılır. Çünkü onlar, ne saati ne para saymayı bilmektedir. Bakkal, manavdan bir şey alırken verdikleri paranın üstü olarak ne verilirse kabul ederler. Evde fasulyelerle hesap yapmaya çalışarak, kendilerine verilen maaşı anlamaya çalışırlar. Yani Halo Dayı ve oğlu İdiris, bu konuda son derece istismara açık durumdadırlar.

Aynı romanda bir hafta sonu İdiris, inşaattan arkadaşı Durmuş'un yanına kahveye gider. Durmuş'un İdiris'e amale çavuşu tarafından dolandırılabilceğini anlatmaya çalışırken, okuma-yazma bilmeyen İdiris ve babası için "kaval" ifadesini kullanması çok ilginçtir.

— Eee, dedi Durmuş, bakıyom gaveye alışıyon ha?
İdiris sırttı, gelen çayın şekerini attı, karıştırmaya başladı.
Durmuş sordu:
— Aşam soramadım, ne verdi o Sarıbyyık denen it oğlu it size?
İdiris, bilmem der gibi, omzunu kaldırdı, kaşını oynattı.
— Ulan sen de amma Allahın adamısın ha!...
Oğlum, bura İsdanbıl, gözünü dört acacan, sona insana göyneğini ters geydirirler...
İdiris:
— Bubam aldı, dedi, fasulyeynen saydı hesapladı, tamam, dedi...
Yanıdakine döndü Durmuş:
— Biliyon mu bunun bubasını, dedi, Halo Dayı, amma cevher haa, sen bi kürek atan, bunun babası üç kürek atar... Yaşı da üstelik altmış üç...
— Yok ya?!... dedi, öteki.
— Vallaha... Amma bizim Sarıbyyık haklarını yiyecek bunların, anladı gaval olduklarını...
— Yedirmesinler...
— Ben de öyle diyorum ama, baksana, ikisi de ne hesap bilir, ne de kitap...
Tastamam Sarıbyyık puşdunun aradığı adam bunlar, endirsın yemiyelerinin yarısını gendi cebine...
İdiris:
— Bubam diyor ki, bu Sarıbyyık çok eyi adam, diyor...

—Sona anlar, eyi mi kötü mü, amma o zamana da sizi epeyce yolar gâvur dinli... Neyse, ben bubana sorarım kaç lira verdiğini...”⁵⁴⁷

Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer’in, İstanbul’a yanına geldiği hemşehrisi Memiş, Sefer’e şehri ve bu şehirde yaşamının, ayakta kalmanın kurallarını anlatmaya çalışırken, okuryazarlığının olmayışının, İstanbul’da kendisi için bir dezavantaj olduğunu şöyle anlatır:

“(…)Ben kayıkcılıkta kaldım, Öteye gidemedim. Yengenin babadan kalma bir evi var bereket, az bir şey de geliri. Yoksa geçinemezdik. Buraya ilk geldiğimde, baktım kollarımdan başka bir şey yok bende. Okuma yok, yazma yok. Kafa desen, bu büyük kentin yasasına uymuyor. Sefer... çok kurnaz olacaksın burada, çok akıllı. Yakanı bir kaptırdın mı boş bulunup bu kente, bir daha kurtulmak yoktur onu bilesin. Göreceksin, çok büyük bir bataklık! Kocaman yapıları, geniş, uzun sokakları, taşları, duvarları seni aldatmamalı. Büyük bir bataklığın üzerine kurulmuştur bu diyar. Bütün gördüklerinin altında derin bir bataklık var.”⁵⁴⁸

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçün izini sürdüğümüzde, özellikle ilk dalgayla gelen erkeklerin okuma-yazma bilmediklerini, bu durumunda çoğu zaman kendilerine dezavantaj sağladığını görmüş oluruz. Sonraki dönemlerde gelenlerin okuma-yazma bilmeme durumu çok fazla ön plana çıkmadığı için, bu konunun çok da işlenmediğine şahit oluyoruz.

4.8.2. İstanbul’a Tek Başına Göçmüş Olma veya İstanbul’da Sonradan Tek Başına Kalma

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç eden roman kahramanlarının “Göç Şekli” başlığı altında, göç sürecinde nasıl ve kiminle göç ettiklerini işlemiştik. Bu bölümde İstanbul’a geldikten sonra, göçmenlerin bu durumlarının kendileri için avantaj veya dezavantaj oluşturup oluşturmadığını sorgulayacağız.

⁵⁴⁷ İzgi, a.g.e., s.160–161.

⁵⁴⁸ Selimoğlu, a.g.e., s.84.

4.8.2.1. Erkek (Çocuk, Genç, Yetişkin)

Levent Engin'in "Suçlu" isimli romanında çocuk yaştaki Murat, İstanbul'a tek başına geldikten sonra, pek çok olumsuz hadiseyle karşılaşmış, talihi bir ara dönse de geçmişi yüzünden yine hayatı kararmıştır. Murat'ın, İstanbul'a geldikten sonra başından geçenleri sevgilisine özetle şöyle anlatır:

"Günlerce süründüm İstanbul'da. Viranelerde yattım, Vapur iskelelerinde sabahladım. Başıma gelmedik dert kalmadı.

Karnımı doyuracak bir dilim ekmek parası kazanmak için hamallık yaptığım ilk gün o pazarın hamalları tarafından yakalandım, ölesiye dayak yedim. Günlerce kendimi bilmeden yattım. Bir bitli kız beni iyi etti. Sonra o hamallarla beraber bir gece hırsızlık etmek için şehre getirildim. Benim vazifem erkete durmaktı. İstemediğim hâlde bir daha öldüresiye dayak atmasınlar diye korkumdan kabul ettim.

Hırsız çocuklar ve orada bulunan diğerleri ile beraber ben de çocuklar eve girdikleri sılada yakalandık. Ben de onların suç ortakları sayıldım. Hâkim kırk beş gün hapis cezası verdi. Cezam daha evvel suç işlemediğimden tecil edildi. Ancak damgalıyım şimdi. En ufak bir hapislik cezası yersem o kırk beş gün de üzerine biniverir.

Sonra Kâzım baba beni yanına aldı. İyi bir motorcu olarak yetiştirdi. Beni evlât edinmek istedi. Şimdi onlar bana anam babam gibidirler. Üzerime titrerler. Çocukları da olmadığından beni öz evlâtları sayarlar."⁵⁴⁹

Murat'ın Kâzım Baba'yla talihi dönse de sevgilisi Nazan'ın ailesi onu istememiş, Nazan'ın Murat'la görüşmesine izin vermemişlerdir. Nazan'a âşık Hamit'le Murat arasında çıkan kavgada Hamit, kendi bıçağıyla ölmüş olmasına rağmen, Murat eski bir sabıkalı olarak suçsuzluğunu ispatlayamamış, nihayetinde kaçıp Nazan'ın yanına geldiğinde polisler tarafından öldürülmüştür.

Abdullah Demir'in "Ormanlar ve İnsanlar" isimli romanında Eyüp, çocuk yaşta evden kaçarak; farklı memleketlerde çalıştıktan sonra İstanbul'a gelir. Eyüp için küçük yaşta ve yalnız başına İstanbul'a gelmek, bir dezavantaj olmamış, aksine İstanbul'da şansı yaver gitmiş, Şişli'de apartmanı, üniversite mezunu karısı olan zengin bir adam olmuş ve sınıf atlamıştır.

Sevinç Çokum'un "Zor" isimli romanında çocuk yaştaki Kerim, halasının yanına bir meslek sahibi olabilmesi için İstanbul'a gönderilir. Kerim, İstanbul'da önce Hatice Hala'sının yanında kalır, halası onu işe sokar. Sonra da Nigar Hanımların yanına gider. Nigar Hanımların yanında özellikle Nadir Ağabeyi onu

⁵⁴⁹ Engin, a.g.e., s.160–161.

kollar, gözetir, hayatı öğretmeye çalışır. Kerim, Hatice Hala'sının yanından çok kuralcı olması ve de özellikle oğluyla gelininin tavırları sebebiyle ayrılmış, Nigar Hanımların yanına taşınmıştır, Hatice Hala'sı da dayanamayarak Nigar Hanım'ın evine konuşmaya gelmiştir. Biz Hatice Hala'sının burada anlattıklarından, aslında Kerim'i İstanbul'da nasıl korumaya çalıştığını da anlayabiliriz.

“Kerim gelmeden giderim. Daha benim yüzümü görmesin o. Görmesin. Nigâr Hanım duraladı. Kerim'i savunup savunmama konusunda o an bir karara varmış değildi.

— Nigâr Hanım, kime kötülüğüm dokundu şimdiye kadar? Kime kapalı tuttum kapımı? Siz de elinizi eteğinizi çektiniz bizden. Osman Efendi'nin sağlığında bir kırgınlık olmuş mudur aramızda? O ölünce dostluk, akrabalık bitti demek? Öyle mi? Neyse... Ben bunları konuşmaya gelmedim. Kerim için birkaç söz demeye geldim. Sanmayın ki onu kovdum. Oğlum ona öğüt verip elinden gelen yakınlığı göstermiştir. Ortalık kötüdür Nigâr Hanım. Bu zamanda bir çocuğu ortaya çıkarıp adam etmek güçtür. Okudunuz mu, bir banka soyulmuş, müstahdemi öldürmüş soyguncular. Hiç acıması olmayan garip insanlar dolaşır içimizde. Dediğim gibi, kimin ne olduğu belli değil. Bu Kerim, kardeşimin oğludur, onu evlâdımından ayırt etmem. İsterim ki, iyi, dürüst bir insan olsun, kimseye zararı dokunmasın. Evimizden ayrılmakla iyiliğimizden utandırır oldu bizi.

Nigâr Hanım, büfeden iki kahve fincanı çıkarttı.

— Çocuk kısmı, dedi. Cahil ne de olsa...

Halanın onu dinleyecek bir yumuşaklığı, anlayışı yoktu, içinde biriktirdiklerini, ardı arkası gelmeden döküyordu.

— Ne yaparsa yapsın. Ne hâli varsa görsün! Karışmam bundan sonra, işine sahip olsun, isterse beni aramasın.”⁵⁵⁰

Beşiktaş'ta kaldığı zamanlarda Nadir Ağabey'inin onu kollayıp gözetmesi, hayatı öğretmeye çalışmasına rağmen, Kerim iş yerinden arkadaşı Kâzım'a uyup yaramaz işler yapmaya başlaması üzerine özellikle de bir gece sarhoş olup gece yarısı eve gelmesi sebebiyle Nadir, onu bir güzel dövmüş ve Kerim'le ilgili hayal kırıklığını da şöyle ifade etmiştir:

“Alt odanın kırmızı ışığı yanıyordu. Ya uyanıksa Nadir Ağabey... Dış basamakları çıkarken, kapının çoktan açılmış olduğunu gördü.

O daracık taşlıkta sığınacak bir yer araması boşunaydı. Tokatlanmaktan korkarak elleriyle başını korumaya çalıştı.

— Nadir Abi, suçumu dinle. Suçumu deyinvereyim, ondan sonra döv.

— Ciğeri beş para etmez tayıncı seni... Sırası vardı. Sırası gelince gösterecektim o yolları. Adam gibi içmeyi. Kimden aldın izin? Namussuzum çürüğe çıkartırım seni. Ciğerini aldırırım. Sanat öğrenesin diye seni buralara gönderen babana da mı acımazsın? Şuraya bak! Paçavraya dönmüşsün. Tüh! Sana vursam, elimde kalırsın manıacı. Namussuzum götürürüm seni otopsi, ameliyat yerlerine. Uyuturlar. Kuran çarpsın ki, uyur bir daha kalkamazsın. Köpek gibi fare gibi. Alırlar ciğerini dalağını. Yüksek mekteplerde cimbızla liflerini incelerler. Sen ne sandın bu dünyayı!

⁵⁵⁰ Çokum, a.g.e., s.94.

Birden kusmaya başladı çocuk. Boğulur gibi, tıkanır gibi.. Gırtlığının düğümlendiğini sandı.

— Ölüyorum anam yetiş! Yer gök birbirine giriyor. Ölüyorum gayri. Zühre Ninem neredesin? Ölürsen deyin ki ona, öğütlerini bugüne kadar tuttum. Bekir hükümeti bile devirir. O kocakarı benim için dua etmesin. Etmesin... Patron kim, sermaye ne, emek ne... Tüm şehir benimmiş. “Anam, babam” diyor bana. Anamı babamı bulmuş gibi oluyorum. Çarptı beni bu şehir. Namussuzum çarptı. Zühre Ninem seni nasıl unutturum... Dediklerini unutsam bile... Ama, senin sözünü senden ayırmak olur mu?

(...)

— Dışarda zıbaracaksın anladın mı? Beni anam rezillik ettiğimde, iple başaşağı asmıştı ağaca. Kapının önünden bir yere ayrılalım deme. Sana bu gece yatak yok tayıncı.”⁵⁵¹

Kerim, İstanbul’da belki arkadaşı Kâzım’a uysa yitip gidecekken Ustasının da olumlu telkinleriyle doğruyu bulur. Daha sonra köyden gelen ablasıyla bir gecekonduya kiraya çıkarlar.

Yaşar Kemal’in “Kuşlar da Gitti” isimli romanında Hayri, kan davası sebebiyle Rize’den İstanbul’a tek başına gelmiştir. Romanda Hayri’nin İstanbul’a tek başına bir çocuk olarak gelmiş olmasının onun için bir dezavantaj olduğuna şahit oluyoruz. Romanda Hayri’nin hayatının İstanbul’a geldikten sonra “azat buzat kuş satma” işine girinceye kadarki bölümü şöyle anlatılır:

“Çok olmuş geleli, girmediği, girip çıkmadığı iş, yapmadığı hırsızlık kalmamış. Kalmamış ama bunların da, bu köksüz işlerin de sonu yokmuş. Fatihli bir yaşlı adam, kundura onarıcısı Sado Efendi, bir gün anılarını anlatırken, o önüne gelene, kim olursa olsun, çocuk, büyük, kız kadın, yaşlı, sağır dilsiz, karşısına kim çıkarsa anılarını anlatır gün yirmi dört saat, hiç durmaz. Bir gün de Florya düzlüğünde nasıl kuş tuttuğunu, kuşları camilerin, kiliselerin, havraların önünde azat buzat eyleyip nasıl para kazandığını, kazandığı deste deste paralarla ne işler çevirip nasıl zengin olduğunu, akılsızlığı, sarhoşluğu, kumarbazlığı yüzünden de bu paraları nasıl yediğini ballandıra ballandıra anlatmış. Bunlar da Zare’nin kilimini satmışlar, bir çadır edinmişler, ağı balıkçılardan el değer etek değmez aşırıvermişler...”⁵⁵²

Romanda Hayri’nin “azat buzat kuş satma” işine girdikten sonra önceleri bu işten para kazandığını sonraları ise, artık insanların eskisi gibi yakalanan kuşları salmak için para vermediklerine, Hayri ve arkadaşlarının zor durumda kaldığına şahit oluruz.

⁵⁵¹ Çokum, **a.g.e.**, s.158–160.

⁵⁵² Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s.72.

Yaşar Kemal'in "Deniz Küstü" isimli romanında Rize'den İstanbul'a tek başına Menekşe'ye çocukken gelen Zeynel'in; İstanbul'da, Menekşe sahilinde, nasıl olumsuz şeylerle karşılaştığına tanıklık ederiz.

"Menekşe'ye geldikten, bir ay sonra artık her işe koşan oydu. Çekmece deresine, derenin kıyılarına çekilmiş kayıkları o yıkıyor, temizliyor, balıkçıların köprü üstüne serdikleri ağlarına o göz kulak oluyor, balıkları bekliyor, ağ ören İlya'ya, Tatar Ali'ye, Cano'ya o yardım ediyor, iplik yumaklarını açıyor, mantarları, naylon topları, naylon şamandıraları o ağlara bağlıyor, ağlardaki balıkları ayıklıyor, teknelere sabahlardan akşamlara kadar dur durak bilmeden ağları o taşıyordu. Tekne onarıcısı, boyacısı Capon Ahmed'in başyardımcısı da gene Zeynel'di. Zeynel sabahlardan akşamlara durmadan işten işe koşuyor, kim ne söylerse kırk parça olarak yapıyordu. Gittikçe de Zeynel'in ellerinin hüneri artıyor, çeşitleniyordu. Ağ örmeden motor onarımına, badanacılıktan muslukçuluğa kadar akla ne iş gelirse yapıyor, bunlara karşılık birisi ona para verecek olursa, yumşacık, utangaç, başı yerde, yerin dibine geçerek, "istemez, neye gerek," diye savuşuyordu oradan. Bu hiç kimsenin isteğini geri çevirmeyen utangaç, hemen hemen hiç konuşmayan çocuğa da Menekşeliler yüklendikçe yükleniyorlardı. Neredeyse çocuklarının boklu donlarını da Zeynele yıkatacaklardı. Bazı karlı kış gecelerinde Zeyneli uyandırıp bir şişe şarap aldirmek için onu Çekmece'ye, olmazsa Yeşilköy'e, Bakırköy'e, ta İstanbul'a kadar bile gönderiyorlardı. Esrar içiciler bile sıkıştıklarında esrarlarını ona verip saklatıyorlardı. Zeynel bütün bunların hiç birisine yok demiyordu. Ne iş buyururlarsa gülümseyerek, sanki bu işi bu dünyada ondan başka yapacak kimse yokmuş gibi yapıyordu. Tayfası hastalanan, kaçan, olmayan balıkçılarla denize çıkıyor, verilerse bir payı utanarak alıyor, payını ne yapacağını bilmeden elinde balıklar ortalıkta öyle şaşkın, tedirgin dolaşıp duruyordu. Söylediklerine göre geceleri durmadan sayıklıyor, sabahlara kadar bağırıyormuş. (...)Menekşe'de bunca yıl kaldı da bir tek kişinin bir isteğini geri çevirmedi, hep gülerek her şeyi kabul ediyordu. Zeynel'in bütün bu çabalarına karşılık, üstelik de herkes ya alttan alta, ya da yüzüne karşı onunla alay ediyordu." ⁵⁵³

Romanda anlatıldığına göre on altı, on yedi yaşlarına gelince Zeynel, birden Menekşe'nin Ali kıran baş keseni kesilir; kavgayla, kötülükle, hırsızlıkla birlikte Zeynel'in adı anılmaya başlar, birkaç yıl içinde ise Zeynel; Menekşe'nin, Florya'nın, Çekmece'nin, Yeşilköy'ün, baş belâsı olur.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet, Sivas'ın bir köyünden İstanbul'a tek başına göç etmiştir. Gerçi İstanbul'a köylüsü ve akrabası Gafur Ağa'sının yanına diye gelse de ondan yardım göremez. Ancak İflâhsızın Memet'in ilk anda yaşadığı bu olumsuzluk dışında işi hep rast gitmiş, geldiği gün kalacak yer ve iş bulmuş, İstanbul'da okuma-yazma ve duvarcılık öğrenmiş, usta olmuştur. Bu açıdan İflâhsızın Memet'in İstanbul'a genç bir erkek olarak tek başına gelmesi, Haydarpaşa'dan Gafur Ağa'sının yanına

⁵⁵³ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s.121-122.

gelinceye kadar yaşadıkları olumsuzluklar dışında, onun için bir dezavantaj teşkil etmemiştir. İstanbul’da genç olması sebebiyle İflâhsızın Memet’in istismar edilebilme ihtimali olsa da böyle bir hadise olmamıştır. Romanda Hamal Veli, İstanbul’da ortada kalan İflâhsızın Memet’e yardımcı olmuş, onu kendi kaldığı bekâr odasına götürmüş, yine onlarla kalan ve İflâhsızın Memet’e işveren Bekir’le ilgili de onu uyarmıştır. Çünkü Bekir, hemşehrisi daha çocuk yaştaki Recep’i karısı gibi kullanmaktadır. Üstelik Memet, bir gece önce herkes uyurken Bekir’in Recep’i dışarıya çağırdığına da şahit olmuştur.

“— O Bekir’e müküre güvenme, dedi. Biliyon mu sen o Bekir’i?

Ağzından kaçırıverdi :

— Biliyom, bilmem mi?

— Seni niye işe alacağını da biliyon mu?

— Bilmiyom

— Kendine mukayyet ol!

Aklından akşamki çocuk geçti Memed’in

— Ben mi?

— Sen tabi.

Tam bu sırada, Bekir Usta odaya ıslak saçlarıyla girdi. Kırklık, ‘kalın kemikli, kısa boylu, iri yarı bir adamdı. Yatağına gelip çöktü. Yanı başındaki yorganına bürünmüş kız yüzlü delikanlının saçlarını okşadı:

— Recep, yavrum, Recep...

Memed sordu:

— Kim o çocuk?

— Hemşehrisi, dedi Veli. Hemşehrisi ya, o biçim işte!

Memed ağzını sıkı tuttu, akşam gördüklerinden söz açmadı. Nesine gerekti?

Veli:

— Dimek iki buçuk vermiyecen?

Memed’in gözleri Bekir ustayla çocuk Recep’te, laf karıştırmak için yeniden sordu:

— Dimek o İrecep, Bekir ustanın koylüsü?

— Koylüsü, dedi Veli. Koylüsü ya, bırak. (...)”⁵⁵⁴

Reşat Enis Aygen’in “Sarı İt” isimli romanında da Saka İbiş’in, Çankırı’nın köyünden on dokuz yaşında tek başına İstanbul’a göçtüğünü görüyoruz. Romanda Saka İbiş’in hem yalnız hem cahil olması, İstanbul’da da köyde yaptığı işe benzer bir iş yaptığından çok büyük bir dezavantaj oluşturmamış, İstanbul’da hayatını idame ettirebilmiştir. İbiş, İstanbul önce çiftlikte çalışmış, çiftliğin beyi ölüp çiftlik satılınca da biriktirdiği parayla eşek alarak Gültepe gecekondualarında sakalık yapmaya başlamıştır. Romanda İbiş’in hayatı şöyle verilir:

⁵⁵⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 107.

“Saka İbiş de bir âlem. Köyünden İstanbul’a geldiği zaman, çocuklar gibi bir suratı vardı Çankırlı İbişin... Kocaman ağzındaki bir çift ön üst dişi ile yeni diş çıkarmış bebeklere benziyordu. On dokuzundaydı, ama geçirdiği bir hastalık yüzünden sapır sapır dökülüyormuştu dişleri, iki ön dişi kalmıştı. Yaşını bilmiyordu. Bildiği tek şeyi adının ibişi oluşu...”

Emirgân üstündeki çiftliğe geldiğinin ilk ayı sonunda, kâhya, eline bir ellilik tutuşturdu. Bankinota şaşkın şaşkın baktı İbiş:

— Bu ne ki aga?

— Aylığın... Güle güle harca.

— Para mı bu? Dedi.

— Beğenemedin mi lan teres?

— Çocuk muyum ben? Diye sırttı; beni kandıramazım aga...

Elli liralık bankinotu ömründe görmemişti. Kâhya, cebinden beş liralık, on liralık banknotları çıkarınca sevindi.

— İbiş, lan... Dedi kâhya; şunu mu (Beşliği gösteriyordu), yoksa şunu mu (Onluğu gösteriyordu) istersin?

İbiş, onluğu işaret etmişti.

— İbiş, lan... Sana verdiğim kâhat, şu yeşilin beş kez büyüğü!

(...)

Bey ölünce, çiftlik kapanın elinde kaldı. İbiş, açıklar livası... Biriktirdiği paralarla boz bir eşek, eski bir semer, dört teneke aldı. Sakalığa başladı Gültepe’de... Tenekesini yirmi kuruştan sattığı su ile gül gibi geçiniyordu Gültepe’de İbiş... Kamyoncu Sefer’in tek kızmadığı saka, İbiş’ti.

— Allahın fukarası, diyordu; geçinsin o da...⁵⁵⁵

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli eserinde romanın başkahramanı Van’dan genç yaşta İstanbul’a gelen İbrahim, Ustası Şehmuz aracılığıyla İstanbul Arnavutköy’de bir köşkte kalan Kürt Hasan’ın yanına gelmiş, barınma problemini hallolması dışında hep olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Köşkte köydeki gibi inek besleyen ve inek sağan İbrahim, bir de köşkün yaşlı hanımının cinsel isteklerine cevap vermek zorunda kalmıştır. Köşkten ayrılıp başka bir yere gidebilmek için de, yine köşke gelen yaşlı Nigar Hanım’ın rüşvet olarak birkaç kez koynuna girmek zorunda kalmış, ancak böyle damadının tiyatrosunda işe girebilmiştir. Tiyatroda ise doğulu ve Kürt olmasından dolayı bir züppe tarafından hor görülen ve aşağılanan İbrahim, sonunda dayanamayarak tiyatrocu züppe adamı yaralar ve hapse düşer. Hapisten sonra hemşehrisi Nusret’in yanına gider ve bekâr odasında kalarak seyyar satıcılık yapmaya başlar. Tiyatroda da sürekli olumsuzluklar karşısına çıkar. Burada para kazanamayacağını anlayan İbrahim, Almanya’ya gitmeye karar verir. Ancak Almanya’ya gidebilmek için bütün parasını verdiği aracı şirket onu dolandırır ve İstanbul’daki birikimi elden çıkmış olur. Memlekete bilet alabilecek kadar bir parası kalan İbrahim, İstanbul’a yenilir ve memlekete döner.

⁵⁵⁵ Aygen, a.g.e., 348–350.

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında Halo Dayı ve oğlu İdiris'in işe başladığı ilk gün, işçiler aralarında sohbet ederken İstanbul'da hayat pahalılığı dolayısıyla, aileleri olmadan tek başına gurbete gelmiş olmalarının ne kadar avantajlı olduğundan bahsetmektedirler.

"Bir işçi konuştu:

— Bu İstanbul öyle deel dedee, hayat bahalı, çok bahalı... Eğerkim çoluk çocuk burda olsa, insan acından ölür bu paraynan. Bereket bi çavuş hemişerim var da, onun apartumanında galıyorum geceleri... Alt gat da, bitince inşaat bakalım nedeciyk?

(...)

Diğer işçiler de, kimi hemşehrilerinde kalıyorlar dı, kimi patronun bitmiş bir bodrum katında, kimisi, sekizi onu bir araya gelip tuttukları odalarda... Ama hiç birinin de şimdilik boş yerleri yoktu. Zaten patrondan izinsiz yatılan bodrum katlarına çavuşlar kimseleri sokmuyorlardı. İti vardı, uğursuzu vardı, olur ki bir kutu fayans alır giderlerse, nereden bulacaklardı... Sonra, birlikte tutulan evler için daha birkaç ay önceden sıraya giriliyordu. "İrecep köve gitdiği zaman, Gadir yatacak... Mamit da gedince Şeref yatacak."⁵⁵⁶

Aynı romanda Halo Dayı ve İdiris'le birlikte inşaatta amelelik yapan Durmuş'un, Kırşehir'in köylüğünden İstanbul'a geldiği görülmektedir. Durmuş'un, bekâr olması, memlekette bir bekleyeninin olmaması, kendisi tarafından bir avantaj gibi anlatılmıştır. Bekâr odasında birlikte kaldığı amele arkadaşlarından evli olanlarının köye para göndermesi gerekmektedir. Oysa Durmuş'un böyle bir mecburiyeti yoktur. Bu yüzden kazandığı parayı har vurup harman savurur. Durmuş, bekâr odasına birlikte geldiği İdiris'le şarap içerken ve odada kalan diğer amelelerle karşılıklı lâflarken kendi durumunun diğerlerine göre avantajlı olduğunu anlatır:

"(...)Oturanlardan biri:

— Sen biliyon mu Durmuş, adam olman, dedi.

— Geç be, dedi Durmuş, sizin gibi benim para bekleyen çocuklarım yok memlekette, ipimnen guşağım...

(...)

Diğer yedi kişi, yarın sabahtan işe gidecekleri için hemen uyumuşlardı. Yalnız içlerinde o mektup yazanla, bir de Hacı uyanıktı. Durmuş:

— Ne o, melmekete mi? diye sordu mektup yazana.

— Heye, dedi adam başını kaldırmadan.

— Yaz, beni Isdanbıl'a vali edecekler, ne diyonuz, gabul edim mi, etmeyim mi diye de yaz...

Mektup yazan adam güldü. Durmuş a:

— Kefin yerindedir Durmuş gardaş, dedi. Olsaydı bizim gibi senin de yedi çağan, bak baalım o zaman içebilir miydin bu zıkgımı?...

⁵⁵⁶ İzgü, a.g.e., s.142–143.

Adam tekrar güldü, başını salladı. İdiris’e göz kırptı, sonra yazmasına devam etti. Mırıldanır gibi:

— Cırlavığın sesi uzakdan hoş gelir, dedi.” ⁵⁵⁷

Romanda Durmuş, daha sonra kendi ekibini kurmuş bir beton ustası olarak karşımıza çıkar. Tesadüfen karşılaştıkları Halo Dayı’ya yanında iş verir.

Orhan Kemal’in “Kötü Yol” isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran’ın abisi İhsan, çalışmaya gittiği Anadolu’nun bir başka yerindeyken annesinin ölümünün haber verilmesi üzerine kasabaya geldiğinde, kız kardeşinin arkadaşı Reşat’la İstanbul’a kaçtığını, annesinin de bu yüzden öldüğünü öğrenir. Annesine evlatlık borcunu ödeyebilmek için İstanbul’a Nuran’ı bulmaya gider. Daha Haydarpaşa’da ilk darbeyi yer. Vapur iskelesinde birisi paralarını çalmıştır. Allah’tan yolda birlikte gelirken tanıştığı, İstanbul’a sık sık gelip giden Rıza, onu yalnız bırakmaz ve büyük bir inşaat şirketine puantör olarak işe sokar. Tabii burada İhsan’ın zorluk çekmemesi, kolayca bulduğu işte tutunabilmesinde ve sevilmesinde onun vasıflı bir genç olmasının da büyük rolü vardır. Daha sonra İhsan, İstanbul’da kasabadan tanıdığı şoför Kadri’ye rastlar, ona durumunu bütün açıklığıyla anlatır. Kadri, kardeşini daha kolay bulabilmesi için taksicilik yapmasını teklif eder. İhsan’ın şoförlüğü olsa da İstanbul ehliyeti olmadığından hemen üç gün içinde ehliyeti alır. Kadri’den arabayı akşamüstleri alarak, geceleri çalışır. Taksicilik yaparken Nermin isminde bir kızla tanışır ve âşık olur. Nermin’in üvey babasıyla Reşat, karanlık işler çevirmektedir. Böylece tesadüfen Reşat’la yolları kesişmiş olur. Reşat, Nermin’i de ağına düşürmek istemiş, ancak bunu başaramamıştır. Bir gece İhsan, bir sokaktan gelen yardım çılgınlıklarına koşunca kardeşini ve ona saldıran Reşat’ı görür. Reşat’ın elinden kardeşini kurtarır, kalabalık İhsan’ın elinden Reşat’ı zor alır. Nermin’e kız kardeşini bulduğunu haber verir. Nermin üvey babasını ve Reşat’ı polise şikayet eder. Nihayet zor bir operasyonla bu şebeke çökertilir, ancak Reşat kurtulsa da daha sonra dostu tarafından öldürülür. İhsan, Nuran, Nermin ve annesi köye dönme hayalleri kurarlar.

Şaban Erik’in “Çırpınmalar” isimli romanının başkahramanı Hikmet’in de memleketi Edirne’den, idealleri olan yalnız bir yetişkin olarak İstanbul’a göç ettiğini görüyoruz. Hikmet, İstanbul’a gelmeden önce dokuz yıl askerlik mesleğini

⁵⁵⁷ A.e., s.178–180.

yapmış akıllı başında yetişkin biridir. O, İstanbul’da gazetecilik mesleğini yapmak istemektedir. Yalnız Hikmet’in tahsili, bu meslek için uygun olmadığından iş bulmakta sıkıntı çeker. Ancak yetişkin ve bilinçli bir erkek olması sebebiyle sıkıntılarını aşmayı başarabilmiştir.

4.8.2.2. Kadın (Çocuk, Genç, Yetişkin)

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet’in kız kardeşi Ümmü, Sivas’ın bir köyünden babası Yusuf ve iki erkek kardeşiyle gelmesine rağmen, abisi İflâhsızın Memet’in yengesiyle köşkten ayrılıp gitmesi, babası Yusuf’una köşkün sahibi Hüseyin Bey tarafından Bilecik’teki inşaatla sorumlu olarak gönderilmesi sonucu, İstanbul’da tek başına kalmıştır. İflâhsızın Yusuf; kız kısmının şantiyelerde yapamayacağını, köşte yengesi Ayşe’den boşalan hizmetçilik işi sayesinde İstanbul’da rahat edeceğini, Gafur’un da ona göz kulak olacağını düşünmüştür. Ancak Ümmü; köyden gelmiş olması, şehri ve şehrin insanlarını tanımıyor olması ve ona yol gösterecek, onu frenleyecek kimsenin olmaması sebebiyle kısa zamanda erkeklerin elinde oyuncak olmaya başlamıştır. Gafur, Ümmü’yü bakkalın çırağıyla yakalayınca babasına söylemekle tehdit etmiş ve bunu kullanarak kızla birlikte olmuş, kız da sesini çıkaramamıştır. İflâhsızın Yusuf da Bilecik taraflarındaki inşaatına gidince, bir yandan Gafur köşte geceleri Ümmü’yle birlikte olurken, öbür yandan da Ümmü’yle evleneceğini söyleyerek kandıran bakkalın çırağı onu kullanmaya devam etmektedir. Romanda bakkalın çırağıyla Gafur’un, Ümmü’yü nasıl kullandıkları şöyle anlatılır:

“Çıracık buzdolabını tozunu alıyordu, şüphenelenerek sordu:
— Yoksa sıkıştırdın mı kız?
— Ben mi? Yok vallaha!
(...)
— Ah ulan Gafur, yaman adamsın şerefsizim. Hep hazıra konmak istersin.
Neyse, baskın basanın. Sende payını al ne yapalım? Mal edecek değilim ya!
Elini uzattı:
— Tokan lan, erkek adamsın vallaha!

— İşine geldi değil mi?
— Soruyon mu?”⁵⁵⁸

Orhan Kemal’in “Yalancı Dünya” isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman, bekâretini verdiği İstanbullu Reji asistanı Bülent Nejat Coş ile beraber İstanbul’a gelir. Neriman’ın, İstanbul’a gelip Nejat Coş ile Sirkeci’de bir otele yerleştiği akşamın sabahında, Nejat Coş jandarmalar tarafından götürülünce Neriman, bu koca şehirde yapayalnız kalır. Nejat Coş, jandarma cipine binerken gördüğü patronu Civa Filmin sahibi Recep Civa’nın ayakçısı Coni’ye, Neriman’a sahip çıkmasını söyler. Nejat Coş, Coni’ye Neriman’la olan ilişkisini anlatmış ve onun bâkire olmadığını söylemiştir. Neriman’ın bâkire olmamasının bilinmesi onun için dezavantaj olmuş ve “Nasıl olsa bâkire değilmişsin, polise gidersen hiç bir şey ispatlayamazsın, sana vesika verirler.” tehdidiyle birçok kişinin tecavüzüne uğramasına rağmen ses çıkaramamış, adım adım kötü yola sürüklenmiştir. İstanbul’a geldiğinin ikinci günü Recep Civa’nın garsoniyerinde kalıyorken gece tanımadığı, garsoniyerin asıl sahibi olduğunu söyleyen biri gelir ve ilk tecavüz onunla başlar. İlk olarak burada polise verme ve geneleve düşme tehdidiyle tecavüze ses çıkarmaz.

“Genç adam meydan okurcasına sordu:
— Sen kimsin?
— Sana ne? Ne aradığını soruyorum!
— Üstüne vazife mi ulan? Orospu!
— Ben orospu değilim!
İki tokat.
Neriman karyolaya kapandı:
— Anneciğiiim!
Genç adam annesine de, ona da, sülâlesine de kaba kaba söğdü. Sonra;
— Burası benim garsonyerim inek! Buranın kirasını ben ödüyorum. Dağdaki gelmiş bağdakini mi koğuyor? Burada ne arıyormuşum. Sen ne geziyorsun? Bak, kolundan tuttuğum gibi atarım sokağa ha!
Yakınlarda bir bekçi düdüğü.
— Duyuyor musun? Teslim ediveririm bekçiye, ondan sonra ayıkla pirincin taşını!
— Üstyanı kerhane!
Neriman dehşetle baktı;
— Nee?
— Tabî ya! Bekçiye çağırırsam da böyle böyle desem, şıp alır götürürler. Emrâz-ı zühreviyeden sonra eline bir vesika, arkası kerhane...
Neriman dehşet içindeydi. Elinde olmayarak:
— Yapmayın, dedi. Yalvarırım yapmayın!

⁵⁵⁸ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.409.

— O hâlde çeneni tut, gir yorganın altına!
Neriman’da yelkenler adamakıllı inmiş, dehşetli bir korkuya kapılmıştı.
Yorganın altına girdi.⁵⁵⁹

Ertesi gün Recep Civa, Coni’ye garsoniyere gidip Neriman’ı sepetlemesini söyler. Ancak Coni, bu güzel kızı bir yere göndermek niyetinde değildir. Kızı, sabah alıp kimse yokken Recep Civa’nın yazıhanesine götürür. Bâkire olmadığını bildiği ve İstanbul’da ona sahip çıkacak kimsesi olamayan Neriman’a, o da burada tecavüz eder.

“Neriman, ellerini sertçe çekip kurtarmak istedi:
Coni kızdı:
— Yoo... herkese şapur şupur, bize gelince yarabbi şükür mü?
— Ama şey...
— Şeyi meyi yok. Biz de Allahın kuluyuz!
Neriman elini çekip kurtarmaktan vazgeçti. Bir eksik, bir fazla ne çıkardı?
Belki hiç bir şey çıkmazdı, ama nasıl kurtulacaktı bu bataklıktan? Galiba yanlış başlamıştı ise. Hooş, ne bilecekti doğrusunu? Bülent’e bağlanıp gelmişti. Bülent olmasa, onun için çıldırmasa deli miydi anasını, babasını bırakıp gelsin?”⁵⁶⁰

Coni, daha sonra Neriman’ı kendisine saklamak isterse de Recep Civa’nın görmeyeceği bir yer bulması gerekmektedir. O da arkadaşı Piç Ali’ye teslim eder. Piç Ali’de fotoğrafhaneye götürür. Fotoğrafhanenin sahibi Piç Ali’nin patronu o sırada içerdeki oda da uyumaktadır. Piç Ali, Neriman’a tecavüz etmeye kalkar, karşı çıkınca da Neriman’a aynı tehtidi savurur. Neriman yine kabul etmek zorunda kalır.

“— Bana bak, dedi Piç, Aksilenme zararlı çıkarsın! Neriman’ın ağzından kaçırverdi:
— Ne olur?
— Karakola bir aköz, tamam. Doğru bulaşıcı hastalıklar hastahanesinde soluğu alırsın. Oradan da nereye gidildiğini biliyor musun?
Nereden büecekti?
Fısıldadı :
— Abanoz mu, Yüksekaldırım mı, Feridiye mi artık şansın bilir...
Neriman hiçbir şey anlamamıştı:
— Nereleri oralar?
— Bilmiyor musun?
— Yoo..
— Genelev!
Neriman, kül renkli ışığın hafifçe vurduğu yüzünü elleriyle kapadı.”⁵⁶¹

Piç Ali, Neriman’la işini bitirdiği sırada patronu uyanır ve odaya gelir. Patron onu çay almaya gönderince patrona Neriman, başından geçenleri anlatır.

⁵⁵⁹ A.e., s. 332.

⁵⁶⁰ A.e., s. 340.

⁵⁶¹ A.e., s. 351–352.

Aynı şekilde kız olmadığı için Neriman'a hemen saldırmaya kalkar. O sırada Piç Ali çayları getirmiştir, patronun Neriman'la olan durumunu fark edince kız bedavaya gitsin istemez ve patrona satar. Patron da Neriman'ı alır gider. Romanda Neriman'ın bundan sonraki hayatının nasıl geçtiği anlatılmaz. Ancak annesi kasabadan, evi ve ailesi İstanbul'da olan öğretmen'le birlikte İstanbul'a Neriman'ı aramaya gelmiştir. Öğretmen Neriman'ın annesine onu bulacağına dair söz verir ve onu aramaya başlar. Neriman'ın izini bulur. Recep Civa'nın eskiden ismi Civa Film, şimdiki ismi CUFU-Film olan yazıhanede Coni'ye sorar. Coni, Neriman'ın, orospunun teki olduğunu ve Piç Ali'ye verdiğini söyler. Öğretmen Piç Ali'yi de bularak Neriman'ı sorar. Piç Ali öğretmene Neriman'ın akıbetini şöyle anlatır:

“— Haa, dedi. Valla biz kaptık onu Coni'nin elinden, bizim elimizden de bizim patron kaptı. Derken ondan da başkaları kapmışlar. Bir ara filmciler figüranlık verdiler ama dikiş tutturamadı. Sonra ne oldu bilmem?
— Sizin patron burada yok mu?
— Filmcilerle gitti, film fotoları çekiyor!
— Gelmez mi?
— Akşama gelir, sekizde mi, dokuzda mı?
Sonra eşeledi:
— Nesi oluyorsun sen Neriman'ın?
— Ben mi ? Hiç, dedi genç öğretmen.
Piç, göz kırptı;
— Aftosu falan mı?
— Yoo, hayır. Annesi benden aramamı rica etmişti de...
— Arama, nafile. Onun kadar inek karı görmedim. Şerefsizim it var ya it? Bileğini tutsa, hemen yatıverir. Böyle erkek düşkünü kan görmedim. Çok nasihat ettim, kızım dedim, burası filmciler yatağı, her önüne gelene he deme. Dinlemedi!
Genç öğretmen geldiğine pişman, oradan da ayrıldı. Artık aramayacaktı. Kafasındaki Neriman'ı yaşayacak bu anlattıklar, “Her önüne gelene he deyiveren Neriman” ı aramayacaktı. Annesine de bulamadığını söyler, işin içinden sıyrılırdı.”⁵⁶²

Öğretmen Neriman'ı artık aramaktan vazgeçmişken, annesi de ondan ümidini kesmişken, Neriman kocası Rıza'yla öğretmenlerin evine çıkagelir. Annesinin burada olduğunu kasabadan öğrenmiştir. Romanın sonunda başından geçenleri annesine anlatırken Neriman'ın, İstanbul'da yalnız bir genç kadın olarak düştüğü uçurumdan nasıl çıktığını, evlenip bir fabrikaya işe girdiğini, şirin bir mahallede kutu gibi bir evde oturduğunu ve bir bebek beklediğini öğrenmiş oluyoruz.

⁵⁶²Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 390.

Orhan Kemal'in "Kötü Yol" isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran, abisi İhsan'ın arkadaşı Reşat'a kendisini İstanbul'a götürüp artist yapacağı zannıyla bekâretini vermesinden sonra, Reşat'ın onsuz gittiğini öğrenince o da İstanbul'a gitmek üzere yola çıkar. İstasyonda Reşat'la karşılaşınca Reşat çaresiz onu da yanına alarak İstanbul'a götürür. Ancak İstanbul'a gelince Reşat, Nuran'ı arkadaşı Necdet'in evine bırakır. Nuran'ın İstanbul'da onu kollayıp gözetecek kimsesi olmadığını ve burada yapayalnız kaldığını, onu epey bir para karşılığında Necdet'e bıraktığını, Reşat'ın şu söylediklerinden anlamış oluyoruz:

"(...) Necdet'in evine geldikleri gece, Necdet'e şöyle demişti:
— Bu mu? Orosunun biri! Sinema delisi. Takıldı peşime. Sizin buradan bir oda verin, altı aylık peşin. Altı ay sonraya Allah kerim!
Şöför Necdet üzerinde durmamıştı bile. Altı aylık karşılığı altı tane yüzlüğü alınca, külüstürünün gerekli yerlerini onartmış, üst yanıyla da Beyoğlu'ndaki çiçek pazarı meyhanelerinde sırtı sıra bir hafta akşamcılık yapmıştı."⁵⁶³

Nuran, İstanbul'da ilk zamanlar Necdet'in kızıyla gezmeye, Beyoğlu'na gitmeye başlar. Ancak bu durum onu memnun etmemektedir. O artist olmak istemektedir. Necdet'in kızı Ayten, İstanbul'un kurdu olduğundan onu istediği yere Yeşilçam Sokağı'na götürür. Daha önce çokça artist olma heveslisi kızların geldiği bu yerde av bekleyen kurtlardan biri sokağa girer girmez, Nuran'ın bir av olduğunu tahmin ederek yanaşır. Hele bir de Anadolu'dan geldiğini öğrenince hemen numarasını yapar, Nuran da daha ilk adımda tabir caizse zokayı yutar.

"Bakınırlarken, simsiyah bıyığı lüzumundan çok inceltilmiş, yumurta ökçeli, çakı gibi bir genç ilgilendi:
— Bir yer mi aradınız efendim?
Ayten alıcı gözle baktı, beğendi, gülüverdi:
— Hiç. Arkadaş Yeşilçam Sokağı'nı soruyor da...
Delikanlı "İş" olduğunu anlayarak:
— Şu arka sokak, dedi. Birisini mi aradınız?
— Yoo. Arkadaş Anadolu'dan geldi. Merak etmiş de...
Bu kadarcık bilgi yeter de artardı.
— Siz niçin film çevirmiyorsunuz? diye Nuran'a doğrudan doğruya sordu.
Nuran utanarak başını eğdi, kıpkırmızı kesildi.
Ayten:
— Beni beğenmezler diyor, dedi.
Çakı gibi delikanlı fırsatı kaçırmadı:
— Kendinize iftira etmeyin. Sahi film çevirmek ister miydiniz?
Nuran uçacaktı sevinçten. Annesini, sonra da abisini hatırladı. İşte ilk adımda dikkati çekmiş, film çevirmeye lâyık buluvermişlerdi."⁵⁶⁴

⁵⁶³ A.e., s.168.

Nuran'ın burada tanıştığı Balon isminde genç onu bir prodüktörle tanıştırır. Nuran, büyük film artistlerinin belli yerlere gelinceye kadar bazı tavizler verdiğini düşünerek Levent'e deneme filmi çekmeye giderken prodüktörün sarkıntılıklarına göz yumar. Ancak deneme filmi çekme bahanesiyle gittikleri bu evde adam, Nuran'a saldırır. Nuran, karşı çıkmaya çalışınca bâkire olmayan genç bayanların o hep karşılaştıkları bildik sözü duyar:

“(…)Adam bir aç kurt gibiydi. Bastırmıştı hemencik. Titreyen alev alev sesi, alev alev soluğuyla:
“— Ne çıkar şekerim, demişti. Ne çıkar. Nasıl olsa kız değilmişsin!
Yerinden deli gibi fırlamak istemişti :
“— Ne biliyorsunuz?”
“— Ne bildiğime, nereden bildiğime boş verin. Değilsiniz ya.”
“— Ama ben...”
“— Aramızda kalacak, vallahi aramızda!”
Zaten başka türlü de olamıyacaktı. Marilyn de katlanmış olacaktı bütün bunlara. Demek haber almıştı kız olmadığını? Kimden? Herhâlde geveze Ayten'den. Allah kahretsindi, bin kere de tenbih etmişti güya. Pis, lanet, meymenetsiz kız!
Sonra kalkmışlardı.
Adam boşalmış, yatışmış bir ağır başlılıkla:
“— Harikulâde” demişti. “Gerçekten harikulâdesiniz!”
Yerlere geçmişti.
Gözlerinin yaşını ellerinin bembeyaz, yumuşacık tersleriyle silivermişti. Ağlamıyordu artık. Kızıyordu. Kime? Belki herkese, belki de hiç kimseye!”⁵⁶⁵

Nuran, bu prodüktörle film çevireceği bahanesiyle uzun zaman birlikte olur. Bu arada Reşat, Nuran'dan kurtulmak için bu fırsatı hemen değerlendirir. Ayten güya Reşat'ın her şeyi öğrendiğini, bu yüzden de annesinin ve babasının onu evde artık istemediklerini haber verir. Hâlbuki daha önce Aytenlerde kalırken, babası Necdet bir iki kez Nuran'ın odasına girmiş, ancak Nuran reddetmiştir. Sonuçta Nuran, sokağa atılınca Yeşilçam Sokağı'na gelir. Orada Balon'la karşılaşır. Balon Yıldız Parkı'nda dış çekim olduğunu söyleyerek Nuran'ı oraya götürür. Nuran burada sekiz-on kişinin tecavüzüne uğrar. Nuran, karşı koymaya çalıştığı ve yalvardığı sırada onlara bırakmalarını, yoksa polise gideceğini söyler. Ancak yine o bildik tehditle karşılaşır. Polisin onu, muayeneye sevk edip, vesika vereceği ve geneleve düşeceği söylenir. İçlerinden biri güya Nuran'a acıyarak bir şey yapmaz, alır lokantaya götürür, iyi davranır ve onu Osman'ın pavyonuna götürerek çabucak dansöz yapıp bu hayattan kurtaracağını söyler. Bütün bunlar, aslında Nuran'dan

⁵⁶⁴ A.e., s.174–175.

⁵⁶⁵ A.e., s.236.

kurtulmak için Reşat'ın bir tezgâhıdır. Reşat, Nuran'ın abisi İhsan'ın kendisini bulması hâlinde, Nuran'ın kendisiyle bağlantısı olduğunu anlama ihtimalini ortadan kaldırmak istemiştir. Nuran, abisi onu buluncaya kadar pavyonda dansözlük yapmış, abisi onu bulunca da her şeyi geride bırakarak onunla Anadolu'ya dönmüştür.

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı bir genç kız olan Gül, tek başına İzmir'den İstanbul'a gelir. Gül'ün İstanbul'da tek başına olması onun için dezavantaj olmuştur. Gül, İstanbul'a gelir gelmez kadın satıcılarının eline düşmüştür. Otobüste tanıştığı hostes kız onu Naciye Hanım'ın yanına getirmiş, Naciye de bâkire olduğunu öğrendiği kızı, zevki sadece bâkire olan kızlarla birlikte olmak olan Ayı Mahmut'a beş bin liraya satmıştır. Güya Gül'e Naciye Hanım, kızıyla birlikte yaşayan iyi niyetli bir kadın gibi gösterilmiş, bu iyi niyetli kadın, fabrikatör arkadaşını masum bir yemeğe davet etmiş, daha önce içki içmeyen kıza içki içirerek kendinden geçmesi sağlanmış, böylece Ayı Mahmut emeline ulaşmış gitmiştir. Ertesi gün Gül, uyanınca her şeyin farkına varmış, ancak Naciye Hanım'ın polise giderlerse onların kendisini babasına teslim edeceklerini, üstelik kendi isteğiyle geldiği için kimsenin bu duruma inanmayacağını, bir sürü rezillik çıkacağını söyleyerek kıza gözdağı da vermiş olur.

“Satıcı kadın teselliye yine bir gerek duyarak, yeniden iğfal olayına değindi:

— “Bu işi burada bırakmak istiyorum sanma. Elbet bunun hesabı sorulur o herife. Daha doğrusu sorarız bunun hesabını ya, beni düşündüren senin durumun kıyım. Öyle ya evinden kaçmış biri diyecekler... Sonra kendin çıkıp gelmişsin buralara, üstelik evinden kaçmışsın... Bana kalırsa böyle bir durumda mahkeme seni de suça ortak görür. Bir de meselenin duyulması, elâlemin kulağına gitmesi var...”

Hani biraz daha konuşsa bu satıcı kadın, işin hukukî yanından, Gül'ün hiç bilemediği anlamadığı mahkeme kararlarından söz açsa, kendini iyice suçlu sayarak ve belki de “Evet haklısınız” diyecekti...

Nitekim öyle oldu sonraları, öyle kabul etti Gül. Ve Şişhanedeki bu dar sokakta hep onun, o satıcı kadının dediği oldu. Onun dediğinden çıkmadı gül, ona karşı koymadı, koyamadı... Hem başka Mahmut beyler de geldi misafirlğe, başka yerlere gidildi birlikte... Boğazlara, çalgılı gaziolara gidildi. O tek kişilik odada, o tek kişilik somyada başka ağırlıklar duydu üstünde Gül... Ve artık öyle kötü bakmadı, bakamadı İstanbul'a...

(...)

Artık üstünde bir değil, birkaç zincir kemer, bir kaç zincir kolye vardı Gül'ün. Çantasında yalnız iki küçük kalem değil, rujlar, rimeller, fondötenler vardı. Ve tam beş ay orada, o bilmem ne palasta kaldı Gül. Bu süre içinde sayısını bilmediği kadar çok adamla yattı. Kimi nazikti bu adamların, kimi hassas ve duygulu. Kimi çok çabuk bitirirdi işini, kimi hiç konuşmazdı. Ve aralarında, onun yaşamı ile ilgilenenler, bu hayata nasıl düştüğünü bilmek isteyenler olurdu. Ama hiç gerçeği söylemezdi Gül... Korkudan söylemezdi... Alır İzmir'e götürürler, alır babasına teslim ederler diye söylemezdi...

Ve bu 5 numaralı dairede çalışan başka kızlar da vardı. Çoğunu tanıdı Gül, çoğuyla arkadaş oldu. Borç paralar aldı onlardan, borç paralar verdi. Ama genellikle parasızdı Gül...”⁵⁶⁶

Gül’ün Naciye Hanım’ın Şişhane’deki 5 numaralı dairesinden çıktığı bu yol onu Adana pavyonlarına kadar götürmüş, oradan kurtulup tekrar İstanbul’a gelmiş, ancak talihini bir türlü döndüremeyerek pavyonlarda çalışmaya devam etmiştir.

İlhan Engin’in “Tecavüz” isimli eserinde romanın başkahramanı Fatma, kendisine tecavüz eden Rasim’in arkasından İstanbul’a gelir. Fatma, Rasim’in izini bulsa da İstanbul’da tanıştığı bir bakkalla evlenmeye karar vererek yepyeni bir hayata başlar ve Rasim’i öldürmekten vazgeçer. Ancak Rasim, Fatma’nın kendi izini bulduğunu öğrenince aynı zamanda âşık da olduğu Fatma’ya gitmek ve bu işkenceden kurtulmak ister. Fatma’nın evine gelir, odasına çıkar, odada bulduğu Fatma’nın tabancasıyla intihar eder. Cebinde Fatma’nın kendisini öldüreceğine dair bir mektup vardır. Bu olay öldürme gibi gözüküyordu için Fatma’nın üstüne kalır. Fatma kimseye açıklama yapmaz, sadece savcının “Neden öldürdünüz?” sorusuna “Tecavüz” diye cevap verir. Romanda Fatma, tek başına bir kadın olarak İstanbul’a gelmesine rağmen İstanbul’da bu yalnızlığın dezavantajını yaşamaz.

Aysel Özakın’ın “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan, bir kasabada kütüphane memuru olarak çalışırken bir genç kız olarak ideallerini gerçekleştirebilmek için İstanbul’a göç etmiştir. Armağan, her ne kadar okumuş, özgür düşünceli biri olsa da İstanbul’da yalnız bir genç kız olmanın dezavantajını yaşadığı otel odasında kapısının zorlanması dışında çok büyük bir hadise yaşamamıştır. Armağan, İstanbul’a daha farklı ümitlerle gelmişken ancak bir gazetede düzelticilik işi bulabilmiştir. Yaşadığı dönemin siyasi çalkantıları sebebiyle yaşadığı olumsuzluklar, tamamen kendi siyasi tercihleri sebebiyledir.

Sevinç Çokum’un “Zor” isimli romanında Kerim’in ablası Sırma, kocasını terk ederek İstanbul’a gelir. Sırma yalnız gelse de ilk zamanlar İstanbul’da Hatice Hala’sının yanında kalır, burada kalırken evlere temizliğe gitmeye başlar. Daha sonra

⁵⁶⁶ Çetin, a.g.e., s. 96–97.

bir fabrikada işe girince kardeşi Kerim’le birlikte kiraya çıkarlar. Sırma, İstanbul’da yalnız, dul bir kadın olmasına rağmen, bu durumunun dezavantajını yaşamamıştır.

4.8.3. İstanbul’a Arkadaş, Aile ile Birlikte Gelme

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl sevdiği kız Güllü’yle birlikte yeni bir hayat kurmak üzere, asker arkadaşı Cemil’in askerdeyken köyüne dönmeyip kendisiyle İstanbul’a gitme davetinden de güç alarak, onları kimsenin bulamayacağı bir memlekete, İstanbul’a kaçmışlardır. Aslında Celâl, İstanbul’a Güllü’yle birlikte göçmüş olmanın dezavantajını yaşamıştır. Şayet Celâl İstanbul’da asker arkadaşı Cemil’i bulmasa idi yanında bir bayan olduğu hâlde hiçbir tanıdığı olmadan alt gelir grubundaki birinin İstanbul’da tutunabilmesi çok zordu. Bu yüzden Celâl ve Güllü’nün Cemillere misafir oldukları ilk akşam, yemekten sonra yürüyüşe çıktıklarında konuşurken Celâl’in, yanında Güllü’yle İstanbul’a iş aramak için geldiğini söylemesi üzerine Cemil, bu durumun onlar için dezavantaj olduğunu ifade etmiştir.

“Kalktılar, çıktılar birlikte. Celâl’in şapkasını çıkardı Cemil:

— At şunu be! dedi gülererek, bıraktı oraya. Gözü kaldı kaskette Celâl’in. Başsızmış gibi geldi kendine. Yürüdüler.

— Üçte giriyor, gece onbirde çıkıyorum, dedi Cemil. “Posta posta değişiyoruz. Bu haftadan sonra gece onbirde girip sabah yedide çıkacağım. Ne yapalım, çalışmazsan olmuyor kardeşim. Burası İstanbul, geçim zor. Köyde senin işler nasıl?”

Durdu Celâl. Ne diyeceğini şaşırdı. Doğru mu söylemeliydi, yoksa yalan mı?... Çulunu ayaklamış, ekmeğini yemişti Cemil’in. Sonra onca candan arkadaşlığı vardı. Kardeşten ileri sayardı Cemil’i. Doğruyu söylemeliydi:

— İyi değil, dedi. “Onun için de kaçıp buraya geldik. Bir daha köye dönmeyeceğim. Bir iş de bana bulursan burada kalacağım hep.”

— İş için geldiysen, keşke hanımı getirmeseydin. Önce sen gelir iş bulurdun, ondan sonra hanımı getirirdin, daha iyi olurdu. İş bulmak çok zor. Perişan olursunuz. Kolay değil...

— Cemil, dedi Celâl. Sustu.

— Evet, dedi Cemil.

— “Hani, sen askerde iken bana iş bulurum demiştin.” diyesi geldi içinden. Zor tuttu kendini. Ne diyeceğini şaşırdı. İçin için yandı, dolup dolup boşaldı. Neden sonra:

— Acaba senin çalıştığın yerde bir iş olmaz mı? dedi, usulca.

— Sanmıyorum. Kadro fazlası bile var.

— Bir söylesen, ha!..

— Olur. Söyleyeyim ama sanmıyorum.

Sustular ikisi de. Yürüdüler bir süre. Neden sonra ses geldi Cemil’den:

— Hadi, fabrikaya doğru gidelim. Personel şefine söyleyeyim, bakalım ne diyecek...⁵⁶⁷

Şahap Sıtkı'nın "Horoz Değirmeni" isimli romanında Şaban, Nevhiz'le birlikte İstanbul'a gelmiştir. Daha önce "Göçün Sebepleri" başlığı altında Nevhiz'in daha çok ekonomik sebeplerle Şaban'la kaçmayı kabul ettiğini, bu yüzden karnı doyması dışında erkeklere pazarlanması, sırtından para kazanıyor olunması onu pek de ilk etapta ilgilendirmemiştir. Bu yüzden İstanbul'a gelince Şaban, Nevhiz'i bir randevu evine vermiş ve onun sırtından geçinmiştir. Romanda Nevhiz'in ve Şaban'ın hapse düşünceye kadar İstanbul'da nasıl yaşadıkları şöyle anlatılır:

"Şaban'ın, böyle parasız kaldığı zaman aklına gelirdi Nevhiz. Eskiden, Bayram sokağında beş sayılı evin sermayesiydi, cumartesi günleri gider, para sızdırırdı. Yakışıklı adam yoluna çıkıp da bir evi olunca, Şaban'ın eve ayak atmasını yasak etmiş; buna karşılık belediyeden ayda eline epeyce bir para geçecek bir yere kayırmıştı. Parklara, bahçelere göz-kulak olacaktı Şaban. Parklara, bahçelere yalnız esrar içmek için gidiyor, boş zamanını, ta Kayseri'de başladığı işe ayırıyordu. Anlı şanlı hekimlere hasta bulan komisyoncularla işbirliği yaptığı da oluyordu. Esrar bulamayıp da harman oldu mu, çenesini bıçak açmazdı Şaban'ın. Kötü yürekli değildi. Şu zıkkımı bir bıraksa belki Kayseri'de otsuz, ocaksız bıraktığı anacığına beş, on kuruş gönderebilirdi. İlk sıralar, Nevhiz'in evini süslerken kaçırdığı paradan birazını göndermiş, dua dolu bir mektup almıştı. Sonra, yanakları pörsümüş bu çirkin ananın varlığını unuttu."⁵⁶⁸

Şaban'ın cebinde esrar bulunması sonucu hapse düşmesi, hayatının dönüm noktası olur. Kayseri'den gelen kadın pazarlayıcısı esrarkeş Şaban, hapisten çıktıktan sonra sınıf atlar. Hapisten çıktıktan sonra Şaban, Nevhiz'le yaptığı konuşmada nasıl hapiste farklı arkadaşlıklar kurduğunu, dışarı çıktıktan sonra karanlık işlerden nasıl büyük paralar vurduğunu ve İstanbul'da büyük bir tüccar olduğunu şöyle anlatır:

— (...)Hapiste candan arkadaşlar tanıdım. Onlar bana yol gösterdiler. Altı ay oldu hapisten çıkalı. Kısa zamanda zengin oldum. Artık sizinkilerle iş görüyorum.

— Kim bilir, ne kirli işlerdir.

— Kirli, temiz. İş, iştir. Para kazanıyoruz ya, sen ona bak. Yalnız o maden işinden altı yüz bin lira düştü payıma.

— Ne?

— Ne sandın ya! Osmanbey'de bir apartıman aldım. İki taka da Boğaz'da yüzüyor. Sana şimdi iki telefon numarası vereceğim. Başın sıkıntıya düşerse beni ara! Bunlar, yazıhanenin telefon numaraları.

—Peki, insan bunca kısa zamanda nasıl zengin olur.

—Zengin olmanın türlü türlü yolları var.

— Midem bulanıyor. Kimden öğrendin bu yolları?

— Dedim ya, hapiste bir takım insanlar tanıdım

— Bunlar zengin insanlar mı?

⁵⁶⁷ Kaleli, a.g.e., s.141–142.

⁵⁶⁸ Şahap Sıtkı, a.g.e., s.33-34.

- Yoo! Lâkin devamlı paraları gelir dışarıdan. Kimden geldiğini de kimse bilmez.
— Sen de gönderiyor musun şimdi onlara?
— Tabii. Paylarına düşeni.”⁵⁶⁹

Nevhiz’se İstanbul’da üzerine titreyen, hatta uğruna karısından ayrılıp kendisiyle evlenmek isteyen çirkin ama zengin birini bulur. Memleketten bakıma muhtaç kardeşi İbrahim’i getirir. Bu çirkin ama zengin adamla yurt dışına bile çıkar. Ancak Nevhiz, bu “çirkin zengin cüce”yle evlenmek istemez. İstanbul’da eski hayatını yaşamayı tercih eder.

Hasan İzzetin Dinamo’nun “Koyun Baba” isimli eserinde Bunçuk, romanın başkahramanı Koyun Baba’yla birlikte ailesinden kaçarak İstanbul’a gelmiştir. Bunçuk’un, Koyun Baba gibi daha önce İstanbul’da yaşamış, okumuş, aydın biriyle İstanbul’a gelmiş olması her açıdan avantaj olmuştur. Bunçuk, İstanbul’da Koyun Baba’yla birlikte bir gecekondu mahallesinde ev yapmış, etrafında herkesin sevdiği, saygı duyduğu bir adamın eşi olarak hayatını devam ettirmiştir. Romanda bu işin gerçekleştiğine şahit olmazsak da Koyun Baba, Bunçuk’la resmi olarak evleneceğini, ona okuma-yazma öğreteceğini söyler, hatta Koyun Baba’nın tavuk çiftliği kurmak gibi hayallerinin olduğu da işlenmiştir.

Orhan Kemal’in, “Sokaklardan Bir Kız” isimli romanının başkahramanı çocuk yaştaki Nuran’ı, amcası bir aile faciası sebebiyle yanına alıp İstanbul’a getirmiştir. Nuran, amcasının yanında akraba da olsa bir besleme gibi yaşamış, bir genç kız olup annesinin onu gelip alıncaya kadar geçen süre içinde evde, asla çocukluğunu yaşamasına izin verilmemiş, türlü hakaretlerle sürekli çalıştırılmıştır. Ev dışında da mahallenin türlü aşağılamalarına, istismarlarına maruz kalmıştır. Annesinin İstanbul’a Nuran’ı ilk ziyarete geldiği zaman, Beyoğlu’na götürmek istediğinde, Nuran’ın tepkisiz kalması sebebiyle “Yoksa seni hiç Beyoğlu’na götürmediler mi?” demesi üzerine, amcasının yanına geldiği andan itibaren yaşadıklarını düşünür, ancak bunları tekrar buraya, amcasının evine geri dönmek zorunda kalacağı için anlatamaz. Amcasının evinde, mahallede yaşadıklarının Nuran’ın aklından geçişi romanda şöyle verilmiştir:

⁵⁶⁹ A.e., s.137-138.

“Bulaşıkların başına bıraktılar, Bulaşık yıkadım, su taşıdım, ortalık süpürdüm tahta sildim, gene su taşıdım, bulaşık yıkadım tahta sildim, çamaşıra oturdum...” diyecekti tuttu kendini. Annesi sıkıştırırsa belki der, içini döker, ağlar, balıkçı İlyaslarla, bakkal, kasap, manavdan söz açar, en çok da yalancı iftiracı Ayten başta olmak üzere Ayten’in kışkırttığı mahalleli yalancılardan dert yanardı. Olmadı. Az önce çağrıldığı karşı masalardan birinde dönmekte olan amcası gözüne ilişti. Tuttu kendini. Amcası yanlarına gelince de annesi:

“— Bunun üstüne başına bir şeyler alayım...” dedi.

“— Amcası sözü hemen kaptı:

“— Sorma Leyla. Üzerinde yeni hiçbir şey durmaz. Hemen kirletir. Yoksa yengesi neler de neler alır, gül gibi giydirir. Ertesi gün tamam sonra şana onu da söyleyeyim Kızın harabelerde yangın yerlerindeki mahzenlerde dolaşıyor. Bizi hiç dinlemiyor. Harabeler, yangın yerleri, mahzenler malum, it köpekle dolu. Başına herhangi kötü bir iş gelebilir!”

Annesi hayretle baktı:

“—Öyle mi kız?”

(...)

“— Ben mahzende kimseyle konuşmuyorum ki!”

“— Yalan mı söylüyor amcan? Koskoca kız olmuşsun, insan yangın yerlerinde, harabelerde, mahzenlerde falan dolaşır mı?”

Karşılık vermedi, vermemesi gerekiyordu. Verse, anlatsa her şeyleri, az sonra nasıl olsa amcasına teslim edilecek, gene o mahalleye, o eve, o evdekilerin yanına dönecekti. Oysa mahzenden başka yere gittiği yoktu. Konuştuğu da Sarı, yalnız Sarı. O da dediklerini anlamıyordu zaten, Peki ama kiminle konuşacaktı? Ayten başta, hiç kimse konuşmak, oynamak istemiyordu onunla. İş iş iş! Kendi yaşıtı kızlı, oğlanlı çocukların oyunlarına baktırmıyorlardı bile. Mahzene gidip, bebeğiyle oynamasa, Sarı’yla konuşmasa çıldırırdı. Sonra asıl, “Orospu çocuğu” diyenlerden kaçıyordu...”⁵⁷⁰

Burhan Arpad’ın “Alnımdaki Bıçak Yarası” isimli romanında adları verilmeyen artist olma heveslisi İzmir’den gelen iki kız kardeş, İstanbul’da kadın satıcıları Artin ve Çopur Nuri’nin tuzağına düşerler. İzmirli kız kardeşler buraya birlikte gelmelerine rağmen İstanbul’da tanıdıkları, onları kollayıp gözetecek birilerinin olmaması dolayısıyla özellikle Anadolu’dan İstanbul’a evden kaçarak gelen roman kahramanı bütün genç kızların başına geldiği gibi, iki kız kardeş de artist olma yolunda pavyona veya kadın satıcılarının eline düşmekten kurtulamazlar. Burada İzmirli genç kızların birlikte gelmeleri bir avantaj olmamıştır. Çünkü iki kız kardeşin zaten birlikte artist olma uğruna evden kaçmaları, bu yolda birbirlerini frenleyecek bir akliselimle hareket etmediklerini göstermektedir. Sonunda bu uğurda kadın satıcılarının eline düştüklerine, hatta birinin romanın sonunda öldüğüne şahit oluruz. Artin ve Çopur’un İzmirli iki kız kardeşi nasıl tuza düşürdükleri romanda şöyle anlatılır:

“İzmirli iki kız kardeş var, deli ederler!”

Artin, heyecanlanmıştı; çevresini falan unuttu:

⁵⁷⁰ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 132–133.

“Fotoğrafları var mı bunların arasında.”

Çopur Nuri kıs kıs güldü:

“Var var, meraklanma. Amma, bunlara önceleri başka davranacağız. Artistlik sevdasındalar. Seni iş adamı diye tanıtacağım. Sen de film çevirecek zengin ortağını getireceksin... Alıştırma alıştırma.”

Artın başını salladı:

“Anlaşıldı. Ötesi filmin çevrilmesi. Eh, bu işlerin rejisörlüğünü iyi biliriz. Ne zaman başlayacağız?”

“Var mı elinde yağlı müşteri?”

“Var. Adanalı bir pamukçu. Ankaralı bir müteahhit, İstanbullu bir fabrikatör. Daha sayayım mı?”

“Yeter yeter. Bir tanesini becer de.”⁵⁷¹

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı, oğlu İdiris’le birlikte İstanbul’a gelmiştir. Halo Dayı’nın yaşlı olması, onun için bir dezavantaj olmuştur. İşverenler için, özellikle vasıfsız olup amele olarak çalıştıracakları işçilerin yevmiye usulü çalışmaları sebebiyle genç ve güçlü olmaları önemlidir. Halo Dayı gibi yaşlı işçiler, bu açıdan işverenlerin tercih etmeyeceği kimselerdir. Ancak İdiris, genç olması ve kuvvetli görünmesi, saf olması, okuma yazma bilmemesi her açıdan özellikle komisyoncuların tarafından istismar edilebilecek, sırtından para kazanılabilecek bir eleman olması bakımından tercih sebebidir. İstanbul’da daha girdikleri ilk inşaatta Halo Dayı, yaşlılığının dezavantajını görmüştür. Halo Dayı, inşaatın çavuşuyla konuştuğu romanın bu bölümünde İstanbul’da inşaat çavuşluğunun nasıl olduğunu, hemşehri dayanışmasını da öğrenmiş oluruz.

“Böyle, yapılmakta olan yapıların hepsinin birer çavuşu olurdu. Nedense, bu çavuşların İstanbullusu olmazdı, hep Anadolu uşağıydı, çoğu da Kastamonulu. İnşaata yapan patron, çavuşu, oraya bekçi olarak koyardı. Bekçiden habersiz, inşattan hiçbir şey çıkmazdı, hiç bir şey de içeriye sokulmazdı. Halo Dayı’yla İdiris’i de, burada bir Kastamonulu çavuş karşıladı:

— Hop hop hemişeriler, dedi, başga yere sığın, bura inşaat, gapısında da yazar, inşaata girmek yasaktır diye...

Oysa çavuşun da okuması yazması yoktu.

— Biz, dedi Halo Dayı, çalışmaya geldik hemşehrim, amaleliğe...

(...)

— Yok, dedi, bizim burda amalelik iş galmadı... Siz temele gedeceksiniz temele, veya ki beton dökmeye... Amma seni çalışdırmazlar, ne torpakda, ne de betonda.

— Niye?

— Yaşlısın dayı, adam dutar sana heç İki yuz lira verir mi, güçlü guvatlı uşaklar dururken?

Gerçi İdiris, elinden tutulmuş bir okul çocuğundan farksızdı babasının yanında, ama Halo Dayı, ne zaman bu sözü duysa, hemen oğlunun yüzüne bakıyordu. Kendini, oğlunun yanında küçülmüş gibi görüyordu.

⁵⁷¹ Arpad, a.g.e., s.34–35.

— Amma, belli olmaz, dedi çavuş, bakmışın sana az bi yemiyeynen daha hafif iş verirler.

Sevindi Halo Dayı:

— Verirler he? dedi.⁵⁷²

Halo Dayı ise cahil olmasına, şehir tecrübesi olmamasına rağmen belki oğluna göre daha zeki olması ve hayat tecrübesi olması sebebiyle İdiris'e destek olmuştur. Gerçi daha önce “Okuma-Yazma Bilme” başlığı altında Halo Dayı ve oğlunun bu yüzden dezavantajlı duruma düştükleri olaylardan bahsetmiştik. Halo Dayı, bütün dezavantajlarına rağmen İstanbul'da tutunabilecek bir algıya sahiptir. Oysa İdiris, hep başkaları tarafından kumanda edilmeye mahkûm, saf bir insan olduğu için babasının koruması altından çıktığı anda dolandırılmıştır.

Mesut Tutkun'un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında Hüseyin'le Mehmet, Anadolu'nun bir köyünden para kazanmak için birlikte önce Ankara'ya sonra da İstanbul'a göç ederler. Hüseyin'le Mehmet'in, daha önce bir şehir tecrübeleri olmaması, İstanbul'da da onlara yol gösterebilecek hemşehrilerine ulaşamamalarından dolayı, okuma-yazma bilseler de burada dezavantajlı duruma düştüklerine, istismar edildiklerine şahit oluruz. Yani, Hüseyin'le Mehmet'in birlikte göçmüş olmaları, ikisinin de tecrübesiz oluşları sebebiyle, İstanbul'da onlara bir avantaj sağlamamıştır. Daha önce farklı vesilelerle Hüseyin'le Mehmet'in Sirkeci'ye iner inmez, dolandırıcıların eline düştüklerinden bahsetmiştik. Hüseyin'le Mehmet; aylarca karın tokluğuna, diğer amelelerden saat olarak fazla ve hafta sonları da dahil olmak üzere hiç durmadan paralarını toplu alacakları düşüncesiyle ses çıkarmadan çalışmışlar, şehir görmemiş Anadolu insanı saflığıyla kendilerini uyarınları da dikkate almamışlardır. Memlekette Hüseyin'in yavuklusunun hapse düştüğü haberi gelince derhâl onu kurtarabilmek için gereken avukat parası ile memlekete dönmesi gerekmektedir. Memlekette aldıkları kötü haberden sonra Hüseyin ve Mehmet, Abdi'yle Süleyman'ı takıldıkları meyhanede bularak durumu anlatırlar ve para isterler. Abdi'yle Süleyman türlü bahaneler uydurarak parayı sonra vereceklerini söylerler, ancak kaybedecek bir şeyi olmayan ve bu paraya ölümüne ihtiyacı olan Hüseyin'i ikna edemezler. Bunun üzerine Süleyman, Hüseyin'e çok az para vererek başından savmak ister. Romanda bu durum şöyle anlatılır.

⁵⁷² İzgü, a.g.e., s.109.

“Neticede Hüseyin’in önüne beş yüz yirmi beş lira hesap çıkardı. Bu rakkam karşısında Hüseyin’in de Mehmet’in de gözleri faltaşı gibi açılmıştı.

Hüseyin alçak bir sesle:

— Abdi abi, hesapta gene bi yanlışlık var. Bikere hiç para çekmedik. Günde sadece bir buçuk lira öğle ve sabaha, bir lira da akşam yemeği için para verdiniz. Yövmiyemiz on ikibuçuk liradan olduğuna göre bu gadar gün için üç bin elli lira tutuyor. Biz hesabı yaptık. Günde iki buçuk lira yemek için aldık, beş sefer de çamaşırlarımızı yıkıyacağımız için sabun alacağız diye iki liradan on lira verdin, başka yok.

Süleyman bu konuşmalardan dolayı iyice kızmaya başlamıştı. Karşısındaki hiç de umduğu gibi saf değildi. İyi hesap yapmışlardı. Abdi’nin bunu kıvrıramıyacağını anlayınca işi artık sertliğe dökmekten başka çare kalmamıştı.

Kızgın ve hırçın bir ifade ile: — Bana bak Hüseyin, size hesap vermek mecburiyetinde değiliz. Verdiğimizle kanaat ederseniz ne ala, aksi hâlde hava alırsınız. Şuraya geldiniz sizi yedirdik, içirdik. İş bulduk birde üstelik elinize beş yüz yirmi beş lira geçecek hâlâ itiraz edip duruyorsunuz yahu. Daha ne istiyorsunuz, belânızı mı yoksa? Bu paranın yarısını bile alamadan giden var. Uzatma işi, yarın sabah Abdi sana bu parayı verir sen de çeker gidersin.

(...)

Süleyman Abi elini ayağını öpek. Hakkımızı ver bizim. Fakir insanların ekmeğine el uzatmak senin ağalığına yakışmaz. Bak şu gadar gün içinde ne sıkıntılar çektik. Kurasağımız üst üste dört sefer sıcak çorba yüzü görmedi. Kah yavan ekmele, kah domatesi salatalığa katık yaparak nefsimizi körlettik. Seni “iyi çalışmıyorlar” diye bi gün mahcup ettik mi? Köyden gelince nasıldık, bak şimdi ne hâlde düştük.

Süleyman çok sinirli bir ses tonuyla:

— E canım, şimdi konferans dinliyecek vaktim yok benim. Kafamı kızdırırsanız o parayı da alamadan s...tir olur gidersiniz buradan.

— Etme Süleyman, abi, sana yalvarıyok. Sen ağasın, sen büyüksün. Peşimizden o gadar koşullar biz gene de seni bırakmadık

(...)

Mesele iyice büyümüştü. Konuşmaların sertleşmesi meyhanede bulunanları rahatsız etmeye başlamıştı. Ama şikâyet eden, ses çıkaran yoktu. Buna cesaret eden çıkmıyordu. Çünkü Süleyman’dan korkuyorlardı. Bu olanlar yeni de değildi. Alışık bu meyhane böyle konuşmalara, bu şekil münakaşalara. Burada kuvvetlinin parası olanın hükmü geçerdi. Zayıf olan fakir olan ezilmeye mahkûmdu her zaman.

Ama şimdiye dek Hüseyin gibisi de hiç çıkmamıştı. Süleyman’ın karşısına. Onun masasında böyle konuşmak pek yürek isteyen bir işti. Bu Hüseyin neyine güveniyordu. Diğer masada oturanlar:

—“Yazık, delikanlı parasını alamayacağı gibi birde temiz dayak yiyecek” diyorlardı kendi aralarında.

Süleyman, Hüseyin’in bu sözüne o kadar kızmıştı ki yumruğunu masanın üzerine patlatarak güreledi.⁵⁷³

Neticede Hüseyin, kendisine bıçak çeken Süleyman’ı alt etmeyi başarmış ve parasını alarak memlekete dönmüş, Mehmet ise İstanbul’da kalarak hemşehrisi Memiş’in yanına gitmeye karar vermiştir. Romanda diğer ameleler daha önce dolandırıcılarla çalışan insanların paralarını alamadıklarını söylemiş olmalarından hareketle Hüseyin’in, Mehmet’le birlikte olduğu, ondan güç aldığı için değil, gözünü

⁵⁷³ Tutkun, a.g.e., s.111–114.

karartarak her şeyi göze aldığı için dolandırıcıdan parasını kurtarabildiğini söyleyebiliriz.

Tarık Dursun K.'nın "Kopuk Takımı" isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan ve Amerikalı İzmir'den İstanbul'a birlikte gelmişlerdir. Amerikalının daha önce İstanbul tecrübesi olması, İstanbul'da onları karşılayan, barınma ve iş imkânı sağlayan bir arkadaşlarının olması, Hasan ve Amerikalının İstanbul'da kendi istekleri dışında olumsuz hadiselerle karşılaşmalarını sağlamıştır. Yanlarına geldikleri Kemal, İstanbul'da jigololuk yapmaktadır. Kemal, İstanbul'a gelince bu işe nasıl girdiğini arkadaşlarına şöyle anlatır:

— Zanaatsız bir adam, bu koca İstanbul'da n'apar? N'apar da yaşar? İş yoksa, cebi delikse, ya hırsız olur, ya puşt! Şükür, biz ikisi de olmadık. Bu yaştan sonra da... Geçti bizden.

— Öyle deme... dedi Amerikalı. Hâlâ yumurta gibi oğlansın.

— Senin o taraklarda bezin yok. Onun için konuşma. Biz neşemizi nine hanımlardan buluyoruz.

(...)

— Beleşine yok, beleşine yok. Biz bu işi zevk için yapmıyoruz ki. Biz de bu vatanın evlâdıyız, biz de cebimizde nüfus kâğıdı gezdiriyoruz. Boru mu? Yiyeceğiz, içeceğiz, zanaatımız, öyle bir zanaat ki, iki günde bir gömlek, üç günde bir elbise değiştirmek lâzım. Gömlek dediğin senin, yüz elli kuruşa yıkanır, kolalanır. Nine karıların bir huyu var, takip koluna seni ahbap ahbap gezdirirler.

— Ulan deme? Devran değişti mi?

— Ne sandın? Senin zamanında gizliydi bu işler.

Sonra moda olunca her şey açığa çıktı. Ayan beyan... Çiçek gibi üstüne başına bakıyorlar, yedirip içiriyorlar... Sonra da kollarına taktırıp eşine dostuna caka satıyorlar.

— İyi iş! Yaşıyorsun yani?

— Mecburiyetleri olmasa... Hiç şikayetim olmayacak. Ama...

Amerikalı:

— Hem başım yastıkta, hem canım cennette olacak, değil ya! Her işin bir zamangosu var. Bununki de bu... Katlanacaksın...

— Katlanıyorum... dedi. Eskisi gibi garsonluk yapıp şunun bunun ağzının kokusunu çekeceğime, bir cadının derdini çekerim, daha iyi... Öyle değil mi Sinço?

— Herhâlde... dedim.

— Düşün, ne çekiyordum Çiçek Pasajı'nda garsonken! Herkesin köpeğisin sanki. Gelen ürür, giden ürür; sarhoşu, ayığı. Bir sabır, iki sabır. Sonra ordan Devran Oteli'ne girdim, ordan da Hilton'a atladım. N'olduysa Hilton'da oldu. Bir hatta, saat beş çaylarında servis yaptım, tamam. Cadının birini arakladım."⁵⁷⁴

Hasan, Kemal'in İstanbul'da çok kolay para kazandığını görünce, farklı bir iş aramadan jigololuk yapmaya karar verir. Üstelik arkadaşı Amerikalıyı da kendisi

⁵⁷⁴ K., a.g.e., 121-122.

için çalıştığı yaşlı kadına işe aldırır. Hasan’la Amerikalının İstanbul’a birlikte gelmiş olmalarından çok, İstanbul’da onlara yol gösterecek bir tanıdıklarının olmasının avantajını yaşadıkları görülmektedir.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet’in memlekete gönderdiği mektupta onları İstanbul’a çağırması üzerine babası Yusuf, kız kardeşi Ümmü ve iki erkek kardeşi Sivas’ın bir köyünden İstanbul’a gelmişlerdir. İflâhsızın Yusuf’a İstanbul’da avantaj sağlayan durum, kesinlikle çocuklarıyla birlikte gelmiş olması değildir. Normal şartlarda bu durum dezavantajlı bir durum bile olabilecekken oğlunun yanına gelmiş olması bu durumu ortadan kaldırmıştır. Burada İflâhsızın Yusuf için oğlunun yanına gelmesi, bunun yanı sıra daha önce Çukurova tecrübesi dolayısıyla insanları tanıdığından politik davranabilmesi, İstanbul’da onun için bir avantaj olmuş; oğlunun sayesinde köşkün sahibi Hüseyin Bey’le tanışmış, ancak kendi tecrübesiyle Hüseyin Bey’in gözüne girmeyi bilmiş, yaşlı olmasına rağmen iş almış ve Hüseyin Bey’in Bilecik’teki inşaatına sorumlu olarak gitmeyi başarmıştır.

Serhat Kestel’in “Korkunç ve Güzel” isimli eserinde romanın başkahramanı Nevin; önce annesi, sonra kendilerine yıllarca hem annelik, hem babalık yapan babasının ölmesi, akabinde nişanlısının tacizine uğraması üzerine zaten çok başarılı bir öğrenci olan kız kardeşinin daha iyi okullarda okuyabileceğini de düşünerek kardeşi Sevin’le Malatya’dan İstanbul’a göç etmiştir. Nevin, böyle rahatça kız kardeşinin de sorumluluğunu üzerine alarak İstanbul’a gelebilme cesaretini bir mesleği olmasından almıştır. Nevin, terzi olarak İstanbul’da kolaylıkla geçinebileceğini düşünmektedir. Kız kardeşi ile gelmesine rağmen onun Nevin’e maddi ve manevi destek veremeyecek kadar küçük olması dolayısıyla birlikte İstanbul gibi bir şehre gelmiş olmaları dezavantajdır. En önemlisi de İstanbul’da onlara göz kulak olacak, yol gösterecek, destek olacak bir tanıdıkları olmadan iki kızın yalnız başlarına hayatlarını sürdürebilmeleri oldukça zordur. Nitekim Nevin, bir yıllık peşin vererek oturduğu dairenin bulunduğu bina daha altı ay dolmadan satılınca, yeni ev sahibi ile çıkan anlaşmazlık için eski ev sahibinin şahitliğini istemiş, ancak o Nevin’e asılmaya kalkmış, yüz vermeyince de yalancı şahitlik yapmış, böylece kardeşiyle birlikte evden çıkmak zorunda kalmışlardır. Daha

sonra da Nevin'in yalnız ve korumasız olduğunu öğrenen Can adında bir genç, apartmandaki kendinden yaşlı bir erkekle görünmesini bir tehdit unsuru olarak kullanmış, bu meseleyi konuşmak üzere geldiğinde Nevin'e tecavüz etmiştir. Can, Nevin'in bu olayı kimseye anlatmaması için de kapıyı kendisinin açtığını, zorla içeri girmediğini, ancak onu sevdiğini ve asla yarı yolda bırakmayacağını, onunla evleneceğini söyler. Nevin de içinde bulunduğu durum dolayısıyla bu adama katlanmaya çalışır. Can, defalarca bundan sonraki zamanlarda da onu sevdiğini söyleyerek tecavüz eder. Nevin, ondan kurtulup başkasıyla nişanlanınca kardeşi Sevin'i ağına düşürerek Nevin'den intikam almaya çalışır. Can, Nevin'e kardeşi Sevin'in elinde olduğunu söyleyerek konuşmak üzere eve çağırıp tekrar tecavüz etmeye kalkar. Boğuşma sırasında Nevin eline geçirdiği bıçakla Can'ı öldürür.

Hakkı Özkan'ın “Grevden Sonra” isimli romanında Nuri ve Fehim, aileleriyle birlikte İstanbul'a göçmüşlerdir. İstanbul'a aileleriyle birlikte geldikleri için iş bulmadan ellerindeki parayla kalacak bir yer kiralamışlar, özellikle bir meslek sahibi oldukları için kendi sektörlerinde iş aramışlar, daha kolay iş bulabilecek sektörlerle yönelmedikleri için de uzun süre iş bulamamış ve büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Nuri ve Fehim; kent tecrübesi olan, daha bilinçli ve eğitilmiş göçmenler oldukları için, Anadolu'dan gelen diğer vasıfsız insanlar gibi kendilerini yönetecek, ekmek verecek bir dayanışma grubunun içerisinde yer almadıklarından ve ne iş olsa yaparım mantığıyla hareket edemediklerinden İstanbul'da daha dezavantajlı duruma düşmüşlerdir.

Pınar Kür'ün, “Yarın Yarın” isimli romanında Rıza, Ali, Kadriye ve Hasan'ın babaları Hüseyin Efendi'nin Anadolu'nun bir köyünden tarlasını satıp İstanbul'a ailece göç ettiği söylene de romanda İstanbul'da bir tanıdıkları olup olmadığı ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak Hüseyin Efendi'nin dört çocuklu bir aileyi İstanbul'da geçindirebilmesi çok zordur. Hüseyin Efendi, İstanbul'da bir gecekonduya yerleşmiş, kendisi yaşı gereği ancak inşaatlarda iş bulabilmişken, çalışma çağına gelmiş iki oğlu genç olmaları dolayısıyla fabrikaya işe girmiş, hatta son derece karşı olmasına rağmen kızının da çalışmasına razı olmak zorunda kalmıştır.

Demirtaş Ceyhun'un, "Yağmur Sıcağı" isimli romanında Arabacı Osman, Adana'dan İstanbul'a karısı ve çocuğuyla birlikte göç etmiştir. Osman'ın daha önce Adana tecrübesi olması ve elinde yapabileceği bir mesleği olması, İstanbul'da onun ailece hayatını devam ettirebilmesini sağlamıştır. Bir de romanda Arabacı Osman'ın ölümü üzerine yapılan törenden de anlaşıldığı gibi, bir cemaate mensup olması da muhtemelen onun İstanbul'da tutunabilmesini sağlamıştır.

İrfan Yalçın'ın "Pansiyon Huzur" isimli romanında Boyacı Ahmet ve karısı, Erzincan'ın bir köyünden İstanbul'a gelmiştir. Hem Boyacı Ahmet'in hem de karısının vasıfsız olmaları, alt gelir grubu içerisinde yer almaları, üstüne üstlük bir de çocukları olması, onları İstanbul'da dezavantajlı bir duruma düşmelerine sebep olmuş, sonuçta Ahmet'in karısı bir pavyonda çalışmaya ve fahişelik yapmaya başlamıştır. Boyacı Ahmet ise, bu durumu düzeltecek bir gücü olmadığından çaresiz bunlara göz yummak zorunda kalmıştır.

Üst gelir grubu içerisinde yer alan insanların İstanbul'a göç sonrasında alt gelir grubu göçmenlere göre avantajlı olduğu görülmektedir. Kerime Nadir'in "Bir Çatı Altında" isimli romanında apartman sakinlerinden Abdülsâbir Efendi, üç kızı ve iki karısıyla Adana'dan İstanbul'a göç etmiştir. Romanda Abdülsâbir Efendi'nin üst gelir grubuna mensup olduğu, gelir gelmez Şişli'de bir apartmanda oturabilmesinden de anlaşılmaktadır. Üst gelir grubu insanların İstanbul'da birçok açıdan daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Afet Ilgaz'ın "Aşamalar" isimli romanında, üst gelir grubunda yer alan Sevda ve Arif, İzmit'ten İstanbul'un Şişli semtine göç etmiştir. Romanda Sevda, kendi ruhsal bunalımları dışında, daha önce İstanbul'da yaşaması, ailesinin burada oturması ve ailesinin de desteği sonucu, burada şehirden ve göçten kaynaklanan bir sıkıntı yaşamamıştır.

4.8.4. Hemşehri ve Gurbetçi Dayanışması

İstanbul'a göç edenlerin daha çok nereden ve hangi kökenden geldikleri gösteren, göçmenlerin kendilerini, ya da kente göç eden diğer grupları tanımlarken

kullandıkları⁵⁷⁵ bir nevi kimlik göstergesi olan hemşehrlik, Türkiye’de 1950 sonrasında daha yoğun bir şekilde kendini gösteren kırsaldan kente göç sürecinde, göçmenlerin kente uyum sağlamasında bir dayanışma ağı olarak önemli rol almıştır. 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarının burada tutunmalarını sağlayan en önemli etken hemşehrlik, hemşehricilik ve özellikle gecekondu bölgelerinde de gurbetçi dayanışması olmuştur. Daha önce “Göçmenlerin İstanbul’a Kimin Yanına Geldikleri” ana başlığı altında “Hemşehrilerinin veya Akrabalarının Yanına Gelme” alt başlığında bu konuyu işlediğimiz için burada tekrar işlemek yerine bu bölümden hareketle genel bir değerlendirme yapmayı uygun bulduk. Yine “Göçmenlere İstanbul’da Avantaj ve Dezavantaj Sağlayan Durumlar” başlığı altında incelediğimiz diğer avantaj ve dezavantaj sağlayan durumların hepsinin de özünde aslında göçmenlerin İstanbul’da bir tanıdığının, bir hemşehrisinin olup olmaması yatmaktadır. Yine bu başlıklar altında işlediğimiz diğer durumlarda göçmenler, şayet İstanbul’da bir tanıdığının yanına gelmişse, bu şehirde tanıdığı olmadan gelenlere göre daha avantajlı bir duruma geldiği; burada barınma, iş bulma gibi kente tutunabilmek için en hayati problemleri çözebildikleri görülmektedir. Daha önce farklı vesilelerle işlediğimiz hemşehrlik ve hemşehricilik ve gurbetçi dayanışmasını burada tekrara düşmemek için daha önce işlediğimiz bölümlerde söz konusu etmediğimiz ancak konumuzu vermesi açısından önemli gördüğümüz kısımları vermeyi uygun buluyoruz.

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı, oğlu İdiris’le birlikte İstanbul’a geldiğinde daha girdiği ilk inşaatta Halo Dayı’nın memleketi dolayısıyla dezavantajlı duruma düştüğüne şahit oluruz. İnşaatı çavuşu Halo Dayı’nın çalışmaya geldiklerini söylemesi üzerine direk sorduğu soru nereli olduğu olmuştur. Burada İstanbul’da iş bulabilme, barınabilmede hemşehrlik ve hemşehricilik dayanışmasının da varlığını öğrenmiş oluruz.

“ — Hop hop hemşeriler, dedi, başka yere sığın, bura inşaat, gapısında da yazar, inşaata girmek yasaktır diye...
Oysa çavuşun da okuması yazması yoktu.
— Biz, dedi Halo Dayı, çalışmaya geldik hemşehrim, amaleliğe...
— Nerdensiniz?

⁵⁷⁵ Seme Erder, **Kentsel Gerilim**, um:ag Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.245.

Çavuşlar her zaman hemşehrilerini korurlardı. Onun için soruyordu, Mescitli ismini duyar duymaz.

— Yok, dedi, bizim burda amalelik iş galmadı... Siz temele gedeceksiniz temele veya ki beton dökmeye... Amma seni çalışdırmazlar, ne torpakda ne de betonda.”⁵⁷⁶

Hasan İzzetin Dinamo’nun “Koyun Baba” isimli eserinde Yeşilköy civarında bir yerde gecekondusunu mahallesinde Niğdeli göçmen Gülizar Kadın’ın kondusunu ustaların yarı da bırakıp kaçması üzerine oradan geçen Bunçuk’la Ahmet’e ustalıktan anlayıp anlamadığını sorması üzerine başlayan dostluk dolayısıyla Ahmet, artık gecekondu mahallesinin “Ahmet Ustası” olmuş ve Bunçuk’la birlikte yepyeni bir hayata başlamıştır. Diğer gecekondu mahallelerinde de olduğu gibi bu gecekondu mahallesinde hemşehrilik, hemşehricilik ve gurbetçi dayanışması çokca karşımıza çıkmaktadır. Gülizar Kadın’ın gecekondusu yapılırken eşyaları, hemşehrilerinin gecekondusunda durmaktadır. Bu vesileyle yazar, gecekondu mahallesindeki hemşehrilik ve hemşehriciliğin boyutunu şöyle anlatır:

“Ahmet, kan ter içinde çalışırken Gülizar Kadın, torba yoğurdundan ayran yaparak getiriyordu. Şimdilik eşyası, biraz ötedeki bir köylüsünün kondusunda bulunuyordu. Her tanıdık ya da hemşehri bir başka köylüsünü ya da tanıdığını çağırıp burda ev bark sahibi etmek istiyordu. Devletin hiçbir işe yaramayan topraklarını fethetmek savaşı, böylece sistemli, önüne durulmaz bir biçimde ilerliyordu”⁵⁷⁷

Aynı romanda artık Ahmet, mahallenin “Ahmet Ustası” olunca gecekondu mahallesine hemşehrileri vasıtasıyla gelecek olan yeni göçmenlerin de gecekondularını yapmaktadır. Trabzonlu Mevlût Ağa’nın Ahmet Usta’dan isteği, bize gecekondu yapım işlerinde bu hemşehrilik dayanışmasının ne kadar ön planda olduğunu göstermektedir.

“Ellerini arkasına atmış bir karaltı, ağır ağır yaklaştı:

“Merhaba, Ahmet Usta, işin var mı bu gece?”

“Var. Gece yarısından sonra sabaha dek.”

Ahmet Ustanın yanına oturan Trabzonlu Mevlût Ağa:

“Bir yığın hemşehri ekşidi başımıza, dedi. Hepsi de gecekondu isteyi. Ha bu uşaklara birer kulübe yapmak farz oldu. Şu bir hafta içinde sekiz on konu kurulacak. Birkaç usta peyleduk. Seni de baş usta olarak tutmak isteyruz. Haburanın zagonini sen daha iyi bileysun. Polise, bekçiye, İsmail onbaşıya, belediyeclere verilecek

⁵⁷⁶ İzgi, a.g.e., s.109.

⁵⁷⁷ Dinamo, a.g.e., s. 87.

parayı ayarlamak sana düşer. Sen, onlarla daha iyi konuşur, anlşırsun. Senin elun gibi dilun da usta.”⁵⁷⁸

Kerime Nadir’in “Bir Çatı Altında” isimli romanında apartmanın kapıcısı Bilâl Haşo’nun apartmandan uzaklaştırılması ile kat malikleri jürisi apartmana alınacak kapıcı için adaylarla mülâkat yaparlar. Daha önce “Göç Öncesinde Yaşanılan Mekânlar” başlığı altında kısmen değindiğimiz ve daha sonra “Göçmenlerin Yaptıkları İşler” başlığı altında daha geniş işleyeceğimiz bu olayda kat malikleri jürisinin yönetici odasına çağırıldıkları kapıcı adayı ile gerçekleşen mülâkat sırasında, kapıcılar arasında nasıl hemşehrlik ve akrabalık ilişkilerinin olduğu şöyle işlenmiştir:

“Bu gelen iri yarı, kapkara akrep bıyıklı, kırk yaşlarında, eli yüzü düzgün bir adamdı. Sorgu-sual başladı:

— Nerelisin?

— Arapkirli...

Bu cevap kat maliklerini hemen tedirgin etmişti. Zira Bilâl Efendi de Arapkirli idi.

Hulûsi Bey önündeki kâğıtta yazılı olan ikinci soruya geçmeden:

— İstanbul’da çok hısım ve akraban var mı? diye sordu.

Pek çok sayılmaz. Şu arka yandaki “Çilek” apartmanında amcam oğlu kapıcıdır. Aşağıdaki caddede iki yeğenim gene kapıcılık yaparlar iki ayrı apartmanda... Yeni yapılan şu karşiki büyük bloklara da bizim dayıları salık verdik. Sanırım mal sahipleri ile anlaşmışlar. İşte biz de burada olursak...

İsmail Rüzgârla

— İmparatorluk kurulmuş olur! diye atıldı. Yahu siz bütün memleket halkı topluca mı, göç ediyorsunuz İstanbul’a?...

— Eh, birlikte kuvvet olur Beyim!

— Kime karşı kuvvetli olmak için?

— Bunu ahval ortaya koyar.”⁵⁷⁹

Aynı romanda yasa dışı işlerden kendisine düşen paralarla sınıf atlayan, daha önce kapıcısı olduğu apartmanda bir daire satın alarak taşınan ve sonunda apartmana yönetici de olmak isteyen Bilâl Haşo’nun, bu isteği oy birliğiyle kabul edilir. Bilâl Haşo’nun adaylığını açıkladığı konuşmasında sınıf atlasa da yine kendisiyle çalışacak kapıcıyı, hemşehrileri arasından seçmek istediğini teklif etmektedir.

“(…)Bu daireyi parasını sayıp aldım... Bizim de alın terimiz helâldir elbet! Şimdik tüm dileğimiz iyi bir komşuluktur burada... İki saat beri dışardan

⁵⁷⁸ A.e., s.157.

⁵⁷⁹ Kerime Nadir, a.g.e., s.251-252.

konuşmalarınızı dinlemekteyim... Tatlı canın boşuna yormaktasınız... Sayın komşularım, size bir teklifim var... Her bir işi bana bırakın gayrı... Cümmeniz varın keyfinize bakın... Bu apartmanın her bir sorununu eyicene bilirim ben... Yöneticiliğini canla başla kabul ederim... Kapıcı olarak da bizim kambur Himmet'i alırım buraya... Şekilsizdir amma, cin gibi akıllı ve çalışkan çocuktur Himmet... Bizim hemşehridir... Sonra benim oğlanlar bu yıl okula gidecekler... Kız derse büyüdü... Anasıyla birlikte hanımlara can yoldaşı olurlar gerektiğinde... Şadi'ye gelince, o da liseye geçti. Hesap işlerinde ve defterleri tutmada, evvel Allah, bana yardımcı olur... Sözümü bitirmeden şunu da ekleyim. Eski kusurlarımızı bilmekteyiz. Bunları tekrarlama hatasından kaçınacağız... Bu apartman kendi malımız olarak, onun her işini yollu yolunca yerine getirme boynumuzun borcu olsun! Gayrı kararı siz verin...

4.9. Göçmenlerin Yaptıkları İşler

1950 sonrası yoğun bir şekilde kendini hissettirmeye başlayan kırsaldan kente göçle birlikte, topraktan uzaklaşan milyonlarca köylünün kentlerde tarım dışı sektörlerde yaşamlarını kazanma uğraşına girmesi ile işçileşme süreci başlamıştır.⁵⁸¹ İlk dönemlerde daha önce de bahsettiğimiz “kişisel, yüz yüze, birincil ilişkilerle (patronaj ilişkisi)”⁵⁸² çerçevesinde göçmenler, İstanbul'da genellikle enformel/marjinal sektörde geçici işler bulmuş, zaman zaman da sanayi sektörüne eklemlenip işçiliğe tam bir geçiş yapmaya çalışan bir işçi kitlesini ortaya çıkarmıştır.⁵⁸³

Bu süreci 1950–1980 arası Türk romanında, göçün ilk dalgası ile Anadolu'dan İstanbul'a gelen göçmenlerin, genellikle bekâr erkeklerden oluştuğunu ve yine çoğunlukla vasıfsız oldukları için, daha çok yoğun iş sezonlarında burada çalışıp -inşaat sektöründe özellikle inşaat sezonu denen dönem- sezon bitiminde memleketlerine geri döndüklerini, bazılarının da asıl iş olarak yazın köydeki iş sezonunu bitirdikten sonra kışın İstanbul'da geçici işlerde çalışmak üzere geldiklerini tespit etmiştik. Zamanla bu göçmenlerin artık aileleriyle gelerek genellikle gecekondu bölgelerinde oturmaya başladıklarını, kendileri yine inşaat sektörü veya

⁵⁸⁰ A.e., s.453.

⁵⁸¹ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, İsmail Aydıngün, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç** (Konferans/ Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s.211.

⁵⁸² Kıray, a.g.e., s.185–186.

⁵⁸³ Ahmet İçduygu v.d., a.g.e., s.211.

farklı sektörlerde geçici ya da kalıcı işlerde çalışırken eş ve çocuklarının da hizmetçilik, temizlikçilik, çamaşırcılık gibi işler yaptığını, zamanla bunların imalâthane veya fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başladıklarını görüyoruz.

4.9.1. İşçilik

1950–1980 arası Türk romanında göçün ivme kazandığı ilk dönemde özellikle Anadolu’dan İstanbul’a gelen vasıfsız roman kahramanlarının, çoğunlukla inşaat sektöründe amele olarak çalıştıklarını görmekteyiz. Bu sektörde eski ve tecrübeli olanların çavuşluk yaptığı, daha genç olanlar arasında zamanla aynı sektörde meslek öğrenerek usta da olabildiklerine şahit oluyoruz.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet, Sivas’ın bir köyünden İstanbul’a geldiğinde vasıfsız bir gençtir. İflâhsızın Memet, köylüsü Gafur’un yanına gelmesine rağmen ondan gerekli yardımı göremeyince hal’de hamal olarak çalışan Veli, ona yardımcı olur ve onu kendisinin kaldığı bekâr odasına götürür. Gurbete yeni düşenlere komisyon karşılığı iş de bulan bu bekâr odasının Hacı Emmi’si, İstanbul’a yanına geldiği Gafur Ağa’sının kendisini yarı yolda bıraktığını anlatan İflâhsızın Memet’e burada yapım yıkım üzerine işin çok olduğunu ve ona iş bulabileceğini söyler.

“— Gafur’u batsın bire herif, dedi. Gafur, Gafur...

Hacı:

— Gafur’dan nefsi anasına, babasına fayda olmaz. Gafur gibi firaun var mı? Ne yapacan Gafur’u? Hökûmatımız şükür ver ediyor bina, apartuman yıkıyor. Bu kadar yıkım, yapım işi var. Koca İstanbul’un toz toprak yapımı yıkımına sen mi çok geleceğin? Burda yatar kalkarsın, iş ekiplerinde adama çok ihtiyaç olur, girer çalışırsın.

Memet çömeldiği yerde kımıldandı:

— Sağ ol Hacı Emmi.

— Sen de sağ ol. Ben senin gibi nice nice gurbet uşağına iş buldum, paralar kazandırdım da sonunda beni unuttu virdiler. Var sen de unut. İnsanoğlu çiğ süt emmiştir aslanım...

— Ben onlardan degelim emmi.

— Senin Gafur var ya Gafur? Onu o çalıştığı kabzımalın yanına ben soktuydum. Geldiğinde senden beterdi, dökülüyordu da acındım, karnını murnunu doyurdum. Şimdi adam oldu.”⁵⁸⁴

⁵⁸⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.48–49.

Nitekim Hacı Emmi, İflâhsızın Memet’e daha ilk akşam yine odada birlikte kaldıkları Bekir Usta’nın yanında amele olarak iş bulur. İflâhsızın Memet’in amele olarak alacağı para gerçekten tahmin ettiğinin çok çok üstündedir. O iki buçuk lira yevmiye beklerken ve bu parayı iyi bulurken Hacı Emmi’nin söylediği yevmiyeyi duyunca İstanbul’a neden “taşı toprağı altın” dendiğini anlar, buraya geldiğine çok sevindiği gibi daha önce neden gelmediğine hayıflanır. Bu yüzden Hacı Emmi’ye vereceği komisyonu gözü görmez. Oysa İstanbul’da yevmiyeler daha yüksektir.

“Hacı Emmi, Memed’e seslenince yanına gitti:
—Buyur, Hacı Emmi.
—Bekir’in yanında sana iş buluviren benim.
—Biliyom Hacı Emmi, eksik olma.
—Ben seni kolladım, sen de bizi kollarsın gayri değil mi?
(...)
— Ben ihtiyar bir adamım Memmed. Sen gençsin. Elin kolun sağlam. Görüyön, benimki de bir lokma epmek derdi. Senden beş, ondan on, ötekinden iki- buçuk...
—Benim yevmiyem kaçtan?
— Esas on ya, ben Bekir Ustaynan konuştum, on iki buçuktan sayacak, onunu sen alırsın, iki buçuğunu bana. Oldu mu?
Demek Veli aldatmamıştı? Ulan aman ne işti bu be! “Vay İstanbul, vay senin taşına toprağına kurban oluyum İstanbul! Ben ne demiye bunca yıl koy yerinde boy gezdirdim de gelmedim İstanbul’a?”
—Olur Hacı Emmi, dedi. Top gibi olur hem de...
Ve sevinçten coştı:
—Sen de benim bi babamsın, dedemsin. Var sende sebeplen bir iki. İki buçukluk ne ki? Sırtımı, murtumu yıkarsın, bavuluma mavuluma sahap olursun...
Hacı Emmi de coşmuştu:
—Sen heç kaygu çekme bavulundan mavulundan. Evel Allah’ın izniylen sırtını da yurum, bavulunu mavulunu da gözlerim. İşim ne?
Hacı Emmi günde iki buçuktan on günde yirmi beş lira alacağını hesapladı. Zaten alıp alacağı bundan ibaret olabilirdi. Oğlan şimdi hamdı, gözü açılmadık sığırık yavrusu, ne desen verir. Lakin el adamı, gözleri çıksın, gözünü açarlar, kaburası kalınlaşır, iki buçuk değil, meteliği kurban ederdi. Hem canım İstanbul’un yıkım yapım üzerine alabildiğine tozduğu şu günlerde bir yıkım amelesinin on iki buçuk liraya çalıştığı da yoktu. Menderes para saçıyordu para! Ah genç olsaydı... Genç olsaydı da, yevmiyesi yirmi, yirmi beş, hatta otuz liralık kalfalıklar mı bulmazdı? Duvarcılık mı? Bekir ustanın taşeronu gibi taşeronluk mu ?”⁵⁸⁵

İflâhsızın Memet, inşaata gittiği ilk gün, kendinden daha tecrübeli amelelerin telkiniyle, yıkım işinde kolaycılığa kaçtığını düşünen inşaatın çavuşu tarafından tekmelenir. İflâhsızın Memet gibi ameleler, her türlü hakarete katlanarak işverene tam bir itaatle çalışmak zorundadırlar. Göçmenlerin kafalarındaki şey para kazanmak olduğundan, gurbette bu vasıfsız hâllerile hiçbir sosyal güvenceleri

⁵⁸⁵ Orhan Kemal, a.g.e., s.110–111.

olmadan çalıştıkları ortamlarda kendilerine iş, para veren insanlara karşı çıkmak gibi bir düşünceleri olmaz.

“Şantiyenin önünde durdular. Kazmalarla kürekler dağıldı. İflâhsızın Memed de kazma aldı. Beyaz dikişli mavi kovboy pantolonlu, mavi gömlekli delikanlı:
— Kürek al, dedi.
— Niye?
— Dedigimi dinle, zarar etmezsin!
Memed kazmayı bir kenara bırakırken, şantiyenin montgomerili, sarı suratlı, sinir kâtibi gördü, ispiro gibi parladı:
— Bırak lan o küreği, ibne!
Kıçına bir tekme.
— Tatlısu kurnazları. Hepiniz küreğe sarılıyorsunuz. Al kazmayı bakalım, yallah!
Mavi pantolonlu gülüyordu. İflâhsızın Memed kızdıysa da aldırmadı. On iki buçuğun hatırı vardı. Bir tekme, beş tekme. İsterse anasına avradına söğsün. Anası toprak altındaydı, avradıysa... yoktu ki!
— Hadi bakalım, sallanmayın, marş marş!”⁵⁸⁶

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı ve oğlu İdiris, vasıfsız olduklarından, sadece fiziki güçlerini kullanacakları bir iş yapabilmeleri mümkündür. Onlar da bu durumu bildiklerinden direk amelelik işi yapmak üzere İstanbul’a gelmişlerdir. Daha önce “Göçmenlere İstanbul’da Avantaj ve Dezavantaj Sağlayan Durumlar” başlığı altında işverenler için özellikle vasıfsız olup, amele olarak çalıştıracakları işçilerin yevmiye usulü çalışmaları sebebiyle genç ve güçlü olmalarının önemli olduğunu, bu yüzden Halo Dayı gibi yaşlı işçilerin tercih edilmediğini, oysa İdiris’in genç olması ve kuvvetli görünmesi sebebiyle işverenler, amele komisyoncuları veya çavuşlar tarafından tercih edildiğini, İstanbul’da daha girdikleri ilk inşaatta Halo Dayı’nın yaşlılığının dezavantajını gördüğünü söylemiş ve bu yüzden başlarına gelen olayları işlemiştik. Halo Dayı ve oğlu, İstanbul’a geldiklerinin ikinci günü Cerrahpaşa’da bir inşaatta girerler. Halo Dayı, inşaatın çavuşuna iş istediğini söyler. Çavuş, büyük ihtimalle beceremeyeceğini düşünerek elindeki kazmayı Halo Dayı’ya uzatır. Halo Dayı yaşlı olmadığını, güçlü olduğunu ispatlamak için var gücüyle kazmayı etrafındakilerin şaşkınlık dolu bakışları arasında vurmaya başlar. Herkes, bir iki kazmadan sonra Halo Dayı’nın kesilip yere yığılacağını beklerken Halo Dayı, âdeta altmış üç yıl sanki bütün gücünü buraya biriktirmiş gibi kazma vurmaya devam eder. Çavuş Sarıbiyık, Halo Dayı ve oğlu İdiris’in gerçekten işe yarayabileceğini düşünür ve işe

⁵⁸⁶ A.e., s.114.

alındıklarını söyler. Halo Dayı ve oğlu çalışmaya başlarlar, ancak ne para alacaklarını konuşmamışlardır. Öğlen paydosundan sonra diğer amelelerle sohbet ederlerken Çavuş Sarıbıyık gelir ve Halo Dayı'yla para mevzuunu konuşur. Ancak Sarıbıyık, Halo Dayı ve oğlunun yevmiyelerini diğer amelelere göre eksik verir. İşçilerden Durmuş Halo Dayı'yı uyarsa da Halo Dayı, Sarıbıyık'ın böyle bir şey yapacağına ihtimal vermez.

“ İki işçi tabakadan tütün sarıp içerlerken Sarıbıyık geldi. Halo Dayı'nın yanına oturdu;

— Eee, dayı, dedi, senle günlük pazarlığı yapmadık, ne vereceğiz de bakalım?...

Halo Dayı umutla baktı Sarıbıyığın yüzüne. Sarıbıyık para sözü ediyordu, hayır, daha doğrusu, boz öküzle kara öküzün sözünü ediyordu...

— Sen bilin oğul, dedi.

— Bunlara verdiğimizden elli eksik sana, yirmi beş eksik de oğluna. İyi mi?

— Olsun oğul...

— Tamam anlaştık, bugünkü de tam günlük...

— Sağ ol!...

Sarıbıyık:

— Ben patronla konuşurum, dedi ve karşıdaki kahveye gitti.

O gittikten sonra, işçilerden en genç olanı, bir tükürük fırlattı yumuşak toprağa:

— Puşt!... dedi. Vallaha bigün bi gazmayı endirecem bu pezemengin suratına!...

Sonra Halo Dayı'nın yanına sokuldu:

Niye razı oldun dede? dedi.

— Ne deyim oğul, biz garibik...

— Şimdi elli senden, yirmi beş de oğlandan, günde yetmiş beş lirayı cebine endirecek, sizin kesenizden. Sona da geçecek garşımıza orusbu dölü, arkası tepgilli caradan içecek, sankim gendi kesesinden içiyormuş gibi!...

— Aldırma oğul, dedi, Halo Dayı, hele bi hafda çalışsak, ben hakkımı almasını bilirim. Hem korkma, boş ver böyle de birikir.

— Ne? diye sordu başka biri.

— Öküz parası, dedi Halo Dayı.⁵⁸⁷

Halo Dayı, Sarıbıyık'tan kalacak yer de ister, o da patronun bitmemiş başka bir inşaatında haftalığı on liraya kalmalarına izin verir. Halo Dayı, oğluyla birlikte böyle iki hafta çalışır. Üçüncü haftada inşaata bir Karadenizli usta çalışmaya başlar. Halo Dayı'nın bu yaşlı hâliyle bu kadar güçlü oluşunu ve böyle candan çalışmasını çok beğenir. Ancak yevmiyesini duyunca şaşırır. Çünkü Halo Dayı da oğlu da diğer işçilerden daha az çalışıyor değildir. Karadenizli usta inşaatın patronu gelince Halo Dayı'yı över ve yevmiyesini artırmasını söyler. İşte o zaman herkes, aslında patronun bütün amelelere aynı parayı vermiş olduğunu öğrenmiş olur.

⁵⁸⁷ İzgü, a.g.e., s.142.

Halo Dayı, Sarıbıyık'ın emeklerini iç ettiğini öğrenince çılgına döner ve onun gırtlığına yapışarak hakkı olan parayı zorla alır. Sarıbıyık bunun üzerine Halo Dayı'yı işten ve inşaattan kovsa da Halo Dayı aldırmayarak işe gelir. Bunun üzerine Sarıbıyık, Halo Dayı'yı patrona çalışmadığı gerekçesiyle şikâyet eder. Patron ustaların onu çok övdüğünü şimdilik çalışmaya devam etmesini söyler.

Aynı romanda Halo Dayı ve oğlu İdiris'le birlikte aynı inşaatta amele olarak çalışan Durmuş, İstanbul'a Halo Dayı ve oğlundan önce geldiği için buradaki inşaat sektörünü bilmektedir. Kolayca başka inşaatlarda da iş bulabileceğini bildiğinden inşaatın çavuşu Sarıbıyık'a kendini ezdirmez resti çeker. Durmuş'un bu kadar rahat hareket etmesinde, memleketinde bir bekleyeninin olmamasının da payı vardır. Oysa Halo Dayı ve diğer amelelerin işsiz kalma korkuları söz konusudur. Bu yüzden çavuşun hakaretlerine ses çıkaramamaktadırlar. Durmuş ve diğer işçilerin Halo Dayı'yı Sarıbıyık'a karşı uyarırken söylediklerinden ve Sarıbıyık'la Durmuş arasında yaşanan tartışmadan, İstanbul'da aslında çok fazla inşaat işçisine ihtiyaç olduğu da anlaşılmaktadır:

“Tekrar Durmuş aldı sözü:

— Yaa dayı, bişe olursa, sen sanıyon ki gosgoca İsdanbıl'da bu patronun işinden başga iş yok... Gerçi bu mevsim işler gıssa ama, nerde olsa bulun gene iş...
(...)

O sırada, Sarıbıyık kahveden neşeyle çıktı. Tavlada karşısındakini yenmişti... Saatine baktı, işbaşı yapmaya daha on beş dakika vardı. Geldi. İşçilerin karşısında çömelerek oturdu, cebinden filtreli bir sigara çıkararak yaktı. İşçilerin hepsi susmuşlardı...

— Ne o sözü tükettiniz mi? diye sordu.

Durmuş ters ters baktı ona:

— Niye bitecekmiş, gonusduk gonuscağımız gadar! dedi.

— Neler konuştunuz?

— Seni elâka etmez.

— Pazartesiye yapıcı usdaları geliyor... Onlara harççı ve taşçı lâzım. İki de amele...

Halo Dayı:

— Beni unutma gurban, dedi. Oğlanla bizi unutma.

— Hiç unuttur muyum, seni çok sevdim vallaha dayı.

Durmuş soluyarak konuştu

— Heç sevmen mi?

— Severim ya... Dayı bir kere hepinizden çalışkan, tuttuğu sapı iyi tutuyor.

Ayrıca...

Yine konuştu Durmuş:

— Heç de ağzını açmaz...

— Açmaz ya, sizin gibi çenesi düşük değil. Bizim bir ustabaşı vardı, öyle derdi, çenesi çalışanın eli işlemez derdi.

Durmuş:
— Madem öyle, nasıl gazıldı bu temel? dedi. Hıı, nasıl gazıldı, geldi de buban mı gazdı?
— Siz kazdınız... Kazdınız; amma, isteseniz bugüne biterdi...
— Senin gevşekliğin, dedi Durmuş, kamyonun bozulduysa bizim mi gabahat, yağmır yağdıysa bizim mi gabahat?...
Bir ara kimseden ses çıkmadı. Sarıbıyık ayağa kalktı:
— Sen dedi Durmuş’a, haftaya kendine başka yerde iş bul...
Durmuş gülererek konuştu:
— Sizin işden başka iş yok sanki?... dedi alaylı alaylı.⁵⁸⁸

Nitekim aynı romanda Durmuş’un buradan ayrıldıktan sonra beton dökme işine girdiğine, zamanla da kendi ekibini kurduğuna şahit oluruz.

Mesut Tutkun’un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında, Anadolu’nun bir köyünden gelen Hüseyin’le Mehmet’in amacı para kazanmak olduğundan, İstanbul’da yanına geldikleri hemşehrileri Veli’nin onlara iş konusunda yol göstereceğini, yardımcı olacağını düşünmektedirler. Ancak Hüseyin’le Mehmet, Sirkeci’ye iner inmez, Anadolu’dan gelen saf güçlü kuvvetli işçileri, iş verme vaadiyle kandırarak inşaatlarda para vermeden karın tokluğuna iş göremez hâle gelinceye kadar çalıştıran Süleyman’ın adamı Abdi’nin eline düşerler. Süleyman’ın Abdi vasıtasıyla daha önce de böyle çok adam düşürdüğünü, Abdi’nin Süleyman’a iki yeni işçi olarak bulduğu Hüseyin’le Mehmet’i haber vermek üzere gittiği zaman öğrenmiş oluyoruz.

“İşte böyle abi. Çocukları bi görsen çıra gibi maşallah. İki kişinin göreceği işi yalnız biri yapar. Yani anlayacağın bi şans eseri oldu. Evelallah bu işleri iyi recon etmesini bilirim abi. Yaptım numaramı, ver bakalım şu benim paramı.

— Dur ulan. Hergeleliğin lüzumu yok. Bir kere görelim şunları. Yangından mal mı kaçırıyorsun?

— Ama abi geçende böyle söyledin. Sonra, sonra avcumuzu yaladık.

— Sülâleden başlatma şimdi. Adamı akşam akşam dinden imandan çıkaracaksın. O zaman çırpı gibi herifleri bulup bana mal diye satmaya kalktın lan. Kaç gün çalışabildiler. Dördüncü günü heriflerin ayakta duracak hâlleri kalmamıştı. Biz ne alıyoruz ki sana ne verelim?

Yüz kilonun üstünde olduğu her hâlinden belli kırmızı çehreli, çıplak kafalı adam homurdana homurdana Abdi’ye çatıyordu. Burası Hüseyinlerin öğle yemeği yedikleri kahve idi. Abdi “abi” dediği adama:

— Bak Süleyman abi. Gene aynı palavraları sıktım. Sakın beni bozum etme. Sen emmimin oğlusun. Mütahit midir nedir sana onu yakıştırdım.

— Hay dilini eşşek tepsin, o dediğin Mütahit lan.

— Kızma be abi aklımda yanlış kalmış. Abdi çay bardağından son yudumu da başına dikerek ayağa kalktı?

— Abi ben gidiyorum. Saat yedi oldu. Herhâlde yorgunlukları çıkmıştır. Getireyim de gör keklilikleri. Kaç kilo yağ çıkacağını da gayri sen hesap edersin.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ A.e., s.172–174.

Yine aynı romanda Süleyman'ın, Hüseyin'le Mehmet'ten başka üç işçiyi daha inşaat yerine teslim ederken, muhtemelen inşaatın çavuşu olan Hamza'ya söylediklerinden ve sonra kahveye döndükten sonra da Abdi'yle yaptıkları sohbetten, yıllardır bu şekilde Anadolu'dan gelen insanları sömürdüklerini öğrenmiş oluyoruz.

“Kapı açıldı ve Süleyman bu küçük kapıdan adeta zorla içeri girdi. Kapı kapanınca beyaz uzun don ve gömleği içinde Hamza gözlerini oğuştura oğuştura:

— Hayrola Süleyman sabahın bu saatinde işin ne burada?

— Sana aslan gibi beş işçi getirdim.

— Geçen seferkiler gibi olmasaydı. Onlarda can namına bir şey yoktu be Süleyman.

— Yok yok sende göreceksin ya şimdi. Bu seferkiler çıra gibi maşallah.

Hamza Süleyman'a oturması için yer gösterdi. Süleyman tahtadan yapılmış bir divana otururken:

— Yalnız...

— Ee yalnız ne?

— Yalnız durum gene aynı. Ben seni tanırım. Yevmiyeleri hafta sonlarında ya ben gelir alırım yahut Abdi'ye verirsin.

— Tamam Süleyman Allah verede iyi çalışsalardı.

— Sen onu düşünme bunların hepsi seçme. Şimdi ben gidiyorum, getirdiklerimi birde sen gör. İstersen hemen çalışmaya başlat, istersen saati beklesinler.

(...)

— Süleyman abi, başladılar mı işe?

— Evelallah. Ben işçi götürüyüm de Hamza almayacak, olur mu yani Abdi?

— Yoo abi, ondan yana endişem yok hani iş bitmiş olur falan da.

— Biter mi lan orada iş. Dört senedir çalışılıyor da binaların yarısı tamam olamadı. Ha aklımdayken deftere şunların da isimlerini geçireyim.

Süleyman, cebinden ufak bir cep defteri ve tükenmez bir kalem çıkardı. Sahifeleri çevirmeye başladı. Abdi'ye dönerek:

— Bunları da geçirelim şu kara kaplı deftere. Abdi söyle isimlerini Mıstığa da seslen. İki namuslu çay getirsin.

Abdi:

— Mıstık yap şurdan iki namuslu çay.

— Tamam ağabey geliyor namuslu çaylarınız.

— Yaz Süleyman abi, evvelâ benimkilerin isimlerini yaz. Hüseyin, öbürünün ismi de Memed.

Süleyman, Abdi'nin söylediği isimleri ağır ağır yazıyor. Bir taraftan da:

— Bu otiz iki, Memed'le otuz üç... diğerleriyle otuz altı etti.

— Abi be bu sene elliye bulamıyacak galiba, Süleyman sinirli sinirli:

— Senin gibi davarlar olursa bulmaz tabii. Akşama kadar kumarın başından kalktığın var mı? Biraz tüylenince insan sınıfına girdiğinizi zannediyorsunuz. Geçen sene bu liste elliden aşşağı düşmemişti...⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ Tutkun, **a.g.e.**, s. 25–26.

⁵⁹⁰ **A.e.**, s.35–37.

Hüseyin’le Mehmet, Süleyman’ın adamı oldukları için aylarca karın tokluğuna, hem günlük bir saat fazla mesai ile hem de hafta sonları da çalışırlar. Süleyman onlara paralarını toplu vereceğini söylemiş; yatacak yer, günlük yiyecek ve yol paralarını vererek aylarca bedava çalıştırmıştır. Hüseyin’le Mehmet, Hüseyin’in hayati bir mesele yüzünden memleket gitme ihtiyacı hasıl olunca, olayı anlamışlardır. Hüseyin, kaybedecek hiç bir şeyi olmayan bir insanın gözü karalığıyla daha önce hiçbir amelenin başaramadığı bir işi başararak, Süleyman’dan haklarını ancak zorla alabilmiştir.

İnşaatlarda çavuşluğa gelince, çavuşluğun amelelere göre hem yevmiyesinin fazla olduğunu hem de ameleler kadar bir fiziki güç harcamadıklarını görüyoruz. Birkaç ameleyi sevk ve idare etmek, inşaatın girdisinin, çıktısının kontrolü hep çavuşların işidir. Patronun muhatap olarak aldığı adam olduğundan çavuşun; istediğini işe alma, istediğini çıkarma gibi bir yetkisi vardır. Çavuşlar, tamamı Anadolu’dan gelen amelelerin en çok çekindikleri ve velinimet olarak görüp saygı duydukları insanlardır. Bu sebeple ameleler, onların hakaretlerine boyun eğer, uyguladıkları şiddete ses çıkarmazlar. Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli romanın da İflâhsızın Memet, daha işe başladığı ilk gün Kastamonuluyu sohbet ederken gören Çavuş’un tokadını yemesine rağmen ses çıkarmamıştır.

“Sarı kamyonun ardından birdenbire çıkıveren amele çavuşu top gibi patladı:

— Eşşoğlu eşşekler! Burası iş yeri mi, çene yeri mi?

Bir tokat ona, bir tokat ötekine.

— Sen zati mikrobun birisin, ipne. Geç bu yana! Küreği müreği bir yana giderek, Kastamonuluyu aldı taa öbür başa götürdü. İflâhsızın Memed’in kasketi molozların üzerine düşmüştü. Amele çavuşunun ardından korkuyla baktıktan sonra kasketini aldı, başına geçirdi, yapıştı kazmasına. Bir tokat, beş tokat... Lâkin Kastamonuluyu sevmiştii pek. Oğlan okuma yazma biliyordu madem, arkadaşlığı ilerletir, okuma yazma beller, lâkin kızlara mızlara gitmez, rakı muku içmezdi.

— Ulan bana bak! İşe gireli bir saat olmadı daha, dalgaya başladın, anam avradım olsun kolundan tutar atarım!

Birden içinde babası, “El öpmeynen ağız kirlenmez. Köprüyü geçene kadar gâvıra dayı denir!” Doğruldu:

— Yok efendi, huylanma. Sayende bi epmek yiyeceğim surda. Bir daha dalga mülga geçmem...

Amele çavuşunun gururu okşanmıştı. Savuşup gitti.”⁵⁹¹

⁵⁹¹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.118–119.

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında Halo Dayı'nın da çalıştığı inşaatın çavuşu Sarıbıyık'ın kendilerine iş vermesi, kalacak yer vermesi dolayısıyla onu nasıl gözünde büyüttüğüne değinmiştik. Ayrıca Çavuş Sarıbıyık, örneğiyle çavuşların amelelerden avanta da aldıklarını öğrenmiş oluyoruz. Bunun dışına daha önce "Göçmenlerin Barındıkları Mekânlar" başlığı altında çavuşların, amelelere bitmemiş inşaatlarda kalacak yer temin ettiklerini, bu sırada hemşehrilerini gözettiklerini işlemiştik.

Yine aynı romanda, çavuş olabilmek için tecrübeli ve güvenilir olmak ve patronun gözüne girebilmek gerektiği hem Sarıbıyık hem de Halo Dayı örneğinde görülmektedir. Halo Dayı ve oğlunu kalacakları inşaatın bodrum katına getirdiğinde, Sarıbıyık'ın kendisinin de İstanbul'a çok önce gelen bir göçmen olduğunu, çok sıkıntılar çektikten sonra çavuş olduğunu öğreniyoruz.

Halo Dayı ve İdiris, çalıştıkları inşaat bitip başka inşaata geçince, artık Sarıbıyık gitmiş yerine iyi bir çavuş gelmiştir. Tufan Çavuş, Halo Dayı'yı çok sevmekte ve tutmaktır. Başka inşaatları da olunca Tufan'ı oraya gönderecek olan patron, Halo Dayı'ya bu inşaatın çavuşu yapmak istediğini söyler. Halo Dayı, kendisi için generallik rütbesi gibi bir şey olan bu teklifi kabul ettikten sonra, yine onun psikolojisiyle çavuşun inşaattaki görevini, amelelerin gözünde çavuşluğun nasıl bir şey olduğunu öğrenmiş oluruz.

"Araba çelişti, homurdanarak köseyi döndü gitti. Halo Dayı, bir an sevinçten ne yapacağını bilemedi. Kendini kocaman görüyordu şimdi. Boru doğil çavuş olmuştu, inşaat çavuşu. Bundan böyle her şeyin girdisi çıktısı ondan sorulacaktı, ondan izinsiz hiç bir şey yerinden alınmayacak, hiç bir şey yerine konmayacaktı. Tufan'la göz göze geldiler.

Tufan:

— Söyledi mi? dedi.

Halo Dayı, başını salladı.

— Ben yarın öteki inşaata gidiyorum... Aman Halo Dayı, sen bakma bunlara, bir dakika göz yumdun mu, derhâl kaytarırlar... Patronla konuştuk, ilk aklıma gelen sen oldun. Zaten Recai Bey de çok sevmiş seni...

İkisi birlikte, çalışan işçilerin yanına geldiler.

Tufan:

— Hey arkadaşlar, dedi, Halo Dayı bundan böyle bu inşaatın çavuşudur, hepiniz bilmiş olun!...

İdiris, elindeki küreği öylece tuttu kaldı. Babasına bakıyordu. O, babasının kalın boynu, daha kalınlaşmıştı şimdi, o göğsü, daha çok şişmişti. Şapkası, herkese meydan okur gibi burnunu havaya kaldırmıştı...

— Bubaaa!... dedi olduğu yerden.

— İdiris oğul...

— Çavuş oldun he buba?

— Olduk oğul...
— Hemencik terfi ettin?
— Sağ olsun Recai Beg oğul, seni çavuş etdim, dedi...
İşçilerden biri,
— Yoo, dedi bu çavuşluğu sulamak ilâzım... Hadi baalım Halo Dayı bize birer çay söyle!..
Halo Dayı:
— Hele paydosu edek, ondan sona içersiniz, dedi.
— N'edek biz paydosdan sonaki çayı?... dediler.
— Siz bilirsiniz? dedi Halo Dayı... Tekrar yapıştı küreğine ve girdi işçilerin arasına. Sanki deminki Halo değildi... Bir başka güç daha girmişti içine, çavuşluk gücü. Önemli olan, patronunun yüzünü kara çıkarmamaktı, eskisinden daha çok çalışmaktı. Öyle ya onca adam içinden patronu tutmuş, bu hesap bilmez, kitap bilmez, okuma yazma bilmez Halo Dayı'yı çavuş etmişti. Hani, kolay da değildi böyle inşaatlarda birdenbire çavuş olmak. Bir kez patronun sana iyice güvenmesi, adamım, diyebilmesi gerekti. Demek patronu ona güvenmişti, benim "adamım" diyebilmişti..."⁵⁹²

İnşaat işçilerinin bir kısmının ya memleketlerinden inşaat ustası vasfıyla İstanbul'a geldiklerini ya da genç olanların bir kısmının burada ustalığı öğrendiğini görüyoruz. Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" isimli eserinde romanın başkahramanı İflâhsızın Memet, İstanbul'da yapım yıkım üzerine inşaatlarda çalışırken duvar ustalığını öğrenmiş, eline bu mesleği alınca da bir meslek sahibi olmanın vermiş olduğu öz güvenle çalıştığı kabzımalcı dükkânını, karısının çalıştığı ve birlikte kaldıkları köşkü bırakarak gecekondu mahallesine kiraya çıkabilmiştir. İflâhsızın Memet'in amele olarak işe başladığı ilk gün, İstanbul'da ustalığın çok para getiren bir iş olduğu, sohbet esnasında babasının duvar ustalığı bahsi açılınca Kastamonulu tarafından şöyle ifade edilir:

“— Baban, anan yok mu senin?
— Benim mi? Anam sen sağ ol. (...)
— (...)Baban ne iş tutuyor?
— Koyde kardaşlarımın yanında. Zenaatı duvarcı, ustası!
— Duvar ustası da daha ne? Kardaşlarını alıp gelsin. O da çalışır, sen de. Sırt sırta verdiniz mi, dünyanın parasını kazanırsınız.”⁵⁹³

Aynı dönemde Türk romanında Anadolu'dan göç edenler arasında inşaat sektörü dışında yine buraya gelmeden önce bir meslek sahibi olan, şansını bir de İstanbul'da denemek isteyen başka meslek gruplarından ustaların da karşımıza

⁵⁹² İzgü, a.g.e., s.245–246.

⁵⁹³ Orhan Kemal, a.g.e., s.116.

çıkılmaktadır. Ahmet Çakal'ın kendi hayat hikâyesini anlattığı anı-roman olan “Serseriler Arasında” isimli eserde, anlatıcı konumda olan romanın başkahramanı çocukluğunda köyden ayrılarak gurbete çıkmış, farklı şehirler gördükten sonra elindeki hamurkârlık mesleğine de güvenerek şansını bir de burada denemek üzere İstanbul'a göçmüştür. Romanda anlatıldığı üzere bu meslek inşaat sektörü gibi mevsimi olan bir sektördür. Bu sebepten gurbetçiler için hem barınma hem de geçici iş olması bakımından inşaat işine benzemektedir. Yazın köylerinde asıl işleriyle uğraşanlar, kışın köyde yapacak iş olmayınca boş durmamak için İstanbul'a gelir; çalıştıkları yerlerde yatmak, oradan yiyip içmek şartıyla çok düşük ücretlerle fırınlarda çalışmaktadırlar. Durum böyle olunca mesleği sadece hamurkârlık olanların kışın iş bulabilmesi çok zordur. Fırınlarda küçük ölçekte iş yerleri olduğu ve işçileri kırsaldan gelen göçmenler olduğu için burası da inşaatlardaki gibi geçici ve örgütlenmenin olmadığı sektördür.

Zeyyat Selimoğlu'nun “Deprem” isimli eserinde romanın başkahramanı Sefer, İstanbul'a gelince hemşehrîsi Memiş, onu karısının akrabası bir fırıncının yanına vasıfsız olduğu için tezgâhta çalışmak üzere işe aldırır. Romanda Sefer'in fırına işçi olarak girişi ve fırında çalışması şöyle anlatılır:

“— Mademki hemşeridir, sen de kefil oluyorsun, gelsin çalışsın tezgâhta. Olur, arkada yatacak yer var, orda yatar geceleri. Başlangıçtır, çok para veremeyiz, şu kadar, şu kadar işte, yatacak yer de gösterdik, yer de bizden elbette. Ne dedin? Memlekette çocukluğunu mu var dedin, anası mı var bir de? İyi ama topunun geçimini buradan sağlamak olacak şey mi Memiş? Ne yapalım, aylığını, hiç değilse bir bölümünü onlara gönderir, kendisi de buradan idare eder gider. Onlar da boş durmuyor ya elbette kendi yağlarıyla kavrulmanın bir yolunu bulurlar, yok yok, daha fazla veremem. İsterseniz, dediğim kadar olur, bakalım, hele bir az çalışsın, gözünü de açar adam olursa, daha da artar elbet. Zaten tanış diye alıyorum onu, bil, hani ona bir iş çıksın diye, o kadar. Yoksa adamsız da yürütürüm tezgâhtaki işi ben. Olur, yarın gelsin başlasın. Peki, öyle de olur, bu akşam burada kalır isterse, tamam, yarın sabah başlasın, tamam!”

Vettamam, Sefer işe koyuluyor fırında. Ekmeğin yanında durmak, hemen omuz başında ve elinin altında yer alması ekmeğin nasıl da güven verir gurbet yollarına düşmüş adama... Sefer işte o güven içindedir misk gibi ekmek mayasının tatlı bir sarhoşluk veren kokusu Sefer'in yeni dünyasını çevreliyor, sarıyor. İlk günleri gerçekten de tam tadını çıkarıyor yeni işinin. Fırına hamur hâlinde sürülen ekmek, beyaz ve yumuşak ve anlamsız bir nesne gibi fırından içeri salman o kişilik bulamamış gevşeklik, bir süre sonra kızarmış, sımsıcak ve gevrekleşmiş kabuğuyla çitirdayarak Sefer'in önünde tezgâha yığılırken, raflara dizilirken yan yana, Sefer'in ellerini ısıtırken, yakarken, bir anlam kazanıyor.(...)”⁵⁹⁴

⁵⁹⁴ Selimoğlu, a.g.e., s. 92–94.

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göç edenler arasında özellikle köyden değil de başka kentten İstanbul’a göç eden vasıflı işçileri de görmek mümkündür. Ama bu işçiler, vasıfsız inşaat işçileri gibi değil örgütlenmeyi başarmış, işçileşme sürecini tamamlamış çalışanlardır. Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” isimli eserinde İflâhsızın Memet’in karısı Ayşe’nin Zeytinburnu’ndaki tanıdıkları Hatça’nın kocası Rıza, örgütlü bir işçidir. Romanda Rıza’nın Anadolu’dan İstanbul’a ne zaman geldiği belirtilmemiş, ancak İstanbul’a çok önce geldiği anlaşılan Rıza, burada seyyar satıcılık yapmış, daha sonra fabrikaya işe girmiştir.

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli eserinde romanın başkahramanı Celâl, sevdiği kız Güllü’yle birlikte İstanbul’ asker arkadaşı Cemil’in yanına kaçmışlardır. Celâl, asker arkadaşı Cemil’in kendisine çalıştığı fabrikada iş bulabileceği umuduyla İstanbul’a gelmiş, gerçekten de arkadaşı Cemil, Zeytinburnu’nda bir fabrikada ona iş bulmuştur. Romanda Celâl’in işe girdikten sonraki hayatı işlenmemiştir.

Pınar Kür’ün, “Yarın Yarın” isimli romanında Hüseyin Efendi, Anadolu’nun bir köyünden İstanbul’a ailece göç etmiştir. Hüseyin Efendi, dört çocuklu ailesini İstanbul’da geçindirebilmek için inşaatlarda ancak iş bulabilmişken, çocukları çalışma çağına geldiklerinde fabrikaya işe girmiştir. Hatta Hüseyin Efendi, önceleri çalışan kadınlara hafif kadın gözüyle bakmasına rağmen daha sonra kızının da çalışmasına razı olmak zorunda kalmıştır. İkinci kuşak göçmenler, Hüseyin Efendi’nin oğlu Rıza’nın karısı da işçi olarak çalışmaktadır. Kızı Kadriye ve kocası Memet, örgütlenmiş işçidir.

İncelediğimiz romanlarda başka kentlerde bir meslek sahibi olan roman kahramanlarının, meslekleriyle ilgili daha kolay iş bulabileceklerini düşünerek veya başka bireysel nedenlerle İstanbul’a göçtüklerine ve şanslarını burada denemek istediklerine şahit oluyoruz. Genellikle başka büyük şehirden bir meslek sahibi olarak İstanbul’a gelen kişilerin daha bilinçli kişiler olduğu görülmektedir. Nitekim Hakkı Özkan’ın “Grevden Sonra” isimli romanında Nuri, Ankara’da basımevinde makineci olarak çalışırken grev sebebiyle işsiz kalınca, yeni bir iş bulma umidiyle İstanbul’a göçer. Yine aynı romanda Nuri’nin komşusu Fehim de başka şehirlerde

çalışmış, en son İstanbul’a gelmiş bir matbaa işçisidir. Bir meslek sahibi olsalar da Nuri ve komşusu Fehim, İstanbul’da kendi bireysel çabalarıyla iş bulamamışlardır. Nuri, açlık sınırında iken iş bulamayınca artık bu mesleği bırakıp vasıf gerektirmeyen bir işte çalışmayı düşünürken yolda tesadüfen gördüğü bir arkadaşı sayesinde mesleğini yapabilecek bir iş bulur. Yine komşusu Fehim de ailesiyle açlıkla karşı karşıya geldiği sırada Nuri sayesinde bir işe girer. Köyden gelen vasıfsız göçmenler gibi kentten gelen vasıflı göçmenlerde her ne kadar hemşehricilik ön plana çıkmamışsa da görüldüğü gibi iş bulabilmek için İstanbul’da yine de bir tanıdığın olması gerekmektedir. İş ortamında ise artık hemşehricilik bağları dışında işçi olma bilinciyle ve emekçilerin dayanışması söz konusu olacaktır. Yine daha önce işlediğimiz köyden gelen vasıfsız işçilerin, işyerlerinde patronu ve kendilerini yönetme konumundaki herkesi velinimet gibi görüp her türlü haksızlığa katlanmalarına karşın Nuri, işyerinde kendisine hakaret eden arkadaşını mahkemeye vermiş, işyerinin müdürü ve başka çalışanlar tarafından Nuri’ye cephe alınınca, onun yanında hareket eden ona destek olan arkadaşları da olmuştur.

“— Ne haber Nuri? diye sordu.

—İyilik.

—Cemil’i mahkemeye vermişsin.

—Evet.

— İyi yaptın. Ben şahidim unutma. Sana yaptığını bir bir anlatacağım.

Konuşurken Ahmet sokuldu yanlarına:

— Başarılar arkadaşım, dedi, Cemil bir zaman önce bana da aynı şekilde davrandı.

— Sen ne yaptın?

— Hiç. Büyük balık küçük balığı yutar diye sustum.

— Sen balık değilsin ki. Onu sardalyalar düşünsün.

— Çok güzel söyledin, dedi yanlarına sokulan, Fuat. İçimizden birinin çıkıp hak araması güzel bir şey.

— Bu işler yalnız olmaz, dedi, Nuri.

— Ne yapalım?

— Sendikaya girelim.

— Girelim, iyi olur. Sen git konuş onlarla.

— Sen bu işlerden anlıyor muşsun. Sendikalaşırsak iyi olur.

— Seni temsilci yapalım.”⁵⁹⁵

Hasan İzzetin Dinamo’nun “Koyun Baba” isimli eserinde Bunçuk’un ve Ahmet’in gecekondulu mahallesinde ilk karşılarına çıkan ve Ahmet’in belki de “Ahmet Usta” olmasını sağlayan Niğdeli Gülizar Bacı, gecekonduya bir oda daha eklemesi söylemek için mahalleye yerleştikten epey sonra Ahmet Usta’nın yolunu

⁵⁹⁵ Özkan, a.g.e., s.277.

kestiği sırada, memleketten oğlunun geldiğini ve burada bir dokuma fabrikasına işçi olarak girdiğini söyler.

“(…)Evlerin arasından geçerken Gülizar nine önlerini kesti:
“Ahmet ustam, dedi, gel bak, torunlarım geldi. Şimdi de yeni bir oda daha yapacaksın bize. Bu hafta içinde olur mu? Yağmurlar gelip ortalık çamur deryasına dönmeden adamakıllı yerleşelim.”
Ahmet usta, baktı. Gencecik bir köylü gelin, eteklerine tutunmuş dört cılız yavruyla kapının önünde dikilmiş, gülümseyerek onlara bakıyordu:
“Oğlumun döllerı bunlar. Oğlum, dokuma fabrikasına girdi. Köyü bıraktık gayrı.”⁵⁹⁶

Sevinç Çokum’un “Zor” isimli romanında Sırma, çocuğu olmadığı için kaynanası ve kocası tarafından hor görülünce, kardeşi Kerim’in halalarının yanına İstanbul’a bir meslek sahibi olmak için gitmiş olmasından da güç alarak İstanbul’a gelir. Sırma, önceleri Kerim gibi Hatice Hala’sının yanında kalarak evlere temizliğe gider, daha sonra bir ilaç fabrikasının yemekhanesinde iş bulur. Romanda bu durum derinlemesine işlenmemiş, sadece Sırma’nın fabrikada ne iş yaptığına kısaca değinilmiştir.

“(…)Artık evlere temizliğe gitmiyordu Sırma. Bir ilaç fabrikasında iş buldu. Yemekhanenin bulaşığını yıkıyor, masalardan yemek sonralarında tabakları kaldırıyor, yerleri silip süpürüyor.”⁵⁹⁷

Aysel Özakın’ın “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan’ın öğretmen olan abisi Tahir, 12 Mart döneminde tutuklanınca açığa alınmış, o da savunduğu ideoloji için çalışmak ve daha etkin olabilmek amacıyla karısıyla birlikte İstanbul’a göçmüş, kendisi bir sendikanın seminerlerinde öğretmenlik yaparken, karısı Sevim ise fabrikada çalışmaya başlamıştır. Romanda Sevim’in, çalıştığı fabrikada kadın işçileri devrimci bir kadın derneğine kazandırmaya uğraştığından söz edilmektedir. Sevim, oturduğu mahalleden, çalıştığı fabrikadaki zorluklardan hiç şikayetçi değildir. Çünkü o ideolojisine hizmet ettiği, işçiler arasında bilinç uyandırdığı için son derece memnundur. Bu durum Armağan’ın ziyareti sırasında romanda şöyle anlatılmıştır:

“(…)Sevim, fabrikadaki işinden söz etti. Armağan onun zorluklardan yakınmadığını görüyordu. Fabrikadaki kadın arkadaşları onun sözlerine

⁵⁹⁶ Dinamo, a.g.e., s. 131.

⁵⁹⁷ Çokum, a.g.e., s. 216.

inaniyorlardı. Sevim'in hayatındaki zorluklar inancının aydınlığıyla siliniyordu sanki. Siyah gözlerinde ve sesinde duru bir kararlılık vardı. Evdeki susuzluğu, mahalledeki tozu, dumanı da pek önemsemiyordu. İşçilerdeki bilincin ilerleyişi sevindiriyordu onu.”⁵⁹⁸

Vedat Türkali'nin, “Bir Gün Tek Başına” isimli romanında daha önce “Göçün Sebepleri” başlığı altında da işlediğimiz köyden daha çok ekonomik sebeplerden dolayı İstanbul'a göç eden vasıfsız insanların inşaat sektörü dışında fabrikalarda da çalışmakta olduğunu ancak henüz örgütlü bir yapıya geçemediklerini görüyoruz. Göçmenlerin, köylerinde daha kötü şartlarda çalıştıkları için şehre geldikten sonra, fabrikadaki şartların kendilerine çok da olumsuz gelmediğini, dolayısıyla işçi hakları ve sendikacılık konusunda onları bilinçlendirmenin zor olduğunu, roman kahramanları Günsel, Faik, Remzi aralarında işçileri nasıl bilinçlendirebileceklerini konuşurken öğrenmiş oluyoruz. Faik ve Remzi'yle bu konuşmasının ardından çoğu Anadolu'dan gelen işçilere Günsel, kendisinin de Anadolu'da çocuk yaşta çalıştığını anlatarak onlarla yakınlaşmaya çalışır:

— Nasıl, dedi, genel bir uyanma var mı işçide?

Remzi kararsız durdu:

— Valla kardeş, dedi, bizim işçi belli olmuyor, ne desek yalan... Bakıyorsun doğru doğru gidiyor yolda, bir “komünistlik” sözü duydu mu da böyle sapıtıyor ki aklın durur... Kafasına saplamışlar bir kez, Zaloğlu Rüstem pehlivan olsan kolay sökemezsin... Ama var, eskisi gibi değil, bir uyanma var...

— Peki, bu çektikleri, dedi Günsel...

— Çektikleri mi? Köyde çektiklerinin yanında burası zezem... Çoğu köyden yeni gelmiş zaten...

Faik aldı birden:

— Bir şeytan girmiş beyinlerine!... Sendika diyorsun herif komünistlik diyor, hakkını ara diyorsun komünistlik diyor... Grevin sözünü bile ettirmiyorlar zaten... Geri kardeş, geri... Daha çok ister...”

Günsel'in içine acı çökmüştü... Nasıl konuşuyor bu işçiler... Nasıl konuşacaklardı ya... Masal mı anlatsınlar? Uydurma başarı öyküleriyle kendinden mi geçirsinler seni. Hadi sen de bir şiir oku şunlara! İşte gerçek bu... Bu sevimsiz gerçeği sevimli yapmak için savaşmaya gücün var mı? Senin görevin bu işte!...

— Size akıl vermeye kalkacak değilim, dedi Günsel... Çok mu ister, az mı ister hiç belli olmuyor o... Kar bastırdı mı insan hiç kalkmayacak sanır. Küçükken ben halıda çalıştım Sivas'ta. Sonra İstanbul'a geldik... Küçük kızları çalıştırırlar zaten çoğu karın tokluğuna. Toz toprak, pislik, hastalık... Bilirsiniz... İşçilerin durumu, her şey umutsuzluk verir insana. O çocukluğumla ben bile gördüm işçilerdeki yanlışlığı. Öyle korkardım ki... Nasıl kötü bakarlardı bize ağbim yüzünden! Şimdi hepsi selâm gönderiyor. Sivaslı çocuklar söyledi, çoğu kısa bir süre sonra bulmuşlar yollarını!

⁵⁹⁸ Özakin, a.g.e., s.101–102.

— Doğru, dedi Fatma. Bizim millet biraz avanaktır. Bekler bekler ama, birden açar gözünü. Hiç belli olmaz. Türk'ün aklı demişler ya...

Gülüştüler... Günsel öyle sevinmişti ki Fatma'nın desteğine. Ödö kopmuştu yalanını anlayacaklar diye. Sivas'taki işçilerden böylesine iyi haber geldiğini uydurmuştu... Mahalleden bir iki selâm gelmişti. Halıda birlikte çalıştıkları bir komşu kızından söz etmişti birisi... Gelişme göstermiş. Kocası çok iyi çocukmuş da... Biraz daha umut girmişti odaya. Tereciye tere sattık!...

— Yok canım, dedi Faik. Nasıl olsa açacaklar gözlerini ya, bizim sıkıntımız, şimdilik biraz sallanıyorlar...⁵⁹⁹

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçen ve İstanbul'da bir ailenin yanında kalarak meslek öğrenen çocuk işçilere rastlamaktayız. Levent Engin'in "Suçlu" çocuk yaşta olmasına rağmen ailevi sebeplerden İstanbul'a kaçmış, İstanbul'da tek başına bir çocuk olarak tutunmaya çalışırken çok büyük sıkıntılar çekmiş, hatta hapse girmek zorunda bile kalmıştır. Ancak Murat, kişilik olarak namuslu ve dürüst bir çocuktur. Murat, bir gün Kâzım Baba dediği bir motor ustasını yolda gasp etmeye kalkan hırsızların elinden kurtarmış, bunun üzerine Kâzım Baba'da ona dükkânında çalışmayı teklif etmiş, bu teklifi kabul eden Murat, Kâzım Baba'nın yanında çırak olarak çalışmaya başlamış. Kâzım Baba, zamanla Murat'ın ne kadar çalışkan ve dürüst bir çocuk olduğunu fark etmiş, çocuğu da olmadığından karısıyla birlikte onu kendi çocukları kabul etmiştir. Murat, zamanla bu çırak olarak çalışmaya başladığı işte usta olmuş, hatta Kâzım Baba'nın manevi oğlu olarak da daha sonra dükkânın her şeyinden sorumlu olmuştur.

Sevinç Çokum'un "Zor" isimli romanında Kerim, İstanbul'da oturan Hatice Hala'sının yanına bir meslek öğrenebilmek için gelmiş, halası onu bir demircinin yanına çırak olarak vermiş ve orada çalışmaya başlamıştır.

4.9.2. Kapıcılık

"Göçmenlerin Yaptıkları İşler" başlığı altında yaptığımız genel değerlendirme de 1950 sonrasında Anadolu'dan İstanbul'a göç dalgasıyla gelmeye başlayan nitelsiz göçmenlerin, Demokrat Parti iktidarıyla birlikte canlanan ve gelişmekte olan sanayinin ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılamakla birlikte, zamanla

⁵⁹⁹ Türkali, a.g.e., s. 182-183.

kendi içinde yeni ilişkiler üreterek apartmanlaşan ve buna bağlı olarak ihtiyaçları da değişen şehrin gereksinim duyduğu kapıcılık gibi yeni kadroları da ürettiğinden⁶⁰⁰ söz etmiştik. Yine “Göçmenlerin Barındıkları Mekânlar” başlığı altında Anadolu’dan İstanbul’a gelen aileler için apartman görevlisi olmanın en cazip işlerden biri olduğunu, çünkü kapıcılık yapan erkeklerin hem aileleriyle birlikte oturabilecekleri bedava barınma mekânına kavuşmuş olduğunu hem de eşlerine ve çocuklarına da apartmanda temizlikçilik veya hizmetçilik gibi iş imkânları sağlamış olduğunu, böylece elektrik, su, yakacak parası ve kira vermedikleri gibi eve birden fazla gelir getirme imkânı sağladığını, bu sebeple kapıcıların sonraki süreçlerde maddî anlamda diğer vasıfsız göçmenlere göre daha çabuk sınıf atladıklarının görüldüğünü söylemiştik.

Apartman sakinlerinin çoğu zaman, evlerinin anahtarını bırakarak değerli eşyalarını emanet ettiği kapıcılar, ‘Konut Kapıcıları Yönetmeliği’nde apartmanın “bakımı, korunması, küçük çaptaki onarımı, ortak yerlerin ve döşemelerin bakımı, temizliği, bağımsız bölümlerde oturanların çarşı işlerinin görülmesi, güvenliklerinin sağlanması, kaloriferin yakılması, bahçenin düzenlenmesi ve bakımı ve benzeri hizmetleri gören kişi”⁶⁰¹ olarak tanımlanır. 1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a göçün İstanbul’unun gözündeki sembolü olan kapıcılar, sinema filmlerinde, televizyon dizilerinde,⁶⁰² genellikle olumsuz şekilde ele alınmış, şark kurnazlığı yapan, apartmanın tüm sırlarını bilen, sahtekâr, dolandırıcı tipler olarak gösterilmiştir.

⁶⁰⁰ Korkut Tuna, **İstanbul’un Sosyolojik Dönüşümü**, Şehir ve Kültür: İSTANBUL, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Yayını, Editör: Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010, s.366.

⁶⁰¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Konut Kapıcıları Yönetmeliği, Birinci Bölüm, Madde 3, **Resmî Gazete**, 03.03. 2004, S. 25391.

⁶⁰² 14. Antalya Film Festivalinde Zeki Ökten’in “En Başarılı Yönetmen” ve Kemal Sunal’ın da “En Başarılı Erkek Oyuncu” ödülünü aldığı 1976 yapımı bir Türk filmi “Kapıcılar Kralı”nda Seyid, ilk bakışta Anadolu’dan İstanbul’a göçen saf bir göçmen görüntüsü verse de tam bir şark kurnazıdır. Apartmanın yöneticileri değişse de Seyid, deyim yerinde ise “sakala göre tarak vurma” taktiğiyle her zaman kendi değirmenine su taşır, yöneticileri ve apartman sakinlerini parmağında oynatır. Nihayetinde kapıcılık yaptığı apartmanın yarısından fazlasını satın alır.

Bu sinema filmin dışında televizyon dizilerinde de kapıcılar hemen hemen aynı şekilde gösterilmiştir. 1989 yılında yayınlanmaya başlayan “Bizimkiler” dizisinin “Kapıcı Cafer”i de aynı şekilde aynı şekilde kişiliksiz ve sahtekâr biri olunca “kapıcı”ların tepkisini çekmiş, kapıcı rolündeki Ercan Yazgan ve TRT kanalı protesto edilmiştir. Bkz. 20.11. 1990, **Milliyet Gazetesi**, s. 21.

1950 sonrasında yaşanan büyük sosyal değişmelere paralel olarak apartmanlaşan İstanbul'un yeni toplumsal yapısında bu değişimin çok önemli figürleri olan kapıcıların, elbette Türk romanına yansıması olmuştur. Genel olarak bakıldığında Türk romanındaki kapıcı tiplerinin sinema filmlerinden ve televizyon dizilerinden çok da farklı işlenmediği, romanlarda da aynı şekilde olumsuz şekilde işlendiği görülmektedir.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İflâhsızın Memet, Anadolu'dan gelip de Haydarpaşa'da trenden inince, elinde tahta bavulu sırtında yatak yorganıyla Gafur Ağa'sını bulmak üzere vapurla karşıya geçer. Karşıda Gafur Ağa'sının yanına gidebilmek için tekrar Yemiş vapuruna binmesi gerektiği söylenir. O da tekrar vapura biner, tek düşüncesi Gafur Ağa'sına bir an önce ulaşmaktır. Ancak vapurda ikinci yerine sırtındaki yükü, elindeki bavulla ve köylü kıyafetiyle birinci tarafına geçer. Biletçi tarafından azarlanınca birincidekiler üzürlüdür. O zaman biletçinin Anadolu'da gelen göçmenlere acımamak gerektiğini kapıcı örneğiyle açıklaması ve şehirlilerin kafalarında Anadolu'dan gelen bütün göçmenleri her gün apartmanlarında, mahallelerinde muhatap olmak zorunda kaldıkları kapıcılarla özdeşleştirmeleri oldukça ilginçtir. Yani şehirlilerin kafasındaki olumsuz göçmen imajı kapıcılar sebebiyledir.

“—Sana ikinciye geç dedim ne dikiliyorsun hâlâ?

Biletçi sertçe döndü:

— Zavallı ha? Zavallı o değil, bizleriz, şehirliler! Bunca yıllık tahsilimize, şehirliliğimize rağmen, ikinci biletiyle birincide seyahat etmeyi düşünemeyiz!

Kadınlardan, Emine'ye benzeyen:

— Düşünemeyiz değil, düşünmeyiz! dedi.

Biletçi hâlâ hırslı, bavulu, yorganıyla kapıya ilerlemekte olan delikanlıya nefretle baktıktan sonra, hınçla başını salladı:

— Düşünmeyiz, düşünemeyiz... hepsi bir kapıya çıkar. Tenezzül etmeyiz deyin şuna. Ama onlar, şu aylar var ya, şu aylar? Her şeye tenezzül ederler. Sorarım size, apartman kapıcıları bunlardan başkası mı?”⁶⁰³

Mesut Tutkun'un "Biz İnsan Değil miyiz" romanında Hüseyin'le Mehmet, İstanbul'a kapıcılık yapan arkadaşları Veli'nin yanına diye gelirler. Ancak bu sırada onların her hâlleriyle gurbetçi oldukları belli olduğundan dolandırıcı Abdi

⁶⁰³ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.21.

tarafından ellerindeki adrese ulaşmaları engellenir. Uzun zaman sonra ilk kez izin yaptıkları bir gün Abdi tarafından Beyoğlu'na gezmeye götürülünce tesadüfen Veli'yle karşılaşılır.

“ — Len Memed bak hele. Şu karşıdan gelen bizim Veli değil mi?

— Hıı. Ona çok benziyo. Acep o mu, yoksa?

— Dur bakak belki o değildir. Başında fötürü de var.

Mehmet:

— O olsa bile hiç yüz vermiyek. Biliyon ya bize oyun etmiş yanlış edires vermişti.

— İyi ya tam zamanı. Mahcup edek.

Veli'ye benzettikleri adamın üstünde açık mavi bir elbise, beyaz gömlek, kırmızı bir kravat, ceketinin üst cebinde renkli bir mendil, gözlük, dolmakalem ve tarak vardı. Ayağına beyazlı siyahlı bir iskarpin giymişti. Hüseyin de Mehmet de Veli'nin kıyafetini pek beğenmişlerdi. Eğer bu Veli ise demekki işleri yolunda gidiyordu. Adamın elinde bir mısır ısıra ısıra kanepelerin arasında ilerliyordu. Mehmet'le Hüseyin dikkat kesilmişler acaba o mu değil mi diye bakıp duruyorlardı. Abdi ise biraz önce aldığı bir akşam gazetesine göz gezdirdiyordu. Nihayet Hüseyin karar verdi şöyle hızlıca bir sesle “Veli” diye bağıracaktı. Eğer o ise muhakkak sesin geldiği yere bakardı. Değilse yoluna devam ederdi. Ve öylede yaptı.

— Veli... Sesi biraz zayıf çıkmıştı, tekrarladı:

— Veli... Fotörlü, açık mavi elbiseli, kırmızı kırıvatlı adam sesin geldiği tarafa başını çevirdi. Hüseyin'le göz göze geldiler. Adam birkaç saniye olduğu yerde durdu ve hızlı adımlarla onlara doğru yürüdü. Kanapenin önüne geldiği an kollarını açarak:

— Hüseyin... Memed. Siz nerelerden çıktınız? Orada her üçü sarmaş dolaş olmuşlardı. Abdi de şaşkın şaşkın bu manzarayı seyrediyordu. Veli'yi aralarına aldılar.⁶⁰⁴

Daha önce “Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında bu konuyu işlemiştik. Ancak burada sadece kapıcılık özelinde farklı açıdan yine incelemeye gerek gördük. Veli, bir kapıcının kazancının ve yaşam standardının üzerinde kılık kıyafetle Hüseyin'le Mehmet'in karşısına çıkmıştır. Alışık olduğumuz kapıcı tiplemesi dışında bu görünümün asıl sebebi daha sonra anlaşılacaktır. Veli uzun zamandır görmediği hemşehrileriyle hasret gidermek için akşam kendi evinde misafir etmek ister, ancak Abdi Hüseyin'le Mehmet'in gözü açılır diye göndermek istemez. Nihayetinde Veli'nin ısrarı üzerine Abdi kabul etmek zorunda kalır. Veli, hemşehrilerini çalıştığı apartmana getirince onlara yaptığı işi, apartman kapıcılığını şöyle tarif eder:

“ — İşte şu ilerdeki penbe boyalı bina bizim. Bizim dediysem benim idarem altındaki yer yani. Anadolu'da köylerde bu işe kapıcılık diyorlar. Bu iş kapıcılık

⁶⁰⁴ Tutkun, **a.g.e.**, s.67–68.

değil, apartman idareciliği. Bu binanın her şeyi benden sorulur. Sekiz dairesi vardır, sekiz dairende de hep ileri, yüksek aileler oturur. Benden izinsiz de bi şey yapamazlar.”⁶⁰⁵

Binadan içeriye girmişler, zemin kattaki daireye geçmişlerdi.

Kapıdan Hüseyin’leri Veli’nin karısı karşıladı. Mehmetleri görünce sevindi ve şaşırdı.

— Hoş geldiniz. Nereden çıktınız böyle? Buyurun gelin içeri, dedi.

Oldukça temiz ve bir köy eviyle hiç alâkası olmayan tertipte bol eşyalı bir odaya geçtiler. Veli:

— Haydi Huriye bize şöyle bir tarhana çorbası yap. Uzun zamandır biz de yemedik.

Bu sıra kapının zili çaldı. Huriye kapıyı açar açmaz gelenlere:

— Bi dakika bekleyin dedi ve Veli’ye seslendi. Veli kapıya geldi, bir Hüseyin’lerin olduğu odaya baktı birde gelenlere. Yüzü hafifçe kızarmıştı.

— Bu gün gelmeseydiniz iyiydi. Misafirlerini vardı da, diyebildi.

(...)

— Görürlerse ayıp olur, yarın gelin.

— Görmezler, görmezler. Görseler dahi tanıdıklarım dersin. Bizim kim olduğumuzu bilecek değiller ya.

Veli biraz tereddüt gösterince delikanlı:

— Hadi hadi çekinme. Bu sefer sana daha fazla vereceğim, der ve hemen genç adam elini pantolon cebine sokar, yeni bir elli liralık çıkararak Veli’ye uzatır.

Veli parayı görünce dayanamaz, eliyle işaret ederek yavaşça: Girin içeri, der.

Kapıyı örter, misafir odalarının tam karşısına düşen yatak odalarını göstererek:

— Çabuk geçin, bu sefer fazla kalmayın ha. İdare edin vaziyeti. Aman fazla ses çıkmasın. Dedim ya köyden misafirlerim var. Çakarlarsa durumu çok ayıp olur.

(...)

Arkadaşlarının yanına gitti. Büfeye yaklaştı, üstündeki radyoyu büyük bir özeni ile açtı. Radyoda alafranga bir müzik vardı. Bu sefer pikaba seçtiği bir plâğı koydu. Radyonun hoparlöründen çıkan bir türkü sesi gürültüyle odayı doldurdu.

Hüseyinler bütün bu olanları büyük bir hayranlık içinde seyrediyorlardı. Plaklar birbirini peşine çaladursun gene köyden, eski günlerden konuşmaya başladılar.”⁶⁰⁶

Hüseyin’le Mehmet, Veli’nin kaldığı zemin kattaki daireye gelince, yine köyden tanıdıkları karısı kapıyı açar ve hemşehrilerini gördüğüne çok sevinir. Veli’nin oturduğu daire gerçekten iyi döşenmiş bol eşyalı bir dairedir. Veli hemşehrilerine ne kadar lüks yaşadığını gösterircesine radyoyu, daha sonra pikabı açar. Karısına da tarhana çorbası yapmasını söylerken, arkasından kendilerinin de uzun zamandır yemediklerini eklemeyi ihmal etmez. Bütün bu ortam Hüseyin’le Mehmet’te hayranlık uyandırır. Bu arada kapı çalınır, karısı kapıyı açınca genç bir çiftin geldiğini görür ve kocası Veli’ye haber verir. Veli, köyden misafirleri olduğunu, şimdi alamayacağını söylese de genç çift kısa zamanda çıkacaklarını söyler ve parayı biraz daha arttırınca Veli kabul edip onları yatak odasına alır. Bu

⁶⁰⁵ A.e., s.72.

⁶⁰⁶ A.e., s.72-74.

arada Hüseyin’le Mehmet genç çifti görmemiştir. Veli, genç çift odaya girdikten az sonra odaya girerek içki götürür. O sırada uygunsuz durumda olan genç çift hiç istifini bozamaz. Her iki tarafın bu kadar rahat davranmasından anlaşıldığı kadarıyla demekki bu iş sıkça tekrarlanmakta, Veli ve karısı bu işin ticaretini yapmaktadırlar. Bu arada Veli ve karısı hemşehrilerine ne kadar lüks yaşadıklarını göstermek için birkaç aydır sadece ekmek, zeytin, domates ve salatalık yiyen Mehmet’le Hüseyin’e içkili tam bir ziyafet sofrası hazırlar. Veli, Mehmet’le Hüseyin’in köye gidince bunları anlatacağını da düşünerek iyice keyiflenir.

“Aradan yarım saat geçmişti. Huriye çorbayı pişirmiş, misafir odasına da sofrayı hazırlamıştı. Mehmet ve Hüseyin için tam bir ziyafet sofrasıydı bu. Çorba bir iki değişik yemek, salata, peynir, meyva ve içinde koyu sarı renkte bir suyun bulunduğu ufak bir şişe vardı masada. Sofraya oturdular. Veli bu şişeden küçük üç kadehi doldurdu. Birisini eline alarak:

— Haydi arkadaşlar, bu akşam sizin şerefimize içeceğiz, dedi.

Hüseyin de kadehi eline aldı, evvela kokladı ve dilini uzatarak tadına baktı. Bunun değişik bir içki olduğunu anlamıştı.

Hayatında bir kez, oda çok sevdiği bir arkadaşının düğününde iki kadehlik şarap içmişti. Böyle bir içkiyi şimdiye dek ne görmüş, ne de tatmıştı.

Onların bu acemi hâlleri Veli’nin hoşuna gitti. Zengince görünen bu yaşayışlarını teşhirden bayağı zevk duymaktaydı. Nasıl olsa köye döndüklerinde bunları tek tek anlatacaklar diye düşündü.

Çorbalarını içtiler. Üstüne ikişer kabda yemek yedikten sonra işçilerini yudumlamaya başladılar.

Veli pikabı boş bırakmıyor devamlı olarak pilak koyuyordu. Seçtiği oyun havaları, gazeller, türküler Hüseyin’leri çok duygulandırıyordu.”⁶⁰⁷

Veli hemşehrilerine gösteriş yapadursun yatak odasındaki müşteri hâlâ içerdeyken tekrar kapı çalar. Bu sefer başka bir çift Veli’ye oda için ısrar eder, Veli dolu olduğunu söyleyince içerde odanın boşalmasını bekleyebileceklerini söylerler. Veli, bu işin ucundaki parayı düşünerek kabul eder ve yatak odası boşalınca kadar hemşehrileriyle bu çifti aynı ortamda ağırlar. Hüseyin’le Mehmet, hiçbir şeyden şüphelenmezler.

Yine daha önce “Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında kısmen işlediğimiz, Peride Celâl’in “Evli Bir Kadının Günlüğünden” romanındaki Selma ve Mehmet’in oturdukları apartmanın kapıcısının karısı Fatma’yı burada da söz konusu edeceğiz. Daha önce Türk romanında kapıcıların genellikle olumsuz şekilde işlendiğini söylemiştik. Ancak Peride Celâl’in “Evli Bir Kadının Günlüğünden”

⁶⁰⁷ A.e., s.75.

romanında kapıcı ile ilgili olumsuz bir şey söylenmediği gibi aksine kapıcının karısı Fatma; mağrur duruşuyla roman başkaharmanı Selma ve kocası Mehmet'te hayranlık uyandırmaktadır. Selma, Mehmet'le tanışmadan önce sevdiği Anadolu sosyalist bir genç olan Ali sayesinde, sosyalist bir bakış açısıyla Anadolu insanını tanır. Selma'nın daha sonra evlendiği kocası Mehmet, kendisi gibi sol düşünceli zengin ama burjuva düzenini eleştiren biridir. Bu sebeple Selma ve kocası Mehmet'in, asık suratlı ve mağrur duruşuyla Anadolu'dan göçen kapıcının karısı Fatma, dikkatlerini çeker. Selma ve Mehmet, dış görünüşü sebebiyle Fatma'ya "Asık Suratlı Dev" ismini vermişlerdir. Selma'nın Fatma'ya hayranlığı o kadardır ki onun tablosunu yapmaya bile başlamıştır. Romanda Selma, her ne kadar kapıcının karısı dese de kocası fabrikada çalıştığı için kapıcılık görevini de Fatma'nın yaptığını görmüş oluyoruz. Fatma; Selma zengin olduğu, üst gelir grubunda olduğu için asla ona yalakalık yapmayan, yılmışmayan biridir. Evdeki çok daha zengin ve evinde hizmetçisi bile olan hizmetçi Gülsüm, Selmalar'da artan ve kalan yemekleri eve götürmeye tenezzül ederken, Fatma ona göre maddi durumu çok daha kötü olmasına rağmen "Evde yemeğimiz var." diyerek verilen yemekleri reddeden bir kadındır. Romanda Fatma'nın kocasının yerine apartmanı da idare ettiği, üstüne gündeliğe gittiği, buna rağmen durumundan hiç şikayetçi olmadığı, her zaman mağrur duruşuyla daha fazla parası olması için kendinden ödün vermediği şöyle anlatılır:

"(...)Kapıcının sert bakışlı, konuşmaz karısı daha hoşuma gidiyor. Evime, varlığıma karşı düşmanlığı açıkça görüyorum gözlerinde, işini bitirdiğinde bir kapıyı gümlütüp çıkışı var!.. Sırasında "Yok Hanım, bugün çocukları yuğacağım. İşim çok aşağıda..." diye direnmesini de biliyor Fatma kadın. Sokağa çıktığımda kapı önündeysen, çocuğu kucağında sırtını dönüveriyor tanımazcasına. Para verdiğimde alır gider ses etmeden... Direk gibi, güçlü, sert bir kadın. Kocası fabrikadaymış. Bütün apartmanın işi onun üzerinde, ayrıca gündelikle de çalışıyor..."⁶⁰⁸

Selma, özellikle Fatma'nın zenginlere bakışı ve boyun eğmeyişi çok hoşuna gittiğinden evdeki Hizmetçi Gülsüm Hanım'ın, Fatma'yla neler konuştuklarını çok merak eder ve onunla neler konuştuklarını sorar. Gülsüm Hanım da yoksulun derdinin çok olduğunu, onları konuştuklarını söyler. Bunun üzerine Selma, emekçi sınıfıyla aralarında duvarlar olduğunu; kentliyi köylüden, varlıklıyı yoksuldan

⁶⁰⁸ Peride Celâl, **a.g.e.**, s.55.

uçurumların ayırdığını düşünür. Ancak Fatma'yı etrafındaki diğer emekçilerden ayırır, onda Ali de olan o saf Anadolu insanını görür. Romanda Fatma'nın kocası kapıcıyı hiç görmezsek de buradaki işi dışında, bir de fabrikada çalıştığını biliyoruz. Bunun dışında Selma'nın Fatma'ya hayranlığı dolayısıyla evin hizmetçisi Gülsüm'den sorarak öğrendiği, Fatmaların Gültepe'de yerleri olduğu ve orada gecekondlu yaptıkları bilgisi, İstanbul'da kapıcılık yapanların daha önce söylediğimiz kira, elektrik, su, ısınma parası vermedikleri gibi eşlerinin de gündelikçilik yapması ile yatırım yapacak kadar para kazandıklarını göstermektedir.

Aynı romanda evin hizmetçisi Gülsüm Hanım'ın gelmediği bir günde Fatma'yı ev işleri için çağıran Selma'nın, onun hayat hikâyesi ile ilgili birçok ayrıntıyı öğrendiğini görüyoruz. Bu arada Fatmaların köyleriyle hâlâ bağlantılarının kopmadığına, kız çocuklarına bakış açılarının hâlâ köydeki yaşamlarındaki gibi olduğuna şahit oluyoruz.

“Asık Suratlı Devin keyfi yerinde, konuştu benimle ilk kez biraz uzun! Öyle sevindim!

Tavada eti kızartıyordum. Üzerime yağ sıçramasın diye, Gülsüm Hanım'ın beyaz iş önlüğünü giymiş, başıma da eşarplarından birini sarmıştım.

Arkamdan durmuş beni seyrediyordu. Dönüp baktım. Gözlerinde alay vardı.

— Bugün keyfin yerinde Fatma Kadın! dedim.

— Elbet! Oğlan sınıfı geçti, dedi.

Bir garip, kaba kaba söylüyor sözcükleri. Oğlunun sınıf geçmesini anlatırken göğsü gerilmiş, koskocaman yüzü aydınlık, öyle bir öğrenerekten yüksek konuştu ki! Gülmeye koyuldum.

(...)

— Sağol Fatma kadın, dedim. Bana yardımın dokundu bugün. Oğlanın sınıf geçmesine de sevindim doğrusu, öbürleri de gidiyor mu okula?

— Öbürleri küçük daha... dedi.

— Dört oğlan değil mi?

— Üç oğlan, öbürleri komşununkiler.

— Oğlan anası olmak köyde makbuldür derler!

— Ne olacak, kızlarım da vardı!..

— Nerdeler şimdi?

— Öldüleer!..

(...)

Başı dimdik, gözleri gözlerimde tıkır tıkır anlatmaya koyuldu: İki kızı varmış. Köye anasının, babasının yanına göndermiş bir yaz. Anası, babası tarlaya gittiğinde ocak devrilmiş, ev de yanmış, çocuklar da... Ondan sonra bu oğlanlar arka arkaya gelmiş. Verem olacaktı az kalsın, iğneler, ilaçlar, kocası iyi adam, baktırmış da böyle kalmış turp gibi işte...

— Allah verdi. Allah aldı, ne yapalım! Simdi oğlanlara düştük, diye bağladı sözünü.

Artık köye hiç göndermiyorlarmış çocukları. Kocasını istemiyormuş. Hiç olmazsa ölenler kız çocuğuymuş, ya oğlan olsa!”⁶⁰⁹

Demirtaş Ceyhun’un “Yağmur Sıcağı” isimli eserinde romanın başkahramanı Güher’in kendi iç bunalımıyla baktığı sokağı tasvir ederken köydeki hayatlarını bu sokağa taşıyan kapıcıları ve hizmetçileri sokağın bütün dinginliğine, bütün hareketsizliğine canlılık ve hareket katan, sokağın âdeta yaşadığını gösteren, sokağa kişilik kazandıran nesneler olarak görür.

“Kapıcı karıları sonra... Bazan Mete apartmanının önünde, bazan Umut I apartmanının giriş saçağının altında... Toplanıvermişlerdir. Bir köy evinin avlusuna doluşuvermiş gibi tıpkı. Yün örerek, kirmen eğirerek, çocuk emzirerek...

Ne ki, sokak, genellikle de sessizdir. Bazan anayoldan bu yana bir korna sesi, bir lastik hışırtısı, bir motor gürültüsü yankılanarak vınlar gelir ya, yankılanma dinmez, sanki bu kez, sessizlik daha da bir dayanılmaz olur. İşte insan o an, taşın, betonun, kapının, bacanın bile cıvılcıvılcı yaşadığını duyar ister istemez. Bir yerlerde bir yüznumaranın su zinciri çekilir, gümbür gümbür boşalır duvarların görünmez damarları. Radyatörler, kalorifer boruları çıtır çıtır genişler. Kapılar açılır kapanır ve duvarlar belli belirsiz titreyiverir, insan onu bile duyar. Uzaktan uzaktan telefonlar çalar. Tıpkı bir kavalâ üflerimş gibi, yanık yanık ısıklık çalıyor da olur kimi zaman bir kapıcı.

Hizmetçilerle kapıcılar sanki bu sokağa kişilik kazandıran nesnelerdir. Yadırganmazlar yani. Ya da önemsenmezler. Sabahları kuşluk vaktine kadar, sessiz, öyle kıpırdar dururlar kendi kendilerine. Renk renk giysileriyle çiçeğe durmuş yabancı gülü gibi sıvaşırır apartman yüzlerine. Kimi de habire, demir kapıların som pirinçten tutamaklarını parlatır.”⁶¹⁰

Yine aynı romanda sosyalist öğrenci Zekeriya ile Arabacı Osman sohbet ederken, Zekeriya’nın Arabacı Osman’a çocuğunu okutmayı düşünüp düşünmediğini sorması üzerine Osman’ın oğlunu okutmayı çok istediğini; ancak okuldaki çocukların, öğretmenlerin oğlula rengi sebebiyle Kürt diye dalga geçtikleri için çocuğun okula gitmek istemediğini anlatır. Arabacı Osman’ın dalga geçenler arasında kapıcı çocuklarının olmasını eleştirirken şu ilginç tespiti yapar:

“(…)Bu şehirli kısmı da bellersin, felaket bir domuz. Oğlan n’apsın hani... Kapıcı çocukları bile... Götlerinin dolsuzluğuna bakmazlarmış da beylerinden efendilerinden dilendikleri üstlerine başlarına güveniyor olsalar gerek, bizim oğlanın üstüne üstüne varırlarmış, Kürt, alevi filan diyerekten. Dedim kendi kendime, gidip

⁶⁰⁹ A.e., s.359–360.

⁶¹⁰ Ceyhun, a.g.e., s. 286.

konuşayım öğretmenleriyle. Lâkin, kim dinler arabacı parçasını. Lafı mı olurmuş arabacı parçasının ki?... Şaşırdım kaldım.(...)”⁶¹¹

Celalettin Çetin’in “Göçük” isimli romanında İbrahim, İstanbul’a gidebilmek için bir kamyonunda şoför muaviniği yapmaya başlar. Kamyonun şoförü Şehmuz ona çok iyi davranırsa da onun aklında hep İstanbul vardır. Burada kazandığı para ancak boğazına yetmektedir. İstanbul’daki arkadaşı Nusret, mektubunda İstanbul’da iyi para kazanabileceğini yazmakta ve özellikle kapıcılık işinden bahsetmektedir. Nusret’in özellikle kapıcılık işini övmesi, göçmenler arasında bu işin ne kadar revaçta olduğunu göstermektedir.

“Sonra ne demişti Sarı Bekir’lerin Nusret mektuplarında... Şöyle iş tutar insan İstanbul’da şöyle kazanır diye uzun uzun anlatmıştı. Bir de kapıcılık işi vardı elbet. Hele karı koca çalıştın mı iyi para vardı kapıcılıkta.”⁶¹²

Kerime Nadir’in “Bir Çatı Altında” isimli romanın ilk bakışta konusu hasta oğlu Suat ile Ferace Apartmanı’nda yaşayan dul Avukat Nazmi Şeren’le yine oğlu Suat’in büyük hayranlık duyduğu ünlü artist Siray Ece arasında geçen aşk olsa da Ferace Apartma’nın bütün sakinlerini romanın başından sonuna kadar uğraştıran, asıl konuyu gölgede bırakacak kadar yoğun işlenen, kapıcı Bilâl Haşo ve onun çevresinde gelişen olaylar söz konusudur. Ferace Apartmanı’nın kapıcısı Bilâl Haşo Arapkirli’dir. Kendisi apartmanda kapıcılık yaparken karısı da dairelere temizliğe gitmekte, çocukları da yardımcı olmaktadır. Bilâl Haşo apartman sakinlerine göre görevini yerine getirmemekte ve apartmanda çöpten, pislikten dolayı fareler cirit atmakta, kaloriferi bile doğru dürüst yakmamakta, yine onun ihmalkârlığı yüzünden sıcak su problemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Bilâl Haşo’nun kalorifer yakıtı alımı sırasında başka dalavereler çevirdiği de düşünülmektedir. Bütün bunlara rağmen Bilâl Haşo, sendikalı da olduğundan maaşına zam ve ayrıca kaldığı dairenin küçüklüğü dolayısıyla bir de oda istemektedir. Apartman sakinleri, yaptıkları toplantıda bu durumu değerlendirirken, Bilâl Haşo konuşulanları duyarak içeri girer. Bu sırada hem apartman sakinlerinin kapıcılardan hareketle göçle ilgili düşünce ve

⁶¹¹ A.e., s. 136.

⁶¹² Çetin, a.g.e., s 138.

bakış açılarını, hem de Anadolu'dan gelen kapıcının sendikadan ve mahalledeki bütün kapıcıların hemşerisi olmasından kaynaklı karşı duruşunu görmüş oluruz.

“Bir dakika içeri girmeme izin var mı? diye sordu.
— Evet, ne istiyorsun? dedi Nazmi Bey.
— Aylığıma bir misli zam isteğimden söz edildiğini şuradan geçerken duydum da... Benim istediğim zam, aylığımın bir misli tutarındadır sadece...
— Ne demek istiyorsun?
— Anlatayım baylar... Sendika tüzüğüne göre bir apartman kapıcısı kapıcılık görevi dışında herhangi ek bir iş yaparsa, onun için de ayrıca ücret istemeye hak kazanmaktadır. Ben burada kapıcıyım emme, kalarifere de bakmaktayım. Kapıcılık ayrı iş, kalorifercilik ayrı iş... Tüzükte böyle yazılı...
Kısa bir sessizlik oldu. Öfkeden mosmor kesilmiş olan Tiryal Morkoza:
— Bunlar usta olmuşlar, biz çırak kaldık ayol, dedi.
Kapıcı, Tiryal Hanım'a ters ters baktı. Ama istifini bozmadan sözünü şöyle yürüttü:
— Ben bir de bahçeye bakmaktayım. Bu da bahçıvana verilecek ücretin hesaba katılmasını gerektirir.
Sinirden kaşı gözü oynayan Hulûsi Bey:
— Yani bir misli de bahçıvanlık ücreti mi istiyorsun? diye sordu.
Bilâl Haşo altın dişleriyle sırttı:
— O kadar insafsız bir adam değilim a canım. İstedğim zammın içindedir hepsi...
— Aşağıdan bir de oda istiyormuşsun, o neye?
— Köyden gelen hısımları yatıracak yerimiz yoktur, bu yüzden...
Madam Aspasya tekrar söze atılarak:
— Bre o ki var bütün apartömanlar olacak sizin familya hotel? diye bağırıldı.
— Rauf Semiz de coşarak:
— Yahu, dedi; soyunuz sülâlenizle kenti bayağı işgal bu...
İsmail Rüzgâr hınçlı bir alayla:
— Kapıcılar imparatorluğu! diye ekledi.
— Evet, adamlar düpedüz bir imparatorluk kurmuşlar burada...
— Ama kabahat bizde baylar... Bu adamlara hadlerini bildirmek gerek!
Kapıcı kabarak:
— Biz haddimizi biliriz İsmail Efendi, dedi. Bizi hor germeniz gerekmez...
Köyümüzde en azından bir kaç dönüm toprağımız vardır, itibarımız da... Ve de yurdun her bir köşesi namusiyle çalışan vatandaşlara açıktır. İnsan dilediği yerde ekmeğini kazanabilir. Bileğinin gücü, alınının teriyle kazandığı da helâldir ona...
Sitare Hanım sabırsızca:
— Hadi lâfi uzatma Bilâl Efendi, dedi. İstedğin şeyleri düşünmemiz ve genel kurulca karar almamız lâzım. Sendika seni şu veya bu şekilde destekleyebilir, ama bu apartmanın da bir yönetim tüzüğü var.
— Haklısınız efendim.
Bilâl Haşo mürâi bir saygı ile eğilerek kurulu selâmladı ve odadan çıktı. Bir süre hiç kimse konuşmadı. Sonra hep bir ağızdan tartışmaya başladılar.”⁶¹³

Apartman sakinleri genel kurulda kapıcı Bilâl Haşo'nun isteklerini görüşmüş, bir oda daha verilmesi konusuna Adanalı Abdülsabir Efendi dışında herkes karşı çıkmıştır. Abdülsabir Efendi, kapıcıya bir oda daha verilmesi konusuna

⁶¹³ Kerime Nadir, **a.g.e.**, s.27-28.

farklı bir açıdan bakmış, İslâm dininin kuralılarına göre zor durumda bulunan dindaşlara yardım eli uzatmanın bir vicdan ve insanlık borcu olduğundan söz ederek kapıcının bu isteğini kendince haklı bulmuştur. Toplantı da hiç konuşmayan Nurhayat Hanım, eşi adına toplantıya katıldığı için çekimser kalacağını söyleyince Abdülsabir Efendi bundan cesaret alarak kapıcının yaşam koşullarını eleştirerek onu tekrar savunur, ancak diğer apartman sakinleri oda konusunda taviz vermezler,

“— Sayın komşularım, benim görüşüme göre, kapıcımız ailesiyle ağıla tıklmış koyunlar gibi bir tek odanın içinde barınmak durumunda bırakılmış. Bilâl Efendi beş vakit namazında Müslüman bir adam... Karısından başka üç oğlu, bir kızıyla tam altı kişi yatıyorlar aynı odada

Şiddetli itirazlar adamın sözünü kesti. Sitare Hanım:

— Yanlışınız var Abdülsâbir Efendi, dedi. Her ne kadar kapıcıların aile nüfusu yarım düzine ise de, kendilerine verilen oda adedi bir değil ikidir. Tam konforlu iki oda... Bilâl Efendi Üçüncü odayı köyden gelen hısımları için istiyor. Az önce bunu hepimiz kulaklarımızla duyduk...

— İşte Nurhayat Hanım kızımız da bu odanın ona verilmesine benim gibi taraftar...

Nazmi Şeren:

— Öyle de olsa, dedi: bizim kapıcılık yönetmeliğinde kapıcıya sadece bir oda verilmesi karar altına alınmıştır. Oysa biz ona iki oda verdik. Daha ne istiyor?

Nurhayat:

— Efendim, diye doğruldu; biz burada kiracıyız. Kat sahipleri dururken bize söz düşmez aslında... Sonra bu konuda çoğunluk olumsuz oy vermiş bulunduğu göre, mes'ele kalmıyor demektir.

Kısa bir sessizlik oldu. Sonra, yeni yöneticiliğin heyecanı içinde bulunan Hulûsi Çandarlı:

— Evet, böylece kapıcıya üçüncü odanın verilmemesi karara bağlandı, diye kestirip attı.⁶¹⁴

Apartman sakinleri genel kurulda kapıcı Bilâl Haşo'nun diğer isteği aylığına zam mevzuunu da görüşmüş, cüzi bir zam yapma konusunda anlaşmışlardır. Ancak Bilâl Haşo, genel kurulun aldığı kararları tanımayarak boş odaya yerleşir. Bu sorun apartman sakinlerini rahatsız eder. Yönetici Hulûsi Çandarlı apartman sakinlerinden Avukat Nazmı Şeren'e gelerek bu sorunu mahkeme yoluyla halletmek istediklerini, çoğunluğun kapıcının görevden alınması konusunda imza verdiğini söyler. Böylece Bilâl Haşo'ya kapıcı dairesini boşaltması konusunda protesto çekilir. Ancak apartman sakinlerinden Kâzım Güvengel, karısına kapıcıya çekilen protestoyu anlatırken Bilâl Haşo'nun buna nasıl tepki verdiğini de öğrenmiş oluruz.

⁶¹⁴ A.e., s. 29-30.

“— İlâhi karıcığım. Bilâl Haşo böyle bir yağlı kuyruğu kolay kolay bırakır mı hiç?... Az önce onunla konuştum. Yöneticilik kendisine bir protesto çekmiş noterlikten... Kapıcılık görevlerini gereğince yapmadığından işine son verildiğini ve işgal ettiği lojmanı on beş gün içinde boşaltması için... Gel gör ki, Bilâl Haşo denen tilki bu olayı, gecekondulu mahallesinde bir içki âlemi düzenleyerek kutlamış... Evet, evet, havaya silâhlar sıkarak cümbüş yapıp bu protestoyu çöplük çıkmazında bir kalasa kurşunla mıhlamış!...

Nafise Hanım hayretle kocasına döndü ve yüzüne uzun uzun baktı. Sonra:

— Pes doğrusu! dedi. Peki, şimdi ne olacak?

— On beşer gün ara ile iki protesto daha çekilecek. Yine çıkmaz, lojmanı boşaltmaya yanaşmazsa, tabii ki “fuzûlî işgal” nedeniyle mahkemeye verilip tahliye davası açılacak... Yani sonunda İCRA yoluyla atılacak buradan...”⁶¹⁵

Bilâl Haşo’nun protestolar umurunda değildir. Bir yılbaşı gecesi apartmandakilere nispet olsun diye alt katta bulunan yere bütün hemşerilerini toplamış, içkili, çalgılı çengili eğlence yapmaktadır. Apartman sakinleri bir yerde toplanmayı düşünürken yöneticinin kilit vurduğu kapının kapıcı tarafından kırılarak alt katta davul zurnalı eğlencenin yapılması, oradan gelen gürültünün yanı sıra apartman sakinlerinin hiçe sayılması herkesi rahatsız eder ve aşağı inmeye karar verirler. Aşağı indiklerinde bir takım köylü kılıklı tiplerin gürültülü bir şekilde eğlendiklerini, ortada ise yöneticinin kızının Kapıcı Bilâl Haşo’nun kardeşi Hurşit Haşo’yla üzerinde dansöz kıyafetiyle karşılıklı göbek attığını görürler. Bilâl Haşo’nun kardeşi Hurşit Haşo, yasa dışı uluslararası bir örgüt adına çalışan karanlık biridir. Hurşit Haşo ve çetesi en son apartmandan Binbaşı Metin Ersen’in eşini gizli teşkilattan olduklarını inandırarak ve kocasının yasadışı örgüte çalıştığını söyleyerek Binbaşı Metin’de bulunan gizli bir belgeyi bütün ülkenin selameti için almalarını isterler. Nurhayat Hanım, devlete hizmet edeceğini düşünürken az daha çok büyük bir kötülük yapacağı sırada kocası Binbaşı Metin Ersen, bir tesadüf sonucu bu olayı öğrenir. Yılbaşı gecesi tam apartman sakinleriyle kapıcı arasında tartışma çıktığı sırada Binbaşı Metin Ersen burayı basarak Hurşit Haşo’yu tutuklar. Kapıcı Bilâl Haşo, kardeşi tutuklandıktan sonra apartmanın işlerini tamamen aksatmaya başlattığı gibi bir de bu durumdan bütün apartmanı sorumlu tutmaktadır. Bilâl Haşo, kardeşi Hurşit Haşo’nun yasa dışı işlerden alacağı parayı onun adına çeteden almaya gider. Bu sırada çete elemanlarından Sansar İdris’in sorusu üzerine artık apartmandaki görevinden ayrılacağını söyler. Ancak apartmana bir sürpriz hazırlayacaktır.

⁶¹⁵ A.e., s.66-67.

“Bilâl Efendi ayağa kalktı. Sansar İdris:

—Yahu, dedi; sizin apartmanda işler ne merkezde?

— Üçüncü protestoyu da aldık. Taşınmak için uygun bir yer arıyorum gayrı...

— Ne diyorsun be? Sonunda pesettin ha?

— Yok canım!

— Bunun başka anlamı var mı? İçin kofmuş senin, kof...

Gergedan söze atılıp:

— Ben senin yerinde olsam dünyada kıpırdamazdım yerimden, dedi.

— İcra eninde sonunda atar bizi oradan Davut Bey. Emme bunu onların yanına koyacak değilim ben... öyle bir oyun edeceğim ki onlara, tepe sersemine dönecekler Alimallah!...

— Tazminat davası mı açacaksın?

— Yok be kardaşım. Hani fare insanın kulağı, burnunu üfleyerek yermiş de acısını duyurmazmış ya? İşte ben de onları öyle usul usul, tatlı tatlı yeneceğim... Günün birinde hepsi avucumun içine düşecek, kursağıma yem olacak...

— Doğrusu anlayamadım bu işi...

— İlerde anlarsın!

Bilâl Haşo onları selâmladı ve açılan kapıdan bir gölge gibi kayıp çıktı.”⁶¹⁶

Bilâl Haşo, ayrıldıktan sonra apartmana kapıcı alınacağı ilan edilir. Kapıcılık için başvuran kapıcı adaylarının yönetici odasının önündeki holü ve antreyi doldurup kapı dışına kadar taşan kalabalık oluşturduğundan hareketle bu işin göçmenler arasında ne kadar cazip ve tercih edilen bir iş olduğunu söyleyebiliriz. Çok farklı yörelerden birçok insan kapıcılık için başvurmuştur. Daha önce farklı vesilelerle kapıcılarla mülâkatlardan bir kısmına değinmiştik. Burada daha önce değindiklerimizi özetle vermeyi değinmediklerimizi ise konumuzu ilgilendirdiği ölçüde geniş bir şekilde işlemeyi uygun bulduk. Apartman sakinleri adayları mülâkat için içeriye almadan önce Bilâl Haşo’dan kurtulmanın mutluluğunu birbirleriyle paylaşırlar. Öyleki Kapıcı Bilâl Haşo’nun gitmesi büyük bir zafer gibi karşılanmış, onun için adanan adaklar kesilmiştir. Madam Aspasya, dışarıda duran kalabalık içinde prezantabl kimseyi görmediğini söyleyerek yine Anadolu’dan gelip kapıcılık için başvuran insanların kendince dış görünüşlerini eleştirmektedir. Daha sonra Bilâl Haşo’dan boşalan münhal kadroyu duyan kapıcı adayları birer birer kat Malikleri Jürisi önüne çıkmaya başlarlar. Biz bu sırada Anadolu’dan İstanbul’a göçen özellikle vasıfsız insanlar için yapılabilecek en kârlı işlerden kapıcılığın neden revaçta olduğu sorusunun cevaplarını da öğrenmiş oluruz.

“— İbrahim Tömbekici...

⁶¹⁶ A.e., s.242.

(...)
Adam elini göğsüne bastırarak saygılı bir tavırla yönetim odasına daldı.
— Şöyle yaklaş masaya, dedi Hulûsi Bey. Sen nerelisin?
— Ya efendi, ben İstanbullu...
— Sen İstanbulluya benzemiyorsun. Babanın memleketi neresi?
— Şey efendim... Babamın memleketi Beytüşşebap'tır.
— Güneylisin demek?
— Yok efendim... Şok şok seneler evvel ben gelmiş buraya... Benim aile, çoluk ve çocuk hepimiz İstanbul'da ikamet etmekteyiz.
— Kaç yıldan beri?
— Şöyle böyle beş altı... Ya da yedi ve sekiz...
— Anlaşıldı! Şimdiye kadar ne iş yapıyordun?
— İlş efendim? Pek çok iş... Alım satım, küçük ticaretler... Önceleri Beytüşşetap'lı bir dostla Mahmutpaşa'da bir ufak dükkânda peştemalcılık... Sonra Mısırçarşısı'nda baharatçılık... Daha sonra teşbih ve ağızlık üzerine işportacılık işleri denedim. En son da bir dokuma atölyesinde kapı mutemedi idim...
— O ne biçim bir iş?
— Teşrifatçılık, hem de kapının emniyeti... Yani bekçilik işi efendim...
— Pekâlâ! Burada bir apartman kapıcısı olarak ne işler yapacağını biliyor musun?
— Tabii Efendim.
— Kaloriferden anlar mısın?
— Öğreniriz Efendim.
— Ya elektrik, motör işlerinden?
— Her türlü tamirâtı öğrenir, hem de yaparız efendim.
— Ailen kaç kişi?
— Üç refika, altı mahdum, dört
— Bu kadarı yeter. Çıkabilirsin.
Adam dışarıya çıkarken kısık gülüşmeler onu uğurladı.
İsmail Rüzgâr:
— Şu fellaha bakın hele! dedi. Bir ayaküstünde kırk yalan kıvırıyor.”⁶¹⁷

Mülâkata giren ilk aday Anadolu'dan göçmesinin üstünden beş altı yıl geçmesine rağmen kendini İstanbullu olarak tanıtmaması, kapıcılıkla ilgili hiçbir şey bilmemesine rağmen on kişilik ailesinin kafasını sokacak bir yer bulabilmek için bu işi tercih etmesi oldukça ilginçtir. Yine ikinci aday Haşim Batmaz, Kayserili olduğunu, on iki yıldır tek başına İstanbul'da yaşadığını, ailesini gözleri açılmasın diye yanına getirmediğini, daha önce pastırma işiyle uğraştığını ve kapıcılıkla ilgili hiçbir şey bilmediğini anlatır. Mülâkatta pastırma işini bırakıp da kapıcı olmak nereden aklına geldiği sorusuna Haşim Batmaz şöyle cevap verir:

“— İşler bozuldu... Eşşek etinden pastırma, kedi ve köpek etinden sucuk yaptığımız yolunda bir iftira ile dükkânımız kapatıldı... Bir süre nahak yere

⁶¹⁷ A.e., s.247-248.

mahpuslarda süründük... Sonra da, İstanbul'da en kârlı işin kapıcılık olduğunu duyduk ve de bir kapıcı arandığını haber alıp kalktık buraya geldik işte..."⁶¹⁸

Mülâkata, üçüncü aday olarak Tahir Karabela çağrılır. Bundan önceki görevi de kapıcılık olan, eski iş yerinde kapıcı odası rutubetli, ayılgı da yetersiz olduğundan oradan ayrılmak isteyen Tahir Karabela, Arapkırlı olduğunu söyleyince kat maliklerinin hepsi tedirgin olur. Çünkü kovdukları kapıcı da bu memlekettendir. Kat Malikleri Jürisi hemen adamın Bilâl Haşo'yla bir bağlantısını anlamak için İstanbul'da akrabalarının olup olmadığını sorarlar. Aldıkları cevap hemen hemen civardaki apartmanların kapıcılarının tümünün akrabası ya da tanıdığı olduğu yönündedir. Hatta mahallede yeni yapılan bloklar içinde akrabalarına haber verdiğini ve mal sahibiyle anlaştıklarını söyler. Bundan sonra mülâkat şöyle devam eder:

“— (...)Yahu siz bütün memleket halkı topluca mı, göç ediyorsunuz İstanbul'a?...

— Eh, birlikte kuvvet olur Beyim!

— Kime karşı kuvvetli olmak için?

— Bunu ahval ortaya koyar.

“—Bu herif Bilâl Haşo'dan da kurnaz!” diye içinden geçirdi İsmail Rüzgâr.

O sırada Tiryal Hanım Abdülsâbir Efendi'nin kulağına uzanmış:

— Sakın Bilâl Efendi'nin akrabası olmasın bu adam? diyordu.

— Öyle değildir de, o göndermiş olabilir!

Rauf Bey hafifçe gülümseyerek:

— Arapkırlılar hep birbiriyle akrabadır zaten!.. diye ekledi.

Bu gibi fısıldaşmalar diğerleri arasında da dolaştı. Sonra Hulusi Bey usulen sorularını sormaya devam etti. Alınan cevaplarla, Tahir Karabelâ her işten anlar tuttuğunu koparır, dört nüfuslu bir aile sahibi bir kişi olarak tutanağa geçti.”⁶¹⁹

Kapıcı adaylarının mülâkatı saatlerce sürer. Artık herkesin yorulduğu anda sondan bir önceki aday, her hâliyle kapıcılığa uygun görünür. Genç ve temiz yüzlü, biraz çelimsiz olan Malazgirtli Şaban Albasan, ortaokul ayarı bir sanat okulunu bitirmiş, ayrıca kalorifer kurslarına devam etmiş, teknik bilgisi ve daha önce küçük bir handa kapıcılık yapmış dolayısıyla tecrübesi de olan bir gençtir. Şu anda köyde olan karısı ile annesini işe başlayınca İstanbul'a getirecek ve özellikle temizlik işlerinde Şaban Albasan'a yardım edecekleri gibi ihtiyaç hâlinde dairelere de gündeliğe de gidebileceklerdir. Şaban Albasan'ın anlattıklarını belgelerle ve bonservislerle de kanıtlaması üzerine Kat Malikleri Jürisinden geçer not olarak bir ay

⁶¹⁸ A.e., s.250.

⁶¹⁹ A.e., s.252.

deneme süreci olmak üzere işe alınır. Böylece, kat maliklerinden bazılarının çekincesi olsa da kapıcı işe başlamış olur. Aradan bir müddet geçtikten sonra apartmanın yönetici yardımcısının kapısının altından bir not atılır, Sitare Hanım, derhâl bu notu Avukat Nazmi Şeren’e getirir. Not da şunlar yazılıdır:

“FERACE apartmanının yönetici yardımcısı Sayın Sitare Gümüşkuş’a:

1 — Deneme süresinde göz boyacılıkla sınav verip esas kapıcılık hakkını kazanarak apartmanımızın alt katındaki iki odalı, konforlu daireye ailesiyle yerleşen Şaban Albasan, kapıcılık görevini büyük bir beceri ile üstlenmiş görünmekte ise de, aslında hiç bir işin üstesinden gelememektedir. Sıskalığı ve nefes darlığı buna engeldir.

2 — Bu beceriksiz ve mıymıntı adam, hâline bakmadan günde üç paket sigara içmekte; bu sigaraları da gelişi güzel söndürmektedir. Bir süredir merdivenlerde, antrede, hatta asansörün içinde görülen sigara izmaritleri hep bu sersem adamın marifetidir. Ayrıca ve özellikle yangın tehlikesine dikkatinizi çekmek bize bir görev olmuştur.

3 — Geçtiğimiz hafta temizlemek için su deposunu tamamen boşaltmış olan Şaban Albasan, bu deponun içine çıplak ayaklarıyla girmiş ve dipteki tortuyu defetmek için çöplükleri süpürdüğü saplı çalı süpürgesini kullanmıştır.

4 — Şaban Albasan karısıyla nikâhsız yaşamaktadır. Onları evlendirmeniz apartmandaki ailelerin namus ve şereflerine saygı bakımından önemli ve gereklidir.

5 — Kapıcılık yönetmeliğine göre, kapıcı ve ailesi yalnızca FERACE apartmanında çalışmakla görevli oldukları hâlde, Albasan’ın annesi Ahu Hatun karşığı DİBEK apartmanına gündeliğe giderek bu yönetmeliğe aykırı davranmaktadır.

6 — Kapıcının nikâhsız karısı Karanfil üç aylık gebedir. Şimdilik bu kadar...”⁶²⁰

Apartman sakinlerinden İsa Markoza’nın attığı düşünülen bu nottan sonra Şaban Albasan’la ilgili kapıcılığın yanı sıra ayrıca bir lokantada kaçak olarak çalıştığı gibi başka şikayetler de gelmeye başlar. Avukat Nazmi Şeren’in asansörle ilgili soru sormak için çağırdığı kapıcının hâlini hiç beğenmez. Akşam üzeri olduğu hâlde kapıcı uyuduğu için böyle görüldüğünü söyler. Bunun üzerine Nazmi Şeren, şüphelenerek kapıcıya bazı sorular sorar ve hakkındaki dedikoduların gerçekliğini öğrenmeye çalışır.

“— Akşam üzeri bu ne uykusu?

— Dün gece bizim Hüsnü Ağabeygillerin lokantasında sünnet düğünü vardı. Ancak sabah dönebildim eve...

Nazmi Şeren kapıcının bu lokantada kaçamak şekilde çalıştığını duymuş ta inanmamıştı. Birden kafası karıştı:

— Orada ne yaptın bütün gece?

Şaban Albasan gözlerini kırıştırdı:

— Hiç! Eğlence vardı da...

⁶²⁰ A.e., s.262-263.

- Benim duyduğuma göre, o lokantada fırsat buldukça çalışıyormuşsun sen?...
— Hâşaa!... Benim bir hemşehrim işletir o lokantayı... Bize bedava yemek verir bazı bazı da... İşte bu yüzden, yolum düşende uğrarım oraya...
— Sana bedava yemeği babasının hayrına mı veriyor bu adam?
— Şey... Bizim hanımla da hısımlıkları vardır...
— Anlaşıldı! Bu sorunu yöneticilerle görüşeceğiz...⁶²¹

Romanda Ferace Apartmanı'ndaki dairesine uzun süredir gelmeyen Avukat Nazmi Şeren, apartmanın girişinde bir kalabalığın toplanmış olduğunu gürültü içerisinde Kapıcı Şaban Albasan'ın tekme tokat dışarıya atıldığını görür. Avukat Nazmi Şeren'e apartman sakinlerini çileden çıkartacak; on iki ailenin canını, malını, her şeyini emanet ettiği kapıcının büyük bir namussuzluk yaptığı söylenir. Nazmi Bey'in bu büyük namussuzluk meselesinin ne olduğunu sorması üzerine, Kapıcı Şaban Albasan'ın yaptıkları şöyle anlatılır:

“— Mesele şu: Bu kapıcı müsveddesi son zamanlarda bir çalım takındı. Enseyi kulağı düzeltti. Bilâl Efendi'den besbeter derebeyi kesildi burada... İşleri de tamamen serdi... Geleni gideni arattı... Artık özel arabalarla, taksilerle çift çift gelmeye başladı konukları... Meğerse herif aşağıki küçük odalarda ağırlyormuş bu çiftleri... Burada, bunca ailenin hariminde...⁶²²

Kerime Nadir'in bu eserinde görüldüğü gibi kapıcı adayları ve kapıcılar hep sahtekâr, dalavereci, olumsuz tipler olarak çizilmiştir. Ancak daha önce Mesut Tutkun'un “Biz İnsan Değil miyiz” romanında da Hüseyin'le Mehmet'in kapıcılık yapan köylüleri Veli, aynı şekilde buradaki Şaban Albasan gibi muhabbet tellâlı olarak gösterilmiştir. 1950- 1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçüp de kapıcılık yapan insanların, işlenen diğer bütün olumsuzluklarının yanında özellikle namus kavramının çok önemli olduğu, bu uğurda insanların cinayetler işlediği bir gelenekten geldiği düşünüldüğünde, yaptıkları randevu evi işletme işi, göçmenlerin göç sonrası nasıl bir ahlâki çözülmeye de uğradıklarını göstermektedir. Bu açıdan hem Mesut Tutkun'un “Biz İnsan Değil miyiz” romanındaki Veli hem de Kerime Nadir'in “Bir Çatı Altında” romanındaki Şaban Albasan'ın çizmiş olduğu kapıcı tiplemesinin, yine inanç ve geleneklerin daha yoğun yaşandığı bir yerden henüz gelmelerine rağmen kutsal aile yuvası içinde ve evlerinde eşleri olduğu hâlde

⁶²¹ A.e., s.324.

⁶²² A.e., s. 415.

bu işi yapıyor olmaları, bu ahlâki çözümlenin hangi boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından da çok önemlidir.

Kerime Nadir'in "Bir Çatı Altında" romanındaki eski Kapıcı Bilal Haşo'nun apartmana, bu sefer bir apartman sakini olarak dönmesi çok ilginçtir. Kerime Nadir romanında kapıcılara yüklediği bütün olumsuzlukların son noktası olabilecek vatan hainliğini de eklemiş, vatan haini olan kardeşi Hurşit Haşo'nun bütün yaptıklarından haberdar olan hatta ona yardımcı olan Bilal Haşo'nun bu işten kardeşinin payına düşen parayı alarak zengin olmuş ve tekrar kovulduğu bu apartmana, mal sahibi olarak gelmiştir. Daha önce Türk sinemasında Kapıcılar Kralı filminde de "Seyid" in kapıcı olduğu apartmanın yarısından fazlasını satın almış olduğunu söylemiştik. Gerek Seyid gerekse Bilal Haşo tiplemesinin ellerine para geçince neden başka bir yerde oturmayıp da daha önce kapıcılık yaptıkları yerde oturmak istedikleri, hem apartman sakinleri açısından hem de kapıcılar açısından ayrıca incelenmesi gereken bir durumdur.

Bilal Haşo'nun apartmana tekrar bu sefer bir apartman sakini olarak dönmesi bütün diğer apartman sakinlerini tedirgin etmiş, daha önce emir verdikleri, hor gördükleri alt tabakadan insanlarla aynı haklara sahip olmaları, onları rahatsız etmiştir. Apartman sakini Adalet Hanım'ın bu durumu konuşurken komşularıyla paylaştığı şu duygular, diğer apartman sakinlerinin de psikolojisini vermek açısından çok ilginç olacaktır:

“— Şerefsizim tahammül etmek çok zor, dedi. O yılan karı gene gerdanına sıra sıra altınları dizip karşımızda kurum satacak ha? Ya o çocuklar? O şaşı, sümüklü kız, o dılacan oğlanlar, ya it suratlı Şadi... Vah başımızın kara yazısı...”⁶²³

Aynı romanda bütün apartmanın yeni bir yönetici seçmek için toplandıkları oda da büyük tartışmalara rağmen bir sonuç çıkmamış, apartman yöneticisi seçimine eski kapıcı yeni kat maliki Bilal Haşo davet edilmemiştir. Eski kapıcı yeni kat maliki Bilal Haşo'nun davet edilmemesine rağmen toplantıya gelerek apartman yöneticisi seçiminde diğer kat malikleriyle aynı ortamda bulunması ve

⁶²³ A.e., s. 435.

nihayetinde daha önce kapıcısı olduğu apartmanın yöneticisi olmak istemesi tarafların psikolojilerini vermek bakımından oldukça önemlidir:

“İşte tam bu sırada dışarda, kunduralarının nalçaları beton zemin üstünde tıkırdayan bir ayak sesi belirdi ve aralanan kapıdan içeriye iri kıyım bir adam girdi yavaşça... Bu eski kapıcı, yeni kat sahibi Bilâl Haşo idi.

Ses soluk kesilmişti birden... Bilâl Efendi dazlak kafası, pos bıyıkları ve gür siyah kaşları altında kurnaz bir ifade ile parlayan hafifçe kısık gözleriyle, yine eski kapıcı idi. Ama, beyaz terylen kostümü, fışır fışır gömleği ve ithal malı kunduralarıyla kalantor yeni kat sahibi pozunda, “küçük dağları ben yarattım” eliyordu bir bakışta...

Yerinden öfkeyle fırlayan İsmail Rüzgâr:

— Ulan utan! diye bağırdı. Ne yüzle tekrar aramıza girdin sen? Hem de....

Nazmi Bey hemen Rüzgâr’ı önlemeye davrandı. Fakat öfkeden horoz ibiği gibi kızarmış olan yorgancı nefretle yere tükürdükten sonra paldır küldür yürüyüp dışarıya çıktı. Kapıyı o kadar hızlı çarptı ki, duvardan sıvalar döküldü.

Kimsede ses soluk yoktu hâlâ...

Bilâl Haşo bu tavıra aldırmadan bir sandalye çekip oturdu:

—Bakıyorum bana bir “merhaba” diyeniniz yok içinizde... (...) İki saatten beri dışardan konuşmalarınızı dinlemekteyim... Tatlı canınızı boşuna yormaktasınız... Sayın komşularım, size bir teklifim var... Her bir işi bana bırakın gayrı... Cümleliz varın keyfinize bakın... Bu apartmanın her bir sorununu eyicene bilirim ben... Yöneticiliğini canla başla kabul ederim... (...)

Madam Aspasya :

—Oy bre! diye bir çıkış yaptı. Bu Bilâl Haşo Efendi olmuş bize komşu?... Ve da bize yönetecek?... Pa pa pa!...

Abdulsâbir Efendi söze atılarak:

— Olumlu bir teklif bence de bu... dedi. İslâm dininde kin gütmek günahdır. Hepimiz burada din kardeşleri değil miyiz?

(...)

Kısa bir duraklamadan sonra bütün parmaklar kalktı. Ardından Nazmi Bey söz aldı:

Sanırım ki en doğru yolu seçmiş bulunuyoruz dostlarım. Bilâl Efendi’yi tanırız. Dürüst ve namuslu bir adamdır. Bir yöneticide aranan yeteneklere de sahiptir. Kendisine her hususta güvendiğimizden, üzerine alacağı bu görevi iyi niyetle ve en iyi biçimde başaracağından kuşkumuz olamaz...”⁶²⁴

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçü işleyen romanlarda apartman kapıcıları dışında han ve pasajlarda kapıcılık yapan göçmenlere de rastlamak mümkündür. Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanında İstanbul’a gelip birçok olumsuz olay yaşayan en son yaralama sonucu hapse giren İbrahim, hapisten çıktıktan sonra hemşehrîsi Nusret’i bularak onun sayesinde seyyar satıcılık yapmaya başlar. Üç tekerli arabasıyla meyve satmak için Bakırköy’e gelen İbrahim’in arabasını lüks bir arabanın stop lambalarına çarpması sebebiyle pasajın kapıcısı müdahale eder. Kapıcı, romanda anlatıldığı şekliyle “şehir görmüş bir köylü”dür. Burada da kapıcı patronun yalakası gibi gösterilmiş, kendisiyle aynı sınıftan olan bir

⁶²⁴ A.e., s. 452-455.

insanı sırf patronun gözüne girebilmek için ezmeye çalışmıştır. İbrahim'in özürleri, yakınmaları iri kıyım kapıcı için fayda vermez. Derhâl pasajın sahibine haber verir. Pasajın sahibi gelince İbrahim'e hakaretler eder. İbrahim'i orada sarhoş dedikleri bir adam savunur. Patrona ağzına geleni söyleyen sarhoş adama kapıcı, yine patronun gözüne girmek için laf atar. Sarhoşun şehirli ve okumuş biri olması, köylü bir kapıcının ona bu şekilde davranması başka bir şehirlinin gücüne gider ve kapıcıyı sert bir şekilde uyarır. Burada şehirlinin, bir köylünün şehirli bir sarhoşu eleştirmesine tepki vererek yine başka bir köylüye hakaret edilirken ses çıkarmaması oldukça ilginçtir.

“Sadece hanın kapıcısı konuştu bu arada:

— Bırak begim... Bırak uğraşma, o kendini kaybetmiş zaten... Bir mecnun o begim, bir mecnun.”

Koltuk meyhanesinin hemen yanında güngörmüş bir tütüncü vardı. Üst dudağını iyice kapamış dolgun ak bıyıkları ve gür ve çatık kaşları vardı bu tütüncünün. Başından beri o da izlemişti olup bitenleri. Ama ilk kez o şehir görmüş ve hep efendisine kul köle olmuş iri kıyım kapıcının söylediklerine taktı kafayı:

— Bana bak salak herif... Mecnun senin gibilere derler. O adam senin gibi yüz tanesini cebinden çıkaracak kadar akli başında biridir anladın mı?”dedi.

Kapıcı şaşırdı. Efendisine baktı, onun bi şey söylemesini bekledi. Efendisi yeniden indi üç basamak merdiveni, yeniden sokuldu Mercedes arabasına. Eğildi kırılan stop lâmbasına baktı yeniden.”⁶²⁵

Pasajın sahibi, etrafındaki kalabalığı da görünce işi fazla uzatmadan kırılan parçanın değerini söyleyerek İbrahim'den tahsil etmek ister, İbrahim cebindeki bütün parayı vererek bu belâdan kurtulmak ister. Mal sahibine para az gelse de kabul eder ve pasaja yönelir. Bu arada İbrahim'i patrona şikayet ederek puan aldığını zanneden kapıcıya patron kapının önündeki paspası göstererek hakaret eder, hemen paspası silkelemesini emreder. Böylece, ezemediği İbrahim'in sinirini kapıcıdan çıkarmış olur. Kapıcı paspası silklerken oradaki kamyon şoförünün kapıcıya hitabı toplumdaki kapıcı algısını göstermesi bakımından önemlidir.

“Bu arada hanın kapıcısı geldi. Elindeki büyük paspası kaldırıp kaldırıp, taş merdivenlere vurdu.

Kamyon şoförü müthiş öfkelenmişti ona ve birden üstüne yürüdü:

— “Ulan patron köpeği, yavaş olsana. İnsanlar geçiyor buradan. Alırım şimdi o paspası kafana geçiririm.”dedi. İbrahim en çok buna güldü, buna sevindi elbet... Sonra itekledi arabasını çaresiz, bir başka sokağın içinde kayboldu....”⁶²⁶

⁶²⁵ Çetin, a.g.e., s. 203.

⁶²⁶ A.e., s. 207.

Romanlardaki kapıcılarla ilgili yukarıda işlediğimiz olumsuz algıların çok farklı bir boyutunu göstermek yerinde olacaktır. Özellikle kapıcıların, yukarıda bahsettiğimiz üzere apartmanların, hanların, pasajların hemen her türlü sırlarına hâkim olmaları onların istihbarat elemanları tarafından kullanıldığı, gizli polis oldukları ve ispiyonculuk yaptıkları gibi bir algının oluşmasına neden olmuştur.

Vedat Türkali'nin “Bir Gün Tek Başına” adlı eseri, romanın başkahramanı “son derece bencil, ürkek ve kuşkucu bir kişilik yapısına sahip olan” Kenan, Kazlıçeşme’de lokantada, oranın göçmen işçileriyle dostluk kurmuş, Ramazan ayı olmasına rağmen gecenin ilerleyen saatine kadar göçmenlerle içki içmiştir. Sahur vakti yaklaştığından, sahura gelecek diğer göçmenlerin, bu içki masasını görmemeleri için sohbeti bitirmeleri konusunda lokantacı tarafından uyarılan garsonun suratının düşmesi ve bu durumu masadakilere söyleme konusunda tereddüt etmesi üzerine, gerilen suratından Kenan kuşkulandır ve onun gizli polis olabileceğini düşünür. İşte bu sırada bu istihbarat işlerinde en çok kullanılan mesleklerden birinin de kapıcılık olduğunu söyler.

“Ama suratsızmış bu köse garson. Baştan nasıl sırtıktı oysaki... Her isteneni yapıyor ya, biraz korkusundan yapıyor gibi... Polis, bu belki de... Zaten garsonlar, kapıcılar bayılır o işe... Çalışsın emrimizde pezevenk. Açsana şişeyi oğlum, ne bakıyorsun?

— Ola Çazum, sıçmiyayum pubanın ağzına, ne pakaysun tavar çibi... Cetursana rakıyı.

Kâzım yutkundu, eğildi sövüp sayan Mustafa'nın kulağına fısıfısı bir şeyler diyecek oldu. Mustafa daha kızgın baş kaldırdı.

— Gönder o cingenü pağa... Cendü çelüp tesun... Anasuni avraduni tövbe tövbe mubareç cün...

Durumu Cemal açıkladı. Sahur yemeğine gelenler olurmuş, artık rakıyı kesin diyormuş patron.”⁶²⁷

4.9.3. Hizmetçilik/ Gündelikçilik

Belli bir ücret karşılığı evin günlük işlerine yardım etmek üzere çalışan bayan personele hizmetçi, bu personelin yaptığı işe de hizmetçilik adı verilmektedir. 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçle birlikte daha çok üst gelir grubu ailelerin

⁶²⁷ Türkali, a.g.e., s.257.

oturdıkları semtlerde yalılarda, köşklerde, apartmanlarda Anadolu'dan gelen bayanların ev hizmetlerini görmek üzere hizmetçi olarak çalıştırıldıklarını görmekteyiz. Bunun yanı sıra bu süreçte özellikle daha mütevazı semtlerde, daha mütevazı hayat yaşayan ailelerin çamaşır ve bulaşık yıkama, ütü, temizlik, yemek pişirme, alışveriş, çocuk bakımı gibi ev hizmetleri için her gün çalıştırmak yerine gündelik çalıştırdıkları bayanlar da yani gündelikçiler de karşımıza çıkmaktadır.

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçün işlendiği eserlerde yine Anadolu'dan İstanbul'a göçen bayan roman kahramanlarının bir kısmının hizmetçilik yaptığına, genellikle ya bekâr ya da eşinden ayrılmış bayanların bu işi tercih ettiğine şahit oluruz. Yine eşi kapıcılık yapan bayanların da hizmetçilik veya gündelikçilik yaptığı görülmektedir. Hizmetçiliğin dışında gündelikçilik yapan bayanlar daha çok aile bütçesine katkıda bulunmak amaçlı bu işi yapmaktadır. Romanlarda hizmetçilik Anadolu insanının bakış açısına göre “el kapısında çalışmak” gibi olumsuz algılanırken, özellikle İstanbullu olup da sosyalist ideolojiyi benimseyen roman kahramanları tarafından emekçi, bilge insanlar olarak görülüp hayranlık duyulduğu bile görülmektedir. Bu sebeple 1950–1980 arası Türk romanında hizmetçilik ve gündelikçilikle ilgili genel bir bakış açısından söz etmek mümkün değildir.

Orhan Kemal'in “Gurbet Kuşları” romanında “kocaman elleri, kocaman ayakları, ablak yüzüyle kadından çok erkeğe benzeyen” Ayşe, Müteahhit Hüseyin Bey'in Kadıköy'deki köşkünde hizmetçi olarak çalışmaktadır. Annesi, babası olmayan Ayşe, dayısı tarafından Anadolu'nun bir köyünden on yıl önce, daha küçük bir kızken el kapılarına getirilmiş, uzun süredir kimse tarafından aranıp sorulmamıştır. Romanda yan köşte hizmetçilik yapan Pervin'in evin beyiyle yaşadıkların hatırlaması üzerine, Ayşe hakkında verilen şu bilgi onun daha önce başka yerlerde de çalıştığını göstermektedir:

“Pervin deyince... Yüzü güneşli bir su gibi yumuşadı. Neler anlatıyordu beyefendiye, küçük beylere dair aboo. O kadar kapı dolaşmıştı, hiçbir kapıda beyin sarkıntılık ettiğini hatırlamaz. Pervin, ‘Sen asık yüzlüsün şekerim!’ demişti.”⁶²⁸

⁶²⁸ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 138.

Hizmetçi Ayşe, hanımının sevgililerini bilse de kimseye ser verip sır vermeyen ketum biridir. O sadece ekmeğinin peşindedir. Civardaki köşklerde, apartmanlarda çalışan diğer hizmetçiler gibi evin beyefendileriyle, bakkal çırağıyla oynamaz. Pervin dahil diğer hizmetçilerin Anadolu'dan gelip gelmedikleri romanda işlenmediğinden, bu hizmetçilerle ilgili olumsuz algı konumuzun dışında kalmaktadır. Daha önce “Göçülen İstanbul Semtleri” ana başlığı altında Ayşe'nin Zeytinburnu'nda yaşayan Hatça Abla'sından başka kimsesi olmadığını ve sık sık ablasını ziyarete gittiğini ve Hatça Abla'sının onun her anlamda idolü olduğundan bahsetmiş ve Ayşe'nin en büyük hayalinin Hatça Abla'sı gibi Zeytinburnu'nda bir gecekondu, bir eri ve çocukları olması olduğundan, bu sebeple Ayşe'nin, Hatça Abla'sının kocası Rıza Eniştesi gibi birini beklediğinden söz etmiştik. Bu yüzden köşkün çalışanları kısmında birlikte kaldıkları Gafur'a asla yüz vermemiş, buna rağmen Gafur'sa bunu gururuna yediremeyerek sağda solda onunla arasının iyi olduğunu anlatmıştır. Ayşe'nin, evin beyi Anadolu'dan göçen ama sonradan sınıf atlayan Hüseyin Bey'le arası çok iyidir. Hüseyin Bey, Hizmetçi Ayşe'nin sözüne itibar eder, ona güvenir, hanımı olmadığı vakitlerde evde Anadolu usulü giyinir, Ayşe'ye bulgur pilavı yaptırır, yer sofrasında birlikte oturur, yemek yerler. Ayşe, işte böyle hanımı olmadığı bir günde Hüseyin Bey'le birlikte yer sofrasında bulgur pilavı yiyecekleri vakit, bakkaldan turşu almaya gittiğinde, çırağın Gafur'la arasında bir şeyler olduğunu ima etmesi üzerine köşke gelip Hüseyin Bey'e bu durumu anlatmasını, anlatırken ki üslubunu, Hüseyin Bey'in Ayşe hakkındaki düşüncelerini, Hüseyin Bey'le Ayşe'nin aralarındaki ilişkinin işveren-çalışan ilişkisi değil, memleketinden bacısı gibi bir samimiyet olduğunu göstermesi bakımından önemli bulduğumuz romandaki bu diyalogu aynen alıntılar yapmak istiyoruz:

“Elinde turşu kutusu, ağlayacak kadar hırslı, beye çıkıştı:

—Bana bak! Ya bu adamın terbiyesini vir, ya da vallaha, billaha, kahpe dölüyüm ki, kafasını gözünü yararım!

Kabızmal Müteahhit Hüseyin Korkmaz, genç kıza adeta korkuyla baktı:

—Noolmuş?

—Noolmuşu moolmuşu yok! Ben onun bildiği uruspullardan değilim. Benim yaşıım yirmi. Bunca yıl benim elime yadırgı erkek eli, değmedi ve hem de değmez. Allah benden sormaz onu. Herkesin kendim göre bir namusu var. Ben onun oyunağı değilim...

Bundan önce de çekişip durdukları için, Gafur'u kıza takıldı sanmıştı. Beş vakit namazında bir dayının yanında anasız babasız büyümüş bu kızın eline eteğine temiz olduğu kadar uçkuruna da sağlamlığını biliyordu. Hatta karısıyla bu meseleyi zaman

zaman indirip kaldırmışlardı. Gafur da, bu da emektarlarıydılar. Alt kattaki ayrı odalarda yatıp kalkıyorlardı. Allahın emri, peygamberin kavliyle odalarını birleştirip başgöz etseler... Ama karısının söylediğine göre, kız, Gafur'u zerrece beğenmiyor, adı geçse surati buruşuyordu.

Üzerinde durmadı:

— Kutu açacağını getir!

“Açacak maçacak, bilmem. Ben onun bildiği kızlardan da değilim. Hanımefendiyle beyefendi odalarına çekildikten sonra...”

Mutfağa öfkeyle girdi, elektriği yaktı, teneke kutu açacağını raftan aldı, lambayı açık bırakıp beyin yanına geldi.

— ... deli mi herif ne? Senin has adamın diye yuttum şimdiye kadar. Ben yuttukça o şiriyor (şımarıyor), ben yuttukça o şiriyor! Açacağı uzattı. Bey aldı, kutuyu usulünce açmaya başladı:

—Tabak getir!

(...)

Bey kutuyu kolaylıkla açmıştı. Beyaz tabağa boşalttı. Tepede yanan elektriğin bol ışığı altında küçük küçük, san sarı biberler, doğranmış patlıcan parçaları, havuç, yeşil domates, yaprak yaprak lahanalar, turşunun bulanık suyunda iştah açıcı bir ekşilikle tuzlu tuzlu yatıyorlardı.

Ayşe bunlara da baktığı hâlde görmüyordu.

— Otur bakalım!

Oturdu. Bey kendi eliyle beyaz tabaklara tencereden bulgur pilavı koydu. İnce doğranıp şöyle bir kavrulan soğanlar sıcak pilavın içinde diri diri yatıyorlardı. Ortalığa sıcacık bir bulgur pilavı kokusu yayılmıştı.

—Eline sağlık, dedi bey. Pilav da pilav olmuş hani...⁶²⁹

Ayşe, Müteahhit Hüseyin Bey'in köşkünün yanındaki inşaatla çalışırken köşkün bahçesinden su almaya gelen İflâhsızın Memet'e ilgi duyar. İflâhsızın Memet de ona karşı boş olmayınca evlenmeye karar verirler. Ayşe, Gafur'un hapse girmesi üzerine, Müteahhit Hüseyin Bey'den Memet'i kabzımalcı dükkânına işe almasını rica eder, Hüseyin Bey'de kabul edince, Memet işe başlar, Ayşe ile de evlenerek köşkün alt katına yerleşirler. İflâhsızın Memet'in babası ve kardeşleri memleketten gelince, Ayşe ile kayınbabası arasında soğukluk olur. Sonuçta kocasıyla kayınbabasının da arasının açılması üzerine Ayşe'nin en büyük hayali olan Zeytinburnu'na taşınma fikri gerçekleşir. Böylece Ayşe, hizmetçiliği bırakmış olur. Müteahhit Hüseyin Bey'in köşküne Ayşe'nin ayrılması üzerine İflâhsızın Memet'in kardeşi Ümmü hizmetçi olarak alınır. Daha önce “Göçmenlere İstanbul'da Avantaj ve Dezavantaj Sağlayan Durumlar” başlığı altında da Ümmü'nün İstanbul'da tek başına kalınca başına gelen olumsuz olayları işlemiştik. Burada konumuzu ilgilendirdiği için tekrara düşmemek adına özet olarak vermek istiyoruz. Müteahhit Hüseyin Bey, İflâhsızın Memet'in babası Yusuf'u Bilecik'teki şantiyeye gönderince

⁶²⁹ A.e., s. 195–197.

iki küçük erkek çocuğunu yanına götüren Yusuf, Gafur'un da hapisten çıkmasıyla Ümmü'yü köylüsü ve karısından hısmı olan Gafur'a emanet ederek gönül rahatlığıyla gider. Ancak Ümmü, Ayşe gibi tecrübeli olmadığından, ona akıl verecek Hatça Abla gibi yol yordam öğretecek, başına gelebileceklerden haberdar edecek kimsesi bulunmadığından, bakkal çırağının ve Gafur'un istifade ettiği, Ayşe'nin diğer köşklerde çalışan eleştirdiği hizmetçiler gibi, hafif bir kız olur. "Gurbet Kuşları" romanında köşk civarındaki hizmetçilerin ahlâki durumlarıyla ilgili olumsuz bir vurgu yapılsa da özellikle Anadolu'dan İstanbul'a göç ettiğini- göç sürecini de takip edip- net olarak gördüğümüz roman kahramanlarından hizmetçilik yapıp da bu şekilde ahlâki zafiyet gösteren, Ümmü dışında bir roman kahramanı tespit edemediğimizi belirtmek isteriz. Gerçi Döne Güneş'in hazırladığı yüksek lisans tezinde Kadıköyde'ki diğer köşklerde çalışan hizmetçiler, Pervin ve Dürdane'yi Anadolu'dan İstanbul'a göçmüş göçmenler olarak gösterilmişse de romanda Pervin ve Dürdane'yle ilgili böyle bir bilgi yoktur.

"Pervin ve Dürdane de yıllar önce İstanbul'a gelmiş, el kapılarında çalışan hizmetçilerdir. Pervin çalıştığı evin beyi ile ilişkiye girerek kendisine apartman dairesi aldırır. Dürdane cinsel kimliğini bakkalın çırağından çıkar elde etmek amaçlı kullanır."⁶³⁰

Romanda Pervin'in dokuz yaşlarında iken şoför olan babasının kaza da ölmesi sonucu annesinin onu evlatlık vererek başkasına vardığı hiçbir mekân ismi verilmeden belirtilmesi dışında, bir de Ayşe'yi ziyarete geldiği sırada romanda anlatıcının verdiği şu bilginin dışında Anadolu'dan gelen bir göçmen olduğuna dair bir bilgi yoktur.

"Dolaştığı çeşitli kapılarda on yaşından beri Edirnekapı'daki mahallesinin bakkalı, manavı, palazlanmış mahalle çocukları tarafından mıcıklana mıcıklana büyümüş, sutyenle sarkmaktan kurtarılmış yüklü memeleri, dizlerinin üstünde, küçük hanımdan iyi ettiği siyah poplin etekliğiyle usullacık gelmişti. Çok seviyordu bu kendini beğenmiş, görgüsüz kızı. En çok da Hatça Abasına sözü getirip, onu göklere çıkardıktan sonra, günün birinde kendinin de öyle bir koca, öyle bir gecekondu, öyle çocuklara sahip olacağından iştahla bahsetmesini."⁶³¹

⁶³⁰ Döne Güneş, **1970–1971 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2008, s.93.

⁶³¹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 141.

Hatta romanda kendisine yılışan bakkal çırağına Ümmü, Pervin’le de iyi olduğunu söyleyince çırağın, Pervin için İstanbul kızı demesi, kendisi gibi Anadolulu’yla kıyaslanamayacağını söylemesi de çok net olarak Pervin’in bir göçmen olmadığına delildir.

“(…)Ben mi? Yok vallaha. Kim? Pervin mi? Sen başka Pervin başka. Neden dersen, Pervin İstanbul kızı. Mari de. Hem Pervin, Bey’iyle iyi. Beyini avucunun içine almış. İstanbul tarafında apartman katı tutturup...”⁶³²

Bunun dışında romanda Dürdane adında bir hizmetçi de yoktur. Güldane adında bir hizmetçinin bakkalın çırağıyla oynadığı romanın bir kaç yerinde söylenmesi dışında Güldane’nin geçmişi ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Aynı romanda yine Ayşe’nin Zeytinburnu’nda sık sık yanına gittiği Hatça Abıa’sının da Anadolu’dan İstanbul’a gelen bir bayan olarak daha önce hizmetçilik yaptığını, Ayşe’yle de muhtemelen buradan tanıştıklarını, çalıştığı evin önünde seyyar satıcılık yapan Rıza’yla evlendikten sonra hizmetçiliği bırakarak Zeytinburnu’na gecekondı bölgesine gittiğini biliyoruz.

Barbaros Baykara’nın “Grev Kazanı” isimli romanında İstanbul’un kenar mahallerinin birinde yaşayan fakir insanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu fakir insanların bir kısmının şivelerinden göçmen oldukları anlaşılrsa da net olarak bir roman kahramanının başından geçen bir göç hikâyesinden bahsedilmemektedir. Bu fakir mahallede oturan roman kahramanlarının bir kısmının çalıştıkları ilaç fabrikasının sahibinin evine alınan hizmetçi sebebiyle tezimizin bu bölümünde “Grev Kazanı” romanını dahil etmiş olduk. Sıhhat İlaç Fabrika’sının sahibi Atıf Bey evli ve bir kız babasıdır. Kızı Esin, kolejde okumaktadır. Esin, bir gün eve geldiğinde annesi Şermin Hanım’ı kızını hizmetçi olarak vermek isteyen köylü bir adamla konuştuğunu görür. Daha önce Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında Ayşe’nin de dayısı tarafından küçük yaşta hizmetçi olarak verildiğini görmüştük. Fatma isimli bu kızın babasının diğer kızlarını da böyle üst gelir grubu ailelerinin yanına yerleştirdiğini, Fatma’yı da gelip aybaşından aybaşına parasını almak üzere bu eve vermek istediğini

⁶³² A.e., s. 398.

öğrenmiş oluyoruz. Hizmetçi olarak Şermin Hanımlar’a verilen kız çocuğu ve babası şu diyalogun dışında romanda işlenmemektedir:

“Esin şoföre, arkadaşını evini bırakıp dönmesi talimatını verdikten sonra muhteşem villânın bahçe kapısından içeriye girdi.

İçeri girdiğinde, holde annesi Şermin hanımı kıyafetinden köylü olduğu anlaşılan bir şahısla konuşurken gördü.

Adamın yanında üzerinde uzun etekli ve benekli koyu kırmızı basma entari giymiş 12 yaşlarında bir kız çocuğu vardı. Adam, ayakta yere bakarak duran kız çocuğunu göstererek annesine bir şeyler anlatmaya çalışıyordu:

— “Eğer yanınıza alırsanız, memnun kalırsınız hanım. Orta işlerini yapar, helâyı temizler, çok zeki ve çalışkandır.

— “Kızın mı bu senin?

— “Kızımdır, hanımefendi. Bunun gibi daha dört tane vardı. Köyden getirtip, hep yüksek ailelerin yanına yerleştirdim. Hepsi de memnun kaldılar.”

Adamın bu sözlerinden sonra Esin, yan gözle küçük köylü kızına baktı. Başında yaşlı kadınların taktığı, geniş siyah bir başörtü bulunuyordu.

Tombul, sarışın güzelce bir kızdı. Pırıl, pırıl parlayan gözlerinden zeki bir çocuk olduğu hemen anlaşılıyordu.

Şermin Hanım sordu:

— “Ayda kaç lira istiyorsun?”

Adam elinde tuttuğu kasketini göğsüne bastırarak cevap verdi:

— “Vallahi hanımefendi, sizden fazla istiyecek değilim. Ayda 150 lira vererseniz yeter. Tabii bayramlarda yavrucağıza bir şeyler yaparsınız.”

Şermin Hanım başı ile “evet” işareti yapınca adam, yerde duran bir bohçayı kızın eline vererek “haydi Fatma, artık bu evde kalacaksın, iyi çalış beni mahcup etme” dedi ve ilâve etti.

— “Ben aybaşından, aybaşına gelir, parayı alırım.”

Şermin hanımın uzattığı 150 lirayı koyun cebine itina ile yerleştirdikten sonra, yerlere kadar eğilerek Şermin hanımı selâmladı. Ve “Allah razı olsun”u tekrarlıya tekrarlıya sokak kapısından kendini dışarıya attı.

Adam, kapıdan çıkarken kız elindeki çıkınla babasına doğru koştu. Fakat kapının kapandığını görünce duralayarak boynunu büktü ve Şermin Hanım’a tevekkülle baktı...

Şermin Hanım, kıza bakmadan yanında duran beyaz işlemeli önlüklü hizmetçiye dönerek “Sen, çocuğa yatacağı yeri göster.” dedikten sonra kızı ile beraber salona geçti.”⁶³³

“Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında Peride Celâl’in “Evli Bir Kadının Günlüğünden” romanını, Gültepe’yle bağlantıları olan, Anadolu’dan göçen kapıcının karısı Fatma ve yine romanın başkahramanı Selma’nın kayınvalidesinin bulduğu hizmetçi Gülsüm Hanım, dolayısıyla tezimizde işlemiş, daha sonra “İstanbul’da Göçmenlerin Yaptıkları İşler” başlığı altında kapıcı ve karısı Fatma’yı bir kez daha ele almıştık. Bu bölümde asıl daha geniş olarak hizmetçilik ve gündelikçilik özelinde konuyu işlemeyi uygun bulduk.

⁶³³ Baykara, **Grev Kazanı**, Milliyetçi Yayınlar, İstanbul, 1970, s. 158–159.

Peride Celâl'in "Evli Bir Kadının Günlüğünden" eserinde, romanın başkahramanı Selma'nın tuttuğu günlük şeklinde yazılmış bir roman olduğundan, romandaki bütün olaylar, kahramanlar onun gözünden ve onun dünya algısıyla anlatılmıştır. Bu yüzden Selma'nın, hizmetçiye ve hizmetçiliğe bakışını anlamlandırabilmemiz için onun hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Selma, zengin bir muhitte büyümüş ve yetişmiştir. Selma, evlenmeden önce Anadolu'lu sosyalist bir genci sevmiş ve onun fikirlerinden etkilenmiş, bu yüzden kendisi zengin olmasına rağmen yaşadığı burjuva hayatından zevk almamış, sürekli eleştirmiştir. Müdahaleci ve baskın bir karakter olan annesi yine Selma'nın haberi olmadan organize bir kazayla varlıklı bir genç olan Mehmet'le tanışmasını sağlamıştır. Mehmet'in, Selma gibi üst gelir grubundan ancak sosyalist ideolojiyi benimseyen bir genç olması dolayısıyla kafa yapıları uyuşmuş, iki genç bu organizeden habersiz olarak birbirlerini sevmiş ve evlenmişlerdir. Annesi ve kayınvalidesi, evlendikten sonra da sürekli Selmalar'ın hayatlarına müdahale ederler. Evlerini kendi zevklerine göre dayayıp döşerler. Bu duruma Selma ve Mehmet, ilk etapta edilgen kalmayı tercih ederek ses çıkarmazlar. Melahat Hanım, Selma hiç istememesine rağmen kendi evinde aşçı olarak çalışan bir emektarının karısı Gülsüm'ü Selmalar'a hizmetçi olarak gönderir. Böylece gözü her zaman bu çiftin üzerinde olacaktır. Selma'yı her zaman kontrol altında tutmak isteyen annesi de Melahat Hanım'ın Gülsüm Hanım'ı göndermesinden oldukça memnundur. Biri kızının, diğeri gelinin pasaklılığını bu kadının gidereceğini, evi çekip çevireceğini düşünmektedir. Selma, annesiyle Gülsüm Hanım üzerine konuşurken, biz hem hizmetçi Gülsüm Hanım'ın evinde Edirne'den aldığı bir besleme hizmetçisi olduğunu, hem Melahat Hanım'ın Gülsüm Hanımlar'a bir kat alıp dayayıp döşediğini öğrenmiş oluyoruz. Bu sohbet esnasında, bütün bunların dışında hangi yörelerden gelen hizmetçilerin daha iyi olduğundan hareketle genellikle iyi hizmetçilerin taşradan gelenlerden çıktığı sonucuna da ulaşmış oluyoruz.

"Elinden gelip geçmiş hizmetçiler üzerine konuşma yapıyordu benimle tatlı tatlı. Bilmediği yoktu! Karadeniz dolaylarından gelenler namuslu ama inatçıydılar. Cide'den oldu mu gözünü dört açacaksın, en iyileri Edirne dolaylarından gelenler, ya da Rumelili göçmenlerdi. Bir de Kürtler. Dersim, Elâzığ o yanlardan olanlar... Hele işe yeni girmiş, gözü açılmamış olursa!.

Alay ediyordum içimden: Bütün yaşantısı boyunca yaptığı en iyi araştırma hizmetçiler üzerine olmalıydı.

— Bu Gülsüm Hanım birinci sınıf hizmetçi diyordu. İdare etmesi senden tabii... Melâhat Hanım'ın yanında çalışmış zamanında, çocukları olunca kocası “artık çalışmasın” diye, yalvarmış. Melâhat Hanım da azat etmiş bunu. Simdi çocuklar büyümüş. Edirne'den yakınları küçük bir kız almışlar yanlarına, çocuklara baktırmak için. “Rahat rahat çalışsın artık bizimki küçük hanım da” diyormuş aşçıbaşı.

Şaşıp kaldım.

— Demek benim şimdi evinde hizmetçisi olan bir hizmetçim var!

— Ne sanıyorsun! Melâhat Hanım bunları ihya etmiş ayol! Aşçı evlendiğinde küçük bir kat almış, bütün evi döşemiş...”⁶³⁴

Gülsüm Hanım, Selmalar'ın evinde hizmetçiliğe başlayınca Selma'nın annesi ve kayınvalidesi gibi, yine onların istediği ve beklediği şekilde müdahaleci bir şekilde evi çekip çevirmeye başlamıştır. Bu yüzden Selma, Gülsüm Hanım'ın gelmediği günler kendini daha özgür ve mutlu hissetmektedir. Gülsüm Hanım'ın evde çalışırken, hizmet etmekten en ufak bir memnuniyetsizlik göstermeden mutlu bir tavırla hareket etmesi, Gülsüm Hanım'dan hareketle halkın bu şekilde bilerek, isteyerek köleleştğini gören Selma'da ona karşı bir nefret, halka karşı da bir umutsuzluk meydana gelmiştir.

“Gülsüm Hanım geldi. Küçüğünün bademciklerini aldırması. “Şimdi kim bakar ona?” dedim. “Ablası” diye kestirip attı. Evde eşyalar, onun gönlünce yerini buldu. Düzene girdik. Aksam için pilavlı tas kebabı yapmış üstelik! İlk kez evde öylesine güzel, her şeyi ile tamam yemek yedik.(...)”

— Her şeyi olduğu yerde bırakın küçük hanım dedi, kadın giderken... Ben sabah geldiğimde toparlarım.

Gülüyordu. Güzel, çakır gözleri var, Bana beğenmişçesine bakıyordu. Beni koltuğunun altına almış, korumaya niyetli, bundan da çok kıvançlı gibiydi. Bütün gün iş görürken şarkı söylemişti.

Evde, küçük kardeşine bıraktığı ameliyatlı çocuğunu umursamazcasına!

(...)

Mehmet:

— “Türk sosyalizmini demokrasi düzeni içinde getireceğiz bu memlekete” der, ülkü birliğinden. Amerika'ya. Rusya'ya kaymadan Türkiye'yi kurtarmayı, Türk halkına özgürlük, insanca yaşantıyı sağlayacak reformlar getirmeyi düşünen aydınlardan, gerçek sosyalistlerden söz eder.

Nerede bunlar, nerede bizim sözcülüğümüzü yapacak inandığımız kişiler?

Kuşkulanıyorum, konuştuğumuzda.”⁶³⁵

Selma, Gülsüm Hanım'ın hareketlerinin yapmacık olduğunu, onun şehrin bozduğu, kendisine benzettiği insanlardan olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden Gülsüm Hanım'ı sevmediğini sürekli tekrar eder.

⁶³⁴ Peride Celâl, **a.g.e.**, s.131–132.

⁶³⁵ **A.e.**, s.57.

“Gülsüm Hanım, kentin bozduğu kişilerden. Tam tutsak olmuş, ikiyüzlü, sinsî, meraklı... Yandan bakıp bir gülüşü var!. Temizliğe, iş bilmesine diyecek yok, o başka...”⁶³⁶

Romanın başka yerinde yine Selma, bu sefer kadınla ilgili düşüncelerini kocasına açmak ister. Ancak gerçek duygularını iş yapma konusunda kendisinden üstün meziyetlerinden dolayı mı, kayınvalidesi ve annesinin baskısından dolayı mı, ne olduğunu kendisinin de tam kestiremediği bir duyguyla ona karşı söyleyemez.

“Büyük kentin taşradan gelenleri nasıl bozduğunu anlatmak Gülsüm hanımı yerin dibine batırmak geldi içimden Mehmet’e. Ama kadının yaptığı omlete diyecek yoktu doğrusu! Kırıntı bırakmadan yedim. Sofradan kalkarken,

—Eline sağlık! Böyle omlet ilk kez yiyorum Gülsüm Hanım! dedim.

Neden dedim öyle? Omlet çok güzeldi, ama benim kadına demek istediğim bu değildi. “Haydi çekil git, yağlama bizi, köleleşme böylesine be!” diye bir güzel ıslatmaktı onu içimden geçen.”⁶³⁷

Selmalar’ın evinde verilen bir davette ve sonrasında Gülsüm Hanım’ın davranışları, onun ne kadar aç gözlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Gülsüm Hanım’ın davet esnasında ve sonrasında yiyecek, içecekler karşısındaki tavrını kapıcının karısı Fatma’yla karşılaştırarak onun maddi anlamda durumu iyi olmasına rağmen, aç gözlü ve dilenci ruhlu davranması, ama yine de şehirli kibri takınarak kapıcının karısının köylü kendisinin şehirli olduğunu söylemesi, Selma tarafından şöyle anlatılır:

“Gülsüm Hanım, sanırım ilk kez yerini buldu bizim evde. Her mutfağa girişimde, ağzının bir başka salçaya, yemeğe bulandığını görüyordum... Bardaklarda kalan yarım şarapları da onun içtiğini sanıyorum. Gecenin sonuna doğru gözleri kaymış gelip gelip bakıyordu kapı aralarından. Artan yemekleri evine götürüp götürmeyeceğini sordu giderken. Birazını aşağıya, kapıcının karısı Fatma’ya bırakırsa iyi olacağını söyledim.

— Aman! diyordu gülerek ne hoş! İşte böyle eğlenti, davet yakışır sizin gibi beylere, hanımlara... Şöyle duvarlarda kahkahalar çınlamalı, parası, sağlığı olduktan sonra, hele bir daha ele geçmez gençliği olduktan sonra insanın...

Bir yandan kâsede sirkeyle yağı karıştırıyordu, bir yandan gülerek, alttan alta çakır gözleriyle giysimi, mücevherlerimi gözden geçiriyordu.

Her şeyi beğendi. O gece hepimizden mutlu oldu Gülsüm Hanım.

(...)

Gülsüm Hanım, kalan yemeklerden tabağa koyup, aşağı kapıcının karısına götürmüştü. Kadının, “Bizim yiyeceğimiz var...” diye onu geri çevirmesi bitirdi beni.

—Edepsize bakın küçük hanım! diyor Gülsüm hanım... Ne de burnu büyümüş bunun! Çöpçüyü bekledim İnat hepsini çanağına döktüm. Adam bir sevindi, bir sevindi...

Gülsüm Hanım, mutfakın kapısını vurup çıktığımda, benim de kendisi gibi “Asık suratlı dev”e kızdığımı şanmış olacak. Biraz sonra gelip:

⁶³⁶ A.e., s.131–132.

⁶³⁷ A.e., s.156.

—Bu köylüler böyledir işte, bunlar nadan insanlardır... diye, beni avundurmaya kalkmaz mı?
—Sen köylü değil misin Gülsüm Hanım? dedim.
Kırtıverdi karşımda.
— Biz kentli olduk artık küçük hanım... İnsan Gültepe’de oturur da köylü kalır mı?⁶³⁸

Romanda Selma, Gülsüm Hanım’da gördüğü bütün olumsuzluklara rağmen Onun evde müthiş bir etkisi olduğu açıktır. Daha önce de söylediğimiz gibi Selma, her şeye rağmen bu etkiden kurtulamaz. O kadar ki Gülsüm Hanım, bu zenginlik içinde kaybolacak eşyaların fark edilmeyeceğini düşünerek evden küçük şeyler aşırır. Selma, Gülsüm Hanım’ın hırsızlıklarına fark edince ona evlenmeden önceki sosyalist arkadaşı Ali’nin gözüyle bakar, böylece onu o hâle getirenlerin kendileri olduğunu düşünür.

“İşi azıttı son günler, eli daha da uzadı. Mehmet’in mendillerine, kravatlarına kadar!

Hırsızlığını hatırlayınca rahatladım biraz hıncımı almışçasına. Karşımda ellerini uğuşturup, çakır gözleri aşağıdan, gizliden izleyerek bakıyordu bana.

Yayıldım yatağın üzerine. Cigaramı yaktım.

—Biz akşama yokuz Gülsüm Hanım. Sen işini bitirince hemen gidebilirsin...

—Biliyorum! dedi Gülsüm Hanım.

Bizim üzerimize bu kadının bilmediği yok!

Odanın içinde dolaşmaya başladı. Mehmet’in oraya buraya attığı şeyleri topluyordu.

—Her şeyi biliyorsun sen! Gülsüm Hanım!

Utandım sesimin çarpık, pis çıkışından

Gülsüm Hanım, Mehmet’in çoraplarını alıyordu yerden eğilmiş. Başını kaldırıp şaşırılmışçasına baktı.

—Bizimki söyledi davet olduğunu dedi. Hem siz hafta sonları kayınvaldenizde yemez misiniz?

—İşi şakaya vurmak için,

—Her pazar da annemde! dedim.

—Allah hepsine ömür versin, anasız babasız bırakmasın kimseleri, dedi Gülsüm Hanım.

Bu da başka bir yağlayıcı, başka bir üç kâğıtçı! diye, geçti içimden.

“Kime düşer onu insanca düzeye getirmek ablağıcığım, kime düşer?”

Ali’nin sesiydi kulağımda çınlayan. “Şu kadına bak!” diyordu, yavaştan. Sıcak, inandırıcı, güçlü sesi. “Köyünden gelmeden önce, büyük kentin çamuruna saplanmadan önce kim bilir ne doğru, ne iyi bir insandı. Üstelik yetenekli, çalışkan. Şimdi küçük hırsızlıkları, ikiyüzlülüğü içinde, senin parkelerine, halıların senin yapabileceğin ne varsa ona vermiş çabasını, boşuna akıtıyor. Bakışı, gülüşü, saygısı her şeyi yalan. Bak bak giysisinin boyalı tırnaklarına, kısacık kesilmiş saçlarına kadar! Bunu böyle yapan sensin, sizlersiniz! Onu tutsak etmek, rezil etmek sizin, büyük kentin insanların işi, senin işin!”⁶³⁹

⁶³⁸ A.e., s.213–215.

⁶³⁹ A.e., s.238–239.

Aynı romanda kapıcının karısı Fatma'yı daha önce hem “Göçülen İstanbul Semtleri” hem de “Göçmenlerin Yaptıkları İşler” başlığı altında “Kapıcılık” alt başlığında işlemiştik. Burada da Selma'nın Gülsüm Hanım'la Fatma'yı karşılaştırması vesilesiyle Fatma'ya değinmiş olduk. Tekrara düşmemek için sadece Fatma'nın hem karşı apartmana hem de Gülsüm Hanım gelmediği zamanlar Selma Hanımlar'a gündelikçi olarak gittiğini söylemekle yetiniyoruz.

Afet Ilgaz'ın “Aşamalar” isimli romanında, İzmit'ten İstanbul'un Şişli semtine göç eden Sevda'nın evlerine aldığı ve yatılı ilk Hizmetçi Esmâ Hanım; Kastamonulu, şişman, kırmızı yüzlü bir kadın olarak tanıtılır. Hizmetçi, Esmâ Hanım Sevda'yı taparcasına sevmektedir. Ancak Esmâ Hanım, Sevdaların evine ilk gelişinden iki ay sonra hiçbir şey söylemeden çekip gider. Altı ay sonra bir şey olmamış gibi geri gelen Esmâ Hanım'a Sevda, neden öyle çekip gittiğinin hesabını sormaz. Esmâ da durumu inceden inceye anlatma gereğini hissetmez. Sadece “Memleketimi, evimi, kocamı özlemiştim.” der ve altı aydır eve gelip giden hizmetçi kadınların yaptıkları işe öfkelenerek evde hemen temizliğe girer. Esmâ Hanım, daha sonra yine bir daha dönmek üzere memlekete çekip gider. Romanda bize Esmâ Hanım'la Sevda arasında çok güçlü bir ilişki varmış gibi hissettirilmeye çalışılmış olsa da Esmâ Hanım'ın memleketten niçin geldiği, nasıl geldiği, Sevda'nın evindeki işi nasıl bulduğu ve memlekete niçin tekrar gittiği üzerinde durulmamıştır. Ancak daha önce Sevda'nın İzmit'teki Hizmetçisi Hidayet Hanım'la da çok yakın ilişkisi olduğunu hatta İzmit'ten ayrılırken İstanbul'daki evinde çalışması için onu davet ettiğini biliyoruz. Sevda'da Peride Celâl'in “Evli Bir Kadının Günlüğünden” romanının başkahramanı Selma gibi, hizmetçilerinin etkisinde kalan bir kadın olduğu görülmektedir. Sevda, Esmâ Hanım gittikten sonra Hizmetçi Pembe Hanım'ı işe alır. Romanda Sivas'tan gelen göçmen Pembe Hanım'ın eve gelişi, hayat hikâyesi şöyle anlatılır:

“Bir sabah kapı vurulmuş ve kara kuru, sevimli ve nedense “pembe” entarili bir kadın eğer varsa, ev işleri yapmak, çalışmak istediğini söylemişti. Sevda önce kadını kuşkuyla aldı eve, sonra alıştı ona. Kadın, Çağlayan tarafında bir yerde ve sürücü olan kocasından ayrı oturuyordu. Adam Sivas'tan geldikten sonra karısını beğenmez

olmuş. Mecidiyeköy yakınlarında oturan bir bar kadınına tutulmuş ve çocuklarıyla kadını yalnız bırakarak o kadınla birlikte yaşamaya başlamış. İki yetişkin kızıyla bir küçük oğlu vardı kadının. Oğullarından birini öteki kadın baksın diye kocası yanında götürmüştü de çocuk orda ölmüştü. Şimdi Pembe, çocuklarını ve kendisini yaşatabilecek parayı kendisi kazanmak zorunda kalmıştı. Pek iş bilmez ama sakın, sessiz, anlayışlı, terbiyeli, sabırlı bir kadındı

Sevda bu kadının başına gelenleri inanılmaz bir acılıkta ve buluyordu.

“Hayır, bu kadarı olmaz. Bu kadarı ancak yeril filmlerde vardır. Bu gerçeğe aykırı” diye düşünürdü hep.⁶⁴⁰

Romanda Sevda’nın ağzından, Hizmetçi Pembe Hanım’ın kocası ve onun sevgilisiyle aynı evi paylaşmaya razı olup işten ayrıldığı söylendikten sonra daha önce Pembe Hanım’ın başına gelen acıklı durumu inanılmaz bulmasına rağmen, Sevda’nın bu seferde yeni durumu anlamaya çalışması ve üniversite mezunu, iki çocuklu, evli ancak kocasından ayrı yaşayan bir kadın olan kendisinin de seve seve aynı şeyi yapabileceğini düşünmesi oldukça ilginçtir.

“Esma Hanım’ın ikinci ve son kez memleketine dönüşünden sonra eve gelen Pembe Hanım da çıkmıştı işten. Kocas, ortağıyla birlikte ona başka bir ev tutmuş ve metresinden doğan çocuğu da alarak aileyi bir çatı altında yaşamaya zorlamıştı. Böylece emekler ve para da birleşecek, belki birbirini özlemek açısından ve derdinden kurtulacak çocuklar, baba, ana, babanın sevgilisinden de özgeci istemeden mutlu olacaktı.

Sevda hem Pembe Hanım’ı, hem metres olan kadını, hem erkeği haklı buluyordu şimdi. Üçünün de duyguları, istekleri, mutluluk anlayışları ayrıydı ama üçü de birbirini istiyor, ayrı düşerlerse bir sürü olumsuz durumun meydana gelmesine ellerinde olmadan neden oluyorlardı... Böylece herkesten aynı özgeci, aynı katlanma, anlayış istenecek, herkes, acıyı da, mutluluğu da paylaşmasını öğrenecekti. İyi şeydi doğrusu Pembe’nin kocasının bu Sivaslı, Suşehri’nden kalkmış İstanbul’a sürücülük yapmaya gelmiş adamın buluşu. Yani ona şimdi Hakkı karısıyla, çocuklarıyla birlikte yaşamalarını önerse kabul etmiyecek miydi?.. Bu düşüncenin verdiği hazla yüreği tikanır gibi oluyordu. Ulaşılmayacak bir mutluluktan bu. O kadar güzel ve o yüzden ulaşılmaz. Sevda içinde o kadına, o çocuklara en küçük bir kıskançlık bile duymuyordu. Onları kendi çocuklarından bile daha çok sevebileceğini düşünüyordu.”⁶⁴¹

Sevda’nın kocası Arif, diğer erkekler Hakkı ve Mehmet arasında gidip gelmesi, hayatta kendini tam ve doğru ifade edebilecek somut adımlar atamaması, kararsız ve çekingen olması, oturmuş kişiliği olmaması gibi kişilik özellikleri ve psikolojisi; onun hizmetçileriyle olan ilişkisi hakkında çıkarımlarda bulunmamıza yardımcı olacaktır.

⁶⁴⁰ Ilgaz, **a.g.e.**, s.163.

⁶⁴¹ **A.e.**, s. 397-398.

Demirtaş Ceyhun'un "Yağmur Sıcağı" isimli eserinde romanın başkahramanı Güher'in evinde hizmetçilik yapan Kâtibe'nin, köyden gelmesine ve cahil olmasına rağmen, Güher'in üstünde hayranlığa varan bir şekilde müthiş bir etki bıraktığına şahit oluyoruz. Önceleri ona kızan, onu yaltakçı gören Güher'in kendi zayıf psikolojisinin yanında; Kâtibe'nin güçlü duruşu, hayatı doğru okuyabilmesi, günlük hayatta insanlara karşı politik davranmayı bilmesi, Güher'de zamanla ona karşı bir hayranlık oluşmasına neden olmuştur.

Güher'in evde tek başına olması ve çocuğu dışında ilgilendiği bir şey olmamasından dolayı, çocuğunun her şeyi artık onda takıntı hâline gelmiştir. Hizmetçi Kâtibe ise kocası onu terk edince küçücük çocuğunu memlekette bırakmış ailesinin de izni ve isteğiyle İstanbul'a gelmiştir. Güher Hanım'ın çocuğunu hayatının merkezine koyması ve onun yüzünden psikolojisinin bozulması, Kâtibe'yi şaşırtmakta ve bu duruma bir anlam verememektedir. Onun için bu konularda hanımına nasihat etme ihtiyacı duymaktadır. Bunu yaparken de kullandığı üslûp Güher Hanım'ı önceleri rahatsız etmiştir.

"(...)Adına da kurban olduğum soylu hanımınım... Analık dediğin neymiş ki bre? Olsa olsa doğurmanın tadı... Doğururken bağırır avrat kısmı ya, bana sorarsan analık keyfinden bağırır. Kurumlanır. Lâkin doğrup çıkardın, göbeğini kestirdin miydi de, hani bitiverirmiş gibi de her şey biraz ha... Sen bir adamsın, o da başka bir adam gibi. Bre ablaaa, senin anlayacağın, akşam çöktüğünde, çocuğumu mu düşünürüm, yoksa kendimi mi? Onu bile bilemem..."

Kulağının dibinde, ağtlanırmış gibi kahrılı bir sesle mırıldanıp durmasından, biraz da sinirlenmiyor değildi hani... Ne ki, elinde değil, tersleyip susturamıyordu da. Kadının bu yerel ezgili söyleşisinin büyüüne kapılıp gitmekten, kavranır kavranmaz, bilemediği garip bir tad mı duyuyordu? Bir başkasınca da söz konusu edilmenin bencil tadı mıydı yoksa bu? Ya da çile çektiğine bir tanık bulmuş olmanın keyfini mi yaşıyordu? Her insan, sadist olduğu kadar, biraz da mazohist demek. Kadının böyle kulağının dibinde mızırdanıp durmasında, sanki bir üzgü tadı bulurmuş gibi.

(...)

— Demek, analık sadece bir keyf ha, sana göre Kâtibe?

— Öyle mi dedim bre? Cahillik. Helbet sen daha iyisini bilirsin, bre can hanımım... Köylü kısmının kusuruna bakılmaz. İleri geri konuşuvermişim demek işte. Düşündüm de mi konuştum ki ?.. Lâkin demem şu ki ana da bir can kurbaaaan. Varıp bir şeyler hazırlayayım mı sana? Hı? Görüp de üzülürüm... Bir şeycik geçmedi gırtlğından sabahtan beri.

Nasıl olmuştu? Galiba kadının böyle yazgı kokulu yaltaklanmasından, sıkılıvermişti birden. Söylediklerinde gerçekten içten miydi, yoksa sözlerinin ardında hanımının gözüne girmeye çalışan bir köylü kurnazlığı mı vardı?

— Çocuk bir sorumluluktur, dedi sinirli sinirli, kendi kendine mırıldanırmış gibi. Koltukta şöyle bir doğruldu, derlendi toplandı, dikleşti. Bu cahil kadına düşüncelerini söylemeyi anlamsız buluyordu.

— Bulaşıkları bitirmiş miydin? dedi sonra, artık kalkıp gitmesini istediğini belli eder bir terslemeyle.”⁶⁴²

Ancak zamanla Kâtibe, Güher’in gözünde neredeyse bir bilge insan olacak, sıkıntılı olaylar karşısında hemen Kâtibe aklına gelecek ve onun tepkisini tahmin etmeye başlayacaktır. Sosyalist sevgilisi Zekerriyya’yla ilişkisi sebebiyle sorguya alındığı zaman Güher’in aklına yine Kâtibe gelmiştir.

“Evet evet, üçüncü gün başlıyor bugün.

Kâtibe yanında olsa şimdi, “Kurban ablaaaaam” der, “Yazzık bre kendine, daha bir şeycikler yemedin bugün üç gündür. Kaşık kadar kalıksın bre kurban olduğum ablaaaaam. Taze gelin kısmı böyle mi olurmuş, sen deee... Hadi bir şeyler hazırlayıvereyim sana...”

İnsan, bir sandalyenin üzerinde yaşamaya da alışabilirmiş, meğer. Hiç olmazsa gazete verseler ya sabahları. Şöyle, bir iki saatliğine...”⁶⁴³

Güher’in gözaltına alındığı yere akrabaları tarafından da ziyarete gitmesi uygun bulunan Kâtibe, buraya gelince ilginç üslûbuyla hanımının gözaltında tutulduğu yerin sorumlularıyla bile iletişim kurabilmiş, bu durum karşısında da Güher’in ona karşı hayranlığı daha da arttırmıştır.

Gerek Peride Celâl’in “Evli Bir Kadının Günlüğünden” romanının başkahramanı Selma, gerekse de Demirtaş Ceyhun’un “Yağmur Sıcağı” isimli romanın başkahramanı Güher’in şu ortak noktalarını söylersek herhâlde hizmetçileriyle ilişkilerini daha doğru anlamlandırabiliriz. Selma’nın evlenmeden önce sosyalist bir sevgilisi vardır ve o bütün düşünce dünyasını hayata bakışını etkilemiştir. Güher akademisyen olan kocasının yanında kendisini silik hissetmektedir, evli olduğu hâlde ilişki kurduğu sosyalist sevgilisi Zekerriyya onu çok etkilemiş bütün hayat felsefesini değiştirmiştir. Buradan hareketle gerek Selma’nın gerek Sevda’nın ve gerekse Güher’in yetiştikleri çevreyi de göz önünde bulundurarak hizmetçilere emekçi olmaları dolayısıyla da ortak bir bakış açılarının olduğunu söyleyebiliriz.

Sevinç Çokum’un “Zor” isimli eserinde romanın başkahramanı Kerim’in ablası Sırma, çocuğu olmadığı için kaynanası ve kocası tarafından sürekli hor

⁶⁴² Ceyhun, **a.g.e.**, s. 68–71.

⁶⁴³ **A.e.**, s. 238.

görülmesi, eziyet edilmesi ve en önemlisi de kocasının eve kuma getireceği dedikodusu üzerine, kardeşi Kerim'in İstanbul'a gelmiş olmasının da verdiği cesaretle, kendi ailesinin de onayını alarak İstanbul'a Hatice Hala'sının yanına gelmiştir. Sırma, ilk zamanlar İstanbul'da oturan Hatice Hala'sının yanında kalarak evlere temizliğe gider. Sırma'nın gündeliğe gittiği evlerden romanda sadece Nişantışı'ndaki Devrim Hanımlar'ın evi işlenmiştir. Sırma'ya çalıştığı evlerden, ev sahiplerinin giymedikleri üst başlar verilir. Sırma'nın başka evlere de gündeliğe gittiğini "Devrim Hanım ve bir iki hanım daha, giymedikleri etekleri, bluzları ona verdiler." cümlesinden öğrenmiş oluyoruz. Sırma kullanabilecekleri dışındakileri köye gönderir. Ancak Sırma'ya, Devrim Hanım tarafından köyden geldiğinden beri giydiği kara lastiklerin yerini alabilecek bir de topuklu ayakkabı verilir. Sırma, her ne kadar sıkısa da lastiklerden daha iyi olduğunu düşündüğü ayakkabıyı kıyamaz. Romanda bu durum şöyle anlatılmıştır:

"Devrim Hanım ve bir iki hanım daha, giymedikleri etekleri, bluzları ona verdiler. Etekler pek kısa. Köye göndersin de eş dostun çocukları giyinip donansmlar. Devrim Hanım, ayakkabı da verdi. Kaim topukları var. Kahverengi. Biraz sıkıyor, olsun. Köylerde çoğu kadının eli ayağı irice olur nedense. Yalınayak dolaşmaktan, serbestçe gelişip irileşiyor ayaklar. Ellerin büyük oluşunun sebebini bir türlü bulup çıkaramıyor. Bu kahverengi ayakkabıları ilk giydiği gün, halasıyla yakınlarındaki bir eve televizyon seyretmeye gitmişlerdi. Oralarda, Devrim Hanım'ın oturduğu apartmanlar gibi yüksek ve ferah apartmanlar sık değil. Ayakkabılarını giyerken "Hala dur, biraz bekle! Yeni ayakkabılarımı giyiyorum..." demişti. Kolayca geçivermiyordu ayağına. Parmakları birbirine yaslanıp sıkışıyordu. "Yeni ayakkabı mı? Kız onları nereden buldun?"

"Bir hanım verdi halacığım. Sapasağlam. Yepyeni."

"Kız o kişinin hastalığı var mıdır, mikroplu mudur, hiç düşünmeden giyilir mi bunlar? Hem neresi yeni bunların? Beş yıl giyilmiş benzer. Ben sana âlâsını alınm. Kaldır, at onları!"

"Köye biraz para yolladıydım ya, elimde pek kalmadı. O fakirleri düşünmesem olmaz. Madem atmamı istersin, atarın halacığım."

Böyle demişti, ama saklamıştı bir köşeye. Kara lâstik giymekten iyidir. Dün para verdi halası, "Git İstanbul'dan bir çift ayakkabı al kendine!" dedi. Halasının elinde avucunda var mı? Damarı tuttu mu dediğini yapar. Devrim Hanım'ın verdiği bu ayakkabıları atıvermeli mi artık."⁶⁴⁴

Romanda işlendiği kadarıyla Devrim Hanım, Sırma'ya çok yakın davranmasına, ona hâl hatır sormasına rağmen Sırma köyden yeni geldiği, bu tür ortamlara alışkın olmadığı için henüz çekingenliğini üzerinden atamamış olduğundan ilk zamanlar Devrim Hanım'la çok da iletişim kuramadığı anlaşılmaktadır. Ancak

⁶⁴⁴ Çokum, a.g.e., s. 115–116.

Sırma, bu durumun kendi de farkındadır, evlere girip çıktıkça zamanla elbette alışacağını, daha serbest davranabileceğini düşünmektedir. Devrim Hanım, Sırma'ya yakın davranmakta ona özel hayatıyla ilgili sorular sormakta ve bu Anadolu'dan gelmiş kadının dış görünüşünü Nişantaşı'ndaki kadınlarla kıyaslamaktadır. Romanda bir temizlik günü Devrim Hanım'la Sırma arasında geçen aşağıdaki diyalogda biz hem Devrim Hanım'ın gündeliğe gelen Sırma'ya bakışını ve onunla kurmaya çalıştığı sıcak ilişkiyi hem de Sırma'nın bu durumdaki tavrını öğrenme fırsatını buluruz:

“Bir koltuğa oturmuş tırnaklarını törpülüyor Devrim Hanım.
— Halılar bitti mi anam? Silsen mi bir kere? Siliver hadi. Son suyuna sirke kat, parlasın.
Gelirken yanına aldığı beyaz tülbenti bağlamış başına. Pazen entarisinin altında yine pazenden bir picama. Güçlü elleriyle halıyı hiç soluk almadan siliyor. Köpükler birikiyor gülkurusu halının üzerine. Bir yandan da konuşuyor.
— Buraların adı bir hoş. Aklımda tutamıyorum. Neydi ki?
— Nişantaşı.
Böyle tülbent bağlayıp işe koyulan bir insan nasıl da yaşlı görünüyor. Yumuşatıcı, nemlendirici kremler görmemiş bir yüz. Kabalaşmış derisi. Bir çabuk kızarıyor. Yaşı elli de olabilir, yirmibeş de...
— Kaç yaşındasın sen?
Hiç durulamadan, başını kaldırmadan cevaplıyor Sırma.
— Yirmi dört varımdır.
— Kız senin bir kocan vardı, ne oldu o? Hani ilk gelişinde sözünü etmiştin.
— Helbet. Vardı ya...
Duraklıyor Sırma. Kadının ince bileklerinden doğru yüzüne varıyor bakışları.
— Boşanacak benden. Çocuğum olmadı deydi. Hem de kaçtım ya memlekâtan...
— İyi yaptın kız!
— Deme kız... Ay, Devrim Hanım. İyi, hoş bir adamdı. Sertliğine mukabil. Saçıma el attığı gibi bir hoş olurdum.
(...)
Kızın umursamaz, neşesiz bir görünüşü var. “Kurnaz bir kız” diye düşünüyor Devrim Hanım. “Başkalarının sırtından geçinmek onu utandırmıyor. Anası ölmüşmüş. Babası, yeniden evlenmiş. İnanasım gelmiyor.” Yine de zaman zaman bir acıma, yüreğini buluveriyor. Elinde değil.”⁶⁴⁵

Romanda Sırma'nın daha sonra bir fabrikaya işe girdiğine ve gündelikçiliği bıraktığına, kardeşi Kerim'le birlikte bir gecekonduya kiraya çıktıklarına şahit oluruz.

⁶⁴⁵ Çokum, a.g.e., s. 117-119.

4.9.4. Metreslik/Fahişelik/ Konsomatrislik

1950–1980 arası Anadolu’dan İstanbul’a göçü işleyen romanlarda özellikle evden kaçan genç kızların ve kadınların İstanbul’a farklı amaçlarla gelseler de cinsel anlamda istismar edilerek kötü yola düşürüldükleri görülmektedir. “Göçmenlere İstanbul’da Avantaj ve Dezavantaj Sağlayan Durumlar” başlığı altında bu konuyu çok teferruatlı bir şekilde işlediğimizden burada özet şekilde vermeyi uygun bulduk.

Orhan Kemal’in “Yalancı Dünya” isimli eserinde romanın başkahramanı Neriman, bekâretini verdiği İstanbullu Reji asistanı Bülent Nejat Coş ile beraber İstanbul’a gelmiş, daha sonra metreslik ve fahişelik yaparak bu sayede birkaç filmde figuran olarak yer almıştır. Yine Orhan Kemal’in “Kötü Yol” isimli eserinde romanın başkahramanı Nuran, abisi İhsan’ın arkadaşı Reşat’a bekâretini vermesinden sonra onunla İstanbul’a kaçar. İstanbul’da Reşat ona sahip çıkmadığından artist olma heveslisi Nuran, pavyona düşer ve dansözlük yapar.

Celâlettin Çetin, “352. Sokak” isimli eserinde romanın başkahramanı bir genç kız olan Gül, İstanbul’a gelir gelmez kadın satıcılarının eline düşmüştür. Gül, Naciye Hanım’ın Şişhane’deki 5 numaralı dairesinden bir müddet çalıştıktan sonra, başından geçen birçok farklı olaydan sonra talihi bir türlü dönmemiş pavyonlarda konsomatris olarak çalışmaya devam etmiştir.

Şahap Sıtkı’nın “Horoz Değirmeni” isimli romanında Şaban, Nevhiz’le birlikte İstanbul’a kaçmıştır. İstanbul’a gelince Şaban, Nevhiz’i bir randevu evine vermiş ve onun sırtından geçinmiş, daha sonra Nevhiz zengin bir adamın metresi olmuştur.

Burhan Arpad’ın “Alnımdaki Bıçak Yarası” isimli romanında adları verilmeyen artist olma heveslisi İzmir’den gelen kız kardeşler, İstanbul’da kadın satıcıları Artin ve Çopur Nuri’nin eline düşerek para karşılığı erkeklere pazarlanırlar.

İrfan Yalçın’ın “Pansiyon Huzur” isimli romanında Boyacı Ahmet ve karısı Erzincan’ın bir köyünden İstanbul’a gelmiştir. Ahmet’in karısı bir pavyonda çalışmaya ve fahişelik yapmaya başlamıştır.

4.9.5. Göçmenlerin Yaptıkları Diğer İşler

1950 sonrası sıçrama yapan Anadolu'dan İstanbul'a göçle birlikte kırsaldan gelen insanların özellikle belli sektörlerde daha yoğun bir şekilde istihdam edildiklerinden söz etmiş ve farklı alanlarda işçi olarak çalışanlardan, kapıcılık yapanlardan, hizmetçi ve gündelikçi olarak çalışanlardan bahsetmiştik. Bunlar 1950–1980 arası Anadolu'dan İstanbul'a göçü işleyen romanlarda yoğun şekilde karşımıza çıktığı için ayrı ayrı başlıklar altında inceledik. Anadolu'dan İstanbul'a göç ettiklerinde, göçmenlerin bahsettiğimiz bu işler dışında çok farklı sektörlerdeki çalışmış olduklarına da şahit oluyoruz. Ancak bu işlerde bir yoğunlaşma görülmediğinden hepsi için ayrı ayrı başlık açmak yerine “Göçmenlerin Yaptıkları Diğer İşler” başlığı altında tek bir başlıkta işlemeyi uygun bulduk.

1950–1980 arası Türk romanında gerek geleneksel aile yapısı gereği ve gerekse evde yapabilecekleri ev işleri, çocuk bakımının yanında aile bütçesine katkı olsun diye genellikle bayanların dikiş dikmek ve çamaşır yıkamak gibi işleri tercih ettiklerini görüyoruz. Gerçi bekâr bayan olarak Anadolu'dan İstanbul'a gelip de sadece evde dikiş dikerek geçimini sağlayan roman kahramanları da karşımıza çıkmaktadır. Serhat Kestel'in “Korkunç ve Güzel” isimli eserinde romanın başkahramanı Nevin'in, kardeşi Sevin'le birlikte Malatya'dan İstanbul'a göç ettiğini farklı vesilelerle söylemiştik. Nevin'in Malatya'da iken gittiği Akşam Sanat Okulu'ndan öğrenmiş olduğu terzilik sayesinde evde dikiş dikerek hem geçimini sağlayabilmiş, hem gecekondu mahallesi dışında İstanbul'da Fatih'te oturabilmiş hem de kızkardeşini okutabilmiştir. Ancak yukarıda zikrettiğimiz gibi bu meslek olarak yapılan bir iştir. Bir de ev de aile bütçesinde katkı anlamında göçmen ev hanımlarının yaptıkları parça işi dikiş dikme işinden söz edilebilir. Orhan Kemal'in “Gurbet Kuşları” romanında Zeytinburnu'nda yaşadığı gecekonduunda kocası Rıza çalıştığı hâlde çocukları da olduğu için Hatça, evde dikiş dikerek ve çamaşır yıkayarak kocasına destek olur. Ayşe, Zeytinburnu'nda Hatça Abla'sına geldiği bir gün ona nasıl çamaşır da yardım ettiğini anlatırken, Hatça'nın dikiş diktiğinden ve Singer dikiş makinesi almak gibi bir hayali olduğundan bahseder:

“Bir gün Hatça Abasıgilde, gece yatısına kalacaktı. Dağ taş çamaşır yıkamışlardı Hatça Abasıyla. Şunun, şunun çamaşırı. Parasıyla. Hatça Abasının kocası çalışıyor, kazanıyordu ya, Hatça Abası bu, boş durur mu, evde çamaşır yıkıyor, dikiş dikiyordu. Singer dikiş makinesi de alacaklardı. Belki de başka marka. Taksitle. Singer’i taksitle verirlerse ne vermezlerse başka. Alaman makinesi mi, İtalyan makinesi mi?”⁶⁴⁶

Hakkı Özkan’ın “Grevden Sonra” isimli romanında farklı şehirlerden İstanbul’a göçen Nuri ve Fehim, İstanbul’da büyük sıkıntılarla iş bulduktan sonra, bellerini büken kiradan da kurtulmak istemiş ve Taşlıtarla’da önce Fehim’in, daha sonra Nuri’nin kondusunu yapmaya karar vermişlerdir. Nuri ve Fehim, gündüzleri işe giderek, geceleri sırayla çalışarak gecekondı yapmaya başladıkları sırada, eşleri de gündüzleri sırayla gecekondı inşaatına bekçilik yapmaktadırlar. Sabahat, bekçi olduğu bir gün gecekondı arsasının yan tarafındaki komşuları, hemşerisi de olan Melahat Hanım’la ile tanışırlar. Melahat Hanım vasıtasıyla evde dikiş dikerek aile bütçesine katkı sağlayacak iş yapabileceğini öğrenir. İşe başladıktan sonra Nuri’nin karısını da bu işe dahil ederler: Nuri’nin karısı hamile olduğu hâlde az da olsa bildiğini düşündüğü dikiş işiyle kendisinin de eşine yardımcı olabileceğini düşünür. Sabahat’ın, Nuri’nin karısını Melahat Hanım’a dikiş işi için götürdüğü zaman, romanda şöyle anlatılır:

“(…)Sabahat, Nuri’nin karısıyla birlikte Melâhat ablalara gittiler. Melâhat abla sordu:

— Demek çalışmaya kararlısın?

— Kararlı, dedi, Sabahat.

— Yapacağımız işi sana Sabahat anlattı mı?

— Anlattı. Ben de çalışmaya başlarsam durumumuz biraz düzelir. Kondumuz da olunca. Hem neden çalışmayayım? Yakında bir çocuğumuz olacak. Kazanacağım paradan ona öteberi hazırlarım. Kocama da yardım etmiş olurum. Ben çalışmaya alışkınım, bakmayın zayıf olduğuma. Evlenmeden önce tirikolarda çalışıyordum. Nuri çalışmamı istemedi bir ara. Ama şimdi hamdolsun iyiyim. Beni düşündüğünüz için teşekkür ederim.

— Dikiş dikmesini bilir misin?

— Bilirim.

— Makinada ama.

— Makinada da çalıştım bir ara. Allah rahmet etsin anamın bir makinası vardı. Onda çalışırdım. İnce işlerden anlamam tabii. Tecrübe etmedim, ama bir gösteren olursa kısa zamanda başaracağımı sanıyorum.

Melâhat abla gülümsedi:

— Başarırsın elbette, dedi, şüphem yok ama şimdi mendil kenarı, başörtü dikeceksin, öyle önemli bir iş yok. Sadece ütü de yapsan olur.

— Bir ara annem beni terzi yanına göndermişti, ama...

⁶⁴⁶ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 189.

Öteki odaya geçtiler. Melâhat Abla tecrübe yaptırdı ona. Sonuç iyi oldu. Nuri'nin karısı mendil kenarlarını istenenden iyi dikti.

— Çok iyi. Tüccarı memnun edersek bize her zaman iş verir.

Hemen o gün çalışmaya başladılar. Melâhat Abla gitti, kenarları dikilecek bir yığın mendil aldı tüccardan. Melâhat dikeyor, Sabahat pürüzleri kesiyor, Nuri'nin karısı çıkanları ütileyip katlıyor, sayıyor, paket yapıyordu. İş tıkr tıkr yürüyordu.”⁶⁴⁷

1950–1980 arası Türk romanında çok işlenmese de göçmen erkeklerin İstanbul’da en çok yaptıkları işlerden biri seyyar satıcılıktır. İstanbul’a 1950 sonrası göç dalgasıyla akın akın gelmeye başlayan niteliksiz göçmenler, ortaya çıkan ve gelişmekte olan sanayinin ihtiyacı olan iş gücünü karşılamakla birlikte, zaman içinde apartmanlaşan ve buna bağlı olarak ihtiyaçları da değişen şehrin gereksinim duyduğu kapıcılık gibi yeni kadroları da ürettiler. Bütün bunların dışında göçmenlerin yaptıkları, yine ‘marjinal sektör’ olarak adlandırılan işportacılık diye bir sektör ortaya çıkmıştır. Bu sektör, bir yandan yeni imalatçıların mallarını dükkânsız pazarlamalarına yardımcı olurken, diğer yandan da şehrin alım gücü düşük yeni nüfusunun ihtiyacı olan bazı malları veya taklitlerini, ucuz bir biçimde elde etmelerini de sağlamaktadır. Aynı zamanda işportacılık sektörünün vergi dışı bir ekonomiyi canlandırmak gibi bir faydası olmuştur.⁶⁴⁸

Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanının başkahramanı İbrahim, Van’dan İstanbul’a geldikten sonra farklı işlerle uğraşmış, daha sonra adam yaralama suçundan hapse girmiştir. İbrahim, hapiste arkadaşı Nusret’in yapmış olduğu seyyar satıcılık işinin hayalini kurar.

Kim ne derse desin, nasıl bir öneride bulunursa bulunsun, o iki tekerlekli araba vardı usunda. Ona sahip olmayı, onu doldurmayı tepeleme karpuzlarla... Onu iteklemeyi istedi geniş caddelerde.

(...)Artık onun açtığı bu caddelerden, daha doğrusu bu caddelere bağlı “her sokaktan bir milyon” çıkacaktı İstanbul’da. Öyle demişti o elleri tüylü ve de çapkın başbakan.... Ama İbrahim bunların farkında değildi elbet. Hoş farkında da olsa ne yapardı, ne yapabilirdi, sanki. Bir değil, bin araba, on bin araba dolusu karpuz satsa, nasıl milyoner olurdu? Gene de seviyordu bu işi. İyi kötü kazanacaktı mutlak bu işte ve mutlu olacaktı. Tam göbeğine saplıyacaktı bıçağı ve kan kırmızı dilimler çıkaracaktı. “Üç tane kaldı, beş tane kaldı” diye coşku içinde bağırırken, mutlu olacaktı. Ve sonra bir tahta kerevete uzanıp, şu kadar sattım, herbirinden şu kadar kazandım... Yarın daha çok satmalıyım diye hesaplar yaparken, sonra beşlikleri,

⁶⁴⁷ Özkan, **a.g.e.**, s.145–146.

⁶⁴⁸ Korkut Tuna, **a.g.e.**, s.366.

onlukları, hele ellilikleri, hele yüzlükleri elleriyle ütüler gibi üstüste koyarken daha çok mutlu olacaktı...⁶⁴⁹

İbrahim, hapisten çıktıktan sonra hemşehrisi Nusret'i bulur. Nusret onu kaldığı hanın bodrum katına götürür. Orada, seyyarsatıcılık yapan insanlar bir arada kalmaktadır. Romanda seyyarsatıcılığın öyle eline el arabası alan herkesin rahatlıkla yapabileceği bir iş olmadığını, her satıcının bir bölgesi olduğunu, Nusretlerin başlarındaki Dayıbaşı dedikleri adamın bu işi organize ettiğini, karşılığında da komisyon aldığını öğrenmiş oluyoruz. Romanda Dayıbaşı şöyle anlatılır:

“Dayıbaşı orada, o odada yatanların korktukları, çekindikleri ve saygı duydukları adamdı. Çünkü sabahları el arabalarını tepeleme doldurup yola çıkmak ve mahalle aralarında ve apartman kapılarında satış yapmak ancak Dayıbaşı'na bağlıydı. Çünkü onlar için hal'e giden, kabzımallarla karşılıklı oturan Dayıbaşı idi. Kime ne kadar domates, ne kadar şeftali, ne kadar kavun karpuz düşeceğini ancak Dayıbaşı kararlaştırırdı. Ve hal'den aldığı malları bir kamyonete yükleyerek, toplanma merkezine getiren ve adamlarına bir bir dağıtan gene Dayıbaşı idi.

Yaptığı bu işe karşılık, yanında çalışan bu garibanlar, sağladıkları günlük kârın yarısını çıkarıp ona verirlerdi. Elbet yapılan nakliye masrafı da ayrıca ödenirdi Dayıbaşı'na. Aslında bu bir çeşit haraca kesme, bir çeşit komisyondur, ama başka da çareleri yoktu onların.⁶⁵⁰

Nusret, İbrahim'i Dayıbaşı ile tanıştırır. Nusret Dayıbaşı'na durumu anlatır ve sabah araba ve terazi alınacağını, iki güne kadar İbrahim'in işe çıkabilecek duruma geleceğini söyler. Dayıbaşı, İbrahim'i kabul ederek ekibe dahil eder. İbrahim o gece handaki diğer seyyarsatıcılarla tanışır, onlardan nereli olduklarını ve hangi duygularla İstanbul'a gelip bu işi yaptıklarını dinler. Romanda İbrahim'in bu handa kalan seyyarsatıcılarından dinledikleri şöyle anlatılır:

“Daha sonra bu işi yapanların, yani içi meyve ya da sebze dolu el arabalarıyla kentin sokak ve caddelerine düşenlerin hepsi yakınlık gösterdi İbrahim'e. Çoğu Doğuluydu bu garibanların... Bir kaçı da İç Anadolu'dan gelmişti. Ama hemen hepsi aynı amaç, aynı tutkuyla çıkmıştı yola. Ve ilk İstanbul sabahında ya da gecesinde şaşkına dönmüştü hepsi, tökezlemişti.

Ama şimdi korkmuyorlardı İstanbul'dan öyle kolay kolay, tökezlemiyorlardı. Artık önemli olan Dayıbaşı idi onlar için. Dayıbaşı ile ters gitmemekti. Ve Dayıbaşı'nı mutlak hoşnut etmekti. Ondan sonrası kendi gücüne, kendi takatına kalıyordu artık. Ne kadar çok sokak arşınlar, ne kadar bağırabilirsene, iteklediğin araba o kadar çabuk boşalırdı. Ve elbet katlayıp katlayıp buruşuk paraları, yastığın altına koymak ve uyumak, istenilen sonuca varmak demekti.⁶⁵¹

⁶⁴⁹ Çetin, a.g.e., s. 184.

⁶⁵⁰ A.e., s. 185–186.

⁶⁵¹ A.e., s. 187.

İşte bu geceden iki gün sonra o da elarabasını iteklemeye başlar. İlk gün arabasına o kadar özenli davranır ki bozuk yollara sokmaktan, incitmekten korkar. İlk akşamsa, elarabasının yanında sabahlamak, onun her yanını okşamak ister. Onun için tahta araba, han, apartman, tarla, çift çubuk gibi sanki bir büyük servettir. İbrahim, ilk zamanlar İstanbul sokaklarında coşkuyla çalışır. Ancak sonbahar mevsimi gelip de İstanbul'un yağmuru başlayınca seyyar arabayla işe çıkmak öyle kolay olmaz. Böyle yağmurlu günlerden birinde İbrahim'in başına gelen ilk olumsuz olay ve bu olay karşısında onun ruh hâli ve kendisini teselli edişi romanda şöyle anlatılır:

“Bir sabah gene sağnak hâlinde yağın yağmurdan korunmak için arabasını kapalı otobüs durağının yan bölümüne yanaştırdı... Kendi de durağın altına sığındı. Bir ara tıka basa gelen otobüse yetişmek için koşan biri arabasına çarptı onun. Karpuzlardan ikisi yere düştü, çatladı, yarıldı ikisi de. Kan kırmızı suları, çamurlu sulara karıştı birden. Koştı İbrahim hemen... Arabasına çarpan adama “Önüne baksan ya hemşerim!” dedi. Adam güçlükle açılan otobüs kapısından içeri girmeye savaşıyordu. Hiç orali bile olmadı elbet, İbrahim eteğinden çekti onun ve:

— “Hiç insafın yok mu senin?” dedi acıyla. Adam elinin tersiyle itti onu ve “Sen de arabayı koyacak yer bulamadın mı be Allahın belâsı!” diye bağırdı. Bu arada gene otobüse yetişmek isteyen bir başkası, istemiyerek omuz vurdu İbrahim'e. Yana doğru sendeledi delikanlı, dengesini kaybetti sonra, düştü. Otobüs eskimiş motorunu, eskimiş gövdesini zorlayarak kalktı. İbrahim de kalktı düştüğü yerden. İç donuna kadar sırsıklam olmuştu. Ve ilk kez içi dolu dolu küfretti... “Namussuzlar” dedi, “vicdansızlar” dedi. Sonra yürüdü yarılmış karpuzlara doğru, eğildi aldı onları bir bir. “Allahınızdan bulun” dedi sonra. Bu arada saçaktan bir damla düştü ensesine. İri, soğuk bir damla. Üşüdü, titredi birden... Ve kaldırdı başını saçağa da küfretti.

Çaresiz bir süre daha yağmurun durmasını bekledi orada. Sonra gözleri hep o yarılmış iki karpuz da, itekledi arabasını.

En iyisi pazar yerine gitmekti. Pazar yerinde o yarılmış Karpuzları ölü fiyatına olsun verecek birini bulurdu. Gerçi belediyeciler bırakmazdı onu, ama Nusret vardı orada, Nusret'i bulurdu. Hem belki bir köşede ateş de yakardı. Böylece donunu pantolonunu kuruturdu.

İtekledi arabayı duramadan. Üşüdü, kahretti. Sanki bu gün herkes bir olmuş, birlik olmuştu. Otomobiller inadına üstüne üstüne geliyorlardı. Ve sıçrayan çamurlu sular, tepeden tırnağa yıkıyordu onu. Kafası kazan gibiydi. Bir de akşamdan yediği acılı fasulyeden olacak midesi kaynıyordu.

Kamyonları, kamyon şoförlerini gördükçe Şehmuz'u ansıdı durmadan. Öyle ya hepsi Şehmuz değildi ki, hepsinde Şehmuz yüreği yoktu ki... Ama erkendi daha karar vermek, birden yılmak, usanmak ve İstanbul'dan korkmak daha erkendi. Hem her insanın ters bir günü olmaz mıydı? Her insanın başına arada bir böyle belâlar gelmez miydi?...⁶⁵²

⁶⁵² A.e., s. 188–189.

İbrahim Van Özalp'ın bir köyünden gelmiştir. Daha önce handaki bu işin yapan arkadaşlarının da çoğunun Doğulu olduğundan işe çıktığında da kendi yöresinden insanlarla çokça karşılaşmasından hareketle özellikle seyyar işi yapanların çoğunluğunun Doğu ve Güneydoğu'dan olduğu gibi bir çıkarımda bulunmamız herhâlde yanlış olmaz. İşte seyyarsatıcılık yapanların daha çok kendi yöresinden gelen insanlar olması İbrahim'e güven vermektedir. Onun için onların bulunduğu yerlerin yakınlarında dursa da bu işte tecrübesi olmadığı ve belediyecilerden de korkuğu için çok fazla yanaşamaz.

“Daha çok kendi yöresinden gelmiş ve İstanbul'a, İstanbul sokaklarına garip garip sokulmuş kişilere vardı güveni. Onları hep kendinden, kendi soyundan, kendi ailesinden sayıyordu. Hem bu tutku, bu inanç büyük kentlere gelmiş tüm garibanlarda vardı. Birbirlerine sokulurlardı onlar daha çok. Birbirlerine güvenir, birbirleriyle anlaşılırdı. Örneğin eli ayağı düzgün, konuşması düzgün bir kent adamı girmişse araya, saygılarını gene hiç eksik etmezlerdi ondan... Ve sessiz ve boynu bükük sokulurlardı ona ama gene de kuşku içinde olurlardı.

Bir süre daha itekledikten sonra arabasını, Nusret'in tanımladığı camii buldu. Camiin tam karşısına gelirdi Aksaray pazarı. Orada da bir yığın gezici satıcı vardı. Kiminin arabası sebze, kiminin kavun karpuzla doluydu. Ama onlara yanaşamaz, onlarla bir olamazdı daha. Çünkü belediyecileri tanırды onlar. Başları derde girince kurtulmanın yollarını bilirdi onlar. Hiç bir şey yapmasalar kaçmasını bilirlerdi.”⁶⁵³

İbrahim'in, seyyarsatıcılık işi yaparken başına birçok olumsuz hadise gelir. İstanbul'dan ve bu seyyarsatıcılık işinden de yılar. Bu işte biriktirmeye çalıştığı üç beş kuruşu da Almanya'ya kaçak işçi olarak gidebilmek için bir dolandırıcılık şebekesine kaptırır. Sonuçta İstanbul'da başarılı olamayacağını anlayan İbrahim memleketine geri döner.

İstanbul'da özellikle göçmenlerin yaptıkları işlerden biri de hamallıktır. Hamal; ücretle yük taşıyarak geçinen kimse, taşıyıcı, yükçü olarak tanımlanmaktadır. Hamallık ise hamalın yaptığı iştir.⁶⁵⁴ İstanbul'un bir liman kenti olması dolayısıyla hemen her dönemde burada hamallık yapılmış olabileceğini söylemek herhâlde yanlış olmaz. İstanbul'un fethinden sonra da Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un bir liman kenti olarak daha da artan önemi ile aynı zamanda “bir ticaret merkezi” olması, yine hamallık açısından en gözde merkezlerden biri olması söz

⁶⁵³ A.e., s. 189.

⁶⁵⁴ **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988. s.603

konusudur. Türklerin İstanbul’u fethiyle, muhtemelen daha önce var olan özellikle Ermeni kökenli hamallara Türk ve Kürt kökenli olanların da eklendiği, İstanbul’da 18. Yüzyıldan itibaren Kürt kökenli hamalların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte daha önce, Ermenilerle birlikte çalışan Kürt ve Türk hamalların tasviye edilmesiyle, bunların yerlerini Ermeni hamalları alır. Abdülhamit iktidarıyla birlikte, Kürt hamalları İstanbul’a tekrar getirilerek Ermeni hamallarına karşı mevzilendirilir ve Kürtler tekrar hamallık mesleğinde iktidarı ele geçirirler.⁶⁵⁵ Gerçi Edmondo de Amicis, eserinde 1874 yılında İstanbul’a geldiği anı anlatırken “Gemi köprüye yakın durmuştu, bir anda etrafımızı küçük sandallar çevirdi ve güvertenin üzerinde, anlaşılmaz, acayip bir İtalyanca konuşarak eşyamızın ve bizim üstümüze atılan Türk, Rum, Ermeni ve Yahudi hamallar gördük.”⁶⁵⁶ sözleriyle bu yüzyılda hamalların arasında Rum, Ermeni ve Yahudi gayrimüslim hamalların varlığının hâlâ devam ettiğini görmekteyiz. Bu anlamda Müslüman olan hamalların Kürt kökenli olma ihtimali yüksektir. Reha Çamuroğlu’nun “Bir Anlık Gecikme” isimli romanında İstanbul’da Abdülhamit dönemindeki hamallar anlatılırken, bu görüş desteklenmiş olur.

“İstanbul’un hamalları âlem içinde bir âlem, ahali içinde bir ahaliydi. İstanbul’da hamal olmak bir tür ayrıcalıktı. Öyle sırtına güvenen, ‘İş bulamadım, bari hamal olayım’ deyip hamal olamazdı. Bir kere hamal olma ayrıcalığı, doğuştan gelen bir özellikle birleşmiş olmalıydı. Bu, Kürt olmaktı. Yani önce Kürt olurdunuz, sonra da eğer isterseniz ve lonca sizi kabul ederse hamal olurdunuz.”⁶⁵⁷

Bir kurmaca eser olması bakımından ihtiyatla yaklaşma gereğini de saklı tutarak Necmi Onur’un “Vicdansız Kadın” isimli romanında “1944’te Cağaloğlu’ndaki hamalların hepsinin Niğdeli oldukları”⁶⁵⁸nın belirtildiğini de söylemek isteriz.

1950–1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanları arsında çok olmasa da hamallara rastlamak mümkündür. Ancak bu hamalların yukarıda bahsettiğimizi destekler mahiyette belli bir yöreden gelmiş

⁶⁵⁵ Rohat Alakom, **Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1998.

⁶⁵⁶ Edmondo de Amicis, **İstanbul 1874**, Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 17.

⁶⁵⁷ Reha Çamuroğlu, **Bir Anlık Gecikme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2005, s.70.

⁶⁵⁸ Necmi Onur, **Vicdansız Kadın**, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1961, s.31.

olduklarına rastlayamayız. Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İflâhsızın Memet, İstanbul'a gelince köylüsü Gafur'un yüz üstü bırakması üzerine ona halde sahip çıkıp kendi kaldığı bekâr odasına götüren Hamal Veli'nin, Anadolu'dan İstanbul'a göçen bir göçmen olduğundan bahsedilmektedir. Daha önce Göçmenlerin Barındıkları Mekânlar" başlığı altında Hamal Veli'nin, her yıl İstanbul'a geldiğini, önceleri hemşehrilerinin takıldığı Unkapanı'ndaki arkasında yatılabilen bir kahvede kaldığından söz edilmişti.

— Sen gelir misin bu İstanbul'a?
— Ben mi? Gelirim.
— Hangi köyden olursun
— Divriği'nin köylüğünden. Bu İstanbul'da bizim hemşehriler çok. Unkapanı'nda eyleşirler çokluk. Kayfe var orda bizim hemşehrilerin. Pehlivanın kayfesi. Kayfenin ardında yatardım ben ya, bakma..."⁶⁵⁹

Yine aynı romanda İflâhsızın Memet'e yardımcı olan Hamal Veli'nin uzun zamandır gurbete çıktığı ve bu kadar yıl içinde memleketine gidemeyip ailesine para gönderdiği şöyle anlatılmıştır:

"O da İflâhsızın Memet gibi, anası ölünce, kardaşlarını ihtiyar babasına bırakıp gurbete düşmüştü. Düşüş o düşüş. Sırtı sıra beş yıl, beş koca yıldır sılasını unutmuş, ama kardeşleriyle ihtiyar babasını unutmamıştı. Beş, kazansa, ikisini yer, üçünü köyüne yollardı."⁶⁶⁰

Levent Engin'in "Suçlu" isimli eserinde romanın başkahramanı Murat, İstanbul'a geldikten sonra farklı işler yaptıktan sonra pazar yerlerinde hamallık yapmayı düşünmüştür. Romanda bu durum şöyle anlatılır:

"Hamallık yapacaktı pazar yerlerinde. Eğer bu yollar biraz kazanıp üç beş kuruş bir kenara arttırabilirse işportacılık da yapabilirdi, okuması yazması olmayanın yapabileceği ne iş vardı başka.

Hemen o gün lüzumlu küfeyi bulup iki de kolan ilâve ettikten sonra sırtladığı gibi şehrin yolunu tuttu. Bundan sonra nerede pazar kurulursa Murat orada olacaktı. Hamallık kolay iş değildi. Murat'ın bilmediği bir takım şartları üzerinde bulundurması lâzımdı şahsî kabiliyetlerinin dışında.

Sırtında küfeyle pazar yerinin girişine dikildiği zaman bir tuhaf oldu. Hatta bu işi yekten yapamayacağını bile hesaplayarak geri dönüp gitmeye karar verdi. Ne var ki ayakları onun zihninden geçenlere uymadılar. Midesinden gelen gurultular her

⁶⁵⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 42.

⁶⁶⁰ **A.e.**, s. 49.

türlü fikre karşı olduklarını belirttiler. Bir süre olduğu yerde kararsız dikilip kaldı. Açlık korkusu her türlü hisse galebe çaldı kısa zamanda.”⁶⁶¹

Murat, pazarda çıktığı ilk işine gider ve bu işten sonra kazancından memnun tekrar pazar yerine döner. Tam pazar yerine gireceği sırada karşısına iki hamal dikilir. Her iki hamal da ondan yaşça büyük ve daha iri çocuklardır. Çocuklar, bu bölgede öyle rastgele bu işin yapılamayacağını, sorumlu çete reisinden izin almak ve ona haraç vermek gerektiğini söylerler. Çocuklarla aralarındaki diyalog romanda şöyle verilmiştir:

—“ Nerelisin Murat arkadaş? Seni ilk defa görüyoruz buralarda.
—Yeniyim ben abiler. İlk günüm.
—İyi hayırlı olsun ya, yalnız burada öyle her canı isteyen hamallık yapamaz.
—Yapamaz mı?
—Tabii önce izin almak lâzım!
— İzin mi almak lâzım? Hamallık için mi?
—Elbet ya!
—Vay anasına?!
—Vay anasına ya.
—Kimden izin almak lâzım?
—Gel biz seni götürürüz!

(...)

Burma bıyıklı adam bir müddet daha düşündükten sonra kara gözlerini Murat’ın gözlerinden başka yöne çevirdi, Homurtuya benzer bir sesle konuştu.

(...)

—Burada çalışmanı kim söyledi?
—Aç kalıp iş de bulamayınca burada hamallık etmeye karar verdim.
—Hımmm! Aferim. Akıllı bir çocuksun galiba. Yalnız burada herkes çalışamaz, izin almak lazım.
—Bilmiyordum abi. İzin isterim o zaman.
—İzin istemek kolay ama şartları var. Bunları da yerine getirmen lâzım.
—Yerine getiririm abi.
—Öyleyse ilk müsaade için yirmi beş lira vereceksin bana. Sonra da günlük kazançlarının yarısını.
— ??!!

Murat bu söz karşısında bir süre duraladı. Hiç bir şey söylemedi. Sonra canlandı. Sert bir sesle sordu.

—Yâni haraç mı?
—Böyle tuhaf tâbirler kullanma küçüğüm. İzin parası bunun adı!
—Benim hiç param yok abi. Bu kadar param olsa zaten burada hamallık yapmam.
—Orası beni ilgilendirmez. Parayı toka et!
—Param yok abi.
—İzin parası vermeyen çalışamaz.
—Canın sağ olsun abi. Başka yerde çalışırım ben de.
—Başka yer yok. Bütün pazarların çalışma müsaadesi bizden alınır.

⁶⁶¹ Engin, a.g.e., s.100.

—O zaman çalışmam abi.”⁶⁶²

Çete Reisi Murat’tan ilk işinden aldığı parayı ister, Murat parası olmadığını söyleyince öldüresiye dövülür. Baygın hâlde yanlarında götürdükleri Murat, ancak birkaç gün sonra kendine gelir. Çete Reisi çalıştırdığı diğer çocuklar gibi Murat’ı da zorla çalıştırmak ister. Ancak Murat’ın eli yüzü düzgün olduğu için reis onu hamallıktan daha farklı bir işte kullanmak ister. Murat, gittikleri ilk işte hırsızlık yapanlara gözcülük yaparken yakalanır ve hapse düşer.

1950–1980 arası Türk romanında Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanındaki Veli ve Levent Engin’in “Suçlu” isimli romanındaki Murat dışında böyle çok net olarak Anadolu’dan İstanbul’a göçtüğünü bilip, hamallık yapan başka bir roman kahramanına rastlayamıyoruz.

Bu meslekler dışında Ahmet Çakal’ın “Serseriler Arasında” isimli romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçen romanın başkahramanı hamukârdır. Yine Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli romanında Sefer’in de bir müddet fırıncılık yaptığını görüyoruz. Yaşar Kemal’in “Deniz Küstü” romanında özellikle Karadenizli ve Kürt oldukları söylenen balıkçıları görmek mümkündür. Zeyyat Selimoğlu’nun “Deprem” isimli romanında Sefer’in ve Memiş’in kayıkçılık yaptığını, yine aynı romanda Sefer’in bir gece kulübünde Bodyguardlık (korumalık) yaptığını, Celâlettin Çetin’in “Göçük” isimli romanında İbrahim’in, bir ara tiyatro kapısında buna benzer bir iş yaptığını şahit oluruz. Bunun dışında Aysel Özakın’ın “Alnında Mavi Kuşlar” isimli eserinde romanın başkahramanı Armağan’ın bir gazetede musahhihlik yaptığını, Tarık Dursun K.’nın “Kopuk Takımı” isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan’ın, İstanbul’da jigololuk yapan arkadaşı Kemal’in yanına geldikten sonra jigololuk yapamaya başladığını görüyoruz.

⁶⁶² A.e., s.104–106.

5. BÖLÜM

5. GÖÇTEN SONRA İSTANBUL HAYATI

5.1. Göçmenlerle Birlikte İstanbul'da Meydana Gelen Değişikler

14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte Başbakan Adnan Menderes'in, İstanbul'a özel ilgi gösterdiğinden; İstanbul'un, Demokrat Parti icraatlarının en somut yansımalarını görüldüğü bir şehir olduğundan daha önce söz etmiştik. Menderes döneminde yazılan bir kitapta, Menderes'in İstanbul'a verdiği önem ve icraatlarının başarısı şöyle ifade edilmiştir:

“Sayın Adnan Menderes'in büyük gayretiyle ikinci defa fethedilmektedir. Fatih, Bizans'a karşı zafer kazanmıştı. Menderes, İstanbul'daki ıztıraba, avareliğe, dağınıklığa ve derbederliğe karşı, bir medeniyet zaferi kazanmıştır.”⁶⁶³

1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla İstanbul'da başlayan yoğun imar faaliyetlerini özetleyerek verecek olursak; özellikle Demokrat Parti iktidarı döneminde Vatan Caddesi, Millet Caddesi, Ordu Caddesi, Şehzadebaşı-Edirnekapi yolu, Sirkeci-Florya sahil yolu, Eminönü- Unkapanı yolu, Karaköy-Azapkapı yolu gibi birçok yeni yollar yapıldı veya var olan yollar genişletildi. Bu yolların yapılabilmesi içinde istimlâk edilen çok sayıda bina yıkıldı, birçok tarihi eserde ortadan kaldırıldı. Ayrıca özellikle iktidarın modern kent imajını yansıtan Belediye Sarayı, Hilton Oteli ve Divan Oteli gibi yeni modern binalar yapıldı. 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla başlayan bu yeni atılımlar, buranın modern bir kent görünümünü kazanmasını sağlamış olsa da bu imar faaliyetleri ve sanayi hamleleri sonucu olarak ortaya çıkan işgücü açığı, kırsalın “itici”liğinin de etkisiyle, büyük bir nüfus hareketliliğini de beraberinde getirmiş, özellikle İstanbul'a büyük bir göç

⁶⁶³ **İstanbul'un Kitabı – Kitap I**, İstanbul Vilâyeti Neşriyat ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul, 1957, s.5. Ünsal Yavuz, “Demokrat Parti İktidarı Döneminde İstanbul'a İlişkin İmar Politikaları ve Faaliyetleri”ni yüksek lisans tezinde İstanbul'da “yapılan imar faaliyetlerinin derli toplu bulunabileceği en kapsamlı kaynak, bu amaçla özel olarak hazırlanmış olan şehir tanıtım kitabı olduğunu” söylediği, 1957 yılında yayınlanan, “İstanbul'un Kitabı – Kitap I” adındaki kitaptan bu ifadeyi alıntılamıştır. Bkz. Ünsal Yavuz, **Demokrat Parti İktidarı Döneminde İstanbul'a İlişkin İmar Politikaları Ve Faaliyetleri**, T.C.İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

dalgası başlamıştır. Bu büyük göç hareketi, kentte bir toplumsal değişimi ve dönüşümü de başlatmıştır. Göç dalgası ile birlikte İstanbul'un nüfusu hızla artmış, hem kentteki konut stoku hem de gelenlerin alt gelir grubu olmaları dolayısıyla imara açık olmayan hazineye veya şahsa ait arazilerde gecekondu yapılmaya başlanmış, böylece İstanbul'da, merkezdeki modern kent görünümünün aksine, alt yapısı olmayan yeni yerleşim yerleri meydana gelmiştir.

1960'lı yıllarda; kırsalın "itim"i kentlerin "çekim"i devam etmiş dolayısıyla kırsaldan kente hız kesmeden nüfus hareketliliği sürmüştür. 60'lı yıllar; yeni bir anayasanın kabul edildiği, Devlet Planlama Teşkilatının kurulduğu yıllardır. 27 Mayıs 1960 darbesiyle Demokrat Parti iktidarı sona erdiyse de yine liberal politikalar uygulayan ve Demokrat Parti'nin tabanına hitap eden Adalet Partisi'nin 1965–1971 yılları arasında tek başına iktidar olmasının da etkisiyle bu yıllarda, sanayileşme artarak devam etmiş, bunun sonucu olarak da kırsaldan kentte göç, daha da hızlanmıştır. Gecekondulaşma karakter değiştirerek sürmüş ve Türkiye'nin "en hızlı kalkındığı yıllar"olarak da kabul edilen bu dönemde, kırsaldan kente göçler ülkenin toplumsal yapısını derinden etkilemiştir. 1970'li yıllarda bu kalkınma hızının yavaşladığını 1980'lere gelinirken neredeyse durma noktasına geldiğini söyleyebiliriz.⁶⁶⁴ Ancak, buna paralel olarak nüfus hareketliliği azalmamış sadece daha önce kırsaldan kente olan göç, 1970'li yıllarda kentten kente göç şeklinde değişiklik göstermiştir. 1970'li yıllarda özellikle İstanbul'da kent merkezlerinde hızlanan yık-yap süreciyle, kentin büyüme biçimi, sürekli olarak kentsel yaşam kalitesini düşürücü sonuçlar doğurmuştur.⁶⁶⁵ Türkiye'de siyasal kutuplaşmaların çatışmalara dönüştüğü yıllar olarak da bilinen 1970'li yıllarda İstanbul'da özellikle gelir düzeyi düşük ve göçmen nüfusun yoğun olduğu gecekondu bölgelerinde kendine bu siyasal kutuplaşmalar ve yükselen sınıfsal mücadeleler zemin bulmuştur.

1950–1980 arası Anadolu'dan İstanbul'a göç edenlerle birlikte kentin, yeni ve farklı bir kimlik kazandığı söylenebilir. 1950 sonrası İstanbul'u etkileyen bu önemli göç olgusu elbette Türk romanında yansımaları bulmuştur.

⁶⁶⁴ İlhan Tekeli, **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, İmge Kitapevi, Ankara, 2001, s.130.

⁶⁶⁵ İlhan Tekeli, **Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.123.

5.1.1. 1950 Sonrası Göçle Birlikte Teşekkül Eden İstanbul Semtleri

Demokrat Parti iktidarının kalkınma anlayışı, kırsal bölge insanını sanayi sektöründe istihdam umudu ile kentlere göçmeye teşvik etmiştir. Aynı yerlerden göçenler, azınlık psikolojisinin verdiği bir dayanışma içinde hemşehrilik bağlamında kentin varoşlarında, aynı arazide yeni mahallelerini oluşturmuşlardır.⁶⁶⁶ Özellikle sanayi sektöründe istihdam edilmek üzere gelen göçmenler, sanayi kuruluşlarının çevresinde yerleşmiş, böylece Zeytinburnu-Kazlıçeşme, Haliç sırtları, Çeliktepe, Gültepe, Kağıthane, Taşlıtarla semtleri ilk gecekondu mahallelerinin kuruldukları yerler oluşmuştur. Böylece, gecekondu 1950’li yıllardan itibaren sanayiinin işgücü ihtiyacını karşılayan nüfusun konut problemini çözmüştür. Bu süreçte Zeytinburnu, 1957’de, Gaziosmanpaşa’nın 1963’de İstanbul’un yeni gecekondu ilçeleri olmuştur. Kağıthane, Gültepe, gibi İstanbul’da gecekondu mahalleleri aynı sebeple hızla çoğalmıştır. Eyüp bölgesindeki gecekondulaşma Haliç ve Surdışındaki sanayi kuruluşlarının çevresine 1950 sonrası gelen göçmenlerin ürünüdür. Nitekim, Eyüp ilçesindeki tüm konutların %61’nin 1950-1980 yılları arasında yapıldığı görülmektedir.⁶⁶⁷

Göçün neticesi olarak ortaya çıkan gecekondulaşma ve gecekondu semtleri, 1950 sonrası Türk romanında özellikle Toplumcu Gerçekçi yazarların romanlarında işledikleri en önemli konulardan biri olmuştur. Çalışmamızın üçüncü bölümünde “Göçülen İstanbul Semtleri” başlığı altında Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarının göçtükleri semtleri işlerken, özellikle alt gelir grubu kahramanların gecekondu semtlerine geldiklerini, göçmenlerin perspektifinden işlemiştik. Bu bölümde ise tekrara düşmemek için “Göçmenlerle Birlikte İstanbul’da Meydana Gelen Değişikler” başlığı altında daha çok göçün etkilediği “Kent mekânı olarak İstanbul” zaviyesinden bakacağız.

⁶⁶⁶ Sümer Gürel, “Türkiye’de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı”, **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2001, s.133-135.

⁶⁶⁷ Şükrü Aslan, “Yıkılmayı Bekleyen Gecekondu: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesinde Bir Konut Bölgesi” **PLANLAMA Dergisi**, TBMMO ŞPO Yayını, S. 2006/2, s.105

İstanbul’da ilk gecekondü yerleşmesinin oluştuğu yer olan Zeytinburnu⁶⁶⁸, 1950 sonrası Türk romanında da İstanbul’a göç olgusunun işlendiği romanlarda önemli bir yer tutar.

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında İflâhsızın Memet ve karısı Ayşe’nin, yine Ayşe vesilesiyle tanıdığımız Hatça ve Rıza’nın oturdukları semt Zeytinburnu’dur. Zeytinburnu semti, İstanbul’da artan nüfusu karşılamayan konut stoku dolayısıyla yüksek kiradan kurtulmak isteyen insanların akın akın geldiği bir mekândır. Elbette bunların çok büyük çoğunluğu, Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerdir. Romanda İflâhsızın Memet ve karısı Ayşe’nin gecekondü arsası aldıkları yere geldikleri zaman yazar buradaki insanları ve çevreyi şöyle tanıtır:

“Çevrelerinde, yıkılan İstanbul’un evsizlik cehenneminden kaçıp gelmiş insanlar. Daha önce gelmiş, barınaklarının temelini kazan, kazılmış temellere duvarları çıkmaya çalışan, ya da sadece briket gibi, tuğla gibi, kum, kireç, çimento gibi yarınki barınaklarının araçlarını bekleyen insanlar; yağmurla, karla, ayazla, çamurla savaşmaya ahdetmiş insanlar!”⁶⁶⁹

Zeytinburnu’nun, çoğunluğunu Anadolu’dan gelen göçmen işçilerin oluşturdukları bir semt olduğunu daha önce söylemiştik. Ayşe’nin Hatça ablasını ziyaret ettiği bir gün sabah erkenden Zeytinburnu’dan ayrılırken gördüğümüz istasyondaki kalabalık, buradaki halkın sadece bu semtte oturup, yine bu semte çalışmadığını burada kendilerine gecekondü uyduran insanların, İstanbul’un çeşitli yerlerine çalışmaya gittiklerini de göstermektedir.

“Gecekonduların kiremit, tahta, paslı teneke kalabalığı arasındaki daracık yollardan istasyona geldi. Kadınli erkekli erkenci işçiler doldurmuştu istasyonu. (...)

Uzaklardan kopup gelen elektrikli tren önlerinde de hızla uzana kaldı birden. Çok beklemezdi. İstasyondaki kadınli erkekli işçi kalabalığıyla birlikte koşup girdiler. Kendiliğinden açılıp kendiliğinden kapanan kapılar kapandıktan sonra tren acı, bet sesiyle başını aldı yekindi.”⁶⁷⁰

Lütfi Kaleli’nin “Görgü” isimli romanında Celâl ve Güllü’nün İstanbul’da geldikleri ilk semt Zeytinburnu’dur. Celâl ve Güllü Zeytinburnu’nun kalabalık yollarından, kimi yüksek, kimi küçük, kimi köy evlerinden daha eski; her yanı göz

⁶⁶⁸ Tansı Şenyapılı, **a.g.e.**, s.302.

⁶⁶⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.421.

⁶⁷⁰ **A.e.**, s. 251-252.

alabildiğince uzayıp giden evle dolu olan sokaklardan yürürken daha önce İstanbul’u görmeyen birileri olarak buraları gördükten sonraki ilk yorumları İstanbul’un bir gecekondu semtinin durumunu vermesi açısından çok ilginçtir

“Demek ki, bura da İstanbul’un köyü!” dedi Güllü. “Ama büyük bir köy!”⁶⁷¹

Vedat Türkali’nin “Bir Gün Tek Başına” adlı romanın başkahramanı Kenan’ın Yenikapı’dan bindiği trenden rastgele Kazlıçeşme’de inince gördüğü manzara bu semtin hem altyapısını ve hem de insan profilini vermektedir.

“(…)Çiseleyen yağmur altında vıcık vıcık çamurlu sokaklarda yürümeye başladı. Gelen giden, koşuşan bir kalabalık çıkıveriyordu insanın karşısına, hem de hiç, umulmayan izbe sokaklarda. Yine kondu mahalleleri başlamıştı. (...)Arsaya açılan bir sokağın ucunda bir fabrikanın geceye yüklenmiş koskoca karaltısı çıkıvermişti önüne. Yürüdü sokağın ucuna kadar, başka fabrikalar da vardı ilerlerde. Dumanlı bacaları, ıslak gecede kırpışan ışıklarıyla... Gece vardiyası mı yapıyorlar?.”⁶⁷²

Yaşar Kemal’in “Kuşlar da Gitti” isimli romanında Hayri, Mahmut ve Uzun Süleyman’ın “azat buzat” kuşları satmak için geldikleri Kazlıçeşme meydanı romanda anlatıldığı şekliyle İstanbul’un bir semti olmaktan çok Anadolu’nun bir köy meydanındaki çeşme başını andırmaktadır.

“ Alanda kireç taşından kabaca yapılmış bir çeşme, çeşmenin musluğundan iki parmak kalınlığında bir su akıyor, suyun altında bir teneke doluyor, başında ayağı yalın, kırk saç örgülü büyük gözlü kumral bir kız bekliyordu, kızın arkasında sıraya girmiş yalın ayak öteki kızlar, ayakları lastik ayakkabılı, basma fistanlı kadınlar, yaşlı nineler kuyruğu uzayıp gidiyordu.”⁶⁷³

Hasan İzzetin Dinamo’nun “Koyun Baba” isimli eserinde Ahmet’le Bunçuk, Zeytinburnu gecekondualarının arasından geçerlerken Ahmet’in bakış açısıyla gecekondulaşmanın ne kadar hızlı olduğu gözler önüne serilir. Birkaç yıl öncesine kadar yabani hayvanların oynaştığı kırık bir yer olan bu kireçli deniz altı toprağının üstüne, en kısa Japon şiiri türü Hai-kaileri andıran; tahta artıklarından, kontrplâklardan, briketlerden, çerden çöpten yapılmış yoksul görünüşlü bodur, cüce evler, kulübeler yapılmıştır. Ahmet’in gördüğü manzara, büyük bir kent olan İstanbul’un bir semti olmaktan çok uzaktır. Romanda kendisi eski bir felsefe

⁶⁷¹ Kaleli, **a.g.e.**, s. 116.

⁶⁷²Türkali, **a.g.e.**, s.243.

⁶⁷³ Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s. 93.

öğretmeni olan ve sosyalist düşünceleri dolayısıyla sürgün edilen Ahmet, gecekonduyu “Türk halkının devlete karşı bir ayaklanması demek olan bu evceğiz mahşeri” şeklinde tarif etmektedir. Daha önce Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında insanlar için evsizlik cehenneminden kaçıp bir sığınacak bir yer olarak görülen gecekondur, “Koyun Baba” romanında “halkın evsizliğe karşı ayaklanarak minyatür evler biçiminde başladığı yürüyüş” olarak bir başkaldırı göstergesi gibi anlatılır.

“Sokaklarda, köylerde olduğu gibi, alt yanları çıplak çocuklar geziniyor, ufacık bahçelerinde iyi beslenmemiş genç, yaşlı kadınlar, çamaşır yıkıyor, her yandan türlü yurt diyeleklerinde konuşmalar işitiliyordu. Edirne, Trabzon. Kastamonu, Erzurum, Artvin, Van halkının damlaları olan ailelerin kendilerini belli eden konuşmaları, her yanda bol bol işitiliyordu. Ahmet, bu gezip dolaşma sırasında gecekondur adı verilen, Türk halkının devlete karşı bir ayaklanması demek olan bu evceğiz mahşerinde Türkiye’nin dört bir yanından kopmuş türlü halk demetlerinden bir sergiyi görüyordu. Trakya’nın Rumelili, sarışın, kumral, mavi gözlüleri, güneyin, doğunun esmerleri, kendi diyelekleri kılık-kıyafet kültürleriyle buradaydılar. Evlerden ekşi tarhana, kuru fasulye, balık kızartması, yanmış yağ kokuları geliyordu. Küçük çocuklarına ninni söyleyen, bir yandan da büyük çocuklarını azarlayan genç annelerin sesleri işitiliyordu. Omuzlarındaki sırtlara yoğurt tepsilerini asmış Anadolu yoğurtçuların, sebzedcilerin, leblebicilerin, basmacıların sesleri, bütün öbür sesleri bastırıyordu. (...)

Daracık sokaklara acımaksızın saldıran kirli kilim, lâğım, katranlı muşamba kokularıyla tepelerinde kaynayıp duran güneşten bunalan Ahmet, başını kaldırıp kuzey ufkı üzerinde uyuyan pamuk yığınları gibi serin bulutlara bakıyor, onları soluyarak bu boğucu havadan kurtulmaya çalışıyordu. Yeni kurulmuş bu cüceler kentinde bir tek gölge salan ağaç yoktu. Ancak, her evceğizin mini – mini bahçesinde yeni dikilmiş cılız fidanlar göze çarpıyordu.”⁶⁷⁴

Aynı eserde Bunçuk ve Ahmet’in gecekondularını yaptıkları yer olan Yeşilköy civarı da, göçmenlerin 1950 sonrası yoğun olarak göç ettiği büyüyen yerleşim yerlerinden biridir. Ahmet Usta ile Bunçuk’un gecekondur yapmak için yer açtıkları mekânın yan tarafında gecekondusu olan Arnavut Bahçivan, Bunçuk’la Ahmet’i oradan kovmaya kalkar ve buraya gecekondur yapmalarına müsaade etmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Ahmet’in gür ses ve egemen tavırla üstelik düzgün bir diyelekle yüreklice burada olmasının özel bir sebebi varmış gibi konuşması, adamın Ahmet’i görevli sanıp geri adım atmasına sebep olmuştur. İşte bu diyalogta adamın Ahmet’e verdiği şu cevapla biz bu mahallenin her gün gecekondularla nasıl büyüdüğünü de öğrenmiş oluruz:

⁶⁷⁴Hasan İzzetin Dinamo, **a.g.e.**, s. 83.

“Ne bileyim ben beyim, dedi, insanoğlu anlaşılmıyor ki. Alışmışız, hep beş parmağı bir sanıyoruz. Bir sürü parmak, Kürt, Lâz, Çingene, berduş, randevu evi sahibi doldurmuş buraları. Biraz gözümüzü açmasak bizim lahanaların üzerine de gecekondur kuracaklar. Ben ne bileyim sizin görevli olduğunuzu. Sizi de o berduşlardan biri sandım.”⁶⁷⁵

Daha geniş anlamda bu gecekondur semtlerinin nasıl böyle sürekli büyüdüğünü, nasıl oluyor da genellikle gecekondur semtlerindeki bazı mahallerinin aynı köyden veya aynı memleketten insanların oluşturduğunu, Ahmet Usta’nın komşusu Gülizar Bacı’nın şu sözleri herhâlde çok iyi özetleyecektir:

“Ahmet ustam, dedi, gel bak, torunlarım geldi. Şimdi de yeni bir oda daha yapacaksın bize. Bu hafta içinde olur mu? Yağmurlar gelip ortalık çamur deryasına dönmeden adamakıllı yerleşelim.”

Ahmet usta, baktı. Gencecik bir köylü gelin, eteklerine tutunmuş dört cılız yavruyla kapının önünde dikilmiş, gülümseyerek onlara bakıyordu:

“Oğlumun döllerı bunlar. Oğlum, dokuma fabrikasına girdi. Köyü bıraktık gayrı. Her yıl ordan unumu, tarhanamı, yemişimi alayım yeter. Elin avanağı biz miyik? El gelmiş cennette yaşıyor, biz de onlara aptalcasına yiyecek yetiştirmek için kahrolup gidiyok. Varsın bu kez de bize yiyecek yetiştırsin. Gayrı, köyde bulabilirlerse Gülizar karıyı boyunduruğa koşsunlar. Hepsine söylüyorum, mektup ney yazdırıyorum. Şehirlere gelin, uşak diyorum. Şehir yerine gelin. Burda kendin batsan bile çoluk çocuğun okur, adam olur, insan gibi yaşar.”⁶⁷⁶

1950 sonrası yaşanan yoğun göç sebebiyle gecekondulaşmanın en yoğun yaşandığı semtlerden biri olan “Taşlıtarla”, hızla artan nüfusu dolayısıyla 1963 yılından itibaren bir ilçe olmuş ve Gaziosmanpaşa adını almıştır. Hakkı Özkan’ın “Grevden Sonra” isimli romanında Nuri ve Fehim, İstanbul’daki yüksek kira derdinden kurtulabilmek için Taşlıtarla’da gecekondur yapmaya karar verirler. Nuri ve Fehim, gecekondur fikrini düşünüp taşındıktan sonra konduları yapmak için, uygun bir yer bulabilmek umuduyla Taşlıtarla’ya gelirler. Nuri Taşlıtarla’yı görünce filmlerdeki eski Amerika’ya benzettir. Fehim, Kuştepe’de Zeytinburnu’nda da aynı manzaranın hakim olduğunu söyler. Daha sonra romanda anlatıcı tarafından minibüse bindikleri andan itibaren bir göçmen semti olan Taşlıtarla’dan hareketle, bütün gecekondur bölgelerinde böyle ev yapmaya gelmiş göçmenler ve Taşlıtarla şöyle anlatılır:

⁶⁷⁵ A.e., s. 101.

⁶⁷⁶ A.e., s. 131.

“Hürriyet meydanından minibüse biner binmez Arnavutça, Bulgarca, Yunanca, Boşnakça, Lazca, Kürtçe, Türkçe karışımı bir dille karşılaşmışlardı. Daha arabadan iner inmez, tozlu arabalar, yorgun, yaşlı atlar, kabak kafalı, hemen saldıracak sanısını uyandıran kötü görünüşlü adamlar, onların hemen yanı başında uysal insanlarla burun buruna gelmişlerdi. Şalvarlı, yalınayak erkeklerin hemen yanı başında son moda giyimli şık erkeklerle kadınlar vardı. Bulucanlı, bulucinsiz, pantolonlu, kısa etekli, uzun etekli genç kadınlar, parkalı, parkasız, ceketli ceketsiz delikanlılar... Görünüş tıpkı Amerika’nın altına hücum devrini hatırlatıyordu. Alabama’dan, Meksiko Siti’den binlerce insan talihlerini denemek için evlâtlarını, analarını, babalarını, tarlalarını bırakarak yüzlerce kilometre yürümüşler, taşı toprağı altın sandıkları yellere gitmişlerdi. Bir araya gelenlerin dilleri töreleri, giyinişleri, her şeyleri başkaydı. Geldikleri toprak, bıraktıklarından da çoraktı! Susuzluktan çatır çatır çatlıyordu. Çevrede karaçalıdan, taştan, verimsiz topraktan başka bir şey yok gibiydi. Hemen her yana oteller, bankalar, derme çatma dükkânlar, yarım yamalak evler kurulmuştu. Kuru umuttan başka hiçbir şeyleri olmayan insanlardı bunlar. Taşlıtarla’ya, Kuştepe’ye, Zeytinburnu’na, diğer gecekondu semtlerine koşuşan insanlar da tıpkı onlar gibiydi. Toprak yalım yalımdı, balçıktı, bazı yerleri tozdan, güneş altında kavrulmaktan apak, bazı yerleri insanı tozdan boğmak için küçücük bir üfirtü bekleyen eğri büğrü, inişli yokuşlu, biçimli biçimsiz yollarıyla; tozdan, güneşten, yağmurlardan kırmızısı solmuş kiremitleriyle, paslı tenekelerden damlalarıyla, konduların yanı başındaki lüks yapılarıyla çelişik bir dünyaydı Taşlıtarla, varsılıkla yoksulluğun çatıştığı...”⁶⁷⁷

Romanda Taşlıtarla’ya farklı yerlerden gelen insanların geldikleri yörelerin hayat tarzını aynen buraya taşıdıkları, hatta buraya yerleştikten sonra yurt dışına çalışmaya gidenlerin olduğu, her gün akın akın kırsaldan bu yöne bir göç olduğu şöyle anlatılır:

“Balkanlardan, Anadolu’nun çeşitli yerlerinden iş aramak, yerleşmek için, delice akan bir su gibi şehre doluşan insanlardı bunlar. Köylerini İstanbul’a kurmuşlardı bütün alışkanlıklarıyla. Kimi Almanya’ya ya da başka yabancı ülkelere çalışmaya gidiyor ya da yakınlardaki fabrikalarda çalışıyorlar, amelelik yapıyorlardı yollarda...

Taşlıtarlar şehre gidip gelenlerle dolup dolup boşalıyordu.(...)

Boş arsalar, tepeler, çukurlar, çalılıklar, taşlıklar, evlerle, insanlarla doluyordu her gün biraz daha çoğalarak. Köyden şehre cılgın bir akıntıydı bu...”⁶⁷⁸

1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerin çoğunluğunu oluşturduğu gecekondu semtlerinden biri de Gültepe’dir. Reşat Enis Aygen’in “Sarı İt” isimli romanında, insanları örgütlemek üzere bir fabrikaya işçi olarak giren Aysima ve Müzehher, gecekondu semti olan Gültepe taraflarında bir oda kiralarlar. Romanda Gültepe’nin alt yapı, ulaşım vb. konularda Anadolu’daki birçok köyden daha kötü durumda olduğu anlatılmaktadır. Gültepe’de esnafılık yapan Nalbur Laz İsmail, burasını neden bu kadar gelişmemiş olduğuna kendince şöyle bir yorum getirir:

⁶⁷⁷ Özkan, a.g.e., s.86–87.

⁶⁷⁸ A.e., s. 86–87.

“— Yıllar oldu Gültepe, Çeliktepe insanla dolalı... Diyordu; hâlâ zifiri karanlıktır sokaklarımız... Kaldırımsızdır yollarımız... Evlerimizde gaz lâmbası yanar... Çeşmelerimizdeki onluk boruları bile yirmilik yapmazlar...

— Belediye encümenine seçilenler çürük adamlar! Diyordu kelimelere basa basa, uygarlık girmesini istemezler Gültepe’ye, Çeliktepe’ye... Elektrik gelirse, otobüs gelirse “okumuş” da gelir diye korkarlar... “Okumuş” gelirse kim seçer onları encümene? Sorarım size... Bu durum sürüp gitmeli ki dümenlerini çevirebilsinler.”⁶⁷⁹

Yine Nalbur Laz İsmail; Gültepe, Çeliktepe ve civarının halkının nerelerden geldiğini, neden buraların bu kadar tehlikeli olduğunu şöyle anlatır:

“(…)Düşünün ki yetmiş iki buçuk millet burada! Romanya’sından, Yugoslavya’sından kalkıp gelmiş, Bulgaristan’ından, Arnavutluğundan, Türkiye’nin dört bucağından gelmiş karmakarışık seksen bin insan... Esrcılık burada! Kumarcılık burada! Kanun girmemiştir buraya... “Ülen lâz! Silâhını neden taşırsın?” Diye sorarlar bana... Benim silâhım bir yere patlamaz. Yalnız kendimi korumak için kullanırım. Beni vururlar ama kestirtmem başımı!”

Gültepe Mahallesi’nin en büyük problemi susuzluktur. Romanda “muhtar” lakaplı Nazmiye Hanım, buradaki su sıkıntısını şöyle anlatır:

“Dokuz çeşme vardı koskoca Gültepe’de... Günün yirmi dört saati, kadın, erkek, çoluk çocuk kuyruk olurdu bu çeşmelerin önünde... Üstelik, suyu geceleri kesiyorlardı. Zifiri karanlıkta, akmayan muslukların önünde tenekelerinin, kovalarının başında uyuya uyana gün ışıncaya dek sıra beklediler. Esnaf, dükkânlarını açardı. Onlar su beklerdi. Çevredeki fabrikaların işçileri bölük bölük işlerinin yoluna düşerdi. Onlar su beklerdi. Esnaf dükkânlarını kapar, işçiler evlerine döner, çeşme başında sıra bir türlü gelmezdi.

— Lâğımız açıkta akar, diyordu; çeşme önünde on saat bekleyip doldurduğumuz su tenekelerinin üzerine bulut gibi çöker toz... Yiyeceğimize sinekler üşüşür... Sonracığıma, hükûmat mamuru, hastalık olmasın diye, mikrop olmasın diye haftada bir ilâç sıkmaya gelir...”⁶⁸⁰

Kendisinin de bir göçmen olduğu anlaşılan Nazmiye, Gültepe’de her gün gecekondun yapılmasını ilginç bir benzetmeyle şöyle anlatır:

“— Gecede bir iki ev doğar Gültepe’de, diyordu; bu evlerin ebe kadınları da belediye çavuşlarıdır; kaçak inşaat kovalamakla geçer bu kaldırım kargalarının ömrü... Her inşaat yerinde “para kokusu” vardır... Ama manavda, kasapta yafta, mafta var mı diye arayan soran olmaz!”⁶⁸¹

⁶⁷⁹ Aygen, a.g.e., s. 341.

⁶⁸⁰ A.e., s. 338-339.

⁶⁸¹ A.e., s. 352.

Yaşar Kemal'in "Kuşlar da Gitti" isimli romanında, Dolapdere'de oturan Çeribaşı Ali Şah dolayısıyla bir göçmen semti olan Dolapdere'nin nasıl bir semt olduğu şöyle anlatır:

"Bir insan meşheridir, doğudan, batıdan, güneyden kuzeyden ipini koparan soluğu burada almıştır. (...)Yetmiş iki milletin adam olmamış, dikiş tutturamamışları gelmişler oraya sığınmışlar, bir baltaya sap olmuşlardır. (...)Yetmiş iki dil konuşulur Dolapdere'de. Yanık tenli Çingeneler sarışın göçmenler, uzun boylu Kürtler, güzel gözlü Gürcüler binbir türkünün, bin bir lehçesini, getirmişlerdir buraya. (...)"⁶⁸²

Pınar Kür'ün "Yarın Yarın" isimli romanında romanın başkahramanı Selim, yolunu kaybettiği için girdiği Beyoğlu'nun dibindeki gecekondu mahallelerinin; İstanbul'un içinde, Beyoğlu'na bu kadar yakın olduğu hâlde sakinlerinin göçmen olması sebebiyle, köy yaşantılarını değiştirmeden aynen yaşadıkları mahalleler olduğunu görerek şaşırır.

"Yolunu iyice şaşırmış olduğunu anladı Selim. Bunda korkutucu bir yan yoktu. Kişinin ayağı kaldırımlara, başı da sığağa dayandığı sürece yolunu bulamaması söz konusu olamazdı. Yabancı kentlerde, dilini doğru dürüst konuşmadığı kentlerde öğrenmişti kaldırım arşınlamayı, yolunu şaşırp şaşırp yeniden bulmayı. Şimdi İstanbul'dan korkacak değildi ya. Gene de nerede olduğunu bilmek isterdi. Çok garip bir yerdi çünkü bulunduğu yer. Buraya ne yoldan vardığını anımsamaya çalıştı. Daha biraz önce kentin göbeğindeydi, uçarak gelmiş olamazdı ya bu uzak, köy gibi yere.. Durdu. Çevresine bakındı. Bir süreden beri onu izlemekte olan irili ufaklı çocuklar, kıkırdaşarak sardılar dört yanını. Beyoğlu caddesinden, bunca kısa süre içinde nasıl gelebilmişti buraya? Öyle ya, arada bir zaman kopukluğu, uyurgezerlikle geçirdiği unutulmuş bir süre yoksa -ki yoktu, artık bu kadarını bilemeyecek miydi yani?- en çok on beş dakika önce İstiklâl Caddesi'nde yürüyordu. Derken yapışkan kalabalıktan sıkılmış, yarı sokaklardan birine sapmıştı. Yürümüştü aşağı doğru."⁶⁸³

Yaşar Kemal'in romanı "Deniz Küstü"de göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu bir gecekondu semtinde Menekşe'dir. Romanda Menekşe Mahallesi'nde özellikle balıkçılık yapan Karadenizli'ler ve Kürtler'den söz edilmekte bunların yanı sıra gayrimüslimlerden de bahsedilmektedir.

⁶⁸² Yaşar Kemal, **a.g.e.**, s. 66–67.

⁶⁸³ Pınar Kür, **a.g.e.**, s. 11.

5.1.2. İstanbul'un Sosyal Hayatında Meydana Gelen Değişikler

14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte İstanbul'da özellikle imar faaliyetlerinin hız kazandığını, kamulaştırmalarla yeni yollar açılmaya veya var olan yolların genişletilmeye başladığını söylemiştik. Bu açıdan İstanbul'un belli bölgeleri şantiyeye dönmüş, yapım ve yıkım üstüne çalışacak insan gücüne son derece ihtiyaç doğmuş, Anadolu'dan akın akın gelen göçmenler için buralar ekmek kapısı olmuştur. Tabiidir ki çoğu daha önce hiç büyükşehir görmeyen kalabalık göçmen grupları, şehrin kendine özgü yaşam biçimine adapte olmak da zorlandıkları kadar, kent yaşamı üstünde olumsuz etkileri de olmuştur.

1950 sonrası İstanbul'un yaşadığı toplumsal değişim ve dönüşümün de Anadolu'dan İstanbul'a yaşanan yoğun göçün etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Anadolu'dan İstanbul'a gelen göçmenler, buraya gelirken beraberlerinde gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzlarını da getirmişlerdir. Bu insanların yoğun olarak kırsal bölgelerden geldikleri, çoğunun ya okuma yazma bilmiyor ya da sadece okur yazar olmaları, yine alt gelir grubuna mensup olmaları ve özellikle de şehirde barınabilmek adına akrabalık, hemşerilik ilişkilerini devam ettirdiklerinden daha yavaş bir değişim, dönüşüm ve çözülme yaşamaları, gelenlerin yoğunluğu dolayısıyla İstanbul'un var olan nüfusunun bu gelen nüfusu eritememesi sonucu, kent yeni bir kimlik kazanmıştır. Göçmenlerle birlikte İstanbul'da artık karma bir kültür, yeni bir arabesk kültür, yeni ve farklı sosyal hayat yaşanır olmuştur.

Orhan Kemal, "Gurbet Kuşları" romanında göçmenlerin kısa zamanda İstanbul'a adapte olduklarını, belki ilk kuşak benzemekte zorlansa da ikinci kuşağın artık İstanbullulara benzediğini söyler.

"İstanbul'a ilk zamanlar gözlerle değil, kulakları, burunları ya da ne bileyim belki de enseleriyle baksalar bile, İstanbul'un suyunu içe, havasını koklaya, ekmeğini yiye geliyor, gözleriyle bakmayı, saç taramayı, okuma yazmayı öğreniyor, İstanbullulara benzemeye çalışıyorlardı. Benziyorlar mıydı? İstanbul'a ilk gelen "gurbet kuşları" benzemeseler bile, bir göbek sonrakiler, hele okula da gidiyorlarsa, analarına babalarına değil, İstanbullulara benziyorlardı."⁶⁸⁴

⁶⁸⁴ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 297-298.

Aynı şekilde Halide Edip Adıvar'ın “Âkile Hanım Sokağı” isimli romanında her ne kadar bir 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göç hikayesine rastlayamazsak da sokak sakinleri içinde ve sokağa gelip gidenler arasında Anadolu'dan gelmiş oldukları şivelerinden belli olan kahranmanlara rastlamak mümkündür. Romanda Mimar Mühendis Sadi Arslan tanıtılırken özellikle İstanbul'a dışarıdan gelenlerin ikinci kuşağının artık İstanbullu olacağından, İstanbul'a özgü bir İstanbullulaştırma özelliğinden söz edilir.

“Anadoluluları, amele, ustabaşı, marangoz, hülâsa, inşa işlerinde kullanılan her sınıf adamla yakın münasebette bulunduğundan dolayı tanıdıktı. Bununla beraber, halk tabakasından herhangi bir İstanbullu veya Anadolulu satıcı veya küçük iş sahipleriyle de alâkalanır, onlarla yakından temasa çalışır, arkadaşça konuşur, ahbaplık ederdi.

Kendisi İstanbulluydu. Beş altı nesilden beri İstanbul'da yerleşmiş, yüksek mevkiler edinmiş, daha fazla dinî zadegandan şeyhülislâm, kazasker gibi ecdattan inme bir insandı.

İstanbulunun anası ve atası ekseriye başka illerden, hatta başka diyar ve ırklardan gelirdi. Bunlar nereden gelmiş olurlarsa olsunlar, Türkleşmiş, İstanbullulaşmış insanlardan teşekkül ederdi. İşte bundan dolayı İstanbullu, nevi şahsına münhasır bir mahlûktur. İstanbul, iki nesil geçer geçmez, içine yerleşmiş olanlara damgasını basar.”⁶⁸⁵

Yine Orhan Kemal'in “Gurbet Kuşları” romanında henüz İstanbul'a geleli birkaç yıl olmasına rağmen kendini İstanbullu gibi hissedip gelen göçmenleri beğenmeyen İstanbul'u mahvettiklerini söyleyen göçmenlere de rastlamak mümkündür. Gönderdiği mektup sebebiyle İstanbul'a gelen hemşehrisi İflâhsızın Memet'e Gafur, İstanbul'da iş olmadığını söylemek için Anadolu'dan sürekli gelmeye devam edenlerle ilgili yaptığı şu yorum önemlidir:

“— Vallaha Memmed, dedi. Şimdi vakıtlar o vakıtlar değil!
Memmed soğuk soğuk:
— Ne gibi yâni?
— Şu gibi ki, işler durgun, kesat senin anlıyacağın. Yazdığım sıra gelseydin iş vardı. Şimdi...
— Şimdi yok mu ?
— Yok değil, bulunur a, çeti. İstanbul'a ırgat, maraba akıyor. Akın akın geliyorlar. İstanbulluktan çıktı, istanbul'u pisletiyorlar, kirletiyorlar tekmi!... O vakit gelseydin, şimdiye sen de benim gibi... Bak bu dükkâna! Ben bu dükkâna ele geçirip bu hâle koyana kadar...”⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ Halide Edip Adıvar, **Âkile Hanım Sokağı**, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul, 1958 1.Baskı, 216 Sayfa. (Biz çalışmamızda şu baskıyı esas aldık: Halide Edip Adıvar, **Âkile Hanım Sokağı**, Can Yayınları, İstanbul, 2010, s.147.)

⁶⁸⁶ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 31-31.

Serhat Kestel'in "Korkunç ve Güzel" isimli eserinde romanın başkahramanı Nevin'in küçük kardeşi Sevin'le birlikte Fatih'te taşındıkları apartman katındaki İstanbullu Sultan Hanım'ın göçmenlerle ilgili söyledikleri hem İstanbulluların göçmenlere bakışını hem de İstanbul'un göçmen akınıyla gerçek kimliğini nasıl kaybettiğini bize vermiş olur. Her ne kadar Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" ve Halide Edip Adıvar'ın "Âkile Hanım Sokağı" isimli romanında göçmenlerin kısa zamanda İstanbul'a adapte oldukları, belki ilk kuşak benzemekte zorlansa da ikinci kuşağın artık İstanbullulara benzedikleri söylene de Serhat Kestel'in "Korkunç ve Güzel" romanında Sultan Hanım, göçmenlerin İstanbul'la kaynaşmadığını İstanbul'a uymadıklarını söyler.

"Sultan Hanım kökten İstanbul Hanımı idi. Altmışına yakın. Dini bütün. Ama Sultan Hanım üç numaradan içeri adım atmamıştır. Ne kendi yaşındaki Mevlitçi Hüsnüye Hanım'dan, ne de gençleri çok sevdiği hâlde onun kızından hoşlanıyordu. Hiç. Onlar "göçmen" di çünkü. Sevmiyordu: Arı gibi üşüşmüşlerdi bu yabansı yüzlüler güzelim İstanbul'a. Adım başında onlar... Kaçının kanı dökülmüştü bu topraklar için? Dilleri başka, gelenekleri başka, yaşamak bağlayışları bile başka. Sokulmuyorlardı çıkarları olmadıkça. Kız alıp vermiyorlardı, ölseler. Oysaki çıkarlarını baltalayanlardan kaçıp bize sığınmışlardı. Üstelik sevmiyorlardı bizi. Kaynaşmıyorlardı. Çok terbiyeli, çok ince İstanbul Hanımları, tertemiz giyimli, çok saygılı eski İstanbul Beyleri yitmişti onların arasında...

Yok, İstanbul başka İstanbul şimdi. Kendine özgü kişileri ile de dillerde, gönüllerde ün salan bu güzel kent, göçmenlerin akını ile bir işçi yurdu oluvermişti. Sultan Hanım'ın göçmenlere kızgınlığının kökü bu idi.⁶⁸⁷

Görüldüğü İstanbul Hanımları ve İstanbul Beyleri göçmenlerden hiç haz etmezler. Şahap Sıtkı'nın "Horoz Değirmeni" isimli romanında bir İstanbul Efendisi, bırakın haz etmeyi göçmenlere mecburiyet karşısında dahi tahammül edememektedir.

"Geniş saçaklı yapıların korunacağına sinen yolcular yürümekle, yağmurun dinmesini beklemek arasında kararsız birbirlerine sokulmuş bekliyorlardı. Bildik olanlar, aralarında çene çalıyorlardı. Pek karışık dil konuşuluyor, zorlama yüzünden kötü vurgularla kiminin ağzında Türkçe pek karışık, tüyleri diken diken eden bir hâl alıyordu. Yağmura ansızın tutulmuş bir İstanbul Efendisi, sinirlendi, dik dik baktı bu adamların yüzlerine. Onlar, alınmadılar, aldırışsız devam ettiler. Elinde şemsiyesi

⁶⁸⁷ Kestel, a.g.e., s. 7-11.

olmadığı hâlde İstanbul Efendisi ıslanmayı göze aldı, saçak altından yaya kaldırıma fırladı.”⁶⁸⁸

Özellikle göçmenlerin İstanbul’a geldikleri andan itibaren halkın arasına girdikleri ortamlarda İstanbulluların tepkisiyle karşılaştıkları görülmektedir. Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında Haydarpaşa Garı’na Kuşluk treniyle gelen köylü kalabalığına karşı İstanbulluların tavrı bu türdendir. İstanbul insanı; Anadolu’dan henüz gelmiş kılık, kıyafet ve davranışlarıyla kendilerinden çok farklı olan göçmenlerin İstanbul’a yakışmadığını, göçmenlerin Türkiye’nin en gözde kentinde bu görüntüleriyle kendilerini teşhir etmeleri, İstanbul’a gelen turistlerin gözünde imajımızı zedelediklerini düşünmektedir. İstanbullular arasında bu açıdan göçmenlerin İstanbul’a sokulmamasını, siyasi otoritenin de bu konuda bir şey yapması gerektiğini düşünenler de vardır.

“— Her gün bu, her gün bu. Köylerinden ne diye ürkütürler bu hayvanları bilmem ki?

(...)

— Şu rezalete bakın Allahaşkına!

— Rezalet, sefalet..

— Bu sefaletlerim köylerinde saklayıp da İstanbul’da yabancılara teşhir etmeseler olmaz mı?

— Hükümet efendim, suç hükümette. Yasak et, bitti. Hükümet gevşek olmasa, bunlar köylerinden kımıldaya mı bilirler?

— Ne yapsın yani, kanun mu çıkarsın hükümet?

— Çıkarsın efendim!”⁶⁸⁹

Aynı romanda, İflâhsızın Memet Haydarpaşa’ya indiğinde onun şahsında bütün göçmenlere halkın verdiği bu tepkinin hemen hemen aynısı, bu sefer İflâhsızın Memet memlekettten gelen babasını ve kardeşlerini Haydarpaşa’da karşılamak üzere gittiğinde anlatıcı tarafından özetlenir:

“Büyük şehrin sevmediği, hatta nefret ettiği insanlardı bunlar. İstanbul’u kılık kıyafetleri, yaban yaban bakışlarıyla çirkinleştiriyor, hatta kirletiyorlardı. Vatandaş matandaş, zaten nazla niyazla gelen Batılı turistlerin midelerini bulandırmaya hakları yoktu, olamazdı, olmamalıydı. İşi hükümet önemle ele almalı, kanun çıkarmalı, sokmamalıydı büyük şehre! Bu çirkinlik, bu kir, bu pas ‘Millî ayıbımız’ olabilirdi; bu ayıbın köylerde kalması, taşınca köylere geri itilmesi ‘Millî ödev’ olmalıydı!”⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Şahap Sıtkı (İlter), **a.g.e.**, s.180-181.

⁶⁸⁹ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s. 7.

⁶⁹⁰ **A.e.**, s.297.

İflâhsızın Memet'in köyünden gelip elinde tahta bavulu, sırtında yorganıyla vapura binmek istediği sırada, kendisi çok farkında olamasa da yine çevresindeki İstanbulluların tepkisiyle karşılaşır. Ancak bu tepki anlaşıldığı kadarıyla sadece İflâhsızın Memet'e değil, onun şahsında Anadolu'dan gelenlerle sürekli karşılaşan İstanbulluların tüm göçmenlere tepkisinin dışı vurumudur.

“Birden vapur göründü. Sıkışık kalabalıkta bir kımıltı, bir kaynaşma. Fötr şapkaları, terli bıyıkları kaşlarıyla ters ters bakanlar. Aldırmadı. İyi ama, polisin dediği yer burası mıydı? Sağa sola baktı, soracak yumuşak birini aradı. Kendine benzer biri gözüne çarpınca, kalabalığı yarıp, bavuluyla yanına gitti.

— Pis pis kokuyor lanet!

— Hem de nasıl!

— İstanbul bunlarla dolu...

— Ee, İstanbul'un taşı toprağı altın malum ya!”⁶⁹¹

Anadolu'dan gelenler, şehrin kendine özgü kuralları ve davranış biçimlerine uyum sağlayamadıkları için özellikle tren, vapur, kahvehane gibi bütün toplu hâlde bulunan mekânlarda İstanbulluların hemen dikkatini çeker ve İstanbullular, göçmenlere karşı biriktirdikleri öfkeyle, onlarla aynı ortamda bulunmaktan duydukları rahatsızlığı derhâl dile getirirler. Aynı romanda İflâhsızın Memet'in, yanında çok uzun zamandır İstanbul'da olan Kastamonulu ile girdikleri bir çaycı dükkânında bu türden bir olay başına gelir. Ancak düzgün şivesi ve kültürüyle İstanbulluların artık kendilerinden kabul edebilecekleri bir duruma gelmiş olan Kastamonulu, arkadaşı Memet'i korur. İstanbullular, Memet'in kahveye gelişle birlikte alay etmelere aşığalamalara başlarlar.

“Tarlabası asfaltı üzerinde küçük bir çaycı dükkânıydı. Girdiler. İçerisi pazarlık elbiseleriyle şakacı, hatta alaycı İstanbullularla doluydu. Tavla, iskambil oynuyor, ya da birbirleriyle şakalaşıyorlardı. Onların ilkin farkına varmadılar. Sonra ufacık bıyığıyla oynayan şakacı biri, yanındakini dirseğiyle dürtüp içeri girenleri gösterdi. Sanki “Dikkat” komutu yerine geçti bu. Tavla ve kâğıt oynamayanlar onlarla ilgilenmeye, onlara dair laflar atılmaya, imalara başlandı.

— Çaycı oğlum, müşterilere bak!

— Bardakları iyi yıka!

— Sabunla!

— Taze çay demle..

İçlerinden biri İflâhsızın Memet'e ciddi ciddi sordu:

— Taze çay demlesin mi?”⁶⁹²

⁶⁹¹ A.e., s. 11.

⁶⁹² A.e., s. 221-222.

İstanbuluların göçmenlerle ilgili şehri kirlettikleri, bunlar yüzünden turistlere rezil olduğumuz, İstanbul’a bunların girişinin yasaklanması gerektiği gibi sürekli karşımıza çıkan düşünceler burada da tekrarlanır.

“İflâhsızın Memet için hava hoştu ama, Kastamonulu anlıyordu onlarla dalga geçtiklerini. Büyük şehrin insanının huyuydu bu. Köyünü, kentini bırakıp büyük şehre ekmek için düşmüş yaban bakışlı, bozuk üst başlı, şivesi bozuklarla alay ederler, onları büyük şehre yakışmayan taraflarından dolayı tefe alırlardı. İçi içini yiyordu. Bir yakalasa, verecekti ağızlarının payını, ama, yakalayamıyordu. Kurnaz, kaypak, inceden inceye alay ediciydiler. Sözde birbirleriyle, ama onlarla alay ediyor, onlardan yana göz kırıyorlardı birbirlerine.

(...)

Kastamonulu arkadaşını kayırdı:

— Onunla da alay etmeye hakkınız yok!

— Burası İstanbul, köy yeri değil!

— Biliyoruz.

— Bakmasını, laf dinlemesini bile bilmiyor daha be. Ne diye köyünde tarlasıyla uğraşmaz da gelir İstanbul’u kirletirler? İstanbul sokakları bunlardan, bunların sefaletinden geçilmiyor! (Arkadaşlarına döndü) hükümetin yerinde ben olacağım ki bak.. Ver nüfus kâğıdını. Nerelisin? Erzurumlu, Vanlı, Bitlisli, Adanalı... Marş geldiğin yere. İstanbul İstanbulluktan çıktı be!

Tavlasının başına geçti. Dehşetli bir sinir içindeydi, elleri titriyordu. Tıkacını atmışçasına hâlâ söyleniyor, bağırıp çağırıyordu:

—... çarşıda bunlar, pazarda bunlar, Beyoğlu’nda bunlar be! İnsan turistlerden utanıyor!”⁶⁹³

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” romanında işlediğimiz göçmenlerin halkın arasına girdikleri ortamlarda derhâl İstanbuluların tepkisiyle karşılaşmalarına benzer tepkiler, Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında da işlenmiştir. Halo Dayı ve oğlu İdris İstanbul’a geldikleri gün bindikleri ilk toplu taşıma aracı otobüste İstanbuluların alaylı konuşmalarına, aşağılamalarına muhatap olmuşlardır.

“Arkadaki otobüs durur durmaz, baba oğul fırladılar içine. Bir yaşlı adam:

— Ayıp ayıp, dedi. Şunlara be, yorganlarıyla...

Halo Dayı önde, oğlu arkada, sıkıştılar insanların arasına... Biletçi:

— Bilet!... dedi.

— Gaça ki? diye sordu Halo Dayı.

— İki lira.

— İkimiz?

— Yoo, tekiniz...

Halo Dayı bir beşlik uzattı biletçiye, paranın üstünü aldı.

İdris’in arkasından biri:

— Heyy, dedi, şu yorganını da başka tarafa tut...

İdris dikti yorganı yere, otobüs bir sallandı, bir durdu, baba oğul, düşmemek için yandaki kotuğa abandılar. Bir kadın,

⁶⁹³ A.e., s. 222-226.

— Aman uff, dedi, bunlar da... Çek şu zimbirtını be!...
Halo Dayı, yorganını yana kaldırdı. Başka biri:
— Çek be çek!..., dedi. Vallahi, İstanbul'un da Istanbulluğu kalmadı be!.
Ne Halo Dayı, ne de İdiris, söylenenlerin kendilerine söylendiğinin farkında bile değildiler. Salt, oradakilerin yorganlarına kızdıklarını sanıyorlardı. Halo Dayı, içinden:
“Sığdıramadılar iki yorganı goca mekinenin içine,” diyordu.
Başka biri:
— Deri kokuyor, dedi.
Bir delikanlı:
— Deri ki ne deri, eşek derisi, dedi.
— Heyy, dedi biletçi, hey siz sahanlığa geçin bakalım, öyle yorganlarla, bu arabayı köye mi gidiyor sandınız?
Birileri bağırdı:
— Yol açın, yol açın beylere, arka tarafa buyuracaklar!...”⁶⁹⁴

Bir başka gün kılık kıyafeti ve davranışlarından dolayı bindiği otobüste İdiris'e yine İstanbullular aynı şekilde davranırlar. Yolculardan biri de Orhan Kemal'in “Gurbet Kuşları” romanında olduğu gibi İstanbullu olamayanların köylerine gönderilmeleri gerektiğini söylemektedir.

“İdiris durağa koştu. Otobüs durur durmaz atladı içine. Sahanlıkta dineldi. İlk azarı biletçiden işitti:
— Ulan bozuk para taşımazsınız, bir de otobüse binersiniz, ben nereden bozacağım şimdi bu elliliği?...
İdiris onluk uzattı. Biletçi, kafasını kıvrarak, elliliği geri verdi, sonra biletle, paranın üstünü uzattı. İkinci azarı da başka bir vatandaştan işitti:
— Vallahi, dedi, ben belediye olsam, şuraya bir levha asarım: Üstü başı düzgün olmayanlar otobüse binemezler, derim... Biletçi, şu herifin üstüne başına baksana, üstelik kokuyor da!...
Sonra İdiris'e döndü:
— Siz hiç yıkanmaz mısınız be?
Ne desin İdiris, sırtı adam kızmasın diye. Bunun üzerine adam daha çok kızdı, öfkelenildi:
— Bunlar hem pis, hem de şımarıklar!... dedi.
Ardından ekledi:
— Ben İstanbul valisinin yerinde olacağım, İstanbullu olmayan ne denli insan varsa sürerim buradan köylerine...”⁶⁹⁵

Sosyal hayatta göçmenlere, yetişkin İstanbullularca verilen farklı tepkilerin daha çok göçmenlerin onları rahatsız edecek durumlarını görmelerinden mütevellit bir birikim sonucu olduğu görülmektedir. Ancak Muzaffer İzgü'nün “Halo Dayı ve

⁶⁹⁴ İzgü, **a.g.e.**, s. 106-107.

⁶⁹⁵ **A.e.**, s. 265.

İki Öküz” romanında İdiris’e sokakta oynayan İstanbullu çocukların da aynı şekilde bakması bu tepkinin boyutunu göstermek açısından oldukça ilginçtir.

“Bir hafta Boyunca okula giden çocuklar, pazar günü sokaklara dökülmüşlerdi, evlerinin önünde kimi top, kimi birdirbir, kimi de bilye oynuyorlardı... Çocuğun bir tanesinin topu, geldi İdiris’in alına çarptı. Öteki çocuk:

— Dikkat etsene be, dedi arkadaşına, baksana adama çarptı

Topa şut çeken çocuk:

— O adam değil! diye yanıt verdi.

İdiris alnını oğuşturarak geçti gitti oradan.”⁶⁹⁶

İstanbuluların genel olarak göçmenlere olumsuz bakışında göçmenlerin şehir hayatına ayak uyduramaması ve kendi içlerinde gruplar oluşturarak dışa kapalı bir hayatı tercih etmelerinin de etkisi büyüktür. Pınar Kür’ün “Yarın Yarın” isimli romanında romanın başkahramanı Selim’in bakış açısıyla, Beyoğlu’nun hemen dipindeki gecekondu mahallesinde insanların İstanbul’dan, İstanbullu olmaktan çok uzak bir hayat yaşadıkları kırsalda yaşadıkları hayatlarını aynen İstanbul’a taşıdıkları anlatılmaktadır.

“Bir tek kez, o da beş on dakikacık oturmuştu -neresi olduğunu hâlâ kestiremediği o garip mahallede yokuşu tırmanıp da sokağa biraz daha çok benzeyen üst yolda bulunduğu çardaklı(yaprakların tozdan yeşilliğini yitirdiği bir çardaktı bu) kahveye girdiğinde. O zaman bile yorgunluk duyduğu için değil, kahvecinin çardağın altına dizdiği üç masadan birinde oturan adamlarla konuşmak istediği için... Pek konuşamamıştı ama. Sorularına yanıt vermekten kaçınmış olan çocuklar, yolda rastlayıp da gülümseyerek başıyla verdiği selamların karşılığını vermeyen yemenili kadınlar gibi kahvede zaman öldüren erkekler de uzak, kuşkulu, belki de düşmanca yabancılıklarını sürdürmüşlerdi. Masanın çevresinde beş kişiydiler. Selim’i ta uzaktan görüp gelişini izlemiş oldukları belliydi. Selâmına karşılık vermişlerdi hiç değilse. Ama o kadar. Selim arada bir boş masa bırakarak oturduktan, kahveciye limonata söyledikten – açık, içine her türlü sineğin, pisliğin bulaşmış olabileceği bir içecek söylemekle onlardan öğrenmediğini, aralarından biri olduğunu belirtmek istemişti- sonra, havanın sıcaklığından, kuraklıktan, belki de yağmur getirecek olan sıkıntıdan söz etmiş, adamları daha uzun, daha değişik konuşmalara zorlamaya çalışmıştı Boşuna. Her türlü kişiyle konuşa bilme, her türlü kişiyi konuşturabilme yeteneği dolayısıyla tutulur, övülürdü çevresinde. Burada neden başarısız olduğunu anlayamadı uzun süre. Yurttaşlarının geleneksel sıcaklığından yoksun muydular, ne? Her yerde, iyi niyetini kanıtladıktan sonra ona açılıveren yürekler, dökülen dertler, uzun uzadıya yakınmalardan hiç biriyle karşılaşmamıştı. Sorularına yalnızca bir kişi, ötekilerin sözcüsüymüşçesine, kısa kısa yanıtlar vermişti. Bir tek soru sormuşlardı ona:

“İstanbul’dan mı geldiniz?”

⁶⁹⁶ A.e., s. 159.

Avrupa'dan, Amerika'dan, hatta Ay'dan mı geldinizcesine bir soruydu bu. Peki ama, Beyoğlu'nun bunca yakınında bulduğu bu yer İstanbul'dan böylesine uzak mıydı ki?⁶⁹⁷

Yine Oktay Rıfat Horozcu'nun “Bir Kadının Penceresinden” isimli eserinde romanın başkahramanı Filiz'in hiç hoşlanmadığı ancak kocasının evde sık sık yaptığı içkili sohbetlerde, entelektüel kişiler bir araya gelir ve sohbet ederler. Yine böyle bir ortamda misafirlerden Bedri'nin gecekonduda oturanların İstanbullu ve şehirli sayılamayacağı çıkarımı ilginç bir yorumdur.

“Romancılar, ozanlar, tiyatrocular vardı aralarında. Yine böyle içilen, konuşulan, sigara dumanından göz gözü görmez olduğu bir akşam Filiz, oturduktan bodrum katının az güneş gördüğünü söyleyecek olmuş lafın arkası alınamamıştı. Gözlüklü biri:

— Biz daha göçebelikten kurtulmuş sayılmayız. Bize kentlerde yaşayan bir toplum gözüyle bakılamaz, demişti.

— Köydeki evin çadırdan farkı ne? demişti karşıda oturan uzun saçlısı, biri bez, biri kerpiç. Bir gereç farkı sadece.

— Topkapı Sarayına bakın, demişti başka biri, bir yapı bütünlüğü var mı? Birer ikişer gözlü köşkler, kerpiçleştirilmiş sultan çadırları.

Sağdan soldan sesler yükselince:

— Topkapı Sarayı yan yana dizili çadırlardır, diye bağırıyordu.

Bedri lakırdıya karışmış, gecekondularda oturan istanbullulara şehirli gözüyle bakılamayacağını, kanalizasyonsun susuz, yolsuz, derme çatma evlerden kurulu mahallelere şehir, bu mahallelerde oturanlara şehirli denemeyeceğini anlatmıştı.⁶⁹⁸

Aynı romanda Filiz'in yasak aşk yaşadığı Devrimci Selim, arkadaşı Bedri'nin Anadolu'dan İstanbul'a göçten sonra İstanbul'un küçük bir Anadolu'ya benzediğini söylediğini belirtir.

“Bedri'ye sorarsan, bütün Anadolu'yla birlikte bakıyor diyebilirdi. Ama İstanbul küçük bir Anadolu'ydu şimdi. Anadolu'nun doğusundan, batısından, güneyinden, kuzeyinden gelmiş insanların kaynaştığı bir panayır, bir ırgat pazarı.”⁶⁹⁹

“Bir Kadının Penceresinden” isimli eserde romanın başkahramanı Filiz'in gözüyle İstanbul sokaklarındaki Anadolu'dan İstanbul'a göçen insanlar şöyle anlatılır:

“İstanbul uğulduyordu kulaklarında. Keser ve çivi sesi, gresin içinde ve bilya yatağında dönen motorun sesi. Az ilerde, halin karşısında sıra sıra seyyar köftecilerin

⁶⁹⁷ Pınar Kür, **a.g.e.**, s. 21-22.

⁶⁹⁸ Oktay Rıfat Horozcu, **Bir Kadının Penceresinden**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım 1976. (Biz çalışmamızda şu baskıyı kullandık: Oktay Rıfat Horozcu, **Bir Kadının Penceresinden**, Bilgi Yayınevi, İkinci Basım Ankara, 1981, s. 21)

⁶⁹⁹ **A.e.**, s. 93-94.

önünde, soğan ve yağ kokuları arasında, eskicilerin mahalle aralarından topladıkları eski ceketleri, pantolonları, omuzlarına, bacaklarına yaklaştırıp üstten, yakıştı mı diye bakan, yabancı giysi almaya çıkmış doğu ve orta Anadolu köylüleri, ırgatları İstanbul'un. Burada yiyip içiyor, burada giyiniyor, yuvarlak, el kadar cep aynalarını burada çıkarıp yüzlerine bakıyorlardı.”⁷⁰⁰

Daha önce farklı vesilelerle belirttiğimiz gibi Anadolu'dan gelenler, köylerindeki yaşamı aynen İstanbul'a taşıdıkları için özellikle gecekondu bölgeleri Anadolu'nun köylerinden pek de farklı değildir. Ancak İstanbul'un gecekondu bölgelerinin dışında kalan yerlerde yaşayan göçmenler, gündelik hayatta İstanbullularla iç içe olduklarında asıl o zaman büyük kültürel farklılıklar ve çatışmalar yaşanmaktadır. Özellikle lüks semtlerde apartmanlarda kapıcılık yapanlar ve gündelikçiler bu kültürel çatışmayı en çok yaşayan gruplar olmaktadır. Daha önce “İstanbul'da Yaptıkları İşler” başlığı altında “kapıcılık” yapanları işlerken de belirttiğimiz üzere İstanbulluların kafalarındaki göçmen profili, apartmanlarında çalışan kapıcılar ve evlerine aldıkları gündelikçilerden kaynaklanan daha çok olumsuz bir algı şeklindedir. Çünkü özellikle kapıcılar, İstanbul'un en lüks semtlerinde oturdukları hâlde, şehrin sosyal yaşamına ayak uyduramadıkları gibi bu lüks semtlerin sokaklarına, apartmanlarına kılık kıyafet ve davranışlarıyla köylerindeki hayatı yaşamaktadırlar.

Gerçi Demirtaş Ceyhun'un “Yağmur Sıcağı” isimli eserinde romanın başkahramanı Güher, köydeki hayatlarını sokağa taşıyan kapıcılara ve hizmetçilere olumlu bir gözle bakar ve artık şehrin bu insanlara alıştığını ve yadırgamadıklarını söyler.

“Kapıcı karıları sonra... Bazan Mete apartmanının önünde, bazan Umut I apartmanının giriş saçağının altında... Toplanıvermişlerdir. Bir köy evinin avlusuna doluşuverirmiş gibi tıpkı. Yün örerek, kirmen eğirerek, çocuk emzirerek...”)

Hizmetçilerle kapıcılar sanki bu sokağa kişilik kazandıran nesnelerdir. Yadırganmazlar yani. Ya da önemsenmezler. Sabahları kuşluk vaktine kadar, sessiz, öyle kıpırdar dururlar kendi kendilerine. Renk renk giysileriyle çiçeğe durmuş yaban gülü gibi sıvaşıverirler apartman yüzlerine. Kimi de habire, demir kapıların som pirinçten tutamaklarını parlatır.”⁷⁰¹

⁷⁰⁰ A.e., s. 293.

⁷⁰¹ Ceyhun, a.g.e., s. 286.

Afet Ilgaz'ın "Aşamalar" isimli romanında, romanın başkahramanı Sevda'nın Şişli'de apartman dairesinin penceresinden bakarken düşündüklerinden kendisinin bir sosyalist algıyla, göçmenleri anlayarak bakıyor olduğunu görsek de diğer Şişli sakinlerinin sokaktan geçen göçmenleri artık kanıksadığı, görmezden geldiği, her iki grubunda kendi hayatlarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

"İşte ordaydı yoksullar dünyası. Kendi apartmanlarının iki yüz metre ötesinde, lağım borularının boşaldığı bir derenin hemen yanında...

Eve girip çıkarken başını o yana çevirmemeye çalışıyor, onları görmemek ve tedirginliğini arttırmamak istiyor, ama tam tersi, gözlerini oradan ayıramıyordu. İki yüz adımlık bir yerdı ama o yöne doğru da gidemiyordu Sevda. Yalnız o yönlerden, hiç arkası kesilmeksizin birtakım yoksul kılıklı insanların, çocukların, çiçek satan çingene kadınların, kendi penceresinin önünden gelip geçtiklerini görüyordu. O da tıpkı karşı apartmanlarda oturanların yaptığı gibi bunlara, elinde çay fincanı ya da sigarasıyla ve düşünceli düşünceli bakıyor, ya da bakmaz görünüyordu. Karşı apartmanlardakilerden tek ayrımı, onların bakışlarındaki gurur, kendini beğenme ve böyle olmadıklarından ötürü duydukları sevinç yerine, saklayabildiği üzüntü ve mutsuzluğuuydu."⁷⁰²

1950 sonrasında sanayileşme, göç, nüfus artışı gibi farklı sebeplerin birbirini tetiklemesi sonucu hızla bir değişim ve dönüşüm sürecine giren İstanbul, artık eski görünümünden çok uzak bir kenttir. Demir Özlü'nün "Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları" isimli eserinde romanın başkahramanı Selim'in gözüyle bu değişim şöyle anlatılmaktadır:

"Kentın ortasında sıcaklığını daha çok duyuran bir yaz. İstanbul'da, kentın içindeki doğa gittikçe ortadan kaldırılıyor, kent hızla değişiyor, ağaclar kesiliyor, yerine çirkin apartmanlar dikiliyordu. Böylece, daha bir beton yığına dönüşen bu deniz kenti, öyle sanıyordu ki, her yaz mevsimi daha da sıcak oluyordu."⁷⁰³

Selim, İstanbul'un bu yeni hâlinin sanki güneşin yakıcı, kavurucu etkisini arttırdığını, bu da kenti özellikle yaz mevsiminde yaşanmaz hâle getirdiğini düşünmektedir. Ayrıca Selim, İstanbul'un bu yeni görünümünün, yaşanan değişim sürecinin kentın sosyal hayatını olumsuz yönde etkilediğinden söz etmekte, ancak buna karşın gecekondı semtlerinde yavaş yavaş solcu örgüt merkezlerinin açılması ve az da olsa sol düşüncenin oralarda filizlenmesini olumlu olarak görmektedir.

"Güneşte otursunuz. Yaz güneşine göre rengi koyulaşmış güneş ışığı üzerinize vurur. Artık güneşten kaçmıyorsunuz. Sırtınızı ya da yüzünüzü güneşe

⁷⁰² Ilgaz, a.g.e., s.28–29.

⁷⁰³ Demir Özlü, **Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları**, Derinlik Yayınları, İstanbul, 1979, s. 16

verip oturuyorsunuz. Dalları sallayan hafif bir rüzgâr var. Yaz mevsiminin ıssızlaşmış caddeleri, kalabalıklaşmaya başlar. Güneyden, adalardan, Karadeniz kıyılarındaki köylerden dönen kazancı yerinde insanlar ortaya çıkar. Güneş yanığı tenleri matlaşmıştır. Kışı nerelerde geçireceklerini düşünmeye başlarlar. İşte sonbahardır bu. Gecekondu mahallelerinin gittikçe büyüdüğü, İstanbul kentinin bütün çevresine yayıldığı, vadileri, tepeleri doldurduğu, köy toplumunun alttan alta hızla yayıldığı kentte, gittikçe azalan, kentin ortasında oturan, geniş bulvarlı birkaç mahalleye sığınmış insanlardır bunlar. Ama çoğunlukla tek katlı, eskiden kurulmuş olanları bir Anadolu kenti gibi büyümüş, yaygınlaşmış yapılarıyla, yüz binlerce insanı barındıran bu çamurlu, tozlu, toprak yollu kanalizasyonsuz, yolsuz mahallelerde ilk solcu örgüt merkezleri de açılmıştır. Oralarda yaşayan genç insanlar arasında, hızla okuyan her gün kentin ortasına gelip çalışan, merkezden bir avuç aydınlı ilişki kuran, bir yığın genç solcu vardır. Çevrede büyüyen uğultu kentin ortasına doğru yayılmaktadır.⁷⁰⁴

Selim, yemek yiyip bira içtiği bir gün İstiklâl Caddesi’den Taksim alanına yürüdüğü sırada çevresine baktığında, İstanbul’un özellikle gençler için gözde yerlerinden olan İstiklâl Caddesinin de Anadolu’dan gelen insanlarla birlikte eski görünümünden çok uzaklaştığını fark eder.

“Öğle yemeği uzun sürdü. Bira içtiler. Sonra, Selim, artık, gittikçe hırpanileşen Anadolu’dan göçmüş bir kalabalığın doldurmaya başladığı İstiklâl Caddesi’nden geçtiler. Taksim Alanı’na vardılar. Orada, açık havayı, alanın üzerindeki gökyüzünü gören Selim, uzunca bir süredir yitirdiği ama şimdi onu beklediğini sezdiği bir güzelliği bulur gibi oldu.”⁷⁰⁵

Yine aynı romanda Selim, İstanbul’daki eski Rum mahallerinin de değiştiğini anlatır. Rumların Yunanistan’a göçmeye devam ettiğini ve onların terk ettikleri eski Rum mahallelerini Anadolu’dan İstanbul’a göçen insanların doldurmaya başladığını söyler.

“(…)Ortodoks kilisesinin bulunduğu düzensiz bir alana kadar uzayan asıl anacaddeye çıktı Selim. Yoğun bir trafik vardı caddede. Eski Rum azınlığın oturduğu bir mahalle. Rumlar da, giderek azalıyor, Atina’ya göçüyorlardı birer birer. Şimdi onların yerini, Anadolu’dan İstanbul’a gelen yeni bir esnaf tabakası dolduruyordu.”⁷⁰⁶

Selim İleri’nin “Bir Akşam Alacası” romanında asıl İstanbul’un dışındaki İstanbul’un uzak ilçelerine de Anadolu’dan taşralı akını olduğu, gerek sanayileşmenin gerek göçün birbirini etkilemesi ve tetiklemesi ile 70’li yıllarda

⁷⁰⁴ A.e., s. 93-94.

⁷⁰⁵ A.e., s. 156.

⁷⁰⁶ A.e., s. 166.

Pendik'in hem fiziksel hem de sosyal yapısının değiştiği Emre'nin bakış açısıyla şöyle anlatılmaktadır:

“Yörekent, şimdi Emre'ye, tutuculuğun, kasaba ahlákının, gelenekiliğin en açık simgesi gibi geliyordu. Tersane inşaatı, Pendik'i bir sayfiye olmaktan çıkaracaktı; gelgelelim çoktan kasabalaşmıştı Pendik, taşralılar akın etmişti ve kent, kendi değerlerini sürekli yitiriyordu taşra göreneği karşısında. Burada günler, hattâ cinayetler -siyasal cinayetlerden başka hiçbir şey düşünemez olduğu öyle çok korku anları vardı ki - yinelene yinelene; insan her şeye, yasaş değişmek olan hayatın şu yanılmalı tekdüze, biteviye görünüme bile alışıyor, gelecek için alacakaranlıkta gözyaşları biriktiriyordu.”⁷⁰⁷

Genel olarak 1950 sonrası artan göçle birlikte İstanbul'un kalabalıklaştığı ve çekilmez bir hâl aldığı romanlarda özellikle İstanbul'un eski hâlini de bilen yaşlılar tarafından çokça dile getirilen bir durum olmuştur. Aysel Özakin'in “Alnında Mavi Kuşlar” romanında yalnız olarak İstanbul'a gelen Armağan, daha otobüstayken İstanbullu bir hanım tarafından değişen İstanbul'la ilgili şu şekilde uyarılır:

“Hiç tavsiye etmem. Yalnız genç bir bayan için çok zor şehirdir, insanın bir evi, arabası yoksa bence bu şehirde oturmamalı. Sizin yerinizde olsaydım, aileme yakın, sakın bir yerde oturmayı tercih ederdim. Türkiye'mizin her tarafı güzel. İstanbul artık eski İstanbul olmaktan, ıktı. Afedersiniz it kopuk dolu. İlerde beni hatırlarsınız. O abla doğru söylemişti dersiniz. Sizi karşılayacak kimse de yok mu? Allah kolaylık versin. Sakın yabancı olduğunuzu belli etmeyin. Neler duyuyoruz. Aman buranın erkeklerine güvenmeyin. Gerçi siz akılı başında bir hanımsınız... Ben doğma büyüme İstanbulluyum. Yaşımı başımı da aldım. Hâlâ gece vakti tek başıma dışarı ıkamam. Kocamla oğlum karşılayacaklar. Çok kötü bir zamanda yaşıyoruz.”⁷⁰⁸

şaban Erik'in, “ırpınmalar” isimli eserinde başkahraman Hikmet, Edirne'den İstanbul'a dönerken trende birlikte seyahat ettiği ihtiyaır bir yolcunun, İstanbul'un göçten sonra kalabalıklaşarak artık yaşanmaz bir hâle geldiği fikri, yine İstanbul'un eski hâliyle göçten sonraki hâlini karşılaştırmamız açısından önemlidir.

“(…) İstanbul'a gezmeye mi, gidiyorsunuz?
— Hayır. Buraya gezmeye geldim. şimdi artık İstanbul'da yaşıyorum. Hayat bizi oralara çekip sürükledi işte.
— İstanbul'da yaşamak çok zorlaştı. Kühüne bir türlü varamadım gitti; bütün memleket halkı İstanbul'da yaşamaya niyet etti galiba, insanla dolup taştı İstanbul. Hayat bütün düzenini kaybetti. Ne ise, sözüm o değil, ya. Ben de Edirne'ye gezmeye geldim.”⁷⁰⁹

⁷⁰⁷ Selim İleri, **Bir Akşam Alacası**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 26.

⁷⁰⁸ Özakin, **a.g.e.**, s.23.

⁷⁰⁹ Erik, **a.g.e.**, s.162.

5.2. Burası İstanbul

İstanbul'un her an akıl almaz sürprizlerle dolu bir şehir olduğunu belirtmek, başka hiçbir şehirde görme ya da karşılaşma imkanı bulamayacağınız olumlu olumsuz birçok durum, olay ya da insanla burada karşılaşabileceğinizi, bütün bunların İstanbul söz konusu olduğunda kesinlikle yadırganacak bir durum olmadığını ve sadece İstanbul'a özgü olduğunu ifade etmek için kullanılan neredeyse deyimleşen biri sözdür "burası İstanbul" sözü. Yine bu söz, 1950 sonrası Türk romanında da Anadolu'dan İstanbul'a göçenlerin İstanbul'un farklı bir yer olduğunun ifadesi için çokça kullandığı sözlerden biridir. Bu klişeleşmiş söz, özellikle daha önce hiç şehir görmeyen, şehir görüp de İstanbul'u hiç görmeyen roman kahramanlarına, İstanbul'a geldikleri vakit İstanbullular veya İstanbul'da epey vakit geçirip artık burayı iyi bilenler tarafından, burada çok dikkatli olmak gerektiğine dair bir uyarı ifadesi olarak da kullanılır.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İstanbul'a geleli bir yıl kadar olan İflâhsızın Memet, memleketten gelirken bir sahtekarın babası İflâhsızın Yusuf'u dolandırması, üstelik de İflâhsızın Yusuf'un daha önce Çukurova görmüş, şehir tecrübesi olan bir olmasına rağmen bunu başarması üzerine, babasına İstanbul'un başka hiçbir yerle kıyaslanamayacağını "burası İstanbul" sözüyle anlatır.

"Köşke gelinceye kadar iflahsızın Yusuf, Kurd'u unutmadı. Köşk kapısında gene durdu, ardına baktı:

— Herifi bekleseydik iyiydi ya, dedi. Neyse.

Memed artık dayanamadı:

— Burası İstanbul buba, herif seni söğüşlemiş bir güzel!

Yusuf avradına söğülmüşçesine hırslı, oğluna baktı:

— Bu lafı bir dedin bir daha deme!

— Niye?

— Biz de şehir gordük oğlum...

— Bura Çukurova değel ki!

— Olmayışında ne var?"⁷¹⁰

Yine aynı romanda İflâhsızın Memet'in kardeşi Ümmü, İstanbul'a indiğinde başı örtülüdür. Ancak Ümmü, Kadıköy'deki köşke gelirken yolda kimsenin

⁷¹⁰ Orhan Kemal, **a.g.e.**, s.314.

başında kendisinininki gibi bir örtü olmadığını görünce örtüsünü çıkarması üzerine, çocukluğundan beri İstanbul’da yaşayan yengesi Ayşe’nin tepkisi de aynı sözle olur.

“Ümmü bir an çevresini gözden geçirdi: Kırmızı kiremitli damları, bol yeşilli ağaçlarıyla köşkler, gene köşkler, köşklere, köşk bahçelerinde kısa etekli, kolları çıplak çıplak kadınlar, kendi akran kızlar. Hiç birinin başında kendisinininki gibi örtü yoktu. Küçük bir tereddüitten sonra örtüsünü çıkarıp eline aldı. Ayşe gördü:
— Hah şöyle, dedi. Burası İstanbul kızım...”⁷¹¹

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında Halo Dayı ve oğlu İdiris, İstanbul’a geldikleri kamyonundan daha inmeden kamyon şoförü o çok bildik uyarıyı, onlara yapmak gereği hisseder.

“—Dede dedi, vapurdan iner inmez, oraya Sirkeci derler, oradan her yana otobüs vardır, sizi ora da indirelim, olmaz mı?
—Sen bilin oğul...
Şoför biraz daha dikeldi yanlarında. Halo Dayı anladı, kesesini çıkardı, iki tane ellilik uzattı sürücüye: Sağ ol oğul, dedi, Allah işini rasgetire...
—Sizin de dede... Burda birini ziyarete mi dede?
Söylemedi ona, öküz parası meselesini. Adam zaten dede deyip duruyordu.
—Yok oğul, dedi, oğlannan biraz gezip dolaşmaya geldik...
—Haa, para yemeye?
Yanıt vermedi Halo Dayı. Yalnız sürücü:
—Aman haa dede, sakın parayı kaptırmayın, burası İstanbul, dedi. İti köpeği çoktur... Gez dolaş ama, bu yaştan sonra ne yapacaksın İstanbul’da, insan buraya gençken gelmeli, gençken...
Halo Dayı:
—Öyle oğul, öyle, dedi.”⁷¹²

Aynı romanda Halo Dayı ve oğlu İdiris, kalacakları inşaatta yemek pişirebilmek için İstanbul’da ilk kez bir manava gidip bir şeyler satın alamaya çalıştıkları sırada, Halo Dayı’nın yüksek fiyatlara hayret etmesini manav, yine aynı sözü kullanarak eleştirir.

“Yarım kilo soğana manav beş lira isteyince Halo Dayı’nın aklı başından gitti.
— Efendi oğlum, yanlış olmasın, dedi.
—Ne yanlış amca, soğanın kilosu on lira...
—Aboooov... Çok bahalıymış... Biz köv yerinde buna heç para vermek de...
— Sen ne diyorsun amca, burası İstanbul neredeyse havayı da parayla yapacaklar ya daha onun kanununu ayarlayamadılar...”⁷¹³

⁷¹¹ A.e., s.316.

⁷¹² İzgü, a.g.e., s.99-100.

⁷¹³ A.e., s.150-151.

Aynı romanda inşaatta birlikte çalıştıkları Durmuş'un İdiris'e amele çavuşunun kendilerine ne kadar yevmiye verdiğini sorması üzerine, İdiris'in paradan puldan bihaber olduğunu görünce yine Durmuş, aynı sözle İstanbul'un farklı bir şehir olduğunu vurgulayarak uyarmaya çalışır.

“— Aşam sormadım, ne verdi o Sarıbiyyık denen it oğlu it size?
İdiris, bilmem der gibi, omzunu kaldırdı, kaşını oynattı.
— Ulan sen de amma Allahın adamısın ha!...
Oğlum, bura Isdanbıl, gözünü dört acacan, sona insana göyneğini ters
geydirirler...
İdiris:
— Bubam aldı, dedi, fasulyeynen saydı hesapladı, tamam, dedi...”⁷¹⁴

Bir tatil günü İdiris, babası Halo Dayı'yı inşaatta birlikte çalıştıkları Durmuş'un kaldığı bekâr odasına getirir. Halo Dayı'nın, buraya gelmeden önce bir adamın kendini polis olarak tanıtıp aramaya kalkmasını ve kuşağındaki keseyi kapıp kaçmasını, ancak hırsızın peşine düşerek parayı geri alma olayını, yıllardır İstanbul'da yaşayan bu bekâr odasını işleten Hacı Emmi'ye anlatması üzerine, Hacı Emmi de aynı şekilde İstanbul'da çok dikkatli olmak gerektiğini belirten o klasik sözü söyler.

“ — Eee Halo gardeş, nasılsın? dedi.
— Eyyik... Yalnız şimdi yolda bi pezemek geldi garşıdan, ben pulisim dedi, goynunuzu yoklayacam dedi, sona aldı benim para çıkınını...
— Eee, ne diyon gurban?
— Gaçdı... Biz de düşdük ardına, bi inşaatda gısdırdım, paramı geri adım.
— Eee Hacı gardaşı gurban ola, siz heç bilmezsiniz bura Isdanbıl... Adamin gözüyün üsdünden sürmeyi çekerler.. Neyise, geçmiş olaa... Garnınız açdır, yimek goysun Hacı?..”⁷¹⁵

Aynı romanda İdiris, İstanbul'da tesadüfen askerde Yaman Murtaza dedikleri arkadaşı ile karşılaşır. İstanbul'da olmasına rağmen kadınlarla ilişki kuramayan İdiris, askerdeyken beleş yemek karşılığı kendisine açık saçık hikâyeler anlatan Yaman Murtaza'yı görünce, hemen hikâyeleri sorar. Bunun üzerine Yaman Murtaza'nın verdiği cevap yine aynıdır.

“ — Vay be, insan Istanbul gibi yere gelir de, aradan bunca zaman geçer, daha?...

⁷¹⁴ A.e., s.160.

⁷¹⁵ A.e., s.241.

— Elinden dutan, olmayınca n’edecen Murtaza gardaş? İşde bi kez gendi gendimize poh yiyek dedik, olmadı... Lan gel şurda bi gayfeye oturak, bana bi hekâye ağnad be.. O senin gözel hekâyelerden...

Güldü yine Murtaza:

— Bura İstanbul, dedi, İstanbul’da hikâye anlatılmaz, hikâye yaşanır oğlum...⁷¹⁶

Aynı romanda oğlu İdiris’in cebinde çıplak kadın resmini gören Halo Dayı, İstanbul’un kadınlarını hatırlayarak hemen burayla ilgili o klişe sözü söyler ve genç olsa kendisinin bile yoldan çıkartabilecek derecede davetkâr kadınların olduğunu düşünür.

“ ‘O üryan arvat resmini kim vermişti ki buna? O Durmuş, lan Durmuş, n’apacan lan azdıracan da elin çocuğunu, garnın mı doycak?...’

Bir zeytin tanesi attı ağzına... Çiğnemeye başladı.

‘Yoğusam esger arkadaşım dediği mi? Heyya, gecen hafda onun yanına getdi. Tamam tamam, onnan edecekler bi halt... Eyi amma biz evleninceye gadar harama uçgur çözmezdik...’

Bir zeytin tanesi daha attı ağzına...

‘Amma bura Isdanbıl oğul, Isdanbıl, heç çözölmeyecek gibi mi?Cıscııldak arvatlar, insanın gözünün içine bakarlar... Kim bilir, belki biz de onun gibi deliganlı gelseydik Isdanbıl’a, biz de ederdik o haltı.’⁷¹⁷

İdiris, Yaman Murtaza’nın baldızı dul iki çocuklu baldızı ile evlenebilmek için hamamda babasının sakladığı kendi payına düşen keseği alıp kaçar. Halo Dayı, İdiris’in saf olması dolayısıyla kandırıldığını anlar ancak artık iş işten geçmiştir. Halo Dayı, İstanbul’da kaldıkları müddet boyunca İstanbul’u az çok çözmüştür. Bu sebepten giden oğlunun arkasından üzüler ve gözyaşı dökerek aynı sözü söyler.

“Sakalından akan tere, şimdi göz yaşlan da karışmıştı. O kocaman göğsü, sarsıla sarsıla ağlıyordu. Halo Dayı... Sonra, elinin tersiyle göz yaşlarını sildi, kurulanıp kurulanmadığının farkına varmadan, giydi sırtını, dışarıya çıktı. Sanki bir boşlukta yüzüyor gibiydi. Bir cenazenin ardından gider gibi yavaş adımları... Kirli bohçası, gelişigüzel sallanıyordu elinde...

— Lan oğul, diye mırıldandı, yapar mı lan İnsan bunu? Lan bura Isdanbıl lan, az çok anamadın mı bu gadar zaman içinde lan? Yirler insanı, yirler lan... Ehe benim oğlum, ehe benim İdiris’im...Amma ben...

Durdu, elindeki sallanan bohçaya baktı sonra kuşağına...

— Amma ben yidirmem seni, dedi.⁷¹⁸

Tarık Dursun K.’nın “Kopuk Takımı” isimli eserinde romanın başkahramanı Sinço lakaplı Hasan, İzmir’den İstanbul’a gitmek isteyince daha önce

⁷¹⁶ A.e., s.256.

⁷¹⁷ A.e., s.287.

⁷¹⁸ A.e., s.323-324.

birkaç kez İstanbul'a gitmiş, ama orada dikiş tutturamayıp dönen Amerikalı İstanbul'da öyle yol iz bilmeden tek başına yitip gidebileceğini söylemek istediği zaman da yine İstanbul'un farklılığını vurgulayan şu cümleyi söyler:

“—İstanbul'da yalnız yapamazsın sen. Kimse yapamaz. Yol bilmezsin, yordam bilmezsin. Habibin şaşar o şehirde. Balık gibi yutulursun.

—Ee, n'olacak peki? dedim.

Sokuldu. Burnuma girdi.

—Aga, ben de seninle geliyorum, dedi. Hiç lââmı cimi yok. Ben de seninle geliyorum. Anca beraber, kanca beraber.”⁷¹⁹

Orhan Kemal'in “Kötü Yol” isimli eserinde arkadaşının kardeşini Nuran'la İstanbul'a gelen Reşat, Nuran'ı İstanbul'da başından defetmek istemiş, İstanbul gibi koca şehirde aradığını bulup da ondan hesap sormanın çok zor olduğunu ifade etmek için yine aynı sözü kullanmıştır.

“Odanın içinde uzun uzun dolaşırken, aklına gene Nuran geldi. Kız, hayır kadını artık, bekler bekler, ümidini keser, ondan sonra da alırdı voltasını, Âbeysi çıkıp gelse bile, İstanbul'du burası. Kim kime? Sonra ne? Nasıl olsa etekleri havalanmış bir kız. O olmazsa bir başkası, bir başkası olmazsa daha bir başkası baştan çıkarmıyacak mıydı? Bu “Baştan çıkarma” sözünü de anlamıyordu bir türlü. Kim kimi baştan çıkarıyordu? Gönlü olmasa, ne diye ardına takılsın? Suç bir parça da kadınlarda, kızlarda değil mi?”⁷²⁰

5.3. İstanbulluların Göçmenlere Verdikleri İsimler

1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a yaşanan yoğun göçle birlikte birçoğu hiç büyükşehir görmemiş kalabalık göçmen gruplarının, şehrin kendine özgü yaşam biçimine üstünde olumsuz etkileri olduğundan; İstanbul insanının, Anadolu'dan henüz gelmiş kılık, kıyafet ve davranışlarıyla kendilerinden çok farklı olan ve kent yaşamına ayak uyduramayan göçmenlere karşı tepkili davrandıklarından daha önce söz etmiştik. 1950 sonrası Türk romanında İstanbulluların göçmenlere gösterdiği tepkilerin en somut örnekleri; onlara tahkir edici isimler vermeleridir. Bu isimler, daha çok göçmenlerin geldikleri yerleri, ekonomik durumlarını ve davranışlarının kabalığını hatırlatan türden isimlerdir.

⁷¹⁹ K., a.g.e., s. 110.

⁷²⁰ Orhan Kemal, a.g.e., s.193.

Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İflâhsızın Memet'in yanındaki gurbetçilerle birlikte Haydarpaşa'da trenden indiklerinde gardaki İstanbulluların onları sürüye, ormandan inen ayıya benzettiklerini görürüz. Bu isimler İstanbullularca özellikle kılık kıyafet ve davranışları sebebiyle göçmenlere en çok yakıştırılan isimlerdir.

"Ayılara hele ayılara!
Şerefsizim sürü!
— Her gün bu, her gün bu. Köylerinden ne diye ürkütürler bu hayvanları bilmem ki?"⁷²¹

Muzaffer İzgü'nün "Halo Dayı ve İki Öküz" romanında da şekilde kılık, kıyafet ve davranışları sebebiyle göçmenlere aynı isimlerin verildiğini görüyoruz. Fatih'te Yaman Murtaza'nın çalıştığı lokantaya hızlı hızlı yürüyerek varmaya çalışan İdiris, yolda bir adama çarpınca İdiris'in şahsında bütün göçmenlere aynı laf söylenmiş olur.

"Fatih'teki lokantayı bulmak için öyle sevinçli, öyle hızlı gidiyordu ki, bir ara adamın birine bile çarptı. Adam dönüp ters ters baktı, söylendi:
— Memleketi ayılar sardı!... diye.
Güldü İdiris adama, sanki tanışmış gibi. Bunun üzerine adam daha çok kızdı, ağzına geleni söyledi."⁷²²

Romanlarda İstanbulluların göçmenler için en çok kullandıkları isimlerden biri de "çarıklı"dır. Bu isim, daha çok geldikleri sosyal tabakayı hatırlatmak için kullanılan bir isimdir. Orhan Kemal'in "Gurbet Kuşları" romanında İstanbullu kâtip, Gafur'un kendisini hesaba katmadan çevirmeye kalktığı dalaverelerin farkında olduğunu ve bir köylünün oyununa gelmeyeceğini belirtmek için Gafur'a "çarıklı"der.

"Ağanın yanına koşan Gafur'dan ötürü, "Yağcı!" diye geçirdi. "Hamal Veli'yi gammazlamaya koşun değil mi? Belki de boş sebze sandıklarını filan Veli'nin sattığını söyleyeceksin. Sen o paralardan beni görme de bak. Çarıklı. Sen giderken ben geliyordum!"⁷²³

Yine aynı romanda İflâhsızın Memet, Kastamonulu ile birlikte İstanbulluların oturduğu bir kahveye gittiğinde kahvedeki İstanbulluların birçok

⁷²¹ A.e., s.6-7.

⁷²² İzgü, a.g.e., s.308.

⁷²³ Orhan Kemal, a.g.e., s.57.

hakaretlerine maruz kalır. Ancak Kastamonulunun onlara verdiği akıllıca cevaplar karşısında afallayınca yine köyden geldiklerini, sosyal tabakalarını belirten aynı sıfatı kullanırlar.

“Bu davranış, kahvedekilere atılmış sert bir tokattı. Öyle sert bir tokat ki, kahveden çıktıkları hâlde birden kendilerine gelemediler. Sonunda biri:
— Fena koydu, dedi.
Bir başkası söğdü. Daha bir başkası:
— Çarıklı, dedi.”⁷²⁴

Muzaffer İzgü’nün “Halo Dayı ve İki Öküz” romanında adamın birinin kendini polis olarak tanıtip Halo Dayı’nın üzerini aramaya kalkması ve kuşağındaki keseyi kapıp kaçması üzerine Halo Dayı’nın ve İdiris’in hırsızın peşine düşerek bir inşaatta kısırmaları ve parayı geri almaları sonucu İstanbullu hırsız bile Halo Dayı’ya ve İdiris’e “çarıklılar” demiştir.

“Halo Dayı, soluk soluğa atıldı adamın üstüne, önce ceplerini, sonra koynunu yokladı. Yeşil çıkın koynundaydı adamın. Çekti aldı... Sonra bir tekme yaptırdı, bir de tükürük savurdu:
— Allah binlere belânı vere!... dedi.
Adamı orada bırakıp gittiler. Adam arkalarından hâlâ,
— Ben size gösteririm ulan çarıklılar!..., deyip oturuyordu.
Bir müddet baba oğul konuşmadan yürüdüler. İkisi de hâlâ olayın etkisi altındaydılar.”⁷²⁵

⁷²⁴ A.e., s.226.

⁷²⁵ İzgü, a.g.e., s.240.

SONUÇ

“1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu’dan İstanbul’a Göç” başlıklı bu çalışmada 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla birlikte hız kazanan Anadolu’dan İstanbul’a gerçekleşen göçler incelenmiştir. 1950 sonrası; nüfusun artışı, ekilebilen toprakların artık son sınırına ulaşması ve toprakların miras yoluyla bölünerek küçülmesi sebebiyle toprağın ekonomik olarak yetersiz hâle gelmesi üzerine köylerde geçim sıkıntısı ve işsizlik baş göstermiş, şehirlerde de yine artan nüfusa cevap verecek istihdam imkânlarının olmaması sonucu aynı sıkıntılar söz konusu olmuştur. İşte bütün bu durumun köyden kente ve kentten daha gelişmiş istihdam imkanı olan başka bir büyük kente “itici” bir etkisi olmuştur. 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarı ile birlikte İstanbul, yeni iktidarın icraatlarının en somut yansımalarını görüldüğü bir şehir olmuş, İstanbul’da yoğun imar faaliyetleri başlamış, sanayide yeni atılımlar yapılmıştır. Bunların neticesinde İstanbul’da ortaya çıkan işgücü açığı, ekonomik sıkıntı içinde olan veya daha rahat bir hayat yaşamak isteyen Anadolu insanı için “çekici” bir etki yapmıştır. Bütün bunlara 1950 sonrası ulaşım ve haberleşme alanında yapılan hamlelerle ulaşım ve iletişim imkânlarının hızla gelişmesinin “iletici” rolü de eklenince; Anadolu insanı, memleketlerindeki kazançlarının birkaç katı fazlasını kazanma imkânı sağlayan “taşı toprağı altın”, büyük hayallerin ve ideallerin gerçekleştirilebileceği yegane şehir olan İstanbul’a, yoğun bir şekilde göç etmeye başlamıştır. 1960’lı yıllarda kırsalın “itim”i kentlerin “çekim”i devam etmiş, dolayısıyla kırsaldan kente hız kesmeden nüfus hareketliliği sürmüştür. 1970’li yıllarda köyden kente göç, daha çok kentten kente göç şeklinde değişiklik göstermiştir.

Çalışmamızda 1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a yaşanan yoğun nüfus hareketliliğinin Türk romanına yansımaları incelenmiştir. Tezin “Ön Söz” kısmında bu çalışmadaki amaç ve yöntem söz konusu edilmiş, “Giriş” bölümünde ise tez kapsamına alınan romanlarda işlenen göç olgusunu ve göç için tercih edilen bir mekân olarak İstanbul’un özelliğini ortaya koymak ve bir zemin oluşturmak düşüncesiyle, sırasıyla “göç” kavramı, “göç olgusuyla ilgili yaklaşımlar”, “göç

tipleri”, “İstanbul’un önemi ve 1950’ye gelinceye kadar İstanbul’un aldığı göçler” özetlenmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, 1950’ye kadar Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçün işlendiği romanlar üzerinde ana hatlarıyla durulmuştur. Roman türünün ilk ürünlerinin verildiği Tanzimat döneminden Millî Edebiyat dönemine gelinceye kadar, romanda mekân genellikle İstanbul, konu da İstanbul’daki sosyal hayattan seçilmiş olduğundan, romanın merkezinde olan birinci dereceden kahramanlar yine genellikle burada yetişmiş kahramanlardır. Dolayısıyla bu dönemde “Küçük Paşa” romanını dışarıda bırakacak olursak; İstanbul’a Anadolu’dan geldiklerini memleket isimlerinin sonuna konulan “-lı,-li,-lu,-lü” ekleriyle anladığımız, romanın ikinci derece şahıs kadrosu içinde yer alan roman kahramanları dışında, Anadolu’dan İstanbul’a göçün merkeze alınarak işlendiği bir romandan söz edilemeyeceği gibi, olay örgüsü içinde göze çarpan anekdot veya motif şeklinde bir göç macerasına da rastlanamaz.

Millî Edebiyat döneminden 1950’ye kadarki süreçte ise, Millî Mücadele döneminde Anadolu’nun işgali sebebiyle İstanbul’a gelmek zorunda kalanların ve ekonomik sebeplerle veya kendine has çekimi olmasından kaynaklanan sebeplerle İstanbul’a gelenlerin işlendiği romanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, artık -aralarında teknik anlamda zayıf denebilecek eserler olsa da- yavaş yavaş Anadolu’dan İstanbul’a göçün işlendiği romanların varlığını da görmekteyiz.

“1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu’dan İstanbul’a Göçün Sebepleri ve Göç Öncesi Yaşanılan Mekânlar” çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturmuştur. Bu bölümde ilk olarak romanlarda işlenen Anadolu’dan İstanbul’a göçün sebepleri ele alınmış, görünürde farklı sebepler olsa da birçok göç macerasının asıl nedenin ekonomik olduğu ortaya konmuştur. Bunun yanında İstanbul’un bir cazibe merkezi olması da bu göçler de önplana çıkan nedenlerin arasında olduğu görülmüştür. İkinci olarak roman kahramanlarının göç öncesi yaşadıkları mekânlar tespit edilmiş ve sonuç olarak romanlarda işlenen göçün büyük bir kısmının köyden olduğu, kasaba ve kentten göçlerin de yine alt gelir grubu insanların, kasabanın veya kentin dezavantajlı semtlerinden İstanbul’a göç ettikleri görülmüştür.

Üçüncü Bölümde “1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu’dan İstanbul’a Göç Süreci, Göç Vasıtaları ve Şekli ” ele alınmıştır. Bu bölümde romanlarda Anadolu’dan İstanbul’a göç eden kahramanların, hangi vasıtayla, kiminle göç ettiği ve göç sırasında çekilen sıkıntılar üzerinde durulmuştur. Romanlarda ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan ve alt gelir grubu içinde yer alan roman kahramanlarının, daha çok tren ve kamyonu göç etmek için kullandıkları, özellikle daha önce gurbete çıkmayanların ve yalnız olanların göç esnasında büyük sıkıntılarla karşılaştıkları görülmüştür.

Dördüncü bölümde “1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu’dan İstanbul’a Göçenlerin Durumu” işlenmiştir. Bu bölümde ilk olarak İstanbul’a ayak basan roman kahramanlarının İstanbul’la ilgili ilk intibaları ele alınmıştır. Anadolu’dan İstanbul’a gelen roman kahramanlarının İstanbul’la ilgili ilk intabaları, bu şehrin başka hiçbir yerle kıyaslanamayacak derecede cazip ve fırsatlarla dolu bir mekân olduğudur. Ardından romanlarda göçmen olarak İstanbul’a gelen roman kahramanlarının kimin yanına geldikleri incelenmiş, göçmenlerin daha çok hemşehrilerinin ya da akrabalarının yanına geldikleri görülmüş, yalnız gelenlerin İstanbul’da büyük sıkıntı çektikleri tespit edilmiştir. Üçüncü olarak romanlarda İstanbul’a göç eden kahramanların burada hangi semtlere yerleştiklerinin izi sürülmüş, özellikle alt gelir grubu kahramanların gecekondulu semtleri dediğimiz şehrin dezavantajlı bölgelerine göç ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ardından romanlarda İstanbul’a göç eden kahramanların barındıkları mekânlar üzerinde durulmuştur. Tespitlerimize göre ailece göç eden roman kahramanları, kalıcı barınma mekânlarını (gecekondulu, apartmanların bodrum dairesi, kapıcı dairesi) tercih etmekte, tek başına İstanbul’a gelen roman kahramanları geçici barınma mekânlarında kalmaktadır. Bu konuyu müteakiben romanlarda göçmenlerin hangi mekânlarda toplandıkları belirlenmiş ve özellikle 1950-1980 arası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçenlerin kahvehaneleri daha sonra kurulacak olan hemşehri dernekleri gibi kullandığı görülmüştür. Yine bu bölümde ayrıca 1950 sonrası Türk romanında Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarına İstanbul’da avantaj ve dezavantaj sağlayan durumlar ortaya konmuş ve okuma yazma bilmenin, İstanbul’a önceden göçmüş olmanın avantaj sağladığı, bir tanıdığı olmadan

İstanbul'a tek başına göçenlerin dezavantajlı duruma düştükleri ve İstanbul'da tutunabilme noktasında zorlandıkları görülmüştür. Son olarak 1950 sonrası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçen roman kahramanlarının, İstanbul'da hangi işlerle uğraştıkları söz konusu edilmiş ve özellikle vasıfsız olanların, yine vasıf gerektirmeyecek işler olan inşaat işçiliği, kapıcılık, hizmetçilik gibi işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir.

Beşinci bölümde “Göçten Sonra İstanbul Hayatı” başlığı altında 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçün İstanbul'un sosyal hayatına etkisi incelenmiştir. 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a yoğun nüfus hareketleriyle birlikte İstanbul'da yeni semtlerin teşekkül ettiği ortaya konmuş ve bu yoğun göçün İstanbul'un sosyal hayatında nasıl değişikliklere yol açtığı söz konusu edilmiştir. İstanbul'un kendine özgü bir hayat tarzı olduğu ve burada göçmenlerin karşılaştığı her türlü olağandışı durumlarda İstanbullular veya İstanbul hayatı ile ilgili tecrübesi olanlar tarafından “burası İstanbul” olduğu için hiçbir durumun anormal karşılanmaması gerektiğinin salık verildiği tespit edilmiştir. Son olarak 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a yaşanan yoğun göçle birlikte gelen kalabalık göçmen gruplarının, şehrin kendine özgü yaşam biçimine üstünde olumsuz etkileri olduğundan; İstanbul insanının, kent yaşamına ayak uyduramayan göçmenlere karşı tepkili davrandıkları, bu sebeple de onlara geldikleri yerleri, ekonomik durumlarını ve davranışlarının kabalığını hatırlatan tahkir edici isimler verdikleri görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışmada, Türk romanında 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göç olgusu, hem göçmenler hem de göçülen yer olan İstanbul çerçevesinde değerlendirilmiş ve 1950–1980 arası yaşanan yoğun nüfus hareketliliğinin doğal olarak İstanbul'a gelen göçmenleri etkilediği gibi İstanbul'u ve İstanbulluların hayatını da derinden etkilediği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Tez Kapsamında İncelenen Romanlar

- Ağırnaslı, Niyazi: **Elem Kaynağı**, Tan Matbaası, İstanbul, 1941.
- Alsan, Zeki Mesut: **Mustafa'nın Romanı (Hürriyet Pervanesi)**, Ahmet Halit Kitabevi, Millî Romanlar ve Hikâyeler Serisi: 7, İstanbul, 1943.
- Arpad, Burhan: **Alnımdaki Bıçak Yarası**, May Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1974.
- Aygen, Reşat Enis: **Sarı İt**, Ararat Yay., İstanbul, 1968.
- (Aygün), Güzide Sabri: **Hüsran**, İktbal Kütüphanesi, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1928.
- Ayverdi, Samiha: **İnsan ve Şeytan**, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1942.
- Baykara, Barbaros: **Grev Kazanı**, Milliyetçi Yay., İstanbul, 1970.
- Ceyhun Demirtaş: **Asya**, Ok Yay., y.y., 1970.
- Ceyhun, Demirtaş: **Yağmur Sıcağı**, Cem Yay., İstanbul, 1976.
- Cumalı, Necati: **Yağmurlar ve Topraklar**, e Yay., y.y., 1977.
- Çakal, Ahmet: **Serseriler Arasında**, Ağaoğlu Yay., y.y., 1978.
- Çetin, Celâlettin: **Göçük**, Tekin Yay., Birinci Basım, İstanbul, 1977.
- Çetin, Celâlettin: **352. Sokak**, Cem Yay., İstanbul, 1974.
- Çokum, Sevinç: **Zor**, Töre- Devlet Yay., Ankara, 1977.
- Demir, Abdullah: **Ormanlar ve İnsanlar**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1973.

Dinamo, Hasan İzzetin:	Koyun Baba , May Yay., Birinci Basım, İstanbul, 1976.
Engin, İlhan:	Tecavüz , Çivi Yay., İstanbul, 1976.
Engin, Levent:	Suçlu , Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1971
Erik, Şaban:	Çırpınmalar , Ercan Matbaası, İstanbul, 1960.
Güntekin, Reşat Nuri:	Dudaktan Kalbe , İkbāl Kütüphanesi, İstanbul, 1924.
İlgaz, Afet:	Aşamalar , Okar Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 1977.
İleri, Selim:	Bir Akşam Alacası , Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1980.
(İlter), Şahap Sıtkı:	Horoz Değirmeni , İnkılâp ve Aka Kitabevleri, Koll. Şti., İstanbul, 1967.
İzgü, Muzaffer:	Halo Dayı ve İki Öküz , İkinci Basım, Bilgi Yay., Ankara, 1980.
Kaleli, Lütfi:	Görgü , Yörük Matbaası, İstanbul, 1972.
Kerime Nadir:	Bir Çatı Altında , İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul, 1979.
Kestel, Serhat:	Korkunç ve Güzel , Fer Yay., y.y., 1970.
Kür, Pınar:	Yarın Yarın , Bilge Yay., Birinci Basım, Ankara, 1976
K., Tarık Dursun:	Kopuk Takımı , Cem Yay., İstanbul, 1969.
K., Tarık Dursun:	Rızabey Aileevi , Varlık Yay., İstanbul, 1957.
Nezihe Muhiddin:	Bozkurt , Muallim Fuat Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul, 1934.
Orhan Kemal:	Gurbet Kuşları , Varlık Yay., İstanbul, 1970.
Orhan Kemal:	Kötü Yol , Tekin Yay., İstanbul, 1975.
Orhan Kemal:	Sokaklardan Bir Kız , Tekin Yay., Üçüncü Basım, İstanbul, 1974.
Orhan Kemal:	Yalancı Dünya , Ağaoğlu Yay., İstanbul, 1966.

- Özakın, Aysel: **Alında Mavi Kuşlar**, E Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 1978.
- Özkan, Hakkı: **Grevden Sonra**, Milliyet Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 1976.
- Özlü, Demir: **Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları**, Derinlik Yay., İstanbul, 1979.
- Peride Celâl: **Evli Bir Kadının Günlüğünden**, Milliyet Yay., Birinci Baskı, 1971.
- Safa, Peyami: **Bir Akşamı**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1340(1924).
- Safa, Peyami: **Sözde Kızlar**, Ötüken Yay., 23. Basım, İstanbul, 2000.
- Selimoğlu, Zeyyat: **Deprem**, Sender Yay., İstanbul, 1976.
- (Tepeyran), Ebubekir Hâzım: **Küçük Paşa**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1326 (1910).
- Tutkun, Mesut: **Biz İnsan Değilmiyiz**, Çelikkilk Matbaası, İstanbul, 1966.
- Türkali, Vedat: **Bir Gün Tek Başına**, Cem Yay., İstanbul, y.y.
- Yalçın, İrfan: **Pansiyon Huzur**, Yalçın Yay., İstanbul, 1981.
- Yesari, Mahmut: **Çulluk**, Çev. M. Sabri Koz, Oğlak Yay., İstanbul, 1995.
- Yaşar Kemal: **Deniz Küstü**, Milliyet Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 1978.
- Yaşar Kemal: **Kuşlar da Gitti**, Milliyet Yay., Birinci Baskı, İstanbul, 1978.
- Yazman, M. Şevki: **Toros Çocuğu**, Ahmet Halit Kitapevi, Millî Romanlar ve Hikâyeler serisi: 4, İstanbul, 1943.

Faydalanılan Kaynaklar

- Akçay, Faik: **Zeytinburnu; Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondlu Kenti**, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1974.
- Akkayan, Taylan: **Göç ve Değişme**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979.
- Akşit, Bahattin: “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış” **Türkiye’de İçgöç**, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998.
- Akyazıcı Özkoçak, Selma: **Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri, iç. Osmanlı Kahvehaneleri - Mekân, Sosyalleşme, İktidar**, Der. A.Yaşar, Kitap Yay., İstanbul, 2009.
- Alakom, Rohat: **Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)**, Avesta Yay., İstanbul, 1998.
- Amicis, Edmondo de: **İstanbul 1874**, Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1993.
- Andı M. Fatih: “Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmed Celâl’in Romanları” **Edebiyat Araştırmaları-I**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.
- Andı, M. Fatih : “Yazısı Silinmiş, Kâğıdı Sarı... Aramızdan Çekilen Dost: Mektup”, **Hayata Edebiyatla Bakmak**, 3F Yay., Üçüncü Baskı, İstanbul, 2008.
- Aslan, Ferhat: “Tarihi Yarımada’nın Kuruluş Efsaneleri”, **Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, 1. Basım, İstanbul, Eylül 2008.

- Aydın, Ertuğrul: “1872-2002 Yılları Arasında Yazılan Türk Romanları Bibliyografyası”, **Hece, Türk Romanı Özel Sayısı**, S.65/66/67, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002.
- Aytaç, Gürsel: “Edebiyatta Mektup”, **Mektup Seçkisi**, Gündoğan Yay., Ankara, 1992.
- Birinci, Ali: “**Zeki Mesud Alsan, Hayatı ve Eserleri**”, Türk Yurdu, Eylül 2002, S. 181.
- Çamuroğlu, Reha: **Bir Anlık Gecikme**, Everest Yay., İstanbul, 2005.
- Çakılcıoğlu, Mehmet: **İstanbul Merkezi İş Alanının Gelişimi/Değişimi**, Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, ODTÜ, 2004.
- Çelik, Zeynep: **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti**, Tarih Vakfı Yurt Yay., Çev. Selim Deringil, İstanbul, 1998.
- Çelik, Fatih: “**İç Göçler: Teorik Bir Analiz**”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 14, S. 2., 2005.
- Çetin, Türkan: “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası(1923–1950)”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997.
- Çiftçi, Salih: “Orhan Kemal’in Gurbet Kuşları Romanında Kırdan Kente Göç, Kentleşme ve Kentlileşme Olgusu”, **Türk Romanında Sosyal Meseleler**, Başka Yerler Yay., Ed. Ensar Yılmaz, İstanbul, 2011.
- Demir, Ömer - Acar, Mustafa: **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Demirtaş, Mehmet: **XVIII. Yüzyılda Osmanlı’da Bir Zümrenin Alt-Kültür Grubuna Dönüşmesi: Külhanbeyleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 7, No: 1, Yıl 2006.
- ..., D.İ.E., Ankara, 1983.

- Dursun, A. Halûk: “İstanbul’un Tarihi Mekânları/Osmanlı Dönemi İstanbul’u”, **Şehir ve Kültür: İSTANBUL**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Yay., Ed. Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010.
- Erdoğan, Zeki: **Kırsal Bölgelerden Ankara Kıbrıs Bayraktar İlkokulu Gecekondulu Bölgesine Göç ve Göç Edenlerin Kentlileşmesi**, Ankara, 1977.
- Erder, Sema : **İstanbul’da Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2006.
- Erseven, İlhan Cem: **Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler**, Alev Yay., 2005.
- Evren, Burçak: **Eski İstanbul’da Kahvehaneler**, Milliyet Yay., İstanbul, 1996.
- Gökçe, Birsen: **Türkiye’nin Toplum Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yay., Ankara, 1996.
- Güneş, Döne: “1970–1971 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2008.
- Gürel, Nail: **İnsanıyla, Sazıyla, Sözüyle... Yöre Yöre**, Gür Yay., 1. Basım, İstanbul, 1982.
- Gürhan, Ceyhan: **Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi İstanbul**, Akis Kitap, İstanbul, 2010.
- Halaçoğlu, Yusuf: **18. Yüzyılda Osmanlı İskan Siyaseti ve Aşiretlerinin Yerleştirilmesi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988.
- İBB APK Daire Bşk. Arş. Müd.: **İstanbul’u Bekleyen Sosyal Risklerin Araştırılması-2: İstanbul’a Muhtemel Göç Dalgaları**, İstanbul, İBB APK Daire Başkanlığı, 2004.

İçduygu, Ahmet- Sirkeci, İbrahim- Aydınğün, İsmail:

“Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998.

İçduygu, Ahmet-Ünalın,Turgay:

“Türkiye’ de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri”, **Türkiye’ de İçgöç**, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, İstanbul, 1998.

İçduygu, Ahmet – Sirkeci, İbrahim:

“Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998.

İnalcık, Halil:

“**İstanbul-Türk Devri**”, DİA, XXIII.

Kakınç, Tarık Dursun:

İstanbul’daki Anadolu, **Milliyet**, 29.11.1987.

Karabulut, Mustafa :

“Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2008.

Kemal Karpat,

Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum, Timaş Yay., İstanbul, 2009.

Karpat Kemal:

Türk Edebiyatında Sosyal Konular, Varlık Yay., İstanbul, 1962.

Kaya, Önder:

Cihan Payitahtı İstanbul 2500 Yıllık Tarihi, Timaş Yay., İstanbul, 2010.

Kaya, Önder:

Geçmiş ve Gelecek Arasında İstanbul, Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi, S.9, Şubat 2010.

Keleş, Ruşen:

Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Yay., Ankara, 1998.

Keleş, Ruşen:

100 Soruda, Türkiye’de Kentleşme Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.

Kıray, Mübeccel:

Kentleşme Yazıları, Bağlam Yay., İstanbul, 2007.

- Kırklar, Alper: “Toplumsal Değişim ve Türk Sinemasında İstanbul İmgelemi”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.
- Koç, İsmet, v.d. : **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008**, Ankara, 2010.
- Kuban, Doğan: “**Bizantion**”, İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yay., C. 2., İstanbul, 1994.
- Kuban, Doğan: **İstanbul, Bir Kent Tarihi**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Tarihsel Toplum Vakfı Yay., 1996.
- ..., **İstanbul’un Kitabı – Kitap I**, İstanbul Vilâyeti Neşriyat ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul, 1957.
- ..., **Milliyet**, 13.07.1987.
- ..., **Milliyet**, 20.11. 1990.
- Narlı, Mehmet: **Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.
- Narlı, Mehmet: “1920-2000 Yılları Arasında Yayımlanan Romanlar”, **Roman Ne Anlatır-Cumhuriyet Dönemi (1920-2000)**, Akçağ Yay., Ankara, 2009.
- Onur, Necmi: **Vicdansız Kadın**, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1961, s.31.
- Ortaylı, İlber : “**Genel Göç Olgusu**” Uluslararası Göç Sempozyumu 8–11 Aralık 2005, İstanbul, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, 2006.

Ortaylı, İlber - Engin, Vahdettin - Afyoncu, Erhan :

“Payitaht-ı Zemin: Eminönü / Bir Dünya Başkenti”, Eminönü Belediyesi, C.1., İstanbul, 2008,

Önertoy, Olcay:

“Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Toplumcu Gerçekçilik 1923-1960”, **Oluşum Aylık Sanatve Düşünce Dergisi, Çağdaş Roman Özel Sayısı**, S:63/105, Ocak 1983, s.3

Öztürk, Mustafa:

“Türkiye’ deki İç Göçlerin Sosyal Politika Açısından İncelenmesi: İstanbul Semt Pazarıcıları Örneği”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.

Polat, Zeki Ahmet:

Öğreti ve Uygulamada Adam Öldürme Suçları, 1. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Limited Şirketi, İstanbul, 1999.

Resmi Gazete:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Konut Kapıcıları Yönetmeliği, Birinci Bölüm, Madde 3, S. 25391, 03.03. 2004,

Sezal, İhsan:

Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Şahbaz, Selin:

“Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi: Aydın Merkez Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2007.

Şeker, Cengiz:

“İstanbul Ahkâm ve Atık Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul’a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007.

- Şenyapılı, Tansı: “Cumhuriyetin 75. Yılı, Gecekondunun 50. Yılı”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Bilanço 98, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s.302.
- Siyahhan, Nurdan: **İstanbul’un Semtleri: Balat**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kentim İstanbul, Yay., İstanbul, 2003.
- Şimşir, Bilal: **Rumeli’den Türk Göçleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1970.
- Tatarlı İbrahim- Mollof Rıza: **Hüseyin Rahmi’den Fakir Baykurt’a Marksist Açıdan Türk Romanı**, Habora Kitabevi Yay., İstanbul, 1969.
- Tatlıdil, Ercan: “Kentleşme ve Göç”, **Sosyolojiye Giriş**, ed. İhsan Sezal, Martı Kitap ve Yay., Ankara, 2003.
- Tekeli, İlhan: **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2008.
- Tekeli, İlhan: **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Tekeli, İlhan: **Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2009.
- Tuna, Korkut: “İstanbul’un Sosyolojik Dönüşümü”, **Şehir ve Kültür: İSTANBUL**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Yayını, Ed. Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010.
- Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür Dil ve TarihYüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, TTK. Basımevi, C.1., Ankara, 1988.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: **Kahve**, Dergâh Yay., C.5, İstanbul, 1977.

- Üner, Sunday: **Nüfus Bilim Sözlüğü**, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1972.
- Ünsal, Artun: “Geçmişten Günümüze İstanbul’un Lokantaları”, **Şehir ve Kültür: İSTANBUL**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Yayını, Ed. Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010.
- Yalçın, Alemdar: **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1946-2000)**, Ankara, Akçağ Yay., 2005.
- Yaşar Kemal: **Ağacın Çürüğü**, Milliyet Yay., İstanbul, 1980.
- Zaim, Sabahattin: “IV. Oturum Değerlendirmesi: Türkiye’den Göçler,” **Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler; 8-11 Aralık 2005**, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yay., Haziran 2006.
- Zaman Gazetesi Cumartesi Eki: **“Kapıcılar, Dizilerden Sonra İspiyoncu İmajından da Rahatsız”** Zaman Cumaertesi, 06.01.2007.

Elektronik Kaynaklar

- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/> 20.01.2007
- <http://www.gaziosmanpasa.bel.tr/> 24.11.2011
- <http://www.stargazete.com>, 7.09.2005.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bomonti> 24.11.2011
- <http://tdkterim.gov.tr/?kelime=G%D6%C7&kategori=terim&hng=md> 24.11.2011
- www.kentli.org/makale/mia.htm 24.11.2011

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Kocaeli'nin Gölcük ilçesinde doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Gölcük'te okudu. 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi ve 1995'te mezun oldu. 1996' yılında Yüksek Lisans programına kaydoldu ve Prof. Dr. Necat Birinci'nin danışmanlığında “Basiret Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematiik İndeksi (1870 / 1908)” isimli tezini 1999'da tamamladı. Yine 2006 yılında söz konusu bölümde doktora çalışmasına başladı.